Ministerie van Financiën

Het Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan

Voorwoord

De coronapandemie heeft de Nederlandse economie hard geraakt. De schok was in Nederland heftiger dan tijdens de wereldwijde financiële crisis, met een reële krimp van het bruto binnenlands product (BBP) van 3,8% in 2020.[1] Mede met behulp van nationale steunpakketten heeft de samenleving zich weerbaar getoond. De economie herstelde zich krachtig, met een reële groei van 4,8% in 2021.[2]

We leven echter in onzekere tijden. Er moeten oplossingen gevonden worden om grote maatschappelijke uitdagingen te lijf te gaan, zoals de klimaatcrisis, maar ook nationale uitdagingen op de woningmarkt en het versnellen van de digitale transformatie. Ook blijft de ontwikkeling van het coronavirus een onzekere factor.

Tegelijkertijd schudt een nieuwe crisis – de oorlog in Oekraïne - Europa op haar grondvesten. Het is van groot belang om hier daadkrachtig op te reageren. Nederland verwelkomt dan ook het REPowerEU-initiatief, waarmee we in Europees verband onze afhankelijkheid van Russisch gas kunnen verkleinen en de energietoevoer kunnen verbreden. Om dit kracht bij te zetten bevat het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan (HVP) belangrijke investeringen die een bijdrage leveren aan de doelstellingen van REPowerEU.[3]

Al deze uitdagingen onderstrepen het belang van een weerbare Nederlandse economie, ook voor de toekomst. Het herstel- en veerkrachtplan kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Het HVP is een ambitieus pakket van 20 hervormingen en 28 investeringen. Het plan draagt bij aan de ambities van het kabinet op het gebied van de groene- en digitale transitie, en het bevat grootschalige maatregelen op het gebied van woningbouw, de arbeidsmarkt en het Nederlandse belastingstelsel. Het doel van het plan is niet alleen om te repareren – bijvoorbeeld door de economische- en sociale effecten van de coronacrisis te verzachten, maar ook om te bouwen – bijvoorbeeld door de groene- en digitale transitie verder aan de jagen.

Voor Nederland is een budget van €4,7 miljard beschikbaar uit het NextGenerationEU-fonds, het herstelinstrument van de Europese Unie dat lidstaten ondersteunt om sterker uit de coronacrisis te komen. 50,2% van dit plan is gewijd aan het ondersteunen van klimaatdoelstellingen, terwijl 23,2% als doel heeft de digitale transitie te versnellen. Deze hervormingen en investeringen worden allen in korte tijd ingevoerd, aangezien de maatregelen voltooid moeten zijn voor augustus 2026.

Deze structurele hervormingen en investeringen leveren een significante bijdrage aan een doeltreffende aanpak van de landspecifieke aanbevelingen uit het Europese Semester. Ook omvat het plan synergiën met Europese ambities en afspraken, zoals IPCEI's[4] en de Europese vlaggenschepen.[5] De maatregelen in het HVP passen in het bredere geheel van ambities van het kabinet zoals uiteengezet in het coalitieakkoord. Tegelijkertijd zorgen de hervormingen en investeringen ook voor een versterking van de sociale cohesie in Nederland, onder meer door dat ze bijdragen aan gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Om deze laatste twee punten goed te borgen bij de uitvoering van het HVP heeft er een aparte raadpleging plaatsgevonden met verschillende organisaties die zich hiervoor inzetten. Eenzelfde benadering is gekozen voor de medeoverheden en de sociale partners. Daarnaast heeft er ook generieke raadpleging plaatsgevonden om alle belanghebbenden de gelegenheid te geven hun inbreng mee te geven voor de totstandkoming van het HVP.

De reikwijdte van het HVP omvat de volgende beleidsterreinen die ook van Europees belang zijn, onderverdeeld in 6 prioriteiten:

---

[1] Bruto binnenlands product (BBP), CBS, 2022, https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/leren-met-het-cbs/conjunctuurbekerstrijd/te-voorspellen-indicatoren/bruto-binnenlands-product--bbp--#:~:text=De%20Nederlandse%20economie%20kromp%20in,gemiddeld%20in%20de%20Europese%20Unie.

[2] De Nederlandse economie in 2021, CBS, 24 februari 2022, https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/de-nederlandse-economie/2022/de-nederlandse-economie-in-2021?onepage=true#:~:text=De%20Nederlandse%20economie%20groeide%20in%202021%20met%204%2C8%20procent.

[3] Investeringen die aan REPowerEU bijdragen zijn Wind op Zee, Groenvermogen waterstof, de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) en de Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed. Deze zijn beschreven in de sectie over REPowerEU.

[4] Important Project of Common European Interest (IPCEI), RVO, 16 mei 2022, https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/ipcei

[5] Guidance to Member States Recovery and Resilience Plans, Europese Commissie, 22 januari 2022, pp. 9-10, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/document_travail_service_part1_v2_en.pdf

1. Bevorderen groene transitie
2. Versnellen digitale transformatie
3. Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving
4. Versterken arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs
5. Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid
6. Aanpakken agressieve belastingplanning en witwassen

Met deze hervormingen en investeringen richten we ons niet alleen op het directe herstel na de pandemie, maar bereiden we ons ook voor op de uitdagingen van morgen. Zo draagt het plan bij aan een veerkrachtig, groen en digitaal Nederland.

Inhoudsopgave

Voorwoord ii
1. Algemene doelstellingen en principes van het plan 1
Uitdagingen en doelstellingen 1
REPowerEU 2
Europees Semester en landspecifieke aanbevelingen 3
Eurozone aanbevelingen 7
Samenhang 8
2. Beschrijving van de hervormingen en investeringen 11
Prioriteit 1: Bevorderen groene transitie 11
Onderdeel 1.1 Versnellen klimaat- en energietransitie 11
Maatregel 1.1H1: Hervorming energiebelasting 17
Maatregel 1.1H2: Invoering en aanscherping CO_2 heffing industrie 19
Maatregel 1.1H3: Verhoging tarief vliegbelasting 20
Maatregel 1.1H4: Hervorming autobelastingen 23
Maatregel 1.1I1: Wind op Zee 25
Maatregel 1.1I2: Groenvermogen waterstof 28
Maatregel 1.1I3: Energietransitie binnenvaart, project ZES 30
Maatregel 1.1I4: Luchtvaart in transitie 33
Onderdeel 1.2 Aanpakken stikstof 41
Maatregel 1.2I1: Programma Natuur 43
Maatregel 1.2I2: Subsidieregeling sanering varkenshouderijen 48
Prioriteit 2: Versnellen digitale transformatie 52
Onderdeel 2.1 Promoten van innovatieve technologieën en digitale vaardigheden 52
Maatregel 2.1I1: Quantum Delta NL 60
Maatregel 2.1I2: AiNed en Applied AI Learning Communities 63
Maatregel 2.1I3: Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL 66
Maatregel 2.1I4 Digitale Infrastructuur Logistiek 71
Onderdeel 2.2 Toekomstbestendig maken mobiliteit 75
Maatregel 2.2I1: European Rail Traffic Management System (ERTMS) 79
Maatregel 2.2I2: Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit 81
Maatregel 2.2I3: Intelligente Wegkantstations (IWKS) 86
Onderdeel 2.3 Toekomstbestendig maken van IT bij de overheid 90
Maatregel 2.3H1: Informatiemanagement Overheid 93
Maatregel 2.3I1: Grensverleggende IT (GrIT) 96
Maatregel 2.3I2: Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen 100
Prioriteit 3: Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving 102
Onderdeel 3.1 Verbeteren woningmarkt 102
Maatregel 3.1H1: Afschaffen leegwaarderatio 108
Maatregel 3.1H2: Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning 110
Maatregel 3.1H3: Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt 112
Maatregel 3.1H4: Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging 114

Maatregel 3.1H5 Versnellen van proces en procedures bij realiseren van woningbouw ... 118
Maatregel 3.1I1: Woningbouwimpuls ... 121
Onderdeel 3.2 Verduurzamen gebouwde omgeving ... 124
Maatregel 3.2I1: Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed ... 129
Maatregel 3.2I2: Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) ... 135
Prioriteit 4: Versterken arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs ... 137
Onderdeel 4.1 Versterken van de arbeidsmarkt en een goed pensioen ... 137
Maatregel 4.1H1: Verlaging van de zelfstandigenaftrek ... 142
Maatregel 4.1H2: Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP) ... 147
Maatregel 4.1H3: Hervorming pensioenstelsel tweede pijler ... 150
Maatregel 4.1H4: Aanpak schijnzelfstandigheid ... 154
Maatregel 4.1I1: Nederland Leert Door ... 157
Maatregel 4.1I2: Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) ... 163
Onderdeel 4.2 Toekomstbestendig maken van het onderwijs en onderzoek ... 167
Maatregel 4.2I1: Nationaal Onderwijslab AI ... 174
Maatregel 4.2I2: Aanpak leervertragingen nieuwkomers ... 179
Maatregel 4.2I3: Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar ... 182
Maatregel 4.2I4: Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden ... 185
Prioriteit 5: Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid ... 189
Onderdeel 5.1 Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid ... 189
Maatregel 5.1I1: Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd ... 195
Maatregel 5.1I2: Extension Intensive Care ... 199
Maatregel 5.1I3: Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0 ... 202
Maatregel 5.1I4: Health RI ... 205
Prioriteit 6: Aanpakken agressieve belastingplanning en witwassen ... 208
Onderdeel 6.1: Aanpak agressieve belastingplanning en witwassen ... 208
Maatregel 6.1H1: Nederlands beleid omtrent belastingverdragen ... 215
Maatregel 6.1H2: Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel ... 217
Maatregel 6.1H3: Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking ... 219
Maatregel 6.1H4: Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling ... 220
Maatregel 6.1H5: Beperking verliesverrekening ... 222
Maatregel 6.1H6: Anti-witwas beleid ... 224
3. Complementariteit en uitvoering van het plan ... 226
3.1 Horizontale thema's ... 226
3.1.1 Do no significant harm ... 226
3.1.2 Staatssteun ... 227
3.1.3 Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen ... 228
3.2 Raadplegingsproces ... 236
3.3 Audit en controle, uitvoering en complementariteit ... 240
3.4 Communicatie ... 252
Bijlage 1: DNSH-zelftoetsen ... 254

Bijlage 2: Staatssteuntoetsen per maatregel..... 339

1. Algemene doelstellingen en principes van het plan

Uitdagingen en doelstellingen

Herstel van de COVID-19 pandemie

De Nederlandse economie heeft zich snel hersteld van de COVID-19 pandemie. Doordat de samenleving heropend kon worden na de lockdowns en de wereldhandel herstelde, was de algehele economische groei in 2021 robuust en kwam uit op 4,8%. Niettemin is de schade van de COVID-19 pandemie groot. Het gaat niet alleen om economische schade, maar ook schade aan de sociale cohesie en het maatschappelijk welzijn in Nederland. De gevolgen zullen nog lang doorwerken, bijvoorbeeld in tekorten aan arbeidskrachten en vertraging bij levering van producten en diensten. Ook het stilvallen van (duurzame) investeringen gedurende de twee jaar COVID-19 pandemie zal nog lang gevoeld worden. Toen de samenleving weer opende nam de uitstoot van CO2 opnieuw snel toe, hetgeen aantoont dat het onverminderd belangrijk blijft om de groene transitie snel door te voeren.

Grote uitdagingen

Tijdens de COVID-19 pandemie heeft het kabinet besloten tot grote nood- en steunmaatregelen om de directe gevolgen van de pandemie te beperken. Ook is in het coalitieakkoord besloten om fors geld uit te geven voor duurzaamheid en klimaat. Deze investeringen zijn erop gericht om de Nederlandse economie voor de toekomst sterker te maken. De noodzaak van deze maatregelen wordt eens te meer duidelijk door de impact van de stijgende energieprijzen als gevolg van de oorlog in Oekraïne. Het laat zien dat de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen nog steeds groot is.

Nederland is dan ook volop bezig met de transitie naar duurzame energie, voedselproductie, en mobiliteit en een meer duurzaam gebouwde omgeving. Nederland is echter een dichtbevolkte delta, waar de schaarse ruimte vaak al voor meerdere doelen wordt gebruikt zoals wonen, werken, bewegen en recreëren. Transities naar duurzame alternatieven zijn daarom ingewikkeld en kosten tijd.

Daarbij is het probleem van overmatige stikstofdeposities door bouw- en landbouwactiviteiten en door het verkeer nog nijpender geworden. De noodzaak om het milieu te beschermen tegen schadelijke hoeveelheden stikstof maakt transities naar duurzame energie en mobiliteit en het versnellen van de woningbouw nog complexer.

De sterk stijgende huizenprijzen laten zien dat de woningmarkt verstoord is. Niet alleen de hoeveelheid nieuwbouw blijft achter bij het benodigde aantal woningen, ook is de doorstroming bij bestaande woningen onvoldoende. Terwijl ouderen, die kleiner en meer ondersteund zouden willen wonen, lastig een passende woning kunnen vinden, ondervinden ook starters moeilijkheden vanwege de hoge prijzen.

Toch heeft de Nederlandse economie een robuuste basis. De arbeidsmarkt presteert over het algemeen goed, met een verder dalende werkloosheid. Wel is er in toenemende mate tekort aan arbeidskrachten, vooral in technische sectoren. Dit laat zien hoe belangrijk het is verder te investeren in technische vaardigheden en om her- en omscholing te stimuleren, ook voor mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven. Het tekort op de arbeidsmarkt is een uitdaging die aanpak vereist om de klimaattransitie te doen slagen, omdat geschoolde technici nodig zijn voor de installatie van zonnepanelen, warmtepompen en windmolens. Voldoende geschoolde vakmensen zijn ook nodig met het oog op de digitale transitie. Daarvoor geldt dat Nederland fors investeert om moderne technologieën verder te ontwikkelen en in te zetten. Dit gebeurt bijvoorbeeld door middel van het investeringsprogramma AiNed, dat artificiële intelligentie op een mensgerichte manier ontwikkelt en het gebruik van deze technologie stimuleert. Ook wordt er met de maatregel Quantum Delta NL geïnvesteerd in de ontwikkeling van quantumcomputers, quantumnetwerken en quantumsensoren.

Doelstellingen van het herstel- en veerkrachtplan

Het herstel van de economie na de COVID-19 pandemie biedt Nederland de kans om deze uitdagingen aan te pakken. Het herstel moet werken als een katalysator voor duurzamere, slimmere en inclusievere groei, die de sociale cohesie versterkt en onze samenleving weerbaarder maakt tegen

crises zoals pandemieën en klimaatverandering. De genoemde dimensies van duurzame en veerkrachtige groei vullen elkaar aan. Groei van productiviteit en macro-economische stabiliteit kunnen we niet bereiken als dit niet ook bijdraagtaan ecologische duurzaamheid, inclusie en sociale samenhang. De Nederlandse hervormings- en investeringsagenda, waar het herstel- en veerkrachtplan onderdeel van is, is vormgegeven volgens deze principes. Het Nationale herstelplan is daarom ook gestructureerd volgens zes prioriteiten, die aansluiten bij de zes pijlers van de Europese Herstel en Veerkrachtfaciliteit (HVF)-verordening. De zes prioriteiten van het Nederlandse herstelplan zijn: (1) Bevorderen groene transitie en aanpak stikstofproblematiek, (2) Versnellen digitale transformatie, (3) Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving, (4) Een sterke arbeidsmarkt, een goed pensioen en toekomstgericht onderwijs, (5) Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid, en (6) Aanpak agressieve fiscale planning en witwassen.

Nederland wil samen met de andere Europese lidstaten vooroplopen om deze duurzame en veerkrachtige groei om te zetten in kansen voor haar burgers. Belangrijk daarbij is dat de kansen die de klimaattransitie en de digitale transitie bieden terechtkomen bij alle mensen in alle lagen in de samenleving. Dit vereist ook een transformatie in sociaaleconomisch beleid om ervoor te zorgen dat duurzame economische groei ook leidt tot inclusieve sociale cohesie. Een duurzame economie moet werken voor iedereen, ook voor degene met economische achterstand of afstand tot de arbeidsmarkt en een eerlijke economie moet kansen bieden voor iedereen, ongeacht sociale positie of afkomst. Alleen dan kan een duurzame economie zorgen voor eerlijke, langdurige en veerkrachtige welvaart voor alle Nederlandse burgers.

REPowerEU

De militaire agressie van Rusland tegen Oekraïne heeft de energieprijzen doen stijgen en de bezorgdheid over de energiezekerheid vergroot. Het is duidelijk geworden dat de EU te afhankelijk is van de invoer van gas, olie en kolen uit Rusland.

REPowerEU is een Europees antwoord op deze uitdagingen. Het doel van REPowerEU is de afbouw van de afhankelijkheid van Russische energiebronnen door energiebesparing, diversificatie van energiebronnen, versnelde uitrol van hernieuwbare energie en het verminderen van het verbruik van fossiele energie in de gebouwde omgeving, industrie en de elektriciteitssector. Op deze doelstellingen sluiten een viertal maatregelen die in dit HVP zijn opgenomen.

De snelste en goedkoopste manier om de energiecrisis aan te pakken is door middel van energiebesparingen. Het terugdringen van het energieverbruik verlaagt de hoge energierekening van huishoudens en bedrijven op korte en lange termijn, en vermindert de vraag naar Russische fossiele brandstoffen. Met de maatregelen **Verduurzaming maatschappelijk vastgoed** en de **Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)** wordt geïnvesteerd in het verhogen van energie-efficiëntie van de gebouwde omgeving door middel van isolatie, warmtenetaansluitingen, zonneboilers en hybride warmtepompen.

Een versnelling en opschaling van hernieuwbare energieopwekking zal de uitfasering van Russische fossiele brandstoffen verder faciliteren. Een aantal belangrijke stappen in deze richting zijn al bekendgemaakt. Zo besloten België, Duitsland, Denemarken en Nederland op 18 mei 2022 om de windmolenparken in de Noordzee zoveel mogelijk met elkaar te verbinden tot één groot netwerk en de capaciteit tegen 2050 te vertienvoudigen tot 150 gigawatt. Dat is zes keer de huidige energiebehoefte van Nederland, en levert dus een substantiële verbetering aan de energiezekerheid op. Met het akkoord dat in het Deense Esbjerg in aanwezigheid van Commissievoorzitter Ursula von der Leyen is getekend, willen de vier landen samen de grootste groene energiecentrale bouwen in de Noordzee. Het herstel- en veerkrachtplan levert een belangrijke bijdrage aan deze ontwikkeling met de investering **Wind op Zee**, met een omvang van EUR 875 mln. Ook het stimuleren van waterstofopwekking is een belangrijk alternatief ten opzichte van aardgas, kolen en olie. Met de investering **Groenvermogen Waterstof** wordt er een bijdrage van EUR 68,5 mln. geleverd aan de doelstelling van REPowerEU om 10 miljoen ton aan binnenlandse productie van waterstof te realiseren in 2030.[6] Niet alleen verkleint dit de Nederlandse energie-afhankelijkheid, ook leidt het tot een verkleining van de nationale klimaatvoetafdruk.

[6] REPowerEU Plan, Europese Commissie, 18 mei 2022, p. 7, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fc930f14-d7ae-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

Verder raadt de Europese Commissie lidstaten aan om fiscale maatregelen op te nemen die de REPowerEU-doelen ondersteunen.[7] Het herstel- en veerkrachtplan bevat hervormingen die aansluiten bij deze doelstelling. Zo wordt het tarief van de vliegbelasting verhoogd, en wordt er een CO2-heffing in de industrie ingevoerd, maatregelen die energiebesparingen stimuleren en fossiele brandstoffen reduceren.

De groene transformatie van het Nederlandse energiesysteem zet het land op het juiste spoor om klimaatneutraal te zijn tegen 2050. Met de maatregelen in het herstel- en veerkrachtplan wordt de energie-afhankelijkheid van Rusland verminderd, en wordt er stevig ingezet op diversificatie van de energiemix. Het plan levert daarmee een bijdrage aan de doelstellingen van het REPowerEU plan.

Europees Semester en landspecifieke aanbevelingen

De Europese herstel- en veerkrachtfaciliteit (HVF)-verordening schrijft voor dat het nationale herstelplan een toelichting geeft op de wijze waarop het plan bijdraagt tot de doeltreffende aanpak van de uitdagingen die zijn vastgesteld in de landspecifieke aanbevelingen in het kader van het Europees Semester.[8]

In 2019 was de eerste aanbeveling van de Europese Commissie om de bevoordeling van schulden door huishoudens en de verstoringen op de woningmarkt terug te dringen. Tevens raadde de Commissie aan om ervoor te zorgen dat de tweede pijler van het pensioenstelsel transparanter en schokbestendiger zou worden en dat agressieve fiscale planning moet worden tegengegaan. Maatregelen in het Nederlandse herstelplan die hier betrekking op hebben, zijn onder andere: het **Nederlandse beleid omtrent belastingverdragen**, de **hervorming van de tweede pijler van het pensioenstelsel** en de **Woningbouwimpuls**. Een volledig overzicht van de maatregelen in het herstelplan die de landspecifieke aanbevelingen adresseren staat in de onderstaande tabel.

Eén van de aanbevelingen uit 2019 ziet op het versterken van de positie van zelfstandigen zonder personeel en kwetsbare werknemers, zoals mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven (2019.2). Op dit onderwerp bevat het Nederlandse herstelplan meerdere maatregelen als onderdeel van de bredere arbeidsmarkthervormingen zoals aangekondigd in het coalitieakkoord. De positie van zelfstandigen wordt versterkt door hervormingen zoals de **Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)**. De positie van kwetsbare werknemers wordt versterkt door onder meer investeringen in **Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)** en het programma **Nederland Leert Door**. De aanpak van de RMT's is gericht op het stimuleren van arbeidsparticipatie van (recent) werklozen en mensen met afstand tot de arbeidsmarkt, onder meer door het stimuleren van her- en omscholing. Met deze extra ondersteuning kunnen genoemde groepen worden geholpen bij het (opnieuw) vinden van werk, hetgeen kan bijdragen aan het verminderen van de tekorten op de arbeidsmarkt. Het verminderen van krapte op de arbeidsmarkt is onder meer van belang voor de klimaattransitie, die gehinderd wordt door schaarste aan technische vakmensen. Dit wordt in overweging genomen bij de inzet van de middelen uit het Fonds voor een rechtvaardige transitie (Just Transition Fund, JTF). Ook het programma Nederland Leert Door zet in op de verbetering van vaardigheden van werkenden (inclusief zelfstandigen) en werkzoekenden die hun baan hebben verloren of dreigen te verliezen als gevolg van de COVID-19-crisis. Zowel de RMT's als Nederland Leert Door zijn gericht op de specifieke behoeften van de persoon. Met deze specifieke ondersteuning van kwetsbare werkenden en werkzoekenden sluiten de maatregelen aan bij de ondersteuning van deze groepen vanuit het Europees Sociaal Fonds (ESF+). Ook zet Nederland in om ongelijkheid vanwege digitale ongeletterdheid aan te pakken. Dit wordt onder meer bereikt met her- en omscholing in digitale vaardigheden. Dit zou kunnen plaatsvinden binnen een RMT wanneer een persoon aan (ander) werk geholpen kan worden, maar wiens kennis en ervaring op het gebied van digitale vaardigheden nog niet aansluit bij wat er gevraagd wordt. Daarnaast wordt er onder meer binnen de Alliantie Digitaal Samenleven met publieke, private en maatschappelijke partners gewerkt aan lokale ecosystemen voor ondersteuning van digitaal kwetsbare mensen. Met dit beleid wordt de aanbeveling op dit onderwerp (2019.2) geadresseerd.

[7] REPowerEU Plan, Europese Commissie, 18 mei 2022, pp. 17-18, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:fc930f14-d7ae-11ec-a95f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

[8] Landspecifieke Aanbevelingen voor Nederland 2019, Europese Commissie, 5 juni 2019, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0519&from=EN; Landspecifieke Aanbevelingen voor Nederland 2020, Europese Commissie, 23 juni 2020, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8438-2020-REV-1/nl/pdf

Een volledig overzicht van de wijze waarop het herstelplan de aanbevelingen uit 2019 adresseert staat in de tabel hieronder.

2019.1. De bevoordeling van schulden door huishoudens en de verstoringen op de woningmarkt terugdringen, onder meer door de ontwikkeling van de particuliere huursector te bevorderen. Ervoor zorgen dat de tweede pijler van het pensioenstelsel transparanter, intergenerationeel billijker en schokbestendiger wordt. Beleid uitvoeren om het beschikbare inkomen van huishoudens te verhogen, onder meer door de voorwaarden ter ondersteuning van loongroei te versterken, met inachtneming van de rol van de sociale partners. Kenmerken van het belastingstelsel aanpakken die agressieve fiscale planning, vooral door middel van uitgaande betalingen, in de hand kunnen werken, met name door uitvoering van de aangekondigde maatregelen.	De eerste zin wordt geadresseerd met **zes maatregelen**: (1) Woningbouwimpuls, (2) Afschaffen leegwaarderatio, (3) Afschaffen jubelton, (4) Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging, (5) Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt en (6) Versnellen procedures woningbouw
	De tweede zin wordt geadresseerd met **één maatregel**: Hervorming tweede pijler pensioenstelsel
	De derde zin wordt geadresseerd met **nationaal beleid** dat niet in het herstelplan staat (minimumloon en AOW)
	De laatste zin wordt geadresseerd met **zes maatregelen**: (1) Nederlands beleid omtrent belastingverdragen, (2) Tegengaan mismatches bij zakelijkheidsbeginsel, (3) Voorkomen van vrijstelling voor specifieke renteaftrekbeperking, (4) Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling, (5) Beperking verliesverrekening, en (6) anti-witwasbeleid
2019.2. De prikkels voor zelfstandigen zonder personeel verminderen en adequate sociale bescherming voor zelfstandigen bevorderen, en schijnzelfstandigheid aanpakken. Levenslang leren versterken en vaardigheden verbeteren, met name voor mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven.	De eerste zin wordt geadresseerd met **drie maatregelen**: (1) Verlaging van de zelfstandigenaftrek, (2) AOV ZZP, en (3) Aanpak schijnzelfstandigheid
	De tweede zin wordt geadresseerd met **twee maatregelen**: (1) Regional Mobility Teams (RMT's), en (2) Nederland Leert Door
2019.3. Met inachtneming van de begrotingsdoelstelling op middellange termijn, het begrotings- en structuurbeleid gebruiken om een opwaartse trend van de investeringen te steunen. Het investeringsgerelateerde economisch beleid focussen op onderzoek en ontwikkeling, met name in de particuliere sector, op hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en strategieën ter vermindering van broeikasgasemissies, en op het aanpakken van knelpunten in het vervoer.	Deze aanbeveling wordt geadresseerd met **dertien maatregelen**: (1) Hervorming energiebelasting, (2) Invoering en aanscherping CO2-heffing industrie, (3) Verhoging tarief vliegbelasting, (4) Hervorming autobelasting, (5) Wind op Zee, (6) Groenvermogen waterstof, (7) Energietransitie binnenvaart, project ZES, (8) Luchtvaart in transitie, (9) Digitale infrastructuur logistiek, (10) Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit, (11) Programma Natuur, (12) Subsidieregeling sanering varkenshouderijen, en (13) Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

In 2020 was een deel van de landspecifieke aanbevelingen gericht op de gevolgen van de COVD-19-pandemie. Het betreft onder meer aanbevelingen om de pandemie doeltreffend te bestrijden en de economie te stimuleren. Maatregelen in het Nederlandse herstelplan die deze aanbeveling adresseren zijn onder andere het programma Nederland Leert Door en maatregelen ter bestrijding van leerverlies ten gevolge van de sluiting van scholen (Aanpak leervertragingen nieuwkomers, Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar en Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden).

De aanbevelingen in 2020 gaan ook over maatregelen om de veerkracht van het gezondheidszorgstelsel te versterken. Het Nederlandse herstelplan adresseert deze aanbeveling onder meer door investeringen die het voor zorginstellingen mogelijk maken om in Coronatijd extra personeel aan te nemen. Ook bevat het herstelplan twee maatregelen waarmee wordt geïnvesteerd in elektronische gezondheidsinstrumenten (e-health), waarmee de zorgsector toekomstbestendiger wordt gemaakt (de maatregelen **Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0** en **Health RI**). Een volledig overzicht, ook ten aanzien van de andere aanbevelingen in 2020, staat in de tabel hieronder.

Eén van de aanbevelingen in 2020 ziet op de ontwikkeling van digitale vaardigheden (2020.3). In het Nederlandse herstelplan wordt veel aandacht besteed aan het stimuleren van de ontwikkeling van digitale vaardigheden, waarmee deze aanbeveling ten volle wordt geadresseerd. Zo heeft de maatregel **Digitaliseringsimpuls Onderwijs** tot doel om de kansen van digitalisering voor het middelbaar beroeps- en hoger onderwijs nog beter te benutten en studenten en docenten te voorzien van uitstekende digitale vaardigheden. Met de investering **Quantum Delta NL** worden digitale vaardigheden gestimuleerd door middel van de ontwikkeling van Learning & Talent Centres, de opzet van leerlijnen op bachelor- en masterniveau, en ondersteuning voor universitair onderzoek. Ook Applied AI Learning Communities (onderdeel van de maatregel **AiNed**) bevorderen digitale vaardigheden door in te zetten op een leren-werken-onderzoek aanpak voor studenten zoals het verbinden van studenten met MKB-ondernemingen. De maatregel **Digitale Infrastructuur Logistiek (DIL)** heeft als doel digitalisering van de logistieke sector te versnellen en faciliteren, o.a. middels (de doorontwikkeling van) het menselijke kapitaal dat nodig is om digitalisering in de logistiek te realiseren. Onderdeel van DIL zijn meerdere activiteiten om digitale vaardigheden van personeel in de logistieke sector te ontwikkelen. De maatregel **Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden** is ook relevant voor de ontwikkeling van digitale vaardigheden. Onder deze maatregel werden laptops, tablets en/of internetrouters aan leerlingen in het primair-, voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs (po, vo en mbo) verstrekt ten behoeve van online of hybride onderwijs. Dit beleid was specifiek gericht op leerlingen van wie de ouders niet de financiële middelen hebben om deze apparaten aan te schaffen. Ook kunnen de maatregelen **Nederland Leert Door** en **Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)** op casusniveau een bijdrage leveren aan het verbeteren van digitale vaardigheden. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een persoon door een RMT aan (ander werk) geholpen kan worden, maar bijscholing behoeft omdat diens kennis en ervaring op het gebied van digitale vaardigheden nog niet aansluit bij wat er gevraagd wordt. Ook bevinden zich in het aanbod van Nederland Leert Door veel cursussen die zich concentreren op het verbeteren van digitale vaardigheden.

Een volledig overzicht van de wijze waarop het herstelplan de aanbevelingen uit 2020 adresseert staat in de tabel hieronder.

2020.1. Overeenkomstig de algemene ontsnappingsclausule alle nodige maatregelen nemen om de pandemie doeltreffend aan te pakken, de economie te stimuleren en het daaropvolgende herstel te ondersteunen.	De eerste zin wordt geadresseerd met **vijf maatregelen**: (1) Nederland Leert Door, (2) Regionale Mobiliteitsteams (RMT's), (3) Aanpak leervertragingen nieuwkomers, (4) Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar, en (5) Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden
Als de economische omstandigheden dit toelaten, begrotingsbeleid voeren dat gericht is op het tot stand brengen van prudente begrotingssituaties op middellange termijn en het waarborgen van de houdbaarheid van de schuld, daarbij de investeringen verhogend.	De tweede zin is geadresseerd met **nationaal beleid** (prudent begrotingsbeleid)
De veerkracht van het gezondheidszorgstelsel versterken, onder meer door de bestaande tekorten aan gezondheidswerkers aan te pakken en de	De laatste zin wordt geadresseerd met **vier maatregelen**: (1) Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd, (2) Extension Intensive Care, (3) Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0, en (4) Health RI

uitrol van relevante elektronische gezondheidsinstrumenten te versnellen.	
2020.2. De effecten op de werkgelegenheid en de sociale effecten van de crisis beperken en adequate sociale bescherming van zelfstandigen stimuleren.	Deze aanbeveling wordt geadresseerd met **vijf maatregelen**: (1) Verlaging van de zelfstandigenaftrek, (2) AOV ZZP, (3) Aanpak schijnzelfstandigheid, (4) Nederland Leert Door, en (5) Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)
2020.3. Mature publieke investerings-projecten vervroegen en private investeringen aanmoedigen om het economisch herstel te bevorderen. De investeringen toespitsen op de groene en digitale transitie, met name op de ontwikkeling van digitale vaardigheden, duurzame infrastructuur, het schoon en efficiënt opwekken en gebruiken van energie, en missiegedreven onderzoek en innovatie.	Deze aanbeveling wordt geadresseerd met **twintig maatregelen**: (1) Hervorming energiebelasting, (2) Invoering en aanscherping CO2-heffing industrie, (3) Verhoging tarief vliegbelasting, (4) Hervorming autobelasting, (5) Wind op Zee, (6) Groenvermogen waterstof, (7) Energietransitie binnenvaart, project ZES, (8) Luchtvaart in transitie, (9) Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE), (10) Digitale infrastructuur logistiek, (11) Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit, (12) Grensverleggende IT (GrIT), (13) Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen, (14) Nationaal Onderwijslab AI, (15) Quantum Delta NL , (16) AI Ned, en (17) Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL en (18) Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs, (19) Nederland Leert Door, (20) Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)
2020.4. Stappen ondernemen voor een volledige aanpak van de kenmerken van het belastingstelsel die agressieve fiscale planning mogelijk kunnen maken voor uitgaande betalingen in het bijzonder, met name door de vastgestelde maatregelen ten uitvoer te leggen en de doeltreffendheid ervan te waarborgen. Zorgen voor effectief toezicht op en handhaving van het kader voor de bestrijding van witwaspraktijken.	Deze aanbeveling wordt geadresseerd met **zes maatregelen**: (1) Nederlands beleid omtrent belastingverdragen, (2) Tegengaan mismatches bij zakelijkheidsbeginsel, (3) Voorkomen van vrijstelling voor specifieke renteaftrekbeperking, (4) Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling, (5) Beperking verliesverrekening, en (6) anti-witwasbeleid

Eurozone aanbevelingen

De eurozone aanbevelingen vormen een integraal onderdeel van NextGenerationEU en de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit.[9] Deze aanbevelingen zijn onlosmakelijk verbonden met het Nederlandse plan en worden in hun totaliteit geadresseerd in de prioriteiten. Hieronder is beschreven op welke wijze de prioriteiten in het plan deze aanbevelingen uitvoert in het beleidspakket.

Het pakket draagt bij aan versterking van de compositie van publieke financiën, inclusief het promoten van investeringen, de kwaliteit van budgettaire maatregelen, en het zorgen voor fiscale duurzaamheid op de lange termijn. Hier wordt gelijktijdig ook bijgedragen aan de subdoelstelling om de groene en digitale transitie te versnellen.[10] Zo wordt er geïnvesteerd in windmolens, warmtepompen, en duurzame mobiliteit. Ook worden revolutionaire technologieën doorontwikkeld, waaronder quantumtechnieken, artificiële intelligentie en groene waterstof.

Bovendien zijn de maatregelen in prioriteit 6 van het plan gewijd aan het creëren van een gezonder fiscaal klimaat, volledig in lijn met de eurozone aanbevelingen van 2021.[11] Zo wordt agressieve fiscale planning, belastingontduiking en belastingontwijking en aangepakt. Het verstevigen van anti-witwas beleid, de beperking van de verliesverrekening, en het nieuwe beleid omtrent belastingverdragen zijn voorbeelden van maatregelen die een centrale plaats innemen om het huidige belastingsysteem te optimaliseren.

Het faciliteren van beleid dat arbeidsmarkt re-integratie stimuleert wordt gezien als een belangrijke schakel om de groene- en digitale transitie te ondersteunen.[12] Het plan draagt hier ook aan bij, met bijvoorbeeld de maatregelen Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) en Nederland Leert Door, die beiden een belangrijke rol vervullen om mensen, met inbegrip van kwetsbare groepen, te helpen bij het vinden van werk.

Ook het verbeteren van de kwaliteit van instituties, met name administratieve capaciteit, wordt in het plan geadresseerd, in lijn met de eurozone aanbevelingen.[13] Digitale overheidssystemen worden verbeterd met GrIT en er worden verbeteringen toegepast in de digitalisering van de strafrechtketen. Deze verbeterde digitale capaciteiten dragen bij aan een sterke online overheid die voldoet aan de behoeften van de moderne samenleving. Met de introductie van de Wet Open Overheid wordt informatie door de overheid herijkt, zodat de transparantie van overheidsorganisaties verbetert. Deze openheid draagt bij aan de kwaliteit van Nederlandse instituties.

Ten slotte wordt de weerbaarheid bij toekomstige crises verstevigd door de maatregelen in het plan.[14] De maatregelen in prioriteit 5 richten zich op een sterkere gezondheidszorg, waaronder IC-capaciteit en tijdelijke extra personele in tijden van crisis. Op deze manier is Nederland beter voorbereid op potentiële crisissituaties.

[9] Herstel- en Veerkrachtfaciliteit Verordening, 18 februari 2021, Artikel 17(3)
[10] Eurozone aanbevelingen, Europese Commissie, 24 november 2021, p. 4, https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/recommendation_on_the_economic_policy_of_the_euro_area_.pdf.
[11] Eurozone aanbevelingen, p. 4.
[12] Eurozone aanbevelingen, p. 5.
[13] Eurozone aanbevelingen, p. 6.
[14] Eurozone aanbevelingen, p. 6.

Samenhang

De maatregelen in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan (HVP) geven invulling aan het Coalitieakkoord van het kabinet. De plannen uit dat akkoord formuleren antwoorden op bredere opgaven. Deze plannen kunnen niet gerealiseerd worden in één kabinetsperiode. Het HVP, met zijn langere implementatiefase tot en met 2026, is bij uitstek een geschikt instrument om invulling te geven aan deze plannen. De maatregelen uit het pakket:

- Bevorderen de groene transitie en pakken de stikstofproblematiek aan
- Versnellen de digitale transformatie
- Zorgen voor betaalbare- en duurzame woningen
- Versterken de gezondheidszorg
- Verbeteren de arbeidsmarktomstandigheden
- Werken belastingontwijking tegen

Deze plannen vragen om breed maatschappelijk draagvlak. Daarom is er bij de totstandkoming van het HVP actieve raadpleging geweest met medeoverheden, sociale partners, uitvoeringsorganisaties en genderorganisaties. Het HVP is verdeeld in 6 prioriteiten van nationaal en Europees belang. Deze prioriteiten vertonen sterke synergiën met elkaar, en dragen bij aan EU-doelstellingen, zoals de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de Europese vlaggenschepen, en de versterkte jongerengarantie. Ook dragen de prioriteiten bij aan internationale doelstellingen, zoals de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties (SDG's).

De eerste prioriteit in het plan is het bevorderen van de groene transitie en het verlagen van stikstofuitstoot. Deze prioriteit omvat belasting- en heffingshervormingen die tot vergroening leiden. Met de investering Wind op Zee en Groenvermogen Waterstof worden duurzamere energiebronnen gestimuleerd. Ook levert het plan een grote bijdrage aan het verminderen van stikstofuitstoot, onder andere door natuurherstel- en natuurverbetering. De hervormingen en investeringen binnen deze prioriteit hangen samen met de landspecifieke aanbevelingen om publieke en private investeringen aan te moedigen ten behoeve van de groene en digitale transitie (2019.3 en 2020.3). Tegelijkertijd wordt er bijgedragen aan het NextGenerationEU-vlaggenschip "Power up", gericht op het stimuleren van toekomstgerichte schone technologie en het gebruik van hernieuwbare energie, en SDG 7 (betaalbare en schone energie) en SDG 13 (klimaatactie).[15]

De tweede prioriteit is gericht op het versnellen van digitale transformatie. Deze prioriteit omvat een pakket aan investeringen die geavanceerde technologieën bevorderen, zoals quantumtechnologie en artificiële intelligentie. Dit hangt nauw samen met de doelstellingen onder SDG 9 (industrie, innovatie en infrastructuur), met name door te de focus op innovatie en de verbetering van wetenschappelijk onderzoek. Ook wordt de mobiliteitssector grondig aangepakt, met ingrijpende investeringen die leiden tot meer energie-efficiëntie, veiligheid, en digitalisering in infrastructuur. Ten slotte worden IT-systemen gemoderniseerd, onder andere met een hervorming die de transparantie en openheid van de overheid verbetert. Bij het Ministerie van Defensie en de strafrechtsketens worden de IT-infrastructuur vernieuwd. Daarmee draagt deze prioriteit bij aan de EU-vlaggenschepen "Recharge and refuel", waarmee schone mobiliteit wordt gestimuleerd en "Modernise", gericht op de digitalisering van de overheid. Deze digitalisering zorgt voor een effectievere, transparantere en verstevigt de toegang tot informatie, in lijn met SDG 16 (vrede, rechtvaardigheid en sterke instituties).[16] Met de investeringen in de mobiliteitssector wordt ook de landspecifieke aanbeveling uit 2019 over knelpunten in mobiliteit geadresseerd op een wijze die ook bijdraagt aan de groene en digitale transitie.

De derde prioriteit is gewijd aan het verbeteren van de woningmarkt en het verduurzamen van de gebouwde omgeving. Deze prioriteit bevat een pakket aan hervormingen die er niet alleen voor zullen zorgen dat er sneller meer woningen gebouwd kunnen worden, maar die ook de woningmarkt eerlijker en toegankelijker zullen maken voor iedereen. Ook behelst de prioriteit investeringen. Deze dragen bij aan de verduurzaming van de gebouwde omgeving. Dat gebeurt door de verduurzaming van maatschappelijk vastgoed, en door subsidies die groene energiemethodes stimuleren.

[15] Sustainable Development Goals, Verenigde Naties, 2022, Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme (undp.org)
[16] Sustainable Development Goal 16, Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme (undp.org)

Alomvattend wordt er dus gebouwd aan duurzame steden en gemeenschappen (SDG 11).[17] Het woningaanbod wordt vergroot, en de gebouwde omgeving wordt op een duurzame manier gerenoveerd. Met deze maatregelen wordt ingegaan op de uitdagingen die in het concept-landenrapport 2022 zijn gesignaleerd op het gebied van de woningmarkt. Ook wordt hiermee de connectie gelegd met het vlaggenschip "Renovate", doordat de maatregelen gericht zijn op de verduurzaming van de gebouwde omgeving.

De vierde prioriteit richt zich op een sterke arbeidsmarkt, een goed pensioen en toekomstgericht onderwijs. Met belangrijke hervormingen, zoals de verlaging van de zelfstandigenaftrek en een hervorming van het pensioenstelsel, richt deze prioriteit zich op bestaanszekerheid en gelijke kansen. Bovendien wordt er fors geïnvesteerd in menselijk kapitaal, bijvoorbeeld met een investering die mensen helpt bij hun loopbaanontwikkeling en het vinden van nieuw werk. Dit komt ook ten goede aan mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven (2019.2), hetgeen bijdraagt aan het verminderen van de schaarste op de arbeidsmarkt. Ook wordt er met het Nationaal Onderwijslab fors geïnvesteerd in onderwijs, onderzoek, en digitale innovatie. Goed onderwijs, her- en omscholing zijn basisvoorwaarden voor het slagen van de groene en digitale transities, omdat daarvoor meer opgeleide mensen met nieuwe vaardigheden nodig zijn. Dit wordt ook onderkend met het EU-vlaggenschip "*Reskill and upskill*", waar Nederland met deze maatregelen aan bijdraagt. Toekomstgericht onderwijs hangt samen met een toekomstbestendige arbeidsmarkt en pensioenstelsel, zoals ook naar voren komt in de landspecifieke aanbevelingen (2019.1 en 2019.2) en de aanbevelingen in het concept-landenrapport 2022. Deze maatregelen hebben een directe impact op het ontwikkelen van innovatie (SDG 9), en het verbeteren van arbeidsmarktomstandigheden, met inbegrip van het ontwikkelen van economische groei (SDG 8).

De vijfde prioriteit richt zich op het versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid. De pandemie heeft het belang van een sterke publieke gezondheidssector duidelijk blootgelegd. Om de publieke gezondheidssector sterker te maken omvat deze prioriteit belangrijke investeringen om het personeelstekort in de zorg in te perken, en tegelijkertijd om de Intensive Care capaciteit uit te breiden om zo de pandemische paraatheid te versterken. Deze prioriteit hangt samen met de landspecifieke aanbeveling om de pandemie doeltreffend aan te pakken en de economie te stimuleren (2020.1). Deze veerkracht van de gezondheidssector vergroot de toegang van essentiële diensten in de gezondheidssector en de toegang tot veilige en effectieve medicijnen en vaccins voor iedereen (SDG 3).[18] Veerkracht gaat aldus over een sterke gezondheidssector en over een sterke economie.

De zesde en laatste prioriteit focust op het aanpakken van agressieve fiscale planning. Deze prioriteit behelst een veelomvattend hervormingspakket om belastingontwijking tegen te gaan. Om hier daadkrachtige resultaten te behalen, gaat de implementatie tegen belastingontwijking hierin verder dan de Europese richtlijnen (ATAD1 en ATAD2) vereisen. Ook omvat het pakket een hervorming die gericht is op het terugdringen van witwassen. Deze belastinghervormingen hangen samen met het streven naar een duurzame economie die werkt voor iedereen. Een eerlijk belastingstelsel is daarvoor een voorwaarde, zoals ook wordt onderkend in landspecifieke aanbevelingen 2019.1 en 2020.4. Het tegengaan van belastingontwijking en witwassen gaat illegale geldstromen tegen, een belangrijk onderdeel van rechtvaardigheid en sterke instituties (SDG 16).[19]

Samenhang met de zes pijlers van de Europese verordening over de Herstel en Veerkrachtfaciliteit

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan is gestructureerd volgens zes prioriteiten, gebaseerd op de grote maatschappelijke uitdagingen waar Nederland voor staat. Deze zes prioriteiten zijn: (1) Bevorderen groene transitie en aanpak stikstofproblematiek, (2) Versnellen digitale transformatie, (3) Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving, (4) Een sterke arbeidsmarkt, een goed pensioen en toekomstgericht onderwijs, (5) Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid, en (6) Aanpak agressieve fiscale planning en witwassen. Naar de aard en inhoud sluiten deze prioriteiten volledig aan bij de zes pijlers van de Europese verordening over de Herstel en Veerkrachtfaciliteit. Zo draagt het versnellen van de klimaat- en energietransitie (onderdeel 1 van prioriteit 1 van het Nederlandse herstelplan) bij aan meerdere pijlers van de Herstel en Veerkrachtfaciliteit: vanzelfsprekend de pijler over groene transitie (1), maar ook de pijler over

[17] Sustainable Development Goal 11, Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme (undp.org)
[18] Sustainable Development Goal 3, Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme (undp.org)
[19] Sustainable Development Goal 16, Sustainable Development Goals | United Nations Development Programme (undp.org)

slimme duurzame economische groei (3), sociale en territoriale cohesie (4) en beleid voor de volgende generatie (6). Deze kruisgewijze samenhang is hieronder in de tabel weergegeven:

		Europese Pijlers van de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit					
		Groene transitie	Digitale trans-formatie	Slimme, duurzame en inclusieve groei	Sociale en territoriale cohesie	Gezondheid, en economische, sociale en institutionele veerkracht	Beleid voor de volgende generatie, kinderen en jongeren
Prioriteit 1: Bevorderen groene transitie	1.1 Versnellen klimaat- en energietransitie	**X**		**X**	**X**		**X**
	1.2 Aanpakken stikstof	**X**			**X**	**X**	
Prioriteit 2: Versnellen digitale transformatie	2.1 Promoten van innovatieve technologieën en digitale vaardigheden		**X**	**X**	**X**		
	2.2 Toekomst-bestendig maken mobiliteit		**X**	**X**	**X**		
	2.3 Toekomst-bestendig maken van IT bij de overheid		**X**	**X**		**X**	
Prioriteit 3: Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving	3.1 Verbeteren woningmarkt	**X**					
	3.2 Verduurzamen gebouwde omgeving	**X**			**X**		
Prioriteit 4: Versterken arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs	4.1 Versterken van de arbeidsmarkt en een goed pensioen			**X**	**X**		**X**
	4.2 Toekomst-bestendig maken van het onderwijs en onderzoek			**X**	**X**		**X**
Prioriteit 5: Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid	5.1 Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid					**X**	
Prioriteit 6: Aanpakken agressieve belastingplanning en witwassen	6.1 Aanpak agressieve belastingplanning en witwassen			**X**		**X**	

In het volgende hoofdstuk staan de hervormingen en investeringen van het HVP beschreven onder de zes genoemde prioriteiten.

2. Beschrijving van de hervormingen en investeringen

Prioriteit 1: Bevorderen groene transitie

Onderdeel 1.1 Versnellen klimaat- en energietransitie

Overzichtskader: 1.1 Versnellen klimaat- en energietransitie

Beleidsdomein: Klimaat; Energie; Milieu; Industrie; Mobiliteit; Fiscaal

Doel: Bevorderen en versnellen van de groene transitie in Nederland.

Hervormingen en/of investeringen:

Hervormingen:

- Hervorming energiebelasting
- Invoering en aanscherping CO2-heffing industrie
- Verhoging tarief vliegbelasting
- Hervorming autobelastingen

Investeringen:

- Wind op Zee
- Groenvermogen Waterstof
- Zero Emission Services (ZES)
- Luchtvaart in transitie

Geraamde totale kosten: 1052,8 mln. EUR

Introductie

Met het herstel- en veerkrachtplan zet Nederland met ambitie in op het bevorderen van de groene transitie. De maatregelen onder onderdeel 1.1 dragen direct bij aan de Nederlandse klimaat- en energietransitie. Daarnaast zijn er ook onder de andere onderdelen van dit plan groene maatregelen opgenomen, zoals maatregelen die ingaan op het verduurzamen van de gebouwde omgeving, de diverse mobiliteitsmaatregelen, en de stikstofmaatregelen.

a) Belangrijkste uitdagingen

Klimaatverandering is zowel nu als in de nabije toekomst een grote uitdaging voor Nederland. Lange, warme en droge zomers zorgen al meerdere jaren voor grote watertekorten. Ook hebben ze een effect op onze gezondheid. We worden langer blootgesteld aan een hoge ultravioletstraling en we hebben meer last van allergieën, hittestress en luchtvervuiling.[20] Tegelijkertijd kampt Nederland door klimaatverandering met een stijging van de zeespiegel en een toenemend aantal extreme weersomstandigheden, zoals de overstromingen in verschillende delen van Nederland in de zomer van 2021.

Om klimaatverandering tegen te gaan is het nodig om de broeikasgasuitstoot de komende decennia in een hoog tempo terug te dringen om in 2050 klimaatneutraal te zijn. Om dit mogelijk te maken zijn er nationale (streef)doelstellingen vastgelegd ten aanzien van CO2-reductie in 2030 en 2050 in de nationale Klimaatwet, op Europees niveau via de Europese Klimaatwet van 2021 en mondiaal via het Akkoord van Parijs.

De grote uitdaging voor Nederland is de aanwezigheid van de relatief grote energie-intensieve industrie en transportsectoren, die moeilijk te verduurzamen zijn. Naast elektrificatie zullen deze sectoren ook andere energiedragers zoals hernieuwbare waterstof nodig hebben om klimaatneutraal te worden. Nederland kan een eind komen met het potentieel voor hernieuwbare energie op de

[20] https://www.rivm.nl/klimaat-en-gezondheid

Noordzee, maar komt daarbij voor een aantal problemen te staan. Voor de uitrol van wind op zee vormen de ecologische inpassing op zee, ruimtegebruik door andere partijen en integratie in het energiesysteem belangrijke uitdagingen. Voor waterstofproductie is het cruciaal dat de kosten door de gehele keten, van productie tot opslag en gebruik, substantieel afnemen. Hiervoor is innovatie naast opschaling onontbeerlijk, en dat is precies het doel van de investeringen in het herstel-en veerkrachtplan.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

In Europa wil Nederland vooroplopen in de bestrijding van klimaatverwarming. Ons land werkt samen met andere EU-lidstaten om de klimaatdoelstellingen van het Parijs Akkoord te halen. Het kabinet verhoogt de nationale klimaatdoelstelling van 49% naar 55% emissiereductie in 2030 ten opzichte van 1990. In het coalitieakkoord is daarnaast afgesproken om te sturen op een reductie van 60% in 2030. Ook zet Nederland zich in voor een CO2-reductie van 70% in 2035 en 80% in 2040.

In het coalitieakkoord is besloten om door middel van een Klimaatfonds op grote schaal te investeren in het verduurzamen van Nederland. Het Klimaatfonds heeft als doel om bij te dragen aan de klimaatdoelen, zoals vastgelegd in de Klimaatwet. In het coalitieakkoord is voor dit fonds een bedrag van 35 miljard euro voor de periode tot en met 2030 aangekondigd. De Klimaatfonds middelen zijn bestemd voor maatregelen die additioneel zijn aan reeds bestaande klimaatmaatregelen, zoals de SDE++ en andere subsidies om verduurzaming te bevorderen. De doelen van het fonds in het wetsvoorstel sluiten aan bij de doelen uit het coalitieakkoord. Dat betekent dat het fonds bedoeld is voor een CO2-neutrale elektriciteitsproductie en energievoorziening, en het stimuleren van verduurzaming in het bedrijfsleven en de gebouwde omgeving. Op die manier kent het fonds een duidelijke focus, maar blijft tegelijkertijd enige flexibiliteit bestaan in de vormgeving van de klimaatmaatregelen die uit het fonds gefinancierd kunnen worden.

Een belangrijke succesfactor voor het halen van de Nederlandse klimaat- en energiedoelen is het overstappen naar energiebronnen die geen broeikasgassen uitstoten, zoals wind op zee en zonne-energie. Ook de productie van groene energiedragers als waterstof en biogas hoort daarbij. De oorspronkelijke doelstelling uit het Klimaatakkoord was om in 2030 ongeveer 11,5 GW aan windenergie op zee te produceren. Recent heeft het kabinet deze doelstelling verhoogd naar de realisatie van ongeveer 21 GW aan windenergie op zee in 2030. Voor hernieuwbare waterstof heeft het kabinet een doel van 3-4 GW elektrolysecapaciteit in 2030, en kijkt het naar mogelijkheden om deze ambitie te verhogen in het licht van het voorstel van de Europese Commissie voor de herziening van de EU-richtlijn voor hernieuwbare energie en de ambities in de RePowerEU-mededeling. Tevens worden de prikkels voor klimaat- en energietransitie versterkt door een aantal fiscale maatregelen. Hierbij gaat het om het verhogen van de marginale CO2-heffing voor de industrie, het verhogen van het tarief vliegbelasting en een hervorming van de energiebelasting en de autobelasting.

Het klimaatbeleid van het kabinet is gebaseerd op een combinatie van subsidiëren, normeren en beprijzen. Met deze beleidsmix worden duurzame technieken (financieel) aantrekkelijker gemaakt en worden burgers en bedrijven gestimuleerd en geholpen om te kiezen voor het duurzame alternatief. Het doel van de fiscale vergroeningsmaatregelen op het terrein van klimaat is om de broeikasgasuitstoot en energieverbruik beter te beprijzen, zodat burgers, bedrijven en maatschappelijke instellingen een stevigere prijsprikkel krijgen om hun gedrag aan te passen en de CO_{2eq}-emissies[21] te verminderen. Bovendien draagt het beprijzen van broeikasgasuitstoot eraan bij dat CO_{2eq}intensieve producten relatief duurder worden en CO_{2equ}-efficiente producten relatief goedkoper. Hierdoor zullen bedrijven en burgers vaker CO_{2equ}-efficiente producten kopen/gebruiken en stuurt de vraag het aanbod.

De maatregelen Wind op Zee, Groenvermogen Waterstof, en de bovengenoemde fiscale maatregelen in het plan dragen bij aan het bereiken van de *Nederlandse energie- en klimaatdoelstellingen* waaronder het *Integrale Nationale Energie- en Klimaatplan (INEK)*. Ook dragen de maatregelen bij aan de **landspecifieke aanbeveling (LSA)** van de EU aan Nederland voor het bevorderen van de groene transitie. Zo richten de investeringen onder andere op hernieuwbare energie en het

[21] CO_{2eq} is een standard die gebruikt wordt om alle soorten broeikasgasemissies met elkaar te kunnen vergelijken. Zo staat één kilogram CO_{2eq} staat gelijk aan de broeikaswerking van 1 kilogram CO_2.

verminderen van broeikasgasemissies (LSA 2019.3). Ook worden met het pakket substantiële investeringen gedaan in het schoon en efficiënt opwekken en gebruiken van energie (LSA 2020.3). Daarnaast gaan ze ook in op de zeven vlaggenschepen, zoals *Power up* en *Recharge and Refuel* die de Europese Commissie voorstelt voor de faciliteit voor herstel- en veerkracht. Ook spelen ze een rol bij de uitvoering van de *Europese Green Deal*[22], de *EU-waterstofstrategie*[23], en de EU-strategie voor hernieuwbare offshore-energie[24].

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Hervormingen

Hervorming energiebelasting

Nederland hervormt de energiebelasting met een combinatie aan tarief- en structuuraanpassingen. Zo wordt o.a. de tariefstructuur minder degressief, wordt (een deel van) het tarief op gasgebruik verhoogd en het tarief op elektriciteitsgebruik verlaagd. Ook worden een aantal vrijstellingen afgeschaft. Met de hervorming wordt getracht het gebruik van aardgas duurder te maken en het gebruik van elektriciteit goedkoper. Daarmee worden bedrijven en huishoudens gestimuleerd energie te besparen en over te stappen naar klimaatvriendelijkere technieken, zoals gebruik van een warmtepomp. De inschatting is dat deze maatregel tot enkele megatonnen aan CO2-emissiereductie zal leiden.

Aanscherping CO2-heffing industrie

Nederland kent een CO2-heffing voor de industrie. Deze heffing werkt als een minimumprijs in relatie tot het Europese *emissions trading system* (ETS). In het coalitieakkoord is afgesproken om de CO2-heffing industrie aan te scherpen, zodat ten opzichte van de huidige reductiedoelstelling van 14,3 Mton een extra CO2-reductie wordt gerealiseerd van 4 Mton in 2030. De reductiefactor wordt vanaf 1 januari 2023 zodanig aangescherpt dat er in 2030 naar verwachting 4 Mton minder dispensatierechten worden verstrekt aan de industrie. Dit betekent dat er in 2030 naar verwachting in totaal 4,7 Mton minder dispensatierechten worden uitgegeven. Dit aangezien ook bedrijven aan de CO2-heffing deelnemen die niet onder de industrie vallen. Het tariefpad wordt tot 1 januari 2025 niet aangepast. De aanscherping van de reductiefactor wordt opgenomen in het Belastingplan 2023.

Verhoging tarief vliegbelasting

Het tarief van de vliegbelasting bedraagt momenteel € 7,947 per vertrekkende passagier en wordt met ingang van 1 januari 2023 verhoogd met als doel om vanaf 2023 € 400 miljoen extra opbrengst te genereren. Gelijktijdig wordt het vliegen op korte afstanden ontmoedigd omdat de vliegbelasting relatief zwaarder drukt op tickets voor deze bestemmingen. De structuur van de vliegbelasting blijft ongewijzigd.

Hervorming autobelastingen

Per 2030 wordt een systeem van betalen naar gebruik in de autobelastingen geïntroduceerd door het tarief in de huidige motorrijtuigenbelasting voor personen- en bestelauto's afhankelijk te maken van het aantal gereden kilometers. Het doel is om de autobelastingen toekomstbestendig te maken en om in 2030 een aanvullende CO2-reductie van 2,5 Mton te realiseren. Naast het invoeren van de kilometerbelasting wordt de vrijstelling in de aanschafbelasting (bpm) voor bestelauto's van ondernemers afgebouwd, terwijl tegelijkertijd de vrijstelling voor elektrische bestelauto's blijft bestaan.

Investeringen

Wind op Zee

Dit investeringsprogramma, dat van 2022 tot 2030 loopt, is gericht op het verhogen van de in de Noordzee opwekbare windenergie met 10,7 gigawatt (GW) naar een totaal van circa 21,0 GW. Het

[22] https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_nl
[23] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_20_1259
[24] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_20_2096

aanleggen van de windparken zelf valt niet binnen het programma. De financiering is gericht op de inpassingskosten die daarbij horen, zoals het garanderen van scheepvaartveiligheid, natuurversterking en soortenbescherming, en verduurzaming en aanpassing van de visserijsector. Deze inpassingskosten zijn randvoorwaarden voor de uitrol van windparken op zee.

Groenvermogen waterstof

Met deze maatregel, die van 2021 tot 2028 loopt, wordt geïnvesteerd in de ontwikkeling van het groene waterstofecosysteem in Nederland. Financiering wordt beschikbaar gesteld voor (i) demonstratieprojecten, (ii) een R&D-programma en (iii) een menselijk kapitaal-programma. Deze zijn respectievelijk bedoeld om de haalbaarheid van grootschalige elektrolyse te toetsen, de technologie verder te ontwikkelen en om te zorgen voor voldoende aanbod van relevant geschoold personeel. Met opschaling van de waterstofproductie worden significante kostenbesparingen – en dus ook prijsverlagingen – verwacht.

Zero Emission Services

Het project Zero Emission Services (ZES) heeft als doel de uitrol van volledig elektrische en daarmee emissieloze binnenvaart. De maatregel behelst subsidiering van een project waarbinnen 75 Modular Energie Containers (MEC's)[25], 14 laadlocaties en 45 volledig elektrische binnenvaartschepen worden gerealiseerd. Het idee is dat na deze investering de markt op eigen kracht het aantal schepen, batterijen en laadstations verder kan laten groeien. Daarmee is de investering erop gericht een systeemverandering in gang te zetten: waarna de markt zelf kan opschalen. ZES levert verwisselbare energiecontainers voor nieuwe en bestaande binnenvaartschepen. Deze containers – ZESpacks – worden geladen met groene stroom. Eenmaal leeg, kunnen schippers de containers voor een volle inwisselen bij een van de wissel- en laadstations. Deze stations zijn voorzien van een ''open access" netwerk, ze kunnen worden ingezet om het elektriciteitsnet te stabiliseren of om te voorzien in een lokale en tijdelijke vraag naar elektriciteit. ZES biedt gebruikers een toekomstbestendige oplossing. De ZESpacks kunnen in de toekomst bijvoorbeeld ook met waterstof gaan werken. Met dit concept biedt ZES haar diverse stakeholders een concrete, kant-en-klare oplossing om te verduurzamen.

Luchtvaart in transitie

Luchtvaart in Transitie is een meerjarig en eenmalig programma gericht op het verduurzamen van de Nederlandse luchtvaartsector naar een klimaatneutrale Nederlandse luchtvaart in 2050. Dit wordt gedaan door knelpunten weg te nemen zoals grote risicovolle schaalsprongen in technologie voor toepassing van waterstof als energiedrager. Daarmee richt het project zich op doorbraaktechnologieën voor ultra-efficiënte vliegtuigontwikkeling en daarbij behorend lange termijn onderzoek en flankerende activiteiten. Luchtvaart in Transitie adresseert een strategisch belangrijk en relevant nationaal en internationaal vraagstuk: het verminderen van de uitstoot door de luchtvaart. Nederlandse kennis en kunde heeft het in zich om de Nederlandse marktpositie te versterken. Het effect op het verdienvermogen hangt af van Nederlands succes in internationaal concurrerende markten én van effectief flankerend beleid. Daarom wordt door de vliegtuigindustrie nauw samengewerkt met internationale vliegtuigbouwers en overheden, en is deelname aan Europese onderzoeksprogramma's zoals Clean Aviation en Clean Hydrogen essentieel. Onder het HVP worden de volgende programmaonderdelen meegenomen:

- H2-Ombouw Turbofan (HOT): Modificeren, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen en een vliegende technologiedemonstrator op basis van waterstofverbranding (Fokker).
- Brandstofcel-elektrisch (HAPSS en EMBRAER): Ontwikkelen, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen en een vliegende technologiedemonstrator, op basis van waterstof brandstofcel-elektrisch (De Havilland en Embraer).
- Flying Vision: Een duurzame-luchtvaartdenktank waarin vanaf de start zowel de Nederlandse luchtvaartonderzoeksinstellingen, luchtvaartmaatschappijen en luchthavens als de internationale vliegtuig-OEM's zijn vertegenwoordigd.

[25] Dit zijn in eerste instantie batterijcontainers. Als de techniek met brandstofcellen (waterstof, methanol, etc.) verder is ontwikkeld, kunnen de MEC's ook worden uitgerust met dergelijke brandstofcellen.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat	Digitaal	Vlaggenschip
Hervorming	Autobelasting	2019.3, 2020.3	100%	0%	Recharge and refuel
Hervorming	Energiebelasting	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up; Renovate
Hervorming	Invoering en aanscherping CO2-heffing industrie	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up
Hervorming	Verhoging tarief vliegbelasting	2019.3, 2020.3	100%	0%	Recharge and refuel
Investering	Groenvermogen waterstof	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up
Investering	Wind op Zee	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up
Investering	Zero Emission Services	2019.3, 2020.3	100%	0%	Recharge and refuel
Investering	Luchtvaart in transitie	2019.3, 2020.3	100%	0%	Recharge and refuel

Prioriteit 1: Bevorderen groene transitie

Uitgelichte investering: Groenvermogen Waterstof

Rotterdam als duurzame waterstofhub van Europa

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het bevorderen van de groene transitie, waaronder de ontwikkeling van de waterstofeconomie. Voor de Rotterdamse haven betekent dit een grote transitie.

Schone waterstof is een essentiële energiedrager en grondstof waarmee we de industrie, energievoorziening en mobiliteit innovatief verduurzamen. Nodig voor het behalen van de wereldwijde klimaatdoelstellingen – en om tegelijkertijd de economie toekomstbestendig te maken.

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan de ontwikkeling van de waterstofeconomie met de maatregel *groenvermogen waterstof*. Hiermee wordt geïnvesteerd in menselijk kapitaal en onderzoek, met name het trainen van personeel en de verdere ontwikkeling van de technologie. Op deze manier draagt het plan bij aan de verdere ontwikkeling van het waterstofecosysteem in Nederland en Europa.

Nationaal Waterstofprogramma

- Aandeel van waterstof in Nederlandse energiemix wordt voorspeld op 25% tot 35%
- Belangrijke grondstof voor de productie van groene chemie, producten en brandstoffen
- 2030: 3 a 4 GW groene waterstofproductie in Nederland
- 2027: realisatie van nationale waterstofbackbone tussen 5 industrieclusters en NordRhein-Westfalen

De haven van Rotterdam voorziet in 13% van de totale Europese energiebehoefte (8,800 PJ doorvoer, 3x zo veel als het totale energieverbruik in Nederland), nu nog grotendeels gebaseerd op fossiele energiestromen. Voor het behoud en groei van onze energiehaven en werkgelegenheid bouwt het Havenbedrijf Rotterdam, de gemeente Rotterdam, de provincie Zuid-Holland, samen met ondernemingen en kennisinstellingen, aan een waterstofhub voor de nationale, regionale en internationale markt.

De ambitie is om het Haven Industrieel Complex (HIC) Rotterdam en het aangesloten marktgebied door te ontwikkelen naar de grootste duurzame waterstofhub van Europa waar grootschalige import, doorvoer, productie, conversie, opslag en gebruik van waterstof plaatsvindt. De waterstofeconomie kan tussen €14 miljard en €26 miljard toevoegen aan het Nederlandse bbp, met daarbij tienduizenden nieuwe banen in de productie van waterstof, groene chemie, maakindustrie en energiesector.

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

***Hervormingen*:**

Maatregel 1.1H1: Hervorming energiebelasting

Naam	Hervorming energiebelasting
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1
Verwachte einddatum project	2023 en 2025

Algemene beschrijving maatregel

1. Tariefsaanpassingen energiebelasting

- *Tariefstructuur energiebelasting (gas en elektra):* De tariefstructuur van de energiebelasting wordt minder degressief gemaakt door de tarieven in de hogere verbruiksschijven gas en elektriciteit te verhogen. De budgettaire opbrengst is taakstellend 250 miljoen euro in 2023 en 500 miljoen euro in 2024 en verder.
- *Verlagen ODE-tarief 2e en 3e schijf elektriciteit:* Ten opzichte van de tarieven in het basispad van de Opslag Duurzame Energie- en klimaattransitie (ODE), worden de ODE-tarieven van de 2e en 3e schijf elektriciteit per 2023 verlaagd. De budgettaire derving bedraagt taakstellend 288 miljoen euro in 2023 en 500 miljoen euro in 2024 en verder.
- *Verhoging tarief energiebelasting 1e schijf gas*: Het tarief 1e schijf gas in de energiebelasting wordt in de periode 2023-2028 verhoogd met 5,23 cent/m3. De budgettaire opbrengst bedraagt naar verwachting 227 miljoen euro in 2023 en loopt daarna op naar structureel 493 miljoen euro
- *Verlaging tarief energiebelasting 1e schijf elektriciteit:* Het tarief 1e schijf elektriciteit in de energiebelasting wordt in de periode 2023-2028 verlaagd met 5,23 cent/kWh. De budgettaire derving bedraagt naar verwachting 474 miljoen euro in 2023 en loopt daarna op naar structureel 1,13 miljard euro. Uitgangspunt is dat samen met de andere maatregelen in de energiebelasting en ODE, het tarief 1e schijf (EB en ODE) niet lager komt te liggen dan het tarief in de 2e schijf (EB en ODE).
- *Compensatie energierekening huishoudens groen gas:* Ter compensatie voor de verwachte stijging van de leveringstarieven door de bijmengverplichting groen gas, wordt het belastingdeel van de energierekening voor huishoudens per 2023 structureel met taakstellend 225 miljoen euro verlaagd via de belastingvermindering in de EB.

2. Structuuraanpassingen energiebelasting

- *Afschaffen vrijstellingen EB – mineralogische en metallurgische procedés – energiebelasting:* De vrijstelling en teruggaafregeling in de energiebelasting (aardgas en elektriciteit) voor metallurgische en mineralogische procedés wordt per 1 januari 2025 afgeschaft. De budgettaire opbrengst bedraagt in 2025 78 miljoen euro Mogelijke interactie-effecten worden meegenomen bij de vaststelling van de tarieven voor de ingeboekte maatregelen binnen de energiebelasting/ODE.
- *Beperken inputvrijstelling WKK:* De inputvrijstelling in de energiebelasting voor verbruik van aardgas bij elektriciteitsopwekking wordt voor warmtekrachtkoppeling systemen (WKK's) per 1 januari 2025 beperkt tot het aardgas dat wordt aangewend voor de productie van elektriciteit dat wordt geleverd aan het net. De budgettaire opbrengst bedraagt naar verwachting circa 100 miljoen euro per jaar. Mogelijke interactie-effecten worden meegenomen bij de vaststelling van de tarieven voor de taakstellend ingeboekte maatregelen binnen de energiebelasting/ODE.
- *Afschaffen verlaagd tarief glastuinbouw:* Het verlaagd tarief in de energiebelasting voor glastuinbouwbedrijven wordt per 1 januari 2025 afgeschaft. De budgettaire opbrengst bedraagt in 2025 45 miljoen euro en neemt richting 2030 af. Mogelijke interactie-effecten worden

meegenomen bij de vaststelling van de tarieven voor de taakstellend ingeboekte maatregelen binnen de energiebelasting/ODE.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De wet over de tariefsverhoging moet per 1 januari 2023 inwerkingtreden. Het wetsvoorstel zal deze zomer als onderdeel van het pakket Belastingplan 2023 worden ingediend bij de Tweede Kamer.

De wet over structuuraanpassingen moet per 1 januari 2025 inwerkingtreden. Naar verwachting heeft de uitvoering (o.a. de Belastingdienst) een jaar nodig om de structuuraanpassingen voor te bereiden. Daarnaast kost het (vergeleken met de tariefaanpassingen) meer tijd om de structuuraanpassingen inhoudelijk uit te werken in wetgeving. De benodigde wetgeving wordt momenteel uitgewerkt en zal als onderdeel van het Belastingplanpakket 2024 in de zomer van 2023 worden ingediend bij de Tweede Kamer en per 1 januari 2024 in het staatsblad staan.

Het doel van de maatregelen in de energiebelasting is om het gebruik van aardgas duurder te maken en het gebruik van elektriciteit goedkoper. Bedrijven en huishoudens worden zo gestimuleerd om meer energie te besparen en om over te stappen op klimaatvriendelijkere technieken, zoals een warmtepomp. De extra CO2-reductie van deze maatregelen wordt ingeschat op enkele Mtonnen in 2030. Deze inschatting is gebaseerd op het studiegroeprapport "Bestemming Parijs: Wegwijzer voor klimaatkeuzes 2030, 2050". Een preciezere berekening is op dit moment nog niet mogelijk omdat het wetsvoorstel (en de exacte tariefaanpassingen) nog wordt uitgewerkt. Daarnaast is het lastig om alleen het effect van de energiebelasting te duiden, omdat de energiebelastingmaatregelen ook interacteren met andere beleidsmaatregelen (door interactie-effecten kan het uiteindelijke CO2-effect hoger of lager uitvallen). Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.

Het doel van de energiebelasting is om enerzijds een efficiënter energieverbruik te stimuleren en anderzijds de overstap naar duurzamere energiebronnen te bevorderen. Op dit moment wordt voor het grootste gedeelte van het verbruik elektriciteit zwaarder belast dan aardgas, terwijl elektriciteit in zichzelf een schonere en duurzamere energiebron is dan aardgas. Elektriciteit zal als energiebron richting 2030 bovendien steeds schoner worden door de groei van hernieuwbare energie (met name zonne- en windenergie).

Door het afschaffen van het verlaagde tarief glastuinbouw, het afschaffen van de vrijstelling voor mineralogische en metallurgische procedés en het beperken van de inputvrijstelling voor wkk's wordt de grondslag in de energiebelasting verbreed en gaan met name meer energieverbruikers in de glastuinbouwsector en industrie energiebelasting betalen. Deze (grote) energieverbruikers krijgen hierdoor een grotere prikkel om minder energie te verbruiken.

Daarnaast wordt met de tariefaanpassingen de belasting op aardgas verhoogd en de belasting op elektriciteit in de eerste, tweede en derde verbruiksschijf juist verlaagd. Dit maakt verduurzamingsopties (zoals een warmtepomp) financieel veel rendabeler.

Belanghebbenden

De maatregelen leiden tot een lastenverzwaring bij de industrie en glastuinbouw. Deze groep zal zich mogelijk verzetten tegen deze aanpassingen. Milieuorganisaties zullen de verbetering van de beprijzing van de externe kosten van het aardgas waarschijnlijk positief ontvangen.

Maatregel 1.1H2: Invoering en aanscherping CO_2 heffing industrie

Naam	Invoering en aanscherping CO_2 heffing industrie
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	FIN en EZK
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1 (groene transitie)
Verwachte einddatum project	2026

Algemene beschrijving maatregel

Nederland heeft onder het vorige kabinet een CO_2 heffing in industrie geïntroduceerd als borgingsinstrument voor het reduceren van de CO_2 emissies in de industrie met 14,3 Mton in 2030. De heffing werkt als een minimumprijs in relatie tot het ETS. Het nieuwe kabinet zal de reductiedoelstelling van de CO2-heffing verhogen van 14,3 naar 18,3 Mton in 2030.

Het betreft een heffing met een vrijgestelde voet. Als een installatie meer uitstoot dan de vrije voet, wordt over het meerdere belasting geheven. De vrije voet zal worden verkleind naar aanleiding van de aangescherpte reductiedoelstelling. De heffing is het tarief minus de geldende ETS prijs. Het tarief stijgt geleidelijk van 30 euro in 2021 naar 125 euro in 2030. Het tarief wordt in 2023 en 2025 zodanig herijkt dat de reductiedoelstelling voor 2030 ook daadwerkelijk wordt bereikt.

Zowel de invoering als de aanscherping is onderdeel van het pakket aan groene fiscale maatregelen in het kader van het herstel- en veerkrachtplan. Het instrument is onderdeel van de bredere groene industriepolitiek met subsidieverlening voor duurzame technieken (SDE++) en investeringen in voor de transitie benodigde infrastructuren.

Het doel van de heffing is om emissies in de industrie te verminderen. Daartoe dienen de kosten van uitstoot hoger te zijn dan de vermijdingskosten. Het tarief is daarop afgestemd. Als prikkel om doelmatiger te produceren (in plaats van het volume van de productie te reduceren) is de vrije voet (de toegekende dispensatierechten) gebaseerd op de ETS-productiebenchmarks.

De aanscherping is erop gericht dat het reductiedoel in 2030 wordt opgehoogd van 14,3 naar 18,3 Mton. Voor 2026 betekent dit dat het reductiedoel wordt verhoogd van 5,3 naar 6,1 Mton.

De heffing vloeit voort uit het klimaatakkoord en krijgt verder vorm in het kader van de groene industriepolitiek die samen met de industrie en milieupartijen vorm wordt gegeven binnen de wettelijke kaders en de kaders van het coalitieakkoord.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De wet over de heffing en aanscherping is inwerking getreden per 2021. Er is nog geen datum bepaald voor het inwerking treden van de voorziene aanscherping, maar de maatregel zal de komende 4 jaar worden ingezet.

Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) monitort jaarlijks middels de Klimaat en Energieverkenning of de industrie naar verwachting de gestelde doelstelling behaald. Daarnaast voert PBL in 2022 en 2024 een tariefstudie uit voor de CO2-heffing, deze kunnen potentieel worden opgenomen als mijlpaal.

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op industriële bedrijven die onder het ETS vallen; daarnaast geldt de maatregel ook voor afvalverbrandings- en lachgasinstallaties.

Maatregel 1.1H3: Verhoging tarief vliegbelasting

Naam	Verhoging tarief vliegbelasting
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën en IenW
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1 (groene transitie)
Verwachte einddatum project	2023

Algemene beschrijving maatregel

Per 2023 wordt de taakstellende jaarlijkse budgettaire opbrengst van de vliegbelasting met 400 mln. euro verhoogd (ter referentie: met het huidige tarief bedraagt de opbrengst circa 200 mln. euro, zonder tijdelijke corona-effecten). De precieze tariefmutatie wordt momenteel nader uitgewerkt. Het doel van de vliegbelasting is om in het kader van de fiscale vergroening de maatschappelijke kosten van het luchtvervoer van passagiers beter tot uitdrukking te laten komen in de prijs van dat vervoer.

Op basis van IPCC- en UNFCCC-voorschriften worden de emissies van de internationale luchtvaart anders gerapporteerd dan binnenlandse emissies, namelijk als memo-item. CE Delft heeft onderzoek gedaan naar de potentiële economische en duurzaamheidseffecten van de vliegbelasting, welke inzicht geven in de potentiële effecten van de maatregel.[26] Zomer/najaar 2022 zal er een ex-ante onderzoek uitgevoerd worden om de potentiële effecten nader te onderzoeken.

De luchtvaartemissies in Nederland (gebaseerd op de in Nederland verkochte brandstoffen voor internationale luchtvaart) bedragen naar verwachting 14 Mton in 2030. Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.

De vliegbelasting heeft tot gevolg dat vliegen vanaf Nederlandse luchthavens duurder wordt. Eerdere studies naar de vliegbelasting in haar huidige vorm geven aan dat in scenario's zonder capaciteitsrestricties sommige reizigers kunnen afzien van reizen, anderen zullen een andere vervoerswijze kiezen, weer anderen zullen uitwijken naar buitenlandse luchthavens en een deel zal blijven vliegen.[27]

De effecten van een verdrievoudiging van de vliegbelasting zijn naar verwachting op korte termijn relatief beperkt. Op Schiphol is er sprake van knellende capaciteitsrestricties, waardoor de vliegbelasting slechts de meeropbrengsten afromen. Ook is de verwachting dat met de verhoogde vliegbelasting capaciteit knellend blijft, waardoor er in de praktijk geen verminderde vraag zal zijn.

Een verhoging van de vliegbelasting draagt bij aan fiscale vergroening en het streven van het kabinet om belasting te heffen op wat we als samenleving niet willen (vervuiling) dan op wat we wel willen (werken, ondernemen). Op dit moment wordt het internationale vliegverkeer niet belast met brandstofaccijns, en er wordt geen btw geheven. De concurrentiepositie van het vliegtuig ten opzichte van de trein en de bus wordt hierdoor versterkt. De verhoogde vliegbelasting zorgt ervoor dat deze ongelijke behandeling, in fiscale zin, verbetert.

Verder speelt de aantrekkelijkheid van de internationale trein een belangrijke rol. Een ticketbelasting met een vlak tarief leidt tot relatief hoge kosten voor vluchten op korte afstanden. Ervan uitgaande dat die kosten zich vertalen in de ticketprijzen, wordt het zo aantrekkelijker om van de trein gebruik te maken. Dit effect wordt naar verwachting versterkt door de verhoging van het vlakke tarief.

De verhoging van de vliegbelasting zorgt er daarnaast voor dat de maatschappelijke kosten beter worden meegenomen in de prijzen van het vliegverkeer. De externe milieukosten, zoals de CO2-uitstoot, de lokale milieueffecten en geluidhinder, worden hiermee beter verdisconteerd in de prijs.

[26] "Economische- en Duurzaamheidseffecten Vliegbelasting", CE Delft june 2018 & "Economische- en Duurzaamheidseffecten Vliegbelasting: doorrekening nieuwe varianten", CE Delft april 2019.
[27] CE Delft, Economische- en Duurzaamheidseffecten Vliegbelasting: doorrekening nieuwe varianten, april 2019.

Consumenten en bedrijven worden daardoor bewuster van de maatschappelijke kosten van de vervuiling die met vliegen samenhangt.

Ten behoeve van het wetsvoorstel (voor de verhoging van het tarief) zullen de beleidseffecten, incl. de kwantitatieve duurzaamheidseffecten, nader in kaart worden gebracht door een extern onderzoeksbureau.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Inwerkingtreding van een wet die de vliegbelasting verhoogt voor vliegtuigpassagiers die vertrekken vanaf een luchthaven in Nederland. Het wetsvoorstel zal met Prinsjesdag als onderdeel van het pakket Belastingplan 2023 worden ingediend bij de Tweede Kamer en de tariefsverhoging moet per 1 januari 2023 ingaan.

De luchtvaartemissies in Nederland (gebaseerd op de in Nederland verkochte brandstoffen voor internationale luchtvaart) bedragen naar verwachting 14 Mton in 2030. Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.

De vliegbelasting heeft tot gevolg dat vliegen vanaf Nederlandse luchthavens duurder wordt. Eerdere studies naar de vliegbelasting in haar huidige vorm geven aan dat in scenario's zonder capaciteitsrestricties sommige reizigers kunnen afzien van reizen, anderen zullen een andere vervoerswijze kiezen, weer anderen zullen uitwijken naar buitenlandse luchthavens en een deel zal blijven vliegen.[28]

De effecten van een verdrievoudiging van de vliegbelasting zijn naar verwachting op korte termijn relatief beperkt. Op Schiphol is er sprake van knellende capaciteitsrestricties, waardoor de vliegbelasting slechts de meeropbrengsten afromen. Ook is de verwachting dat met de verhoogde vliegbelasting capaciteit knellend blijft, waardoor er in de praktijk geen verminderde vraag zal zijn.

Een verhoging van de vliegbelasting draagt wel bij aan fiscale vergroening en het streven van het kabinet om belasting te heffen op wat we als samenleving niet willen (vervuiling) dan op wat we wel willen (werken, ondernemen). Het internationale vliegverkeer wordt niet belast met brandstofaccijns, en er wordt geen btw geheven. De concurrentiepositie van het vliegtuig ten opzichte van de trein en de bus wordt hierdoor versterkt. De verhoogde vliegbelasting zorgt ervoor dat deze in fiscale zin ongelijke behandeling verbetert.

Verder speelt de aantrekkelijkheid van de internationale trein een belangrijke rol. Een ticketbelasting met een vlak tarief leidt tot relatief hoge kosten voor vluchten op korte afstanden. Ervan uitgaande dat die kosten zich vertalen in de ticketprijzen, wordt het zo aantrekkelijker om van de trein gebruik te maken. Dit effect wordt naar verwachting versterkt door de verhoging van het vlakke tarief.

De verhoging van de vliegbelasting zorgt er daarnaast voor dat de maatschappelijke kosten beter worden meegenomen in de prijzen van het vliegverkeer. De externe milieukosten, zoals de CO2-uitstoot, de lokale milieueffecten en geluidhinder, worden hiermee beter verdisconteerd in de prijs. Consumenten en bedrijven worden daardoor bewuster van de maatschappelijke kosten van de vervuiling die met vliegen samenhangt. Ten behoeve van het wetsvoorstel (voor de verhoging van het tarief) zullen de beleidseffecten nader in kaart worden gebracht door een extern onderzoeksbureau.

Belanghebbenden

Milieuorganisaties pleiten voor beprijzing in de luchtvaart en zullen positief staan tegenover een verhoging van de vliegbelasting. Bij Nederlandse luchthavens en luchtvaartmaatschappijen zal het mogelijk gevoeliger liggen vanwege al meerdere kostenverhogende maatregelen voor de luchtvaart. Daarnaast kan erop gewezen worden dat de luchtvaartemissies door het internationale karakter bij

[28] CE Delft, Economische- en Duurzaamheidseffecten Vliegbelasting: doorrekening nieuwe varianten, april 2019.

voorkeur samen met andere landen moet worden aangepakt (in plaats van via een nationale maatregel).

Maatregel 1.1H4: Hervorming autobelastingen

Naam	Hervorming autobelastingen
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën en IenW
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1
Verwachte einddatum project	2026 (mrb-plus);

Algemene beschrijving maatregel

1. Invoering mrb-plus (kilometerbeprijzing) per 2030

In het coalitieakkoord is afgesproken dat per 2030 een mrb-plus wordt ingevoerd. De grondslag van de bestaande bezitsbelasting (mrb) wordt omgezet van het gewicht van de auto naar het aantal gereden kilometers. De maatregel geldt zowel voor personen- als bestelauto's en er komt een vlak tarief per kilometer. In het buitenland gereden kilometers tellen mee voor de heffing. Er is geen sprake van een heffing naar plaats en tijd (dus geen tolheffing of wegbeprijzing). De maatregel is erop gericht de vraag naar fossiele autokilometers te verminderen. De voorlopige raming is dat de maatregel 2,5 Mton CO2 reductie in 2030 kan genereren en dus maatgevend bijdraagt aan het invullen van de reductieopgave in de sector mobiliteit. De maatregel heeft daarnaast tot doel de opbrengst van de autobelastingen te stabiliseren. De opkomst van het elektrisch rijden leidt tot grondslagerosie en dit zal worden gecompenseerd via het nieuwe kilometertarief met de opbrengst in 2025 als ijkpunt.

2. Afbouwen vrijstelling bpm bestelauto's ondernemers; met handhaving vrijstelling emissievrije bestelauto's

In de aanschafbelasting (bpm) voor auto's geldt momenteel een vrijstelling voor fossiele bestelauto's van ondernemers. Deze vrijstelling wordt per 1 januari 2024 in drie stappen naar nul afgebouwd in 2026. Hierna is het reguliere tarief voor bestelauto's van toepassing voor ondernemers. Het afbouwen van de maatregel verhoogt de belastingdruk op fossiele bestelauto's. De handhaving van de vrijstelling in de bpm voor emissievrije bestelauto's en, maakt emissievrije bestelauto's concurrerender. Dat zal naar verwachting leiden tot een toename van de ingroei van deze bestelauto's.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Afronding van het wetstraject mrb-plus (kilometerbeprijzing) per 2025

Het betreft een langdurig en complex invoeringstraject over meerdere kabinetsperioden. In het coalitieakkoord is afgesproken de maatregel in te voeren per 2030. In het coalitieakkoord is daarnaast de intentie uitgesproken dat de wetgeving nog deze kabinetsperiode (2021-2025) wordt vastgesteld; dit is geoperationaliseerd in het uitgangspunt van het project dat het wetsvoorstel nog deze kabinetsperiode door de huidige Tweede Kamer moet kunnen worden behandeld.

Betalen naar gebruik kan inmiddels bogen op een brede steun van zowel autopartijen als van groene stakeholders. Gelet op de maatschappelijke gevoeligheid blijven er risico's, maar de kans van slagen wordt vergroot omdat gekozen wordt voor belastingheffing en niet zoals bij de eerdere poging voor wegbeprijzing met een tijd en plaats afhankelijke component. Ook is belangrijk dat er nu gekozen wordt voor twee duidelijke centrale doelstellingen: emissiereductie en stabilisatie van de belastinggrondslagen.

De exacte planning van het project moet nog worden vastgesteld en kan in dit stadium niet met de EC worden gedeeld.

Op grond van de nadere uitwerking zal ex ante effectonderzoek worden gedaan onder meer ten aanzien van de verwachte emissiereductie, de stabilisatie van de belastingopbrengsten en vermindering van de congestie.

Voor de provinciale opcenten zal overleg nodig zijn met de provincies. Het onderzoek naar de voorgestelde uitwerking van betalen naar gebruik moet nog worden gedaan (najaar 2022). Eerder onderzoek in het kader van het Klimaatakkoord wijst effecten uit van verschillende varianten.[29] De huidige beleidsaanname is dat de effecten van variant 3a in de effectenstudie zullen lijken op de variant (MRB-plus) zoals hier voorgelegd. Deze variant stelt dat het binnenlands kilometrage met 19% afneemt in 2030. Doordat de gemiddelde variabele kosten fors stijgen in deze variant bij de budgetneutrale tarieven is er minder vraag naar kilometers. Bij bestelauto's is de vraaguitval beperkter (-9% in 2030). Het aandeel EV-kilometers stijgt, ten koste van benzine. Ook wordt de gemiddelde nieuwe auto naar verwachting zuiniger wordt per kilometer (-18,6% in 2030). Dit komt uitsluitend door de verschuiving van de brandstofmix (meer elektrisch). De gemiddelde afgelegde kilometer van het totale personenautopark is zuiniger geworden (-7,3%), eveneens vooral vanwege een hoger aandeel elektrische kilometers. De totale CO2 emissies dalen naar verwachting fors (-27% in 2030 voor personenauto's, -9% voor bestelauto's) in 2030 betreft dit 4,5 megaton minder uitstoot ten opzichte van de referentie. Dit komt zowel door het per km zuiniger worden van het wagenpark, maar vooral door de grote afname in het aantal kilometers. Ook de PM10 en NOx emissies dalen vanwege het hogere aandeel elektrische kilometers en vooral het de daling in he totaal aantal kilometers. Omdat er niet gekozen wordt voor emissiedifferentiatie maar voor differentiatie naar gewicht en brandstof soort zullen de effecten waarschijnlijk wat gematigder uitvallen.

2. Afbouwen vrijstelling bpm bestelauto's ondernemers voor fossiele voertuigen; met handhaving vrijstelling elektrische bestelbussen

De afbouw in drie stappen start per 2024 en wordt voltooid in 2026. Vanwege de beoogde eerste stap en de beoogde opbrengst per 2024 en de benodigde voorbereidingstijd voor de Belastingdienst zal de maatregel meelopen in het Belastingplan 2023. Voor de bpm bestelauto ondernemer doet het ministerie van Financiën momenteel nader onderzoek naar de beleidseffecten. Dit rapport is helaas nog niet af en wordt pas met het Belastingplan 2023 openbaar.

Belanghebbenden

Een brede coalitie van auto- en milieupartijen heeft zich hard gemaakt voor invoering van een simpele vorm van kilometerbeprijzing. Gedurende de implementatie zal afstemming met stakeholders worden gezocht en zal partijen worden verzocht om inbreng van technische expertise bij de verdere uitwerking. De maatregel verhoogt de belastingdruk voor veelrijders en verlaagt de belastingdruk voor degene die weinig kilometers maken.

[29] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/10/16/kamerbrief-tussenrapportage-onderzoek-betalen-naar-gebruik

Investeringen:

Maatregel 1.1I1: Wind op Zee

Naam	Wind op Zee
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	899,6 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie Economische Zaken en Klimaat (EZK), Directoraat-Generaal Klimaat en Energie, Directie Elektriciteit
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1: Groene Transitie
Verwachte einddatum project	2030

Algemene beschrijving maatregel

Een belangrijk onderdeel van de Nederlandse aanpak voor de energietransitie is de inzet op windenergie op zee. Om extra windenergie op zee mogelijk te maken worden er in het Programma Noordzee 2022-2027 windenergiegebieden aangewezen waarin ruimte is voor 10,7 GW extra windenergie tot en met 2030 (tot een totaal van 21 GW in 2030). De windparken zelf zijn subsidievrij, en de kosten ervan worden verrekend via de energierekening. De kosten voor de aanlanding worden verrekend in de nettarieven van TenneT (ook via de energierekening). Het realiseren van extra windenergie veroorzaakt inpassingskosten voor andere sectoren. Het gaat hier om kosten die rechtstreeks veroorzaakt worden door de inpassing van windenergie.

Het gaat dan onder andere om geld voor: (1) borging van scheepvaartveiligheid, (2) versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem, en (3) een goede inpassing van de stroomaansluiting op land. Het gaat hier alleen om incidentele kosten en investeringen. De structurele kosten worden doorbelast aan de windpark exploitanten.

(1) borging van scheepvaartveiligheid

Ondertekening van contract(en) voor de aankoop van 3 nieuwe noodsleepvaartuigen die zullen worden gebruikt om de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken te waarborgen.

Ondertekening van contract(en) voor de aanschaf en installatie van nautische sensoren gericht op het waarborgen van de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken. Per TenneT platform in elk windpark betreft het 3 sensoren: 1 nautische radar, 1 AIS en 1 VHF. In totaal gaat het om vijf platforms: IJmuiden Ver gamma, plus vier platforms verdeeld over de windenergiegebieden Nederwiek en Door de Wind.

Ondertekening van contract(en) voor de implementatie van een Vessel Traffic Service om de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken te waarborgen, volgens de eisen die zijn vastgesteld door de International Maritime Organization (IMO).

Conform de afspraken binnen het klimaatakkoord zullen de Rijksrederij en de Kustwacht inzetten op een klimaatneutrale bedrijfsvoering (en vloot) in 2030.

(2) versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem

Dit omvat maatregelen die bedoeld zijn om de natuur te versterken en herstellen:

- Ondertekening van subsidies aan 15 projecten voor natuurherstel- en verbeteringsmaatregelen op basis van natuurverbeteringsplannen en soortenbeschermingsplannen voor vissen, vogels, zeezoogdieren en bodemdieren. Aanvullende natuurherstelmaatregelen binnen en buiten Natura 2000-gebieden

- Ondertekening van subsidies voor minimaal 25 onderzoeksprojecten gericht op mogelijke maatregelen ter versterking van het Noordzee-ecosysteem, het behoud van soorten en habitats.

Anticiperende maatregelen om het ecosysteem te versterken zijn nodig om voldoende ecologische gebruiksruimte te behouden. Door het tijdig nemen van deze maatregelen zal de natuur en het milieu van de Noordzee sterker worden zodat de energietransitie sneller en met minder risico's voortgang kan vinden.

(3) een goede inpassing van de stroomaansluiting op land

Ondertekening van subsidies voor projecten die de levensomstandigheden van bewoners moeten verbeteren en de natuur versterken rond minimaal 5 aanlandingsplaatsen op land voor offshore windenergie. Projecten worden geselecteerd op basis van de regionale behoeften en eisen per gebied die worden bepaald in nauwe samenwerking met de regionale overheid en belanghebbenden

Deze maatregelen zullen nader worden uitgewerkt aangezien ze raken aan ontwikkeling van nieuw ruimtelijk beleid en het interdepartementaal uitwerken van plannen uit het coalitieakkoord die de fysieke leefomgeving raken (actualisatie Omgevingsvisie, aanpak in relatie tot natuurherstel, klimaat en water).

Voor deze maatregelen zal worden ingezet op klimaatneutraliteit als randvoorwaarde.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

De uitrol van windenergie op zee heeft de volgende planning (mijlpalen en doelstellingen):

Jaar	**oplevering windpark**	**Vermogen GW**
2022	Hollandse Kust (zuid)	1,4
2023	Hollandse Kust (noord)	0,7
2024		
2025		
2026	Hollandse Kust (west)	1,4
2027		
2028	IJmuiden Ver kavels III en IV	2
2029	IJmuiden Ver kavels I en II, V en VI	4
2030	Ten noorden van de Waddeneilanden en gebied 1	4,7

Gebaseerd op deze oplevering van de specifieke windparken volgen de investeringen in de hierboven genoemde submaatregelen (1) t/m (3) zoals aanschaf van schepen, natuurherstellende maatregelen, en gebiedsinvesteringen. Hiervoor zijn duidelijke kasreeksen opgesteld met daaraan ten grondslag duidelijke maatregelen, doelstellingen en mijlpalen.

(1) borging van scheepvaartveiligheid

Ten behoeve van de op te leveren windparken volgen investeringen in onder andere (1) de aanschaf van Emergency Response Towing Vessels; (2) het opzetten van een Vessel Traffic Service (VTS); en (3) de aanschaf van 15 nautische sensoren.

De mijlpalen en doelstellingen: borging van scheepvaartveiligheid

- Aanbesteding voor de aankoop van 3 nieuwe noodsleepvaartuigen die zullen worden gebruikt om de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken te waarborgen.
- Aanbesteding voor de aanschaf en installatie van 15 nautische sensoren gericht op het waarborgen van de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken. Voor 5 TenneT platformen, gesitueerd in 5 verschillende windparken, zullen er voor elk platform 3 sensoren zijn: 1 nautische radar, 1 AIS (Automatic Identification System) en 1 VHF-radio (Very High Frequency radio).
- Ondertekening van contract(en) voor de implementatie van een Vessel Traffic Service om de scheepvaartveiligheid in en rond offshore windparken te waarborgen, volgens de eisen die zijn vastgesteld door de International Maritime Organization (IMO). *(2) versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem*

Deze maatregelen worden vanaf 2022 ingezet om het Noordzee-ecosysteem zo veel mogelijk te beschermen en versterken, het gaat hier om: (1) pilots en projecten natuurherstel- en verbeteringsmaatregelen op basis van natuurverbeteringsplannen en soortenbeschermingsplannen voor vissen, vogels, zeezoogdieren en bodemdieren; (2) onderzoeksprojecten, o.a. t.b.v. potentiële maatregelen natuurversterking & soortenbescherming en het aanwijzen van Vogelrichtlijngebieden binnen de Natura 2000 gebieden.

De mijlpalen en doelstellingen: versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem

- Ondertekening van subsidies aan 15 projecten voor natuurherstel- en verbeteringsmaatregelen op basis van natuurverbeteringsplannen en soortenbeschermingsplannen voor vissen, vogels, zeezoogdieren en bodemdieren.
- Ondertekening van subsidies voor minimaal 25 onderzoeksprojecten gericht op mogelijke maatregelen ter versterking van het Noordzee-ecosysteem, het behoud van soorten en habitats.

(3) een goede inpassing van de stroomaansluiting op land

Deze maatregel volgt de oplevering van de aanlanding van de windenergie, en zal in samenwerking met de regio nader worden uitgewerkt. Het bevat onder andere: (1) het vaststellen van benodigde investeringen voor vijf beoogde aanlandlocaties; (2) ecologisch impulspakket Waddenzee; (3) compensatie verzilting landbouwgronden.

De mijlpaal: een goede inpassing van de stroomaansluiting op land

- Ondertekening van subsidies voor projecten gericht op het verbeteren van levensomstandigheden van bewoners en het versterken van de natuur versterken rond minimaal 5 aanlandingsplaatsen op land voor offshore windenergie. Projecten worden geselecteerd op basis van de regionale behoeften en eisen per gebied die worden bepaald in nauwe samenwerking met de regionale overheid en belanghebbenden. De selectiecriteria die opgenomen worden zijn gericht op: 1) het verbeteren van de levensomstandigheden, 2) het versterken van de natuur, 3) de bijdrage van de regionale overheid.

<u>Belanghebbenden</u>

Door in te zetten op windenergie op zee zal Nederland dichter bij het behalen van de CO2-reductie doelen en duurzame energieproductie doelen van de Europese Unie komen en kunnen bedrijven ook inzetten op een transitie naar duurzame energie. Door windenergie op zee verder uit te breiden zal het Nederlands energieverbruik verder verduurzamen.

Maatregel 1.1I2: Groenvermogen waterstof

Naam	Groenvermogen waterstof
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	68,5 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK), Directie Klimaat en Energie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1: Groene transitie
Verwachte einddatum project	2028

Algemene beschrijving maatregel

Het voorstel Groenvermogen van de Nederlandse economie investeert in een groene-waterstof-ecosysteem bestaande uit (1) klein- en grootschalige demonstratieprojecten, (2) een R&D-programma en (3) een human capital programma. Het doel van het voorstel is om toepassingen van groene waterstof in o.a. de chemie, transport en zware industrie versneld mogelijk te maken door innovatie en kostenreductie. Daarmee kan het voorstel ook een waardevolle bijdrage leveren aan de overgang naar een CO2-neutrale samenleving.

Het programma bestaat uit drie onderdelen: de bouw van demonstratiefaciliteiten, een onderzoeksprogramma en een human capital agenda:

1. Het onderdeel 'demonstratiefaciliteiten' bestaat uit drie componenten. De indieners willen starten met een aantal kleinschalige projecten (max. 50 MW) die gericht zijn op het ontwikkelen van regionale ketens van productie, opslag, transport en toepassing van groene waterstof. Vervolgens willen de indieners een aantal faciliteiten bouwen waar waterstof op grote schaal (totaal 300 MW) wordt geproduceerd. Als laatste willen de indieners één of meerdere faciliteiten bouwen waar groene waterstof grootschalig wordt toegepast in processen die nu nog afhankelijk zijn van aardgas. De demonstratiefaciliteiten zijn bedoeld om de haalbaarheid te demonstreren van grootschalige (circa 100 MW) elektrolyse en toepassing van waterstof.
2. Het onderzoeksprogramma bestaat uit zeven onderzoekslijnen die zich richten op productie, opslag, transport en gebruik van groene waterstof. Een van de onderzoekslijnen richt zich op wet- en regelgeving, veiligheid en (maatschappelijk) draagvlak.
3. De human capital agenda is bedoeld om te zorgen voor voldoende aanbod van geschoold personeel en uitwisseling van kennis tussen relevante partijen. Een consortium zal een agenda ontwikkelen met acties en concrete doelen voor de verdere ontwikkeling van het benodigde menselijk kapitaal voor de ontwikkeling van de waterstofmarkt. De agenda zal worden ontwikkeld op basis van de inzichten van experts van zowel bedrijven als onderzoeks- en onderwijsinstellingen, en zal ter goedkeuring worden gedeeld met de Nederlandse autoriteiten voordat de acties daadwerkelijk worden uitgevoerd.

Door de productie op te schalen verwachten de indieners kostenbesparingen bij de elektrolyse te realiseren die de prijs van groene waterstof naar beneden brengen. De demonstratiefaciliteiten dienen de haalbaarheid van elektrolyse op een schaal tot circa 100 MW te demonstreren. De indieners richten zich hiermee op het derde van de vijf genoemde knelpunten[30] rondom groene waterstof. Door nieuwe toepassingen van waterstof als grondstof en/of als brandstof in energie-intensieve industrieën op grote schaal te realiseren, willen de indieners aantonen dat huidige vervuilende industrieën

[30] Deze zijn: 1) onvoldoende productie van hernieuwbare energiebronnen, 2) onvoldoende broeikasgasemissie-prijsstelling, 3) elektrolysetechnologie is te duur, 4) onvoldoende infrastructuur voor transport en opslag van waterstof, 5) onzekerheden rond nieuwe toepassingen van hernieuwbare waterstof of invoering van hernieuwbare waterstof in bestaande industriële processen.

kunnen 'vergroenen' met behulp van waterstof. Dit sluit aan bij het als vijfde genoemde knelpunt rondom groene waterstof.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

1. Ondertekening van subsidieovereenkomsten voor de bouw van minimaal 3 kleinschalige demonstratiefaciliteiten voor innovatieve groene waterstoftechnologieën om de haalbaarheid van grootschalige elektrolyse en de toepassing van waterstof aan te tonen. Deze maatregel ondersteunt de productie van waterstof op basis van elektrolyse met gebruikmaking van hernieuwbare energiebronnen zoals gedefinieerd in Richtlijn (EU) 2018/2001 (Renewable Directive) of elektriciteit uit het elektriciteitsnet, of waterstofactiviteiten die voldoen aan de eis van 73,4% besparing op de levenscyclus van broeikasgasemissies voor waterstof [wat leidt tot een BKG-emissies levenscyclus lager dan 3t. CO2e/tH2] en 70% voor op waterstof gebaseerde synthetische brandstoffen in vergelijking met een vergelijkingsmiddel voor fossiele brandstoffen van 94 g CO2e/MJ, analoog aan de benadering uiteengezet in artikel 25 (lid 2) van en in Annex V van de Richtlijn(EU) 2018/2001.

2. Ondertekening van subsidieovereenkomsten voor minimaal 5 onderzoeksprojecten gericht op productie, opslag, transport en gebruik van groene waterstof.

3. Vaststelling door de Overheid en publicatie via Rijksoverheid.nl van de human capital agenda om het aanbod van skills in groene waterstof te vergroten. Deze agenda bevat een actieplan om te komen tot: 5-10 regionale leergemeenschappen, cursusmaterialen en evenementen/centra voor het faciliteren van uitwisselingen tussen onderwijs, bedrijven en onderzoeksinstellingen.

Belanghebbenden

Er zijn gesprekken gevoerd met een brede dwarsdoorsnede van bestuur van bedrijfsleven, universiteiten, HBO en de Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO). Het consortium heeft samen met EZK en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) voorbereidende werkzaamheden gestart voor kleine waterstofprojecten waarvan de start voorzien is begin juni 2022.

Maatregel 1.1I3: Energietransitie binnenvaart, project ZES

Naam	Zero Emission Services (ZES)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	56 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DG Luchtvaart en Maritieme Zaken
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1 groene transitie
Verwachte einddatum project	Q4 2025

Algemene beschrijving maatregel

Het project Zero Emission Services (ZES) heeft als doel de uitrol van volledig elektrische en daarmee emissieloze binnenvaart. De maatregel behelst subsidiering van een project waarbinnen 75 Modular Energie Containers (MEC's)[31], 14 laadlocaties en 45 volledig elektrische binnenvaartschepen worden gerealiseerd. Het betreft containerschepen in de CEMT-klassen III, IV en V (tussen de 80 en 110 meter) die worden ingezet op vaste routes over korte afstanden. Van de 45 schepen wordt ongeveer 80% omgebouwd en 20% betreft bouw van nieuwe schepen. De schipper is eigenaar van de elektromotor en de rest van het schip, maar niet van de batterijcontainer(s). De batterijcontainers huurt de schipper van ZES. Daarmee wordt de schipper het grootste deel van de investering bespaard. Binnenvaartschepen kunnen bij goed onderhoud zeker 50 jaar mee gaan. Het idee is dat na deze investering de markt op eigen kracht het aantal schepen, batterijen en laadstations verder kan laten groeien. Daarmee is de investering erop gericht een systeemverandering in gang te zetten: de realisatie van een kritieke massa waarna de markt zelf kan opschalen.

ZES levert verwisselbare energiecontainers voor nieuwe en bestaande binnenvaartschepen. Deze containers – ZESpacks – worden geladen met groene stroom. Eenmaal leeg, kunnen schippers de containers voor een volle inwisselen bij een van de wissel- en laadstations. Deze stations zijn voorzien van een "open access" netwerk, ze kunnen worden ingezet om het elektriciteitsnet te stabiliseren of om te voorzien in een lokale en tijdelijke vraag naar elektriciteit. ZES biedt gebruikers een toekomstbestendige oplossing. De ZESpacks kunnen in de toekomst bijvoorbeeld ook met waterstof gaan werken. Met dit concept biedt ZES haar diverse stakeholders een concrete, kant-en-klare oplossing om te verduurzamen.

De maatregel kan eveneens worden beschouwd als een hervorming, omdat het traditionele model wordt doorbroken waarin de schipper eigenaar is van het hele schip inclusief voortstuwingsinstallatie. De voorgestelde maatregel beoogt namelijk een systeemverandering tot stand te brengen in de binnenvaart door het doorbreken van het traditionele model dat de scheepseigenaar eigenaar is van het schip inclusief de volledige voortstuwingsinstallatie. Door het eigendom van het duurste onderdeel (de MEC), neer te leggen bij een andere partij, wordt elektrisch varen voor de scheepseigenaar betaalbaar. De schipper betaalt alleen de gebruikte elektriciteit. Dit systeem kan door de markt op eigen kracht gedragen worden, zodra de kritieke massa aan deelnemende schepen is bereikt.

Met deze maatregel wordt die kritieke massa gerealiseerd. Die bestaat uit:

- 75 Modular Energie Containers (MEC's)
- 14 laadlocaties
- 45 volledig elektrische binnenvaartschepen (80% ombouw, 20% nieuwbouw)

Op dit moment is de markt niet in staat om zelfstandig de geformuleerde beleidsdoelstellingen te realiseren: er is sprake van een marktfalen. Er is subsidie nodig voor de additionele investeringskosten van de koplopers en voor het creëren van een ontwikkeling waarbij de schepen

[31] Dit zijn in eerste instantie batterijcontainers. Als de techniek met brandstofcellen (waterstof, methanol, etc.) verder is ontwikkeld, kunnen de MEC's ook worden uitgerust met dergelijke brandstofcellen.

en de locaties in samenhang worden gerealiseerd. Een scheepseigenaar – ondernemer – kan niet een investering doen in een elektrische aandrijving als niet zeker is gesteld dat hij de MEC kan gebruiken van een derde partij en dat de laadstations ook worden gerealiseerd.

Met deze investering wordt doelmatig geïnvesteerd zonder technologische lock-in. Er wordt gestart met batterijcontainers omdat deze technologie, in tegenstelling tot waterstof, nu beschikbaar is. Door het modulaire karakter zal ook de toepassing van andere technologieën en energiedragers binnen dit systeem gefaciliteerd worden (bijv. waterstof in gecontaineriseerde toepassing).

De emissiereductie kan eenvoudig worden gemeten door het vermeden dieselverbruik voor het betrokken schip met het specifieke vaarprofiel te vermenigvuldigen met de standaardemissiefactor voor MGO. Voor de 'Alphenaar' (relatief klein schip 100TEU) is dit bijvoorbeeld 1000 ton CO2. Gemiddeld wordt gerekend met 1250 ton per schip. In het onwaarschijnlijke geval dat er na 2025 geen schepen bijkomen die van dit systeem gebruik maken, is de CO2 reductie onder de EUR 50/ton bij een levensduur van 20 jaar. Er wordt tevens aangenomen dat na 2025 niet additioneel gesubsidieerd wordt.

Doordat deze schepen geen stikstof uitstoten, is ook de structurele aanpak stikstofproblematiek gebaat bij deze vorm van binnenvaart. Met name wanneer bestaande schepen worden omgebouwd, zoals de Alphenaar. Ook zullen de fijnstof- en geluidsemissies van deze schepen afnemen. Hiermee is project ZES zowel een uitkomst voor de stikstof- als voor de klimaatproblematiek.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Voor ZES worden de volgende doelstellingen opgenomen:

Mijlpaal/doelstelling	**Beschrijving**	**Kwartaal/jaar**
Doelstelling	75 aantal MEC's (batterijen) is gerealiseerd	Q4 2025
Doelstelling	14 aantal laadlocaties (docking stations) is gerealiseerd	Q4 2025
Doelstelling	45 aantal schepen (ombouw van schepen) is gerealiseerd, wat per schip resulteert in minimaal 50% minder ton CO2 per KM uitstoot dan de gemiddelde CO2 uitstoot voor zware voertuigen (subgroep 5-LH_) als vastgelegd in artikel 11 van verordening 2019/1242, immers is de uitstoot bij ZES-schepen 0%. Daarnaast zal de emissie in lijn zijn met de grenzen als vastgelegd in Annex II van verordening 2016/1628, immers is de uitstoot bij ZES-schepen 0%.	Q4 2025

Belanghebbenden

De beoogde direct begunstigde is de schipper. Voor hem/haar wordt het elektrisch varen betaalbaar, aangezien hij/zij enkel nog hoeft te betalen voor de gebruikte elektriciteit. Daarnaast zijn andere partijen die zich geheel of gedeeltelijk op de markt voor elektrische binnenvaartmotoren ook begunstigd aangezien de markt met deze regeling het benodigde duwtje in de rug moet krijgen. Tot slot is de maatschappij als geheel begunstigde wegen de vermindering van broeikasgas- en stikstofuitstoot.

Maatregel 1.1I4: Luchtvaart in transitie

Naam	Luchtvaart in Transitie
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	28,7 mln. EUR
Departement/directie	Infrastructuur en Waterstaat/Directoraat Generaal Luchtvaart en Maritiem
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1: Groene transitie
Verwachte einddatum project	Q4 2025

Algemene beschrijving maatregel

Luchtvaart in Transitie is een meerjarig en eenmalig programma gericht op een Nederlandse bijdrage aan het verduurzamen van de luchtvaartsector naar een klimaatneutrale luchtvaart in 2050. Dit doen we door knelpunten weg te nemen zoals grote risicovolle schaalsprongen in technologie voor toepassing van waterstof als energiedrager. Daarmee richt het project zich op doorbraaktechnologieën voor ultra-efficiënte vliegtuigontwikkeling en daarbij behorend lange termijn onderzoek en flankerende activiteiten.

Luchtvaart in Transitie adresseert een strategisch belangrijk en relevant nationaal en internationaal vraagstuk: het verminderen van de uitstoot door de luchtvaart. Nederlandse kennis en kunde heeft het in zich om de Nederlandse marktpositie te versterken. Het effect op het verdienvermogen hangt af van Nederlands succes in internationaal concurrerende markten én van effectief flankerend beleid. Daarom wordt door de vliegtuigindustrie nauw samengewerkt met internationale vliegtuigbouwers en overheden, en is deelname aan Europese onderzoeksprogramma's zoals Clean Aviation en Clean Hydrogen essentieel. Een deel van het project is gericht op kennisborging na 2030 door laag Technology Readiness Level (TRL) onderzoek en internationale samenwerking te stimuleren.

De energietransitie in de luchtvaart draait om het uitfaseren van het gebruik van fossiele kerosine en het introduceren van alternatieve energiedragers, waaronder waterstof. Dat vraagt op termijn ook om andere vliegtuigen. Nederland neemt in de mondiale vliegtuigbouwindustrie een leidende positie in op technologieën voor ultra-efficiënte vliegtuigen. Gekozen is voor technologieontwikkeling van lichtgewicht structuren en elektrische systemen voor vliegende demonstrators op basis van waterstofverbranding en waterstof brandstofcel-elektrisch. Toepassing daarvan wordt voorzien voor zowel het ombouwen van bestaande vliegtuigen als in nieuw te bouwen vliegtuigen. Ondersteunend onderzoek moet ook de sterke Nederlandse kennispositie na 2030 borgen. Luchtvaart in Transitie voorziet met de open innovatie denktank 'Flying Vision' in een overkoepelende en richtinggevende visie met betrekking tot de roadmap naar een klimaatneutrale luchtvaart in 2050. De voortgang en de impact van de ontwikkelingen wordt gemeten met behulp van het Dutch Aviation Systems Analysis Lab (DASAL).

Figuur 1: WBS programma Luchtvaart in Transitie

Het gaat dus om een groter project, waarvan slechts enkele onderdelen onder het HVP worden meegenomen. Deze onderdelen betreffen alle werkzaamheden in de eerste fase (periode 2022 tot en met 2025). Dit is een kritische fase, omdat het vervolg van het project afhangt van een succesvolle eerste fase. Het budget (€28,7 mln.) is voor de eerste fase voor deze programmaonderdelen en is voldoende om de mijlpalen die hieronder zijn genoemd te behalen.

Onder het HVP worden de volgende programmaonderdelen meegenomen:

***Programmalijn 2**:* Programmalijn 2 bestaat uit vier initiatieven, waarvan de eerste twee zich richten op het ombouwen van bestaande vliegtuigen en op een geheel nieuw te bouwen toestel. Hierbij gaat het om het ontwikkelen en modificeren, in-flight testen en demonstreren van componenten en systemen in vliegende technologiedemonstrators op basis van waterstofverbranding, respectievelijk waterstof brandstofcel-elektrisch. Deze eerste fase van twee initiatieven (A en B) onder programmalijn 2 worden onder het HVP meegenomen:

A. <u>H2-Ombouw Turbofan (HOT)</u> (EUR 8,7 mln.): Modificeren, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen in een vliegende technologiedemonstrator op basis van waterstofverbranding (Fokker).

   Dit initiatief realiseert een demonstratievliegtuig (Fokker 100) om de technische haalbaarheid aan te tonen van de ombouw van een turbofanvliegtuig voor waterstofaandrijving en de daarvoor benodigde vliegtuigcomponenten en -systemen te ontwikkelen, testen en demonstreren. De activiteiten binnen de scope van het HVP richten zich op het ontwerpen, ombouwen, testen en evalueren van het demonstratievliegtuig, de voorbereidingen voor de certificering en het inrichten van de open innovatie-infrastructuur (e.g. faciliteiten en operationele organisatie). Deze activiteiten worden uitgevoerd door een consortium van Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en internationale partners.

   Het demonstratievliegtuig (Fokker 100) zal vloeibare waterstof aan boord hebben en kan daarnaast nog steeds kerosine of een mengsel van kerosine en duurzame-vliegtuigbrandstoffen meenemen. Het systeem wordt zo ingericht dat de bemanning afhankelijk van de vlucht en vluchtfase zelf kan bepalen welke brandstof wordt gebruikt. Deze belangrijke eigenschap kan cruciaal zijn voor de operationele acceptatie tijdens de transitie waarin de infrastructuur voor de nieuwe energiemix geleidelijk tot stand komt. Daardoor is het mogelijk de (prestaties van) aandrijving met verschillende energiedragers te vergelijken en de voordelen van de ontwikkelde innovaties te demonstreren.

B. Brandstofcel-elektrisch (HAPSS en Embraer) (EUR 10 mln.): Ontwikkelen, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen en een vliegende technologiedemonstrator, op basis van waterstof brandstofcel-elektrisch (De Havilland en Embraer).

   In het initiatief Brandstofcel-elektrisch Hydrogen Aircraft Powertrain and Storage System (HAPSS) werkt een groot consortium van Nederlandse bedrijven, kennisinstellingen en internationale partners aan het ontwikkelen, testen en in-flight demonstreren van waterstof-brandstofcel-elektrische voortstuwing in De Havilland en Embraer demonstratievliegtuigen. In dit initiatief neemt de vliegtuigfabrikant Embraer actief deel met een demonstratievliegtuig om de toepassing van waterstof als energiedrager samen met de partijen uit het Nederlandse ecosysteem versneld naar de markt te brengen.

   Dit initiatief realiseert twee demonstratievliegtuigen als open innovatie-infrastructuur om oplossingen te testen en demonstreren voor waterstofbrandstofcel-elektrisch vliegen. In beide vliegtuigen wordt aan boord vloeibaar waterstof opgeslagen en elektriciteit opgewekt met waterstof-gevoede brandstofcellen. De activiteiten binnen de scope van het NGF richten zich op het ontwerpen, ombouwen, testen en evalueren van deze nieuwe aandrijflijnen in het demonstratievliegtuig, de voorbereidingen voor de certificering en het inrichten van de open innovatie-infrastructuur (e.g. faciliteiten en organisatie). Deze activiteiten worden uitgevoerd door een consortium van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen en internationale partners dat samenwerkt met internationale partners (zoals de vliegtuigfabrikanten De Havilland uit Canada en Embraer uit Brazilië). Embraer zal vanuit de Nederlandse vestiging een actieve rol nemen in het – volgens categorie CS-23 – ombouwen van een demonstrator voor aandrijving door elektromotoren, vanuit een met waterstof gevoede brandstofcel met het oog op het dimensioneren van toekomstige nieuw te bouwen toestellen.

***Programmalijn 4**: Flying Vision, DASAL en ondersteunend onderzoek*

Flying Vision (EUR 10 mln.): een duurzame-luchtvaartdenktank waarin vanaf de start zowel de Nederlandse luchtvaartonderzoeksinstellingen, luchtvaartmaatschappijen en luchthavens alsook internationale vliegtuigfabrikanten, zogenaamde Original equipment manufacturers (OEM's), zijn vertegenwoordigd. Deze denktank buigt zich structureel over uitdagingen van klimaatneutraal vliegen in 2050 en definieert onderzoeken en technologieontwikkeling die industrie-breed gedragen worden. Flying Vision zet een open systeem op waarin door verschillende partijen in co-creatie wordt gewerkt aan oplossingen voor de uitdagingen in de luchtvaart. Om in te kunnen spelen op actualiteiten en onvoorziene (internationale) ontwikkelingen, moet de verduurzaming van de luchtvaart breed (met de gehele waardeketen) worden aangepast. Flying Vision start met het einddoel – klimaatneutraal vliegen in 2050 – om van daaruit terug te redeneren en te bepalen wat nu moet worden gedaan. Op basis van de resulterende roadmap kunnen keuzes gemaakt worden. Dat geeft snelheid. Nederland heeft een trackrecord als het gaat om praktische oplossingen en neemt met Flying Vision het voortouw door niet te wachten op vragen van OEM's maar met hen te bepalen wat nodig is. Flying Vision staat open voor iedereen die wil bijdragen aan deze visie of deze visie onderschrijft.

Het onderzoek dat uitgevoerd gaat worden binnen Flying Vision kunnen we opsplitsen in 2 categorieën:

A. Er zullen kleine projectjes gedaan worden om een eerste toets te kunnen doen van nieuwe ideeën. Bijvoorbeeld om te toetsen of het idee kansrijk genoeg is om dit verder te onderzoeken in een groter project. De financiering hiervan komt direct uit Flying Vision zelf en zullen door de partners (in kind of cash) ingebracht worden, in combinatie met de financiering uit deze maatregel.

B. Grotere R&D projecten zullen financiering zoeken in bestaande programma's, zoals Clean Aviation, Horizon Europe, nationale en internationale tenders en worden niet uit deze maatregel gefinancierd.

Omdat er in het kader van het HVP alleen geld gevraagd wordt voor het opzetten van Flying Vision, zal hier alleen een deel van het geld ingezet gaan worden voor de categorie 1 projecten met de bedoeling om daarmee de roadmap te onderbouwen.

Als resultaat en test van de Flying Vision zal binnen programmalijn 4 ondersteunend onderzoek voor de inhoudelijke programmalijnen worden voorzien welk worden uitgezet in tenders. Dit ondersteunend onderzoek is **geen onderdeel van Flying Vision** en dus ook geen onderdeel van de activiteiten die onder het HVP worden bekostigd. De ontwikkeling van Flying Vision is echter een voorwaarde om dit onderzoek te kunnen doen, aangezien Flying Vision een roadmap zal ontwikkelen met onderzoek dat nodig is voor de volgende golf van innovaties en inpassing hiervan in het brede mobiliteitssysteem.

Onder het HVP wordt de opstartfase van Flying Vision meegenomen (zie figuur hieronder). Mijlpaal 3 (zie hieronder) heeft betrekking op Flying Vision (de duurzame-luchtvaartdenktank). De kosten voor het opzetten van Flying Vision zijn gebaseerd op de kosten die zijn gemaakt bij het opzetten van een soortgelijk initiatief, namelijk voor de kwantumcomputer. De grootste kostenposten zijn uitvoeren studies, ICT, inrichten werkomgeving, juridische ondersteuning en huisvesting.

Voor Flying Vision zullen, na de opstartfase, de lopende kosten worden gedekt door de betrokken partners. De eerste financiële toezeggingen zijn hiervoor gedaan. Voor het onderzoek dat voortkomt uit Flying Vision zal gebruik gemaakt worden van met name Europese regelingen. Flying Vision zorgt voor een goede positionering in Europa, waardoor de slaagkans goed is.

Flying Vision activiteiten onder deze maatregel ontvangen geen financiering uit Horizon Europe. Voor vervolgactiviteiten, die voortkomen uit Flying Vision zal onder meer financiering gezocht worden vanuit Horizon Europe, maar deze vallen dan niet meer onder deze maatregel. Het gaat bovendien om toekomstige activiteiten, dus er is op dit moment nog geen aanvraag voor andere financiering gedaan.

Beleidscontext

Vrijwel de hele wereld heeft zich met het Akkoord van Parijs gecommitteerd aan het terugdringen van broeikasgasemissies om de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de twee graden. De internationale organisatie van luchtvaartmaatschappijen (IATA) heeft recentelijk een lange-termijndoel gesteld om in 2050 klimaatneutraal te zijn. De EU heeft doelstellingen in de Europese Green Deal opgesteld en het maatregelpakket 'Fit for 55' voorgesteld. In lijn met deze doelstelling stelt de Europese luchtvaartsector zich in 'Destination 2050' tot doel om vanaf 2050 vrijwel geen CO2 meer uit te stoten op vluchten binnen en buiten Europa en de resterende uitstoot via andere technieken zoals CO2-afvang te compenseren (net-zero). De Nederlandse overheid en luchtvaartsector hebben zich in de Luchtvaartnota en het Akkoord Duurzame Luchtvaart vastgelegd op het in 2030 terugbrengen van de CO2-uitstoot van Nederlandse luchthavens naar nul en van de internationale commerciële luchtvaart vanuit Nederland naar het niveau van 2005.

Deze maatregel sluit aan bij de plannen van het Akkoord Duurzame Luchtvaart en de Luchtvaartnota 2020-2050. Dit programma beoogt de Nederlandse luchtvaart in staat te stellen de doelen voor 2050 uit het Akkoord Duurzame Luchtvaart en Luchtvaartnota te halen, en om de mogelijkheid te bieden de ambities verder aan te scherpen. Hiermee wil Nederland koploper blijven in de transitie naar duurzame luchtvaart. Het programma Luchtvaart in Transitie streeft naar volledig klimaatneutraal Nederlandse luchtvaart in 2050. Destination2050 werkt toe naar 92% reductie (en 8% carbon removal). Dit overtreft de ambitie zoals is uitgesproken in het Luchtvaartnota/Akkoord Duurzame Luchtvaart waarin is afgesproken om in 2050 de uitstoot van het Nederlandse luchtvaartecosysteem met 50% gereduceerd te hebben.

Bron: Luchtvaartnota 2020-2050, Akkoord Duurzame Luchtvaart, Consortium Luchtvaart in Transitie

Positie Nederland

De Nederlandse luchtvaartsector is heel succesvol en representeert daardoor een groter aandeel van ons totale BBP ten opzichte van de rest van de EU. Daarnaast heeft Nederland ook een uitstekende maak- en brandstofindustrie, een sterke nationale luchtvaartmaatschappij, een sterk netwerk aan luchthavens en één van 's werelds meest toonaangevende lucht- en ruimtevaartfaculteiten. Dat schept een verantwoordelijkheid, maar biedt ook kansen. Op dit moment heeft de duurzame luchtvaarsector in Nederland de kans om de koploperpositie te behouden op de gebieden waarin wij als land al floreren (zoals het ontwikkelen van de duurzame-kerosinemarkt) en op andere gebieden de koploperpositie te pakken doordat wij als land en als ecosysteem deze mogelijkheid eerder adresseren en aanpakken dan andere landen (zoals het ontwikkelen van alle cruciale elementen van het toekomstige waterstofvliegtuig). Nederland ziet dat een klimaatneutrale luchtvaart onontkoombaar is voor een duurzaam transportsysteem. Dit duurzame aspect zal in belangrijke mate de 'license to operate' bepalen van de luchtvaartsector als geheel. De Nederlandse luchtvaart zal de transitie van een petrochemische industrie naar een industrie gebaseerd op duurzame alternatieven moeten omarmen en versnellen om zijn plek in een CO2-neutrale wereld te kunnen garanderen. De luchtvaart verbindt ons bovendien met de wereld. Schiphol is de tweede luchthaven van Europa in aantal verbindingen (332 bestemmingen) en de derde in aantal vervoerde passagiers (meer dan 71 miljoen in 2019). Door de hub-functie van Schiphol zijn aanzienlijk meer bestemmingen direct bereikbaar dan op basis van het achterland kan worden gerechtvaardigd. Dat is belangrijk voor Nederlandse reizigers en onmisbaar voor een open economie. Mede door de luchtvaart is Nederland met slechts 0,25% van de wereldbevolking goed voor 3,7% van de wereldhandel. Uit tal van wetenschappelijke studies blijkt bovendien dat connectiviteit een belangrijke pijler is een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Door voorop te lopen in de transitie naar duurzame luchtvaart zal

Nederland zijn aantrekkingskracht als vestigingsplaats voor internationale bedrijven verder vergroten. Nederland heeft wereldwijd vooraanstaande kennisinstellingen op het gebied van luchtvaart en ook de bedrijven in de maakindustrie en onderhoud behoren binnen hun specifieke domeinen tot de wereldtop. Met ook in dit deel van de industrie met 22.000 banen, biedt het inzetten op duurzame technologieën en producten een enorme economische kans. Hierdoor is de verduurzaming van de Nederlandse luchtvaart een economische kans om de huidige marktpositie verder te versterken. Door de transitie nu al in te zetten kunnen wij onze marktpositie in Europa behouden én versterken door gebruik maken van de enorme, nieuwe markt die deze transitie met zich meebrengt.

Luchtvaart in Transitie stelt ons in staat om in het Europese krachtenveld mee te doen. Het is een multiplier, zorgt voor een seat at the table en is een instrument dat Nederlandse organisaties stevig positioneert in Europese waardeketens, zoals die binnen Clean Aviation. Nationale capaciteiten, bij voorkeur gestoeld op een bredere strategie/programma, zijn essentieel om Europees mee te doen. Het is een stepping stone om op kwaliteit bij te kunnen dragen in de Europese waardeketen verenigd in Clean Aviation en daarmee ook aanvullende gelden uit Europa op te halen die het Nederlandse ecosysteem versterken en invulling geven aan de overkoepelende Europese opgave. Daarmee is de koppeling van Luchtvaart in Transitie met Clean Aviation een multiplier en versterkt het elkaar. Er is veel geld nodig om de totaalopgave van Europese duurzame luchtvaart te financieren. Vanuit Clean Aviation is er slechts een klein deel van de benodigde 12 miljard euro beschikbaar, namelijk €1.7 miljard EU-financiering. Om de impact verder te maximaliseren, bevordert de Europese Commissie ook synergiën tussen nationale en Europese Onderzoek & Innovatie-activiteiten op het gebied van luchtvaart. Daarom zal een beroep gedaan worden op de nationale programma’s zoals CORAC (F), LuFo (D), ATI (UK) en Luchtvaart in Transitie (NL). De Clean Aviation Joint Undertaking (CAJU) zal een call organiseren om de landen met nationale programma’s bij elkaar te brengen om beter met elkaar af te stemmen. De Nederlandse leden van Clean Aviation, GKN-Fokker, TU Delft en NLR, zijn tevens sleutelpartners in Luchtvaart in Transitie. Het Clean Aviation programma is al twee jaar in ontwikkeling en de huidige call is o.a. door de genoemde partijen parallel aan Luchtvaart in Transitie ontwikkeld. De Strategische Onderzoek- en Innovatieagenda van Clean Aviation vertoont dan ook veel raakvlakken. Hiermee waarborgen wij goede aansluiting bij de wensen van de belangrijkste Europese spelers. Het uitgangspunt is dat beide agenda’s elkaar versterken en aanvullen.

Samenwerking

De Nederlandse luchtvaartindustrie wordt gekenmerkt door een aantal grote bedrijven in de toeleverende rol als ook in de operatie (waaronder Fokker, KLM en Royal Schiphol Group) en een groot aantal (gespecialiseerde) mkb bedrijven langs de gehele waardeketen. Deze industrie wordt versterkt met een kennisbasis van internationale toongevende partijen als het Koninklijke NLR en de TU Delft. Centraal in de waardeketen opereren de internationale vliegtuigbouwers, waaronder Airbus, Boeing en Embraer. Deze partijen zijn verankerd in de Nederlandse luchtvaartsector middels diverse internationale samenwerkingsverbanden, waaronder MoU's (Memorandum of understanding) met Airbus en Embraer en (onderzoeks)programma's zoals Clean Sky.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

Voor de Programmalijn 2 – Doorbraaktechnologie voor duurzame ultra-efficiënte vliegtuigen worden onderstaande twee mijlpalen opgenomen in het HVP:

2A. **H2-Ombouw Turbofan (HOT)** – Modificeren, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen en een vliegende technologiedemonstrator op basis van waterstofverbranding (Fokker).

Mijlpaal 1: Detailontwerp waterstofverbranding gereed. Q4 2025.

2B. **Brandstofcel-elektrisch (HAPSS en EMBRAER)** – Ontwikkelen, testen en in-flight demonstreren van componenten, systemen en een vliegende technologiedemonstrator, op basis van waterstof brandstofcel-elektrisch (De Havilland en Embraer).

Mijlpaal 2: Detailontwerp waterstofbrandstofcel-elektrisch gereed, Q4 2025

Voor de Programmalijn 4 Flying Vision (denktank, 10 mln) wordt de onderstaande mijlpaal opgenomen in het HVP.

Mijlpaal 3: Flying Vision operationeel en eerste roadmap gepubliceerd. Q4 2025

Belanghebbenden

De belanghebbenden zijn omvangrijk voor dit programma omdat deze maatregel breed is ingestoken voor de gehele Nederlandse luchtvaartsector en daarmee verschillende stappen in de waardeketen beslaan. De belanghebbenden zijn onderverdeeld in drie groepen: toeleveranciers, afnemers of gebruikers en anderzijds betrokkenen. De eerste categorie betreft de bedrijven die leveren aan de Nederlandse luchtvaartsector (en daarmee aan de bedrijven die onderdeel zijn van deze maatregel). De tweede categorie beslaat de bedrijven die producten of diensten afnemen van de bedrijven die deel zijn van deze maatregel. Tot slot, de laatste categorie betreft de resterende belanghebbenden, wat breder is dan bedrijven.

Toeleveranciers

Grondstofleveranciers – De eerste categorie betreffen de bedrijven die grondstoffen (of halffabricaten) aan bijvoorbeeld de maakindustrie leveren. Dit kunnen metaalfabrikanten zijn, maar ook leveranciers van composiet materialen. Tevens zouden dit buitenlandse tier-2- of tier-3-leveranciers kunnen zijn die leveren aan onze Nederlandse tier-1- of tier-2-bedrijven.

Waterstofproducenten – Voor het produceren van synthetische kerosine is onder andere waterstof nodig. De opslag en distributie hiervan wordt voorzien in het initiatief H2Gate. De productie van waterstof (en CO2) is echter buiten de scope van deze maatregel. Waterstofproducenten zijn belanghebbenden omdat H2Gate een potentiële klant kan zijn.

Afnemers of gebruikers

Tier-1's – De vliegtuig maakindustrie in Nederland kent veel mkb. De klanten van deze tier-2- of tier-3-partijen beperkt zich niet tot de Nederlandse tier-1-partij(en). Daarmee zijn de buitenlandse tier-1-leveranciers (zoals GE, Honeywell, Mitsubishi, Thales, BAE Systems, etc.) een interessante afzetmarkt voor het Nederlandse mkb.

OEM's – Naast de vele mkb's heeft Nederland met Fokker ook een tier-1-leverancier en beoogt dit programma een tweede tier-1-leverancier te formeren. Dat betekent dat OEM's (als Airbus, Boeing, Bombardier en Embraer) de klanten zijn (of kunnen worden). Voor een deel zijn deze spelers al betrokken in deze maatregel (direct onderdeel van de aanvraag of middels een MoU en/of steunbrief) en voor een deel zijn ze nog niet betrokken. Alle grote OEMs hebben hun interesse in dit programma kenbaar gemaakt.

Luchthavens en vliegtuigmaatschappijen – De Nederlandse vliegtuigmaatschappijen zijn enerzijds onderdeel van het voorstel, maar zijn anderzijds gebruikers van technologie en kennis dat ontwikkeld wordt door de kennisinstellingen TU Delft en NLR als onderdeel van deze maatregel. Daarnaast zijn de vliegtuigmaatschappijen ook mogelijke afnemers van synthetische kerosine dat in deze maatregel wordt geproduceerd. Dat maakt deze partijen ook belanghebbenden in het voorstel.

Andere sectoren – Dit voorstel is gericht op de luchtvaart, echter kennen een aantal innovaties ook mogelijke toepassingen buiten de luchtvaart, bijvoorbeeld in de automotive of maritieme sector. In de programmalijn randvoorwaarden is hier extra aandacht voor. Daarnaast zorgt een goede bereikbaarheid van een stad (Amsterdam door de aanwezigheid van Schiphol) voor een

aantrekkelijker vestigingsklimaat. Deze extra bedrijvigheid resulteert in meer vraag (en dus omzet) in bijvoorbeeld de horeca.

Anderzijds betrokkenen

Omwonenden – De Nederlandse inwoners en in het bijzonder degenen woonachtig rondom de luchthavens worden als zeer belangrijk gezien voor de luchtvaart. Deze maatregel draagt niet alleen bij aan een duurzamere luchtvaart, maar zal ook aan het reduceren van bijvoorbeeld fijnstof en geluid. Omdat de luchthavens (en vliegtuigmaatschappijen) al goed in contact staan met de omwonenden, zijn zij geen integraal onderdeel van het voorstel. Via de reeds bestaande kanalen zal gebruik worden gemaakt om hen te informeren over dit programma.

NGOs – Organisaties (zoals Stichting Natuur en Milieu en WWF) zijn belangrijk voor hun (kritische) blik op de luchtvaart. De verwachting is dat de verduurzaming van de luchtvaart, en daarmee deze maatregel, goed zal worden ontvangen. Tijdens de uitvoering is het belangrijk hen mee te blijven nemen en het draagvlak te blijven bewaken.

Internationale organisaties/samenwerkingsverbanden – Tot slot zijn er diverse internationale programma's (zoals EU Joint Undertaking Clean Sky, Clean Aviation, LuFo, etc.) die raakvlakken hebben met deze maatregel. In deze samenwerkingsverbanden en onderzoeksprogramma's participeren diverse internationale bedrijven die belang hebben bij dit voorstel en vice versa. Zo vragen Europese programma's een nationaal programma voor deelname.

Onderdeel 1.2 Aanpakken stikstof

Overzichtskader: 1.2. Aanpakken stikstof

Beleidsdomein: Milieu; Natuur; Landbouw; Mobiliteit

Doel: Aanpak van de Nederlandse stikstofproblematiek die onder andere speelt in en rondom de Nederlandse Natura 2000-gebieden en daarmee bijdragen aan natuurherstel van soorten en habitats vallend onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR).

Hervormingen en/of investeringen:
Investeringen:

1. Programma Natuur
2. Subsidieregeling sanering varkenshouderijen

Geraamde totale kosten: 984,8 mln. EUR

Introductie

De Rijksoverheid werkt samen met de medeoverheden, maatschappelijke partners en de sectoren landbouw, industrie en mobiliteit aan een omvangrijk pakket aan maatregelen om de natuur sterker te maken en de stikstofdepositie in Natura2000 gebieden terug te dringen. Met de inwerkingtreding van de Wet stikstofreductie per 1 juli 2021 zijn de stikstofdoelen wettelijk verankerd.

Het Programma Natuur bevat maatregelen die genomen worden om de staat van de natuur in Nederland weer op orde te krijgen. Deze maatregelen zijn met name gericht op systeemherstel in en rondom de stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. Een pakket aan bronmaatregelen moet zorgen voor een structurele vermindering van de uitstoot van stikstof door landbouw, industrie en transport. De Subsidieregeling sanering varkenshouderijen (SRV) is een bronmaatregel en voorziet in een subsidie voor varkenshouders die hun bedrijf of een locatie van hun bedrijf definitief en onherroepelijk beëindigen. Hiermee vermindert de stikstofuitstoot en geuroverlast in veedichte gebieden in Nederland.

a) Belangrijkste uitdagingen

Op 29 mei 2019 oordeelde de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State dat het Programma Aanpak Stikstof (PAS) onvoldoende waarborgen bood voor natuurbehoud- en herstel in de Natura 2000-gebieden om de vergunningverlening in het kader van de Wet natuurbescherming op te kunnen baseren. Het kabinet heeft in reactie hierop in december 2019 een structurele aanpak voor de stikstofproblematiek aangekondigd. Deze structurele aanpak bestaat uit twee sporen: enerzijds het herstel en de versterking van de natuur en anderzijds het terugdringen van de stikstofuitstoot. Het kabinet heeft op 24 april 2020 nadere invulling gegeven aan deze structurele aanpak.

De structurele aanpak heeft als hoofddoel het realiseren van een gunstige of – waar dat nog niet mogelijk is – een verbeterde staat van instandhouding van stikstofgevoelige soorten en habitattypen. Het gaat dan meer in het bijzonder om het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen voor natuurgebieden van Europees belang: de Natura 2000- gebieden die worden beschermd onder de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn. Door de structurele aanpak kan ook weer meer ruimte ontstaan voor economisch en maatschappelijk relevante activiteiten op het vlak van onder meer woningbouw, infrastructuur, landbouw, industrie, defensie, waterveiligheid en de energietransitie. Om de reductie van de depositie van stikstof op daarvoor gevoelige habitats in Natura 2000-gebieden te verzekeren zijn deze als resultaatsverplichtingen vastgelegd in de Wet natuurbescherming en in de Omgevingswet. De stikstofdepositie op stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden moet in 2025 ten minste 40%, in 2030 ten minste 50% en in 2035 ten minste 74% onder de kritische

depositiewaarde (KDW) liggen. Het kabinet heeft aangekondigd de resultaatverplichting te zullen versnellen van 2035 naar 2030.

In 2018 was er op ongeveer 78% van de hectaren met voor stikstof gevoelige natuur binnen Natura 2000-gebieden sprake van overschrijding van de kritische depositiewaarde. De stikstof in de individuele Natura 2000-gebieden is afkomstig uit een veelheid van bronnen in binnen- en buitenland. Dit maakt - samen met de omvang van de stikstofbelasting - dat een overkoepelende landelijke aanpak noodzakelijk is.

Onderdeel van de landelijke structurele aanpak zijn de zogenoemde bronmaatregelen. Deze hebben tot doel de emissie van ammoniak (met name landbouw) en stikstofoxiden (met name industrie en vervoer) en daarmee de depositie van stikstof op Natura 2000-gebieden fors terug te dringen. Een effectieve bronmaatregel om de stikstofdepositie die wordt veroorzaakt door de landbouw terug te dringen is het definitief en onherroepelijk beëindigen van de productie op veehouderijlocaties. De Subsidieregeling sanering varkenshouderijen is een dergelijke bronmaatregel.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

De stikstofproblematiek wordt prominent genoemd in het Coalitieakkoord. Het Kabinet heeft zich tot doel gesteld om de unieke Nederlandse natuur te beschermen, het verlies van biodiversiteit te herstellen en perspectief te bieden voor de agrarische sector. Daarom investeert Nederland fors extra in een duurzame landbouw en in een robuust natuurareaal. Deze aanpak richt zich niet alleen op stikstof, maar ook breder op de Europese normen en opgaven van de waterkwaliteit, bodem, klimaat en biodiversiteit. Om daadwerkelijk perspectief te bieden aan de agrarische sector zet Nederland in op, onder andere, kringlooplandbouw en nieuwe verdienmodellen voor boeren.

Om de transitie van het landelijk gebied uit te voeren richt het kabinet een transitiefonds op met een budget van 25 miljard euro. Via dit fonds worden maatregelen genomen die voortkomen uit de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijnen, de Kaderrichtlijn water en het Verdrag van Parijs.

De stikstofmaatregelen die opgenomen zijn onder het herstel- en veerkrachtplan dragen dus bij aan de Nederlandse doelstellingen op het gebied van klimaat, stikstof en de verdere verduurzaming en vergroening van de economie. Daarmee dragen de maatregelen bij aan de **landspecifieke aanbevelingen** van 2019 en 2020. Ook dragen ze bij aan de uitvoering van de Europese Green Deal. Tot slot dragen de maatregelen bij aan de EU-biodiversiteitsstrategie voor 2030[32], het EU-actieplan over de verontreiniging van lucht, water en bodem[33], de doelstellingen van de VHR en de nieuwe aanpak voor een duurzame blauwe economie in de EU[34].

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Investeringen

Programma Natuur

Het Programma Natuur – eerste fase betreft een extra investering in natuurherstel en -ontwikkeling van 709,7 miljoen euro in de looptijd 2021-2023. Het programma valt onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Ministerie van LNV en de provincies. Het Programma Natuur is onderdeel van de structurele aanpak stikstof. Het focust op systeemherstel in en rondom de stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. Dat betekent dat maatregelen ook in de omgeving van deze gebieden genomen dienen te worden. Het Programma Natuur raakt daarmee ook aan de gebruiksfuncties van de Natura2000-gebieden, waaronder het agrarisch gebruik. Om het programma succesvol te laten zijn is een integrale gebiedsaanpak noodzakelijk.

Subsidieregeling sanering varkenshouderijen
Met deze investering wordt een subsidieregeling gefinancierd waarmee varkenshouders steun kunnen krijgen om hun varkenshouderijlocaties definitief en onherroepelijk te beëindigen. Het

[32] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_20_884
[33] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_21_2345
[34] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/nl/ip_21_2341

oorspronkelijke doel van de maatregel was het tegengaan van geuroverlast voor omwonenden. Varkenshouders ontvangen een marktconforme vergoeding voor het definitief doorhalen van hun productierecht voor varkens. Dit zorgt voor een vermindering van de varkensstapel in Nederland van naar verwachting 6 tot 7 procent. Daarnaast ontvangen varkenshouders een vergoeding voor het waardeverlies van hun productiecapaciteit (stallen, mestkelders en -silo's, voersilo's). Dit zorgt niet alleen voor minder varkens en voor minder geuroverlast, het levert ook een bijdrage aan de klimaatdoelen en aan vermindering van de stikstofemissie op Natura2000-gebieden.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat	Digitaal	Vlaggenschip
Investering	Programma Natuur	2019.3, 2020.3	40%	0%	N.v.t.
Investering	Subsidieregeling sanering varkenshouderijen	2019.3, 2020.3	40%	0%	N.v.t.

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Investeringen

Maatregel 1.2I1: Programma Natuur

Naam	Programma Natuur – eerste fase
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	€709,7 miljoen tot en met 2023
Departement/directie	Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), DG Natuur en Visserij
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3: Duurzame en inclusieve groei, Pijler 1 (groene transitie), 4 (Sociale en territoriale cohesie) en 6 (Beleid voor de volgende generaties)
Verwachte einddatum project	De eerste fase van het Programma Natuur loopt van 2021 tot en met 2023, de bedragen van de eerste fase zullen uiterlijk in 2025 door de provincies besteed zijn.

Algemene beschrijving maatregel

Het Programma Natuur is onderdeel van de structurele aanpak stikstof dat als doel heeft de stikstofproblematiek in Nederland te verminderen. Nederland heeft gekozen voor twee strategieën voor de stikstofproblematiek:

- Spoor 1 omvat agrarische en mobiliteits- en industriesector maatregelen gericht op het verminderen van de stikstofuitstoot in Nederland.
- Spoor 2 omvat maatregelen gericht op natuurherstel- en natuurverbetering, waaronder het Programma Natuur.

Programma Natuur

Het Programma Natuur betreft een extra investering in natuurherstel en -ontwikkeling van EUR 2,85 miljard in de looptijd 2021-2030. Het programma valt onder gezamenlijke verantwoordelijkheid van het Ministerie van LNV en de gezamenlijke provincies.

Een belangrijke hoofdlijn van het programma is: bijdragen aan het realiseren van condities voor een gunstige of verbeterde staat van instandhouding van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Hierbij ligt de focus op overbelaste stikstofgevoelige habitats en leefgebieden van soorten. Die gunstige staat van instandhouding is een situatie waarin de natuur floreert. Dit is een ambitie voor de langere termijn die alleen gerealiseerd kan worden als, bovenop de bestaande natuurinzet, tegelijkertijd ook wordt gewerkt aan vermindering van stikstofdepositie en een meer

natuurinclusieve inrichting van de omgeving. De verwachting is dat met deze extra maatregelen tot 2030 70% doelbereik haalbaar is.

Het programma is opgavegericht. De inzet is gericht op het op orde brengen van de condities die nodig zijn om de gunstige staat van instandhouding van beschermde habitats en soorten te realiseren. Een inzet op structurele systeemverbetering (herstel van het natuurlijke systeem) is noodzakelijk om die doelen te realiseren. Om daar te komen zullen afspraken worden gemaakt gericht op de verbetering van condities. Deze afspraken zijn vastgelegd in gebiedsplannen. Deze gebiedsplannen zijn gericht op natuurherstel. Integrale gebiedsplannen gericht op Klimaat, waterkwaliteit en natuur volgen in juli 2023, maar vormen geen onderdeel van dit voorstel.

Een effectieve bescherming van natuur en biodiversiteit is vooral gebaat bij een aanpak passend bij een specifiek gebied. Naast generieke maatregelen zetten we daarom vooral in op een gebiedsgerichte aanpak met een mix aan doelgerichte maatregelen. We richten ons ook op de omgeving van de Natura 2000-gebieden en het NatuurNetwerkNederland, vanuit de gedachte van structureel systeemherstel. We koppelen maatregelen zo veel mogelijk aan andere opgaven die in een gebied spelen. Zo dragen hydrologische maatregelen bij aan de gunstige staat van instandhouding van overbelaste stikstofgevoelige gebieden, maar ook aan klimaatadaptiviteit.

Op basis van een eerste inventarisatie blijkt dat ongeveer 25% van de inzet in de eerste drie jaar zal gaan naar verbetering van de kwaliteit van natuurgebieden (inclusief vitalisering bos). Ongeveer 20% is voor hydrologische verbetering en circa 30% van de inzet zal gericht zijn op versnelling van verwerving en optimalisering van de inrichting van natuurgebieden. Ongeveer 20% zal besteed worden aan maatregelen in de overgangszones, inclusief verbinding tussen gebieden en ongeveer 5% aan overige kwaliteitsmaatregelen bovenop het Natuurpact (zoals recreatieve zonering of extra inzet op invasieve exoten).

Versnelling verwerven: Zoals aangegeven zal ongeveer 30% van de inzet gaan naar versnellen van het verwerven en optimaliseren van de inrichting van gebieden. Dit draagt bij aan de uitbreiding van de leefgebieden, het robuuster maken van natuursystemen en het in een gunstige staat van instandhouding brengen van de overbelaste stikstofgevoelige gebieden. Naast het opvoeren van het tempo in verwerven zal ook het tempo van inrichting worden opgevoerd.

Verbetering kwaliteit: Problemen zijn onder andere verzuring, verdroging en vermesting van leefgebied. Deze problemen maken de natuur kwetsbaar en zetten de gunstige staat van instandhouding onder druk. Ongeveer 25% van de inzet zal gaan naar het verbeteren van de kwaliteit van bestaande natuurgebieden. De extra investeringen worden ingezet voor structureel systeemherstel en zo min mogelijk voor tijdelijke natuurherstelmaatregelen omdat deze niet duurzaam zijn op de langere termijn. In sommige gevallen blijven tijdelijke maatregelen nodig omdat structurele maatregelen tijd nodig hebben om het benodigde systeemherstel voor elkaar te krijgen en de successie (verruiging en verhouting) in die tijd onverminderd doorgaat. Structurele systeemherstelmaatregelen betreffen bijvoorbeeld verbeterde inrichting, hydrologische maatregelen en bosvitalisering. Deze maatregelen dragen ook bij aan andere opgaven, zoals klimaatadaptatie en de uitvoering van de Bossenstrategie.

Overgangsgebieden: Ongeveer 20% van de inzet zal gaan naar maatregelen in de overgangsgebieden. In de zones rond overbelaste stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden zoeken we samen met de grondgebruikers naar aanvullende maatregelen voor herstel van natuur en biodiversiteit. Mogelijke maatregelen in deze overgangsgebieden zijn andere vormen van beheer, het stimuleren van extensievere vormen van landbouw, het verhogen van het waterpeil, aangepaste vormen van (agrarisch natuur-)beheer of – waar dat noodzakelijk blijkt – functieverandering. Deze maatregelen kunnen ook bijdragen aan herstel van de VHR-soorten in deze agrarische gebieden. De aanpak draagt ook bij aan de transitie naar kringlooplandbouw, wat zeker in deze overgangsgebieden belangrijk is. Om deze transitie te kunnen realiseren is het nodig om ook na te gaan wat agrariërs nodig hebben om hieraan bij te dragen en welke verdienmodellen ontwikkeld moeten worden. De uitvoering van enkele pilots kan hier mogelijk aan bijdragen. In deze overgangsgebieden liggen eveneens kansen om meerdere doelen te halen. Hydrologische maatregelen binnen of buiten een

natuurgebied kunnen bijvoorbeeld ook het effect van stikstof verminderen en bijdragen aan vermindering van bodemdaling. Verbindingen tussen leefgebieden zijn ook van groot belang. Door de aanleg van wegen, vaarwegen en spoorwegen zijn natuurgebieden in de afgelopen decennia versnipperd geraakt. In het wild levende dieren zitten steeds meer vast in een onnatuurlijk klein leefgebied. Daarom werken we ook aan het realiseren van natuurlijke verbindingen tussen natuurgebieden. Het gaat dan om ecologische verbindingen en om landschappelijke verbindingen met het omliggende (agrarische) gebied.

Hydrologische maatregelen: Enkele herstelmaatregelen zijn gericht op structureel herstel, zoals de hydrologische herstelmaatregelen. Hydrologische herstelmaatregelen hebben in veel gebieden tot doel een natuurgebied te vernatten of natuurlijke processen als kwel te herstellen. Het verbeteren van de hydrologie rond natuurgebieden is in veel gebieden essentieel om de kwaliteit in het natuurgebied te verhogen. Naar schatting 20% van de inzet zal daarom gaan naar hydrologische maatregelen, met als doel het hele systeem robuuster te maken. De uitvoering van deze maatregelen draagt ook bij aan de aanpak van het (toenemende) probleem van verdroging. Hydrologische systemen zijn vaak gecompliceerd en hebben effect op de functies voor de landbouw en de omgeving. Herstelmaatregelen aan deze systemen zijn dus niet alleen plaatselijk, maar kunnen ook invloed hebben op de omgeving van een Natura 2000-gebied. Daarmee spelen ook meer belangen een rol bij de uitvoering, zoals die van waterschappen, terreinbeherende organisaties, landeigenaren, gemeenten en de provincie. Het is van groot belang het proces rond hydrologische maatregelen zorgvuldig uit te voeren via de gebiedsgerichte aanpak en bijbehorende gebiedsprocessen. Overige kwaliteitsmaatregelen: Naast de bovengenoemde maatregelen hebben we in Nederland met nog een aantal factoren te maken die invloed hebben op de staat van instandhouding van stikstofgevoelige VHR-soorten en habitattypen. Denk aan recreatieve druk en invasieve exoten. Daarom wordt een deel van de middelen ook hierop ingezet, bijvoorbeeld voor het beter reguleren van de recreatieve druk. Ook wordt extra ingezet op de aanpak van invasieve exoten (bovenop de bestaande aanpak). Invasieve exoten binnen het NNN, met name watercrassula en Japanse duizendknoop, vragen aandacht. We willen voorkomen dat een grote inzet om omgevingscondities in een gebied te verbeteren teniet wordt gedaan door invasieve exoten. We onderzoeken of in bepaalde gebieden nog extra maatregelen nodig zijn om ze te bestrijden of beter te beheersen.

Op deze wijze bouwt het Programma Natuur voort op het gezamenlijke ambitiedocument Nederland Natuurpositief (2019) en op de bestaande afspraken van provincies en Rijk in het Natuurpact (2013).

Het Programma Natuur wordt in twee fases uitgevoerd. In de eerste fase, die van 2021 tot 2023 loopt voor een bedrag van EUR 709,7 miljoen, wordt er gestart met de uitvoering van de eerste maatregelen. Tegelijkertijd nemen Rijk en provincies in deze eerste fase de ruimte voor 1) de verdere uitwerking van de tweede fase (die na 2024 van start gaat), 2) de maatregelen en de systematiek voor monitoring, rapportages en bijsturing, en 3) aan een manier om nieuwe kennis en ervaringen te gebruiken in het vervolg van het programma ('het lerend vermogen'). In juli 2021 zijn hiervoor de implementatieplannen voor alle twaalf provincies vastgesteld. Deze implementatieplannen focussen op natuur- en biodiversiteitsherstel.

Gezien de bedragen van de eerste fase van het Programma Natuur uiterlijk in 2025 besteed zullen zijn door de provincies, valt dit ruim binnen de tijdlijn van het HVP.

Relatie met NSP-GLB

Het Programma Natuur heeft primair als doelstelling om bij te dragen aan doelstellingen in de Richtlijn 2009/147/EG van het Europees Parlement en de Raad van 30 november 2009 inzake het behoud van de vogelstand en de Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna. Daarnaast draagt het bij aan andere Europese richtlijnen en strategieën in het kader van de doelstellingen voor het klimaat, de bescherming van natuurlijke hulpbronnen en het behoud en versterken van biodiversiteit en landschap.

Specifiek worden hier genoemd de Boer tot Bord-strategie (COM 2020/381), de Europese Biodiversiteitstrategie (COM 2020/380) en de aanbevelingen die de Europese Commissie in het kader van het Nederlandse GLB Strategisch Plan 2023-2027 heeft gepubliceerd (SDW 2020/388). Nederland heeft zijn appreciatie van deze aanbevelingen gestuurd (zie ook[35]) en in het op 29 december ingediende NSP aangegeven hoe met de aanbevelingen is omgegaan en hoe wordt bijgedragen aan de voornoemde strategieën. Kort samengevat betreft het onder meer:

- de vermindering van nutriëntenverontreiniging van water en lucht, het terugdringen van de stikstofdepositie in de voor stikstof kwetsbare Natura 2000-gebieden tot onder de kritieke waarden, en het bijdragen aan verwezenlijking van de doelstelling voor nutriëntenverliezen in Nederland uit de Europese Green Deal, door middel van goed geïntegreerde maatregelen ter ondersteuning van de transitie naar een duurzamere en minder intensieve landbouw.
- een gunstige staat van instandhouding bereiken van habitats en soorten die in verband staan met landbouwsystemen, de fragmentatie van habitats en het verlies van biodiversiteit verminderen en bijdragen aan de doelstelling van de Europese Green Deal inzake diversiteitsrijke landschapselementen, door in Natura 2000-gebieden en - waar van toepassing - andere landbouwgebieden passende beheerpraktijken en andere natuurherstelmaatregelen te bevorderen, waaronder het invoeren en handhaven van praktijken voor landschapselementen waarmee de achteruitgang van weidevogels en andere akkervogels, alsmede van wilde bestuivers, kan worden gestopt en de toestand van grasland-, wetland- en veengrondhabitats kan worden verbeterd.

In de nationale bossenstrategie wordt uiteengezet hoe Nederland een duurzaam bosbeheer en herbebossing bevordert en daarbij de multifunctionaliteit en bescherming van bossen en het herstel van de ecosystemen in bossen versterkt teneinde een goede toestand te bereiken voor bosgerelateerde habitats en soorten, met het oog op versterking van ecosysteemdiensten, biodiversiteit en de weerstand tegen bedreigingen zoals de gevolgen van klimaatverandering voor bossen.

Het Programma Natuur versterkt meerdere interventies zoals opgenomen in het door Nederland ingediende Nationaal Strategisch Programma (NSP). Binnen het NSP wordt bijvoorbeeld voor de stikstofreductie in de overgangsgebieden (gebieden die grenzen aan) Natura 2000 een gebiedsgerichte aanpak ingezet gericht op het stimuleren van extensieve natuurinclusieve bedrijven in de overgangsgebieden. De inrichtingskosten en hydrologische maatregelen van de gebiedsplannen zullen hierbij zoveel mogelijk gefinancierd worden uit het Programma Natuur. De beheerkosten om de landbouw te extensiveren kunnen uit het NSP gefinancierd worden. Het Programma Natuur strekt zich daarnaast verder dan hetgeen opgenomen in het NSP doordat het nieuwe GLB in Nederland zich met name richt op het versterken van de milieu- en leefomgeving op en aanpalend aan landbouwgrond en landbouwbedrijven. Het beheer van Natura 2000-gebieden wordt primair nationaal gefinancierd. Zo is er vanuit het NSP geen inzet voor bossen. Deze ruimte is er wel in het Programma Natuur. Het voorliggend voorstel betreft de eerste drie jaar van het Programma Natuur. De directe correlatie tussen Programma Natuur en NSP-GLB zal pas later in de tijd plaatsvinden (2024 en verder). De in dit plan opgenomen middelen zullen dus niet als nationale cofinanciering van het NSP-GLB worden ingezet. Dubbele financiering sluiten we hiermee uit.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De ambitie van het Programma Natuur is om 70% van de (milieu)condities (zoals PH, waterkwaliteit, peilhoogten, recreatiedruk, enzovoorts) op orde te hebben aan het eind van de looptijd en zo bij te dragen aan de gunstige staat van instandhouding. In het ijkjaar 2015 was ongeveer 55% van de condities op orde. Om de realisatie van de (milieu)condities te bewaken wordt er een jaarlijks

[35] https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z07040&did=2021D15549

monitoringssysteem opgezet. Dit monitoringssysteem wordt in november 2022 definitief vastgesteld. Het monitoringsysteem richt zich op drie aspecten:

1. Worden de maatregelen conform afspraken uitgevoerd? (jaarlijks)
2. Wat is het effect van de maatregelen? Komen de condities op orde? (elke twee jaar)
3. Komt het doelbereik dichterbij? (eens in de zes jaar)

Voor de tweede fase van het programma (2024 en verder) worden in 2022/2023 nog tussendoelen geformuleerd.

Voor Programma Natuur worden de volgende drie mijlpalen en doelstellingen opgenomen in het HVP:

Mijlpaal/doelstelling	**Beschrijving**	**Voltooid in**
Mijlpaal	Totstandkoming en vaststellen provinciale uitvoeringsprogramma's Natuur. Voor elk van de twaalf provincies wordt een uitvoeringsprogramma opgesteld, waarin uiteen wordt gezet hoe wordt bijgedragen aan het realiseren van condities voor een gunstige of verbeterde staat van instandhouding van alle soorten en habitats onder de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR). Hierbij ligt de focus op overbelaste stikstofgevoelige habitats en leefgebieden van soorten.	Q2 2021
Doelstelling	Minstens 15.750 hectare waar de kwaliteit van habitats en /of leefgebieden van soorten is verbeterd met ten minste 10%. Verbeterd houdt in dat de kwaliteitseisen voor de betreffende leefgebieden voor ten minste 10% beter gerealiseerd zijn, zoals vastgelegd in het Profieldocument Nature 2000.	Q4 2025
Doelstelling	Minstens 21.750 hectare waar de hydrologie ten behoeve van Natura 2000-gebieden is verbeterd. Verbeterd houdt in dat de vereiste hydrologische condities beter worden gerealiseerd.	Q4 2025

<u>Belanghebbenden</u>

Programma Natuur draagt bij aan het verbeteren van de kwetsbare natuur en het versterken van de biodiversiteit. Daarmee raakt het dus ook een grote groep belanghebbenden; zij in de samenleving die de natuur benutten om te ontspannen en te recreëren. Het merendeel van de samenleving kan dus als belanghebbende worden bestempeld.

Het programma is een samenwerking tussen Rijksoverheid, provincies, waterschappen, terreinbeherende organisaties en maatschappelijke partners. Onderlinge coördinatie loopt via een interbestuurlijk programmateam. Elke organisatie is zelf verantwoordelijk voor voldoende capaciteit.

Maatregel 1.2I2: Subsidieregeling sanering varkenshouderijen

Naam	Subsidieregeling sanering varkenshouderijen
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	275,1 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Directie Dierlijke Agroketens en Dierenwelzijn
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1 Groene Transitie
Verwachte einddatum project	1 januari 2023

Algemene beschrijving maatregel

Het doel van de Subsidieregeling sanering varkenshouderijen (SRV) is het op korte termijn verminderen van geuroverlast in veedichte gebieden; daarnaast is de reductie van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden een belangrijk nevendoel. Dit wordt bereikt door het verstrekken van een subsidie aan varkenshouders voor het definitief en onherroepelijk beëindigen van de productiecapaciteit op een varkenshouderijlocatie die geuroverlast veroorzaakt voor omwonenden. De subsidie bestaat uit twee componenten:

1) voor het doorhalen van de varkensrechten; en
2) voor het waardeverlies van de productiecapaciteit (stallen, mestkelders, mest- en voersilo's).

De aanpak kent drie speerpunten:

1) voor productie benodigde varkensrechten worden definitief doorgehaald (waarmee de nationale productieruimte voor varkens afneemt en het aantal varkens in Nederland blijvend krimpt);
2) de omgevingsvergunning milieu en de vergunning Wet natuurbescherming die rusten op de productielocatie worden ingetrokken dan wel aangepast (waardoor geen intensieve veehouderij meer plaats mag vinden op de betreffende locatie); en
3) de begunstigde van de subsidie wordt verplicht zijn/haar productiecapaciteit (stallen, mestkelders, mest- en voersilo's) te laten slopen.

Naast vermindering van geuroverlast heeft de regeling nog andere effecten, namelijk een:

- blijvende krimp van de varkensstapel en het aantal varkenshouderijlocaties;
- dienovereenkomstige afname van de productie van dierlijke mest (stikstof en fosfaat);
- afname van de emissie van ammoniak en daarmee een afname van de stikstofdepositie op voor stikstof gevoelige en overbelaste Natura 2000-gebieden, afname van de emissies van fijnstof en methaan;
- bijdrage aan het realiseren van de maatregelen die voor de veehouderij worden genoemd in het Voorstel voor een Klimaatakkoord[36];

De Subsidieregeling sanering varkenshouderijen (SRV) is gepubliceerd op 10 oktober 2019 en was in de periode 25 november 2019 tot en met 15 januari 2020 opengesteld voor het indienen van subsidieaanvragen. Na sluiting van de openstelling heeft de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) de aanvragen beoordeeld. Voor aanvragen die voldeden aan de subsidievoorwaarden werd een positieve subsidiebeschikking verstrekt aan de aanvrager. Een eerste vereiste waar subsidieontvangers aan moesten voldoen was het ondertekenen van een overeenkomst waarmee werd vastgelegd dat er op de betreffende varkenshouderijlocatie geen intensieve veehouderij meer gevestigd mocht worden. Na het ondertekenen en retourneren van de

[36] Kamerstuk 32 813, nr. H

overeenkomst ontving een deelnemer binnen 6 weken een voorschot van 10%. Na het voldoen aan de verplichtingen met betrekking tot het afvoeren van varkens en mest en het laten intrekken dan wel aanpassen van de benodigde vergunningen, kon een deelnemer een voorschot van 70% aanvragen. Na het voldoen aan de verplichtingen met betrekking tot de sloop van de productiecapaciteit (waarvoor een deelnemer 24 maanden de tijd heeft) kan de subsidie definitief worden vastgesteld. De laatste vaststellingen zullen in 2023 volgen. De regeling zal in 2023 volledig uitgevoerd zijn.

Tijdlijn (onderstaande schetst de tijdlijn op basis van de termijnen uit de subsidieregeling. In individuele gevallen kan van de termijnen afgeweken worden, bijvoorbeeld in gevallen waarbij het overleg tussen de varkenshouder en zijn gemeente en/of provincie over herbestemming van de productielocatie meer tijd in beslag nam):

- Aankondiging maatregel: 7 juli 2018 (Kamerstuk 28 973, nr. 200)
- Aankondiging budget € 180 miljoen: 10 oktober (Kamerstuk 28 973, nr. 221)
- Publicatie regeling: 11 oktober 2019 (Staatscourant nr. 55830)
- Openstelling regeling: 25 november 2019 tot en met 15 januari 2020
- Beoordeling aanvragen op subsidievoorwaarden: januari 2019 t/m juni 2020
- Verstrekken subsidiebeschikkingen aan ondernemers: juli 2020 t/m september 2020
- Verhoging subsidieplafond tot € 450 miljoen: 16 juni 2020 (Staatscourant nr. 31509)
- Ondertekenen overeenkomst (vereiste voor 10% voorschot): augustus 2020 t/m december 2020
- Uitbetaling eerste voorschotten: 11 augustus 2020 (op aanvraag van de subsidieontvanger en na ondertekening van de vereiste overeenkomst)
- Beëindiging productie (vereiste 70% voorschot): januari 2021 t/m augustus 2021
- Realisatie sloop productiecapaciteit (vereiste voor definitieve subsidievaststelling): september 2021 t/m september 2023

De doelen van de regeling (reductie van de emissie van geur en stikstof) worden gerealiseerd na beëindiging van de productie op de varkenshouderijlocatie (afvoer van alle dieren en alle mest).

Bij de openstelling van de regeling bedroeg het subsidieplafond €180 miljoen, bestaande uit €120 miljoen uit het Regeerakkoord 2017 ('Vertrouwen in de toekomst'), aangevuld met €60 miljoen ter realisatie van de Klimaatdoelstellingen die voortvloeiden uit het Urgenda-vonnis. Na sluiting van de aanvraagperiode oversteeg het aantal subsidieaanvragen ruimschoots het beschikbare subsidieplafond van €180 miljoen. Vanwege de noodzaak om op korte termijn een eerste reductie van de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden te kunnen realiseren is besloten om het subsidieplafond met €270 miljoen uit de middelen voor de structurele aanpak van de stikstofproblematiek te verhogen naar €450 miljoen[37], zodat alle subsidieaanvragen die aan de voorwaarden voldeden positief beschikt konden worden en maximale reductie van stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden gerealiseerd kon worden met gebruikmaking van deze subsidieregeling. De ophoging trad in werking op 17-6-2020. Uit de beschikbare middelen is uiteindelijk €275,1 miljoen (€180 miljoen van het originele budget, €95,1 miljoen uit de ophoging) gebruikt voor de subsidieregeling. Ter dekking van de kosten voor beleidsvoorbereiding en uitvoering van de subsidieregeling is apart budget gereserveerd. Deze kosten komen niet ten laste van de middelen voor subsidieverlening.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Het hoofddoel van de warme sanering van de varkenshouderij is het op korte termijn verminderen van de meest urgente situaties van geuroverlast in veedichte gebieden. Met de ophoging van het subsidieplafond met €270 miljoen aan stikstofmiddelen is stikstofreductie als belangrijk nevendoel toegevoegd.

[37] https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-31509.html

Voor de SRV wordt de volgende doelstelling opgenomen:

- Er is subsidie verstrekt voor beëindiging van 278 varkenshouderijlocaties waardoor het aantal productierechten naar verwachting nationaal met ten minste met 6% daalt ten opzichte van 2019. Als gevolg van de sluiting van de 278 varkenshouderijlocaties worden de ammoniakemissies naar verwachting met circa 900.000 kg gereduceerd, ten opzichte van 2019.

Het aantal varkens is in Nederland begrensd door het stelsel van productierechten uit de Meststoffenwet.[38] Het productierecht (varkensrecht) wordt uitgedrukt in varkenseenheden. In Nederland waren in 2019 (het jaar waarin de SRV van kracht werd) 8.663.000 varkenseenheden beschikbaar. Het aantal varkenseenheden waarover een varkenshouder beschikt bepaalt hoeveel varkens gehouden mogen worden. Per diercategorie dient een varkenshouder over een specifiek aantal varkenseenheden te beschikken. Zo dient een varkenshouder voor het houden van een vleesvarken te beschikken over 1 varkenseenheid. Voor het houden van een zeug met biggen tot 6 weken oud dient een varkenshouder echter te beschikken over 1,97 varkenseenheden.[39] Het totaal aantal varkenseenheden daalt door de SRV met 585.000, een daling met 6,8% ten opzichte van 2019. Het aantal gehouden varkens daalt hierdoor met ongeveer hetzelfde percentage.

Monitoring

Op basis van de onder 1 en 2 genoemde gegevens kan de Wageningen-UR (of andere organisaties zoals het RIVM en PBL) de reductie van methaan, fijnstof en ammoniak (en daarmee van CO2-equivalenten) die het directe gevolg is van de daling van het aantal gehouden varkens in Nederland berekenen. In welke mate geuroverlast in veedichte gebieden als gevolg van de beëindigingsregeling van het Rijk zal afnemen is in zijn algemeenheid niet te zeggen. Geuroverlast is een lokaal probleem en kent vele beïnvloedende factoren, zoals andere bronnen van geuroverlast (industrie, verkeer, rioolwaterzuiveringen, andere veehouderijsectoren, etc.), weersinvloeden en individuele verschillen in gevoeligheid voor geur. Het effect van de subsidieregeling zal om die reden ook vooral lokaal merkbaar zijn.

Het stikstofeffect van de SRV is door RIVM berekend. Het stikstofeffect wordt gebaseerd op berekeningen met AERIUS Calculator. AERIUS Calculator is de rekenkundige basis voor het verlenen van vergunningen voor activiteiten (zoals veehouderij) op grond van de Wet natuurbescherming. Daarnaast wordt dit model gebruikt om het effect van maatregelen gericht op de reductie van stikstofdepositie te berekenen. Met AERIUS Calculator is het effect van de beëindiging van 278 varkenshouderijlocaties doorgerekend. De gemiddelde stikstofreductie komt uit op 2,8 mol N/hectare/jaar. Deze prognose van de te verwachten stikstofopbrengst is per brief van 30 juni 2022 aan de Tweede Kamer gemeld.[40] Per Natura 2000-gebied kan de stikstofreductie overigens sterk variëren, afhankelijk van het aantal beëindigde varkenshouderijlocaties in de nabijheid.

Betrokken instanties

De overheidslagen die betrokken zijn geweest bij deze regeling zijn de provincies en gemeenten in de twee gebieden waartoe de regeling was afgebakend, te weten de concentratiegebieden Zuid (provincies Noord-Brabant en Limburg) en Oost (provincies Gelderland, Overijssel en een deel van Utrecht) uit de Meststoffenwet.[41] Samen met provincies en gemeenten is bezien hoe een subsidieregeling voor vrijwillige beëindiging van varkenshouderijlocaties in veedichte en geurbelaste gebieden het beste kan worden vormgegeven. Sturing op emissies van veehouderijbedrijven is een bevoegdheid van gemeenten en, in voorkomende gevallen, provincies. Gemeenten zijn het bevoegd

[38] Naast een stelsel van productierechten voor varkens kent de Meststoffenwet nog een stelsel van productierechten voor pluimvee (pluimveerecht) en voor melkvee (fosfaatrecht).
[39] Zie voor een nadere uitsplitsing bijlage 2 bij de Meststoffenwet: https://wetten.overheid.nl/BWBR0004054/2022-03-03#BijlageII
[40] https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-28973-244.html
[41] Het stelsel van productierechten (varkensrechten, pluimveerechten en fosfaatrechten voor melkvee) is opgenomen in de Meststoffenwet. Voor varkens- en pluimveerechten worden drie gebieden onderscheiden, te weten de concentratiegebieden Zuid en Oost en het gebied Overig. Varkens- en pluimveerechten mogen door veehouders niet van het gebied Overig naar de concentratiegebieden verplaatst (verkocht of verleasd) worden.

gezag voor het verlenen, intrekken en wijzigen van omgevingsvergunningen aan veehouderijbedrijven. Provincies zijn bevoegd gezag als het gaat om het verlenen, intrekken en wijzigen van vergunningen Wet natuurbescherming. Zowel provincies als gemeenten hadden daarmee een actieve rol bij de beëindiging van individuele varkenshouderijlocaties waarvoor subsidie werd verstrekt op grond van de regeling. Er is financiële ondersteuning voor gemeenten mogelijk om de piek aan beëindigingen die het gevolg was van de regeling op te vangen.

De regeling wordt uitgevoerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO). RVO heeft over individuele dossiers (varkenshouderijlocaties) contact met de betreffende provincie en gemeente. RVO stelt regelmatig voortgangsrapportages op.

Belanghebbenden

De belanghebbenden zijn varkenshouders en gemengde bedrijven met een varkenstak die gelegen zijn in concentratiegebied Zuid of Oost (conform afbakening in de Meststoffenwet), die hun bedrijf of een locatie van hun bedrijf willen beëindigen en die geuroverlast veroorzaken op geurgevoelige objecten in een straal van 1.000 meter rond de varkenshouderijlocatie. Zij kunnen in aanmerking komen voor: een marktconforme vergoeding voor definitief door te halen varkenseenheden (het varkensrecht) en een vergoeding voor het waardeverlies van hun productiecapaciteitsstallen (stallen, mestkelders, mest- en voersilo's).

De doelgroep voor de regeling bestaat in theorie uit alle varkenshouderijbedrijven in de concentratiegebieden Zuid en Oost, in de praktijk is de doelgroep echter kleiner.

Belanghebbenden zijn ook omwonenden van veehouderijen in de concentratiegebieden. Afhankelijk van de specifieke lokale omstandigheden, kan er sprake zijn van een mate van overlast die het leefklimaat en het woongenot kan schaden. Met name geurhinder door varkenshouderijen zorgt voor problemen. Geurhinder kan bij de mens verschillende reacties en effecten veroorzaken, die bij toenemende blootstelling kunnen leiden tot lichamelijke (hoofdpijn, misselijkheid, verstoorde ademhaling en verstoorde hartslag) en/of psychische klachten (spanningen, structurele onvrede over het woon- en leefklimaat, vermindering van activiteiten buitenshuis). Geurhinder kan tot waardevermindering van bestaande woningen leiden en de mogelijkheden voor nieuwbouw beperken. Geur van veehouderijen heeft dus gevolgen voor het leefklimaat- en genot van mensen en voor de inrichting van het landelijk gebied.

Prioriteit 2: Versnellen digitale transformatie

Onderdeel 2.1 Promoten van innovatieve technologieën en digitale vaardigheden

Overzichtskader: 2.1. Promoten van innovatieve technologieën

Beleidsdomein: Digitalisering; Kennisontwikkeling; Onderzoek; Innovatie; Technologie; Economie

Doel: Investeren in duurzame economische groei voor de lange termijn technologische innovaties

Hervormingen en/of investeringen:

Investeringen:

- Quantum Delta NL
- AiNed en Applied AI Learning Communities
- Digitaliseringsimpuls Onderwijs
- Digitale Infrastructuur Logistiek (DIL)

Geraamde totale kosten: 588,05 mln. EUR

Introductie

Om het duurzaam verdienvermogen van Nederland doeltreffend te vergroten zijn investeringen in kennisontwikkeling, onderzoek, en ontwikkeling en innovatie nodig. Hierbij zijn investeringen in kunstmatige intelligentie en quantumtechnologie twee belangrijke elementen die tevens de digitale transformatie bevorderen. Beide technologieën bieden veel mogelijkheden voor geavanceerde economische activiteiten en oplossingen voor maatschappelijke problemen. Het is belangrijk dat Nederland een sterke positie in de ontwikkeling van deze sleuteltechnologieën heeft. Het bevordert de duurzame economische groei voor de lange termijn. Bovendien is het belangrijk voor de Nederlandse (kennis)economie om het onderwijs en de logistieke sector te digitaliseren en digitale vaardigheden te versterken.

a) Belangrijkste uitdagingen

Zoals de herstel- en veerkrachtfaciliteit verordening beschrijft, zijn investeringen in digitale technologieën, infrastructuur en processen nodig om het concurrentievermogen van de Europese Unie op mondiaal niveau te vergroten en om de Europese Unie veerkrachtiger, innovatiever en minder afhankelijk maken.

Nederland presteert goed op digitale transformatie. In de Index van de digitale economie en maatschappij (DESI) 2021[42] staat Nederland op de vierde plaats van de 27 EU-landen. Met een DESI score van 65,1 zit Nederland ruim boven het Europese gemiddelde van 50,7. Zoals het rapport beschrijft is Nederland één van de best presterende landen, met een breed gebruik van digitale technologieën in ondernemingen en veel onlinediensten, en met een groot scala aan basis- en geavanceerde digitale vaardigheden.

Uiteraard blijft ook voor Nederland vooruitgang in het digitale domein een prioriteit, in lijn met de prioriteit van digitaal op niveau van de Europese Unie. Nederland presteert met een score van 79,9% voor digitale openbare diensten bovengemiddeld (EU-gemiddelde: 68,1%). Voor open data draait Nederland mee in de middenmoot, maar presteert het wel boven het gemiddelde in de EU. Er is op open data van overheden dus nog ruimte voor vooruitgang. Met een score van 27% voor big data

[42] Digital Economy and Society Index (DESI) 2021 | Shaping Europe's digital future (europa.eu)

zit Nederland boven het EU-gemiddelde van 14%, maar er blijft nog voldoende ruimte over voor verbetering. In de landspecifieke aanbevelingen van 2019 en 2020 wordt gewezen op het belang van investeringen in digitale vaardigheden. De DESI-score van Nederland op menselijk kapitaal is met 61,5 % boven het EU-gemiddelde van 47,1 %. Dit is met name omdat Nederland een goede score heeft voor digitale basisvaardigheden, digitale vaardigheden boven basisniveau en elementaire softwarevaardigheden. De goede prestaties van Nederland op het gebied van digitale vaardigheden worden ook bevestigd in de context van de United Nations Sustainable Development Goals (SDGs), aangezien Nederland boven het EU-gemiddelde scoort voor geavanceerde digitale vaardigheden.

Het DESI-rapport geeft aan dat investeringen in digitale sleuteltechnologieën een welkome ontwikkeling zijn en geeft het aan om mogelijke raakvlakken binnen de faciliteit voor herstel- en veerkracht te vinden.

Nederland heeft een groot belang bij kunstmatige intelligentie (*Artificiële Intelligentie,* AI) maar dreigt achterop te raken ten opzichte van het buitenland, waar overheden AI grootschalig stimuleren. Nederland heeft een goede uitgangspositie, we lopen nog voorop op het gebied van machine leren, hybride AI-systemen, en verantwoord gebruik van AI. Dit laatste heeft ook de aandacht van de Tweede Kamer en Algemene Rekenkamer. De knelpunten liggen op het terrein van innovatie, versterken van de kennisbasis, arbeidsmarkt, maatschappij en data-delen. In het DESI-rapport komt naar voren dat ontwikkelingen op gebied van kunstmatige intelligentie één van de uitdagingen voor Nederland is. Zo wordt er o.a. aangegeven dat er meer aandacht nodig is voor de tekorten van professionals op gebied van AI, en blijken tekorten van AI-professionals een bedreiging te vormen voor de groei van Nederlandse ondernemingen. Ook geeft het rapport aan dat het percentage aan ondernemingen in Nederland die AI-technologieën gebruiken onder het EU-gemiddelde zit. AI kennis en innovatie zijn ook belangrijk voor het versterken van de technologische soevereiniteit, het vasthouden en aantrekken van AI onderzoekers en voor bijdragen aan maatschappelijke uitdagingen en kwaliteit van besluitvorming. AI is meer dan een sleuteltechnologie; het verandert economische en maatschappelijke systemen.

Quantumtechnologie is een sleuteltechnologie die radicaal nieuwe producten en diensten mogelijk maakt. Quantumcomputers, quantumsimulators, quantumnetwerken en quantumsensoren kunnen straks dingen die 'klassieke' apparaten niet kunnen. Hierbij gaat het om het doorrekenen van moleculen en materialen en positiebepaling zonder gps. We staan daarmee aan het begin van een technologierevolutie die verwacht wordt een grote bijdrage te leveren aan het oplossen van maatschappelijke uitdagingen op het gebied van bijvoorbeeld energie, voedsel en zorg. Ook heeft quantumtechnologie een keerzijde: we beschermen gevoelige gegevens met encryptie en niet alle encryptietechnologie is bestand tegen quantumcomputing. Nederland doet mee in de wetenschappelijke en technologische voorhoede van de ontwikkelingen en wereldwijd wordt er door overheden en bedrijven fors geïnvesteerd in quantumonderzoek en -innovatie. In het licht van de wereldwijde concurrentie is het belangrijk om nu te investeren: toptalent wordt anders weggekocht en onze duur opgebouwde kennis zal elders te gelde worden gemaakt, met alle strategische risico's van dien. Quantumtechnologie is belangrijk voor de Europese digitale en technologische soevereiniteit en het is onverstandig om volledig afhankelijk te worden van niet Europese leveranciers.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

In het coalitieakkoord (eind 2021) wordt sterk ingezet op digitalisering., door te investeren in sleuteltechnologieën zoals kunstmatige intelligentie en quantumcomputing. Ook wil Nederland het voortouw nemen en in Europees verband inzetten op versterking van de samenwerking tussen lidstaten op het gebied van digitalisering, onder andere op digitale ethiek. Iedereen krijgt de kans om mee te komen door digitale kennis- en vaardigheden aan te bieden in het onderwijs en via om- en bijscholing. In het coalitieakkoord geeft Nederland aan digibetisme gericht aan te willen pakken via een publiek-private strategie voor digitale geletterdheid en het verbeteren van de toegankelijkheid van digitale overheidsdiensten.

De Digitaliseringsstrategie[43] richt zich onder andere op de Nederlandse inzet op belangrijke digitale sleuteltechnologieën, waaronder kunstmatige intelligentie (AI) en quantumtechnologie:

Kunstmatige intelligentie (AI). Hierbij profileert Nederland zich bij de koploper in Europa rond AI-toepassingen die mens en maatschappij dienen en zet Nederland in op Europese samenwerking voor en door passende ethische en juridische kaders. Nederland investeert in publiek-private samenwerking op het gebied van AI via de Nederlandse AI Coalitie (NL AIC) met rond de 500 deelnemers. De NL AIC heeft bovendien het AiNed-investeringsprogramma ontwikkeld voor het Nationaal Groeifonds: een ambitieuze en integrale aanpak voor de periode 2020-2027. Hiermee wordt Nederland internationaal als de beste proeftuin neergezet voor de introductie van verantwoorde AI-toepassingen. Nederland zoekt hierbij de aansluiting met Europa via een lerende aanpak om AI op mensgerichte te ontwikkelen en benutten in Nederland en uit te vinden hoe MKB bedrijven te betrekken om AI zo goed mogelijk te benutten. Nederlandse consortia weten bijvoorbeeld, mede door de actieve voorlichting door de Nederlandse overheid, de Europese financieringskaders voor AI goed te benutten. Bij de ICT-48 call van de Europese Commissie haalden de Nederlandse deelnemers €5,9 miljoen van de € 50 miljoen binnen. Nederland richt zich bovendien op AI-projecten die publieke waarden en mensenrechten (helpen) borgen en versterken. Het Strategisch Actieplan voor Artificiële Intelligentie[44] is de basis voor dit beleid. Ook is er een beleidsbrief[45] met een overzicht van de kansen en risico's van AI voor publieke waarden die voortkomen uit mensenrechten. Voor risicobeheersing is aandacht voor een toezichthouder, een algoritmenregister en de Europese AI-verordening. De overheid werkt samen via het gremium Publieke Controle op Algoritmen. Om risico's te reduceren worden er onderzoekslabs voor mensgerichte AI ondersteund om kennis en tools te ontwikkelen en uit te dragen over het meenemen van de ethische en juridische aspecten bij het ontwikkelen en toepassen van AI. Nederland volgt de ontwikkelingen van het EU-wetsvoorstel AI Act[46] ook op de voet. In het voorstel wordt gekozen voor een op risico's gebaseerde benadering, waaronder (verbods)bepalingen over het omgaan met AI systemen met een hoog risico en het omgaan met persoonsgevoelige data.

Quantumtechnologie. Nederland heeft een eigen nationale agenda voor quantumtechnologie die is opgesteld door de partijen die deel uitmaken van het nationale quantumecosysteem. De agenda richt zich onder regie van Stichting Quantum Delta NL op de versterking van het nationale Quantum Delta NL ecosysteem, waar studenten, onderzoekers, engineers en ondernemers ruimte krijgen om samen te werken en te innoveren. Hierbij krijgen ze toegang tot de beste onderzoeksfaciliteiten. Het onderzoek wordt gericht op de drie basisprogramma's quantumcomputers, quantuminternet en quantumsensoren. Het doel is om de eerste Europese quantumcomputer te realiseren en 's werelds eerste quantuminternet te bouwen waarbij quantum beveiligde verbindingen tussen locaties door heel Nederland worden gemaakt. Door samenwerking met het Europese EuroQCI programma zal daarnaast worden gewerkt aan een pan-Europees quantuminternet met grensoverschrijdende verbindingen. Daarnaast is er een nationaal verbindingsprogramma (de zogeheten 'House of Quantum') en een Startup en valorisatie-programma. Ook werkt Stichting Quantum Delta NL samen met de rijksoverheid aan een agenda voor internationale activiteiten en samenwerking. Ook voor de bescherming tegen de risico's van quantumcomputing wordt breed samengewerkt via onder meer Dcypher, Hapkido (met onder meer TNO en Logius) en quantumhubs.

Nederland zet in op het verbeteren van digitale vaardigheden, inclusief ter versterking van de inzetbaarheid van personen aan de rand van de arbeidsmarkt. De maatregelen die onder dit onderdeel van het HVP vallen, moeten gezien worden binnen de bredere Nederlandse beleidscontext met vele voorbeelden van initiatieven die als doel hebben de digitale vaardigheden in Nederland te verbeteren. Enkele voorbeelden van initiatieven in deze bredere beleidscontext:

- Nederland heeft ruim 450 Informatiepunten Digitale Overheid verspreid over het land, waar mensen hulp krijgen van een getrainde bibliotheekmedewerker bij overheidsdiensten. Deze

[43] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/04/26/nederlandse-digitaliseringsstrategie-2021
[44] Strategisch Actieplan voor Artificiële Intelligentie | Beleidsnota | Rijksoverheid.nl
[45] https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/amendementen/detail?id=2019Z19125&did=2019D39850
[46] Regulatory framework proposal on artificial intelligence | Shaping Europe's digital future (europa.eu)

hulp is bijvoorbeeld voor mensen die onvoldoende digitaal vaardig zijn. Voor meer zelfredzaamheid in de toekomst worden mensen doorgeleid naar basisvaardigheidscursussen in bibliotheken.

- Met het actieprogramma Tel mee met Taal wordt steun geboden aan de 2,5 miljoen mensen in Nederland met onvoldoende basisvaardigheden (taal, rekenen, digitale vaardigheden). We ontwikkelen een monitor samen met het CBS om inzicht te krijgen in aantallen cursisten op landelijk niveau. Verder helpen we gemeenten en professionals via het Expertisepunt Basisvaardigheden en een kennisnetwerk.
- Nederland startte enkele proeftuinen op het gebied van digitaal bewustzijn. In een van deze proeftuinen heeft de Universiteit van Amsterdam met lokale partijen onderzocht hoe mensen digitale ongelijkheid ervaren en hoe zij beter geholpen kunnen worden. Het eindrapport geeft een aantal belangrijke aanbevelingen om digitale ongelijkheid aan te pakken vanuit verschillende hoeken van de samenleving. Als opvolging wordt er binnen de Alliantie Digitaal Samenleven met publieke, private en maatschappelijke partners gewerkt aan lokale ecosystemen, waarbij het publieke en private ondersteuningsaanbod beter op elkaar aangesloten wordt. In de gemeenten Rotterdam, Hilversum en Westerkwartier worden deze ecosystemen nu ingericht en dat wordt nog verder binnen Nederland uitgebreid. Het doel hierbij is dat kwetsbare mensen met bijvoorbeeld meer afstand tot de arbeidsmarkt ondersteuning krijgen om ook alle kansen te pakken om zich sociaaleconomisch te versterken.
- Nederland heeft Digikwis ontwikkeld. Deze app voor de smartphone biedt korte lessen voor dagelijkse digitale zelfredzaamheid. Mensen kunnen daarmee zelf thuis, onbeperkt en wanneer het hen uitkomt, oefenen met apps en online diensten. Bijvoorbeeld videobellen, apps installeren, buslijnen zoeken en online boodschappen doen. De app wordt momenteel doorontwikkeld en aangevuld met nieuwe lessen. Hierbij wordt er wekelijks getoetst bij mensen of de aanpassingen en aanvullingen gebruiksvriendelijk zijn.
- Om de digitale vaardigheden van vrouwen te ontwikkelen, is er een speciale editie van de vrouwentijdschriften Libelle/Margriet ontwikkeld: de Digibelle. Daarmee willen we het digitaal bewustzijn vergroten en het gebruik van digitale middelen bevorderen. Deze speciale editie is in november uitgebracht en staat vol tips, trucs, hulplijnen en praktijkverhalen over digitaal wijzer worden. De Libelle heeft een bereik van 152.500 abonnees en een online netwerk van 2.239.000 leden. De Margriet heeft 85.000 abonnees en telt online 1.300.000 leden. De Digibelle verspreiden we verder via de partners van de Alliantie Digitaal Samenleven en de bibliotheken.
- Met #allemaaldigitaal verzamelen de Alliantie Digitaal Samenleven en NL Digital gebruikte laptops en tablets bij bedrijven, maatschappelijke organisaties en de overheid. Vervolgens worden de apparaten klaar gemaakt voor hergebruik en uitgedeeld aan mensen, die bijvoorbeeld de middelen niet hebben voor een apparaat.
- Met de Digihulplijn (0800-1508) is er een telefoonnummer dat mensen kunnen bellen als zij digitaal vastlopen. De Digihulplijn is meertalig, zodat mensen die minder vaardig zijn in het Nederlands ook terecht kunnen.

De Nederlandse inzet op kunstmatige intelligentie en quantumtechnologie leveren een aanzienlijke bijdrage aan de **landspecifieke aanbevelingen (LSA)** van de EU voor Nederland. De investeringen stimuleren economische groei door middel van lange termijn technologische innovaties, en dragen daarmee direct bij aan het bevorderen van de digitale transitie (LSA 2020.3). Tevens hebben de quantum en AI investeringen onder het herstel- en veerkrachtplan componenten die de ontwikkeling van digitale vaardigheden bevorderen, zoals de inzet in onderzoek, wetenschap en onderwijs. Daarmee dragen beiden investeringen ook bij aan één van de zeven Europese vlaggenschepen, *Reskill and upskill,* in de richting van digitale vaardigheden en dragen ze bij aan de strategie van de Europese Commissie over het *vormgeven van de digitale toekomst van Europa*[47] en aan *Europa's digitaal decennium: doelstellingen voor 2030.*[48] De maatregelen AINed en Applied AI Learning

[47] https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/shaping-europe-digital-future_nl
[48] https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_nl

Communities en Quantum Delta dragen bij aan de ontwikkeling van geavanceerde digitale vaardigheden, terwijl de maatregelen Digitaliseringsimpuls Onderwijs en Digitale Infrastructuur Logistiek bijdragen aan de ontwikkeling van digitale vaardigheden in het onderwijs en de logistieke sector. Daarnaast draagt Quantum met de inzet op quantumtechnologie ook bij aan het vlaggenschip *Scale-up,* aan het *Europese Quantum Flagship*, het *EuroQCI programma*, de *EuroHPC*, en de *Chips Act*. Tot slot draagt AiNed ook bij aan de *European approach to artificial intelligence (human centric AI)* en de *EU coordinated plan on AI*.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Investeringen

AI Ned en Applied AI Learning Communities

De investering, die tot 2028 loopt, is gericht op het optimaal benutten van de mogelijkheden die kunstmatige intelligentie (AI) de Nederlandse samenleving en economie biedt. Het investeringsvoorstel richt zich vijf geïdentificeerde knelpunten, te weten: (i) de snelheid van innovatie, (ii) de breedte van de kennisbasis, (iii) de ontwikkeling van de arbeidsmarkt, (iv) de betrokkenheid van de bredere maatschappij, (v) de uitwisseling van data. Om die knelpunten te adresseren wordt onder meer een talentprogramma uitgevoerd voor veelbelovende AI onderzoekers. Bovendien bevorderen innovatieve AI toepassingen de Europese samenwerking. Ook zijn er ethische kaders ontwikkeld voor uitlegbare, veilige en transparante AI. Deze kaders komen terug in de vorm van ELSA onderzoekslabs. Tot slot worden Applied AI Learning Communities bevordert, waarin HBO studenten innovatie MKB ondernemingen helpen om de mogelijkheden van AI beter te benutten. Daarbuiten spelen zeven regionale AI hubs van de NL AIC een belangrijke rol bij het ontwikkelen, toepassen en breder verspreiden van AI kennis en tools.

Quantum Delta NL

Met dit programma, dat tot 2028 loopt, wordt geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling van 3 subprogramma's (KATs) (i) quantumcomputers, (ii) quantumnetwerken en (iii) quantumsensoren. Het programma is een uitwerking van de Nationale Agenda Quantumtechnologie en bestrijkt de gehele kennisketen van onderwijs tot onderzoek en van technologie tot ondernemerschap. De drie sub-programma's (KATs) hebben grosso modo drie doelen: het versneld ontwikkelen van zinvolle toepassingen van quantumtechnologie, het ontwikkelen, aantrekken en behouden van talent en het stimuleren van de ontwikkeling en vestiging van (nieuwe) bedrijven in Nederland. Elk KAT doet dit voor zijn eigen quantum-toepassingsgebied: computing, communicatie, en sensing. Deze toepassingsgebieden worden gedreven vanuit de vier actielijnen: van onderzoek en innovatie naar marktcreatie, talentontwikkeling en maatschappelijke acceptatie van de technologie. Ook onderling vindt er kruisbestuiving plaats via de KAT's: de drie toepassingsgebieden zijn immers gestoeld op dezelfde werkingsprincipes uit de quantummechanica. De nationale cleanroom-infrastructuur is onderliggend aan en randvoorwaardelijk voor het programma. De bedoeling is dat deze investeringen het quantum-ecosysteem versterken, zodat Nederland in de toekomst deze disruptieve technologie kan toepassen om onder meer maatschappelijke uitdagingen aan te gaan en substantiële werkgelegenheid en toekomstig verdienvermogen te creëren.

Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL

De investering Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL heeft als doel om de kansen van digitalisering voor het middelbaar beroeps- en hoger onderwijs nog beter te benutten en studenten en docenten te voorzien van uitstekende digitale vaardigheden.

Het doel van Digitaliseringsimpuls Onderwijs is het benutten van de kansen van digitalisering om lerenden (jongeren en volwassen die gebruik maken van onderwijs) met onderwijs van wereldklasse toe te rusten op de snel en continu veranderende arbeidsmarkt en samenleving door:

1. verbetering van de kwaliteit van het onderwijs;

2. verhoging van de adaptiviteit van het onderwijs;
3. verbetering van functionele en kritische digitale vaardigheden van lerenden en docenten.

Het programma bundelt de krachten van alle 113 MBO-instellingen, hogescholen en universiteiten om een gestandaardiseerde, veilige en betrouwbare sectorale ICT-infrastructuur en een sectorale kennisinfrastructuur te realiseren. Centraal delen van resources en waarborgen van security en privacy zorgen voor sneller en effectiever werken, veilige voorzieningen, kennis over onderwijsinnovatie, mobiliteit en keuzevrijheid voor lerenden. In transformatiehubs werken onderwijs, arbeidsmarkt, samenleving en leveranciers samen aan actuele thema's en opschaling. Centers for Teaching & Learning zorgen voor implementatie van resultaten in de onderwijsinstellingen.

Digitale Infrastructuur Logistiek (DIL)

De investering Digitale Infrastructuur Logistiek is een gezamenlijk initiatief van het ministerie van IenW, de havenbedrijven van Rotterdam en Amsterdam, Schiphol, de bedrijven Cargonaut en Portbase, ondernemersvereniging Evofenedex, TNO en de Douane. Zij willen met DIL inspelen op de kansen die digitalisering biedt voor het vernieuwen en verduurzamen van de logistiek in Nederland. DIL beoogt een efficiëntere en duurzamere logistiek te realiseren die bijdraagt aan economische groei. DIL heeft als doel digitalisering van de logistieke sector te versnellen en faciliteren. Er wordt een data-infrastructuur gecreëerd waarop bedrijven en overheden data met elkaar kunnen delen. Deze maatregel zet in op het realiseren van een betrouwbare, decentraal georganiseerde data-infrastructuur voor het delen van commercieel gevoelige logistieke data tussen ketenpartijen in de logistieke sector. Ook wordt ingezet op de ontwikkeling van nieuwe diensten op deze infrastructuur en de ontwikkeling van digitale vaardigheden in de logistieke sector.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat	Digitaal	Vlaggenschip
Investering	Quantum Delta NL	2020.3	0%	100%	Reskill and upskill; Scale-up
Investering	AiNed en Applied AI Learning Communities	2020.3	0%	100%	Reskill and upskill
Investering	Digitaliseringsimpuls Onderwijs	2020.3	0%	100%	Reskill and upskill
Investering	Digitaal Infrastructuur Logistiek	2020.3	40%	100%	Recharge and refuel; Scale-up, Reskill and upskill

Prioriteit 2: Versnellen digitale transformatie

Uitgelichte investering: Quantum Delta NL

Quantum Delta NL

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het versnellen van de digitale transitie. Quantum technologie is grensverleggende wetenschap met potentieel baanbrekende gevolgen voor de digitale transitie.

Quantumtechnologie is een disruptieve technologie, die een grote impact zal hebben op economie en maatschappij, van het ontwikkelen van nieuwe materialen en medicijnen, het energiezuinig maken van chemische processen tot het onkraakbaar maken van datacommunicatie.

Het Nederlandse quantum ecosysteem staat voorop in de wereld als het gaat om baanbrekende uitvindingen. De ontwikkeling van silicon qubits en een quantum processor, het gebruik van entanglement voor ontwikkelingen van een quantum internet, de lancering van Quantum Inspire, het eerste Europese platform voor quantum algoritmen, en de Quantum Network Explorer zijn allemaal tot stand gekomen door of met hulp van Nederlandse wetenschappers. Nederland is ook één van de wereldwijde koplopers in quantum startups.

Veel baanbrekende quantum toepassingen bevinden zich nog in de experimentele fase. Door de grote potentie en het strategische karakter nemen investeringen van overheden, bedrijven en investeerders een grote vlucht. Nederland heeft een unieke positie om één van de wereldwijde hotspots voor quantum te worden door een excellente kennispositie gecombineerd met een ontluikend startup en industrieel ecosysteem. Quantum Delta NL bundelt dit potentieel in krachtig nationaal beleid.

Quantum technologie benut het bijzondere gedrag van allerkleinste deeltjes om op een radicaal nieuwe manier te rekenen, communiceren en meten. Quantum computers, netwerken en sensoren hebben een breed spectrum aan toepassingen onder andere voor het klimaat, energiezuinige voedselproductie, nieuwe materialen, medicijnen, optimalisatievraagstukken, machine learning en cybersecurity.

Freeke Heijman, mede-oprichter en directeur ecosysteem development bij Quantum Delta NL: "Toen ik in 2012 hoofd Strategie en Innovatiebeleid was bij het ministerie van Economische Zaken, bezochten we de Technische Universiteit Delft met toenmalig minister Henk Kamp. Op een van de faculteiten raakten we in gesprek met een hoogleraar quantum technologie. Het vakgebied was toen nog erg wetenschappelijk, maar al wel geïdentificeerd als een baanbrekende technologie. Ik ontdekte al snel dat Nederland wetenschappelijk een veel grotere speler is dan je zou verwachten. Samen met TU Delft en Nederlandse Organisatie voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) hebben we een multidisciplinair instituut opgericht om de wetenschappelijke vindingen verder te ontwikkelen naar markttoepassingen. Dat instituut werd QuTech."

Quantum Delta NL creëert een ecosysteem waarin het samenspel tussen talent, faciliteiten, overheid en bedrijven het succes van partijen bepaalt. Het grootste deel van de investering gaat naar harde infrastructuren zoals cleanrooms en technologieplatforms die te duur zijn voor individuele partijen om te financieren. Deze infrastructuur trekt zo alle schakels van het kennisecosysteem omhoog: talent, excellent onderzoek, innovatief ondernemerschap en onderzoeksinfrastructuur. In ons quantum ecosysteem worden markt en maatschappij klaargemaakt voor baanbrekende toepassingen. Het technologische hart wordt gevormd door de open toegankelijke demonstrator-platforms voor een quantumcomputer, quantumnetwerken en quantumsensoren

Een van de speerpunten van Quantum Delta NL is het bevorderen van diversiteit in het Nederlandse quantum-ecosysteem. Er is een wereldwijd gebrek aan vrouwen in natuurwetenschappelijk onderzoek en technologische sector. Freeke Heijman: "Ik kom uit een familie met een sterke traditie in de technische wetenschappen, dus het was logisch dat ik in hun voetsporen trad. Er waren nogal wat mensen in mijn klas die zich afvroegen of ze goed genoeg waren om de natuurwetenschap in te

gaan. Ik denk dat veel meisjes destijds dachten dat het te moeilijk zou zijn. Ik had die twijfels niet. Ik dacht gewoon: "Nou, mijn vader heeft techniek gestudeerd en ik ben goed in wiskunde." Ik zag het niet als iets dat te moeilijk voor me zou zijn. Zo kwam ik bij de TU Delft terecht."

Quantum Delta NL ondersteunt WIQD (Women in Quantum Development), een netwerk voor vrouwelijke onderzoekers dat zich inzet om het quantum ecosysteem toegankelijker te maken voor vrouwen. In 2022 hebben Quantum Delta NL en WIQD het 'Quantum Childcare Pilot Programme' gelanceerd. Dit programma vergoedt de kosten van kinderopvang voor vrouwen die werkzaam zijn in het Nederlandse quantum ecosysteem, wanneer zij in het buitenland een event bijwonen en hun kinderen willen meenemen. Het doel van het programma is de barrière tot reizen voor werk te verlagen en het aantal vrouwen op quantum events wereldwijd te verhogen. In 2023 wordt het programma uitgebreid en aangepast op basis van wat geleerd is tijdens de pilot.

De ambitie om voorop te lopen in Europa en de wereld heeft geleid tot het oprichten van Quantum Delta NL: een muurloos ecosysteem dat investeringen en talent aantrekt en waar topwetenschap en technologie vandaan komt. Freeke Heijman: "het is onze missie om duurzame economische groei in Nederland te bevorderen. De ontwikkelingen in het Nederlandse quantum ecosysteem geven ons een unieke uitgangspositie, met Quantum Delta NL kunnen we de potentie van quantum in Nederland waarmaken."

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Investeringen

Maatregel 2.1I1: Quantum Delta NL

Naam	Quantum Delta NL
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	282 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie Economische Zaken en Klimaat (EZK), Directie Innovatie & Kennis
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2: digitale transformatie
Verwachte einddatum project	2028

Algemene beschrijving maatregel

Het voorstel Quantum Delta NL richt zich op het versterken van het Nederlandse quantum ecosysteem, door te investeren in (1) quantumcomputers, (2) quantumnetwerken en (3) quantumsensoren. Quantum is een ontwikkelende technologie die disruptief kan zijn op het gebied van rekenkracht en daarmee voor nieuwe verdienmodellen en oplossingen voor maatschappelijke problemen kan zorgen. Door quantumtechnologie kunnen er in de toekomst mogelijk veel veiligere netwerken en communicatie tot stand gebracht worden.

In 2021 heeft een aantal activiteiten plaatsgevonden waaronder:

- Verdergaan met activiteiten die reeds waren gestart met middelen uit de EZK Startimpuls, waaronder de katalysator (KAT) programma's (dit zijn ambitieuze demonstratiefaciliteiten): KAT-1 (Quantum computing and simulation), KAT-2 (Nationale Quantum netwerken) en Actielijn 2. Dit betreft o.a. de demonstratie van een quantuminternetverbinding tussen Delft-Rijswijk-Den Haag om communicatie mogelijk te maken die niet afgetapt kan worden en de lancering van de Quantum Network Explorer, een online platform dat quantuminternet vrij toegankelijk maakt voor iedereen, en waar mensen kunnen experimenteren en nieuwe toepassingen kunnen ontdekken.
- Omvorming van de governance en het bestuur door Stichting Quantum Delta NL;
- Uitrol van de internationale strategie, waarin Europese samenwerking voorop staat en van waaruit allianties met andere landen kunnen worden aangegaan;
- Gebruik name van een pand in Delft voor tijdelijk onderdak voor start-ups, vooruitlopend op de campusontwikkeling die in fase 2 van start zal gaan;
- Verlening van de eerste subsidies voor het programma door EZK eind 2021.

KAT 1 en 2 en Actielijn 2 worden hieronder verder toegelicht:

Het **KAT-1 programma** draait om Quantum Inspire: de eerste Europese quantumcomputer die 24/7 online beschikbaar is voor gebruikers. Hiermee kan Nederland voorop blijven lopen in de quantumcomputerwedloop en zo de huidige quantumcomputers opwaarderen naar machines die in de komende vijf tot tien jaar problemen gaan oplossen voor de samenleving. Tegelijk biedt Inspire een uniek ontwikkelplatform voor zowel de technologie zelf als applicaties, toegankelijk voor het Nederlandse ecosysteem;

In het **KAT-2 programma** wordt de basis gelegd voor de volgende generatie van de digitale infrastructuur in Nederland. Hiertoe wordt een fysiek netwerk tot stand gebracht van glasvezelverbindingen en hardware dat de basis vormt voor het toekomstige quantuminternet. Meerdere fysieke quantumnetwerken, oftewel een quantuminternet, maken onder andere absoluut veilige communicatie mogelijk en verbinden verschillende quantumsystemen zoals

quantumcomputers. Op internationaal niveau zullen in de context van Europese programma's koppelingen worden gemaakt via glasvezel- en satellietverbindingen met andere quantum netwerken en systemen. Centraal in de opbouw van het Nederlandse quantumnetwerk staat het Q-Staging Netwerk. Het Q-Staging Netwerk is een open en operationeel fysiek netwerk, gebaseerd op state-of-the-art technologie uit het NL Q-R&D Netwerk. De focus ligt bij het opbouwen en stimuleren van het quantumecosysteem, dat gerealiseerd wordt door het feit dat veel verschillende spelers zich kunnen aansluiten op het Q-Staging Netwerk. Vanwege zijn open karakter kan het bedrijfsleven, direct of via een van de fieldlabs uit actielijn 2 (zie paragraaf 3.6 van het QDNL plan) actief deelnemen aan het quantumnetwerk, door onder meer te investeren in use-cases en (door)ontwikkeling van applicaties. Zo kunnen bedrijven hun eigen quantuminternethardware en -protocollen testen, quantumnetwerkapplicaties ontwikkelen, en kunnen nieuwe compilers en eerste producten en diensten worden ontsloten voor aangesloten gebruikers van het netwerk;

Actielijn 2 betreft ecosysteemontwikkeling, marktcreatie en MKB. De rode draad die door het Quantum Delta NL programma loopt is de ambitie om een muurloos ecosysteem te creëren, waar mensen en partijen in een stimulerende omgeving met elkaar in contact komen en de kans op innovatie en nieuwe verbindingen wordt vergroot. Daarbij is het zaak dat randvoorwaarden zoals huisvesting, IP-ondersteuning, IP-beleid en financiering op orde zijn, zodat samenwerking kan bloeien en goede ideeën ook daadwerkelijk omgezet kunnen worden in projecten en ondernemingen.[49]

Via het programma Quantum Delta NL zullen o.a. de volgende activiteiten gefinancierd worden:

- Een ambitieus startup programma voor ondersteuning van start-ups, inclusief een publieke pre-seed faciliteit voor startkapitaal en proof-of-concept-financiering en een publiek-privaat fonds voor seed-investeringen in start-ups en scale-ups. Deze instrumenten zijn cruciaal om een Europese industrie op te bouwen en te zorgen dat talent en jonge bedrijven niet vroegtijdig in buitenlandse handen vallen. Het publieke-private seed fonds zal uit andere bronnen gefinancierd moeten in hetzelfde tijdpad als het QDNL programma. De spray and pray pre-seedfaciliteit (subsidie) verleent vroegefasefinanciering voor quantum start-ups, waarbij een netwerk van nationale en internationale venture capitalists kan worden aangeboord via een pledge-structuur. De faciliteit financiert tussen de €100.000 en €500.000 per startup voor ongeveer 50 start-ups. Voor de opzet wordt gekeken naar Nederlandse best practices zoals het Unique-fonds in Zuid-Holland en het Brabant Startup Fonds in Brabant. Na afloop van de looptijd wordt het project naar verwachting zelfstandig en in deelprojecten voortgezet. Het doel is dat de diverse deelprojecten zich na de looptijd zelf kunnen bedruipen zonder aanvullende financiering vanuit het groeifonds. Zo worden de KAT-platforms verzelfstandigd en zorgen ze voor hun eigen financiering, is het pre-seed fonds revolverend op basis van gedane investeringen en zijn de campusfaciliteiten overgedragen aan de kennisinstellingen of andere beheerorganisaties.
- De ontwikkeling van een nationale quantuminfrastructuur, genaamd het Q-Staging Netwerk, dat zich ontwikkelt tot een internationaal toonaangevend platform met de nieuwste quantuminternet hardware en software, met de mogelijkheid om de stabiliteit, industriële toepassing en maatschappelijke relevantie van dit netwerk te toetsen. Het Q-Staging Netwerk levert zo het fundament voor de data-infrastructuur van de toekomst. Deze toekomstige Cloud Computing en netwerkinfrastructuur maakt het mogelijk nieuwe oplossingen te realiseren voor diverse maatschappelijke thema's, zoals veiligheid en privacy, en zal gebruikt worden door bijvoorbeeld banken, defensie, ziekenhuizen en verzekeringsmaatschappijen en overheden. Der verwachting is dat er een bruisende gemeenschap van onderzoekers, ontwikkelaars en gebruikers bij overheid en (vaak nieuwe) bedrijven ontstaat vanwege de open structuur van het Q-Staging Netwerk. Bedrijven uit de hardware industrie hoeven dankzij dit netwerk immers nog niet zelf te investeren in een (nu nog) dure quantumnetwerkinfrastructuur, maar kunnen wel al hardware-innovaties testen

[49] Voor details over KAT-1,2 en 3 en Actielijnen 1,2,3 en 4 zie de documenten op https://quantumdelta.nl/general-overview-and-documents/, inclusief het document Quantum Delta Nederland Projectvoorstel voor het Nationaal Groeifonds, pagina 11-17

op het Quantumdelta state-of-the-art netwerk. Ook de software-industrie krijgt de mogelijkheid de nieuwste quantuminternetprotocollen en applicaties te testen. Voorbeelden hiervan zijn applicaties die de privacy absoluut waarborgen bij verkiezingen of online veilingen, applicaties die toezien op veilige synchronisatie van medische of financiële gegevens, of applicaties die efficiënte samenwerking mogelijk maken tussen meerdere quantumsensoren die bijvoorbeeld van nut zijn bij aardobservaties.

In het programma wordt de basis gelegd voor de volgende generatie van de digitale infrastructuur in Nederland. Hiertoe wordt een fysiek netwerk tot stand gebracht van glasvezelverbindingen en hardware dat de basis vormt voor het toekomstige quantuminternet. Meerdere fysieke quantumnetwerken, oftewel een quantuminternet, maken onder andere absoluut veilige communicatie mogelijk en verbinden verschillende quantumsystemen zoals quantumcomputers. Op internationaal niveau zullen in de context van Europese programma's koppelingen worden gemaakt via glasvezel- en satellietverbindingen met andere quantum netwerken en systemen.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

1. Pre-Seed faciliteit: De Pre-Seed faciliteit voor start-ups is operationeel, dat betekent: 1) de oproep tot het indienen van voorstellen voor de Pre-Seed faciliteit zijn gepubliceerd op de Infinity - Quantum Delta NL website 2) de eerste selectieronde heeft plaatsgevonden, en 3) middelen die zijn toegewezen aan de eerste oproep worden toegewezen aan ten minste 10 aanvragers (Q2 2023).
2. KAT-2: eerste fase van het NL Q-staging communicatienetwerk is gereed en uitgerold tussen drie locaties wanneer: 1) Quantum NL R&D Netwerk met drie quantumprocessoren gerealiseerd is & 2) Quantum NL Staging Netwerk met minimaal 3 quantum nodes beschikbaar is via de cloud (Q2 2026).
3. Nationale onderzoeksinfrastructuur: minimaal €59 mln. van het beschikbare budget t.w.v. €105 mln. voor de quantum basisinfrastructuur is besteld en contracten getekend, waarvan €39 mln. daadwerkelijk is geïnstalleerd (Q2 2026).

Belanghebbenden

Door de toename van Quantum zal de Nederlandse economie verder moderniseren waarbij bedrijven internationaal toonaangevend kunnen zijn. Hierdoor is het van belang voor Nederlandse de ICT industrie om voorop te blijven lopen. Verdere pilaren van het plan zijn om mensen op te leiden en de maatschappij verder te brengen met behulp van Quantumtechnologie.

In het investeringsprogramma Quantum Delta NL is ook aandacht voor gendergelijkheid en het stimuleren van vrouwelijke arbeidsparticipatie door het ondersteunen van het vrouwennetwerk Women in Quantum Development (WIQD). Quantum Delta NL voorziet meer dan de helft van de bekostiging van WIQD. Dit netwerk heeft onder meer gezorgd voor betere toegang tot kinderopvang voor vrouwelijke onderzoekers (onder meer met kinderopvang voor onderzoekers die wetenschappelijke congressen in het buitenland bezoeken) en zet zich in voor langjarige aanstellingen voor onderzoekers, zodat het krijgen van kinderen geen belemmering is voor het verkrijgen van onderzoeksopdrachten.

Maatregel 2.1I2: AiNed en Applied AI Learning Communities

Naam	AiNed, w.o. Applied AI Learning Communities (digitale vaardigheden)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	59,85 mln. EUR waaronder 15,85 mln, EUR voor Applied AI Learning Communities
Departement/directie	Ministerie Economische Zaken en Klimaat (EZK), Directie Digitale Economie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie)
Verwachte einddatum project	2027

Algemene beschrijving maatregel

AiNed is een investeringsprogramma (publiek en privaat) om het potentieel van artificiële intelligentie (AI) voor de Nederlandse economie en samenleving op een mensgerichte manier te ontwikkelen en te benutten en specifieke knelpunten weg te nemen. AiNed heeft een looptijd van 8/9 jaar. Programma-onderdelen in de eerste fase zijn o.a.: het ontwikkelen en toepassen van ethische kaders, een talentprogramma, het bevorderen van Europese samenwerking en het bevorderen van scholingsactiviteiten.

In het meerjarige AiNed programma wordt AI als een *enabling technology* gepresenteerd, welke alle sectoren van de economie en maatschappij raakt. In het programma is expliciet aandacht voor het versterken van de synergie tussen (zeven) regionale (deel)ecosystemen, het nationale ecosysteem en internationale ecosystemen. Specifiek wordt er een nationaal hubs-en-spaken-model gerealiseerd om regionale sterktes met nationale slagkracht te combineren. Focus is gericht op inhoudelijke en randvoorwaardelijke onderwerpen met een brede werking, zoals datadelen, en op 'toepassingsgebieden' waarin NL een sterke positie heeft. Er is voor een integrale benadering voor onderzoek en innovatie gekozen (ecosysteemaanpak, multidisciplinair, rekening houdend met wetgeving in ontwikkeling).

Om de kansen te benutten, worden in het AiNed programma vijf knelpunten in onderlinge samenhang aangepakt:

1. Innovatie. De nu nog te trage ontwikkeling van innovatieve AI-toepassingen bij bedrijven (groot en klein), overheden en in waardeketens wordt versneld met specifieke aandacht voor het innovatieve MKB.
2. Kennisbasis. De kennisbasis van fundamenteel en toegepast (top)onderzoek wordt versterkt, en bevordert ook het aantrekken, opleiden en behouden van meer specialisten en studenten om tekorten bij bedrijven, overheid en kennisinstellingen weg te werken.
3. Arbeidsmarkt. De capaciteit voor AI-opleidingen en trainingen van werknemers wordt op alle niveaus in de arbeidsmarkt vergroot, zodat werknemers goed voorbereid zijn op werken met producten en diensten die door AI veel krachtiger zijn dan nu.
4. Maatschappij. Alle belanghebbenden worden betrokken om mensgerichte AI met heldere ethische en juridische kaders en behulpzame regelgeving in Europese context te ontwikkelen, zodat de sociaaleconomische effecten van AI beheersbaar worden en er vertrouwen in de samenleving is in de werking van AI.
5. Data Delen. Oplossingen voor het beschikbaar maken van data voor AI worden ontwikkeld en toegepast om data op een veilige en verantwoorde wijze te benutten in zinvolle AI-toepassingen.

Applied AI Learning Communities

Een belangrijk human capital onderdeel van AiNed is de aanpak van Applied AI Learning Communities.

De ambities van het pilotprogramma Applied AI Learning Communities zijn de volgende:

- Innovatieve MKB ondernemingen (vraaggestuurd) bij AI-vraagstukken helpen via de inzet van studenten (hogescholen, MBO's, universiteiten) volgens de leren-werken-onderzoek aanpak van Learning Communities.
- Het organiserend en lerend vermogen van hogescholen versterken in de vorm van AI-onderzoek en AI-onderwijs. Dat wordt gedaan door generiek toepasbare kennis, methodologie en curricula te ontwikkelen en breed te delen tussen hogescholen en regionale initiatieven via zeven AI hubs.

Door aan de slag te gaan met AI voor en met MKB ondernemingen ontwikkelen studenten hun digitale vaardigheden op het gebied van AI. Tegelijkertijd helpen de studenten MKB ondernemingen met AI kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld in de vorm van een AI-impactscan of proof-of-concept. Bovendien worden generiek toepasbare kennis, methodologie en curricula ontwikkeld en gedeeld, zodat AI-onderzoek en AI-onderwijs wordt versterkt. Hierdoor draagt Applied AI Learning Communities niet alleen bij aan de innovatie van MKB, maar vooral ook aan de ontwikkeling en versterking van digitale vaardigheden op het gebied van AI.

In de Nationale AI Coalitie werken deelnemers met elkaar samen aan vraagarticulatie en kennisdeling op het gebied van onderzoek, innovatie en human capital. Dat zijn deelnemers vanuit kennisinstellingen (universiteiten, toegepast onderzoek), bedrijven (groot, klein), onderwijsinstellingen (universiteiten, HBO, MBO), belangenorganisaties en overheden.

Regionaal werken die weer samen in zogenaamde AI hubs, waar er zeven van zijn in Nederland; ieder met een bepaald inhoudelijk zwaartepunt. Samen vormen zij het Nederlandse AI ecosysteem. Die partijen kunnen ook voorstellen voor regionale learning communities ontwikkelen en ook meedoen aan een open call voor Applied AI Learning Communities.

De ervaringen met de Applied AI Learning Communities worden breed gedeeld. Elke onderwijsinstelling bouwt infrastructuur en een netwerk op rond specifieke inhoudelijke AI thema's en stemt dit nauw af met de relevante AI hubs van de Nederlandse AI Coalitie. Landelijke afstemming en het delen van kennis en ervaring rond Applied

AI Learning Communities vindt plaats onder regie van het ICT-lectorenplatform PRIO in de vorm van een landelijke stuurgroep, ondersteund door het Regieorgaan SIA (NWO). Daarnaast is er regelmatig overleg tussen de HBO-vertegenwoordigers van de AI Learning Communities en vertegenwoordigers van de AI hubs. Het Regieorgaan SIA rapporteert aan de Stichting AiNed, verantwoordelijk voor de realisatie van het AiNed programma van het Nationaal Groeifonds, en aan EZK over de resultaten van het pilotprogramma en wat daarvan geleerd en verder opgeschaald kan worden.

De eerste fase bestaat uit een pilotfase, gevolgd door en een call. Het pilotprogramma van de Applied AI Learning Communities loopt van 1 mei 2022 tot en met 30 april. Een stuurgroep pilot-Applied AI Learning Communities, zal elke drie maanden gedurende de looptijd in gesprek gaan met de betrokken hbo's, mbo's en de regionale AI hubs over de voortgang en de (tussen)resultaten. Opschaling van dit pilotprogramma via een AiNed call zal gebaseerd zijn op de resultaten van deze pilot-fase.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

Dankzij de eerste fase van het AiNed programma, en binnen de RRF looptijd tot medio augustus 2026, wordt bereikt dat Nederland een sterk AI-ecosysteem heeft met hoge innovatiesnelheid voor AI-oplossingen, door:

- Doelstelling 1: Er zijn minimaal vier nieuwe ELSA (Ethical, Legal, Societal Aspects) AI onderzoekslabs in werking.
- Doelstelling 2: Er zullen 37 beurzen (Fellowship Grants) toegekend zijn voor het aanstellen van AI promovendi/postdocs.

- Doelstelling 3: Minimaal 3 R&D projecten met innovatieve AI toepassingen zijn toegekend aan EU KDT calls; zie toelichting hieronder:
    - *Door de inzet van AINed budget voor Europese industriële AI samenwerkingsprogramma's binnen het EU-programma Key Digital Technologies (KDT), kunnen Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven meedoen aan EU-consortia die grootschalige strategische R&D&I projecten uitvoeren. Daarnaast zetten Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen een bedrag in dat het dubbele is van de overheidsfinanciering (zowel Commissie als nationaal).*
- Mijlpaal 4: Call uitgezet gesloten eind 2023 voor het realiseren in 2025 van minimaal zes Applied AI Learning Communities projecten onder AiNed.

Belanghebbenden

Door meer in te zetten op AI zal de Nederlandse economie verder moderniseren waarbij bedrijven en kennisinstellingen internationaal toonaangevend kunnen zijn. Ook is de inzet gericht op AI die maatschappelijk verantwoord wordt toegepast (transparant en uitlegbaar zijn) en dat de vaardigheden daarvoor op orde zijn.

Applied AI Learning Communities ondersteunt de ontwikkeling en versterking van digitale vaardigheden op het gebied van AI. Dit is van belang voor de betrokken studenten en de arbeidsmarkt, waar ontwikkelde, gespecialiseerde digitale vaardigheden steeds belangrijker zijn. De betrokken MKB-bedrijven hebben ook profijt van Applied AI Learning Communities, aangezien het de bedrijven innovatiever maakt.

Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen

Bij het instrument talentprogramma (Fellowship grants) wordt expliciet aandacht gegeven aan inclusiviteit (meer vrouwelijke onderzoekers). Binnen AiNed zal worden aangestuurd op het aannemen van meer vrouwelijke onderzoekers in het talentprogramma (Fellowship Grants). Hiervoor gelden streefcijfers voor een gebalanceerde man/vrouw-verhouding (50/50). Daarnaast is het een verplichting om wanneer een beurs aan een man wordt gegeven, de volgende beurs voor een vrouw moet zijn. Dit geldt in ieder geval voor de eerste twee uitgedeelde beurzen. In de subsidieaanvraag voor deze beurs zal een voorwaarde staan dat minimaal 30% van de toewijzingen aan vrouwen moet worden gedaan. Daarnaast geldt de doelstelling om het vrouwelijk leiderschap in AiNed projectteams te bevorderen: 15% in 2023, 20% in 2025 en 30% in 2027.

Maatregel 2.1I3: Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL

Naam	Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	210 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap/ Directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering en Middelbaar Beroepsonderwijs
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie)
Verwachte einddatum project	31 december 2025

Algemene beschrijving maatregel

De investering Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL heeft als doel de kansen van digitalisering voor het onderwijs nog beter te benutten en studenten en docenten te voorzien van uitstekende digitale vaardigheden. Dit is van belang, want momenteel zien wij in Nederland in het onderwijs een aantal problemen. Het Nederlandse onderwijs:

- gebruikt de kansen van digitalisering om de kwaliteit van het onderwijs te vergroten onvoldoende, waardoor lerenden internationaal achter dreigen te lopen;
- beschikt niet over de tools om veranderingen in arbeidsmarkt en samenleving tijdig te faciliteren met een actueel opleidingsaanbod. Dit schaadt het Nederlandse innovatievermogen;
- integreert functionele en kritische digitale vaardigheden onvoldoende in het curriculum. Dit vergroot de kansenongelijkheid van lerenden. Dit gaat ten koste van het Nederlandse groeivermogen.

De Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL wil deze problematiek aanpakken. Het doel is het benutten van de kansen van digitalisering om lerenden met onderwijs van wereldklasse toe te rusten op de snel en continu veranderende arbeidsmarkt en samenleving door:

1. verbetering van de kwaliteit van het onderwijs;
2. verhoging van de adaptiviteit van het onderwijs;
3. verbetering van functionele en kritische digitale vaardigheden van lerenden en docenten.

Het programma bundelt de krachten van alle 113 mbo-instellingen, hogescholen en universiteiten om een gestandaardiseerde, veilige en betrouwbare sectorale ICT-infrastructuur en een sectorale kennisinfrastructuur te realiseren. Centraal delen van resources en waarborgen van security en privacy zorgen voor sneller en effectiever werken, veilige voorzieningen, kennis over onderwijsinnovatie, mobiliteit en keuzevrijheid voor lerenden. In transformatiehubs werken onderwijs, arbeidsmarkt, samenleving en leveranciers samen aan actuele thema's en opschaling. Centers for Teaching and Learning zorgen voor implementatie van resultaten in de onderwijsinstellingen.

De Digitaliseringsimpuls richt zich ten eerste op een **toegankelijke kennisinfrastructuur**. Er is namelijk meer kennis nodig over wat wel en niet goed werkt op het gebied van digitalisering ten behoeve van de onderwijskwaliteit. De sectorale kennisinfrastructuur bestaat uit een eenduidige vindplaats voor bestaande kennis en voor kennis die in en na afloop van het programma wordt ontwikkeld. Tot de kennisinfrastructuur behoren bestaande en nieuwe netwerken van professionals die kennis toepassen in hun praktijk en een structuur die wetenschappelijk- en praktijkonderzoek stimuleert. De uitkomsten van onderzoek worden begrijpelijk en toepasbaar beschikbaar gesteld voor docenten.

Daarnaast willen we met docenten, wetenschappers én werkgevers het onderwijs innoveren via **transformatiehubs**. Binnen een transformatiehub worden kennis, innovatie- en ontwikkelkracht

van onderwijs, onderzoek en publieke en private partijen gebundeld rondom complexe, kennisintensieve thema's waarop nationale samenwerking schaalvoordelen biedt. Binnen de transformatiehubs gaan we aan de slag met geselecteerde thema's waar we willen innoveren. Voorbeelden zijn digitale leermiddelen, zodat docenten kunnen profiteren van elkaars werk en zodat onderwijsmateriaal toegankelijker wordt, en flexibel onderwijs, zodat studeren aan een onderwijsinstelling makkelijker wordt. Per thema zal er een 'captain of transformation' geselecteerd worden, die met experts door het hele land zal werken aan het thema. Het doel is om enerzijds innovatieve producten te maken en anderzijds deze ook te verspreiden over Nederland, zodat iedereen hier gebruik van kan maken.

De kennisinfrastructuur en transformatiehubs opereren op een nationaal niveau. Iedere onderwijsinstelling is echter anders en kent een eigen context, structuur en opleidingsaanbod. Om ervoor te zorgen dat de nationale kennis en innovatieve producten toch waardevol zijn voor alle instellingen zullen we Centers for Teaching and Learning ontwikkelen op alle onderwijsinstellingen. Hierdoor vertalen we nationale kennis en producten zodat het lokaal toegepast kan worden. Anders kunnen we via deze Centers lokale kennis en behoeften delen met de nationale kennisinfrastructuur en transformatiehubs. Op deze manier zijn nationale en lokale ontwikkelingen met elkaar verbonden. De centers voorkomen ook dat er een 'not-invented-here'-syndroom ontstaat.

Het doel van de **Centers for Teaching and Learning** is om de kansen van digitalisering op instellingsniveau beter te benutten, waardoor docenten kwalitatief beter onderwijs kunnen geven en studenten beter onderwijs krijgen. Een Center for Teaching and Learning organiseert afstemming binnen een onderwijsinstelling: tussen bestuur, onderwijsbeleid, onderwijsdirecteuren, onderwijskundigen, onderzoek van onderwijs, ICT-afdelingen, Onderwijs- en Studentzaken, bibliotheken et cetera. Omdat de Centers nationale kennis (vanuit de kennisinfrastructuur) en producten (vanuit de ICT-infrastructuur en de transformatiehubs) vertalen naar lokale toepassingen, wordt voor een docent laagdrempeliger om deze kennis en producten in te zetten. Met deze ondersteuning worden docenten in staat gesteld om (nieuw ontwikkelde) digitale middelen en leermaterialen in te zetten. Dit zal bijdragen aan de ontwikkeling van digitale vaardigheden van docenten en studenten. De Centers spelen ook een belangrijke rol in het ondersteunen van docenten. Docenten die vernieuwende ideeën hebben om het onderwijs te verbeteren, kunnen gebruik maken van de expertise van de Centers for Teaching and Learning. Denk hierbij aan docenten die (nieuwe) technologieën zoals VR, AR en/of software willen inzetten in het onderwijs. Door de positionering van de Centers kan innovatie zowel bottom-up als top-down plaatsvinden.

De Digitaliseringsimpuls richt zich ten tweede op een **versterking van de ICT-infrastructuur**. Onderwijsinstellingen zijn steeds meer afhankelijk van de onderwijsdiensten van grote, internationale techbedrijven. Het schikken naar de voorwaarden en prijzen van deze leveranciers kan ertoe leiden dat publieke waarden, zoals privacy, onafhankelijkheid en inclusie in de knel raken. Met de inrichting van sectorale ICT-infrastructuur krijgen mbo-, hbo- en wo-instellingen betere toegang tot snelle, veilige en voordelige ICT-voorzieningen. Hierdoor heeft het onderwijs zelf meer regie over de onderwijsorganisatie en beschermen we beter de publieke waarden. Dit onderdeel draagt daardoor bij aan strategische autonomie.

De ICT-infrastructuur bestaat uit een informatiemodel voor het veilig en betrouwbaar benutten van onderwijs- en studiedata, identiteitsmanagement en een onderwijsplatform. Op het onderwijsplatform worden vraag en aanbod tussen afnemers en aanbieders van onderwijsdiensten, content, kennis en data georganiseerd. Het onderwijsplatform biedt onder meer ICT-voorzieningen voor het uitwisselen van onderwijsmateriaal en onderwijsmodules, het uitwisselen van administratieve gegevens en het wederzijds toegang geven tot elkaars digitale onderwijsomgevingen. Nationale en internationale ontwikkelingen op het gebied van digitale infrastructuren, zoals de wet digitale overheid (WDO), NIS-2, GAIA-x, worden nauw gevolgd.

De noodzakelijke transformatie vraagt om een impulsinvestering. Een impulsfinanciering maakt het mogelijk om te investeren in de inrichting van een sectorale ICT-infrastructuur. Met een sectorale ICT-infrastructuur kunnen onderwijsinstellingen, docenten en lerenden sneller, veiliger en goedkoper

de ICT-voorzieningen bieden die zij nodig hebben in het onderwijs, en samenwerking tussen instellingen en met arbeidsmarkt en samenleving gemakkelijker en efficiënter organiseren. Dankzij centrale regie kunnen de sectoren bindende, eenduidige afspraken maken die nodig zijn voor efficiëntere organisatie van het onderwijs en de publiek-private samenwerking in het onderwijs verbeteren. Een impulsinvestering maakt het daarnaast mogelijk dat de onderwijsinstellingen gezamenlijk een sterke sectorale kennisinfrastructuur opzetten om kennis over doordachte digitalisering te ontwikkelen en te delen. Dit voorkomt dat instellingen steeds zelf opnieuw het wiel moeten uitvinden. Door kennis te delen over het doordacht benutten van digitalisering, verbeteren onderwijsinstellingen in een hoger tempo de kwaliteit van het onderwijs en de wisselwerking met arbeidsmarkt en samenleving.

De Digitaliseringsimpuls sluit aan de prioriteiten van The Digital Education Action Plan (2021-2027) van de Europese Commissie: het bevorderen van de ontwikkeling van een goed presterend digitaal onderwijsecosysteem en het verbeteren van digitale vaardigheden en competenties voor de digitale transformatie. Het programma sluit aan bij de initiatieven rondom digitale vaardigheden die vanuit de Europese Commissie worden geïnitieerd, zoals het bijdragen aan een 'European Digital Education Content Framework' (priority 1, action 3) en een 'European Digital Competence Framework to include AI en data-related skills' (priority 2, action 8).

EDU-ID is voor het opslaan en veilig ontsluiten van gegevens van een lerende; dit heeft dus te maken met de onderwijsorganisatie en -administratie. De precieze oplossingen die hier voor geselecteerd worden liggen nog niet vast, maar dezelfde mensen die hier aan zullen gaan werken zijn ook betrokken bij de Europese initiatieven, zoals eIDAS en de European Digital Identity Framework Regulation. Het is de intentie om dit van begin af aan compatibel te maken.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Digitale leermiddelen

Doel: Voor lerenden zijn digitale leermaterialen niet vanuit één plek toegankelijk. Daarom willen we het mogelijk maken dat docenten en lerenden overal en altijd toegang hebben tot verschillende soorten leermiddelen (zoals serious games en adaptieve leermaterialen) voor verschillende leerdoelen. Dit maakt het onderwijs toegankelijker en docenten kunnen daardoor beter samenwerken en elkaars werk verbeteren.

Mijlpaal 2025: Er is een landelijke basisvoorziening opgericht voor het delen van digitale leermaterialen: Een platform voor het vindbaar maken, delen en hergebruiken van digitale leermaterialen voor mbo, hbo en wo. Daarnaast hebben minstens 10 instellingen een lokale voorziening. Een lokale voorziening bijvoorbeeld een onderwijsrepository of integratie in Learning Management System waar leermaterialen worden ontwikkeld, opgeslagen, afgespeeld en ontsloten.

In tegenstelling tot de vele verschillende leeromgevingen en catalogi waar lerenden nu moeten inloggen met verschillende id's en onder verschillende voorwaarden toegang tot krijgen.Dit betekent ook het maken van betere afspraken over het gebruik en de toegang tot leermaterialen tussen uitgevers, bibliotheken en de onderwijsinstellingen: een nationaal afsprakenstelsel over leermateriaal tussen publieke onderwijsinstellingen en (commerciële) uitgeverijen. Ook willen we het ontwikkelen, delen en gebruiken van open leermaterialen door docenten beter ondersteunen en stimuleren met stimuleringsregelingen, en een landelijk ondersteuningsloket dat de adviseurs in de instellingen bijstaat.

Centers for Teaching and Learning

Doel: Kennis en onderzoek over digitalisering onvoldoende beschikbaar en onvoldoende gedeeld ICT-voorzieningen en producten, zoals onderwijsmodules, die op nationaal niveau zijn ontwikkeld, worden door de Centers for Teaching and Learning eenvoudig beschikbaar gesteld voor alle docenten van mbo, hbo en wo.

Doelstelling 2025: In 2025 zijn er 20 Centers for Teaching and Learning (CTL) operationeel. In de voorbereidende fase heeft kennisuitwisseling tussen instellingen plaatsgevonden over hoe een effectief CTL opgezet kan worden. Hierna zijn de 20 CTL's operationeel, wat betekent dat er door de CTL materiaal beschikbaar stellen voor docenten over kennis en onderzoek over digitalisering.

Uitleg: De CTL's moeten een centrale rol krijgen in de onderwijsvernieuwing in de hele instelling; instellingen hebben daarom nodig dat zij de kans krijgen om goed te doordenken hoe zij dit op kunnen zetten. Een deel van de instellingen is hier al mee bezig; andere instellingen zijn hier nog niet aan toe – sommigen komen nog uit de emergency-remote learning-shock. De kennisuitwisseling tussen instellingen in hoe een effectief CTL opgezet kan worden is ook onderdeel van het programma. Na een eerste groep van 'early adopters' zal het aantal naar verwachting sneller groeien. Deze eerst groep van 'early adopters' heeft meer tijd nodig om CTL's te ontwikkelen, aangezien zij ook samen doordenken en kennis uitwisselen over hoe een effectief CTL opgezet wordt. Wij verwachten een exponentiële groei in de tweede fase.

Wendbaar/flexibel onderwijs

Doel: Het onderwijs en de organisatie daarvan is wendbaarder. Dit leidt tot een betere wisselwerking tussen onderwijs, onderzoek, arbeidsmarkt en samenleving en rust lerenden goed toe voor de snel veranderende arbeidsmarkt.

Mijlpaal 2025: Edu-ID zal in gebruik genomen worden door (lerenden van) het MBO, HBO en WO. EduID is een soort DigiD voor het onderwijs. Het zal lerende in staat stellen om makkelijker in te schrijven voor opleidingen en om onderwijsresultaten te bewaren en uit te wisselen.

Uitleg: EduID is een nationale, interoperabele identiteit voor lerenden, waarmee het voor lerenden mogelijk wordt eenzelfde digitale identiteit te gebruiken als ze bijvoorbeeld bij meerdere instellingen tegelijk onderwijs willen volgen, of naast hun werk een opleiding willen volgen (een DigID voor onderwijs).

Monitoring

In september 2024 wordt het (1) het functioneren van de sectorale ICT-infrastructuur, (2) de sectorale kennisinfrastructuur, (3) de transformatiehubs (waaronder wendbaar/flexibel onderwijs) en de (4) Centers for Teaching & Learning geëvalueerd. Deze evaluatie geeft antwoord op de vraag of de bovengenoemde mijlpalen en doelstelling behaald zijn.

In november 2024 worden de eerste behaalde resultaten geëvalueerd en de plannen voor het vervolg geformuleerd. Eventueel worden doelstellingen en mijlpalen aangescherpt. Uiterlijk december 2025 wordt verkend of de bovengenoemde mijlpalen en doelstelling van 2025 zijn behaald.

Belanghebbenden

Belanghebbenden bij dit voorstel zijn:

- Lerenden (waaronder studenten en werkenden die willen omscholen) en de onderwijssectoren. De doelstellingen van het programma hebben direct effect op het onderwijs dat lerenden ontvangen: de kwaliteit en adaptiviteit van het onderwijs stijgt en heeft voldoende aandacht voor functionele en kritische digitale vaardigheden om goed te zijn toegerust voor de arbeidsmarkt.
- Werkgevers en werknemers. Werkgevers en werkenden ondervinden een betere aansluiting tussen vraag en aanbod.
- De Rijksoverheid. Omdat meer mensen op een productievere manier bijdragen aan de economie heeft het programma een positief effect op de overheidsfinanciën. Er zijn minder uitkeringen nodig en er komen meer belastinginkomsten binnen.

Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen

Door digitale vaardigheden en ICT-voorzieningen toegankelijk te maken voor alle lerenden neemt de kansengelijkheid toe. Niet enkel meer lerenden met toegang tot (prijzige) digitale leermaterialen kunnen hier gebruik van maken. Ook kunnen apps in de thuissituatie leerlingen met achterstanden (bijv. op het gebied van taal en rekenen) vooruit helpen.

Voor het programma wordt een stuurgroep ingericht. Samen met de voorzitter van de stuurgroep zorgen de voorzitters van de koepels voor een evenwichtige man-vrouwverhouding.

Maatregel 2.1I4 Digitale Infrastructuur Logistiek

Naam	Digitale Infrastructuur Logistiek (DIL)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	36,2 mln. EUR
Departement/directie	Infrastructuur en Waterstaat/Directoraat-Generaal Luchtvaart en Maritiem
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie)
Verwachte einddatum project	Q2 2026

Algemene beschrijving maatregel

Digitale Infrastructuur Logistiek (DIL) is een gezamenlijk Initiatief van het ministerie van IenW, de havenbedrijven van Rotterdam en Amsterdam, Schiphol, de bedrijven Cargonaut en Portbase, ondernemersverening Evofenedex, TNO en de Douane. Zij willen met DIL inspelen op de kansen die digitalisering biedt voor het vernieuwen en verduurzamen van de logistiek in Nederland. DIL beoogt een efficiëntere en duurzamere logistiek te realiseren die bijdraagt aan economische groei.

DIL heeft als doel digitalisering van de logistieke sector te versnellen en faciliteren. Er wordt een data-infrastructuur gecreëerd waarop bedrijven en overheden data met elkaar kunnen delen. Deze maatregel zet in op het realiseren van een betrouwbare, decentraal georganiseerde data-infrastructuur voor het delen van commercieel gevoelige logistieke data tussen ketenpartijen in de logistieke sector. Ook wordt ingezet op de ontwikkeling van nieuwe diensten op deze infrastructuur.

Op dit moment ontbreekt een betrouwbare data-infrastructuur voor het delen van (commercieel gevoelige} logistieke data. Met DIL wordt een data-infrastructuur gecreëerd waarop bedrijven en overheden vellig kunnen aansluiten en beter in staat worden gesteld data met elkaar te delen. Daarmee biedt het een basis voor het ontwikkelen van datagedreven diensten. Hiermee kunnen efficiencywinsten worden behaald door bijvoorbeeld hogere beladingsgraden, kortere wachttijden, minder buffervoorraden en lagere administratieve kosten. Datagedreven logistiek maakt optimalisaties en efficiencyverhoging mogelijk en creëert nieuwe samenwerkingsmogelijkheden. Een concreet voorbeeld is dat de huidige logistieke efficiency ongeveer 45 procent is, dat betekent dat van alle rijdende capaciteit van vrachtwagens ongeveer 45 procent benut wordt. Een stijging van de logistieke efficiency verlaagt de transportkosten, bespaart emissies en leidt tot meer positieve effecten als een snellere doorstroming.

De Nederlandse logistieke sector heeft een toegevoegde waarde van 65 miljard euro en is daarmee goed voor bijna 9 procent van het bbp. Een sterke logistiek is van groot belang voor veel andere sectoren en een randvoorwaarde voor de economie. De logistieke sector heeft daarmee een belangrijke rol om de concurrentiepositie en de aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat te behouden en verbeteren.

De Nederlandse logistieke sector heeft Europees en wereldwijd een vooraanstaande positie, maar scoort in vergelijking met andere landen niet hoog op het gebied van digitalisering". 69 procent van de bedrijven in de sector is niet *digital ready*. Dat digitalisering een (potentieel en/of groeiend) probleem is voor de Nederlandse logistieke sector wordt onderschreven door economen en partijen in onze Nederlandse logistieke ketens. DIL wordt daarbij gezien als een belangrijke stap in de goede richting en past goed binnen de maatschappelijke transitie naar een verdere gedigitaliseerde economie. Kansen op efficiencywinsten worden nu nog niet optimaal benut en er worden maar beperkt nieuwe data-gebaseerde diensten ontwikkeld.

DIL kan er aan bijdragen een belangrijke economische sector toekomstbestendiger, efficiënter en concurrerender te maken. De logistieke sector zal ook in de toekomst belangrijk zijn voor de Nederlandse economie, waarbij behoud van een vooraanstaande positie en grote bijdrage aan het bbp niet vanzelfsprekend zijn. Een sterke logistiek is randvoorwaardelijk van groot belang voor

andere sectoren en de (maak)industrie in Nederland. Nieuwe verdienmodellen binnen de logistieke sector kunnen daarom zowel binnen als buiten de logistieke sector bijdragen aan een hogere (arbeids)productiviteit .

DIL creëert een strategische langetermijnvisie op de digitalisering van de logistieke sector in Nederland. Het biedt een ketenperspectief, bouwt voort op de resultaten van eerdere initiatieven op het vlak van digitalisering in logistieke ketens (waaronder data delen via een semantisch model) en door het verbindend perspectief van DIL voorkomt het versnippering. Met de federatieve architectuur voor een Basis Data Infrastructuur (BDI) worden bedrijven beter in staat gesteld data met elkaar te delen en meer inzicht te krijgen in de logistieke keten, waardoor deze efficiënter kan worden georganiseerd. BDI is een afsprakenstelsel en een set aan slimme, open source softwarecomponenten die ervoor zorgt dat bestaande en nieuwe systemen en platformen van ketenpartners op een decentrale manier aan elkaar verbonden kunnen worden. Daarmee ontstaat géén nieuw, centraal IT-systeem maar een netwerk van platformen. Data blijft bij de bron en wordt via autorisaties en een open, neutrale en technologie-onafhankelijke infrastructuur aan elkaar beschikbaar gesteld. Omdat het realiseren van zo'n generieke digitale infrastructuur niet in het belang is van één partij (of één keten) in de logistiek, is overheidsingrijpen zeer gelegitimeerd.

DIL heeft daarbij ook oog voor (de doorontwikkeling van) het menselijke kapitaal dat nodig is om digitalisering in de logistiek te realiseren en van deze BDI gebruik te maken. Onderdeel van DIL zijn meerdere activiteiten om digitale vaardigheden van personeel in de logistieke sector te ontwikkelen. Een onderdeel van het verbeteren van digitale vaardigheden is het ontwikkelen van de opleiding digicoach, aanbieden van een digicoach opleiding en verspreiden van de kennis van de digicoach. Er zal ook een scan t.b.v. werking digicoach ontwikkeld worden. Bovendien wordt een vraag gestuurde kennisbank ontwikkeld en zal ontwikkeling van digitale vaardigheden toegevoegd worden aan logistieke profielen/clusters binnen MBO, HBO en WO onderwijs met uitstroom richting logistieke keten. Er wordt dus gewerkt aan basisscholing op het gebied van digitale vaardigheden in supply chain management door digitalisering in curricula van MBO, HBO en WO te verankeren. Op het gebied van her- en bijscholing zullen cursussen worden aangeboden. Er zal worden gewerkt aan digitale vaardigheden van mensen die bezig zijn met supply chains op alle niveaus. Er zullen dus ook cursussen zijn op alle niveaus, over digitaliseringsaspecten van alle aspecten van supply chain management. Bestaande digitaliseringsinitiatieven (RAAK, SPRONG, TKI etc.) zullen worden geholpen om logistieke ketenpartijen beter te kunnen helpen (kennisdeling). Er zal een ook een digital readiness toolbox worden ontwikkeld, mede gebruik makend van bestaande initiatieven zoals HBO trajecten en livinglabs DIL. Relevante partners verbinden is ook onderdeel van de voorziene activiteiten. Zo zullen regionale logistieke ketenpartners met elkaar in contact worden gebracht, zullen ketenpartijen worden geholpen om samen te digitaliseren, zullen overheden met ketenpartijen worden verbonden om zo overheid meer neer te zetten als ketenpartner en zal er een netwerk worden gecreëerd van regionale makelaars ter ondersteuning van digitale regionale bedrijven. Er zal ook een programma met studenten worden opgezet om hands-on ondernemers op de eerste stappen van het digipad te kunnen ondersteunen. Al deze activiteiten worden aangejaagd door een bewustwordings-marketing-communicatiecampagne. Om vorderingen te meten zal er een nulmeting digital readiness worden uitgevoerd en vervolgens jaarlijks voortgang worden gemeten. Voor meer informatie over het stappenplan van het digital readiness learning and development framework verwijzen wij naar de bijlage (bijlage 2). De activiteiten op het gebied van de verbetering van digitale vaardigheden zijn vraag-gestuurd, d.w.z. de bedrijven of medewerkers zijn niet verplicht om deel te nemen aan de activiteiten, maar kiezen zelf om deel te nemen aan de activiteiten. Er zal wel breed worden gecommuniceerd over de activiteiten op het gebied van verbeteren van digitale vaardigheden, waardoor de activiteiten een zo groot mogelijk potentieel bereik hebben. Er wordt ingezet op primair/direct bereik van 7000 bedrijven. Het bereik bij de betrokken bedrijven is in potentie tussen de 1 en 10 personen per bedrijf. Indirect zal er door communicatiecampagnes, samenwerking met digiwerkplaatsen etc. uiteraard een veelvoud van dit aantal bedrijven bereikt worden. Het doel van DIL is om ongeveer 50.000 mensen te kunnen bereiken (direct en indirect bereik). Uiteindelijk is het een doel van DIL om de gehele populatie bereiken (de ongeveer 650.000 mensen die werkzaam zijn in de logistieke sector), maar dat komt ná uitvoering van het programma DIL.

Bedrijven bepalen zelf wij toegang krijgt tot hun (bedrijfsgevoelige) informatie. Datasoevereiniteit is een van de leidende principes van dit project. Bedrijven bepalen zelf of zij bedrijfsgevoelige informatie beschikbaar stellen en autoriseren vervolgens wie toegang krijgt tot deze informatie. De betreffende data is alleen beschikbaar voor geautoriseerde partijen.

De data infrastructuur wordt decentraal gemanaged. Er is geen centraal systeem. Iedereen kan aansluiten bij de data infrastructuur, zodra er wordt geconformeerd met het afsprakenstelsel en de technische componenten. Hierdoor is het systeem open, transparant en open voor alle marktpartijen.

De logistieke sector is internationaal georiënteerd en DIL heeft alleen impact bij goede aansluiting op de Europese (of mondiale) ontwikkelingen. Er wordt voortgebouwd op eerdere (nationale en internationale) initiatieven en aangesloten bij Europees gecoördineerde activiteiten, zoals binnen het Digital Transport and Logistics Forum (DTLF) van DG MOVE. Het DTLF is door DG MOVE gevraagd te adviseren over een federatieve, decentraal aangestuurde digitale infrastructuur. Hiertoe zijn twee consortia van partijen in het leven geroepen: FENIX en FEDeRATED, dat onder Nederlandse coördinatie staat. Het ministerie van IenW is projectcoördinator én tevens manager van het DIL-programma. Dit is een structureel opgezette innovatie die voortbouwt op het reeds gerealiseerde Proof-of-Concept van de Basis Datadelen Infrastructuur (BDI) welke is ontwikkeld binnen het EU CEF FEDeRATED project (2018-EU-TM-0119-S). Zo is de Nederlandse ontwikkeling op dit vlak naadloos gekoppeld aan de Europese beleidsontwikkeling rondom data delen in goederenvervoer en logistiek.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Voor DIL zijn drie doelstellingen bedacht. Deze mijlpalen zijn zo geselecteerd dat de drie hoofdonderdelen van DIL worden gereflecteerd.

Doelstelling: De componenten van de proof-of-concept van de minimumversie van de Basic Data Sharing Infrastructure zullen worden beoordeeld door een externe audit en er zal voor ten minste 80% overeenstemming zijn met de vooraf vastgestelde referentie-architectuur. De afwijking wordt gedocumenteerd en gemotiveerd. De referentie-architectuur van de Basic Data Sharing Infrastructure bestaat uit 22 componenten. De externe audit zal nagaan welke componenenten in de minimum versie gereed zijn.

Het hoofddoel betreft de ontwikkeling van een basis datadeel infrastructuur met zijn verschillende componenten en elementen voor Nederland binnen internationale context. De infrastructuur is de basis om services te maken en te operationaliseren waarmee in logistieke ketens wordt bereikt: efficiënter vervoer, lagere CO_2, lagere administratieve lasten, nieuwe ketensamenwerking, nieuwe verdienmodellen en betere handhaving. In het voorjaar van 2023 is de eerste versie van de Referentiearchitectuur gereed. De Referentie Architectuur geeft de samenhang van de verschillende componenten en een eerste versie van het semantische model. In Q4 2024 zijn de componenten van de proof of concept door een externe audit gereviewed en op ten minste een 80% match met de vooraf opgestelde referentie architectuur. De afwijking wordt gedocumenteerd en onderbouwd.

Doelstelling: Vergroten van digital readiness naar 30% in Q4 2025. Onder het werkpakket Digital Readiness wordt een aangepast meetinstrumenten voor digital readiness van bedrijven en de overheid gerealiseerd. Er zal een nulmeting digital readiness komen, dat zal worden gepubliceerd in een rapport. Op basis van de nulmeting voorziet deze maatregel de digital readiness te vergroten naar 30% in Q4 2025. Dit betekent dat 30% van de bedrijven 'digital ready' zal zijn. Het gaat dus om een absoluut aantal. Deze doelstelling zal worden bereikt door de vele activiteiten onder werkpakket 3 van deze maatregel. Voorbeelden van activiteiten onder werkpakket 3 die een bijdrage leveren aan het verbeteren van digital readiness: ontwikkelen opleiding digicoach, kennisbank, verankering digitalisering in curricula MBO, HBO en WO, aanbod cursussen over digitaliseringsaspecten van supply chain management, digital readiness toolbox, verbinden ketenpartners en bewustwordings-marketing-communicatiecampagne.

De doelstelling van het werkpakket Digital readiness is om de regie in handen te nemen voor het aanjagen van de digitale ontwikkeling van Logistiek Nederland en daarmee de groeipotentie, de weerbaarheid en de wenbaarheid. Het uitvoerende procesteam bestaat uit vertegenwoordigers van ministerie I&W, Topsector Logistiek, de havens, binnenvaart, verladers en wegvervoer. Digital readiness is in deze context feitelijk het op bedrijfsniveau "voldoende intern (mensen en systemen) en extern (in samenwerking met ketenpartners) voorbereid en geëquipeerd zijn om aansluiting te vinden met de gewenste, noodzakelijke en aanstaande versnelling van de digitalisering van de (logistieke) supply chain". Dit is in lijn met EU-doelstellingen Digital Education Action Plan, Digital decennium doelstelling, Data Governance Act. Wij zien digital readiness in de basis als een transitieproces zien, niet "slechts" een tekort op educatief vlak, maar juist ook een bewustwordingsdoel en hands-on helpen van de ondernemer. Digitalisering wordt immers steeds meer een noodzakelijk middel om als bedrijf te kunnen voldoen de bedrijfsdoelstellingen van vandaag en morgen.

Doelstelling: 4 living labs gerealiseerd in 2026. Er zullen minstens 4 Living labs afgerond zijn. Living labs worden als afgerond beschouwd als datadiensten uit de living labs duurzaam en volgens de minimumversie van de referentiearchitectuur op de BDI zijn aangesloten. Living labs tonen de werking van de infrastructuur op de BDI in de praktijk aan, waarmee de multimodale inzetbaarheid wordt bewezen. Bovendien worden bedrijven aangehaakt bij de Living Labs op de BDI, waardoor een initiële userbase ontstaat.

- De doelstelling van het services werkpakket is om de randvoorwaarden te creëren die een generieke en duidelijke uitvoer van de living labs faciliteren. In generieke zin hebben de Living Labs (LLs) als doelstelling dat ze vliegwieleffect hebben volgens het principe van innovatie adoptie en -diffusie. Sommige LLs zullen evenwel meer het karakter van ontwikkeling hebben dan adoptie. Gezien een aantal aspecten van de BDI hierin zullen worden gevalideerd en verfijnd. Dit is nodig voordat deze ingezet kunnen worden in een realisatiefase, dan wel adoptie perspectief.
- Het gaat bij aanvang van het programma DIL om de volgende 6 living labs:
    - Living Lab 1: Goederen volgsysteem
    - Living Lab 2: Aankomstmoment
    - Living Lab 3: Vertrouwensketen (security & resilience)
    - Living Lab 4: Transport volgsysteem
    - Living Lab 5: Container dossier
    - Living Lab 6: Multimodale luchtvracht keten
- In het programma is ruimte voor zo'n 10 living labs. Naar aanleiding van voortschrijdend inzicht zullen living labs worden toegevoegd.

<u>Belanghebbenden</u>

Bedrijven in de logistieke sector, die door DIL beter datagedreven diensten kunnen aanbieden. Hiermee kunnen efficiencywinsten worden behaald door bijvoorbeeld hogere beladingsgraden, kortere wachttijden, minder buffervoorraden en lagere administratieve kosten.

Een sterke logistiek is randvoorwaardelijk van groot belang voor andere sectoren en de (maak)industrie in Nederland. Nieuwe verdienmodellen binnen de logistieke sector kunnen daarom zowel binnen als buiten de logistieke sector bijdragen aan een hogere (arbeids)productiviteit . Een sterke logistiek is van groot belang voor veel andere sectoren en een randvoorwaarde voor de Nederlandse economie. De logistieke sector heeft daarmee een belangrijke rol om de concurrentiepositie en de aantrekkelijkheid van het Nederlandse vestigingsklimaat te behouden en verbeteren.

Onderdeel 2.2 Toekomstbestendig maken mobiliteit

Overzichtskader: 2.2 Toekomstbestendig maken mobiliteit

Beleidsdomein: Veilige, slimme en duurzame mobiliteit; Energie-efficiënte mobiliteit; Digitale infrastructuur

Doel: Een toekomstbestendige mobiliteitssector voor iedereen. Dat betekent veilige, duurzame en slimme mobiliteit, voor zowel personen als goederen.

Hervormingen en/of investeringen:

Investeringen:

- European Rail Traffic Management System (ERTMS)
- Veilige, Slimme en Duurzame Mobiliteit
- Intelligente Wegkantstations (iWKS)

Geraamde totale kosten: 308,75 mln EUR

Introductie

Het Nederlandse kabinet heeft zichzelf als doel gesteld Nederland bereikbaar, duurzaam en veilig te maken voor toekomstige generaties. Om dit te realiseren wordt de komende jaren geïnvesteerd in de verbetering en uitbreiding van de infrastructuur voor openbaar vervoer, fiets, auto en water, en in de ontwikkeling van 'hubs' waar reizigers eenvoudig kunnen overstappen naar een (deel)auto, (deel)fiets, trein of metro via multinationaal reisadvies op maat. Digitale innovaties spelen een sleutelrol in het realiseren van deze ambities.

We werken in Nederland toe naar een mobiliteitssector zonder uitstoot in 2050. Dit vergt een verandering in de manier waarop we onszelf en onze goederen vervoeren. Het kabinet zet in op meer thuiswerken, en fietsen en reizen met het OV.

a) Belangrijkste uitdagingen

Een goede bereikbaarheid is een voorwaarde voor een goed functionerende samenleving en economie. Een eerste prioriteit is het op orde houden van de netwerken. Veel infrastructuur is vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw aangelegd. Veel objecten, zoals bruggen en sluizen, naderen het einde van de levensduur. Daarnaast groeit de Nederlandse bevolking naar verwachting van 17,5 miljoen inwoners in 2021 tot 19,6 miljoen inwoners in 2050. Het kabinet heeft de ambitie de woningbouw te versnellen tot 100.000 woningen per jaar. Door de groeiende bevolking neemt de mobiliteit toe en staat de bereikbaarheid onder druk, met name in de Randstad en in omringende stedelijke gebieden en op de goederencorridors naar België en Duitsland. De bereikbaarheid staat ook onder druk in delen van de noordelijke provincies en Limburg. Niet door drukte, maar door een afname van banen en voorzieningen in die gebieden. Nederland is tot slot gebaat bij goede grensoverschrijdende verbindingen. Nederland beschikt over een relatief groot grensgebied.

Het huidige mobiliteitssysteem loopt tegen de grenzen aan van leefbaarheid, duurzaamheid en verkeersveiligheid. Daarom wordt steeds meer ingezet op veilige, slimme en duurzame mobiliteitsoplossingen om de voorziene toename van mobiliteit op te vangen. Nederland doet dit aan de hand van vijf ontwikkelingen, waarbij de digitalisering van de private en publieke sector elkaar versterken: [50]

[50] Smart mobility | Rijkswaterstaat

1. Datagedreven: meer en slimmer gebruik maken van data.
2. Reisinformatie delen: realtime beschikbaar stellen van reis- en routeinformatie in de auto en in schepen, zodat bestuurders een alternatieve route kunnen kiezen als er file is.
3. Data delen en verzamelen: door data uit auto's en mobieltjes van bestuurders te verzamelen krijgen we meer inzicht in het verkeer. Ook kunnen we door deze data het onderhoud aan wegen en sluizen beter plannen.
4. Toekomstgericht: we willen klaar zijn voor de toekomst. Daarom houden we rekening met nieuwe ontwikkelingen in auto's en schepen.
5. Nieuwe vormen van mobiliteit: we omarmen nieuwe vormen van mobiliteit. Soms reis je met het OV, een deelauto of stap je over via een hub. Door deze nieuwe mobiliteit worden onze reizen steeds efficiënter en duurzamer.

Ook het verbeteren van de verkeersveiligheid blijft een prioriteit. De laatste jaren is geen significante daling meer te zien in het aantal verkeersslachtoffers. Daarnaast stootte de mobiliteitssector in 2020 ongeveer 19% van de totale broeikasgasemissies uit. De uitstoot van de broeikasgasemissies moet worden teruggedrongen. Verkeer stoot ook fijnstof en stikstofdioxide uit. Mobiliteit in Nederland heeft ongeveer 8% aandeel in de stikstofdepositie.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

De komende periode worden afspraken uit het coalitieakkoord nader uitgewerkt. Daarnaast worden ook doelstellingen uit de Nederlandse digitaliseringsstrategie geïmplementeerd, worden afspraken uit het Klimaatakkoord[51] verder uitgevoerd en zet het kabinet zich in Europa en internationaal in voor ambitieus beleid voor de verdere verduurzaming van de mobiliteitssector (bijvoorbeeld in de onderhandelingen voor het Fit for 55 pakket). De inzet is dat de Europese richtlijnen op het vlak van duurzame mobiliteit (zoals de REDIII, ETS-BRT) binnen twee jaar na vaststelling in Nederlandse wetgeving worden omgezet. Internationale inzet is noodzakelijk. Niet alleen voor beïnvloeding van Europese en mondiale agenda's en regelgeving, maar ook omdat onze thuismarkt te klein is om de transitie met alleen nationaal beleid te realiseren. Op Europees niveau sluit de digitalisering van mobiliteit aan bij belangrijke prioriteiten, zoals geformuleerd in de Europese datastrategie (waaronder de Common European mobility data space) en de Europese Strategie voor duurzame en slimme mobiliteit.

Voor 2030 zijn in het kabinet indicatief restemissies per sector overeengekomen. Het streven van 60 procent CO2-reductie voor Nederland in totaal (om het doel van 55 procent zeker te stellen) is voor de mobiliteitssector vertaald in een indicatieve nationale uitstoot in 2030 van 23,7-24,9 megaton. Ten opzichte van de piek in 2006 (40,6 Mton) betekent dat ruim 40 procent minder uitstoot, en ten opzichte van het ijkjaar 1990 (32,2 Mton) ruim een kwart minder uitstoot. Na 2006 is de trend gekeerd dat meer mobiliteit ook meer uitstoot betekent. Op deze manier draagt Nederland haar steentje bij aan de emissieverplichtingen die wettelijk zijn vastgelegd in de Europese Green Deal. Het verduurzamen van onze mobiliteit draagt naast CO2-reductie ook bij aan vermindering van de luchtvervuiling, geluidshinder, stikstof en brengt daarmee de inzet om de gezondheidsschade per 2030 te halveren (Schone Luchtakkoord) dichterbij. Ook vermindert het de afhankelijkheid van kritieke grondstoffen.

Deze, en andere complexe opgaven waar Nederland voor staat maakt meer aandacht voor digitalisering en data-gedreven werken noodzakelijk. De data op orde hebben, zowel publiek als privaat, en van daaruit komen met nieuwe inzichten en oplossingen, is essentieel. Complexiteit en samenhang goed begrijpen en tot nieuwe inzichten en oplossingen komen, betekent meer aandacht, capaciteit en prioriteit voor data-gedreven werken en digitalisering. Inzet op digitalisering blijft vaak steken in pilots en experimenten, met onvoldoende aandacht voor structurele borging in reguliere processen. Hieraan ten grondslag ligt een gebrek aan regie op de hele digitaliseringsketen en onvoldoende vertrouwen tussen partijen. Overheden en marktpartijen samen moeten concrete acties

[51] Beleidsprogramma IenW

ondernemen, zoals afspraken maken over het delen van relevante data, het aanpassen van werkprocessen en het borgen van de juiste randvoorwaarden zoals privacy en cybersecurity.

Om maatschappelijke opgaven te realiseren en maatschappelijke problemen als luchtverontreiniging, georganiseerde milieucriminaliteit of de druk op ons mobiliteitssysteem op te lossen moeten wij optimaal gebruik maken van de kansen die digitalisering ons biedt. Ook zorgen wij voor goede afspraken met onze partners over het delen van digitale data. Dat doen wij door:

- Bij te dragen aan de realisatie van een federatieve digitale infrastructuur, waarmee we het ontsluiten van de juiste data, publiek en privaat faciliteren;
- Het op een slimme en goede manier inzetten en benutten van data om positieve effecten te bereiken zowel op straat als in onze verder leefomgeving;
- De juiste randvoorwaarden te creëren voor correct gebruik van data (denk aan privacy, security, ethiek, etc.)

Via ERTMS draagt het Nederlandse HVP plan tot slot ook bij aan Europese verbondenheid op het spoor. Momenteel heeft elk Europees land ander materiaal voor op het spoor, andere seinen en andere systemen. ERTMS maakt daar aan een eind aan, en wordt de Europese standaard voor treinbeveiliging. ERTMS komt in Nederland en in heel Europa, waardoor we in alle landen hetzelfde beveiligingssysteem hebben.[52] Daardoor kunnen treinen makkelijker en sneller landsgrenzen passeren.

De maatregelen in dit onderdeel leveren een directe bijdrage aan de **landspecifieke aanbevelingen**. De mobiliteitsgerichte investeringen pakken knelpunten in het vervoer aan (LSA 2019.3) en vervroegen publieke investeringsprojecten op het gebied van de groene- en digitale transities in de mobiliteitssector (2020.3).

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Investeringen

European Rail Traffic Management System (ERTMS)

In 2019 heeft kabinet Rutte-III besloten het huidige analoge treinbeveiligingssysteem te vervangen door de Europese digitale standaard ERTMS. Deze opgave betreft een hervorming van de spoorsector, waarbij voor 2026-2028 een basis wordt gecreëerd. Dat betekent processen en systemen door de keten heen aanpassen, 1.300 treinen ombouwen, meer dan 15.000 mensen opleiden, en kijken of het systeem werkt. Daarna wordt het systeem in het spoor aangelegd en stapsgewijs in gebruik genomen. Voor 2050 zal ERTMS landelijk in dienst gesteld zijn.

Veilige, Slimme en Duurzame Mobiliteit

Het programma Veilige, Slimme en Duurzame Mobiliteit (VSD) heeft als doel de mobiliteitstransitie op gang te brengen en te versterken. VSD draagt daarmee bij aan oplossingen voor grote actuele opgaven op het gebied van verstedelijking, klimaatadaptatie en energie. Het programma richt zich op maatregelen die het gebruik van bestaande infrastructurele netwerken optimaliseren, op korte termijn realiseerbaar zijn en leiden tot structurele effecten op straat voor reizigers, vervoerders, bedrijven en inwoners van stedelijke en rurale gebieden. VSD richt zich op investeringen die bijdragen aan gedragsverandering en innovatie in mobiliteit. Inzet daarbij is minder, andere en duurzamere, efficiëntere en veiligere mobiliteit.

Intelligente Wegkantstations (iWKS)

De bestaande wegkantstations (WKS's), die onder andere de matrixsignaalgevers op portalen boven de Rijkswegen aansturen, zijn aan vervanging toe. De bestaande WKS's zijn verouderd, waardoor ze niet meer op structurele wijze onderhouden kunnen worden. Voor deze vervanging is een nieuw type WKS ontwikkeld: het intelligente wegkantstation (iWKS). Door modernisering wordt het totaal aantal

[52] https://www.ertms.nl/over-ertms/waar/default.aspx

benodigde WKS's verlaagd. Eén intelligent wegkantstation (iWKS) kan namelijk portalen in meerdere rijrichtingen aansturen. Het vervangen van verouderde WKS's systemen door moderne iWKS-systemen leidt ook tot uitbreiding van het aantal functionaliteiten van de wegkantsystemen. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan het verkrijgen van betrouwbare data, nieuwe databronnen en aan de onderlinge verbondenheid van de verschillende onderdelen van de Nederlandse infrastructuur.

Gevolgen van dit beleid zijn dat de matrixsignaalgevers voor de komende jaren op efficiëntere wijze aangestuurd kunnen worden, wat leidt tot een verbetering van de verkeersdoorstroming. Dit heeft een positief effect op het klimaat wegens een vermindering van de uitstoot van broeikasgassen.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (	Digitaal (%)	Vlaggenschip
Investering	ERTMS	LSA 2019.	40%	100%	Recharge and ref
Investering	Veilige, Slimme en Duurzame Mobiliteit	LSA 2019.	40%	100%	Recharge and r Scale-up
Investering	iWKS	LSA 2019.	40%	100%	Recharge and r Scale-up

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Investeringen

Maatregel 2.2I1: European Rail Traffic Management System (ERTMS)

Naam	European Rail Traffic Management System (ERTMS)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	150,08 mln. EUR
Departement/directie	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat – Directie Openbaar Vervoer en Spoor
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie), daarnaast ook passend bij pijler 1 (groene transitie) en pijler 4 (sociale en territoriale cohesie)
Verwachte einddatum project	2030

Algemene beschrijving maatregel

In 2019 heeft kabinet Rutte-III besloten het huidige analoge treinbeveiligingssysteem te vervangen door de Europese digitale standaard ERTMS. De afkorting ERTMS staat voor European Rail Traffic Management System en is de Europese standaard voor treinbeveiliging- en besturing. ERTMS is hét digitale spoorplatform van de toekomst. De invoering ervan raakt de hele spoorsector.

De opgave betreft een hervorming van de spoorsector, waarbij voor 2026-2028 een basis wordt gecreëerd (processen en systemen door de keten heen aangepast, 1.300 treinen ombouwen, 15.000+ mensen opleiden, beproeven van de operatie) en daarna het systeem in het spoor wordt aangelegd en stapsgewijs in dienst gesteld wordt. Voor 2050 zal ERTMS landelijk in dienst gesteld zijn.

Het Programma ERTMS is door de Kamer aangewezen als Groot Project waardoor de gelden op een begrotingsartikel dienen te worden verantwoord en elk halfjaar over de voortgang wordt gerapporteerd. Het betreft een programma met daaronder zo'n 50-60 losse projecten (met eigen planningen en ramingen) die door ProRail en de vervoerders worden uitgevoerd. Aangezien het programma ERTMS tot na 2030 loopt is ervoor gekozen een aantal deelprojecten op te nemen die wel binnen de looptijd van het HVF vallen. De volgende projecten vallen onder dit herstel- en veerkrachtplan:

- Central Safety System (CSS) ERTMS (€93,5 mln). De aanbesteding heeft als doel om een systeemleverancier te verwerven die CSS-infrastructuur componenten en diensten levert voor de inrichting (ontwikkeling, levering, onderhoud en kennisoverdracht) van ERTMS voor ProRail.
- Het Project Vernieuwing GSM-R Radionetwerk (€17,8 mln) betreft het GSM-r netwerk op 160 locaties geschikt te maken voor verdere uitrol van ERTMS.
- Planstudie voor het baanvak Noord-Nederland (€5,3 mln) De planstudie levert een Functioneel Integraal Systeemontwerp (FIS) en een Railverkeerstechnisch ontwerp (RVTO) op.
- Planstudie voor het baanvak Kijfhoek Belgische grens. (€10,3 mln.): In november 2019 is het plan van aanpak voor de planstudiefase van het project Eersteling Kijfhoek Belgische Grens om te komen tot functioneel Integraal Systeemontwerp (FIS) en een Railverkeerstechnisch ontwerp.
- PID PEIL (€22 mln.): Het doel van het PEIL project is het implementeren van de logistieke ICT-aanpassingen binnen ProRail, als gevolg van de invoering van ERTMS, zodanig dat met ERTMS het primaire proces (treindienst) kan worden ondersteund, in zowel plan- als uitvoeringsfase van vervoer. Met de logistieke ICT-systemen worden de be- en bijsturingssystemen van de treindienst en de systemen voor ontwerp, planning en verdeling van infracapaciteit bedoeld.

Er is geen sprake van financiering vanuit Connecting Europe Facility voor de onderdelen die in het HVP zijn opgenomen. Er is geen sprake van dubbele financiering. Er zal mogelijk wel financiering vanuit Connecting Europe Facility worden aangevraagd voor aanvullende onderdelen van ERTMS, die niet zijn opgenomen in het HVP.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Voor de vier ERTMS-deelprojecten die onder het HVP meegaan zijn de onderstaande mijlpalen en doelstellingen geformuleerd. Ook is aangegeven wanneer de mijlpaal of doelstelling behaald zal zijn.

Central Safety System:

- Mijlpaal 1: Definitieve gunning systeemleverancier en getekend contract. Datum: Q2 2022
- Mijlpaal 2: Systeemacceptatie basisrelease. De ontwikkeling van het CSS is een samenwerking tussen ProRail en de gekozen systeemleverancier. Het CSS heeft verschillende systeemcomponenten en onderdelen die dienen te worden ontwikkeld. De systeemacceptatie laat zien dat het voldoet aan de uitvraag (SubSytem Specification 1) gegeven het contract met Thales. Datum: Q4 2024.

Vernieuwing GSM-R Radionetwerk

- Doelstelling: 130 omgebouwde GSM-R masten naast de ERTMS-baanvakken zijn opgeleverd. Het GSM-R netwerk is qua functionaliteit en prestaties tijdig geschikt om het ERTMS-systeem te kunnen testen, uit te rollen en in bedrijf te nemen op de baanvakken in scope van het ERTMS-programma. Datum Q1 2024.

Twee planstudies

- Noord-Nederland: Het Functioneel integraal systeemontwerp (FIS) en Railverkeerstechnisch ontwerp RVTO (de tekeningen) zijn opgeleverd als onderdeel van de planstudie naar de baanvakken in Noord-Nederland. Datum Q1 2023.
- Kijfhoek Belgische grens: Het definitief ontwerp (de tekeningen) is opgeleverd. Datum Q4 2022

PID PEIL

- De 6 aangepaste systemen zijn opgeleverd aan hun gebruikers voor technische integratie en systeemtesten. Datum Q1 2024.

Belanghebbenden

ERTMS verhoogt de veiligheid van het spoorsysteem en zorgt op termijn voor een betere spoorverbinding met buurlanden. Daarnaast draagt ERTMS bij aan het toekomstbestendig maken van het spoor door hoogfrequent spoorvervoer mogelijk te maken en een platform te bieden voor geautomatiseerd rijden of 5G-toepassingen.

Maatregel 2.2I2: Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit

Naam	Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	62,04
Departement/directie	Infrastructuur en Waterstaat (IenW) directie Mobiliteit & Gebieden
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie), daarnaast ook passend bij pijler 1 (groene transitie)
Verwachte einddatum project	Q2 2026

Algemene beschrijving maatregel

Door middel van co-investeringen van Rijk en medeoverheden het op gang brengen dan wel versterken van de digitale en duurzame mobiliteitstransitie, tegen de achtergrond van en in samenhang met de grote opgaven op het gebied van verstedelijking, klimaatadaptatie, klimaatmitigatie en de energietransitie. Het programma richt zich op maatregelen die binnen de capaciteit van de bestaande fysieke netwerken het gebruik van deze netwerken optimaliseren, op korte termijn realiseerbaar zijn en leiden tot structurele effecten op straat voor reizigers, vervoerders en bedrijven en inwoners van stedelijke en rurale gebieden in het algemeen, met investeringen gericht op gedragsverandering en innovatie in mobiliteit. Inzet daarbij is het anders en beter inrichten van mobiliteit om daarmee mobiliteit duurzamer, efficiënter, effectiever, enveiliger te maken.

De volgende onderdelen vallen onder deze maatregel:

Intelligente Verkeersregelinstallaties (IVRI): Doel: tot eind 2024 minstens 750 nieuwe iVRI's op straat. Die connecteren digitaal volgens internationale ITS normen met ca. 2,5 miljoen weggebruikers. Onder die gebruikers zijn ook professionele doelgroepen als goederentransport, nood- en hulpdiensten, OV, waarbij iVRI's helpen om gereguleerd voorrang te krijgen op kruispunten wanneer mogelijk (goederen) of noodzakelijk (noodvoertuigen met zwaailicht en sirenes. Verkeerslichten 'zien' digitaal welke verkeersstromen in welke hoeveelheden en van welke soort op het kruispunt afkomen en vanuit welke richting. Dat maakt de verkeerslichtenregeling effectiever (verduurzaming door middel van meer voertuigen per groencyclus op de juiste arm), de verkeersafhandeling efficiënter (verduurzaming door middel van minder onnodig wachten en stilstaan op de weg) en veiliger (nood- en hulpdiensten krijgen een groene loper over een tijdig vrijgemaakte kruising – waardoor snellere incidentenafhandelingen verkeersophopingen kunnen voorkomen of verminderen). De iVRI's spelen in op de groeiende behoefte vanuit de auto-industrie om Connected Mobility mogelijk te maken (connected vehicles). IVRI heeft een directe link met digitalisering, want de maatregel realiseert dat een verkeerslicht een *intelligent* verkeerslicht wordt door een permanente (beveiligde) digitale verbinding met een landelijk dataplatform om gegevens van en naar het intelligente verkeerslicht uit te wisselen.

Safety priority services: Gecontracteerde partijen leveren digitale berichten over gevaarlijke situaties op de weg vanuit hun eigen (reis- en navigatie)diensten en voertuigen. De gevaarlijke situaties vallen binnen de events zoals o.a. gedefinieerd in de EU ITS richtlijn 886 (Safety Related Traffic Information) en Real Time Traffic Information. De digitale berichten worden tevens geleverd aan het Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (National Access Point in EU termen) die dit vervolgens via alle beschikbare kanalen als open data doorzet naar potentieel alle verkeers- en navigatiediensten waardoor weggebruikers tijdig, op maat worden gewaarschuwd. Het doel is verkeersveiligheid. Weggebruikers komen overal, maar slechts op een beperkt deel van het wegennet hangen camera's; veel onveiligheid wordt dus pas laat of niet gesignaleerd. Met ongevallen en congestie tot gevolg. Door weggebruikers en hun digitale voorzieningen aan boord/in het voertuig te gebruiken als bron ontstaat een veel grotere mate van detectie, snellere waarschuwing voor het verkeer met een verbetering van verkeersveiligheid en snellere

incidentafhandeling tot gevolg. Hierdoor kunnen verkeersophopingen (en de bijbehorende uitstoot) verminderd of voorkomen worden. IenW erkent ook dat er op dit moment een kloof bestaat tussen openbare datavoorziening en het creëren van diensten. Met dit initiatief wil IenW die kloof overbruggen. Verder is het de bedoeling om -waar mogelijk- aan te sluiten bij Europese standaarden en daarmee toekomstige partners de kans te geven dit initiatief te gebruiken als opstapje om deze kloof te overbruggen in plaats van alleen de vrij unieke Nederlandse situatie te verrijken. Safety priority services heeft een directe link met digitalisering, want het gaat om de uitwisseling van digitale berichten over gevaarlijke situaties op de weg. Bovendien faciliteert dit project het hergebruik van digitale data (in lijn met de Europese datastrategie), aangezien de digitale berichten worden tevens geleverd aan het Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (National Access Point in EU termen) die dit vervolgens via alle beschikbare kanalen als open data doorzet naar potentieel alle verkeers- en navigatiediensten.

Brainportlijn Eindhoven/DITM. Het project richt zich op de realisatie van een nationale 'Digitale Infrastructuur voor Toekomstbestendige Mobiliteit' (DITM). Het project vormt de basis voor de implementatie van een schaalbaar Cooperative, Connected en Automated Mobiliteitssysteem (CCAM) en maakt de essentiële verbinding met een betrouwbare en veilige energievoorziening voor de verder uitrol van duurzame mobiliteit.

Doelen:

Ontwikkelen van een systeemarchitectuur voor een digitale infrastructuur als basis voor het behalen van maatschappelijke doelen en waarop bedrijven technologieën en applicaties kunnen doorontwikkelen en overheden toekomstvaste keuzes kunnen maken;

Ontwikkelen van een test en validatieomgeving ('validatielab') ten behoeve van:

- Goedkopere en kortere ontwikkeltijden van innovaties en CCAM-applicaties waarmee implementatie versneld en versoepeld wordt;
- Validatie en optimalisatie van stedelijke inrichtingsvraagstukken vóórdat de daadwerkelijke implementatie plaatsvindt;
- Advisering op het gebied van beleid en regulering.

Dit onderdeel specificeert, ontwerpt, implementeert en verifieert een 'Validatielab' waarin CCAM applicaties worden getest en gevalideerd. Het validatielab bestaat uit een virtuele simulatie en een fysieke testomgeving (o.a. testweg A270, Fabulos tracé en intelligente kruispunten).

Het virtuele gedeelte van het validatielab biedt enerzijds een actieve ondersteuning aan de ontwikkelingen die plaatsvinden in de werkpakketten waar aan de technologie/applicatie wordt gewerkt. Dit met zogenaamde microschaal simulaties (Digital Twin). Anderzijds zal het validatielab macro-schaal simulatie tools bieden waarbij het effect van de ontwikkelde technologieën en energiesysteem- en CCAM-applicaties worden gevalideerd op een grotere schaal (stad, regio, land). Het voorziet hierin in 3 aspecten:

- Functioneel en operationeel: de toets of voertuigen, digitale infrastructuur en het energie- en mobiliteitssysteem als geheel ook daadwerkelijke functioneert in de beoogde omgeving. En daarbij robuust en schaalbaar is en aan de standaarden voldoet;
- Economisch: voor de gebruiker en de partijen die eraan werken, hierbij gaat het niet alleen om technologie, maar juist ook over de businesscase en de organisatie in de keten;
- Maatschappelijke effecten: toets op de impact van de oplossing als systeem met betrekking tot veiligheid, betrouwbaarheid, doorstroming, emissies, inclusiviteit, en acceptatie (gedrag) van de (auto)mobilist.

Potentiële opbrengst*:*

- Verbeterde onderbouwde (toekomstige) systeemkeuzes rondom inrichtingsvraagstukken en investeringsbesluiten voor implementaties van CCAM voordat grote investeringen worden gedaan;

- Het eerder identificeren en mitigeren van risico's en daarmee kostenbesparingen;
- Goedkopere en kortere ontwikkeltijden van innovaties en CCAM applicaties waarmee implementatie versnelt en versoepelt (minder risico's, betere maatschappelijke effecten);
- Verhogen exportpositie Nederlandse simulatie en monitoringoplossingen;
- Verbeterde internationale samenwerking vanwege een aantrekkelijke omgeving voor internationale original equipment manufacturers (OEMs) om hun nieuwe ontwikkelingen, voor implementatie, te valideren;
- Input op 'typegoedkeuring van de toekomst' waarmee de RDW en andere partijen hun inbreng in internationale werkgroepen op dit gebied versterken.

Digitaal Stelsel Mobiliteitsdata (DSM). Het doel van DSM is mobiliteitsdata organiseren in een duurzaam gecoördineerd verband. Het stelsel functioneert als één landelijk federatief ecosysteem voor mobiliteitsdata. Federatief betekent hier dat er sprake is van een federatie van autonome partijen die werken met gezamenlijke afsprakensets en gemeenschappelijke 'tussenpartijen'. Het DSM heeft als scope de data van wegen (dus inclusief fiets- en voetpaden), OV, waterwegen en lucht-infra. DSM gaat over gegevens en instanties die vanuit nationale en Europese wetgeving en Nederlandse beleidsambities beschikbaar en van voldoende kwaliteit dienen te zijn. Dat zijn de volgende data:

- Publieke mobiliteitsdata (zoals maximum snelheden, schoolzones en verkeersregels);
- Private mobiliteitsdata met een publiek belang (zoals Parkeerdata, OV-data, veiligheidsgerelateerde data als spookrijders).

Voor beide categorieën data worden in het DSM structureel en gecoördineerd afspraken gemaakt om ze bekend, beschikbaar, bruikbaar en betrouwbaar te laten maken. Het DSM bewerkstelligt bovendien dat burgers en bedrijven grip blijven houden op hun eigen gegevens (datasoevereiniteit), een gelijk speelveld blijft bestaan voor de markt, dat de digitale transparantie, privacy en veiligheid wordt gegarandeerd. Van het Digitaal Stelsel Mobiliteitsdata nemen we onder het HVP twee onderdelen mee: Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (NTM) en Nationaal Wegenbestand (NWB):

Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (NTM): Waar vind ik welke datasets? Hoe weet ik wat de kwaliteit van de data is? Welke gebruikersvoorwaarden gelden voor welke datasets? Welke standaarden worden gehanteerd? Welke datasets kan ik handig combineren om tot nieuwe inzichten te komen voor mobiliteitsbeleid, voor verkeersveiligheid of voor lucht- en geluidsstudies? NTM geeft hier antwoord op. Om een betrouwbaar stelsel van mobiliteitsdata mogelijk te maken voor alle publieke en private dienstverleners, is in 2020 bestuurlijk afgesproken in het BO MIRT om als Rijk, Regio's en de dataknooppunten in te zetten op de ontwikkeling van een Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (NTM). Hiermee wordt voldaan aan de Europese ITS-Richtlijn 2010/40. Het NTM is de wegwijzer in het complexe landschap van mobiliteitsdata en daarmee is het een van de fundamenten onder het Digitaal Stelsel Mobiliteitsdata.

Het NTM zet erop in om in 2026 een compleet overzicht te hebben van de data die van belang is voor mobiliteit en deze via haar website vindbaar te maken inclusief duidelijkheid over de standaarden, de bronhouders en de kwaliteit. Bovendien zijn de twintig belangrijkste (high value) publieke mobiliteitsdatasets dan in samenhang te gebruiken. Dit doet het NTM ten behoeve van de ontwikkeling en implementatie van zoveel mogelijk toepassingen (use cases) in het mobiliteitsdomein en andere aanpalende domeinen zoals lucht en geluid. De High Value Datasets zijn in ieder geval de DataTop15-data, de belangrijkste OV-data, deelmobiliteitsdata en brandstofinformatie. Praktisch betekent dit dat het NTM een viewer aanbiedt met een kaart als ondergrond waarop deze mobiliteitsdata in samenhang kunnen worden geraadpleegd. Zo kan je bijvoorbeeld op de kaart zien waar welke verkeersregels gelden en waar bushaltes liggen. Beschikbaarheid van deze gegevens maakt het voor onderzoeksbureaus makkelijker om de juiste data te combineren (zoals in het kader hiernaast beschreven). Dit maakt data-gedreven werken voor publieke en private partijen goedkoper.

NTM ontwikkelt zich als de waakhond voor interoperabiliteit in het mobiliteitsdomein. Op EU-niveau werkt het NTM samen met andere lidstaten op dit terrein binnen het NAPCORE-programma. De samenwerking binnen NAPCORE is een separaat project, aanvullend op NTM. De bijdrage aan NAPCORE valt dus buiten het project NTM dat opgenomen is in het HVP. Eén van de meeste kansrijke en uitdagende dienst van NTM betreft het combineren van data afkomstig van verschillende sub-domeinen. In het digitale ecosysteem is NTM uniek gepositioneerd om deze fundamentele dienst aan te bieden. Door data te combineren, worden nieuwe inzichten verkregen (bijvoorbeeld verkeerskundige effecten) en ontstaan nieuwe gebruikerstoepassingen (bijvoorbeeld ontwikkeld door private partijen). De techniek die dit mogelijk maakt, wordt Linked Data genoemd. Het NTM borgt dat datadefinities op orde zijn, zodat de combinaties mogelijk worden. Daardoor is er een nauwe samenhang met de standaardisatiedienst. De achterliggende dataknooppunten coördineren binnen NTM de implementatie van Linked Data-technieken. Ook binnen NAPCORE zal aan samenhangende datadefinities worden gewerkt, waardoor er een wederkerig versterkend effect zal ontstaan tussen de Nederlandse en Europese inspanningen op dit gebeid.

Nationaal Wegenbestand (NWB): Het NWB is een betrouwbare open databestand met alle openbare wegen in Nederland die een straatnaam of wegnummer hebben en in beheer zijn bij het Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Het NWB is gedeeld eigendom van alle wegbeheerders en gebruikers van wegendata in Nederland. Het NWB is toegankelijk voor iedereen en wordt gebruikt door een brede groep afnemers. De politie gebruikt de database onder meer voor het bepalen van de locatie van een incident en marktpartijen maken verkeersmodellen die het verkeer voorspellen.

Voornaamste uitdagingen liggen op het vlak van samenwerking en organisatie (rijk-medeoverheden, publiek-privaat, integraal/domeinoverstijgend), beschikbare capaciteit en (digitale) kennis en expertise (met name bij gemeenten) en beschikbaarheid van computerchips (toeleveringsketen problemen die mondiaal gelden).

Mitigaties liggen op het vlak van bestuurlijke afspraken en borging, gecoördineerde inkoop en implementatie-/projectmanagement, inkoopvormen als raamovereenkomsten. Daar is vanuit Infrastructuur en Waterstaat sinds 2010 veel ervaring mee opgedaan (Beter Benutten, Formule E team, MaaS-programma, Talking Traffic programma).

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

IVRI:

- Doelstelling: Minstens 750 Intelligente Verkeersregelinstallaties (IVRI's) zijn operationeel, na levering en installatie en aansluiting op het nationale dataplatform (Urban Data Access Platform, UDAP).
- Datum: Q4 2024.

Safety priority services:

- Doelstelling: Bij minstens 1 op de 8 kilometers die worden gereden in Nederland wordt gebruik gemaakt door eindgebruikers van Safety priority services in Q4 2024. Het gaat dus om 12,5 % van de gereden kilometers. Het gaat hierbij om het totaal aantal gereden kilometers door eindgebruikers in Nederland, waarbij de informatiedienst zodanig is ingeschakeld dat de betreffende eindgebruiker onderweg alle verstrekte informatie kan verzamelen en gebruik kan maken van overeengekomen diensten via die informatiedienst.
- Datum: Q4 2025.
- Dit is een ambitieus doel, aangezien op dit moment bij ongeveer 1 op de 14 kilometers die worden gereden in Nederland deze informatie ontvangt. De huidige stand is dus ongeveer 7% van de gereden kilometers.

DITM/Brainport Eindhoven

- Mijlpaal: Systeemarchitectuur en validatielabs gereed, waardoor er een functionele testfaciliteit is.
- Uitleg: Deze programmalijn specificeert, ontwerpt, implementeert en verifieert een 'Validatielab' waarin Cooperative, Connected en Automated Mobiliteitssysteem (CCAM) applicaties worden getest en gevalideerd. Het validatielab bestaat uit een virtuele simulatie en een fysieke testomgeving (o.a. testweg A270, Fabulos tracé en intelligente kruispunten).
- Datum: Q2 2026.

NTM

- Het NTM platform is operationeel en minstens 20 datasets zijn beschikbaar en bruikbaar voor verschillende toepassingen binnen en buiten mobiliteit. Dat betekent dat de datasets via de website te gebruiken zijn voor verschillende toepassingen.
- Het aantal beschikbare datasets kan gevonden worden op de website: www.nationaaltoegangspunt.nl
- Datum: Q2 2026

<u>Belanghebbenden</u>

De maatregelen richten zich op een breed palet aan doelgroepen als werkgevers, forenzen en studenten in met name verstedelijkte gebieden maar ook in de leegloop-vergrijzende gebieden (keerzijde verstedelijking, vervoersarmoede, wegvallen sociale verbanden en voorzieningen). Met name versnelling in de beschikbaarheid van deelmobiliteit, hubs, terugdringen van onnodige vervoerbewegingen in wijken heeft een positief effect op kinderen, ouderen en lagere inkomensgroepen en de leefbaarheid in steden in algemene zin.

Maatregel 2.2I3: Intelligente Wegkantstations (IWKS)

Naam	Intelligente wegkantstations (IWKS)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	€96,627 miljoen
Departement/directie	Infrastructuur en Waterstaat / Directoraat Generaal Mobiliteit
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (digitale transformatie), daarnaast ook passend bij pijler 1 (groene transitie) en pijler 4 (sociale en territoriale cohesie)
Verwachte einddatum project	Q4 2025

Algemene beschrijving maatregel

Algemeen

De bestaande wegkantstations (WKS's), die onder andere de matrixsignaalgevers op portalen boven de Rijkswegen aansturen, zijn aan vervanging toe; meestal in verband met het bereiken van het einde van hun levensduur.

Deze WKS's zijn verouderd, waardoor ze niet meer op structurele wijze onderhouden kunnen worden. Verder kan door modernisering het totaal aantal WKS's verlaagd worden; één intelligent wegkantstation (iWKS) kan portalen in meerdere rijrichtingen aansturen. Hiermee wordt een bijdrage geleverd aan het verkrijgen van betrouwbare data, nieuwe databronnen en aan het 'connected' maken van de infrastructuur.

Voor deze vervanging is een nieuw type WKS ontwikkeld: het intelligente wegkantstation (iWKS). Het vervangen van verouderde WKS's systemen door moderne iWKS-systemen (input) leidt één-op-één tot een actualisering van de infrastructuur en een mogelijkheid tot uitbreiding van het aantal functionaliteiten van de wegkantsystemen. Gevolgen van dit beleid zijn dat de matrixsignaalgevers voor de komende jaren op efficiëntere wijze aangestuurd kunnen worden. Een efficiëntere aansturing van de matrixsignaalgevers moet leiden tot een verbetering van de verkeersdoorstroming, wat weer een positief effect heeft op de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. De beoogde klimaatvoordelen worden hieronder verder toegelicht.

Digitale- en Klimaataspecten

iWKS is ingericht om (nog tijdens de uitrolperiode die loopt tot en met 2030) de overstap mogelijk te maken van data uit lussen naar *floating car data*. Deze overstap betekent zowel minder materiaalgebruik als minder storingen en minder ritten/afzettingen etc.

iWKS is ingericht om een koppeling te leggen met het veilig introduceren van connected en automated driving. Dit maakt bijvoorbeeld de transitie van informeren en waarschuwen langs de weg, naar in-care informeren en waarschuwen mogelijk en zal zowel bijdragen aan veiligheid als duurzaamheid (via energiebesparing en betere verkeersverdeling).

iWKS maakt sneller waarschuwen voor incidenten en files mogelijk, ook via de verbinding met de auto. Incidenten en files zijn niet goed voor duurzaamheid dus elk bijdrage aan het verminderen hiervan is welkom.

Als onderdeel van deze opdracht worden de bestaande halogeen matrixsignaalgevers vervangen door LED matrixsignaalgevers. Het grootste voordeel van een LED lamp is de hoge energie-efficiëntie. Er gaat namelijk geen energie verloren aan het verhitten van een gloeidraad. Mede daardoor is een LED lamp tot wel 90% efficiënter en zuiniger. De levensduur van LED verlichting loopt op tot wel 70.000 branduren. Een LED lamp gaat daarmee tot wel 35 keer langer mee dan halogeen verlichting. Dit

resulteert daarmee niet alleen in een lager energieverbruik, maar ook in lagere onderhoudskosten en een snelle terugverdientijd.

Ook is er een 50% besparing op het aangesloten vermogen waarneembaar ten opzichte van de oude WKS. De UPS (noodstroom voorziening) van de opstellingen in het testcentrum zijn 160Ah in een oude WKS en 72Ah in een iWKS. Dit is geen directe eis, maar wel een resultaat van de gestelde functionele eis dat deze UPS een iWKS minimaal 2 uur moet kunnen voorzien van stroom bij uitval reguliere stroomvoorziening. Dit is vastgelegd in (sub)systeem specificatie "Wegkantsysteem voor Signaleren en Monitoren, Behuizing.''

Daarnaast is er een materialenbesparing waarneembaar doordat naar verwachting 17% minder wegkantstations (2.950 i.p.v. 4102) nodig zal zijn ten opzichte van de huidige wegkantstations. Dit komt o.a. doordat de een aantal intelligente wegkantstations verkeer uit twee richtingen kan bedienen.

De nieuwe IWKS hebben een lagere onderhoudsbehoefte dan hun voorgangers, wat scheelt in industriële materialen en productie. Daarnaast kunnen de nieuwe iWKS op afstand geüpdatet worden, wat onderhoudsritjes scheelt. Kijkend naar het huidige onderhoudscontract geldt de verwachting dat het aantal ritten door de scheiding van hard- en software ongeveer kan worden gehalveerd.

Door iWKS kan het verkeer ook beter en sneller gespreid worden over de wegen, alternatieve routes bij ongevallen of te groot aanbod. Hier komt ook de informatie-uitwisseling met de serviceproviders om de hoek, TomTom en Google kunnen nauwkeurigere informatie bijvoorbeeld sneller ontvangen.

Voor accu's en circulariteit voorzien we onderstaande besparingen:
Accu's

- Van de huidige wegkantstations werden de noodstroomaccu's vaak overgedimensioneerd, zodat ze ook voor de meest uitgebreid denkbare configuratie (met de meeste matrixsignaalgevers) groot genoeg waren om de geëiste 2 uur stand tijd te kunnen waarmaken.
- In de vraagspecificatie van iWKS is geëist dat de eventuele overcapaciteit van de accu's niet meer dan 100% mag zijn voor de betreffende locatie (eis SKAST.66, noodstroomvoorziening). Dit voorkomt overdimensionering en draagt daarmee bij aan duurzaamheid.

Circulariteit

De volgende contracteisen met impact op de circulariteit zijn opgenomen in de vraagspecificatie:

- VSE-eis SKAST.187 (circulariteit): "Alle onderdelen van de behuizing, inrichting en componenten dienen waar mogelijk te bestaan uit materialen of componenten die zelf gerecycled zijn, of aan het einde van de levensduur recyclebaar te zijn."
- VSE-eis SKAST.188 (demonteerbaarheid): "Alle onderdelen van de behuizing, inrichting en componenten dienen waar mogelijk te bestaan uit eenvoudig te demonteren en van elkaar te scheiden materialen en subonderdelen."

Verkeersdoorstroming

De nieuwe iWKS hebben een 5% betere verkeersdoorstroming als doel. Daarnaast dragen de nieuwe, efficiëntere iWKS bij aan minder filevorming. Dit heeft beide een positief klimaateffect. Immers, minder reistijd leidt tot minder uitstoot.

Naast pijlers 1 (groene transitie), 2 (digitale transformatie) en 4 (sociale en territoriale cohesie), draagt de maatregel ook bij aan landspecifieke aanbeveling (CSR) 2020: 'Publieke investeringsprojecten vervroegen en private investeringen aanmoedigen om het economisch herstel te bevorderen. De investeringen toespitsen op de groene en digitale transitie, met name op de ontwikkeling van digitale vaardigheden, duurzame infrastructuur, het schoon en efficiënt opwekken en gebruiken van energie, en missie gedreven onderzoek en innovatie.'

De nieuwe iWKS bieden tevens de benodigde hardware voor de ontwikkeling van een Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (NTM).[53] Het NTM is ook een cruciaal aspect binnen maatregel 2.2I3 Veilige, Slimme en Duurzame Mobiliteit. Om een betrouwbaar stelsel van mobiliteitsdata mogelijk te maken voor alle publieke en private dienstverleners, is in 2020 bestuurlijk afgesproken in het BO MIRT om als Rijk, Regio's en de dataknooppunten in te zetten op de ontwikkeling van een Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata (NTM).

Digitale transformatie

De introductie van iWKS faciliteert standaardisatie en uniformering in dataverzameling, doordat de architectuur hierop ingericht is (de intelligentie is van de kasten weggehaald en wordt centraal geregeld). Hierdoor wordt eveneens de uitwisseling geüniformeerd en geoptimaliseerd, dit gebeurt in ons geval via NDW die ook de Europese data uitwisseling verzorgt.

De data uitwisseling met serviceproviders als TomTom, ANWB en andere partijen wordt ook verbeterd door de introductie van iWKS. iWKS maakt het ook mogelijk om toekomstige directe voertuig-wal communicatie (zonder tussenkomst van serviceproviders) te introduceren, ten behoeven van connected en automated driving.

Nieuwe databronnen zijn eenvoudig 'in te pluggen' op iWKS.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Als doelstellingen wordt het tot en met 2025 aantal operationeel op te leveren iWKS opgenomen. De aantallen iWKS (cumulatief) verdeeld over de tijd worden in onderstaande tabel weergegeven.

Jaar	Aantal kasten geplaatst en operationeel
2023	591
2024	1106
2025	1906

Monitoring

De monitoring van het plaatsen en opleveren van de iWKS vindt plaats op basis van systeemgerichte contractbeheersing (SCB). Rijkswaterstaat werkt sinds 2003 met systeemgerichte contractbeheersing. Rijkswaterstaat geeft opdrachtnemers namelijk graag passende verantwoordelijkheid. Ze bewaken de kwaliteit van het geleverde product met hun kwaliteitsmanagementsysteem en tonen aan dat ze aan de eisen van Rijkswaterstaat voldoen. Rijkswaterstaat past vervolgens Systeemgerichte Contractbeheersing (SCB) toe om dit te toetsen.

De opdrachtnemer beheert zelf de kwaliteit van de geleverde producten. En Rijkswaterstaat voert risicogestuurde toetsen uit en zet hierbij gecertificeerde (lead-)auditors in, die zich kunnen laten bijstaan door specialisten in de te toetsen materie. Voor de toetsingen gebruikt Rijkswaterstaat het Kader Contractbeheersing, waarin Rijkswaterstaat ook de koppeling met rechtmatig betalen maakt.

Op de website van Rijkswaterstaat wordt methode voor systeemgerichte contractbeheersing verder toegelicht.[54]

[53] Smart mobility | Rijkswaterstaat
[54] Kwaliteitsbewaking producten Rijkswaterstaat | Rijkswaterstaat

Belanghebbenden

Belanghebbenden zijn op de eerste plaats weggebruikers die tijdens hun reis gebruik maken van efficiëntere en slimmere wegkantstations.

In meer algemene zin is er een collectief/maatschappelijk belang aangezien er klimaatwinst wordt geboekt door lager energieverbruik.

Onderdeel 2.3 Toekomstbestendig maken van IT bij de overheid

Overzichtskader: 2.3. Toekomstbestendig maken van IT bij de overheid

Beleidsdomein: Digitalisering; IT; Overheid.

Doel: De maatregelen onder dit onderdeel zien toe op de digitalisering van de Nederlandse overheid. De publieke sector wordt daardoor efficiënter, transparanter en toekomstbestendig. Door digitalisering van de publieke sector wordt de digitalisering van de private sector gestimuleerd.

Hervormingen en/of investeringen:

Hervormingen:

- Informatiemanagement Overheid (Open op Orde/Wet Open Overheid)

Investeringen:

- Groundbreaking IT (GrIT)
- Digitalisering van de strafrechtketen

Geraamde totale kosten: 185,1 mln EUR

Introductie
De coronacrisis heeft de digitalisering van de samenleving in een stroomversnelling gebracht. In een digitaliserende samenleving is het essentieel dat de overheid digitaliseert om haar burgers goed te kunnen dienen en haar taken efficiënt en transparant uit te kunnen voeren. Dit onderdeel richt zich op de digitalisering van de Nederlandse overheid. Maatregelen richten zich op het toekomstbestendig maken van de overheid en het verbeteren van transparantie en de efficiëntie van de overheid. Het digitaliseren van de Nederlandse overheid sluit aan bij het vlaggenschip *Modernise* en Europese prioriteiten, zoals het Digitaal Decennium. Digitalisering van de overheid draagt ook bij aan de doelen van de Nederlandse Digitaliseringsstrategie.

a) Belangrijkste uitdagingen

Zoals de HVF-verordening beschrijft, zijn hervormingen en investeringen in digitale technologieën, infrastructuur en processen nodig om het concurrentievermogen van de Europese Unie op mondiaal niveau te vergroten en om de Europese Unie veerkrachtiger, innovatiever en minder afhankelijk maken. De EU heeft hierbij ook oog voor de strategische autonomie van de EU. Hervormingen en investeringen onder dit onderdeel zullen zich richten op het toekomstbestendig maken van IT bij de overheid. Hieronder vallen de verbetering van digitalisering van diensten, de ontwikkeling van digitale en data-infrastructuur, clusters en digitale-innovatiehubs en open digitale oplossingen.

Zoals beschreven in onderdeel 2.1 Promoten van innovatieve technologieën, presteert Nederland goed op digitale transformatie, zoals gemonitord in de Index van de digitale economie en maatschappij (DESI) 2021[55]. Nederland presteert met een score van 79,9% voor digitale openbare diensten bovengemiddeld (EU-gemiddelde: 68,1%).

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

Digitalisering van de overheid is een prioriteit, zowel in Europa als in Nederland. Op Europees niveau zijn er op het gebied van digitale overheid veel stappen gezet. Nu het eGovernment Action Plan 2016-2020 succesvol is voltooid, speelt digitale overheid een essentiële rol in het Digitale Decennium[56]. In het Digitale Decennium is digitalisering van overheidsdiensten immers één van de vier hoofdpunten. Digitalisering van overheid speelt ook een belangrijke rol in verschillende verklaringen die door de lidstaten zijn ondertekend. Zoals de Tallinn Ministerial Declaration on

[56] Het Digitale Decennium is de visie en strategie van de Europese Commissie voor de digitale transformatie van Europa in de periode tot 2030. Europa's digitaal decennium: doelstellingen voor 2030 | Europese Commissie

eGovernment (2017), Berlin Declaration on Digital Society and Value-based Digital Government (2020) en de Lisbon Declaration Digital Democracy with a Purpose (2021).

De maatregelen onder dit onderdeel dragen bij aan de voorgenoemde Europese beleidsdoelen op het gebied van digitale overheid en sluiten aan bij het vlaggenschip *Modernise.* Ook dragen de maatregelen integraal bij aan EU's **landspecifieke aanbevelingen** voor Nederland Zo bestaat het pakket uit publieke investeringsprojecten die de digitale transitie bevorderen en worden publieke investeringsprojecten op dit gebied vervroegd (LSA 2020.3). Met de investeringen in de maatregel GrIT wordt het hybride werken voor ambtenaren van het Ministerie van Defensie gefaciliteerd en worden wordt de data-infrastructuur verder ontwikkeld en bestendig gemaakt voor de toekomst. Bovendien draagt de maatregel GrIT bij aan de strategische autonomie van de EU. Dat gebeurt door zorgvuldige keuzes te maken in de aanbieders van IT-diensten en belangrijke toeleveringsketens te diversifiëren. Gezien de vertrouwelijkheid van de gemoeide informatie van het ministerie van Defensie wordt er veel aandacht besteed aan cyberveiligheid. Hierdoor kan de strategische autonomie van Nederland en de EU geborgd worden.

De meest recente Nederlandse Digitaliseringsstrategie 2021[57] richt zich op de volgende zes prioriteiten:

- **Artificiële intelligentie**. Deze prioriteit is reeds beschreven onder onderdeel 2.1: promoten van innovatieve technologieën.
- **Data.** Nederland zet in op verantwoord data delen, bijvoorbeeld tussen bedrijven en instellingen in de *Data Sharing Coalition*. Dataverkeer is niet gebonden aan grenzen. Daarom vindt het kabinet dat de kaders voor datagebruik en infrastructuurdiensten uit Brussel moet komen. Naast de juiste voorwaarden voor het gebruik en uitwisselen van data is er ook behoefte aan veilige en betrouwbare opslag- en verwerkingsmogelijkheden voor data. Bovendien faciliteert het kabinet verschillende Nederlandse bedrijven die zich willen aansluiten bij het GAIA-X programma.
- **Digitale vaardigheden en inclusie.** Het is een prioriteit van Nederland om digitale vaardigheden te verbeteren. Zo zet Nederland in op een digitale transitie van het onderwijs. Hierbij is het belangrijk voor Nederland dat iedereen volwaardig aan online onderwijs kan deelnemen. Er is ook een Rijksbrede aanpak over desinformatie. Dit sluit aan bij de Europese bevordering van mediawijsheid. Nederland heeft ook de module Veilig online gelanceerd. Hierin worden mensen geholpen om veilig het internet op te gaan. De Digihulplijn is geopend om mensen te helpen bij het (veilige) gebruik van een laptop of tablet. De Groeistrategie benadrukt het belang van de digitale transitie in relatie tot het onderwijs en de arbeidsmarkt. Nederland kent al enkele goede en succesvolle initiatieven voor (om)scholing van mensen en het bevorderen van digitale vaardigheden, zoals Make IT Work, Cloud IT Academy en Brightlands Services Campus. Een brede coalitie van publieke en private partijen werkt in het kader van de Human Capital Agenda ICT aan een opschalingsplan. Daarnaast biedt de regeling Nederland Leert Door mogelijkheden voor kosteloos ontwikkeladvies en om- of bijscholing. Bovendien heeft Nederland een infrastructuur gerealiseerd van 16 mkb-werkplaatsen, waar studenten en docenten van onderwijsinstellingen ondernemers helpen bij het opzetten van hun online marketing en het benutten van data in het bedrijf.
- **Connectiviteit.** De basis van het Nederlands beleid voor connectiviteit is het Actieplan Digitale Connectiviteit uit 2018.[58] Dit actieplan moet zorgen voor een diverse en kwalitatief hoogwaardige mobiele connectiviteit. Het connectiviteitsdoel voor 2023: iedereen op ten minste 100 Mbit/s en een grote meerderheid op 1 Gbit/s.
- **Weerbaarheid.** Nederland heeft de Nederlandse Cybersecurity Agenda (NCSA) ontwikkeld, waaruit tal van initiatieven zijn voortgevloeid om de economische en maatschappelijke kansen van digitalisering op een veilige manier te benutten en de nationale veiligheid in het (wereldwijde) digitale domein te beschermen. Voor het verhogen van de digitale weerbaarheid van het niet-vitale bedrijfsleven is het Digital Trust Center (DTC) opgericht. DTC heeft als hoofdtaak om binnen deze doelgroep samenwerkingsverbanden te stimuleren en om informatie en advies te delen. Bovendien is het bevorderen van de digitale veiligheid van ICT-producten en diensten en het Internet of Things een

[57] https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/04/26/nederlandse-digitaliseringsstrategie-2021
[58] Kaart van de snelheid van vaste internetverbindingen in Nederland | Overal snel internet

belangrijk onderdeel van het verhogen van de digitale weerbaarheid. Dit wordt vormgegeven met de implementatie van de Roadmap Digitaal Veilige Hard- en Software van de Rijksoverheid.

- **Overheid**. Het Overheidsbrede Beleidsoverleg Digitale Overheid (OBDO) stelt jaarlijks de Agenda Digitale Overheid: NL DIGIbeter op. De belangrijkste thema's in de agenda zijn digitale inclusie, digitale innovatie, publieke waarden en grondrechten, digitale weerbaarheid en digitale identiteit. Bovendien heeft Nederland NL DIGITAAL: Interbestuurlijke Datastrategie Nederland, gepubliceerd. Deze interbestuurlijke datastrategie wordt opgesteld door de Rijksoverheid, provincies, gemeenten en waterschappen en schetst op hoofdlijnen hoe de overheid kansen om maatschappelijke opgaven met data op een effectieve manier aan te gaan vaker en beter kan realiseren. Hierbij worden risico's van datagebruik goed afgewogen. Verder werkt Nederland samen met andere Europese landen aan de digitale transformatie van de overheid in de *Coalition of the Willing*, een samenwerkingsverband van Nederland, België, Duitsland, Denemarken, Estland, Frankrijk, Finland en Portugal waar kennis uitgewisseld wordt.

In het coalitieakkoord wordt ook sterk ingezet op het toekomstbestendig maken van de overheid. Zo verbeteren we de toegankelijkheid van digitale overheidsdiensten. Ook wil Nederland in Europees verband inzetten op versterking van de samenwerking tussen lidstaten op het gebied van digitalisering, onder meer op mensgerichte inzet van kunstmatige intelligentie, digitale ethiek, ontwikkeling van digitale identiteit en cybersecurity en 'open source'.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Hervormingen

Informatiemanagement Overheid

Met deze hervorming wordt het beheer van informatie door de overheid herijkt zodat de transparantie en de openheid daarvan verbeterd wordt. De hervorming richt zich op vier assen: (i) medewerkers en cultuur, (ii) processen, (iii) informatiesystemen, en (iv) bestuur, toezicht en handhaving. Elke rijksoverheidsorganisatie heeft actieplannen ingeleverd om de nodige hervormingsstappen te zetten. De inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed wordt als toezichthouder de komende jaren versterkt.

Investeringen

Groundbreaking IT (GrIT)

Met deze investering wordt de IT-infrastructuur van het ministerie van Defensie vernieuwd. Met het programma wordt een compleet nieuwe IT-infrastructuur opgezet, zodat het ministerie van Defensie van betrouwbare, veilige, toekomstbestendige en flexibele systemen gebruik kan maken. Dit moet zorgen voor verbeterde capaciteiten op het gebied van informatie gebaseerde operaties, cyberveiligheid en big data. Marktpartijen worden betrokken bij de uitvoering van dit investeringsproject.

Digitalisering van de strafrechtketen

Met deze investering worden de IT-systemen van de strafrechtketen verbeterd. De bedoeling is dat alle betrokkenen altijd toegang hebben tot de voor hun relevante informatie en op digitale wijze actie kunnen ondernemen. Verbeterde IT-systemen zullen het contact tussen betrokken organisaties (zoals de politie, het openbaar ministerie en de rechterlijke macht) faciliteren. Ook wordt al het relevante audio- en beeldmateriaal toegankelijk voor betrokkenen. Een portaal wordt ingericht om burgers betere toegang te geven tot de strafrechtketen, bijvoorbeeld met betrekking tot hun eigen rechtszaken of voor het melden van misdaad.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat	Digitaal	Vlaggenschip
Hervorming	Informatiemanagement		0%	100%	Modernise

	Overheid (Open op Orde/ Wet Open Overheid)				
Investering	Groundbreaking IT (GrIT)	2020.3	0%	100%	Modernise
Investering	Digitale hervorming van de strafrechtketen	2020.3	0%	100%	Modernise

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Hervormingen:

Maatregel 2.3H1: Informatiemanagement Overheid

Naam	Informatiemanagement Overheid (Open op Orde/Wet Open Overheid)
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Departement/directie	BZK/Directoraat Generaal Digitalisering en Overheidsorganisatie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	2. Digitale transformatie
Verwachte einddatum project	Q2 2026 (gedeelte dat meeloopt in HVP)

Algemene beschrijving maatregel

Transformatie naar een transparante en open overheid passend bij de Informatiesamenleving.

Op 6 april 2021 heeft het Kabinet het generieke actieplan 'Open op Orde' aan het parlement aangeboden. Dit actieplan richt zich op de benodigde structurele verbetering van de informatiehuishouding (informatiemanagement) binnen de gehele Rijksoverheid. De volledigheid en betrouwbaarheid van overheidsinformatie dient de democratische verantwoording en de individuele belangen van rechthebbende en rechtzoekende burgers. Het is een randvoorwaarde om te komen tot een open en transparante overheid.

Op 10 mei 2021 heeft het kabinet de beleidslijn actieve openbaarmaking Rijksoverheid ter bespreking naar het parlement gestuurd. De informatievoorziening aan het parlement moet adequater, opener en completer. Het kabinet heeft aangekondigd per 1 juli 2021 een start te willen maken met het openbaar maken van de onderliggende beslisnota's bij elke brief die aan het parlement wordt gestuurd. In een 'beslisnota' zijn de overwegingen, alternatieven, relevante feiten en risico's ambtelijk op een rij gezet voor de bewindspersoon. Door het openbaar maken van deze nota's wordt op een toegankelijke en compacte wijze inzicht geboden in de afwegingen en betrokken belangen bij de besluitvorming. De beslisnota's worden digitaal openbaar gemaakt op www.rijksoverheid.nl en op https://open.overheid.nl.

Op 27 oktober 2021 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel Wet open overheid (Woo) aangenomen. De Wet open overheid (Woo) heeft als doel alle overheden en semi-overheden transparanter te maken. De wet moet ervoor zorgen dat overheidsinformatie voor burgers, pers en media, Kamerleden en medewerkers beter vindbaar, uitwisselbaar, eenvoudig digitaal te ontsluiten is. De wet is op 1 mei 2022 grotendeels in werking getreden.

De verandering waar overheden voor staan om tot een open en transparante overheid te komen passend in de nieuwe informatiesamenleving is groot en vraagt een verandering langs alle vier de assen (actielijnen) van medewerkers/cultuur, processen, informatiesystemen en bestuur/toezicht/handhaving. Het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde

werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving. Elke rijksoverheidsorganisatie heeft actieplannen ingeleverd waarin een groot aantal maatregelen per actielijn zijn opgenomen.

De inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed wordt als toezichthouder de komende jaren versterkt en voert jaarlijks onderzoeken uit naar de stand zaken bij de centrale overheid.

De Wet open overheid stelt een aansluiting van alle bestuursorganen op een door BZK onderhouden digitale infrastructuur verplicht. BZK is bezig met de verdere professionalisering van het Platform Open Overheidsinformatie (PLOOI) en de ontwikkeling van een overheid brede standaard ICT-koppeling. Meer dan 1000 overheidsorganisaties zullen de komende jaren gefaseerd aangesloten worden, waarbij gefaseerd 17 categorieën informatie openbaar toegankelijk gemaakt zullen worden.

Het Platform Open Overheidsinformatie (PLOOI: http://open.overheid.nl) zorgt dat overheidsinformatie gemakkelijk te vinden is door één centrale plaats te bieden voor alle actief openbaar gemaakte overheidsinformatie in Nederland. Het wordt ontwikkeld door het Kennis- en exploitatiecentrum Officiële Overheidspublicaties (KOOP), een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Met PLOOI zorgt KOOP ervoor dat er samenhang is tussen de verschillende openbare overheidsinformatie bronnen. Zo is informatie vindbaar met één algemene reeks zoektermen, ongeacht waar de informatie oorspronkelijk gepubliceerd is. PLOOI helpt overheidsorganisaties om overheidsinformatie op een gestandaardiseerde manier te publiceren en daarmee vindbaar te maken voor een breed publiek. Hierdoor zorgt PLOOI dat deze overheidsorganisaties voldoen aan de eisen van de Wet open overheid.

De aansluiting van alle overheidsorganisaties zal in de komende jaren plaatsvinden. Er is sprake van een gefaseerde implementatie, waarbij gefaseerd wordt op basis van informatiecategorieën en bestuursorganen kunnen aansluiten wanneer ze klaar zijn voor de betreffende categorie. De wet geeft juist de mogelijkheid tot fasering omdat op dit moment niet realistisch te voorspellen is hoe lang de totale meerjarige implementatie zal duren. Er is momenteel voor geen van de categorieën al een juridische deadline vastgesteld. Voor Q2 2026 verwachten wij dat minstens 330 000 documenten zijn ontsloten door middel van het PLOOI platform en dat er minstens 4 informatiecategorieën open zijn gesteld. Dit onderdeel van de implementatie loopt dus mee onder het HVP.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

- Visie is dat alle relevante documenten voor een ieder eenvoudig toegankelijk zijn.
- Doelstelling: om dat te bereiken is de hoofddoelstelling (geborgd in de Wet open overheid) dat alle >1000 overheidsorganisaties (departementen, zelfstandig bestuursorganen, gemeenten, provincies, waterschappen) gefaseerd worden aangesloten op PLOOI en de 17 informatiecategorieën via PLOOI toegankelijk zijn. De stuurgroep Open Overheid waarin alle overheidslagen zijn vertegenwoordigd, is verantwoordelijk voor het bereiken van deze opgave.

Mijlpalen:

- Mijlpaal 1: Wet treedt in werking. De Wet open overheid is op 1 mei 2022 in werking getreden. De verplichting om in de wet gespecificeerde categorieën informatie actief openbaar te maken (artikel 3.3, Wet open overheid) treed gefaseerd in werking op bij koninklijk besluit nader te bepalen tijdstippen.
- Mijlpaal 2: Generieke actieplan gereed. Op 1 februari 2022 hebben alle Rijksoverheid organisaties een geactualiseerd actieplan aangeleverd voor de verbetering van hun informatiehuishouding. In Q4 2022 is het generieke actieplan gereed.

- Doelstelling 1: In Q4 2026 zullen er minstens 4 informatiecategorieën open zijn gesteld. Hiermee is de ontsluiting van documenten van minstens 4 informatiecategorieën gestart.
- Doelstelling 2: Aantal aangesloten documenten. In Q4 2026 zullen er minstens 330 000 documenten zijn ontsloten op het PLOOI platform..

Toelichting:

- Op 6 april 2021 is voor de Rijksoverheid het generieke actieplan Open op Orde opgeleverd, naar het parlement gestuurd en is gestart met de uitvoering.
- In samenwerking met de Audit Dienst Rijk is een nulmeting ontwikkeld om de stappen naar een open en transparante Rijksoverheid te monitoren. Alle Rijksoverheidsorganisaties hebben per 1 december 2021 een nulmeting uitgevoerd en aan BZK aangeleverd.
- Op 1 februari 2022 hebben alle Rijksoverheid organisaties een geactualiseerd actieplan aangeleverd voor de verbetering van hun informatiehuishouding.
- Elk jaar wordt na de nulmeting, een één, twee etc. meting door elke Rijksoverheidsorganisatie uitgevoerd en een jaarrapportage over de genomen maatregelen opgesteld.
- Per 1 mei 2022 start een onafhankelijk Adviescollege openbaarheid en informatiehuishouding. Het college adviseert de regering en de beide Kamers der Staten-Generaal gevraagd en ongevraagd over de uitvoering van de regels over openbaarmaking van publieke informatie. Het college adviseert periodiek de Minister van BZK over aanpassing van het meerjarenplan (hoe overheidsorganisaties hun digitale overheidsinformatie duurzaam toegankelijk maken). Het college rapporteert in zijn advies in elk geval over de stand van de informatiehuishouding in het bestuur, de voortgang van de uitvoering van het meerjarenplan en de toegang tot de publieke informatie.
- (Mede-)overheden hebben via een uitvoeringstoets de middelen gevraagd en gekregen om de implementatie en uitvoering van de Woo te realiseren. Vanwege een verandering in de concept wettekst van de Woo begin 2021, wordt in 2022 een nieuwe uitvoeringstoets uitgevoerd om zeker te zijn van een realistische uitvoering.
- De fasering van actieve openbaarmaking en aansluiting op PLOOI wordt bij Koninklijk besluit conform de Woo ingeregeld.

Rapportageverplichtingen: Voor de verbetering van de informatiehuishouding wordt in het jaar aangesloten bij de interne rapportages van de rijksoverheidsorganisaties. Na afloop van het jaar is een jaarrapportage verplicht die gebruikt wordt voor de Jaarrapportage Bedrijfsvoering Rijk. Voor de Wet open overheid wordt een meerjarenplan voor elke bestuurslaag verplicht per 1 mei 2022 waarover het externe Adviescollege openbaarheid en informatiehuishouding advies geeft. Een rapportageverplichting moet nog uitgewerkt worden.

Belanghebbenden

Een open en transparante overheid betekent dat overheidsinformatie voor burgers, pers en media, Kamerleden en medewerkers beter vindbaar, uitwisselbaar, eenvoudig digitaal te ontsluiten en goed digitaal te archiveren is. De volledigheid en betrouwbaarheid van overheidsinformatie dient de democratische verantwoording en de individuele belangen van rechthebbende en rechtzoekende burgers. Het is een randvoorwaarde om te komen tot een open en transparante overheid.

Het digitaal ontsluiten van overheidsinformatie maakt geen onderscheid in gender en maakt informatie eenvoudig toegankelijk voor iedereen die er gebruik van wil maken.

Zowel voor pers en media als voor burgers en Kamerleden is het digitaal op één plek toegankelijk hebben van alle overheidsinformatie met een goede zoek en vindfunctie een forse verbetering ten opzichte van de huidige situatie waarbij de informatie op meerdere plekken gezocht moet worden of zelfs deels nog niet is gedigitaliseerd.

Voor belanghebbenden die moeite hebben met digitalisering wordt ook fysiek de mogelijkheid geboden om de informatie te ontvangen en hulp te krijgen bij het opvragen van informatie.

Investeringen

Maatregel 2.3I1: Grensverleggende IT (GrIT)

Naam	Grensverleggende IT (GrIT)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	94,1 miljoen
Departement/directie	Ministerie van Defensie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Digitale transformatie
Verwachte einddatum project	Q1 2026

Algemene beschrijving maatregel

Defensie werkt samen met een consortium van marktpartijen aan het Programma Grensverleggende IT (GrIT). Er is een visie geformuleerd, er zijn eisen vastgesteld, belemmeringen in kaart gebracht en er zijn oplossingen ontworpen. GrIT is cruciaal voor de digitale transformatie van de Nederlandse defensieorganisatie. Er is noodzaak tot vernieuwing, wil IT voor Defensie de "strategische *enabler*" zijn die het nodig heeft voor het effectief en doelmatig uitvoeren van haar grondwettelijke taken.

Het **Programma GrIT** realiseert de IT-Eisen uit het **High Level- & Functioneel Ontwerp.** Hoe het Programma van Eisen van GrIT wordt ingevuld is vastgelegd in het **Technisch Ontwerp** voor de *IT Infrastructuur*, *Basis IT Toepassingen* en *Generieke Services*.

De business-eisen worden samengevat in zes thema's van het programma GrIT:

- De Business en de **mens staan centraal**, de IT sluit aan.
- De IT maakt **veilig samenwerken** in snel wisselende verbanden mogelijk.
- De IT is **betrouwbaar en beschikbaar**.
- Met de IT is Defensie '**wereldwijd connected**'.
- De IT is geschikt voor verwerken, opslaan en analyseren voor **zeer grote hoeveelheden informatie**.
- De IT is **eenvoudig en snel aanpasbaar**.

In het **Functioneel & Technisch Ontwerp** is veel zorg besteed aan het opzetten van een integrale IT-architectuur. De IT-architectuur is opgebouwd uit *Solution Building Blocks* (SBB). Van elk SBB is vastgelegd welke Functionele IT-Eisen ingevuld worden, wat de integratiepunten zijn en welke technologie ingezet wordt. Hierbij is specifiek gekeken naar de beveiliging, de aansluiting bij NAVO- en marktstandaarden, de beheersbaarheid, schaalbaarheid en de *total cost of ownership* (TCO) van elke oplossing.

Hiermee is een flexibele, open, en modulaire IT-architectuur neergezet die Defensie optimaal ondersteunt bij het uitvoeren van haar grondwettelijke taken, zowel nationaal als internationaal. De integrale architectuur en de schaalbaarheid van de bouwblokken maken het mogelijk in elke beoogde

gebruiksomstandigheid en voor elk rubriceringsniveau (Laaggerubriceerde informatie [LGI] en Hooggerubriceerde informatie [HGI]) dezelfde IT-services te leveren.

De selectie van oplossingen zorgt voor een IT-architectuur die invulling geeft aan het langdurig en duurzaam samenwerken met andere partijen. Het, waar mogelijk, gebruik van *Open Source*-toepassingen en de samenwerking tussen Defensie en de markt bieden Defensie een ecosysteem waar innovatie centraal staat.

De bouwblokken staan niet alleen centraal in de functionele en technische invulling van het GrIT-programma. Ze vormen ook de basis voor de planning van GrIT, op welke wijze de verrekening plaatsvindt en wat de organisatorische en contractuele afspraken tussen Defensie en de markt zijn. Dit alles om de invoering en benutting van GrIT nu en in de toekomst direct af te stemmen op de behoeften uit de Defensieonderdelen.

Doel en scope

Het doel van het programma GrIT is om een groot deel van de bestaande IT-infrastructuur van het ministerie van Defensie te vervangen en vernieuwen. Het project is daarbij ook gefocust op digitale transformatie, door de nieuwste IT-ontwikkelingen en technologieën te introduceren. Met GrIT is het ministerie van Defensie voorbereid op de digitale uitdagingen van de toekomst.

In onderstaande afbeelding wordt de scope van GrIT weergegeven.

Blokken

Het volledige GrIT-programma bestaat uit 42 zogenaamde 'blokken' (deelprojecten). Veertien hiervan houden geen rechtstreeks verband met militaire operaties. Dit zijn de blokken die hier binnen het kader van het HVP worden aangeboden. Dit betreft dus slechts een gedeelte van het totale programma. Het gaat onder meer om informatiebeveiliging, de ondersteuning van beheerdiensten, callcenters en informatiedesks en veilig communiceren met derden. Deze veertien blokken vallen zodoende niet onder het verbod van artikel 41 lid 2 VEU.

GrIT wordt ontwikkeld in samenwerking met een consortium van marktpartijen en wordt ontwikkeld in en door gemengde teams bestaande uit mensen uit het consortium en eigen defensiepersoneel. Dit zal leiden tot leermogelijkheden op alle niveaus.

GrIT is in het eerste kwartaal van 2021 gestart. De werkzaamheden rond de veertien blokken worden volgens een flexibele planning afgerond medio 2026. Het totale programma GrIT loopt daarna nog door.

Drie clusters

De veertien blokken die geen rechtstreeks verband houden met militaire operaties kunnen onderverdeeld worden over drie clusters. Deze clusters, bestaande uit blokken, maken onderdeel uit van de ambitie van de Nederlandse overheid om haar ICT-systemen te actualiseren en verbeteren.

Het cluster 1a bevat de eerste oplevering van ICT-voorzieningen die het voor Defensiemedewerkers mogelijk maakt om veilig plaats- en tijdsonafhankelijk te werken. Per Q2 2024 zullen de volgende zaken voor 500 medewerkers beschikbaar moeten zijn:

- Medewerkers hebben op kantoor en op de thuiswerkplek toegang en werken via een veilig mobiel netwerk.
- Medewerkers hebben toegang tot één integraal platform voor voice, video en chat.
- Medewerkers hebben de beschikking over een persoonlijke virtuele werkplek die op elk end-user device kan worden gebruikt.
- Medewerkers hebben toegang tot een veilige samenwerkingsruimte (cloud) waarin documenten veilig kunnen worden gedeeld.

Het cluster 1b is een vervolg op het cluster 1a. Vanaf het eerste kwartaal van 2026 zullen 500 extra medewerkers de volgende zaken beschikbaar moeten zijn:

- Medewerkers hebben toegang tot een specifiek platform dat ondersteunende? diensten (service desk etc.) beschikbaar maakt.
- Medewerkers hebben een eigen end-user device (laptop, desktop, tablet of smartphone).
- Medewerkers hebben op uniforme wijze toegang tot dezelfde basisapplicaties (verwerken van presentaties, spreadsheets, business internet en printfaciliteiten).

In totaal werken er 16.000 burgermedewerkers bij het ministerie van Defensie.[59] Daarvan werkt een deel niet achter een bureau met een laptop. Hierbij kan men denken aan monteurs, chauffeurs, et cetera. Uiteindelijk is de doelgroep van het totale programma GrIT alle medewerkers van Defensie. Het deel wat in het HVP landt, beslaat veertien blokken en kost 94,1 miljoen euro, een fractie van het totale pakket. Vandaar dat de (minstens) 500 medewerkers per subdoelstelling voldoende ambitieus geacht kan worden.

Het cluster 2 bevat de oplevering van Cyber Security werkzaamheden. Vanaf het eerste kwartaal van 2024 zullen de volgende werkzaamheden zijn voltooid:

- De opzet van een Security Operations Center waarbij aandacht wordt besteed aan:
    - een ingerichte bewaking zodat gegevens niet beschikbaar komen voor niet-geautoriseerde personen en organisaties.
    - Invoering van identificatie- en toegangsmanagement.
    - Gescheiden fysieke ruimtes waarin LGI (reguliere werkzaamheden) en HGI (strikt vertrouwelijk werkzaamheden) worden uitgevoerd.
    - Digitale toegangscontrole tot datacenters.

Het cluster 3 bestaat uit de oplevering van de verbetering van netwerken (bedraad en draadloos) op fysieke locaties (zogenaamde LAN (Local Area Network)-applicaties. Netwerkapparatuur wordt vervangen zodat medewerkers van de juiste dekking worden voorzien. Ook wordt de migratie van LANTEK back-end applicaties naar de nieuwe IT-infrastructuur bewerkstelligd.

Zelf-assessment cyberveiligheid

Bij ICT-projecten bij de Nederlandse overheid is aandacht voor cyberveiligheid, ter bescherming van de veiligheid en vertrouwelijkheid van ICT-middelen en –systemen in Nederland. Binnen het ministerie van Defensie is er een integraal cyberveiligheidssysteem. Er is structureel aandacht voor de beveiliging van alle ICT-middelen die bij het ministerie in gebruik zijn. De integrale beveiliging

[59] https://werkenbijdefensie.nl/interessegebieden/burgermedewerker

bestrijkt ook de voorgenomen ICT-investeringen in het kader van GrIT, waarmee de cyberveiligheid van dit programma is geborgd. De bestaande integrale en structurele beveiliging van het ministerie van Defensie maakt het overbodig om een afzonderlijke assessment van de cyberveiligheid van GrIT uit te voeren.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Cluster 1a: Veilig plaats- en tijdsonafhankelijk werken

Minimaal 500 Defensie-ambtenaren kunnen veilig remote werken en hebben toegang tot een veilig netwerk, communicatiemiddelen (voice/video/chat), persoonlijke virtuele werkplek en uniforme samenwerkingsruimten. Einddatum: Q4 2024.

Cluster 1b: Veilig plaats- en tijdsonafhankelijk werken
Minimaal 500 Defensie-ambtenaren kunnen veilig remote werken en hebben nu ook toegang tot een vernieuwd contact center, een persoonlijk End-User Device en IT-toepassingen. Einddatum: Q1 2026.

Cluster 2: Cyber Security
De oplevering van de volgende cyber security maatregelen:

- De opzet van een Security Operations Center.
- Invoering van identificatie- en toegangsmanagement.
- Een oplossing geïmplementeerd om gecertificeerd en gecontroleerd LGI- en HGI-informatie te kunnen uitwisselen.
- Een oplossing geïmplementeerd voor digitale toegangscontrole tot datacenters.

Einddatum: Q1 2024.

Cluster 3: LANTEK en beheertoepassing
Het opleveren van een verbetering van het LAN-netwerk. Het opleveren van het LANTEK-netwerk, welke o.a. bestaat uit geautomatiseerde test- en meetopstellingen, kallibratie-apparatuur, de aansturing voor CNC-machines of andere (rand)apparatuur zoals CAD/CAM-systemen, Tempest meetapparatuur en meet-, regel- en testapparatuur voor telefoon-, marifoon-, satelliet-, radarsystemen of systemen ten behoeve van artikelopslag en de koppeling van/naar de nieuwe IT-infrastructuur. Daarnaast zijn ondersteunende beheerprocessen ingericht. Einddatum: Q3 2025.

Belanghebbenden

- Voor het functioneren van Defensie is goede en toekomstbestendige ICT van groot belang. Zonder toekomstbestendige ICT is het voor Defensie niet mogelijk om effectief invulling te geven aan haar maatschappelijke taak: het beschermen van Nederland, Nederlanders en de Nederlandse belangen.
- Primair belanghebbenden bij het programma GrIT zijn de medewerkers van Defensie. De implementatie van GrIT zorgt onder meer dat het voor alle defensiemedewerkers mogelijk wordt om veilig plaats- en tijdsonafhankelijk te werken. De verbetering van cybersecurity-voorzieningen, voorzien in GrIT, komt ook het functioneren van Defensie en haar medewerkers ten goede.

Maatregel 2.3I2: Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen

Naam	Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	91 mln. EUR
Departement/directie	Justitie en Veiligheid / Directoraat-Generaal Rechtspleging en Rechtshandhaving / Directie Strafrechtketen (DSK)
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2 (Digitale transformatie)
Verwachte einddatum project	2024

Algemene beschrijving maatregel

In juni 2020 keurde het ministerie van Financiën aanvullende financiering goed (€45 miljoen voor 2021 en €46 miljoen voor 2022) voor digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen, gecoördineerd door het ministerie van Justitie en Veiligheid. Deze investering betreft onderdelen van een breder project, dat als doel het verbeteren van IT-systemen heeft, zodat alle belanghebbenden binnen het strafrechtelijk systeem toegang hebben tot relevante informatie en op elk moment digitaal handelingen kunnen uitvoeren. Specifiek worden in de fases die in dit plan zijn opgenomen nu additionele stappen gezet om IT-systemen in te voeren. Zo wordt bijvoorbeeld een digitaal portaal opgericht waarmee burgers handelingen in strafzaken kunnen uitvoeren, zoals het doen van aangiftes. Ook worden met invoering van deze systemen alle zaken digitaal afgehandeld en, vanaf 2022, is al het video- en audiomateriaal (digitaal) toegankelijk voor alle belanghebbenden.

Het programma heeft drie subdoelen. In de eerste plaats zullen partners binnen de strafrechtketen (zoals de Nationale Politie, het Openbaar Ministerie en de Rechtspraak) stukken over alle zaken digitaal delen in plaats van op papier. Ten tweede wordt al het video- en audiomateriaal met betrekking tot casussen toegankelijk gemaakt voor alle belanghebbenden. Ten derde wordt een portaal gelanceerd waarmee burgers handelingen met betrekking tot strafzaken kunnen uitvoeren, zoals het melden van misdrijven. Hierdoor hebben burgers een betere toegang tot het strafrechtelijk systeem. Ook zal het proces van strafzaken gestroomlijnder verlopen, omdat inefficiënties als gevolg van papierwerk tot een minimum worden beperkt.

De investering is niet structureel. In 2017, bij de start van het derde kabinet-Rutte, heeft het kabinet eenmalig budget gereserveerd in het regeerakkoord voor digitale hervorming van het strafrechtelijk systeem (in totaal 296 miljoen, bedoeld voor de periode tussen 2018 en 2022). Het budget is niet direct verstrekt aan de organisaties binnen het strafrechtelijk systeem, maar gefaseerd op basis van concrete bestedingsplannen. Het ministerie van Justitie en Veiligheid stelde elk jaar een plan op voor de besteding van de middelen. Deze plannen zijn geanalyseerd en goedgekeurd door het ministerie van Financiën. In juni 2020 keurde het ministerie van Financiën het plan goed met betrekking tot de begroting voor 2021 en 2022. Over de onderdelen van dit digitaliseringsproject waarvoor HVF-financiering wordt gevraagd – die enkel in 2021 en 2022 lopen – heeft de finale besluitvorming dus in juni 2020 plaatsgevonden.

Alle projectactiviteiten worden beoordeeld met behulp van een kwaliteitskader. Een van de elementen van dit raamwerk is privacy en veiligheid.

Het programma draagt volledig (100%) bij aan digitale hervorming (pijler 2), MVO 2020-3 en vlaggenschip 5, 'Moderniseren', aangezien de maatregel volledig bestaat uit eenmalige investeringen in digitalisering. Afgezien van extra inkomsten voor IT- en adviesbureaus die deelnemen aan het programma, heeft de maatregel geen directe impact op de Nederlandse economie. Door digitalisering van de strafrechtsketens worden processen echter wel 'lean' en 'mean', wat bijdraagt aan versterking van de rechtsstaat. Dit laatste is een sleutelelement van de EU-lidstaten en is ook essentieel voor een ondernemende, innovatieve en eerlijke economie.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Voorbeelden van concrete (tussentijdse) mijlpalen:

- In 2023 is er een digitaal portaal, waarmee burgers handelingen in strafzaken kunnen uitvoeren, zoals aangifte doen. Specifiek betekent dit dat met ingang van 1-1-2023 alle communicatie met de drie doelgroepen (i.e. slachtoffers, advocaten, verkeersovertreders) op digitale wijze verloopt.
- In 2023 worden alle zaken binnen het strafrechtelijk system digitaal afgehandeld. Met alle wordt bedoeld dat alle zaken in de werkstroom 'Veel Voorkomende Criminaliteit' (VVC), wat ongeveer 80% van alle zaken omvat, digitaal worden afgehandeld. Processenverbaal ontstaan digitaal (digital born) en strafrechtelijke beslissingen worden digitaal opgesteld en verwerkt ten behoeve van de executie.
- In 2023 wordt video- en audiomateriaal over VVC-zaken toegankelijk gemaakt voor alle belanghebbenden. Concreet is de mijlpaal behaald als het beeld- en audiomateriaal, relevant voor het procesdossier (bewijsmateriaal), beschikbaar is voor gehele Politie, OM en Rechtspraak.

Belanghebbenden

Een beter werkende strafrechtketen heeft voor zowel bedrijven als burgers een positieve impact.

Prioriteit 3: Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving

Onderdeel 3.1 Verbeteren woningmarkt

Overzichtskader: 3.1. Verbeteren woningmarkt

Beleidsdomein: Woningmarkt

Doel: Dit onderdeel bevat belangrijke hervormingen en een investering om de woningmarkt te verbeteren.

Hervormingen en investeringen:

Hervormingen:

- Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt
- Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging
- Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw
- Afschaffen leegwaarderatio
- Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning

Investeringen:

- Woningbouwimpuls

Geraamde totale kosten: 538 mln. EUR

Introductie

De maatregelen in dit onderdeel van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan zijn erop gericht om problemen op de woningmarkt aan te pakken. Dit wordt gedaan door een pakket aan hervormingen en investeringen die er allen op gericht zijn om de omstandigheden voor volkshuisvesting te verbeteren. Zo wordt er een grootschalige investering ingevoerd met de Woningbouwimpuls, en worden er hervormingen doorgevoerd.

a) Belangrijkste uitdagingen

Er is sprake van zowel stijgende ongelijkheid tussen woningeigenaren en huurders en disbalans tussen beschikbaarheid koop- en huurwoningen. In 2011 had, volgens het CBS, de gemiddelde woningeigenaar een vermogen (exclusief de eigen woning) dat bijna negen keer zo groot was als dat van de gemiddelde huurder. Tien jaar later is dit verschil alleen maar groter geworden. De gemiddelde woningeigenaar heeft inmiddels 14 keer meer vermogen dan de gemiddelde huurder.[60] De huizenprijzen zijn de afgelopen 25 jaar vrijwel aan één stuk door gestegen. De prijzen zijn sterk gestegen door het tekort aan woningen in combinatie met de economische groei en de daling van de rente. Sinds 2013 zijn de huizenprijzen ongeveer verdubbeld en is het inkomen met ongeveer 10-15% gestegen.[61] De stijging van de huizenprijzen heeft bijgedragen aan het verschil tussen kopers en huurders, en door de gestegen prijzen wordt het voor veel mensen steeds lastiger om een huis te kopen.[62] Het Centraal Planbureau (CPB) stelt dat de aanpak van de verstoringen belangrijk is voor een betere werking van de woningmarkt.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

[60] Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), 'Vermogens van huurders groeiden niet, van woningbezitters wel', 19 oktober 2021, https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2021/42/vermogens-van-huurders-groeiden-niet-van-woningbezitters-wel

[61] Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

[62] Centraal Planbureau (CPB), 'Beweging op de woningmarkt: prijzen en volumes', 12 maart 2020, https://www.cpb.nl/beweging-op-de-woningmarkt-prijzen-en-volumes

Specifiek voor de woningmarkt heeft Nederland de afgelopen jaren al een aantal belangrijke stappen gezet om verstoringen op de woningmarkt te adresseren en daarmee de groeiende ongelijkheid tussen woningeigenaren en huurders aan te pakken. De hypotheekrenteaftrek wordt versneld afgebouwd tot circa 37 procent. Dat is het tarief van de eerste schrijf in box 1. Het afbouwen gebeurt met jaarlijkse stappen van 3 procentpunt tot en met 2023. Dat was eerder 0,5 procentpunt. De aftrek vanwege geen of nauwelijks eigenwoningschuld wordt afgebouwd tot 0. De regeling eindigt in 2048 (regeling Hillen).

Na 1 februari 2020 zijn er maatregelen genomen om de verstoringen op de woningmarkt via een breed pakket aan maatregelen te adresseren. Een deel daarvan is gericht op het vergroten van het aanbod, bijvoorbeeld via een woningbouwimpuls van tien keer 100 miljoen euro, het afschaffen van de verhuurderheffing voor woningbouwcorporaties en 7,5 miljard euro voor goede aansluiting op infrastructuur van nieuwe woningen verspreid over 10 jaar.

Daarnaast streeft Nederland ernaar om de woningbouw te versnellen met 100.000 woningen per jaar. Bij de bouw van de nieuwe woningen is er speciale aandacht voor de bouw van woningen voor starters, senioren en mensen met een middeninkomen. In de huidige markt is het voor deze groepen relatief lastig om een woning te vinden.[63]

Onderdeel van dit brede pakket zijn ook een aantal specifieke fiscale maatregelen die in het herstel en veerkrachtplan zijn opgenomen: de verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning wordt geschrapt, en de leegwaarderatio wordt afgeschaft.

Een belangrijk beleidsdocument voor de woningmarkt is de Nationale Woon- en Bouwagenda, die op 11 maart 2022 is gepubliceerd. In de Nationale Woon- en Bouwagenda worden de oorzaken van de wooncrisis, de doelstellingen en de programmatische aanpak voor de komende jaren geschetst. Samen met de belangrijke partners in het woonveld bundelen we de krachten om de problemen aan te pakken. Doel van de Nationale Woon- en Bouwagenda is het bevorderen van de beschikbaarheid, betaalbaarheid en kwaliteit van het woningaanbod in Nederland. De kracht van de agenda is dat deze ons in staat stelt om de diverse bouw- en woonopgaven samen en in samenhang met andere belangen aan te pakken. Voor de uitwerking van de acties die beschreven worden in de agenda werken we met zes programma's. Elke maatregel is onderdeel van één van de programma's.

Met de genoemde maatregelen wordt de positie van starters op de woningmarkt (en mogelijk hun schuldpositie) verbeterd. Door aanscherping van de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging kunnen verhuurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning en het inkomen van de huurder. Huishoudens met een hoger (midden)inkomen dragen daarmee bij aan de betaalbaarheid voor huishoudens met een lager inkomen en aan investeringsruimte voor nieuwbouw en verduurzaming.

De maatregelen in dit onderdeel dragen bij aan de **landspecifieke aanbevelingen** voor Nederland. Alle hervormingen en investeringen uit dit onderdeel integraal bij aan het terugdringen van verstoringen op de Nederlandse woningmarkt. (LSA 2019.1) Zo wordt de beschikbaarheid, betaalbaarheid en kwaliteit van het woningaanbod verbeterd. De *afschaffing van de leegwaarderatio* leidt tot een verminderde verstoring van het aanbod voor startende kopers en de doorstroommogelijkheden van huur naar koop. Ook verkleint de *afschaffing van de schenkingsvrijstelling* de ongelijkheid op de woningmarkt, en leidt het tegelijkertijd tot minder vermogensongelijkheid. Verder worden er prestatieafspraken gemaakt om nieuwe woningen bij te bouwen, en wordt het *proces en procedures bij het realiseren van woningbouw* versneld. Laatstgenoemden hebben een positief effect op de aanbodzijde van de markt, en adresseren dus direct de LSA. Dit gaat gepaard met een belangrijke investering (*Woningbouwimpuls*) die leidt sneller leidt tot meer betaalbare woningen op locaties waarop een goed en klimaatbestendige leefomgeving kan worden geboden. Deze investering helpt om impasses op lokaal niveau te doorbreken en verlicht daarmee geleidelijk aan druk op de aanbodzijde van de woningmarkt op de middellange termijn. Zonder deze financiering komen deze projecten later, niet of met minder betaalbare woningen van de grond. Daarmee leidt ook deze financiering tot betere oplossingen voor de woningmarkt, en draagt

[63] Ibid., pp. 16-7 (plus stuk uit de inventarisatie)

het ook direct bij aan de LSA. De maatregelen in dit onderdeel adresseren de LSA dus vanuit meerdere invalshoeken.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Hervormingen

Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt

Er is een woningbouwtekort en er worden te weinig betaalbare woningen gebouwd. We maken prestatieafspraken met de provincies gericht op het bouwen van 900.000 nieuwe woningen in de periode 2022-2030. We zorgen voor voldoende betaalbare woningen (2/3 van de 900.000), de groei naar 100.000 nieuwbouwwoningen per jaar en het bouwen van woningen voor specifieke doelgroepen (zoals ouderen, statushouders). De maatregel 'Woningbouwimpuls' ondersteunt de doelstelling van de maatregel 'Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt' door in te zetten op het sneller realiseren van woningen en het vergroten van het aandeel betaalbare woningen. De subsidieaanvragen van gemeenten worden hier ook op getoetst. De status quo is dat er per jaar circa 80.000 nieuwbouwwoningen gebouwd worden. Deze maatregel, tezamen met ondersteunende maatregelen zoals de maatregel 'Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw' en de maatregel 'Woningbouwimpuls' hebben tot doel om binnen enkele jaren toe te groeien naar een productie van 100.000 woningen per jaar.

Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging

In het gereguleerde huursegment in Nederland wonen ook circa 240.000 huishoudens met een hoger middeninkomen of hoog inkomen. Deze huishoudens zijn qua inkomen niet meer aangewezen op het segment dat volledig huurprijsbescherming heeft. Met de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging kunnen verhuurders aan huishoudens met een hoger (midden)inkomen in het gereguleerde segment een hogere huurverhoging voorstellen. Door de aanscherping van de regeling kunnen verhuurders vanaf 2022 grotere jaarlijkse huursprongen toepassen: een huurverhoging van maximaal € 50 op het maandhuurbedrag voor hogere middeninkomens en maximaal € 100 op het maandhuurbedrag voor hoge inkomens[64]. Daardoor kunnen verhuurders de huurprijs versneld meer in verhouding brengen tot het huishoudinkomen van de huurder en de kwaliteit van de woning. Met een meer passende huur dragen die huishoudens bij aan de betaalbaarheid voor huishoudens met een lager inkomen of aan extra investeringsruimte van verhuurders voor nieuwbouw en verduurzaming.

Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw

Het duurt gemiddeld tien jaar om van initiatief naar de realisatie van een woning te komen. Samen met medeoverheden, corporaties en marktpartijen wil het Rijk dit versnellen. In het programma Woningbouw is actielijn 2: 'Sneller van initiatief naar realisatie" opgenomen. Deze actielijn omvat het voorkomen van vertraging en het benutten van versnellingsmogelijkheden. Dat gebeurt door het verbeteren en verkorten van processen en procedures van woningbouw. Daarbij wordt allereerst onderzoek verricht om beter inzicht te krijgen in knelpunten en kansrijke oplossingen. Aan de hand daarvan worden de mogelijkheden bezien om de procedures te verkorten en de effectiviteit van bestaande processen en procedures te optimaliseren. Daarbij wordt ook gekeken naar oplossingsrichtingen door aanpassing van regelgeving.

Afschaffen leegwaarderatio

De inkomsten uit verhuurde woningen van particuliere beleggers worden in de inkomstenbelasting in box 3 forfaitair belast. Per 2025 zal in de inkomstenbelasting een nieuw stelsel voor het belasten van inkomen uit sparen en beleggen (box 3) worden ingevoerd, waarbij de werkelijke inkomsten worden belast. Voor de belastingjaren 2023 en 2024 zal overbruggende wetgeving voor box 3 worden ontworpen in lijn met de voor het rechtsherstel n.a.v. het arrest van de Hoge Raad (die oordeelde dat de belastingheffing in strijd was met het EVRM) gekozen oplossing. Vooruitlopend op de invoering van een nieuw box 3 stelsel op basis van werkelijk rendement is in het coalitieakkoord afgesproken

[64] Voorheen maximaal 1,5 procentpunt hogere huurverhoging dan voor huishoudens met een lager inkomen.

om de leegwaarderatio per 2023 af te schaffen, waardoor de belasting van het rendement op verhuurde woningen in box 3 meer zal gaan aansluiten bij de praktijk. De leegwaarderatio is een percentage van de Waardering Onroerende Zaken (WOZ)-waarde van een woning waarmee wordt beoogd om tot een goede inschatting te komen van de waarde van een verhuurde woning in het economische verkeer. Deze maatregel zal binnen de voor het rechtsherstel gekozen oplossing worden meegenomen. Dit zorgt voor een betere balans in het huidige fiscale regime voor particuliere beleggers die woningen voor de verhuur bezitten.

Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning

Iedereen tussen 18 en 40 jaar die een schenking ontvangt heeft een vrijstelling schenkbelasting van maximaal € 106.671 (bedrag 2022) bij een schenking ten behoeve van een eigen woning. Deze vrijstelling is per schenker eenmalig (eenmaal per leven). De schenkingsvrijstelling beoogt de financiële kwetsbaarheid van huishoudens te beperken, maar wordt in de praktijk vooral gebruikt om schenkingen te doen aan een kleine groep huishoudens die al een relatief goede financiële uitgangspositie hebben. Dit heeft als nadelig neveneffect dat de ongelijkheid op de woningmarkt en de vermogensongelijkheid binnen generaties toeneemt. De afschaffing van de schenkingsvrijstelling eigen woning verkleint zodoende de ongelijkheid op de woningmarkt en de vermogensongelijkheid.

Investeringen

Woningbouwimpuls

De Woningbouwimpuls (Wbi) is een specifieke uitkering aan gemeenten ten behoeve van het versnellen van de bouw van betaalbare woningen in een kwalitatief goede leefomgeving. Om in aanmerking te komen voor een bijdrage moet er sprake zijn van een aantoonbaar financieel publiek tekort in een grootschalig woningbouwproject met minstens 50% aan betaalbare woningen. De uitkering wordt verleend onder voorwaarde van een snelle start van de bouw. De focus ligt op het segment waar de problemen het meest nijpend zijn: betaalbare woningen voor starters en middeninkomens, en prioritair in gebieden met de grootste woningschaarste.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (	Digitaal (	Vlaggenschip
Hervorming	Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt	2019.1	0%	0%	
Hervorming	Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging	2019.1	0%	0%	
Hervorming	Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw	2019.1	0%	0%	
Hervorming	Afschaffen leegwaarderatio	2019.1	0%	0%	
Hervorming	Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning	2019.1	0%	0%	
Investering	Woningbouwimpuls	2019.1	TBD	0%	

Prioriteit 3: Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving

Uitgelichte investering: Woningbouwimpuls

De Heuvelstraat in Silvolde: klimaatneutraal, circulair en levensloopbestendig wonen in de achterhoek

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het verbeteren van de woningmarkt en verduurzamen van de gebouwde omgeving. De renovatie van de Heuvelstraat in Silvolde is een voorbeeld van hoe woningen duurzaam, circulair en toekomstbestendig kunnen worden gemaakt.

Aan de Heuvelstraat in Silvolde (gemeente Oude IJsselstreek) wordt een ambitieus circulair bouwen-project uitgevoerd waarin allerlei verschillende verduurzamingsmaatregelen tezamen komen. De wijk van sociale huurwoningen uit de jaren 20 en jaren 50 wordt totaal herontwikkeld tot een aardgasvrije groene en klimaatadaptieve woonwijk.

Om de wijk te verduurzamen worden de bestaande woningen in fases gesloopt, waarna de materialen worden hergebruikt om levensloopbestendige woningen terug te bouwen. De straat krijgt een ander aanzien: geen doorgaande weg meer, maar een autoluwe groene leefomgeving met wadi's om regenwater op te vangen.

Gerrolt Ooijman, bestuurder van wooncorporatie Wonion, die het project initieerde: "Duurzaamheid is bij Wonion altijd een belangrijk aandachtspunt geweest. De eerste jaren was dat vooral gericht op de energietransitie, maar tegenwoordig is het veel breder en gaat het ook om materiaalhergebruik, klimaat en een levensloopbestendige wijk."

Duurzaamheid in de Heuvelstraat is inderdaad een breed begrip: alle energie voor de woningen wordt in de wijk duurzaam opgewekt, zodat de wijk geheel energie-zelfvoorzienend is. Daarnaast wordt regenwater hergebruikt, zodat de wijk ook bijna zelfvoorzienend is in watergebruik.

"Nul-op-de-elektriciteitsmeter" woningen:

Alle energie voor de woningen wordt duurzaam opgewekt, slim in de wijk verdeeld en opgeslagen. De energievoorziening is all-electric, waarbij door middel van een uitgekiend managementsysteem op straatniveau de energie over de woningen verdeeld wordt.

De wooncorporatie Wonion heeft de bewoners van de wijk vanaf het begin bij de plannen betrokken. Het hergebruik van de materialen diende als input voor de architect om de nieuwe woningen te ontwerpen, waarbij de terugkerende bewoners inspraak hadden op de indeling van hun huis. De huizen zijn nu gelijkvloers ontworpen, zodat de bewoners er ook kunnen blijven wonen als ze ouder worden.

Het project is een samenwerking van vele partners en regionale samenwerking. De gemeente, het waterschap, het waterbedrijf, de netbeheerder en lokale ondernemingen hebben aan het project bijgedragen. Het project aan de Heuvelstraat ontving ook ondersteuning van de regio: de 8RHK ambassadeurs en provincie Gelderland.

De duurzame renovatie van de Heuvelstraat is daarmee een voorbeeldproject, een totaalaanpak van circulair bouwen, groen in de wijk, hernieuwbare energie en waterhergebruik. Gerrolt: "we zien de Heuvelstraat als een leerproces voor de toekomst van duurzame woningbouw. Als de duurzame

principes in de wijk blijken te werken kunnen we het ook in andere wijken gaan toepassen, om zo meer woningen toekomstbestendig te maken."

"Nul-op-de-watermeter" woningen:

In Silvolde is een lokale waterkringloop gerealiseerd. De achterhoek kampt steeds vaker met periodes met veel droogte. In de Heuvelstraat wordt regenwater opgevangen en hergebruikt in de

Afgelopen jaren is de bouw van nieuwe woningen achtergebleven bij de woningvraag. Er is hierdoor een tekort aan betaalbare en geschikte woningen. Daarom is besloten tot een Woningbouwimpuls: een impuls voor snellere ontwikkeling van de woningbouwprojecten. Gemeenten kunnen een bijdrage ontvangen voor onder meer de kosten van gebiedsontwikkeling, infrastructurele inpassing en investeringen in duurzaamheid.

Om het woningtekort effectief op te lossen gaat het niet alleen over het bouwen van nieuwe woningen. Het is ook de opgave om de nieuwe en bestaande woonvoorraad te verduurzamen, betaalbaar te houden, levensloopbestendig te maken en het bouwproces duurzamer en circulair te maken. In de komende jaren zal dit proces dus in een veel hoger tempo moeten worden gerealiseerd.

Levensloopbestendig bouwen

In veel gebieden in Nederland is de bevolkingssamenstelling aan het veranderen. Minder gezinnen, meer ouderen en meer 1- en 2-persoonshuishoudens. Een groot deel van de woningvoorraad is echter ontwikkeld in een tijd dat juist voor gezinnen huisvesting nodig was. Het is van belang deze woningen te transformeren naar woningen geschikt voor mensen om oud in te worden.

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Hervormingen:

Maatregel 3.1H1: Afschaffen leegwaarderatio

Naam	Afschaffen leegwaarderatio
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën/DGFZ/DB&T
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	Wetgeving afgerond voor 1 januari 2023

Algemene beschrijving maatregel

De landspecifieke aanbevelingen van de Europese Commissie zien op het terugdringen van de schuldenlast van huishoudens en op het nemen van maatregelen om de verstoringen op de woningmarkt terug te dringen. De fiscale behandeling van de eigen woning maakt het financieren van de eigen woning – en dan vooral met schuld - relatief aantrekkelijk. Dit bevordert eigenwoningbezit maar heeft substantiële ongewenste neveneffecten, zoals hoge huishoudschulden en budgettaire derving. Ook wordt de vermogensopbouw over de levensloop verstoord en neemt vermogensongelijkheid mogelijk toe. Daarmee wordt de tegenstelling tussen zittende bewoners en mensen die een woning zoeken steeds groter. Dit alles knelt des te meer in een krappe woningmarkt.

In de afgelopen jaren heeft de Nederlandse regering daarom een aantal belangrijke stappen gezet om deze verstoringen op de woningmarkt te adresseren; veel van deze maatregelen kennen langjarige ingroeipaden en lopen thans. Zo is de fiscale stimulans verminderd door de maximale hypotheekrenteaftrek versneld af te bouwen tot circa 37 procent (tarief eerste schijf in box 1), met jaarlijkse stappen van 3 procentpunt (voorheen 0,5 procentpunt) tot en met 2023. En wordt geleidelijk de aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld afgebouwd tot deze volledig is uitgefaseerd in 2048 (regeling Hillen).

Ook door het huidige kabinet zijn er maatregelen genomen om de verstoringen op de woningmarkt via een breed pakket te adresseren. Een deel daarvan is gericht op het vergroten van het aanbod, bijvoorbeeld via een woningbouwimpuls van 10x100 miljoen, het afschaffen van de verhuurderheffing voor woningbouwcorporaties of middelen voor ontsluitende infrastructuur. Onderdeel van dit brede pakket zijn ook een aantal specifieke fiscale maatregelen: de verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning wordt geschrapt, de overdrachtsbelasting is aangepast ten einde de positie van starters op de woningmarkt (en mogelijk hun schuldpositie) te verbeteren; en de leegwaarderatio wordt afgeschaft. Onderstaand wordt ingegaan op de maatregel afschaffing leegwaarderatio.

Vermogensbestanddelen in de inkomstenbelasting (box 3) worden op basis van de waarde in het economisch verkeer (WEV) tot de grondslag gerekend. In box 3 wordt voor de belastingheffing over *woningen* de WOZ-waarde gehanteerd. De WOZ-waarde is een waarde die jaarlijks wordt vastgesteld en in de Basisregistratie Waarde Onroerende Zaken wordt opgenomen. De in de Basisregistratie Waarde Onroerende Zaken opgenomen waardegegevens zijn authentieke gegevens waarop het bestuursorgaan, in dit geval de Belastingdienst, kan vertrouwen. De WOZ-waarde is de waarde in vrij opleverbare staat. Met een waardedrukkende factor van verhuur die vrije opleverbaarheid beperkt, wordt bij de vaststelling van de WOZ-waarde geen rekening gehouden. Voor woningen in verhuurde staat wordt de WOZ-waarde aan de hand van de leegwaarderatio gecorrigeerd om wel rekening te houden met de waardedrukkende werking van de verhuur. De leegwaarderatio is een percentage van de WOZ-waarde van een woning. Het percentage hangt af van de verhouding van de jaarlijkse huurprijs tot de WOZ-waarde van de woning en varieert tussen 45% (bij een

huurpercentage 0% - 1% t.o.v. de WOZ-waarde) tot 85% (bij een huurpercentage meer dan 7% t.o.v. de WOZ-waarde).

In het coalitieakkoord staat over de belastingheffing op inkomsten uit vermogen en de maatregel:

Per 2025 zal in de inkomstenbelasting een nieuw stelsel voor het belasten van inkomen uit sparen en beleggen (box 3) worden ingevoerd, waarbij de werkelijke inkomsten worden belast. Nu worden inkomsten in box 3 belast op basis van een forfaitair rendement voor sparen (-0,01) en beleggen (5,53%). De grondslag voor de forfaitaire heffing is de waarde van het totale vermogen minus een vrijstelling van € 50.000 (heffingsvrije vermogen).

Vooruitlopend daarop zal per 2023 de leegwaarderatio worden afgeschaft, waardoor de belasting van het rendement op verhuurde woningen in box 3 meer zal gaan aansluiten bij de praktijk. Dit draagt bij aan meer balans in het huidige fiscale regime voor particulieren en beleggers die woningen voor de verhuur financieren in box 3.

In het nieuwe box 3 stelsel zal inkomen uit sparen en beleggen direct op werkelijk rendement worden belast; de waardeontwikkeling van vastgoed zal aanvankelijk echter nog forfaitair worden belast, waarbij zo snel als mogelijk de overstap wordt gemaakt naar werkelijk rendement.

Historie: de leegwaarderatio is destijds ingevoerd om bij fictie de waarde in het economische verkeer van verhuurde woningen te benaderen, de grondslag waarover het forfaitair rendement wordt berekend. De waarde in het economische verkeer van woningen in verhuurde staat was altijd lager dan de waarde in onverhuurde staat waar de WOZ-waarde van uitgaat. Doelmatigheidsoverwegingen om waarderingsgeschillen over de waarde in het economische verkeer te voorkomen lagen aan de waarderingsfictie ten grondslag. In de huidige markt van sterk stijgende huizenprijzen is het verschil in de waarde in het economische verkeer van woningen in verhuurde en niet verhuurde staat sterk aan het veranderen. Daardoor is het werkelijke rendement op verhuurde woningen op dit moment veel hoger dan het forfaitaire rendement van box 3 waarover belasting is verschuldigd. De rechtvaardiging van de leegwaarderatio is beperkter geworden doordat deze in de huidige markt niet meer aansluit bij de praktijk. Door de voorgenomen afschaffing van de leegwaarderatio zal de belasting van het rendement op verhuurde woningen in box 3 meer gaan aansluiten bij de praktijk.

In de praktijk constateren we (met name in de grote steden) een toename van het aantal particulieren dat vanuit fiscale overwegingen woningen opkoopt ter belegging, al dan niet gefinancierd met vreemd vermogen. Hierdoor vermindert het aanbod voor startende kopers en de doorstroommogelijkheden van huur naar koop. Dit vergroot de vermogensongelijkheid tussen huizenbezitters enerzijds en starters en huurder anderzijds.

Met de leegwaarderatio maatregel beoogt de regering – vooruitlopend op een herziening van de vermogensrendementsheffing in box 3 – een stap te zetten in de richting van het belasten van werkelijk rendement en bovenbeschreven verstoring weg te nemen.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Wetgeving wordt naar verwachting – na parlementaire behandeling op het niveau van de nationale overheid - gepubliceerd in de Staatsblad voor 1 januari 2023.

Belanghebbenden

De afschaffing van de leegwaarderatio raakt belastingplichtigen in box 3 met een geheel of gedeeltelijk verhuurde woning(en) of een verpachte woning met een voor ten minste 12 jaren aangegane pachtovereenkomst. De opbrengst van 100 miljoen euro, samen met een extra budget van 200 miljoen euro, wordt gebruikt om de vrijstelling (heffingsvrije vermogen) in box 3 te verhogen van ca. 50.000 euro naar ca. 80.000 euro.

Maatregel 3.1H2: Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning

Naam	Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën/DGFZ/DB&T
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	Inwerkingtreding van de afschaffing schenkingsvrijstelling eigen woning per 1 januari 2024.

Algemene beschrijving maatregel

De aanbevelingen van de Europese Commissie zien op het terugdringen van de schuldenlast van huishoudens en op het nemen van maatregelen om de verstoringen op de woningmarkt terug te dringen. De fiscale behandeling van de eigen woning maakt het financieren van de eigen woning – en dan vooral met schuld - relatief aantrekkelijk. Dit bevordert eigenwoningbezit maar heeft substantiële ongewenste neveneffecten, zoals hoge huishoudschulden en budgettaire derving. Ook wordt de vermogensopbouw over de levensloop verstoord en neemt vermogensongelijkheid mogelijk toe. Daarmee wordt de tegenstelling tussen zittende bewoners en mensen die een woning zoeken steeds groter. Dit alles knelt des te meer in een krappe woningmarkt.

In de afgelopen jaren heeft de Nederlandse regering daarom een aantal belangrijke stappen gezet om deze verstoringen op de woningmarkt te adresseren; veel van deze maatregelen kennen langjarige ingroeipaden en lopen thans. Zo is de fiscale stimulans verminderd door de maximale hypotheekrenteaftrek versneld af te bouwen tot circa 37 procent (tarief eerste schijf in box 1), met jaarlijkse stappen van 3 procentpunt (voorheen 0,5 procentpunt) tot en met 2023. En wordt geleidelijk de aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld afgebouwd tot deze volledig is uitgefaseerd in 2048.

Ook na 1 februari 2020 zijn er maatregelen genomen om de verstoringen op de woningmarkt via een breed pakket aan maatregelen te adresseren. Een deel daarvan is gericht op het vergroten van het aanbod, bijvoorbeeld via een woningbouwimpuls van 10x100 miljoen, het afschaffen van de verhuurderheffing voor woningbouwcorporaties of middelen voor ontsluitende infrastructuur. Onderdeel van dit brede pakket zijn ook een aantal specifieke fiscale maatregelen: de verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning wordt geschrapt, de overdrachtsbelasting is aangepast ten einde de positie van starters op de woningmarkt (en mogelijk hun schuldpositie) te verbeteren; en de leegwaarderatio wordt afgeschaft. Onderstaand wordt ingegaan op de maatregel afschaffing verruimde schenkingsvrijstelling eigenwoning

Iedereen tussen 18 en 40 jaar die een schenking ontvangt, heeft een vrijstelling schenkbelasting van maximaal € 106.671 (bedrag 2022) bij een schenking ten behoeve van een eigen woning. Deze vrijstelling is per schenker eenmalig (eenmaal per leven).

Onder schenking voor een eigen woning valt schenking voor verwerving van een eigen woning, de verbetering of het onderhoud van een eigen woning, de afkoop van rechten van erfpacht, opstal of beklemming met betrekking tot een eigen woning dan wel de aflossing van een eigenwoningschuld.

Bij evaluatie in 2021 door een onafhankelijke organisatie blijkt dat andere maatregelen effectiever zijn geweest om de financiële kwetsbaarheid van huishoudens te beperken en het risico op onderwaterproblematiek te verminderen dan de schenkingsvrijstelling. De schenkingsvrijstelling beoogt de financiële kwetsbaarheid van huishoudens te beperken, maar wordt in de praktijk vooral gebruikt om schenkingen te doen aan een kleine groep huishoudens die al een relatief goede financiële uitgangspositie hebben. Dit heeft als nadelig neveneffect dat de ongelijkheid op de woningmarkt en de vermogensongelijkheid binnen generaties hierdoor toeneemt. De regeling is

daarom minder doeltreffend en minder doelmatig dan ander beleid. De afschaffing van de schenkingsvrijstelling verkleint zodoende de ongelijkheid op de woningmarkt en de vermogensongelijkheid. De afschaffing kan hiermee een bijdrage te leveren aan een neutrale(re) behandeling van het vermogen in de eigen woning.

Zonder deze verruimde vrijstelling zal over de schenking voor zover boven de jaarlijkse schenkingsvrijstelling[65] 10% schenkbelasting door een kind, 18% door een kleinkind respectievelijk 30% door overige verkrijgers zijn verschuldigd.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Wetgeving wordt naar verwachting – na parlementaire behandeling op het niveau van de nationale overheid - gepubliceerd in de Staatsblad vóór 1 januari 2023 en de maatregel zal in werking treden per 1 januari 2024, in verband met het doorvoeren van deze structuurwijziging in de uitvoeringssystemen van de Belastingdienst.

Belanghebbenden

Iedereen tussen 18 en 40 jaar die een schenking ten behoeve van een eigen woning ontvangt, heeft een vrijstelling schenkbelasting van maximaal € 106.671 (bedrag 2022). Deze vrijstelling is per schenker eenmalig.

Er is gekozen voor een leeftijdsgrens van 40 jaar omdat jongere huishoudens over kleine financiële buffers beschikken en moeilijk eigen geld kunnen inzetten voor de aflossing van hun schuld en omdat deze leeftijdsgrens goed aansluit bij de werkzame jaren waarin de belastingdruk en kosten voor huishoudens het hoogst zijn. Zonder leeftijdsgrens zou het budgettaire beslag veel groter zijn en ook meer estate planning voorkomen.

[65] De eenmalige verhoogde vrijstelling voor kinderen tussen 18 en 40 jaar van ouders (€ 27.731) wordt gecontinueerd.

Maatregel 3.1H3: Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt

Naam	Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	Nvt (hervorming)
Departement/directie	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties directie Wonen/directie Woningbouw
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4 Sociale en territoriale cohesie
Verwachte einddatum project	Q1 2024

Algemene beschrijving maatregel

Nederland wil, zoals beschreven in het coalitieakkoord, door het nemen van meer regie door het Rijk er aan bijdragen dat het aanbod van gebouwde woningen (aanbodzijde) aansluit bij de woningbehoefte voor wat betreft aantallen, betaalbaarheid en bouwen voor doelgroepen (dus kwantitatief en kwalitatief aanbod). Er is nu een woningbouwtekort en er worden te weinig betaalbare woningen gebouwd. We maken prestatieafspraken met de provincies gericht op het bouwen van 900.000 nieuwe woningen in de periode 2022-2030, te zorgen voor voldoende betaalbare woningen (2/3 van de 900.000), de groei naar 100.000 nieuwbouwwoningen per jaar en het bouwen van woningen voor specifieke doelgroepen (zoals ouderen, statushouders). De status quo is dat er per jaar circa 80.000 nieuwbouwwoningen gebouwd worden. Deze maatregel, tezamen met ondersteunende maatregelen zoals de maatregel 'Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw' en de maatregel 'Woningbouwimpuls' hebben tot doel om binnen enkele jaren toe te groeien naar een productie van 100.000 woningen per jaar. De provincies vertalen deze prestatieafspraken door naar gemeenten in regionaal verband op basis van fair-share. Van deze 900.000 woningen worden 300.000 woningen gebouwd door corporaties. Er worden met woningcorporaties prestatieafspraken gemaakt die gaan over de hele opgave (naast woningbouw bijvoorbeeld ook verduurzaming en leefbaarheid). Tegenover deze afspraken staat het afschaffen van de verhuurderheffing, zodat de sector voldoende middelen heeft voor de opgave.

Betreffende de afdwingbaarheid van de afspraken:

Onderdeel van de afspraken is om de voortgang van de afspraken te monitoren via een gezamenlijke ingerichte monitor. Halfjaarlijks houden we via monitoring bij wat de voortgang is ten aanzien van de prestatieafspraken over de woningen. Indien voortgang achterblijft is er een bestuurlijke en waar nodig juridische interventie. Daarvoor wordt onderzocht of aanvulling van het huidige juridisch instrumentarium nodig is.

De uitdaging van het nemen van meer regie zit in een aantal elementen:

a) Het bouwen van voldoende betaalbare woningen vraagt om een gezamenlijke inzet van overheden, corporaties en marktpartijen. Onvoldoende samenwerking tussen overheden, corporaties en marktpartijen staat nog te vaak de oplossing in de weg. Regie betekent dat iedere partij weet wat zij moet doen zodat er voldoende woningen betaalbare woningen op de juiste plek komen.
b) Ruimte is schaars in Nederland, naast de woningbouwopgave is er ook een opgave om rekening te houden met klimaatbestendig bouwen, stikstof, landbouw, landschap, ruimte voor energieopwekking. Dat vraagt dus om een samenhangende afweging tussen overheden en om keuzes.
c) Het bouwen van woningen vraagt in veel gebieden ook om forse investeringen in infrastructuur.

Een eerste aanzet is hier reeds voor gegeven in de Nationale Woon en Bouwagenda.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Mijlpaal 1: Afspraken tussen overheid en provincies over de realisatie van 900 000 nieuwe woningen tot eind 2030. Totstandkoming en ondertekening van afspraken tussen Rijk en provincies over het aantal te realiseren nieuwe woningen per provincie in 2030. In de afspraken wordt vastgelegd hoeveel nieuwe woningen er per provincie moeten worden gerealiseerd en hoeveel van die nieuwe woningen betaalbare woningen zijn. De som van de overeengekomen provinciale doelen moet optellen tot minimaal 900 000 woningen.

Mijlpaal 2: Afspraken tussen provincies en gemeenten over het realiseren van 900 000 nieuwe woningen tot eind 2030. Woningovereenkomsten tussen provincies en gemeenten worden verlengd, uitgebreid of opgesteld om de landelijke doelstelling van 900 000 nieuwe woningen tot eind 2030 te realiseren. Deze overeenkomsten bevatten ten minste de volgende elementen:

1. Streefcijfers voor het aantal te realiseren woningen, waarbij het aantal betaalbare woningen apart wordt aangegeven
2. Een bepaling waarin staat welke staatsmiddelen/-instrumenten zullen worden gebruikt
3. Een tijdlijn voor de realisatie van de nieuwe woningen

Mijlpaal 3: Opzetten monitoringsysteem om voortgang uitvoering afspraken met gemeenten te volgen. Er komt een monitoringsysteem waarmee de voortgang bij de uitvoering van de afspraken tussen provincies en gemeenten kan worden gevolgd.

Mijlpaal 4: Inwerkingtreding van de wet die de aanvullende maatregelen van de Rijksoverheid vaststelt ter handhaving van afspraken over de realisatie van nieuwe woningen. Inwerkingtreding van wetgeving die het de centrale overheid mogelijk maakt om met bestuurlijke of juridische stappen in te grijpen in geval van niet-nakoming van de contractuele verplichtingen uit hoofde van de provinciale of regionale overeenkomsten over de realisatie van nieuwe woningen.

Belanghebbenden

Aan de zijde van de burger raakt het vrijwel iedereen, aangezien iedereen ergens moet wonen. Mensen gaan geholpen worden doordat het vergroten van het aanbod zorgt voor een beter functionerende woningmarkt waarbij de betaalbaarheid wordt vergroot en daarmee mensen meer woongenot hebben.

Maatregel 3.1H4: Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging

Naam	Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	BZK/Wonen
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4 sociale en territoriale cohesie
Verwachte einddatum project	1 juli 2022

Algemene beschrijving maatregel

Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging (IAH) per 1 januari 2022, ten behoeve van jaarlijkse huurverhoging vanaf 1 juli 2022:

- 2 inkomenscategorieën voor de hogere huurverhoging (net zoals in 2013-2016);
- hoger inkomensgrenzen voor meerpersoonshuishoudens dan voor eenpersoonshuishoudens, omdat meerpersoonshuishoudens meer kwijt zijn aan vaste lasten dan eenpersoonshuishoudens bij eenzelfde inkomen
- grotere afstand tussen inkomensgrenzen IAH en inkomensgrenzen voor DAEB[66]-woningen (toewijzing sociale huurwoningen van woningcorporaties;
- grotere huurverhogingssprongen toegestaan voor huishoudens met hoger (midden)inkomen.

De in 2017 tot en met 2021 geldende uitzondering voor de hogere huurverhoging voor huishoudens van vier of meer personen en huishoudens met een of meer AOW-gerechtigd. Door verhoging van de inkomensgrenzen komen circa 74.000 huishoudens met deze nieuwe regeling niet meer in aanmerking voor de hogere huurverhoging. Daar staat tegenover dat door de vervallen uitzondering voor huishoudens van vier of meer personen en huishoudens met een of meer AOW-gerechtigden, circa 78.000 huishoudens bij de nieuwe regeling wel in aanmerking komen voor een inkomensafhankelijke hogere huurverhoging.

Per saldo komen door de nieuwe regeling circa 4.000 extra huishoudens in het gereguleerde huursegment in aanmerking voor een hogere huurverhoging ten opzichte van de systematiek van 2017-2020: 238.000 huishoudens (circa 165.500 bij woningcorporaties en circa 72.500 bij overige verhuurders) ten opzichte van circa 234.000 huishoudens in de systematiek van 2017-2020 (circa 162.500 bij woningcorporaties en circa 71.500 bij overige verhuurders).

De inkomensgrenzen worden jaarlijks per 1 januari geïndexeerd.

De minister stelt jaarlijks de maximaal toegestane huurverhoging (maximaal huurverhogingspercentage en maximale huurverhogingsbedragen) vast. Het beleidsvoornemen is om de toegestane huurverhogingsbedragen van maximaal € 50 en € 100 in de komende jaren te handhaven; maar onvoorziene economische of maatschappelijke omstandigheden (te denken valt aan o.a.: pandemie, recessie, oorlog) of politieke besluitvorming kunnen tot wijziging leiden.

Het maximaal huurverhogingspercentage wordt meestal bepaald aan de hand van de inflatie over het voorgaande jaar. Dit is echter niet wettelijk vastgelegd. Het staat het Kabinet vrij om daar een andere maatstaf voor te hanteren. Met de huidige hoge inflatie zou een doorvertaling daarvan naar het huurverhogingspercentage ervoor kunnen zorgen dat de huren van mensen met lage inkomens een grotere stijging doormaken dan de IAH als instrument voor mensen met hogere inkomens. In het voor de zomer van 2022 te sluiten Sociaal Huurakkoord worden afspraken gemaakt over de maximale huurverhogingsruimte voor de komende drie jaar. Deze zal aan de hand van een andere maatstaf worden bepaald om deze geschetste situatie te voorkomen en lagere inkomens niet te zwaar te belasten.

[66] Diensten van algemeen economisch belang

Deze hogere huurverhoging is jaarlijks toegestaan, zolang daarmee niet de maximale huurprijsgrens van de woning wordt overschreden. De maximale huurprijsgrens wordt met het woningwaarderingsstelsel bepaald; het woningwaarderingssstelsel waardeert de kwaliteit van de woning (onder meer oppervlakte, voorzieningen, energieprestatie en WOZ-waarde) op punten en hoe hoger het puntenaantal van de woning des te hoger de maximale huurprijsgrens van de woning[67]. De maximale huurprijsgrenzen worden jaarlijks per 1 juli geïndexeerd met het inflatiepercentage (CPI) van het voorafgaande kalenderjaar.

Verhuurders zijn *niet verplicht* om gebruik te maken van de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging en indien zij daar wel voor kiezen zijn zij niet verplicht die ten volle toe te passen.

Deze hervorming heeft een positief effect op de woningmarkt, omdat de wetswijziging verhuurders de *mogelijkheid* geeft aan huishoudens met een hoger (midden)inkomen versneld een huurprijs te vragen die meer in verhouding is met de kwaliteit van de woning en met het inkomensniveau. De maatregel draagt potentieel bij aan gelijke (woon)kansen voor iedereen, indien huishoudens met een hoger (midden)inkomen er door de hogere huurverhoging voor kiezen om te verhuizen naar een huurwoning in de vrije sector of naar een koopwoning. Door huurders met een hoger (midden)inkomen achtergelaten woningen kunnen weer vrijkomen voor de doelgroep van huurwoningen in het gereguleerde segment: huishoudens met een lager (midden)inkomen. De wetswijziging die nodig was is per 1 januari 2022 in werking getreden en geeft vanaf 1 juli 2022 de *mogelijkheid* aan huishoudens met een hoger (midden)inkomen een huurprijs te vragen die meer in verhouding is met de kwaliteit van de woning en met het inkomensniveau

Tabel inkomensafhankelijke hogere huurverhoging 2022

	Inkomenscategorie		
	Lage (midden)inkomens (inkomen in 2020)	**Hoge middeninkomens** (inkomen in 2020)	**Hoge inkomens** (inkomen 2020)
Eenpersoonshuishoudens	≤ € 47.948	> € 47.948 ≤ 56.527	> € 56.527
Meerpersoonshuishoudens	≤ € 55.486	> € 55.486 ≤ 75.369	> € 75.369
Toegestane huurverhoging	Max. 3,3%* (inflatie+1%punt)	Max. € 50*	Max. € 100*

*) mits de maximale huurprijsgrens van de woning (op basis van het woningwaarderingsstelsel) niet wordt overschreden

De inkomensafhankelijke hogere huurverhoging geldt vanaf 2013. Van 1 juli 2017 tot 1 juli 2021 was de toegestane huurverhoging voor hogere inkomens 1,5 procentpunt hoger dan de toegestane huurverhoging voor lagere inkomens (inflatie + 4 procentpunt voor hogere inkomens, inflatie + 2,5 procentpunt voor lagere inkomens). Van 1 juli 2021 tot 1 juli 2022 geldt in het gereguleerde segment een huurbevriezing vanwege de coronacrisis en de daaruit mogelijk voortvloeiende betalingsrisico's voor huurders bevroren (huurverhoging maximaal 0%); ook een inkomensafhankelijke hogere huurverhoging is/was in die periode niet toegestaan. Ter illustratie de toegestane huurverhoging in 2019, 2020 en 2021:

[67] De tabel met maximale huurprijsgrenzen voor zelfstandige woningen per 1 juli 2022 loopt van € 208,05 per maand bij 40 (of minder) punten tot € 1.386,29 per maand bij 250 punten.

	Inkomenscategorie	
	Lage (midden)inkomens	**Hoge (midden)inkomens****
2019	≤ € 42.436 (inkomen in 2017)	> € 42.436 (inkomen in 2017)
Toegestane huurverhoging 2019	Max. 4,1% (inflatie+2,5%punt)	Max. 5,6% (inflatie+4,0%)
2020	≤ € 43.574 (inkomen in 2018)	> € 43.574 (inkomen in 2018)
Toegestane huurverhoging 2020	Max. 5,1%* (inflatie+2,5%punt)	Max. 6,6%* (inflatie+4,0%punt)
2021	≤ € 44.655 (inkomen in 2019)	> € 44.655 (inkomen in 2018)
Toegestane huurverhoging 2021	Max. 0% (huurbevriezing)	Max. 0% (huurbevriezing)

*) mits de maximale huurprijsgrens van de woning niet wordt overschreden
**) uitgezonderd huishoudens van 4 of meer personen en huishoudens met een of meer AOW-gerechtigden; voor hen gold de maximale huurverhoging van inflatie+2,5%punt, ongeacht het inkomen (deze uitzondering gold vanaf 2017 en is per 2022 vervallen)

De wetgeving is tijdig aangepast. De Belastingdienst heeft de uitvoering tijdig aan de gewijzigde systematiek kunnen aanpassen. De uitvoering van de maatregel ligt nu in handen van verhuurders van zelfstandige woningen in het gereguleerde segment: zij kunnen naar eigen keuze al dan niet gebruik maken van de hogere huurverhoging en ingeval van toepassing of zij er al dan niet ten volle gebruik van maken (maximaal toegestane huurverhoging voorstellen, of lagere huurverhoging).

In het kader van het nog te sluiten Sociaal Huurakkoord 2022 met huurders en verhuurders en het maken van prestatieafspraken met verhuurders voor afschaffing verhuurderheffing, wordt mogelijk verkend of er verdere wijzigingen aan het instrument IAH gewenst zijn. Dit is op dit moment nog ongewis.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

Mijlpalen

Inwerkingtreding van de wet die de mogelijke maximale jaarlijkse verhoging van de maandhuur in het sociale huursegment verruimt tot 50 euro voor huishoudens met middeninkomens en tot 100 euro voor huishoudens met hoge inkomens. Huishoudens met een middeninkomen worden gedefinieerd als een jaarinkomen tussen 47 948 EUR en 56 527 EUR (eenpersoonshuishoudens) of tussen 55 486 EUR en 75 369 EUR (meerpersoonshuishouden) (prijspeil 2022). Huishoudens met een hoog inkomen worden gedefinieerd als inkomens boven de bovengrens van deze marges.

Monitoring: door middel van de publicatie in het Staatsblad kan worden aangetoond dat de wetswijziging op 1 januari 2022 in werking is getreden.

Indicatoren om de voortgang richting de mijlpalen objectief te kunnen meten: indicatoren inwerkingtreding van benodigde wetswijziging: Staatsblad 2021, 195 van 22 april 2021 (bepaling datum inwerkingtreding op 1 januari 2022).

Afronding: mijlpaal is al afgerond (zie hierboven bij indicatoren).
Geen kwantitatieve doelstelling, dus ook geen verwachte afronding. Verhuurders kunnen vanaf 2022 gebruik maken van gewijzigde systematiek van de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging.

Betrokkenheid overheidslagen: Ministerie van BZK is betrokken voor de tijdige publicatie in het Staatsblad.

Belanghebbenden

Verhuurders van zelfstandige woningen die met een gereguleerd huurcontract zijn verhuurd (sociale huurwoningen), ongeacht het type verhuurder; deze verhuurders kunnen door een hogere huurverhoging van zittende huurders met een hoger (midden)inkomen sneller een huurprijs vragen die meer in overeenstemming is met de kwaliteit van de woning.
De maatregel voorziet ook in een recht op huurverlaging (voor de toekomst) voor de huurder, in het geval dat het huishoudinkomen na een of meer inkomensafhankelijke hogere huurverhogingen daalt tot onder de bij die huurverhoging(en) gehanteerde inkomensgrens/inkomensgrenzen.

Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen:

De maatregel draagt potentieel bij aan gelijke (woon)kansen voor iedereen, onafhankelijk van gender, indien huishoudens met een hoger (midden)inkomen er door de hogere huurverhoging voor kiezen om te verhuizen naar een huurwoning in de vrije sector of naar een koopwoning. Door huurders met een hoger (midden)inkomen achtergelaten woningen kunnen* weer vrijkomen voor de doelgroep van huurwoningen in het gereguleerde segment: huishoudens met een lager (midden)inkomen.

Huishoudens met een hoger (midden)inkomen zijn echter niet verplicht om te verhuizen naar een woning buiten het gereguleerde huursegment. Verhuurders kunnen de meeropbrengsten van de hogere huurprijzen inzetten voor de bouw van nieuwe woningen, waardoor het woningaanbod toeneemt.

*) Vrijgekomen huurwoningen met voldoende woningkwaliteit om in de vrije sector verhuurd te mogen worden (dat zijn woningen met voldoende punten op basis van het woningwaarderingsstelsel voor een maximale huurprijs boven de actuele liberalisatiegrens; de liberalisatiegrens voor huurcontracten die in 2022 ingaan is € 763,47 kale huur per maand), komen niet per definitie weer beschikbaar voor de doelgroep van het gereguleerde segment. Huurwoningen in het DAEB-segment van woningcorporaties zullen door de toewijzingsregels wel grotendeels toegewezen worden aan de DAEB-doelgroep (waarvan de inkomensgrens lager ligt dan die voor de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging). Maar andere verhuurders dan woningcorporaties hebben meer keuzevrijheid in wat zij met vrijgekomen te liberaliseren woningen (met voldoende woningwaarderingspunten voor een maximale huurprijs boven de actuele liberalisatiegrens) doen: vrijwillig weer in het gereguleerde segment verhuren (= verhuren met een kale huurprijs die niet hoger is dan de actuele liberalisatiegrens), in de vrije sector verhuren (= verhuren met een kale huurprijs die hoger is dan de actuele liberalisatiegrens) of de woning verkopen.

Maatregel 3.1H5 Versnellen van proces en procedures bij realiseren van woningbouw

Naam	Versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Ministerie van BZK, directie Woningbouw
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4
Verwachte einddatum project	Q1 2024

Algemene beschrijving maatregel

Zorgen voor een goede volkshuisvesting betekent dat iedereen goed moet kunnen wonen; nu en in de toekomst. Dit houdt in dat er niet alleen voldoende beschikbare woningen moeten zijn, maar ook dat de woningen passend zijn, in leefbare wijken op de juiste plek staan (nabij werkgelegenheid en bereikbaar) en betaalbaar zijn en blijven. Op dit moment zijn er onvoldoende (passende) woningen. Daarom moeten er nu zo snel mogelijk woningen gebouwd worden.

Het duurt gemiddeld tien jaar om van initiatief naar de realisatie van een woning te komen, waarvan de daadwerkelijke bouw gemiddeld twee à drie jaar duurt. In het coalitieakkoord is opgenomen dat de woningbouw wordt versneld tot rond de 100.000 woningen per jaar. Met actielijn 2 'Sneller van initiatief naar realisatie' in het programma Woningbouw van de Minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening wordt ingezet op het voorkomen van vertraging en het benutten van versnellingsmogelijkheden.

Met het versnellen van het proces van initiatief naar realisatie wordt beoogd de doorlooptijd te verkorten:

Het proces van het realiseren van een woning wordt efficiënter en ingekort. Zowel generiek als op locatieniveau wordt het effect van knelpunten in het bouwproces beperkt met oog voor kwaliteit en toekomstbestendigheid van de woning en leefomgeving. Daarbij wordt gekeken naar de korte en middellange termijn. Dit wordt gedaan samen met medeoverheden, corporaties en marktpartijen. Gezamenlijk gaan we het ontwikkelproces verbeteren, vertraging beperken, versnellingsmogelijkheden in het proces benutten en besluitvormingsprocessen verkorten.

- Benoemd wordt welke knelpunten er zijn en op welke schaalniveaus deze zich afspelen.
- Gekeken wordt naar de kansen door onder meer het bestaand instrumentarium beter te benutten of, indien nodig, deze aan te passen.
- Mocht dit onvoldoende zijn dan wordt een nieuw instrumentarium geïntroduceerd

Oorzaken en uitdagingen:

- Bouwen kosten tijd in Nederland gemiddeld 10 jaar. Deze lange doorlooptijd heeft verschillende oorzaken die per locatie en woningbouwproject variëren. De belangrijkste oorzaken zijn vertragingen door veel en lange procedures, trage processen, vertragingen bouwfase en eisen aan de woningbouw en omgeving.
- Bezwaar- en beroepsprocedures van omwonenden en bedrijven kosten tijd. Daarnaast worden er nationale en lokale eisen aan bouwprojecten gesteld, wat leidt tot een stapeling van eisen. Deze eisen komen de kwaliteit ten goede, maar maken de uitvoering complex en duur.
- Tevens is er sinds de bouwcrisis een tekort aan expertise bij gemeenten en provincies. De bouwsector kent vergelijkbare problemen.
- Ook zijn bouwmaterialen schaarser en duurder geworden. Tevens zijn er capaciteitsproblemen op het energienet. Benoemd wordt welke knelpunten er zijn en op welke schaalniveaus deze zich afspelen. Gekeken wordt naar de kansen door onder meer het bestaand instrumentarium beter te benutten of, indien nodig, deze aan te passen.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstelling: Versnellen van het proces van initiatief naar realisatie; de gemiddelde doorlooptijd van tien jaar van initiatief tot realisatie is verkort.

Mijlpalen:

Mijlpaal 1 (Q4 2022): Publicatie van een Kamerbrief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties waarin wordt aanbevolen maatregelen te nemen om knelpunten die het planproces vertragen, vergunningen en juridische procedures met betrekking tot bouwprojecten aan te pakken, onder meer door wetswijzigingen indien nodig en een tijdschema met concrete stappen te zetten.

Mijlpaal 2 (Q1 2024): Er zullen bestuurlijke overleggen plaatsvinden over de belangrijkste maatregelen die aanbevolen zijn in de Kamerbrief zodat deze kunnen starten. Een substantieel pakket maatregelen dat in de Brief wordt aanbevolen, treedt in werking, namelijk in ieder geval de volgende maatregelen. In ieder geval de volgende maatregelen zullen starten om gemeenten en woningcorporaties te ondersteunen bij het implementeren van maatregelen in het plan van aanpak om het proces en de procedures te versnellen:

1. Vergroten kennis van gemeenten en bouwbedrijven over het planproces en versnellingsoptie (Vereiste om dit onderdeel als afgerond te kunnen beschouwen: Minimaal 1 handreiking is opgesteld en gepubliceerd);
2. Ondersteuning door het 'Expertteam Woningbouw' en de 'Taskforce Nieuwbouw corporaties' (Vereiste om dit onderdeel als afgerond te kunnen beschouwen: Minimaal 1 rapportage per jaar wordt gepubliceerd over de activiteiten van het expertteam/ de taskforce, en een webpagina is beschikbaar voor gemeenten/corporaties om hulp aan te vragen bij het versnellen van proces en procedures bij het realiseren van woningbouw);
3. De Landelijke Versnellingstafel wordt ingesteld (Vereiste om dit onderdeel als afgerond te kunnen beschouwen: de Versnellingstafel heeft eerste vergadering gehad).

Een monitoringsysteem om de voortgang van het versnellen van procedures bij te houden is in gang gezet. De monitoring zal zo worden ingevuld, dat goed inzicht kan worden gegeven in de voortgang van de woningbouw en de onderliggende factoren die de voortang of het gebrek eraan kunnen verklaren. De monitoring wordt daarvoor doorontwikkeld, zodat er steeds voldoende actuele informatie is over de woningbouw. Gegevens uit de monitoring worden gebruikt om de Tweede Kamer te informeren over het versnellen van procedures in de woningbouw.

Verdere toelichting mijlpalen:

Het Expertteam Woningbouw helpt gemeenten en provincies met het versnellen van de woningbouw en ondersteunt bij het oplossen van belemmeringen. Het Expertteam geeft maatwerkadvies op verschillende vraagstukken rond gebiedsontwikkeling en woningbouw.

De Taskforce Nieuwbouw Woningcorporaties is opgericht om de bouw van sociale huurwoningen en flexwoningen te ondersteunen. De Taskforce helpt knelpunten te doorbreken, impasses te doorbreken die het bouwen van deze woningen in de weg staan, en partijen te verbinden en kennis te delen. De taskforce monitort actief de voortgang van de projecten en bij dreigende vertraging zoeken de taskforce en het samen met de projectpartners praktische en creatieve oplossingen

In het huidige Bouwbesluit en straks in het Besluit bouwwerken leefomgeving zijn (algemeen geldende) wettelijke normen over energiezuinigheid (EPC-normen), waaraan nieuwbouwwoningen moeten voldoen opgenomen. Er hoeven daarover dan ook geen aparte afspraken met provincies en gemeenten te worden gemaakt.

Monitoring

Om vast te kunnen stellen dat bouwprocessen sneller verlopen zal een indicatorenset ontwikkeld worden. Via monitoring, rapportages en periodieke overleggen wordt zicht gehouden op de voortgangen worden knelpunten worden tijdig gesignaleerd. De monitoring zal zo worden ingevuld, dat goed inzicht kan worden gegeven in de voortgang van de woningbouw en de onderliggende

factoren die de voortang of het gebrek eraan kunnen verklaren. De monitoring wordt daarvoor doorontwikkeld, zodat steeds voldoende en actuele informatie is over de woningbouw.

Daarnaast is het aanpakken van knelpunten een belangrijk onderdeel van de samenwerking in de woondealregio's. In de woondealregio's worden knelpunten ook geagendeerd en zo nodig geëscaleerd op landelijk niveau. Monitoring valt binnen de act-fase. De uitkomsten van de monitoring worden meegenomen in de act fase.

Belanghebbenden

De maatregelen richten zich op een breed palet aan belanghebbenden als medeoverheden, corporaties, marktpartijen als projectontwikkelaars en bouwondernemingen, belangenorganisaties, omwonenden en andere partijen. Omdat met deze maatregelen beogen bij te dragen aan het versnellen van de woningbouw en de bouw van gemiddeld 100.000 woningen per jaar, profiteert in bredere zin alle woningzoekende hier potentieel van.

Investeringen:

Maatregel 3.1I1: Woningbouwimpuls

Naam	Woningbouwimpuls
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	538 miljoen
Departement/directie	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, directie Woningbouw
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1: Groene transitie
Verwachte einddatum project	Augustus 2026

Algemene beschrijving maatregel

In september 2019 is de Woningbouwimpuls (Wbi) aangekondigd in de begrotingsnota (Miljoenennota 2020) als onderdeel van het pakket aan maatregelen om de bouw van betaalbare woningen te stimuleren. Op 11 mei 2020 is het besluit houdende regels met betrekking tot verstrekking van een specifieke uitkering aan gemeenten ten behoeve van het versnellen van de bouw van betaalbare woningen in een kwalitatief goede leefomgeving gepubliceerd in de Staatscourant. In drie tranches is 854 mln. gealloceerd in de periode juli 2020 – december 2021.

In het reageerakkoord en in de begrotingsnota (Miljoenennota 2022) is 1,25 miljard extra beschikbaar gesteld voor het voortzetten van de Wbi. Daarvan wordt in de periode september 2022 t/m augustus 2023 nog eens 500 mln. gealloceerd. Over de allocatie van het restant van de 750 mln. worden nog afspraken gemaakt.

Veel starters en mensen met een middeninkomen maken momenteel geen kans op een voor hun betaalbare woning. De vraag naar woningen is sterk toegenomen, terwijl de bouw van woningen de laatste jaren sterk is achtergebleven. Er was in 2020 sprake van een historisch hoog woningtekort van 3,8%, dat mede werd veroorzaakt door de impact van de economische crisis in 2008 op de woningbouwproductie en doordat de huishoudensgroei sterker is gestegen dan voorzien. Volgens de prognose uit 2021 zal het woningtekort eerst nog verder oplopen richting de 3,9% in 2024 ofwel 317.000 woningen en daarna afvlakken.

Huizenprijzen en huren zijn sterk gestegen en de lange wachttijden in de sociale huur blijven bestaan. Grond is schaars en de kosten van gebiedsontwikkeling zijn vaak hoog door uitplaatsing van bedrijven, sanering, aankoop of onteigening van gronden, infrastructurele inpassing[68], investeringen in verduurzaming, en ook de compensatie van de gevolgen van de stikstofuitstoot. Al met al kennen veel projecten een onrendabele top waardoor ze niet of onvoldoende snel van de grond komen, of er worden vooral dure woningen gebouwd die onbetaalbaar zijn voor starters en mensen met een middeninkomen.

Met de Woningbouwimpuls (Wbi) wordt gestuurd op een snelle(re) ontwikkeling van de projecten met een substantieel aantal betaalbare woningen, door een deel van het onrendabele tekort te subsidiëren. Het instrument richt zich op het verkleinen van de onrendabele top die ontstaat doordat grondopbrengsten niet toereikend zijn om de noodzakelijke publieke investeringen te dekken. Gemeenten kunnen een bijdragen ontvangen voor vijf fysieke ingrepen, namelijk maatregelen gericht op 1) infrastructurele ontsluiting/bereikbaarheid, 2) bodemsanering, 3) verlaging van de stikstofdepositie, 4) het uitplaatsen van hinderactiviteiten en 5) (her)inrichting van de openbare ruimte.

Om in aanmerking te komen voor een bijdrage moet een aanvraag voldoen aan een aantal voorwaarden. Zo moet er sprake zijn van een aantoonbaar publiek financieel tekort in een

[68] Bijvoorbeeld bijdragen aan: de fietsinfrastructuur, parkeervoorzieningen op afstand of aansluiting op de bestaande weg/ov infrastructuur. Het is belangrijk om wonen en mobiliteit in samenhang af te wegen. Besluitvorming over de infrastructuur loopt via de reguliere bereikbaarheidsprogramma's en het bestuurlijk overleg MIRT.

grootschalig woningbouwproject met een substantieel aantal betaalbare woningen. Een project moet binnen drie jaar na toekenning starten met werkzaamheden aan de fundering van een woning (startbouw) of een complex en binnen tien jaar na toekenning starten met de bouw van de laatste woning. Bovendien is er een verplichte minimale cofinanciering van 50% door medeoverheden, om de (Rijks)middelen te verdubbelen en de efficiëntie van de maatregel te vergroten.

De allocatie van subsidies werkt als volgt: Allereerst vragen gemeentes de subsidie aan. In een periode van maximaal 13 weken adviseert een onafhankelijke commissie de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (vanaf 2022 VRO). De toetsingscommissie beoordeeld de aanvragen op 1) de noodzakelijkheid van de bijdrage, 2) de effectiviteit van het project en 3) de efficiëntie van het project. Op basis van de adviezen en een objectieve urgentiescore, wordt een ranking vastgesteld. Geleid door deze ranking kent de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de subsidies toe aan de gemeenten met de hoogste scores, tot aan het uitkeringsplafond dat bij aankondiging van een tranche is vastgesteld. De subsidies worden binnen enkele maanden na het besluit van de minister uitbetaald aan de gemeente. Na ontvangst van de subsidie moet de gemeente jaarlijks verantwoording afleggen over de voortgang van het project. Na tien jaar wordt met een eindverantwoording de subsidie definitief vastgesteld aan de hand van het geactualiseerde publieke tekort en gerealiseerde woningen.

De financiering vanuit het herstel- en veerkrachtplan wordt in deze regeling gebruikt om in de overhitte Nederlandse woningmarkt sneller tot meer betaalbare woningen te komen op locaties waarop een goed en klimaatbestendige leefomgeving kan worden geboden. De financiering helpt om impasses op lokaal niveau te doorbreken en verlicht daarmee geleidelijk aan druk op de aanbodzijde van de woningmarkt op de middellange termijn. Zonder deze financiering komen deze projecten later, niet of met minder betaalbare woningen van de grond. Daarmee leidt deze financiering tot betere oplossingen voor de woningmarkt.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De eerste drie tranches (à 854 mln) van de Wbi zijn reeds voltooid in de periode juli 2020 – december 2021. In de periode september 2022- augustus 2023 volgen nog twee tranches waarin 500 mln. beschikbaar is. Na die twee tranches is er nog 750 mln. budget, die ook in verschillende tranches wordt gealloceerd.

Het is onwenselijk dat de volledige budget in één aanvraagtijdvak wordt toegekend, omdat er ook complexere projecten zijn die een langere voorbereidingstijd kennen maar wel van belang zijn is een budget dat meerjarig beschikbaar is van belang. Samen met de bekendmaking van een aanvraagtijdvak wordt ook het plafond voor een specifieke uitkering voor die tijdvak gecommuniceerd. De tranches verschillen in budget en doorlooptijd o.a. vanwege politieke context van dat moment.

Voor de eerste tranche was 335 mln. beschikbaar. Gemeenten konden hun aanvraag indienen tussen 1 en 15 juli 2020. Gedurende een periode van 8 weken zijn de aanvragen beoordeeld door de onafhankelijke Toetsingscommissie en op 10 september zijn de uitkomsten van de eerste tranche bekendgemaakt. De tweede tranche had een budgetplafond van 266 mln. Gemeenten konden hun aanvraag indienen tussen 26 oktober 2020 en 23 november 2020. Gedurende een periode van 12 weken zijn de aanvragen beoordeeld en op 18 februari 2021 zijn de uitkomsten van de tweede tranche bekend gemaakt. De derde tranche omvatte 253 mln. Gemeenten konden hun aanvraag indienen in de periode tussen 1 en 17 september 2021. In de 13 weken daarna zijn de ingediende aanvragen weer beoordeeld en op 15 december 2021 zijn de uitkomsten van de laatste tranche bekend gemaakt. Het aanvraagloket voor de vierde tranche (300 mln.) is in de periode half augustus tot 18 september 2022 geopend. Na een periode van 13 weken worden de aanvragen beoordeeld. De vijfde tranche (200mln.) zal in april 2023 openen en sluiten. De uitkomsten van die tranche volgen wederom na een beoordelingsperiode van 13 weken.

De gehonoreerde projecten in elke tranche ontvangen de gevraagde bijdrage, zodat ze het plan kunnen uitvoeren zoals is ingediend tegen de genoemde voorwaarden. Op basis van die gegevens kan het volgende worden gesteld.

De Wbi draagt met 538 mln. bij aan de (versnelde) realisatie van 100.000 woningen tot 31 augustus 2026 binnen (minimaal) 93 projecten. Van de 100.000 woningen is minimaal 50% een betaalbare woning (sociale huur, middenhuur of betaalbare koop tot de NHG-grens).

Het doel van de Wbi is om tot 31 augustus 2026 een bijdrage te leveren aan de startbouw van 100.000 woningen

Een gemeente moet bij het indienen van de aanvraag een realisatiebegroting- en planning indienen. Bij het uitkeren van de subsidie is die begroting en planning voorwaarde voor het verkrijgen van de subsidie (bij eindafrekening). Op basis van de aanvragen, zijn de volgende doelstellingen voor 'startbouw van de woning' gedefinieerd:

	2023	2024	2025	2026	Totaal
Startbouw	16.000	26.000	29.000	29.000	100.000

Op basis van bovenstaande, zijn de volgende doelstellingen geformuleerd:

- Doelstelling 1: Startbouw 16.000 woningen (Q4 2023)
- Doelstelling 2: Startbouw 26.000 woningen (Q4 2024). Totaal aantal woningen: 42.000
- Doelstelling 3: Startouw 29.000 woningen (Q4 2025). Totaal aantal woningen: 71.000.
- Doelstelling 4: Startbouw 29.000 woningen (Q2 2026). Totaal aantal woningen: 100.000.

Projecten die middelen ontvangen vanuit de Wbi kennen een risico op uitloop. Deze oorzaken zijn talrijk en projectspecifiek. Gestegen bouwkosten kunnen de betaalbaarheid van woningen onder druk zetten, de onderhandelingen tussen publieke en private (ontwikkelende) partijen kunnen uitlopen en ook bezwaar- en beroepprocedures kunnen vertraging opleveren. Door jaarlijks te voortgang te monitoren vanuit het Rijk, en harde voorwaarden te stellen aan de subsidieregeling met betrekking tot de eindverantwoording, beperken we dit risico.

Om de ontwikkeling van een project te monitoren, dient de lokale overheid die een bijdrage heeft ontvangen de voortgang van het project jaarlijks te rapporteren middels de Sisa-verantwoording. Met de Sisa-verantwoording ligt de focus op de financiën i.r.t. het product (wordt de bijdrage besteed conform de uitgaven, opbrengsten en fasering conform projectaanvraag). Daarnaast wordt de voortgang jaarlijks geïnventariseerd middels vragenlijsten en voortgangsgesprekken, om een vinger aan de pols te houden. De focus ligt op het aanpassen van een bestemmingsplan, het aanvragen van (bouw)vergunningen , starten van werkzaamheden en het sluiten van anterieure overeenkomsten.

<u>Belanghebbenden</u>

Mensen met een laag- en middeninkomen, o.a. studenten, starters, senioren (met een zorgvraag) en statushouders.

De WBI draagt niet bij aan gendergelijkheid, omdat er geen onderscheid wordt gemaakt in gender bij de uitvoering van de maatregelen omtrent woningbouw. Wel draagt de WBI aan gelijkere kansen voor mensen op de woningmarkt door woningbouw te stimuleren voor groepen die momenteel het lastigst aan een passende (betaalbare) woning komen. 65% van de 90.000/98.000 woningen valt in het betaalbare segment (sociale huur, middenhuur tot €1.000 en betaalbare koop tot NHG).

De woningen worden niet ontwikkeld door (mede)overheden. Gemeenten zijn vrij om zelf, binnen de kaders van bestaande aanbestedingsregels, partijen te selecteren om de woningbouwprojecten te ontwikkelen.

Onderdeel 3.2 Verduurzamen gebouwde omgeving

Overzichtskader: 3.2. Verduurzamen gebouwde omgeving

Beleidsdomein: Renovatie; Verduurzaming; Energie-efficiëntie; Leefbaarheid; CO2-reductie

Doel: Het doel van de maatregelen is om de gebouwde omgeving te verduurzamen, om in lijn met Europese en Nederlandse klimaatdoelen CO_2 reductie te bewerkstelligen en minder afhankelijk te worden van fossiele brandstoffen.

Hervormingen en/of investeringen:

Investeringen:

- Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed
- Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

Geraamde totale kosten: 849,3 mln. EUR

Introductie

In 2030 gebruiken we veel minder energie in de gebouwde omgeving. Dit geldt niet alleen voor onze woningen, maar voor de gehele gebouwde omgeving. Scholen, winkels en kantoren zijn dan veel beter geïsoleerd. De Cv-ketel is dan niet langer de standaard om de gebouwde omgeving mee te verwarmen. We bouwen geïndustrialiseerd, circulair en natuurinclusief. We bouwen aan een schonere leefomgeving, met lagere energierekeningen en minder geopolitieke afhankelijkheid van fossiele energie. Hierdoor wordt een bijdrage geleverd aan REPowerEU.

Dit vergt een investering, maar het is een investering die loont: maatschappelijk en individueel. Deze investeringen zullen zorgen voor CO_2 reductie, wat aansluit bij nationale en Europese klimaatdoelen. Bovendien verdienen veel investeringen zich (ruim) binnen de levensduur terug, zeker bij de huidige hoge energieprijzen. En in veel gevallen zullen de maandelijkse besparingen op de energierekening groter zijn dan de maandelijkse financieringslasten van de investering. Maar dat is nog niet in alle gevallen zo, en de verduurzaming moet ook naar een hoger tempo dan we nu zien. Hiervoor is het belangrijk dat de gehele gebouwde omgeving meegaat in de verduurzaming. Daarom ondersteunen we niet alleen individuele woningeigenaren en verenigingen van eigenaren, sociale en particuliere verhuurders, maar ook eigenaren van maatschappelijk vastgoed met aantrekkelijke financiering en subsidies.

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan bevat belangrijke bouwstenen om de verduurzaming te versnellen, namelijk door het stimuleren van onder andere hybride warmtepompen onder ISDE, en het investeren in de verduurzaming van maatschappelijk vastgoed. Deze verduurzaming zorgt voor energie-efficiëntere gebouwen en minder uitstoot van broeikasgassen. Dit sluit aan bij het vlaggenschip *Renovate* en Nederlandse en Europese beleidsdoelen, zoals het Klimaatakkoord, de Green Deal en REPowerEU.

a) Belangrijkste uitdagingen

Het verduurzamen van de gebouwde omgeving is een grote opgave. De combinatie van vastgoed en zijn gebruikers is in iedere situatie uniek. Er is geen standaardoplossing die voor iedereen past. Dit geldt ook voor het investeren in duurzame energie en energiebesparing. Daaronder valt ook het aanleggen van (hybride) warmtepompen in woningen.

Onder andere door de verduurzaming van de bestaande voorraad is de CO_2-uitstoot in de gebouwde omgeving afgenomen van 29,9 Mton in 1990 naar 22,6 Mton in 2021. Dat is een afname van ongeveer 25%. In het coalitieakkoord is voor alle sectoren samen afgesproken ten minste 55% CO_2 te reduceren ten opzichte van 1990 en om te programmeren op 60% CO2-reductie. In het komende decennium zal de verduurzaming in de gebouwde omgeving dus in een veel hoger tempo moeten worden gerealiseerd.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

Om in 2050 klimaatneutraal te zijn, moet de broeikasgasuitstoot enorm worden teruggedrongen. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor de Europese Unie en mondiaal. Om dit mogelijk te maken zijn er nationale afspraken gemaakt via het Klimaatakkoord van 2019, op Europees niveau via de Europese Klimaatwet van 2021 en mondiaal via het Parijs Akkoord van 2015. In de Europese context stelt Nederland zich op als koploper in de bestrijding van klimaatverwarming. In die rol werkt Nederland ook samen met andere EU-lidstaten om de klimaatdoelstellingen van het Parijs Akkoord te halen. Als koploper zet Nederland zich in voor een CO_2 reductie van tenminste 55% in 2030 ten opzichte van 1990 en richt Nederland het beleid in om een reductie van circa 60% in 2030 mogelijk te maken. Met het Europese *Fit for 55*-pakket dat ruggensteun en kader geeft, is de verduurzaming van de gebouwde omgeving een belangrijke stap in het voltooien van deze doelstellingen.

In het Coalitieakkoord is afgesproken het reductiedoel voor 2030 in de Klimaatwet aan te scherpen tot ten minste 55% CO_2-reductie waarbij op 60% reductie moet worden geprogrammeerd. Dat houdt voor de gebouwde omgeving in dat we indicatief sturen op een restemissie van 10 Mton CO_2 in 2030, terwijl de uitstoot nu nog rond de 22 Mton CO_2 ligt. Uit de klimaat- en energieverkenningen van het PBL[69] blijkt dat dit doel zonder aanvullend beleid naar verwachting ver buiten bereik blijft. Om dit doel binnen bereik te brengen, is een substantiële versnelling nodig ten opzichte van de periode 1990-2020 en ook ten opzichte van de bestaande afspraken in het Klimaatakkoord. In het komende decennium zal de verduurzaming in de gebouwde omgeving dus ook in een veel hoger tempo moeten gebeuren. De subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed en de ISDE zijn belangrijke stappen om deze doelstellingen te behalen.

De sectoren met maatschappelijk vastgoed hebben in het Klimaatakkoord een eigen doelstelling beschreven die bijdragen aan de grotere doelstellingen van 49% CO_2-reductie in 2030 en 95% reductie in 2050. Deze twaalf sectoren met maatschappelijk vastgoed[70] hebben in het Klimaatakkoord afgesproken dat elk een sectorale routekaart maakt. Op basis van een top-down benadering hebben de sectoren geïnventariseerd hoe groot de voorraad is (in m^2), welke kwaliteit en bouwjaar dit betreft en wat de CO_2-uitstoot van deze voorraad is. De sectorale routekaarten maken duidelijk dat zonder voldoende extra middelen de sectoren de reductiedoelstellingen voor 2030 en 2050 niet halen. Door de extra middelen beschikbaar gesteld voor de verduurzaming van maatschappelijk vastgoed én de ISDE kan er een bredere bijdrage geleverd worden aan de nationale klimaatdoelstellingen.

De maatregelen adresseren EU **landspecifieke aanbevelingen** voor Nederland. Zo draagt de verduurzaming van maatschappelijk vastgoed en de investeringssubsidie in duurzame energie en energiebesparing bij aan het steunen van de opwaartse trend van investeringen op het gebied van hernieuwbare energie en de vermindering van broeikasgasemissies. (LSA 2019.3) Bij de subsidieregeling van duurzaam maatschappelijk vastgoed wordt er geïnvesteerd in duurzame renovaties van gebouwen, die onder meer leiden tot energiebesparingen. Zo wordt er gewerkt aan betere isolatie en warmtebehoud. Ook met de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) wordt er geïnvesteerd in isolatie, warmtenet, zonneboilers en hybride warmtepompen die duurzame energie produceren. De groene investeringsmaatregelen zijn ook onlosmakelijk verbonden met het aanmoedigen van private investeringen die de groene transitie bespoedigen (LSA 2020.3), omdat bovengenoemde groene investeringen door private partijen uitgevoerd zullen worden. Deze publieke maatregelen, die gericht zijn op renovatie en hernieuwbare energiebronnen, zijn dan ook intrinsiek onderdeel van de EU Vlaggenschip-gebieden '*Power up*' en '*Renovate*'. Bovendien leveren deze investeringen een bijdrage aan REPowerEU, doordat er wegens de verduurzaming minder afhankelijkheid zal zijn van fossiele brandstoffen, en de nationale energie-onafhankelijkheid van andere actoren verstevigd wordt.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

[69] PBL – Klimaat- en Energieverkenning 2021. Klimaat- en Energieverkenning 2021 (pbl.nl)
[70] Zie (bijna) alle routekaarten: https://energieslag.rvo.nl/overzichtroutekaarten

Investeringen

Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed

Het energieverbruik van gebouwen is een belangrijke bron van CO_2-uitstoot vanwege de verbranding van fossiele brandstoffen om energie op te wekken en gebouwen te verwarmen. Door beperking van het energieverbruik in gebouwen en door het gebruiken van alternatieve vormen van energieopwekking in gebouwen, daalt de verbranding van fossiele brandstoffen en hiermee ook direct de CO_2-uitstoot van Nederland. Daarom is deze subsidieregeling in het leven geroepen. De regeling is bedoeld voor het verduurzamen van bestaand maatschappelijk vastgoed. De subsidieregeling heeft een indicatie emissiereductie van 0,2 Mton CO^2 en staat onder andere open voor vastgoedeigenaren van gebouwen met een maatschappelijke functie, zoals van decentrale overheden, onderwijsinstellingen, zorginstellingen en andere cultuur- en welzijnsinstellingen.

Het hoofddoel is om eigenaren van maatschappelijk vastgoed te stimuleren te investeren in verduurzamingsmaatregelen om de energieprestatie te verbeteren en de CO_2-uitstoot te verlagen. De nieuwe regeling vergoedt een deel van de projectkosten van de verduurzamingsmaatregelen. De kosten voor een energieadvies of duurzaam monumentenadvies kunnen met terugwerkende kracht worden vergoed. Dit geldt ook voor de kosten voor het laten opstellen van een energielabel na het uitvoeren van de maatregelen. Maatregelen die in aanmerking komen zijn isolatiemaatregelen in dak, vloer of gevel en isolerend glas, warmtepompen en phase changing materials (PCM), en energiezuinige verlichting.

Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

Nederland stelt EUR 288 mln. beschikbaar om de installatie en gebruik van hybride warmtepompen te stimuleren. Deze hybride warmtepompen zorgen voor een significante CO2-reductie in vergelijking met het gebruik van een standaard HR-ketel. Deze investering loopt van 2022 tot 2024. Het subsidietarief voor hybride warmtepompen wordt hiermee verhoogd van 20% naar 30% per installatie. Ook wordt geïnvesteerd in een publiekscampagne.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (	Digitaal (	Vlaggenschip
Investering	Duurzaam maatschappelijk vastg	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up; Renovate
Investering	Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISI	2019.3, 2020.3	100%	0%	Power up; Renovate

Prioriteit 3: Verbeteren woningmarkt en verduurzamen gebouwde omgeving

Uitgelichte investering: Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed

Renovatie Beursgebouw Leeuwarden tot duurzame Campus Fryslân

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het verduurzamen van de gebouwde omgeving, waaronder maatschappelijk vastgoed, zoals scholen en ziekenhuizen. De Rijksuniversiteit Groningen heeft met Campus Fryslân laten zien hoe een monumentaal pand uit 1861 kan worden gerenoveerd tot een duurzame, moderne onderwijslocatie.

Voor de jonge faculteit Campus Fryslân zocht de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) een nieuwe, bijzondere locatie. Dat werd het monumentale beursgebouw in Leeuwarden. Projectleider Ben Molema vertelt: "Na een flinke verbouwing is het nu het eerste monumentale all-electric onderwijsgebouw in Nederland."

Sinds 2018 bestaat er een nieuwe faculteit bij de RUG: Campus Fryslân. In een prachtige locatie: het beursgebouw uit 1861. Dit moest worden omgetoverd tot een duurzame, moderne onderwijslocatie. "Bij de verbouwing was duurzaamheid een belangrijke factor."

Molema vertelt verder: "J.O.N.G. Architecten maakte een ontwerp waarbij de buitenkant volledig geconserveerd en in ere hersteld werd, maar de binnenkant modern en strak werd." Vervolgens ging het team om tafel met de bouwpartner en installateurs om een bouwplan te maken. "Er was veel enthousiasme en passie voor het plan. De Friese uitvoerders waren trots dat ze in hartje Leeuwarden zo'n uniek gebouw mochten opknappen."

"Verbouwen is complexer dan nieuwbouw. Zeker in zo'n monumentaal pand weet je soms niet wat je tegenkomt. In het oorspronkelijke ontwerp zat bijvoorbeeld een techniekruimte op de 1e verdieping, omdat wij dachten dat het niet in de kelder paste. De installateur zorgde voor een betere warmte-koude-installatie die wél in de kelder kon." Andere uitdagingen waren met name isolatie en dakconstructie. Aan de monumentale ramen mochten ze niets veranderen, maar opzetramen boden een oplossing voor goede isolatie. En om de 360 zonnepanelen te kunnen dragen, is het dak verstevigd.

Het resultaat: een grotendeels zelfvoorzienend pand en het 1e volledig elektrische monumentale onderwijspand in Nederland. Molema is trots op het project: "Het kan dus gewoon. Maar je moet wel weten waar je aan begint. Het helpt om vooraf een duidelijk einddoel voor ogen te hebben." Molema geeft aan dat je met een monument geen onmogelijke dingen kunt doen. “Wij gingen voor bewezen technieken en hebben ons technische team veel vrijheid gegeven.”

In 2019 kon de nieuwe faculteit Campus Fryslân het 2e onderwijsjaar in het Beursgebouw starten. "Het is gaaf dat we een monument met al z’n grandeur én beperkingen konden opwaarderen naar een hedendaags gebouw."

Verduurzaming van maatschappelijk vastgoed

Het energieverbruik van gebouwen is een belangrijke bron van CO_2-uitstoot vanwege energie die verbruikt wordt om gebouwen te verwarmen en te koelen. Door gebouwen energiezuiniger te maken en door het gebruik van hernieuwbare energie te stimuleren kan de CO2-uitstoot van gebouwen worden verlaagd.

Binnen de gebouwde omgeving is het maatschappelijk vastgoed een belangrijke factor. Het gaat hier om scholen, ziekenhuizen, bibliotheken, theaters en sportzalen. Bij deze gebouwen ligt een grote opgave om ze energiezuiniger te maken, omdat het vaak om oude gebouwen gaat, soms zelfs met een monumentale status hetgeen ingrijpende verbouwing compliceert. De toepassing van fossielvrije energieopwekking, zoals zonnepanelen, warmtepompen of warmte-koudeopslagsystemen, vergt grote investeringen. Om een impuls te geven aan het versneld verduurzamen van dit maatschappelijk vastgoed wordt er een subsidieregeling ingezet waarmee eigenaren van maatschappelijk vastgoed, zoals gemeenten, maatschappelijke organisaties en verenigingen, tegemoet gekomen worden in de kosten die zij maken om te verduurzamen.

e) Gedetailleerde beschrijving van de maatregelen

Investeringen:

Maatregel 3.2I1: Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed

Naam	Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	225,3 mln. EUR
Departement/directie	BZK / Bouwen en Energie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4
Verwachte einddatum project	April 2025 (Met 80% bevoorschotting)

Algemene beschrijving maatregel

De regeling is bedoeld voor het verduurzamen van bestaand maatschappelijk vastgoed. De verwachting is dat er tussen 2022 en 2024 ongeveer 7000 aanvragen worden ingediend. De subsidieregeling heeft een indicatieve emissiereductie opgave van 0,2 Mton CO_2.

De subsidieregeling staat open voor vastgoedeigenaren van:

- Gebouwen in eigendom van een provincie, een gemeente of een waterschap;
- Uit 's Rijks kas bekostigd schoolgebouwen of nevenvestigingen;
- Gebouwen in eigendom van een uit 's Rijks kas bekostigde instelling voor beroepsonderwijs, hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek;
- Gebouwen in eigendom van een zorginstelling;
- Gebouwen in eigendom van een culturele instelling met een aangewezen status als culturele algemeen nut beogende instelling;
- Rijksmonumenten die zijn ingeschreven in het rijksmonumentenregister, met uitzondering van een zelfstandig onderdeel dat in oorsprong is vervaardigd voor bewoning of dat voor meer dan de helft van de oppervlakte voor bewoning in gebruik is;
- Gebouwen in eigendom van stichtingen, verenigingen of coöperaties ter exploitatie en beheer van gebouwen met een publieksfunctie.

De regeling wordt in twee tranches opengesteld voor aanvragen:

- September 2022 t/m 31 december2023 – 150 miljoen euro;
- 1 januari 2024l t/m december 2024- 200 miljoen euro;

De subsidieplafonds zijn respectievelijk 150 en 200 miljoen euro, inclusief 7 miljoen euro uitvoeringskosten. Van beide tranches wordt 80% meegenomen i.v.m. bevoorschotting. Daarmee komen we voor het HVP op 272 miljoen euro. We weten namelijk alleen de bevoorschotting van de subsidieregeling zeker. Als we hier de bedragen exclusief btw in meenemen, dan komt men uit op 225,3 miljoen euro. Uitvoeringskosten worden dus niet meegenomen in het HVP. Deze zijn geraamd op ca 7 miljoen euro.

In de regeling worden twee trajecten gefaciliteerd:

1. Het aanvragen van subsidie voor maximaal drie verduurzamingsmaatregelen op basis van een energieadvies;
2. Het aanvragen van integrale verduurzamingsprojecten waarbij een pakket aan maatregelen moet leiden tot een grote verbetering van de energieprestatie van een gebouw.

De subsidieaanvraag loopt volgens het stroomschema. De aanvragende partij legt uit welke maatregelen genomen gaan worden en onderbouwt dat met een energieadvies. (zie Bijlage 3 in de conceptregeling). Het Energieadvies is een rapportage waarin de mogelijkheden om maatregelen te treffen ter verbetering van de energieprestatie zijn vastgelegd.

Tabel 1 beoogde oppervlakte, aantal gebouwen en CO_2-reductie in 2 jaar tijd te renoveren:

Sector	7% van het oppervlak (mln m^2)	7% van aantal gebouwen	kton CO_2 reductie per jaar - additioneel [71]	kton CO_2 reductie per jaar totaal	Kton CO2 uitstoot van 7%	percentage CO2 reductie
Gemeentelijk vastgoed	1,5	2532	4,30	27,01	61,18	44%
Provinciaal vastgoed	0,0	10	0,08	0,49	1,12	44%
Primair Onderwijs	0,8	554	2,47	10,89	24,36	45%
Voortgezet Onderwijs	0,7	100	2,03	8,94	20,02	45%
MBO	0,2	33	0,63	3,29	6,51	51%
HBO	0,2	15	0,49	3,01	5,53	54%
Universiteiten	0,3	46	0,49	8,12	12,25	66%
Cure	0,6	18	7,56	5,32	70	8%
Care	1,4	1704	4,69	10,01	77	13%
Rijksmonumenten (niet-woonhuizen)	1,9	2114	6,72	33,6	84,7	40%
	7,6	7126	29,46	110,68	362,67	31%

De totale potentiële CO_2-reductie bij het renoveren van bovenstaande 7,6 miljoen vierkante meter en 7126[72] gebouwen wordt ingeschat op 111 kton per jaar en voor 2 jaar 222 kton. Dit is een grove inschatting, dus dit kan ook flink lager uitvallen. Aangezien dit een nieuwe subsidieregeling is, is het niet met zekerheid te zeggen wat de exacte CO_2-reductie. Het doel van 111 kton CO_2-reductie per jaar kan dus onverhoopt ook lager uitvallen. Het aantal vierkante meters en aantallen gebouwen is niet opgenomen als targets omdat er nog geen enkele ervaring met deze regeling is.

In de beschrijving van de regeling hebben we ook de maatregelen aangegeven die gebruikt kunnen worden (zie bijlage 2 in de concept-regeling). Op enkele plekken zal het vervangen van een oude CV

[71] Deze cijfers zijn door de sectoren berekend op basis van een aantal scenario's. Deze kolom geeft het scenario 2 aan t.o.v. business as usual bij renovatie verbouwen (25-35% energiebesparing)

[72] Het is voor de sectoren in onderwijs, zorg en gemeentelijk vastgoed niet mogelijk om lijsten met gebouwen te overleggen. Immers, het vastgoed is decentraal belegd waardoor we centraal geen beeld hebben welke moment een natuurlijk moment hebben komende jaren. Bovendien is dit, ten behoeve van een subsidieregeling die nog niet gepubliceerd is, ook juridisch niet toegestaan. Het kenmerk van een subsidieregeling is dat een ieder die aan de voorwaarden van de regeling voldoet in aanmerking komt voor subsidie. Je mag dus geen partijen aan de voorkant uitsluiten door het maken van een gebouwenlijst.

ketel (VR ketel) voor een HR ketel een zeer efficiënte oplossing zijn, zoals bij de integrale verduurzaming van monumenten of bij een integrale verduurzaming van andere projecten. Of de oplossing voor een centrale verwarming met een decentrale voorziening voor warmtapwater op aardgas. Dit is onbekend, maar de verwachting is dat dit zeer weinig zal gebeuren.

Aanleiding voor de subsidieregeling

Het energieverbruik van gebouwen is een belangrijke bron van CO_2-uitstoot vanwege de verbranding van fossiele brandstoffen om energie op te wekken en gebouwen te verwarmen. Door beperking van het energieverbruik in gebouwen en door het gebruiken van alternatieve vormen van energieopwekking in gebouwen, daalt de verbranding van fossiele brandstoffen en hiermee ook direct de CO_2-uitstoot van Nederland.

Binnen de gebouwde omgeving is utiliteitsbouw een belangrijke bouwsector, een derde van de CO_2-uitstoot in de gebouwde omgeving wordt door de utiliteitsbouw veroorzaakt. Daarom heeft deze sector in het Klimaatakkoord afgesproken aanvullend 1 Mton CO_2-reductie te realiseren via een besparing op aardgas. Dat kan enerzijds door de vraag naar gas naar beneden te brengen met isolatie en andere energiebesparende maatregelen, en anderzijds door andere fossielvrije technieken voor energieopwekking toe te passen.[73]

Een specifieke doorsnede van de utiliteitsbouw is maatschappelijk vastgoed, dat een maatschappelijke functie vervult en waarbij het primaire proces in dat gebouw vaak betaald wordt met publieke middelen. Twaalf sectoren met maatschappelijk vastgoed[74] hebben in het Klimaatakkoord afgesproken dat elk een sectorale routekaart maakt, waarin het pad naar 49% CO_2-reductie in 2030 en 95% reductie in 2050 staat beschreven, inclusief de knelpunten die opgelost moeten worden en wat het ongeveer kost. In deze routekaarten hebben de sectoren op basis van een top-down benadering geïnventariseerd hoe groot de voorraad is (in m^2), welke kwaliteit en bouwjaar dit betreft en wat de CO_2-uitstoot van deze voorraad is.

De sectorale routekaarten maken verder duidelijk dat zonder voldoende extra middelen[75] de sectoren de reductiedoelstellingen voor 2030 en 2050 niet zullen behalen, en hier en daar niet eens aan vigerende wet- en regelgeving kunnen voldoen. De verduurzaming van het maatschappelijk vastgoed kan zo niet bijdragen aan de nationale klimaatdoelstellingen.

Daar bovenop heeft de Klimaatzaak, die Urgenda aanspande tegen de Staat, onderstreept dat de overheid meer aan CO_2-besparing moet doen. Dit heeft Urgenda nog eens toegelicht in het 54 punten plan[76]. Veel van deze 54 maatregelen zijn van toepassing op de gebouwde omgeving, en sommigen ook zelfs specifiek voor overheidsgebouwen, zorg en scholen.

In de Miljoenennota 2022 heeft het kabinet aangekondigd 6,8 miljard euro extra uit te geven aan een pakket aan maatregelen voor het klimaat. Deze middelen zijn bedoeld om uitvoering te geven aan het Urgenda-vonnis en voor het realiseren van doelstellingen uit het Klimaatakkoord. Als onderdeel van het pakket aan maatregelen is er 525 miljoen euro ter beschikking gesteld voor het versneld verduurzamen van bestaand maatschappelijk vastgoed. Met deze middelen wil het kabinet een impuls geven aan de verduurzamingsopgave voor het maatschappelijke vastgoed. Van het beschikbare budget wordt 358,7 miljoen euro ingezet voor een subsidieregeling waarmee eigenaren van maatschappelijk vastgoed tegemoet gekomen worden in de kosten die zij maken om te

[73] Trias Energetica is de theorie hieronder: zie RVO Infoblad Trias Energetica
[74] Zie (bijna) alle routekaarten: https://energieslag.rvo.nl/overzichtroutekaarten
[75] In het kader van de voorbereidingen van de formatie, hebben de sectoren met maatschappelijk vastgoed berekend 7,4 mrd euro nodig te hebben van 2022-2026 om álle doelen te kunnen halen die gepland staan in de sectorale routekaarten.
[76] https://www.urgenda.nl/themas/klimaat-en-energie/40-puntenplan/

verduurzamen. Van die 358,7 miljoen euro brengen we 283 miljoen euro aan het subsidiëren van maatregelen onder in het HVP.

De regeling voorziet deels in deze extra ondersteuningsbehoefte, met de huidige middelen kunnen veel eigenaren van maatschappelijk vastgoed een verduurzamingsslag maken.

De regeling wordt uitgevoerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), dat een ervaren agentschap is voor het uitvoeren van regelingen. BZK heeft RVO hiervoor een opdracht gegeven, inclusief middelen om de regeling uit te voeren.

Uitdagingen:

Voor de sectoren met maatschappelijk vastgoed is dit de eerste keer dat zij in aanmerking komen voor een subsidie vanuit de rijksoverheid. Goede communicatie rondom de regeling is daarom erg belangrijk. Een oplopende reeks in tranches heeft met deze gewenning rekening gehouden.

Gezien de opgave, de omvang en de diversiteit binnen de doelgroep zullen de huidige middelen niet voldoende zijn om de volledige doelgroep in lijn te brengen met de klimaatambities zoals afgesproken in het Klimaatakkoord.

De doelgroep is erg divers, qua grootte en professionaliteit, waarbij het lastig is om extra administratieve lasten op te leggen bij de aanvraag.

Investeren in vastgoed vergt visie op de lange termijn, zowel richting 2030 als richting 2050. Het voornemen is daarom ook om deze regeling een langjarig karakter te geven tot en met 2030. Dit doen we door een deel van de aanvullende middelen die het kabinet in het regeerakkoord beschikbaar heeft gemaakt voor het verduurzamen van maatschappelijk vastgoed vanaf 2024 op te nemen in de regeling. Dit betekent dat we het lange termijn perspectief zo snel als mogelijk moeten gaan communiceren. Onder het HVP worden de eerste drie tranches van deze subsidieregeling meegenomen, als kick-start van dit programma.

Er wordt 30% subsidie gegeven op de investering van de verduurzamende maatregelen. De uitdaging voor de vastgoedpartij in de publieke sector is ook om de resterende 70% te bekostigen, of bij een grondige renovatie, het natuurlijk moment, om ook de renovatie te bekostigen wanneer daar onvoldoende rekening mee is gehouden (onderwijsvastgoed, vastgoed in het justitiële domein).

Er wordt 50% subsidie gegeven voor een energieadvies en er wordt 50% subsidie gegeven voor het laten opstellen van een energielabel (energy performance certificate).

In de Nederlandse regelgeving hebben we de EU-wetgeving afvalhiërarchie uit de Kaderrichtlijn afvalstoffen (2008/98/EG) overgenomen in art 10.4 Wet Milieubeheer, en is de EU-richtlijn 2018/851 geïmplementeerd in de vorm van een wijziging van de Wet milieubeheer. EU-regelgeving op het gebied van afvalstoffen is dus van kracht.

In Nederland zijn aannemers verplicht om het bouw- en sloopafval te scheiden (Bouwbesluit art 8.8). Een gedeelte, dat het beste aan de bron gescheiden kan worden, wordt op de bouwplaats al gescheiden, voor al het steenachtige bouw- en sloopafval geldt een stortverbod. Het gedeelte dat gebruikt kan worden in de Grond-, Weg- en Waterbouw (GWW) wordt voor 98% ingezet. Nederland voldoet aan de voorwaarden van de afvalhiërarchie, dit is ook te zien in de statistieken die door Eurostat worden bijgehouden.

Een deel van het afval moet op de bouwplaats worden gescheiden omdat dit belangrijk is voor de bruikbaarheid van de rest van het afval, maar het steenachtige ongevaarlijke bouw- en sloopafval kan op een andere locatie worden gescheiden. Het is niet toegestaan steenachtige materialen, het

grootste deel van het bouw- en sloopafval, op stortplaatsen te storten.[77] Dit aspect van de Nederlandse regelgeving gaat nog verder dan de Europese regelgeving op het gebied van steenachtige materialen – zie artikel 11(2)(b) van de Richtlijn 2008/98 EG.

Door het stortverbod zit Nederland op 99,9% tot 100% voor wat betreft het hergebruik, recycling en andere materiaalterugwinning.[78] De indicator (ratio of construction and demolition waste which is prepared for re-use, recycled or subject to material recovery, including through backfilling operations…'' Nederland voldoet dus aan de voorwaarden van de afvalhiërarchie.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Mijlpaal 1: Inwerkingtreding van de regeling die de renovatieregeling vaststelt
Q. Indicator: Wetsbepaling die de inwerkingtreding van de regeling aangeeft is gepubliceerd in Staatscourant – voor Q2 2022.

Beschrijving: Inwerkingtreding van de renovatie-subsidieregeling

De renovatie-subsidieregeling bevat de volgende elementen:

1) Eén of meerdere maatregelen die gebouwelementen van maatschappelijk vastgoed betreffen, bijvoorbeeld de isolatie van het dak, warmtepomp en LED verlichting
2) Integrale verduurzaming van maatschappelijk vastgoed

30% van de investeringen die onder deze maatregel vallen worden gesubsidieerd.

Mijlpaal 2: Optelsom van alle beoogde CO2 reductie (in Kton) uit alle aanvragen van subsidie ten behoeve van maatregelen om te verduurzamen of integrale renovatie. 222 Kton voor Q1 2025.

Beschrijving: Optelsom van alle beoogde CO2 reductie (in Kton) uit alle aanvragen van subsidie ten behoeve van maatregelen om te verduurzamen of integrale renovatie.

Tranches:

1) 1 september 2022 t/m 31 december 2023 – 150 miljoen euro;
2) 1 januari 2024 t/m december 2024- 200 miljoen euro;

Deze twee tranches zijn inclusief 7 miljoen uitvoeringskosten.

De 1e tranche is 16 maanden open; deze wordt rond 1 juni 2022 gepubliceerd in de Staatscourant. De 2e tranche is 12 maanden open; we verwachten dat op 1 april 2025 alle bevoorschotting heeft plaatsgevonden.

Tussen de tranches wordt geëvalueerd en wordt de regeling aangepast, met of het plaatsen van schotten of hekken in de regeling, of door het aanscherpen van de eisen om in aanmerking te kunnen komen voor een subsidie. Alle informatie uit de aanvragen wordt verzameld en geanalyseerd tot een 4 maands-rapportage.

De KPI's uit bijvoorbeeld het maatwerkadvies zijn:

a) Beoogde CO_2-reductie
b) Beoogde energieprestatieverbetering na renovatie
c) Beoogde reductie aardgas
d) Investeringsbedrag

[77] Besluit stortplaatsen en stortverboden afvalstoffen https://wetten.overheid.nl/BWBR0009094/2021-07-01
[78] Eurostat

e) Monument ja/nee

De beoogde doelstelling van de regeling is om een CO_2-reductie van 0,2 Mton te bereiken. Dit is van tevoren berekend en ook door PBL toegekend aan de maatregel. Omdat deze beoogde CO_2-reductie in de aanvraag wordt beschreven, en niet achteraf wordt verantwoord, kunnen we voor 31 december 2024 zeggen of we deze doelstelling gehaald hebben. Het is afhankelijk van de eigenaren van het vastgoed, het gebruik en de type maatregelen of deze doelstelling wordt gehaald.

In de subsidieregeling wordt bij vaststelling gekeken of de maatregelen of integrale verduurzaming uitgevoerd zijn en niet gekeken naar de daadwerkelijke energiebesparing. Op 1 januari 2025 kan wel worden gezegd wat de bijdrage van de subsidieregeling aan de beoogde CO_2 reductie is. We verwachten dat de beoogde CO_2 reductie minimaal 111 kton per jaar is. Het is echter onzeker, omdat het de eerste keer is dat deze regeling wordt uitgevoerd. De lijn in de targets neemt wel iets sneller toe dan het gereserveerde subsidiebedrag, omdat we verwachten dat we de eisen voor de verduurzaming, ook vanwege nieuwe EU regelgeving (EED), verhoogd worden.

De voorgenoemde beoogde CO2 reductie targets verwijzen naar de verwachte reductie van GHG emissies per jaar. De gegevens uit de periodieke monitor van RVO aan BZK worden opgenomen in de lopende Klimaatmonitor, waarbij de gegevens door (PBL of) TNO verzameld worden.

Na de 1e rapportage, dus begin januari 2023, worden de resultaten besproken in het ambtelijke coördinatie-overleg Maatschappelijk vastgoed (met vijf departementen en VNG) en vervolgens in het driemaandelijkse directeuren-overleg Maatschappelijk vastgoed[79] (met zeven departementen, incl. EZK en FIN).

Het moet dan ook duidelijk zijn of een eventueel schot of schotten in de regeling nodig zijn.

Na de 3e rapportage moet helder zijn of de regeling succesvol is en met name wat voor type renovaties en welke sectoren gesubsidieerd zijn. Het schot wordt dan ook geëvalueerd. De vakdepartementen (VWS en OCW) en BZK zelf kunnen richting de uitvoerder RVO en richting de sectoren aangeven of meer effort nodig is om de uitputting te bereiken.

Overigens wordt niet verwacht dat er onderuitputting zal plaatsvinden, omdat de roep van de sectoren om extra middelen al lang loopt en steeds luider wordt. Met de berekeningen in dit bestedingsplan blijkt ook dat de groep vastgoedeigenaren groot genoeg is die op het natuurlijke moment staat om het gebouw te verduurzamen. RVO wordt gevraagd, naast een kwantitatieve monitor, ook een kwalitatieve monitor na 9 maanden te houden, om te weten of deze regeling aansluit bij de wensen van de doelgroep.

<u>Belanghebbenden</u>

Gemeenten en andere decentrale overheden, schoolbesturen, zorginstellingen, monumenteneigenaren en andere eigenaren van vastgoed met een publieke functie zijn belanghebbenden. Deze zijn ook betrokken bij de ontwikkeling van de regeling. De regeling is ook bedoeld om de voorbeeldrol van publieke gebouwen in de energietransitie en verduurzamingsopgave uit te dragen.

De regeling probeert alle vastgoedeigenaren met maatschappelijk vastgoed gelijke kansen te geven om te verduurzamen. Dit geldt zowel voor scholen in achterstandswijken, dorps- en buurthuizen in kleine kernen of zorginstellingen voor ouderen.

[79] BZK, VWS, OCW, JenV, Defensie, Financiën

Maatregel 3.2I2: Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

Naam	Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	€624 mln.
Departement/directie	EZK, directie Energiemarkt i.o.
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 1. Groene transitie
Verwachte einddatum project	31-12-2024

Algemene beschrijving maatregel

Via de investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) wordt subsidie verstrekt voor investeringen in kleinschalige (hybride) warmtepompen (max. 70 kW vermogen), zonneboilers, isolatiemaatregelen en warmtenetaansluitingen. Subsidie voor (hybride) warmtepompen en zonneboilers is beschikbaar voor zakelijke partijen en eigenaar-bewoners. Subsidie voor isolatiemaatregelen en warmtenetaansluitingen is uitsluitend beschikbaar voor eigenaar-bewoners. Het gaat om in de regeling vastgelegde forfaitaire subsidiebedragen. Bij het vaststellen van de hoogte van de bedragen is tot en met 2021 het uitgangspunt gehanteerd dat met de subsidie gemiddeld gesproken 20% van de totale kosten van een maatregel wordt gedekt.

Voor de financiering van warmtepopen subsidieert de ISDE alleen de warmtepomp voor het produceren van duurzame energie en niet de gas-boiler in het geval van hybride opstelling; de ISDE financiert over het algemeen geen gas boilers.[80] In het Klimaatakkoord 2019 is afgesproken dat er jaarlijks €100 mln. beschikbaar komt voor reguliere impulsen onder de ISDE.[81]

Om investeringen in (hybride) warmtepompen en isolatiemaatregel nog aantrekkelijker te maken zijn de subsidiebedragen voor deze maatregelen met ingang van 1 januari 2022 verhoogd[82]. Daarnaast is naar aanleiding van een aangenomen motie[83] ook het subsidiebedrag voor zonneboilers met ingang van 26 januari ook het subsidiebedrag voor zonneboilers verhoogd. Het uitgangspunt is nu dat met de in de regeling opgenomen subsidiebedragen gemiddeld gesproken 30% van de totale kosten van een maatregel wordt gedekt. De genoemde verhogingen gelden in principe voor de jaren 2022 tot en met 2024 en in samenhang daarmee is naast de bovengenoemde € 100 mln. per jaar voor de periode 2022 tot en met 2024 in totaal € 480 mln. additioneel budget beschikbaar[84].

Om subsidieaanvragers te ondersteunen is er een stappenplan opgesteld, die stap voor stap eenvoudig uitlegt waaraan zowel woningeigenaren[85] als zakelijke gebruikers[86] moeten voldoen om de subsidieaanvraag goed af te kunnen ronden.

[80] Zie regeling nationale EZK- en LNV-subsidies artikel 4.5.2, tweede lid en de in artikel 4.5.1 opgenomen definities van ruimteverwarmingstoestel en waterverwamingstoestel: https://wetten.overheid.nl/BWBR0035474/2022-04-16#Hoofdstuk4_Titeldeel4.5
[81] Zie Klimaatakkoord juni 2019
[82] Voor isolatiemaatregelen zie: https://open.overheid.nl/repository/ronl-e6cccc68-43a0-4993-ac23-b6b2c7f90a4d/1/pdf/kamerbrief-over-hoofdlijnen-nationaal-isolatieprogramma.pdf en voor (hybride warmtepompen zie: https://open.overheid.nl/repository/ronl-8015d7c2-42e1-47ae-8660-bd846e2140c8/1/pdf/kamerbrief-over-stimulering-van-de-hybride-warmtepomp.pdf
[83] https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2021Z22953&did=2021D48733
[84] Zie ook hiervoor de kamerbrieven genoemd in voetnoot 4.
[85] Het stappenplan voor woningeigenaren: https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/isde/woningeigenaren/stappenplan-woningeigenaren#stap-4%3A-laat-uw-maatregelen-installeren
[86] Het stappenplan voor zakelijke gebruikers: https://www.rvo.nl/subsidies-financiering/isde/zakelijke-gebruikers/stappenplan-zakelijk

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doel van de subsidie is om een financiële prikkel te geven én de onrendabele top van de investering te beperken. De onder (tijdelijke) verhoging van de subsidiebedragen zal investeringen aantrekkelijker maken en zal naar verachting leiden tot een groter aantal gesubsidieerde maatregelen.

Jaarlijks wordt de ISDE subsidie opengesteld; de subsidie financiert geen gas boilers; de aanschaf en installatie van warmtepompen voldoen aan de energie-efficiëntie criteria vastgelegd in 2009/125/EG (Ecodesign).

Er zullen ten minste 225.00 ISDE maatregelen (zonneboilers, warmtenetaansluitingen, isolatiemaatregelen, of warmtepompen) gesubsidieerd zijn gedurende de periode 2022-2024.

Maandelijks wordt gemonitord hoeveel van de verschillende maatregelen subsidie hebben ontvangen en hoeveel subsidiebudget daarmee gemoeid is.

Belanghebbenden

De ISDE richt zich met name op het stimuleren van investeringen door eigenaar-bewoners in isolatiemaatregelen, kleinschalige (hybride) warmtepompen en zonneboilers en van investeringen door zakelijke partijen in kleinschalige (hybride) warmtepompen en zonneboilers. Genoemde doelgroepen worden geholpen doordat de subsidie investeren in genoemde maatregelen aantrekkelijker maakt.

De regeling richt zich zonder onderscheid naar ras, geloof of geslacht of sexuele geaardheid op iedereen binnen de genoemde doelgroepen. ISDE richt zich op het stimuleren van technische maatregelen en (helaas) is het nog altijd zo dat er meer mannen geïnteresseerd zijn in dit soort maatregelen en werkzaam zijn bij bedrijven die zich daarmee bezig houden dan vrouwen. Daar kan je met een subsidieregeling als de ISDE niet zoveel aan doen.

Prioriteit 4: Versterken arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs

Onderdeel 4.1 Versterken van de arbeidsmarkt en een goed pensioen

Overzichtskader 4.1: Versterken van de arbeidsmarkt en een goed pensioen

Beleidsdomeinen: Bestaanszekerheid; Gelijke kansen; Ontwikkeling menselijk kapitaal.

Doel: Constaterende dat economie, en daarmee ook de aard van ons werk, verandert door de uitwerking van de coronapandemie, digitalisering en globalisering heeft het kabinet besloten een aantal grote hervormingen in de arbeidsmarkt door te voeren. Het doel is om het rechtskader, de belasting- en pensioenstelsels en de (inzetbaarheid van de) beroepsbevolking beter aan te sluiten op de huidige omstandigheden. In dit plan zijn maatregelen opgenomen die gericht zijn op het versterken van bestaanszekerheid, met name voor de lage en middeninkomens, en het bevorderen van kansengelijkheid. Ook wordt aandacht besteed aan een adequaat pensioen voor alle generaties.

Hervormingen en/of investeringen:

Hervormingen:

- Verlaging van de zelfstandigenaftrek
- Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)
- Hervorming pensioenstelsel tweede pijler
- Aanpak schijnzelfstandigheid

Investeringen:

- Nederland Leert Door
- Regionale Mobiliteitsteams (RMTs)

Geraamde totale kosten: 269,2 mln. EUR

Introductie

Grote ontwikkelingen die zichtbaar zijn en die nog vele jaren van belang zullen zijn, zoals digitalisering, globalisering, en de overgang naar een duurzame economie veranderen structureel het economisch landschap en de aard van het werk. Recente rapporten, zoals dat van de Commissie Regulering van Werk (Commissie-Borstlap), de Wetenschappelijke Raad voor het Regelingsbeleid (WRR), de Sociaal-Economische Raad (SER) en de Planbureaus, laten zien welke uitdagingen deze ontwikkelingen met zich meebrengen. Het kabinet constateert een toenemende kloof op de arbeidsmarkt en maakt zich zorgen om de financiële kwetsbaarheid van sommige huishoudens. De coronapandemie en de contactbeperkende maatregelen die daarbij hoorden hebben enkele van deze ontwikkelingen scherper aan het licht gebracht, en brachten ook nieuwe uitdagingen met zich mee. Het kabinet zet zich blijvend in om deze uitdagingen te adresseren.

Tijdens de coronacrisis heeft de Nederlandse overheid forse steunpakketten ingezet om de negatieve financiële gevolgen voor bedrijven en huishoudens te beperken. Mede daardoor is een aanzienlijke stijging in faillissementen en werkloosheid voorkomen. Van bedrijven die personeel moesten laten afvloeien zijn werknemers ondersteund met het vinden van nieuwe banen. Door de langdurige werkloosheid te beperken is getracht de lange termijn gevolgen voor het groeipotentieel van de Nederlandse economie (door het hysterese-effect) te minimaliseren.

Met de maatregelen die in dit plan zijn opgenomen wordt de arbeidsmarkt nu hervormd om zo beter aan te sluiten aan de huidige en toekomstige omstandigheden. Zo worden verschillen tussen

werknemers en zelfstandigen, bijvoorbeeld in fiscale behandeling of sociale zekerheid, verkleind. Ook wordt geïnvesteerd in de duurzame inzetbaarheid van de beroepsbevolking. Tot slot wordt de tweede pijler van het pensioenstelsel hervormd, zodat het stelsel beter aansluit op de veranderende arbeidsmarkt en alle generaties kunnen genieten van een adequaat pensioen.

a) Belangrijkste uitdagingen

De ontwikkelingen in het economisch landschap als gevolg van de pandemie, digitalisering, globalisering en de groene transitie veranderen ook de aard van het werk. Dat biedt kansen, maar ook uitdagingen. Zo constateert het kabinet bijvoorbeeld dat er een kloof op de arbeidsmarkt is, en dat meer dan een kwart van de Nederlandse bevolking (financieel) kwetsbaar is. Ook moet iedereen kunnen genieten van een adequaat pensioen. Het is van belang dat het rechtskader, de belasting- en pensioenstelsels en de arbeidsmarkt aangepast worden om de geconstateerde ontwikkelingen het hoofd te bieden. Alleen daarmee kan geborgd worden dat werken loont en dat lage- en middeninkomens genieten van versterkte bestaanszekerheid en verlaagde lasten.

De uitdaging is om de hierboven beschreven doelstellingen te verwezenlijken. Meer specifiek wordt een aantal oneffenheden op de arbeidsmarkt geconstateerd die de bestaanszekerheid, kansengelijkheid en welvaart kunnen drukken. Daarbij kan gedacht worden aan de incomplete sociale zekerheid voor zelfstandigen en soms onduidelijkheid over de status van ondernemerschap versus werknemerschap. Tijdens de coronacrisis is gebleken dat groepen in een flexibele arbeidsrelatie het meest kwetsbaar zijn. Daarnaast moet gezorgd worden dat iedereen in staat is vaardigheden te ontwikkelen die relevant zijn voor de arbeidsmarkt. Het zijn specifieke uitdagingen voor Nederland om deze problemen te adresseren.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

Om een (toekomst)bestendige (sociale) economie veilig te stellen zet Nederland breed in op gelijke kansen voor iedereen om zich te ontwikkelen en te ontplooien op de arbeidsmarkt. Daarvoor wordt onder andere leven lang leren gestimuleerd, met extra aandacht voor de meest kwetsbare groepen zoals herintreders op de arbeidsmarkt en mensen in fysiek zware beroepen. Daarnaast voert Nederland hervormingen door op de arbeidsmarkt, zodat werkgeverschap en ondernemerschap aantrekkelijk blijven, verschillen tussen groepen werkenden worden verkleind ons welzijn stijgt en personeelstekorten in vitale sectoren opgevangen worden. Enkele voorbeelden hiervan zijn het stimuleren van re-integratie op de arbeidsmarkt, het verkleinen van de verschillen tussen vaste en flexibele arbeidscontracten, de verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen en (onder het adagium 'leven lang leren') permanente scholing.

De arbeidsmarktmaatregelen die in dit HVP zijn opgenomen leveren een wezenlijke bijdrage aan inclusieve groei, en sluiten aan op de bredere doelstellingen van het Nederlandse beleid op dit terrein. Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) pakken bijvoorbeeld op regionaal niveau, in samenwerking met gemeenten, sociale partners, UWV en onderwijsinstellingen, de (dreigende) werkeloosheid aan. Hiervoor bieden de RMT's, aanvullend op regulier beschikbare dienstverlening, dienstverlening aan op het gebied van o.a. loopbaanadvies en matching met een werkgever. De partijen in het RMT kunnen vanuit de gezamenlijke aanpak gebruik maken van elkaars expertise en dienstverlening.

Om goed inzetbaar te blijven op een veranderende arbeidsmarkt, is het belangrijk dat mensen zich blijven ontwikkelen. Dit is alleen niet voor iedereen vanzelfsprekend, zeker niet voor kwetsbare groepen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Deze groepen zijn minder snel geneigd na te denken over hun eigen ontwikkeling en zijn niet gebaat bij moeilijke financieringsconstructies voor ontwikkelingsdoeleinden, zoals een fiscale aftrek. De Nederlandse overheid probeert deze groepen daarom te bereiken met verschillende ondersteuningsmaatregelen die zo laagdrempelig mogelijk zijn, zoals bijvoorbeeld het subsidiëren van ontwikkeladviezen en scholing binnen Nederland Leert Door, zodat het voor deelnemers gratis is. Daarnaast is het leven lang leren beleid ook gericht om een bijdrage te leveren aan de krapte op de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld door scholing richting kraptesectoren en maatwerktrajecten binnen de regeling Nederland Leert Door sectoraal maatwerk. De maatregel Nederland Leert Door is opgenomen in het Nederlandse HVP, en draagt daarmee bij aan het vlaggenschip *Reskill and Upskill*. Met gratis ontwikkeladvies, gratis (digitale) training en bijscholing, en maatwerktrajecten draagt deze maatregel bij aan heroriëntatie op de loopbaan en

bijscholing om veroudering van vaardigheden tegen te gaan en daarmee aan een inclusief herstel van de economie na de COVID-19 crisis. Daarmee draagt het bij aan de economische cohesie en inclusieve groei én raakt het aan het vlaggenschip *Renovate*.

Tegelijkertijd met de arbeidsmarkthervormingen wordt de tweede pijler van het Nederlandse pensioenstelsel ingrijpend hervormd om deze transparanter, eerlijker en schokbestendiger te maken en beter aan te laten sluiten bij de veranderende arbeidsmarkt. Iedereen gaat pensioen opbouwen via een premieregeling. De pensioenpremie staat centraal en wordt voor alle leeftijden gelijk. Voor alle contracten geldt dat de deelnemers een opbouw krijgen die past bij de betaalde premie. Er wordt niet langer een belofte over de hoogte van de uitkering gedaan. De premie is in alle gevallen de arbeidsvoorwaardelijke toezegging. Werkgever en werknemers zijn samen verantwoordelijk voor een adequate pensioenregeling. Zo dienen de afgesproken premie en de beoogde pensioendoelstelling consistent te zijn met elkaar. De pensioenuitvoerder speelt in dit proces van premievaststelling een faciliterende rol. Wettelijk zal worden voorgeschreven dat het pensioenfonds voorafgaande aan de opdrachtaanvaarding sociale partners moet informeren op basis van een voorgeschreven uniforme scenario-set over de kans dat de door sociale partners beoogde pensioendoelstelling – gegeven de door sociale partners gewenste premie – wordt behaald.

De hervormingen en investeringen in dit onderdeel vormen een coherent geheel en versterken elkaar, en leveren daarmee een significante bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's) op arbeidsmarktterrein voor Nederland. LSA 2019.2, die aanbeveelt om de prikkels voor zelfstandigen zonder personeel te verminderen, de sociale bescherming voor zelfstandigen te promoten en levenslang leren en de ontwikkeling van vaardigheden te versterken worden geadresseerd met de regeling Nederland Leert Door, Regionale Mobiliteitsteams (RMT's), de ontwikkeling van een Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP) en maatregel Aanpak schijnzelfstandigheid. In deze kabinetsperiode wordt ingezet op het bieden van meer duidelijkheid en het tegengaan van schijnzelfstandigheid door het inzetten op een gelijker speelveld via verlaging van de zelfstandigenaftrek, het verduidelijken van wetgeving en het verbeteren van de publiekrechtelijke handhaving. Deze stappen zijn al aangekondigd en opgenomen in het HVP als drie separate hervormingen: een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor alle zelfstandigen, verlaging van de zelfstandigenaftrek en het aanpakken van schijnzelfstandigheid. Deze hervormingen verlagen de prikkels voor (schijn)zelfstandigheid, verminderen het ongelijke speelveld en beperken daarmee inkomensrisico's van werkenden. Dit maakt schijnzelfstandigheid minder aantrekkelijk. De hervorming van het pensioenstelsel adresseert LSA 2019.1 direct, doordat de maatregel leidt tot meer transparantie en schokbestendigheid van de tweede pijler van het pensioenstelsel.

Als reactie op de COVID-19-crisis heeft het Nederlandse kabinet een 'Sociaal Pakket' van 1,4 miljard euro ingevoerd. Het sociaal pakket bestond uit een samenhangend geheel van maatregelen gericht op kwetsbare groepen die het hardst door de crisis zijn getroffen. Dit pakket bestond uit verschillende componenten, waaronder gericht op begeleiding van werk(loosheid)-naar-werk en bij- en omscholing en leven lang ontwikkelen. Dit betrof respectievelijk Regionale Mobiliteits Teams (RMT's) en Nederland Leert Door.

RMT's beoogden ofwel werkloosheid te voorkomen, ofwel de periode van werkloosheid zo kort mogelijk te houden. De RMT's richten zich op mensen die werkloos zijn (of een grote kans hebben om het te worden) en een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben (zonder aanvullende ondersteuning komen zij niet of moeilijk aan het werk), en helpen hen bij het vinden van een nieuwe baan. De dienstverlening kan bestaan uit het opstellen van loopbaanplannen, sollicitatietrainingen, omscholingsprogramma's of andere maatwerkprogramma's (output).

Nederland Leert Door had als doel ondersteuning te bieden aan werkenden (inclusief zelfstandigen) en werkzoekenden die hun baan hebben verloren of dreigden te verliezen als gevolg van de COVID-19-crisis. Dit programma was gericht op het versterken van de arbeidsmarktpositie en duurzame inzetbaarheid van mensen op de arbeidsmarkt, om te voorkomen dat zij werkloos zouden worden of als zij werkloos waren hen te ondersteunen weer aan het werk te komen. Door het aanbod gratis te maken zijn de drempels om deel te nemen door kwetsbare groepen, zoals mensen aan de rand van de arbeidsmarkt en inactieven, zoveel mogelijk weggenomen. Daarnaast is bij de regeling Nederland Leert Door veel aandacht uitgegaan naar het bereiken van kwetsbare groepen, waaronder door een

communicatiecampagne gericht op diegenen die het meest baat zouden kunnen hebben van dit programma (zoals zelfstandigen, langdurig werklozen en mensen met flexibele contracten). Deze regeling adresseert dus direct LSA 2019.2 door levenslang leren te versterken en vaardigheden te verbeteren, met name van degenen die zich in de marge van de arbeidsmarkt bevinden en van inactieven.

Ook zet Nederland in om ongelijkheid voortvloeiend uit digitale ongeletterdheid aan te pakken, als één van de belangrijke oorzaken van kwetsbaarheid op de arbeidsmarkt. Met de maatregelen Nederland Leert Door en Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) wordt ook een bijdrage geleverd aan het verbeteren van de digitale vaardigheden van personen die zich aan de rand van de arbeidsmarkt bevinden. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een persoon die door een RMT aan (ander) werk geholpen kan worden, maar wiens kennis en ervaring op het gebied van digitale vaardigheden nog niet aansluit bij wat er gevraagd wordt. Daarnaast bevinden zich in het aanbod van Nederland Leert Door veel cursussen die zich concentreren op het verbeteren van digitale vaardigheden. Daarnaast wordt er onder meer binnen de Alliantie Digitaal Samenleven met publieke, private en maatschappelijke partners gewerkt aan lokale ecosystemen voor ondersteuning van digitaal kwetsbare mensen.

LSA 2022.2, om de werkgelegenheids- en sociale gevolgen van de crisis te dempen en adequate sociale bescherming voor zelfstandigen te bevorderen, wordt geadresseerd door bovenstaand genoemde regelingen en de arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. Ook hangt het sociaal pakket sterk samen met voorgenomen maatregelen van het huidige kabinet voor hervorming en versterking van de arbeidsmarkt.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Hervormingen

Verlaging van de zelfstandigenaftrek

De zelfstandigenaftrek wordt afgebouwd van € 7.280 in 2019 naar € 1.200 in 2030. De zelfstandigenaftrek is een generieke aftrekpost voor ondernemers in de inkomstenbelasting die voldoen aan het urencriterium. De maatregel verkleint de verschillen in fiscale behandeling tussen werknemers en zelfstandigen. De aard van het werk dient bepalend te zijn voor de keuze voor de contractvorm (inclusief de bijbehorende sociale bescherming).

Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)

In 2019 is in het Pensioenakkoord tussen het kabinet en sociale partners afgesproken dat er een verplichte AOV voor zelfstandigen komt, en dat sociale partners hiertoe een voorstel zouden doen. De randvoorwaarden uit het Pensioenakkoord bij de AOV zijn: uitvoerbaarheid en toegankelijkheid voor alle zelfstandigen. Daarnaast moet de uitwerking EMU-saldoneutraal zijn. De Stichting van de Arbeid (waarin werknemers- en werkgeversorganisaties zitting hebben) heeft in overleg met zelfstandigenorganisaties in 2020 over de precieze invulling van deze verzekering geadviseerd, waarin verschillende uitzonderingen en keuzemogelijkheden zijn opgenomen. Het toenmalige kabinet heeft de uitwerking van dat advies ter hand genomen, hierbij zijn uitdagingen geconstateerd bij de vormgeving zoals de Stichting deze voorstaat. Het huidige kabinet heeft in het Coalitieakkoord opgenomen dat er een verplichte verzekering moet komen. De precieze vormgeving van de AOV is nog niet bekend, omdat deze afhankelijk is van wat de uitvoering kan - en per wanneer kan - en de afstemming die daarover moet plaatsvinden met sociale partners. Een gedeelte van het raamwerk van de verplichte verzekering is al door het vorige kabinet uitgewerkt (met name onderdelen rondom het uitkeringsregime, zoals de hoogte en het arbeidsongeschiktheidscriterium; over andere onderdelen (primair rondom de kring van verzekerden, zoals wanneer een zelfstandige ontheven wordt van de publieke verzekeringsverplichting als hij/zij een private verzekering afsluit), moet nog nadere uitwerking plaatsvinden.

Aanpak schijnzelfstandigheid

In deze kabinetsperiode wordt ingezet op het bieden van meer duidelijkheid en het tegengaan van schijnzelfstandigheid door het inzetten op een gelijker speelveld, het verduidelijken van wetgeving en het verbeteren van de publiekrechtelijke handhaving. Naast het gelijker maken van de fiscale behandeling en de bescherming in sociale, wordt gewerkt aan wet- en regelgeving die de onduidelijkheid rondom de beoordeling van arbeidsrelaties vermindert. Dergelijke regelgeving kan werkenden in een meer kwetsbare positie ondersteunen en helpen bij afschaffing van het moratorium om te handhaven op schijnzelfstandigheid.

Hervorming pensioenstelsel tweede pijler

De tweede pijler van het pensioenstelsel wordt hervormd zodat deze transparanter, persoonlijker en veerkrachtiger wordt. Zo zal pensioenopbouw alleen nog maar plaatsvinden in premieregelingen met persoonlijk (voor de uitkering gereserveerd) vermogen en worden premies en pensioenopbouw losgekoppeld van leeftijd. Deelnemers krijgen meer inzicht in de ingelegde premie, het opgebouwde pensioenvermogen en de behaalde rendementen en de verwachte pensioenuitkering tijdens pensionering (in drie scenario's). Doordat de premie-inleg en de pensioenopbouw met elkaar in balans zijn (afschaffing van de zogenoemde doorsneesystematiek) sluit het nieuwe stelsel beter aan op de veranderende arbeidsmarkt. Verder wordt het stelsel flexibeler, onder meer doordat gepensioneerden op het moment van pensionering de mogelijkheid krijgen om 10% van het persoonlijke pensioenvermogen op te nemen als 'bedrag ineens'.

Investeringen

Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)

In reactie op de COVID-19 crisis, zijn er Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) opgezet als onderdeel van het sociaal pakket. Het algemene doel van de RMT's is om ofwel werkloosheid te voorkomen, ofwel de periode van werkloosheid zo kort mogelijk te houden. De RMT's richten zich op mensen die werkloos zijn (of een grote kans hebben om het te worden) en een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben (zonder aanvullende ondersteuning komen zij niet of moeilijk aan het werk), en helpen hen bij het vinden van een nieuwe baan. Er zijn 35 arbeidsmarktregio's en daarmee ook 35 RMT's. In deze regio's hebben de gemeenten een coördinerende rol in de samenwerking tussen sociale partners, UWV, gemeenten en onderwijsinstellingen. De voorbereidingen van de RMT's heeft eind 2020/begin 2021 plaatsgevonden. Vanaf september 2021 zijn de teams actief; deze aanpak is gegarandeerd tot eind 2022.

Nederland Leert Door

Nederland Leert Door is een samenhangend pakket gericht op het behoud van huidig werk of om aansluiting te vinden bij toekomstig werk. Dit pakket is in de drie regelingen onderverdeeld om in de verschillende behoeften te kunnen voorzien: 1) gratis ontwikkeladvies waarmee mensen zich konden heroriënteren op hun loopbaan, 2) gratis online training en bijscholing om veroudering van vaardigheden tegen te gaan en 3) maatwerktrajecten waarbij sectorale samenwerkingsverbanden van werkgevers- en werknemersorganisaties per persoon een maatwerk aanpak kunnen geven, met daarin als mogelijke onderdelen ontwikkeladvies, scholing, begeleiding en/of een EVC-traject ('EVC' staat voor Erkennen verworven competenties). Dit programma heeft ook tot doel om de duurzame inzetbaarheid van mensen te versterken.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (	Digitaal (	Vlaggenschip
Hervorming	Verlaging van de zelfstandigenaftrek	2019.2 2020.2	0%	0%	
Hervorming	Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)	2019.2 2020.2	0%	0%	

Hervorming	Hervorming pensioenstelsel tweede pijler	2019.1	0%	0%	
Hervorming	Aanpak schijnzelfstandigheid	2019.2 2020.2	0%	0%	
Investering	Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)	2019.2 2020.1 2020.2	0%	0%	Reskill and Upskill Renovate
Investering	Nederland Leert Door	2019.2 2020.1 2020.2	0%	0%	Reskill and Upskill

e) Gedetailleerde beschrijving van de maatregelen

Hervormingen:

Maatregel 4.1H1: Verlaging van de zelfstandigenaftrek

Naam	Verlaging van de zelfstandigenaftrek
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Financiën/DGFZ/AFP
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4, 3 en 5
Verwachte einddatum project	Wetgeving afgerond voor 1 januari 2023.

Algemene beschrijving maatregel

De zelfstandigenaftrek wordt met deze nieuwe wetgeving versneld afgebouwd van € 7.280 in 2019 naar € 3.710 in 2026. Dit is een aanzienlijke verlaging en versnelling ten opzichte van het eerdere wetsvoorstel in het Belastingplan 2020. De zelfstandigenaftrek is een generieke aftrekpost voor ondernemers in de inkomstenbelasting die voldoen aan het urencriterium. De zelfstandigenaftrek leidt ertoe dat zelfstandigen minder belasting hoeven te betalen dan werknemers. Dit is een prikkel om werk te verrichten als zelfstandige in plaats van als werknemer. De maatregel verkleint het verschil in fiscale behandeling tussen werknemers en zelfstandigen.

De maatregel is in lijn met het advies van de Commissie Regulering van Werk[87] om de ondernemersfaciliteiten snel en volledig af te bouwen en eerdere aanbevelingen van de OESO en van de Europese Commissie in 2019(2) en 2020(2).

Door de maatregel wordt de financiële prikkel om zelfstandigen in te huren en om te werken als zelfstandige kleiner. Omdat zelfstandigen relatief duurder worden, leidt het in dienst nemen van werknemers minder tot een concurrentienadeel ten opzichte van concurrenten die werken met (schijn)zelfstandigen. Dit leidt tot een minder verstoorde allocatie op de arbeidsmarkt en tot betere sociale bescherming van werkenden.

De gevolgen van de maatregel voor de financiële prikkel zijn hieronder uitgewerkt. De figuren laten zien dat het verschil in belastingdruk tussen zelfstandigen en werknemers aanzienlijk kleiner wordt. De verhoging van de arbeidskorting is meegenomen in beide figuren, daarmee laten de figuren het

[87] In wat voor land willen wij werken?, Commissie Regulering van Werk, 2020

effect zien van de verlaging van de zelfstandigenaftrek, gegeven alle overige parameters die in 2025 gelden.

Ook is een indicatie van de omvang van de potentiële verschuiving van het aandeel zelfstandigen naar het aandeel werknemers in de werkgelegenheid opgenomen. De verschuiving zal naar verwachting geleidelijk en duurzaam tot stand komen. Niet alle zelfstandigen worden werknemer. Dat is ook geenszins de bedoeling. Zelfstandig ondernemers vervullen een belangrijke rol in de economie. Maar, omdat de overstap naar het werknemerschap aantrekkelijker wordt, zal (meer dan in de huidige situatie) een deel van de zelfstandigen, op het moment dat de kans zich voordoet, werknemer worden. Dat kan bij de huidige opdrachtgever zijn of bij een andere werkgever. Tegelijkertijd wordt de financiële prikkel voor werknemers en nieuwe toetreders op de arbeidsmarkt om zelfstandige te worden kleiner, waardoor ze naar verwachting minder vaak als zelfstandige aan de slag zullen gaan. Ook voor opdrachtgevers en werkgevers wordt de financiële prikkel om te werken met zelfstandigen kleiner. Doordat er meer zelfstandigen werknemer worden en er minder nieuwe zelfstandigen bijkomen, zal het aandeel zelfstandigen geleidelijk afnemen. Dit proces gaat door totdat een nieuw evenwicht met een kleiner/natuurlijker aandeel zelfstandigen is bereikt. Omdat de maatregel structureel is, zal het effect ook structureel zijn.

Effecten op microniveau: fiscale prikkel om te werken als zelfstandige wordt kleiner

Onderstaande figuren laten het kwantitatieve effect van de maatregel op het verschil in fiscale behandeling zien. Figuur 1 toont het verschil in de belastingdruk tussen werknemers en zelfstandigen in 2025 zonder de maatregel. Dit houdt in dat de figuur de gemiddelde belastingdruk weergeeft die in 2025 zou gelden bij een zelfstandigenaftrek van € 7.280. Alle wijzigingen die voorzien zijn tussen nu en 2025 (waaronder de verhoging van de arbeidskorting) zijn meegenomen in deze figuur. Uit de figuur blijkt dat zelfstandigen veel minder belasting betalen dan een werknemer bij hetzelfde inkomen. De rood-gestreepte lijn voor de zelfstandige ligt ruim onder de blauw-gestippelde van de werknemer.

Figuur 1. Verschil in gemiddelde belastingdruk tussen werknemers en zelfstandigen (IB-ondernemer) <u>zonder</u> de maatregel

Ná de maatregel, in figuur 2, is het verschil in de hoogte van de belastingdruk tussen de werknemer en de zelfstandige aanzienlijk kleiner. Deze figuur laat de belastingdruk in 2025 zien als de zelfstandigenaftrek al in dat jaar het structurele niveau van € 1.200 bereikt zou hebben. Op deze wijze geven de twee plaatjes samen een beeld van het totale effect van de maatregel op de gemiddelde belastingdruk voor de zelfstandige, terwijl alle andere factoren constant zijn gehouden. Een kleiner verschil betekent een kleinere fiscale prikkel om te werken als zelfstandige in plaats van als werknemer.

Figuur 2. Verschil in gemiddelde belastingdruk tussen werknemers en zelfstandigen (IB-ondernemer) met de maatregel

Effecten op macroniveau: verschuiving van zelfstandigen naar werknemers

Hoe groot het effect van de maatregel is op het aantal zelfstandigen en het aantal werknemers is niet bekend. Wel is duidelijk dat in Nederland in de afgelopen 25 jaar het aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) aanzienlijk is gestegen en aanzienlijk hoger ligt dan gemiddeld in een aantal omliggende vergelijkbare landen (zie figuur 3).[88] Vertaald in personen gaat het om een toename van ruwweg 450.000 zzp'ers. Het is aannemelijk dat de verschillende fiscale behandelingen van zelfstandigen en werknemers in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de sterke groei van het aandeel zzp'ers. Naarmate de fiscale verschillen kleiner worden, ligt het in de rede dat het werkgelegenheidsaandeel van zzp'ers zal dalen naar een niveau dat dichter ligt bij wat in het buitenland gebruikelijk is.

[88] Jansen, Groot aandeel zelfstandigen lijkt gevolg van nationaal beleid, ESB, 2021, https://esb.nu/kort/20069203/groot-aandeel-zelfstandigen-lijkt-gevolg-van-nationaal-beleid

Figuur 3. Aandeel zzp'ers in werkgelegenheid

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Het vorige kabinet is met maatregelen in het Belastingplan 2020 begonnen met een geleidelijke afbouw van de zelfstandigenaftrek. In de basis betrof dit een jaarlijkse afbouw van € 250 per jaar, met € 280 in 2028 om uit te komen op € 5.000 in 2028. Om die ambitie verder te verhogen is het daaropvolgende jaar besloten de verlaging iets te versnellen van € 7.280 in 2019 naar uiteindelijk € 3.240 in 2036. Het huidige kabinet, rekening houdend met de dualiteit op de arbeidsmarkt en in lijn met de landenspecifieke aanbevelingen van de Europese Commissie, heeft de ambities nogmaals bijgesteld om de verschillen tussen werknemers en zelfstandigen te verkleinen. Het huidige voorstel betreft een versnelling en verdere verlaging van de zelfstandigenaftrek met ingang van 2023 naar € 3.710 in 2026 om uit te komen op € 1.200 in 2030. In plaats van een oorspronkelijke verlaging van ongeveer 1/3 zal het nieuwe wetsvoorstel de zelfstandigenaftrek voor meer dan 80% afbouwen.

Wetgeving voor de snellere en verdere afbouw wordt ingediend op Prinsjesdag 2022 als onderdeel van het Belastingplan 2023. Wetgeving wordt naar verwachting – na parlementaire behandeling op het niveau van de nationale overheid - gepubliceerd in het Staatsblad voor 1 januari 2023. De maatregel is dan volledig in de wet verankerd. De maatregel bereikt zijn structurele niveau in 2030. In de tussenliggende jaren bedraagt de zelfstandigenaftrek de bedragen volgens onderstaande tabel.

2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
7.280	7.030	6.670	6.310	5.660	5.010	4.360	3.710	3.060	2.410	1.805	1.200

Oorspronkelijke wetgeving (Belastingplan 2020):

2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
7.280	7.030	6.780	6.530	6.280	6.030	5.780	5.530	5.280	5.000	5.000	5.000

Belanghebbenden

De maatregel verkleint de verschillen in fiscale behandeling tussen werknemers en zelfstandigen (ondernemers voor de inkomstenbelasting). Werkenden als groep hebben belang bij een neutrale behandeling van de verschillende contractvormen. De aard van het werk dient bepalend te zijn voor de contractvorm. De maatregel draagt hiermee bij aan verkleinen onevenwichtigheden in de arbeidsmarkt en gelijke kansen voor iedereen.

De maatregel raakt de koopkracht van zelfstandigen die geen gelegenheid hebben hun prijzen op korte termijn aan te passen of de overstap te maken naar werknemerschap. Daarom gaan aangekondigde verlagingen van de zelfstandigenaftrek in de eerste jaren samen met (structurele) verhogingen van de arbeidskorting voor alle werkenden. De verhoging van de arbeidskorting wordt niet uitgefaseerd. Omdat zowel werknemers als zelfstandigen profiteren van de verhoging van de arbeidskorting gaat de compensatie niet ten koste van het doel van de maatregelen om de verschillen te verkleinen. In de figuren 1 en 2 is rekening gehouden met de structurele verhoging van de arbeidskorting.

Maatregel 4.1H2: Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)

Naam	Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)
Type (hervorming of investering)[1]	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Werknemersregelingen
Onder welke pijler(s) past de maatregel?[2]	3) slimme duurzame en inclusieve groei; 5) gezondheid, en economisch, sociale en institutionele veerkracht
Verwachte einddatum project	Is afhankelijk van de gekozen vormgeving, het wetgevingsproces en de tijd voor de uitvoering om deze gereed te krijgen, waarbij een mijlpaal geldt van opname van wetgeving in het Staatsblad uiterlijk Q2 2026.

Algemene beschrijving maatregel

In 2019 is in het Pensioenakkoord tussen kabinet en sociale partners afgesproken dat er een verplichte AOV voor zelfstandigen komt en dat sociale partners hiertoe een voorstel zouden doen. De randvoorwaarden uit het Pensioenakkoord bij de AOV zijn: uitvoerbaarheid, toegankelijkheid voor alle zelfstandigen, en de uitwerking moet EMU-saldoneutraal.

De Stichting van de Arbeid (waarin werknemers- en werkgeversorganisaties zitting hebben) heeft in overleg met zelfstandigenorganisaties in 2020 over de precieze invulling van deze verzekering geadviseerd, waarin verschillende uitzonderingen en keuzemogelijkheden zijn opgenomen. Het toenmalige kabinet heeft de uitwerking van dat advies ter hand genomen, hierbij zijn uitdagingen geconstateerd bij de vormgeving zoals de Stichting deze voorstaat. De beoogde (publieke) uitvoerders hebben hierbij na een eerste indruk (bijlage bij Kamerstukken 32 043, nr. 520) ook een impactanalyse gemaakt over de vormgeving van de Stichting. De Belastingdienst, de beoogde premie-inner van de verzekering, heeft hierbij aangegeven welke opties wel uitvoerbaar voor de dienst zijn, en welke opties niet (bijlage bij Kamerstukken 29544, 1044, maart '21). Dit heeft het vorige kabinet ertoe genoopt om een andere koers te varen: het toenmalige kabinet heeft ervoor gekozen om een verzekering uit te werken die zoveel mogelijk recht doet aan het voorstel van de Stichting, maar die wel uitvoerbaar, uitlegbaar en betaalbaar is.

Het huidige kabinet heeft in het Coalitieakkoord opgenomen dat er een verplichte verzekering moet komen. Ook andere grote politieke partijen hebben het voornemen daartoe opgenomen in hun verkiezingsprogramma (PvdA, GL, SP). De precieze vormgeving van de AOV is nog niet bekend, omdat deze afhankelijk is van wat de uitvoering kan - en per wanneer kan - en de afstemming die daarover moet plaatsvinden met sociale partners, en van de behandeling in het Parlement. Hierbij is niet zozeer aan de orde of de verplichte verzekering er moet komen, maar welke vormgeving deze moet krijgen. Ook hierbij geldt dat een gedeelte van het raamwerk van de verplichte verzekering al door het vorige kabinet is uitgewerkt (met name onderdelen rondom het uitkeringsregime, zoals de hoogte en het arbeidsongeschiktheidscriterium; zie primair par. 3.3 van Kamerstukken 29544, 1044), maar dat over andere onderdelen (primair rondom de kring van verzekerden, zoals wanneer een zelfstandige ontheven wordt van de publieke verzekeringsverplichting als hij/zij een private verzekering afsluit), nog nadere uitwerking moet plaatsvinden. Zie hieronder in tabelvorm het voorstel van de Stichting van de Arbeid op hoofdlijnen. Gecursiveerd en onderstreept zijn de onderdelen waar geen discussie bestaat over de haalbaarheid.

Onderdeel AOV	
Kring van verzekerden	*IB-ondernemers* (exclusief IB-ondernemers met personeel, die potentieel mogelijkheid krijgen om éénmalig, bij start van de verzekering in te stromen) (1 miljoen zelfstandigen zonder personeel, 0,23 miljoen met personeel) Resultaatgenieters (400.000) Directeur-grootaandeelhouders (exclusief DGA met personeel) (260.000) Meewerkend partners (40.000) Bijzonderheden: - overgangsrecht voor reeds verzekerde privaat verzekerden; - evt. uitzondering verzekeringsplicht agrarische sector; - opt-out onder voorwaarden, zijnde aangaan private AOV met ten minste zelfde dekking, zelfde premie, als publieke verzekering.
Publieke premie & uitkeringshoogte	*€ 30.000 (143% WML in 2020), waardoor uitkeringshoogte 100% van WML (in 2020) is bij volledige arbeidsongeschiktheid*
Wachttijd	Keuze voor 6 maanden, 12 maanden (default), 24 maanden *(Geen keuze)*
Publiek arbeidsongeschiktheidscriterium	*Gangbare arbeid*
Publieke toegangsdrempel	*Zelfde als werknemers in de WIA (35%)*
Uitvoerder	*Beoogde uitvoerder publieke premie-inning en heffing: de Belastingdienst* *Beoogde uitvoerder publieke uitkering en re-integratie tijdens uitkeringsperiode: UWV*

Voor het zomerreces van de Tweede Kamer stuurt het kabinet hierover een brief aan de Tweede Kamer. In de tussentijd wordt met sociale partners en beoogde uitvoerders doorlopend gewerkt aan de vormgeving. Ook na het versturen van de brief wordt met sociale partners en beoogde uitvoerders de verplichte verzekering vormgegeven.

Het ligt in de lijn der verwachting dat de uitkomst van deze gesprekken leidt tot een vormgeving op hoofdlijnen, waarvan de verdere uitkomsten zullen leiden tot de opmaak van een wetsvoorstel.

In het Coalitieakkoord is geen geld vrijgemaakt voor deze maatregel. De premie moet lastendekkend worden vastgesteld (indicatief zo'n 8% van het inkomen uit onderneming tot € 30.000 per jaar).
Verwachte effecten

Op dit moment is zo'n 20% van de zelfstandigen in Nederland verzekerd tegen het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit percentage is sterk afhankelijk van factoren als sector, leeftijd en inkomen, waarbij met name hogere inkomens vaker een arbeidsongeschiktheidsverzekering hebben.

Na inwerkingtreding van een AOV zal – afhankelijk van het doorvoeren van uitzonderingen – het grootste gedeelte van de zelfstandigen bij arbeidsongeschiktheid kunnen terugvallen op een uitkering, na het doorlopen van de wachttijd. Hierdoor is de inkomensterugval minder groot bij arbeidsongeschiktheid, omdat de voorwaarden beter zijn dan de bijstand (naast een hogere uitkering bij volledige arbeidsongeschiktheid geen vermogens- en partnertoets).

De verplichte verzekering heeft daarnaast tot doel dat een gelijker speelveld, waarbij de aard van het werk leidend is voor de beslissing in welke vorm arbeid wordt aangeboden, wordt bereikt. Deze maatregel staat hierin niet op zichzelf, maar hangt samen met de voorgestelde plannen rond de beperking van de zelfstandigenaftrek en de aanpak van schijnzelfstandigheid.

Verwachting is dat deze verplichte verzekering daadwerkelijk bijdraagt aan een gelijker speelveld. Een volledig zuivere vergelijking tussen de kosten voor een verzekering voor werknemers en zelfstandigen is echter niet te maken. Maar om een beeld te scheppen het volgende: Zoals gesteld is de premie voor zelfstandigen indicatief 8% tot € 30.000 (2020), voor de publieke verzekering. Voor werknemers in de WIA is de premie afhankelijk van de grootte van de werkgever, de sector, uitkeringslasten uit het verleden en de keuze om al dan niet zelf het risico voor de WIA-lasten te dragen. Een grote werkgever betaalt zo'n 7% over € 59.706 (2022), zal daarnaast kosten voor de Werkhervattingskas in rekening gebracht krijgen (indien publiek verzekerd), gebaseerd op de uitkeringslasten van de werkgever. Daarnaast heeft de werkgever veelal een loondoorbetalingsverplichting bij ziekte gedurende de eerste twee jaar van ziekte.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Mijlpalen:

- Publicatie wetgeving in het Staatsblad uiterlijk Q2 2026. Inwerkingtreding vindt hierna zo spoedig mogelijk plaats als uitvoeringstechnisch mogelijk is.

Belanghebbenden

Direct belanghebbende zijn zelfstandigen die onder deze verplichting vallen. Zij hebben door de verplichting te allen tijde een financieel vangnet als ze arbeidsongeschikt raken, aangezien er acceptatieplicht geldt voor de verzekering. Zij zullen wel premie dienen te betalen voor de verzekering.

Er zijn ook niet-direct belanghebbenden. Wat de verplichting met zich meebrengt is een gelijker speelveld op de arbeidsmarkt, waarbij zelfstandigen via de AOV tegen het arbeidsongeschiktheidsrisico zijn verzekerd en werknemers via de WIA. Door deze verplichting zullen werknemers misschien sneller worden aangenomen, omdat het kostenverschil met zelfstandigen kleiner wordt. Daarnaast zouden opdrachtgevers mogelijk heroverwegen om het te verrichten werk in een opdracht te gieten, en eerder een dienstverband aan te gaan. Daarnaast voorkomt de verplichting dat risico's worden afgewenteld op het collectief, waarbij niet-verzekerde zelfstandigen bij arbeidsongeschiktheid in de met publieke middelen gefinancierde bijstand terecht komen.

Maatregel 4.1H3: Hervorming pensioenstelsel tweede pijler

Naam	Hervorming pensioenstelsel tweede pijler
Type (hervorming of investering) [1]	Hervorming
Budget (in €)	N.v.t.
Departement/directie	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Arbeidsverhoudingen/Pensioenbeleid
Onder welke pijler(s) past de maatregel? [2]	3) slimme duurzame en inclusieve groei; 5) gezondheid, en economisch, sociale en institutionele veerkracht
Verwachte einddatum project	2026/2027. Dan moeten alle pensioenregelingen zijn aangepast aan de nieuwe wetgeving.

Algemene beschrijving maatregel

De tweede pijler van het Nederlandse pensioenstelsel wordt ingrijpend hervormd met als doel dat deze pijler van het pensioenstelsel transparanter, eerlijker en schokbestendiger wordt en beter aansluit bij de veranderende arbeidsmarkt.

Iedereen gaat pensioen opbouwen via een premieregeling. De pensioenpremie staat centraal en wordt voor alle leeftijden gelijk. Dat impliceert dat de doorsneesystematiek wordt afgeschaft. Voor alle contracten geldt dat de deelnemers een opbouw krijgen die past bij de betaalde premie. Dit maakt een einde aan herverdeling tussen jong en oud. Er wordt niet langer een belofte over de hoogte van de uitkering gedaan. Wel worden er afspraken gemaakt over de hoogte van de premie. Werkgever en werknemers zijn samen verantwoordelijk voor een adequate pensioenregeling.

De pensioenuitvoerder belegt de pensioenpremie, houdt rekening met de verschillende risico's en houdt voor deelnemers het persoonlijke pensioenvermogen bij. Iedereen bouwt dus een persoonlijk pensioenvermogen op en kan zien hoeveel pensioen kan worden verwacht. Hierdoor wordt het voor werknemers beter inzichtelijk en vergelijkbaar wat de waarde van de arbeidsvoorwaarde pensioen is. Intergenerationele solidariteit binnen een pensioenregeling kan worden bereikt door middel van een solidariteitsreserve. Deze reserve, gevuld met overrendement en/of een klein deel van de premiebijdrage, mag niet meer bedragen dan 15% van het totale pensioenvermogen. Met deze reserve is er ruimte voor intergenerationele risicodeling en kunnen de effecten van negatieve economische schokken worden gemitigeerd.

Het pensioen wordt straks beweeglijker. Als het goed gaat met de economie, dan gaat het verwachte pensioen of de uitkering eerder omhoog, terwijl het verwachte pensioen en de uitkeringen eerder omlaag gaan als het economisch slechter gaat. Jongeren hebben de tijd om meevallers en tegenvallers in de beleggingen op te vangen. Naarmate je ouder wordt, is er minder ruimte om deze tegenvallers op te vangen. De contracten zijn zo vormgegeven dat de beweeglijkheid van de uitkering minder groot wordt naarmate deelnemers dichter bij de pensioenleeftijd zitten of met pensioen zijn.

De overgang naar een nieuw stelsel betekent in beginsel dat alle bestaande aanspraken en rechten worden omgezet naar de nieuwe regelingen binnen dat fonds ("invaren"). Alleen als dit leidt tot onevenredige effecten kan een fonds hiervan afzien. Om maximaal te kunnen profiteren van de voordelen van het nieuwe stelsel is het belangrijk dat iedereen meedoet. Ook maakt dat het stelsel begrijpelijker, transparanter en beter uitlegbaar. Uiteindelijk is het de verantwoordelijkheid van sociale partners en fondsbestuurders om al dan niet de bestaande aanspraken en rechten om te zetten naar het nieuwe stelsel.

Het fiscale kader wordt herzien en geüniformeerd. Straks geldt dat alle contracten worden begrensd op een uniforme (leeftijdsonafhankelijke) premie. Ook wordt de fiscale ruimte in de derde pijler verhoogd en gelijkgetrokken aan de tweede pijler (arbeidsvormneutraal pensioenkader).

De nieuwe wetgeving treedt naar verwachting per 1/1/2023 in werking. Vervolgens is er een transitiefase van vier jaar waarin de bestaande regelgeving en de nieuwe regelgeving naast elkaar bestaan. Het niet tijdig afronden van de transitie heeft ingrijpende consequenties, omdat de bestaande pensioenregelingen mogelijk strijdig zijn met de wet, waardoor deze niet meer uitgevoerd kunnen worden. Ook treedt de sanctiebepaling in werking als de pensioenregeling vanaf 1 januari 2027 niet voldoet aan de fiscale wetgeving. Dat betekent dat de waarde van de pensioenaanspraak in één keer progressief belast wordt via de loonbelasting. Het is kortom in het belang van de deelnemers, de uitvoerders en de sociale partners om uiterlijk per 31/12/2026 de bestaande regelingen te hebben aangepast aan het nieuwe stelsel.

Gedurende de transitieperiode worden verschillende fasen onderscheiden. De fasen bevatten een aantal mijlpalen voor een uiterste datum waarop in beginsel een bepaalde stap moet zijn gezet in het transitieproces. Deze mijlpalen zorgen ervoor dat de uiterste transitiedatum van 31 december 2026 door iedereen wordt gehaald.

Gedurende de arbeidsvoorwaardelijke fase zijn sociale partners aan zet om afspraken te maken over de nieuwe pensioenregelingen en het al dan niet invaren van de bestaande afspraken. Deze afspraken moeten worden vastgelegd in een transitieplan. Deze fase duurt tot maximaal 1/1/2025. In de tweede fase wordt het pakket van arbeidsvoorwaardelijke pensioenafspraken bij een pensioenuitvoerder ondergebracht. Specifiek bij pensioenfondsen is in deze fase ook de formele opdrachtaanvaarding aan de orde. Deze fase loopt tot maximaal 1/7/2025. In de derde fase vindt de implementatie bij pensioenuitvoerders plaats, het gaat daarbij bijvoorbeeld om het aanpassen van ICT-systemen, het daadwerkelijk omzetten van bestaande pensioenaanspraken en pensioenrechten naar een nieuwe pensioenregeling en informatievoorziening richting deelnemers en pensioengerechtigden. Deze fase duurt tot uiterlijk 31/12/2026.

Doelstelling is dat alle fondsen eind december 2025 de formele opdrachtaanvaarding hebben afgerond, waarmee het principebesluit is genomen over de overgang naar een van de nieuwe contracten. Fondsen hebben na het principebesluit wel nog tot 1/1/2027 de tijd om de nodige administratieve stappen te zetten voor de implementatie. Dit wordt gemonitord, maar hier wordt geen doelstelling voor geformuleerd. De pensioenfondsen hebben immers al eind 2025 de formele opdrachtaanvaarding afgerond, waarmee de overstap gegarandeerd wordt.

Het gaat hier niet om wettelijke afdwingbare mijlpalen, de mijlpalen zijn richtinggevend bedoeld. Ook het moment van 1-1-2027 is niet wettelijk afdwingbaar, wel zijn er zoals hierboven beschreven grote consequenties verbonden aan het niet halen van deze datum. Gedurende de transitiefase zal de voortgang van de transitie worden gemonitord en zal het parlement periodiek over de voortgang worden geïnformeerd.

Het andere onderdeel van het pensioenakkoord heeft betrekking op de arbeidsmarkt. Voor mensen die zich onvoldoende hebben kunnen voorbereiden op de eerdere verhoging van de AOW-leeftijd, komen er tijdelijk meer mogelijkheden om eerder met pensioen te gaan. Fiscale boetes voor vervroegd pensioen worden tijdelijk tot een drempelbedrag opgeheven.

In het Pensioenakkoord is ook de eerste pijler (AOW) aangepast. De verhoging van de AOW-leeftijd is aangepast. De AOW-gerechtige leeftijd blijft gekoppeld aan de levensverwachting, maar zal minder snel oplopen: een stijging van de levensverwachting met een jaar vertaalt zich in een verhoging van de AOW-gerechtige leeftijd met 8 maanden.

De belangrijkste uitdagingen die voor ons liggen zijn de parlementaire behandeling en de daaropvolgende implementatie van de wet door de sociale partners en de pensioenuitvoerders. De wet is een complexe hervorming van het pensioenstelsel, en het is mogelijk dat het politieke debat in het parlement langer duurt dan momenteel voorzien in de planning om de doelstelling van de inwerkingtreding van de wet op 1/1/2023 te halen. Vervolgens zullen de sociale partners na inwerkingtreding van de wet moeten beslissen over de invulling van de pensioenregeling voor hun

deelnemers en verder beslissen of en hoe (binnen het wettelijk kader) de bestaande pensioenrechten worden overgedragen naar het nieuwe stelsel. Bovendien zullen de pensioenfondsen en verzekeraars die betrokken zijn bij de uitvoering van de pensioenregelingen en de toezichthouders hoogstwaarschijnlijk substantiële wijzigingen in hun systemen moeten doorvoeren.

Kortom, de pensioenwet is een complexe hervorming van het pensioenstelsel en dat brengt uitdagingen met zich mee voor alle betrokken partijen. Op dit moment lijkt de beoogde inwerkingtreding datum haalbaar, maar daarbij is het kabinet afhankelijk van de snelheid van de parlementaire behandeling.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De beoogde inwerkingtredingsdatum is 1/1/2023. Dit is echter wel afhankelijk van de snelheid van de parlementaire behandeling. Gedurende de transitieperiode worden verschillende fasen onderscheiden. De fasen bevatten een aantal mijlpalen voor een uiterste datum waarop in beginsel een bepaalde stap moet zijn gezet in het transitieproces. Deze mijlpalen zorgen ervoor dat de uiterste transitiedatum van 31 december 2026 door iedereen wordt gehaald.

Sociale partners hebben na inwerkingtreding uiterlijk twee jaar de tijd om afspraken te maken over de nieuwe regeling en de transitie. Deze afspraken moeten landen in een transitieplan. Deze fase duurt tot maximaal 1/1/2025. De wetgever houdt geen toezicht op sociale partners, maar zal gedurende deze fase wel monitoren en in kaart brengen in hoeverre deze termijnen worden behaald. De centrale werkgevers- en werknemersorganisaties zullen hier ook een vinger aan de pols houden. De EC zal in het kader van de HVP ook worden geïnformeerd over de voortgang die blijkt uit deze periodieke monitoringsmomenten

Doelstelling is dat alle fondsen eind december 2025 de formele opdrachtaanvaarding hebben afgerond, waarmee het principebesluit is genomen over de overgang naar een van de nieuwe contracten. Omdat de pensioenfondsen al eind 2025 de formele opdrachtaanvaarding hebben afgerond, wordt de overstap naar het nieuwe stelsel gegarandeerd.

Belanghebbenden

De hervorming treft met name werknemers die pensioen opbouwen binnen de tweede pijler van het pensioenstelsel, waaraan werkgevers en werknemers bijdragen. De overgrote meerderheid van de werknemers bouwt pensioen op in de tweede pijler. Sociale partners in bedrijfstakken en ondernemingen moeten komen tot afspraken over de nieuwe pensioenregeling. Alle pensioenuitvoerders zullen hun bestaande regelingen moeten aanpassen.

In paragraaf 14.2.1. van het wetsvoorstel zijn de effecten op gendergelijkheid beschreven. Hieruit blijkt dat zo het wetsvoorstel tot indirect onderscheid leidt tussen mannen en vrouwen, dat gerechtvaardigd is door het eigen karakter van het pensioenstelsel. In het nieuwe pensioenstelsel wordt geen direct onderscheid gemaakt op grond van geslacht. Van indirect onderscheid is sprake indien een ogenschijnlijk neutrale bepaling, maatstaf of handelswijze, personen met bijvoorbeeld een bepaalde leeftijd of van een bepaald geslacht in vergelijking met andere personen bijzonder treft. Als sprake is van (indirect) onderscheid moet vervolgens worden gekeken of daarvoor een objectieve rechtvaardiging bestaat. Daarvoor is het nieuwe stelsel in zijn geheel beoordeeld. Het is niet overtuigend dat het nieuwe pensioenstelsel of de transitie daar naar toe indirect onderscheid maakt tussen mannen en vrouwen. Indien het stelsel op termijn wel indirect onderscheid tussen vrouwen en mannen bewerkstelligt, wordt dat onderscheid gerechtvaardigd door het eigen karakter van het pensioenstelsel, dat is gebaseerd op een actuarieel neutrale premieheffing. Met het oog op de huidige arbeidsmarkt waarbij wisselingen van functie en sector veelvuldiger voorkomen beoogt dit stelsel

door een neutrale premieheffing een maximale objectiviteit van het stelsel. Hoewel hierin ook zekere solidariteitselementen zijn opgenomen, zou een collectieve compensatie voor een moeilijk vooraf precies vast te stellen nadelige uitkomst voor een deel van de vrouwelijke beroepsbevolking niet alleen moeilijk uitvoerbaar zijn, maar ook dit stelsel als geheel doorkruisen en waarschijnlijk nieuwe onevenwichtigheden en mogelijk andere vormen van ongelijke behandeling in het leven roepen. Daarom is er geen aanvullende compensatie specifiek voor vrouwen voorzien.

Maatregel 4.1H4: Aanpak schijnzelfstandigheid

Naam	Aanpak schijnzelfstandigheid
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (DG Werk en Nederlandse Arbeidsinspectie) & Ministerie van Financiën (DGFZ en Belastingdienst)
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	3) slimme duurzame en inclusieve groei; 5) gezondheid, en economisch, sociale en institutionele veerkracht
Verwachte einddatum project	Is afhankelijk van de gekozen vormgeving, het wetgevingsproces en de tijd voor de uitvoering om deze gereed te krijgen, waarbij de volgende mijlpalen gelden (1) voor december 2022 zal de Tweede Kamer worden geïnformeerd over verbetering en intensivering van de publieksrechtelijke handhaving; (2) uiterlijk Q2 2026 zal afschaffing van het handhavingsmoratorium plaatsvinden en (3) uiterlijk Q2 2026 zal wetgeving in het Staatsblad worden gepubliceerd.

Algemene beschrijving maatregel

Het kabinet heeft in 2022 aangekondigd een aantal grote hervormingen in de arbeidsmarkt te willen doorvoeren, om de kloof op de arbeidsmarkt te verkleinen en de bestaanszekerheid van de lage- en midden inkomens te versterken. Dit heeft deels te maken met de verandering van de aard van het werk door digitalisering, robotisering en globalisering.

Een specifieke hiermee samenhangende opgave op de arbeidsmarkt is de aanpak van schijnzelfstandigheid. In Nederland werken circa 8 miljoen mensen in werknemersverband en zo'n 1,1 miljoen mensen als zelfstandige zonder personeel (zzp'er). Als iemand in de praktijk als zzp'er werkt terwijl volgens het arbeidsrecht sprake zou moeten zijn van een dienstverband, is er sprake van schijnzelfstandigheid. Schijnzelfstandigheid kan gepaard gaan met het mislopen van belastingen en premies, het wegvallen van sociale bescherming en soms zelfs arbeidsuitbuiting. Ook kan sprake zijn van oneerlijke concurrentie met werkgevers die wel werkenden in (vaste) dienst nemen.

Hoeveel schijnzelfstandigen er in Nederland precies zijn, is niet bekend. De verwachting is dat dit een relatief omvangrijke groep is.

De omvang van de problematiek wordt ten eerste veroorzaakt door een (ook internationaal bezien) ongelijk speelveld tussen werknemers en zelfstandigen waarbij de fiscale behandeling en bescherming in sociale zekerheid tussen deze werkenden flink uiteenloopt. Werken met, of als, schijnzelfstandige kan daardoor – afhankelijk van de onderhandelingspositie van werkende en werkgevende – voor een van de partijen of voor beiden financieel aantrekkelijk zijn.

Een andere factor die bijdraagt aan bovenstaande problematiek is de onduidelijkheid die kan bestaan rondom de vraag of sprake is van een dienstbetrekking. Doordat in de meeste gevallen het doorslaggevende criterium hiervoor (het gezagscriterium) een open norm is die in de jurisprudentie is ingevuld, bestaat een grijs gebied tussen situaties waarin duidelijk is dat een werkende als werknemer (in dienstbetrekking) werkt, en situaties waarin een werkende buiten dienstbetrekking werkt. Zeker kwetsbare werkenden eisen mede door deze onduidelijkheid niet gemakkelijk hun rechtspositie op.

Ook gold er de afgelopen zes jaar een door het kabinet ingesteld handhavingsmoratorium voor de Belastingdienst voor het toezicht op de kwalificatie van de arbeidsrelatie voor de loonheffingen, vanwege de onrust die ontstond bij de afschaffing van de VAR[89] en omdat nieuwe maatregelen vervolgens uitbleven.[90] Zodoende ontbreekt de prikkel om werkzaamheden te laten verrichten op basis van de overeenkomst die passend is volgens het wettelijke kader en bestaat er een grote mate van non-compliance.

In deze kabinetsperiode wordt ingezet op het bieden van meer duidelijkheid en het tegengaan van schijnzelfstandigheid door het inzetten op een gelijker speelveld, het verduidelijken van wetgeving en het verbeteren van de publiekrechtelijke handhaving.

Ten eerste wordt ingezet op het meer gelijk maken van de fiscale behandeling en de bescherming in sociale zekerheid van werknemers en zelfstandigen. Twee stappen zijn al aangekondigd en opgenomen in het HVP als separate hervormingen: (i) een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor alle zelfstandigen (AOV ZZP) en (ii) verlaging van de zelfstandigenaftrek. Deze hervormingen verlagen de prikkels voor (schijn)zelfstandigheid, verminderen het ongelijke speelveld en beperken daarmee inkomensrisico's van werkenden. Dit maakt schijnzelfstandigheid minder aantrekkelijk.

Ten tweede wordt gewerkt aan wet- en regelgeving die de onduidelijkheid rondom de beoordeling van arbeidsrelaties vermindert en het grijze gebied verkleint. Dergelijke regelgeving kan, via een rechtsvermoeden, ook werkenden in een meer kwetsbare positie ondersteunen in het gemakkelijker opeisen van hun rechtspositie. Als mijlpaal voor het verduidelijken van wet- en regelgeving rondom de beoordeling van arbeidsrelaties wordt opgenomen dat uiterlijk Q2 2026 wetgeving wordt ingediend bij de Tweede Kamer die dit ten doel heeft.

Ten derde zal uiterlijk Q2 2026 het handhavingsmoratorium worden afgeschaft bij de Belastingdienst. In dit kader wordt er gewerkt aan een plan met als doel uiterlijk Q2 2026 (horizon HVP) stappen te zetten om het handhavingsmoratorium af te schaffen. In dit plan wordt ingegaan op welke wijze dat zal gaan en de afwegingen die daarbij een rol spelen, waaronder de maatschappelijke gevolgen, wijze van uitvoering en begroting.

De SER heeft een middellange termijn advies (juni 2021) uitgebracht aan de Nederlandse overheid, waaronder het hoofdstuk "Arbeidsmarkt, inkomensverdeling en gelijke kansen". Zoals het coalitieakkoord aangeeft, vormt dit hoofdstuk en het rapport van de Commissie Regulering van Werk (januari 2020) de leidraad voor de arbeidsmarktplannen. Ter voorbereiding van de hoofdlijnenbrief arbeidsmarkt is intensief overlegd met sociale partners. Bij de uitwerking en uitvoering van de plannen spant het kabinet zich in om de plannen uit de hoofdlijnenbrief zo snel en zorgvuldig mogelijk te realiseren en hierbij wordt nauw opgetrokken met sociale partners, uitvoeringsorganisaties en andere maatschappelijke partijen.

[89] De VAR was een verklaring op basis van een (als opdrachtnemer) zelf in te vullen vragenlijst waarmee de Belastingdienst beoordeelde of je opdrachtgever verplicht was om loonbelasting en premies te betalen over de werkzaamheden die je uitvoerde.

[90] Sinds 2016 geldt een handhavingsmoratorium voor het toezicht van de Belastingdienst op de kwalificatie van de arbeidsrelatie voor de loonheffingen. Bij kwaadwillendheid geldt dit moratorium niet en kan de Belastingdienst wel handhaven. Sinds 1 januari 2020 kan ook gehandhaafd worden bij werkgevers die aanwijzingen van de Belastingdienst niet (afdoende) opvolgen binnen een redelijke termijn.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

- Mijlpalen:
- Het ministerie van Financiën en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid delen vóór december 2022 een plan met de Tweede Kamer voor verbetering en intensivering van de publiekrechtelijke handhaving.
- Afschaffing van het handhavingsmoratorium uiterlijk Q2 2026.
- Uiterlijk Q2 2026 is wetgeving die de beoordeling van arbeidsrelaties faciliteert, en daarmee bijdraagt aan het tegengaan van schijnzelfstandigheid gepubliceerd in het Staatsblad en in werking getreden.

Belanghebbenden

- Werkgevenden en werkenden die met of als zelfstandige werken of daarmee concurreren;
- De organisaties die bovenstaande groepen vertegenwoordigen (zzp belangenorganisaties, vakbonden en werkgeversorganisaties en ondernemingsorganisaties)
- Rijksoverheid waaronder uitvoeringsorganisaties
- Pensioenfondsen

Investeringen:

Maatregel 4.1I1: Nederland Leert Door

Naam	**Nederland Leert Door**
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	182,5 mln
Departement/directie	Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Directie Arbeidsverhoudingen
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 (slimme duurzame en inclusieve groei), ook passend bij pijler 5 (gezondheid, en economisch, sociale en institutionele veerkracht)
Verwachte einddatum project	31-12-2022 voor eindgebruikers, lente 2023 voor *applicants* (aanbieders van onderwijs)

Algemene beschrijving maatregelen

In reactie op de COVID-19-crisis heeft de Nederlandse overheid een 'Sociaal Pakket' van 1,4 miljard euro ingevoerd. Het sociaal pakket bestond uit een samenhangend geheel van maatregelen gericht op kwetsbare groepen die het hardst door de crisis werden getroffen. Dit pakket bestond uit verschillende componenten, waarvan er één gericht was op bij- en omscholing en leven lang ontwikkelen. Nederland Leert Door is een onderdeel van dat samenhangende pakket crisismaatregelen en bestaat zelf ook weer uit drie verschillende, elkaar aanvullende tijdelijke crisisregelingen.

Met deze drie tijdelijke subsidieregelingen is, in reactie op de gevolgen van de coronacrisis voor de arbeidsmarkt, een samenhangend pakket ontwikkeld gericht op het behoud van huidig werk of om aansluiting te vinden bij toekomstig werk. Dit pakket is in de drie regelingen onderverdeeld om in de verschillende behoeften te kunnen voorzien. De regelingen verschillen van elkaar in zowel type ondersteuning als de wijze waarop de doelgroep wordt bereikt en vullen elkaar daarmee goed aan.

Het programma Nederland Leert Door beoogt ondersteuning te bieden aan werkenden (inclusief zelfstandigen) en werkzoekenden die hun baan hebben verloren of dreigen te verliezen als gevolg van de COVID-19-crisis. Het programma bestaat uit drie onderdelen 1) gratis ontwikkeladvies waarmee mensen zich konden heroriënteren op hun loopbaan, 2) gratis online training en bijscholing om veroudering van vaardigheden tegen te gaan en 3) maatwerktrajecten waarbij per persoon een maatwerk aanpak kan worden gegeven, met daarin als mogelijke onderdelen ontwikkeladvies, scholing, begeleiding en/of een EVC-traject ('EVC' staat voor Erkennen verworven competenties). Het programma Nederland Leert Door is gericht op het versterken van de arbeidsmarktpositie en duurzame inzetbaarheid van mensen op de arbeidsmarkt, om te voorkomen dat zij werkloos worden of als zij werkloos zijn hen te ondersteunen weer aan het werk te komen. Een goed opgeleide beroepsbevolking is een belangrijke voorwaarde voor een succesvolle Nederlandse economie. Door het aanbod gratis te maken zijn de drempels om deel te nemen door kwetsbare groepen zoveel mogelijk weggenomen. Daarnaast is bij alle drie de Nederland Leert Door-regelingen veel aandacht uitgegaan naar het bereiken van kwetsbare groepen, door een flankerende communicatiecampagne gericht op diegenen die het meest baat zouden kunnen hebben van dit programma (zoals zelfstandigen, langdurig werklozen en mensen met flexibele contracten). Deze drie tijdelijke crisisregelingen Nederland Leert Door beogen een van de landspecifieke aanbevelingen aan te pakken, namelijk het levenslang leren te versterken en de vaardigheden te verbeteren, met name van degenen die zich in de marge van de arbeidsmarkt bevinden en van inactieven.

De uitdaging voor de tijdelijke crisisregelingen Nederland Leert Door was om in een zeer korte tijd gemakkelijke en inclusieve maatregelen op te stellen die breed toegankelijk waren voor de mensen die getroffen werden of dreigden te worden door de gevolgen van de COVID-19 crisis. Vanwege deze

specifieke omstandigheden was deze maatregel niet gericht op specifieke sectoren/beroepen of op specifieke groepen, maar open voor iedereen met een band met de Nederlandse arbeidsmarkt. De beleidsevaluatie van het programma zal verder ingaan op het bereik van specifieke doelgroepen.

Om het programma gemakkelijk toegankelijk te maken, waren de loopbaanadviezen en online trainingsprogramma's gratis, en om meer kwetsbare groepen te betrekken zijn er communicatieprogramma's ontwikkeld. Sociale partners hebben dit programma ook bij deze doelgroepen gepromoot. De verwachting was dat het programma vooral gebruikt zou worden door hoger opgeleiden, maar de huidige monitor laat zien dat de grootste groep gebruikers een mbo-2 achtergrond heeft. Daarmee lijkt het programma terecht te komen bij de mensen die het het hardst nodig hebben.

Regeling Nederland Leert Door met inzet van ontwikkeladvies

De eerste regeling, voor gratis ontwikkeladvies, is via gecertificeerde loopbaanadviseurs verstrekt aan werkenden (inclusief zelfstandigen) en werkzoekenden. De loopbaanadviseur fungeerde als aanvrager en diende voorafgaand aan een traject per unieke persoon (aan te tonen met BSN nummer) een aanvraag in. Na afloop van het traject kon € 700,- worden gedeclareerd, waarbij de regeling eisen bevatte waaraan het ontwikkeladvies moest voldoen. Deze regeling is eind september 2021 afgerond. Er zijn uiteindelijk ruim 68.000 ontwikkeladviezen verstrekt. Een klein deel van de gedeclareerde ontwikkeladviezen is niet goedgekeurd omdat deze niet voldeden aan de eisen in de regeling. Er was in totaal een bedrag van € 51 miljoen (inclusief uitvoeringskosten) beschikbaar. Daarvan is ruim € 48 miljoen aan ontwikkeladviezen besteed.

Regeling Nederland Leert Door met inzet van (online) scholing

De tweede regeling, voor gratis (online) scholing, maakt onderscheid in drie typen van scholing. Categorie A zijn lespakketten en –abonnementen met kleine leeractiviteiten die online en zelfstandig gevolgd kunnen worden. De deelnemer moest volgens de regeling ten minste een half jaar onbeperkt toegang krijgen tot het pakket waarvoor per deelnemer € 150,- vergoeding aangevraagd kon worden en aangetoond moest worden dat iemand minimaal 8 uur aan de leeractiviteiten heeft deelgenomen. Categorie B betrof scholingsactiviteiten gericht op bijscholen van basisvaardigheden, arbeidsmarktvaardigheden en beroepsgerichte bijscholing, waarvoor € 500,- vergoeding kon worden aangevraagd. Categorie C is beroepsgerichte scholing, gericht op afsluiting met een certificaat of diploma op middelbaar of hoger onderwijsniveau of een branche- of sector-erkend certificaat of diploma, waarvoor € 1000,- vergoeding kon worden aangevraagd. Hiervoor kwam alleen scholing in aanmerking met een aantoonbare minimumwaarde van € 1.000,00, waarbij tevens moest worden voldaan aan de eis dat alle scholing die in de catalogus werd opgenomen, een gemiddelde waarde heeft van ten minste € 1.250,00. Op die manier is voor deze categorie C invulling gegeven aan co-financiering, alleen voor het tweede tijdvak. Deze restricties zijn opgenomen met het oog op de doelmatige besteding van de overheidsmiddelen, waarbij opleiders aantoonbaar 20% onder de marktwaarde dienden te blijven.

Aanvragers dienden in hun aanvraag een catalogus op te nemen met de scholing die zij kosteloos wilden aanbieden aan de doelgroepen. Zowel aan de opleiders als aan het aanbod werden eisen gesteld, betreffende de kwaliteit, de arbeidsmarktrelevantie, de wijze van aanbieden, bewijs van afronden en niet in aanmerking komen voor andere financiering van overheidswege. Bovendien moest het aanbod al meer dan 12 maanden eerder aantoonbaar op de markt beschikbaar zijn voor een vergelijkbaar bedrag, om te voorkomen dat louter voor de subsidie nieuw aanbod werd gemaakt en om een indicatie te krijgen dat de inhoud en omvang van de scholing conform de werkelijke marktwaarde was.

Er zijn drie tijdvakken geweest waarin deze tijdelijke regeling Nederland Leert Door met inzet van scholing is open gesteld. Voor de eerste twee tijdvakken was in 2020 € 34 miljoen beschikbaar. Deze

middelen zijn evenredig verdeeld over de eerste twee aanvraagtijdvakken. Voor het derde tijdvak kwam nog eens € 30 miljoen beschikbaar uit de middelen van het steun- en herstelpakket.

Het eerste tijdvak stond in oktober 2020 open voor aanvragen van opleiders en opleiderscollectieven (daarin konden kleine opleiders samenwerken om tot een gezamenlijke aanvraag te komen) en zij konden alleen categorie A en categorie B scholing aanvragen. Hiervoor was € 17 miljoen (inclusief uitvoeringskosten) beschikbaar. In totaal hebben 14 aanvragers subsidie ontvangen en zijn er 50.000 scholingstrajecten beschikbaar gesteld. Deze scholingstrajecten kwamen vanaf november 2020 beschikbaar voor (niet) werkenden via de website hoewerktnederland.nl en via de opleiders.

Het tweede tijdvak stond in november 2020 open voor aanvragen van samenwerkingsverbanden, bestaande uit brancheorganisaties, O&O-fondsen of werknemers- en werkgeversverenigingen samen met een opleider. Deze aanvragers konden alleen categorie C aanvragen. Deze categorie is er vooral op gericht om mensen te stimuleren beter in hun vak te worden en om, zo nodig, een eerste stap te kunnen zetten richting ander werk of omscholing. Door deze categorie voor deze samenwerkingsverbanden open te stellen, werd betrokkenheid gestimuleerd van andere partijen naast opleiders voor wie scholing belangrijk is. Dit draagt naar verwachting bij aan het gerichter inzetten op een arbeidsmarktrelevant en substantiëler scholingsaanbod, zoals bijvoorbeeld omscholing richting tekortsectoren. In totaal was € 17 miljoen (inclusief uitvoeringskosten) beschikbaar voor dit tijdvak en hebben 11 samenwerkingsverbanden subsidie toegekend gekregen. Daarmee zijn circa 20.000 extra scholingstrajecten in februari 2021 beschikbaar gesteld via hoewerktnederland.nl en via de opleiders.

De uitvoering van de eerste twee tijdvakken liepen tot eind december 2021. Met een aparte monitor is inmiddels de financiële realisatie en uitputting van het eerste en tweede aanvraagtijdvak in kaart gebracht. Er is veel interesse is in het gratis scholingsaanbod en op dit moment heeft iets minder dan 85 procent van de deelnemers uit het eerste en tweede aanvraagtijdvak een traject afgerond waarbij ongeveer 28 miljoen van de 34 miljoen al is besteed. De meeste trajecten in met name categorie A en B bevonden zich op mbo-2 niveau. Recent is een derde monitoringsrapportage openbaar gemaakt (www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/03/29/rapportage-derde-peiling-monitor-nlld-met-inzet-van-scholing).

Voor het derde tijdvak zijn diverse technische en inhoudelijke aanpassingen in de regeling gedaan om deze beter te laten passen bij de veranderende arbeidsmarkt en om dubbelingen te voorkomen met de regeling Nederland Leert Door met inzet van sectoraal maatwerk die ondertussen was gestart. Door veel opleiders werd de hoogte van de subsidie ten aanzien van categorie C als ontoereikend ervaren om scholingsactiviteiten toe te laten die substantiëler en langduriger van aard zijn terwijl dat voor omscholing wel nodig is. Daarom is besloten de hoogte van de subsidie voor categorie C te verhogen van € 1.000 naar € 1.500. Dit tijdvak heeft van 1 tot en met 8 september 2021 open gestaan en er was in totaal € 30 miljoen (inclusief uitvoeringskosten) voor beschikbaar. Hiermee kunnen naar verwachting circa 54 duizend kosteloze scholingstrajecten worden gevolgd door (niet-) werkenden. In totaal zijn er 234 aanvragen ingediend, waarvan na loting en inhoudelijke beoordeling er 21 zijn gehonoreerd. In maart 2022 is dit nieuwe scholingsaanbod beschikbaar gekomen via hoewerktnederland.nl en via de opleiders. De regeling zal doorlopen tot eind december 2022.

Regeling Nederland Leert Door met inzet van sectoraal maatwerk

De derde regeling, Nederland Leert Door met inzet van sectoraal maatwerk, is primair bedoeld voor overschotsectoren, maar kan ook worden aangevraagd door tekortsectoren die ondersteuning kunnen gebruiken bij het vinden van nieuw personeel. Een subsidieaanvraag kan worden ingediend door een samenwerkingsverband van sectoren, werkgeversorganisaties, werknemersorganisaties, brancheorganisaties, O&O-(Opleiding en ontwikkelings)fondsen en andere betrokkenen. De hoofdregel is dat een aanvraag paritair moet zijn. Dat wil zeggen dat zowel een werkgevers- als een werknemersorganisatie onderdeel moet uitmaken van het samenwerkingsverband, ter bevestiging dat de aanvraag breed gedragen is binnen de desbetreffende sector.

Voor deze regeling is € 70,5 miljoen beschikbaar (inclusief uitvoeringskosten). Van 15 maart tot en met 26 april 2021 konden samenwerkingsverbanden subsidie aanvragen en er zijn in totaal 35 aanvragen ingediend waarvan er 30 aanvragen zijn toegekend.

In de regeling worden vier subsidiabele activiteiten genoemd waarmee maatwerktrajecten kunnen worden vormgegeven, namelijk a) ontwikkeladvies, b) begeleiding naar beroepen en sectoren waar kansen liggen, c) scholing en d) EVC-trajecten. Om in te spelen op de verschillende ondersteuningsbehoeften van het individu kunnen deze activiteiten in verschillende combinaties binnen één traject worden ingezet. Waar de één voldoende is geholpen met alleen een ontwikkeladvies, heeft de ander bijvoorbeeld scholing en meer begeleiding nodig om door te stromen naar ander werk. In deze behoefte aan maatwerk wordt daarom voorzien. Per deelnemer kan één traject worden aangeboden en dat traject kan bestaan uit één of meerdere activiteiten waarbij alle combinaties van de vier activiteiten (a t/m d) denkbaar zijn. Zo kan bijvoorbeeld de activiteit scholing en de activiteit EVC-traject binnen één traject worden aangeboden aan een deelnemer. Daarbij geldt dat binnen één traject per categorie activiteiten elke activiteit één keer kan worden aangeboden, behoudens de activiteit scholing waarvoor een maximum geldt van drie scholingsactiviteiten binnen één traject.

De binnen een subsidieaanvraag aangevraagde trajecten hebben een gemiddelde waarde van ten hoogste € 2.000 per deelnemer. De verschillende subsidiabele activiteiten mogen per maatwerk traject maximaal één maal in rekening worden gebracht, behalve activiteit c, scholing, dat drie maal in een maatwerktraject kan worden gedeclareerd. In onderdeel E zijn de subsidiebedragen per activiteit uitgesplitst.

Bij het subsidiebedrag wordt rekening gehouden met een cofinanciering van minimaal 20 procent door het samenwerkingsverband. Dat is niet expliciet in de regeling vastgelegd, maar vloeit voort uit het verschil tussen een subsidiebedrag per activiteit en de vereiste waarde van de desbetreffende activiteit. Deze opzet sluit aan bij de wijze waarop dit is geregeld in de tijdelijke subsidieregeling Nederland Leert Door met inzet van scholing. Door cofinanciering als voorwaarde op te nemen voor subsidieverstrekking wordt gestimuleerd dat de partijen in het samenwerkingsverband zelf ook investeren in de verschillende subsidiabele activiteiten. Geregeld is dat de afzonderlijke activiteit die aan een deelnemer wordt aangeboden een minimale waarde moet hebben. Door te regelen dat het subsidiabele bedrag 20 procent lager is dan de minimale waarde van de activiteit wordt per activiteit een eigen bijdrage van het samenwerkingsverband vereist. Aanvullend wordt cofinanciering vanuit de samenwerkingsverbanden verondersteld voor organiserend vermogen en overhead. Deze kosten zijn niet subsidiabel en komen dus voor rekening van het samenwerkingsverband. Dit geldt ook voor de kosten die noodzakelijk zijn om een inschatting te kunnen maken van de ondersteuningsbehoefte binnen de betreffende sector om tot een reële subsidieaanvraag voor activiteiten te komen. Dit is redelijk aangezien de veronderstelde cofinanciering per activiteit relatief laag is.

Vanuit de aanvragers is het verzoek gekomen om de doelgroep van de regeling ook te verbreden naar werkzoekenden alsmede de looptijd van de regeling te verruimen. Om dit mogelijk te maken is de regeling eind 2021 aangepast, waarmee de doelgroep is verbreed naar werkenden en werkzoekenden en de eindtijd van de regeling is verruimd naar december 2022. Verder zijn enkele administratieve vereenvoudigingen doorgevoerd. Met de verbreding van de doelgroep wordt eenmalig de mogelijkheid geboden om de toegekende aanvraag uit te breiden. Hiervoor is het resterende bedrag van € 5,3 miljoen beschikbaar. Als er meer wordt aangevraagd dan het budget dat beschikbaar is, wordt naar rato van de aanvraag toegekend.

Evaluatie

Er wordt een onafhankelijke beleidsvaluatie uitgevoerd om meer informatie te vergaren over de sociaaleconomische en lange termijn effecten van de drie tijdelijke crisisregelingen van Nederland Leert Door, met een speciale aandacht hierin voor kwetsbare groepen. Er worden metingen gedaan onder deelnemers om korte en langere termijn effecten in kaart te kunnen brengen. Daarnaast zullen

de processen die onderliggend zijn geweest bij de totstandkoming en uitvoering van de regelingen ook geëvalueerd worden. De resultaten van de evaluatie vormen input voor het verbeteren van toekomstig beleid op het gebied van leven lang ontwikkelen en duurzame inzetbaarheid. Daarnaast wordt het programma ook apart gemonitord op uitputting en gebruik. Omdat zowel de tijdelijke subsidieregeling Nederland Leert Door met inzet van (online) scholing als de regeling met inzet van sectoraal maatwerk nog doorlopen tot eind december 2022, zal de evaluatie doorlopen tot 2024. Dit heeft ook te maken met het feit dat de evaluatie onderzoek doet naar mogelijke sociaaleconomische effecten en om deze goed in kaart te brengen is het noodzakelijk om deelnemers te volgen nadat de regelingen zijn afgerond.

Financieringssystematiek en oneigenlijk gebruik

Zoals bij elke subsidieregeling is het niet mogelijk om voor dezelfde activiteit financiering te ontvangen vanuit andere publieke middelen, anders dan de 'Nederland Leert Door'-middelen. In Nederland is dit wettelijk vastgelegd. Voor het ministerie van SZW geldt in dat verband de zogeheten Kaderwet. Ook in de subsidieregeling zelf is daarvoor een bepaling opgenomen. Gezien de samenhang met de Europese subsidieregeling REACT-EU is die specifieke bepaling om dubbele financiering te voorkomen ook opgenomen in die regeling. Aanvragers ondertekenen hun aanvraag en zijn juridisch aansprakelijk indien zij zich niet houden aan het bepaalde in de regeling. Dit wordt door de uitvoeringsorganisatie gecontroleerd bij de beoordeling van de subsidieaanvraag, en bij de afhandeling van de declaratie die achteraf zal plaatsvinden. In de regeling is ook opgenomen dat er een controle wordt uitgevoerd indien er mogelijk sprake is van een aanvrager die zich niet aan de voorwaarden van de regeling houdt. Alleen werkelijke kosten na afronding van een traject kunnen worden gedeclareerd. Ook is een accountantsverklaring nodig bij die einddeclaratie. Dat toch wetsovertredingen kunnen voorkomen kan helaas niet worden uitgesloten in onze samenleving en dus ook niet in deze regelingen.

Via social media zijn suggesties gedaan van oneigenlijk gebruik van de maatregelen, zoals onderbetaling van loopbaanadviseurs die zijn ingehuurd door loopbaanadviesbureaus. Er was ook kritiek op het feit dat groepen die de opleiding het hardst nodig hadden, onvoldoende werden bereikt en dat het onderwijs niet genoeg was toegespitst op beroepen waar veel vraag naar was. De derde monitor van de scholingsregeling laat zien dat dit ten dele ongegrond is: het merendeel heeft een mbo-2 opleiding.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

Betrokken maatregel **Investering**	**Mijlpalen/ Doelstelling**	**Benaming**	**Kwalitatieve indicatoren (mijlpalen)**	**Kwalitatieve indicatoren (voor streefdoelen)**		
				Meeteenheid	**Basis-scenario**	**Doel**
Nederland Leert Door	Mijlpaal	De wet is aangenomen door het parlement ter ondersteuning van de ontwikkeling van skills gedurende de pan-epidemie.	Het programma voor loopbaanadvies is gepubliceerd op 24 juli 2020, voor online scholing op 4 september 2020, voor sectoraal maatwerk op 23 februari 2021.			
Nederland Leert Door	Mijlpaal	Onafhankelijke beleidsvaluatie	1e rapportage: Q2 2022 2e rapportage:			Beleidsinformatie verkrijgen over de sociaaleconomische

			Q1 2023 Eindrapportage: Q1 2024			en lange termijn effecten van de drie tijdelijke crisisregelingen van Nederland Leert Door, met een speciale aandacht voor kwetsbare groepen. Inclusief het verkrijgen van informatie ten behoeve van het verbeteren van beleidsprocessen.
Nederland Leert Door *met inzet van* loopbaanadvies	Doelstelling	Toegekende subsidies voor loopbaan ontwikkelingsadvies ter ondersteuning van werkenden gedurende de pan-epidemie	-	*Aantal deelnemers die loopbaanadvies hebben ontvangen*	*0*	*68.705*
Nederland Leert Door *met inzet van (online) scholing*	Doelstelling	Toegekende subsidies voor online training en scholing ter ondersteuning van werkenden gedurende de pan-epidemie		*Aantal deelnemers die online training hebben ontvangen*	*0*	*119.000 (momenteel gerealiseerd ong. 56.000 – regeling loopt nog)*
Nederland Leert Door *met inzet van* Sectoraal maatwerk Q2 2021 – Q4 2022	Doelstelling	Toegekende subsidies voor sectoraal maatwerktrajecten ter ondersteuning van de overgang naar ander werk	*Q2 2023*	*Aantal toegekende maatwerktrajecten*		*30*

Belanghebbenden

Belanghebbenden bij de regeling Nederland Leert Door zijn primair werknemers en werkzoekenden die door de COVID-19-crisis hun baan zijn kwijtgeraakt of op het punt staan te verliezen. De maatregel was toegankelijk voor iedereen tussen 18 en 67 jaar die verbonden is geweest met de Nederlandse arbeidsmarkt. Bovendien waren het loopbaanontwikkelingsadvies en de online training kosteloos voor gebruikers. Deze maatregel is vrij inclusief vanuit het perspectief van gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen.

Voorafgaand aan de eerdergenoemde beleidsevaluatie kan er nog geen oordeel worden gedaan over de bijdrage aan gendergelijkheid, aangezien nog onduidelijk is welke doelgroep is bereikt en welke opleidingen zij hebben gedaan.

Maatregel 4.1I2: Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)

Naam	Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	€86,7 miljoen
Departement/directie	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid/Participatie en Decentrale Voorzieningen
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 (slimme duurzame en inclusieve groei), ook passend bij Pijler 5 (gezondheid, en economisch, sociale en institutionele veerkracht)
Verwachte einddatum project	2025

Algemene beschrijving maatregel

Als reactie op de COVID-19-crisis heeft de Nederlandse overheid een 'Sociaal Pakket' van 1,4 miljard euro ingevoerd. Het sociaal pakket bestond uit een samenhangend geheel van maatregelen gericht op kwetsbare groepen die het hardst door de crisis zijn getroffen. Dit pakket bestond uit verschillende componenten, waarvan er één gericht was op begeleiding van werk(loosheid)-naar-werk. De Regionale Mobiliteits Teams (RMT's) zijn hier onderdeel van.

Het algemene doel van de RMT's is om ofwel werkloosheid te voorkomen, ofwel de periode van werkloosheid zo kort mogelijk te houden. De RMT's richten zich op mensen die werkloos zijn (of een grote kans hebben om het te worden) en een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben (zonder aanvullende ondersteuning komen zij niet of moeilijk aan het werk), en helpen hen bij het vinden van een nieuwe baan.

De RMT's bieden dienstverlening die (voor de werkzoekende in kwestie) ontbreekt in de reguliere (private en publieke) dienstverlening. Het aanvullende karakter ontstaat door gebruik te maken van de expertise en instrumenten van verschillende partijen die samenwerken in een netwerk. De dienstverlening kan bestaan uit het opstellen van loopbaanplannen, sollicitatietrainingen, omscholingsprogramma's of andere maatwerkprogramma's (output). Het aanvullend karakter is geborgd in de voorwaarden voor financiering in de Tijdelijke ministeriele regeling[91] die de aanpak faciliteert. Financiering van de dienstverlening vanuit reguliere beschikbare budgetten gaat voor op de inzet van de middelen vanuit de Tijdelijke regeling.

De RMT's zijn opgericht binnen de bestaande structuur van de 35 arbeidsmarktregio's om een maximale aansluiting met de lokale arbeidsmarkt te waarborgen. Er zijn dus in totaal 35 RMT's. Binnen deze regio's hebben centrale gemeenten een coördinerende rol in de samenwerking tussen vakbonden, werkgeversorganisaties, UWV (verantwoordelijk voor de WW-, WIA- en Wajong-doelgroep), gemeenten (verantwoordelijk voor Participatiewet doelgroep) en onderwijsinstellingen. Alle vertegenwoordigers brengen hun eigen expertise in. Vakbonden en werkgeversvertegenwoordigers fungeren als signalen van de bedrijven en sectoren waarin mensen hun baan mogelijk zullen verliezen. Het UWV heeft een groot netwerk van personeel zoekende werkgevers. Gemeenten zijn gespecialiseerd in het helpen van mensen met multiproblematiek (gezondheid, schulden, verslaving, etc.). De betrokken instellingen zijn allemaal bestaande instellingen die in het kader van de RMT's intensiever samenwerken. Hierdoor is er minder tijd en geld nodig voor het organisatorische/administratieve onderdeel van de teams.

[91] Tijdelijke regeling aanvullende crisisdienstverlening COVID-19, https://wetten.overheid.nl/BWBR0044968/2022-06-01

De voorbereiding van de teams heeft eind 2020 en begin 2021 plaatsgevonden. Vanaf september 2021 zijn alle 35 teams operationeel; de aanpak is in ieder geval gegarandeerd tot eind 2022. Voor de periode 2023-2024 zijn tevens middelen gereserveerd ter vergoeding van trajecten die uiterlijk eind 2022 zijn gestart, maar in de loop van 2023 en 2024 worden uitgevoerd en vergoed.

Dit budget is verdeeld over de regio's op basis van een inschatting van crisisopgave in de regio's. Hiervoor is gekeken naar het aantal NOW2-toekenningen (tegemoetkoming loonkosten in de periode juni, juli, augustus en september 2020) per regio uitgedrukt in werknemers ten opzichte van het totaal toekenningen uitgedrukt in werknemers (cijfers tot en met 2 september 2020). De verdeling kan gaandeweg worden bijgestuurd. Zo is zeker dat elke regio een team kan samenstellen en voldoende dienstverlening kan aanbieden. De dienstverlening bestaat onder andere uit het opstellen van loopbaanplannen, loopbaanadvies, scholingsadvies, matching met een werkgever en aanvullende inzet van instrumenten. De vormen van dienstverlening die in aanmerking komen voor financiering, inclusief een overzicht van de kosten, zijn geformuleerd in de Tijdelijke regeling (bijlage 1-3). Het kan gaan om bijvoorbeeld dienstverlening gericht op het versterken van de arbeidsmarktpositie, arbeidsmarkoriëntatie en loopbaanbegeleiding en scholing (al dan niet via praktijkleren).

Het budget voor de aanvullende inzet van instrumenten voor dienstverlening is in 2021 zeer beperkt gebruik gemaakt. De eerdere financiële prognoses waren een schatting. Gezien het beperkte gebruik in 2021 wijken de realisaties hiervan af. Vanaf eind 2021 is er een opwaartse trend zichtbaar, die naar verwachting in 2022 verder zal toenemen. In hoeverre het totaalbedrag voor 2022 zal worden gebruikt, is nog niet te voorspellen.

Het bereik van RMT's was in 2021, blijkend uit de besteding van beschikbare budgetten voor de inzet van dienstverlening, lager dan in het begin van de COVID-crisis verwacht. Dit valt deels te verklaren door de gefaseerde opstart van de teams en het feit dat de werkloosheid als gevolg van de COVID-crisis veel lager was dan verwacht. De RMT's zijn ontstaan op het moment (augustus 2020) dat de steunmaatregelen naar verwachting afgebouwd zouden worden. Sommige zijn echter tot april 2022 van kracht gebleven. In 2021 richtten de RMT's zich vooral op intensief persoonlijk contact, loopbaanadvies en de inzet van reeds beschikbare dienstverlening (bijvoorbeeld schuldhulpverlening of sollicitatietraining).

De lange impact van de investering is groter dan de benutting van de beschikbare budgetten doet vermoeden. Allereerst wordt vanuit de investering in gerichte begeleiding naar werk voorzien voor wie dat nodig heeft om werkloosheid te voorkomen of te verkorten. Dit heeft een langdurig positief effect op de arbeidsmarktpositie van werkzoekenden. Daarnaast draagt de tijdelijke investering bij aan het structureel versterken van de samenwerking tussen actoren in de regionale arbeidsmarkt. Partijen raken beter betekent met elkaars expertise en aanbod van instrumenten. Tot slot draagt de aanpak bij aan de verdere vormgeving van de arbeidsmarktinfrastructuur, de opgedane ervaringen met de RMT's worden betrokken bij de doorontwikkeling van de arbeidsmarktinfrastructuur.

Dubbele financiering: de RMT-inzet is altijd aanvullend. Dit betekent dat deze inzet pas voor financiering in aanmerking komt als er geen andere vorm van publieke financiering is. De uitvoerende instantie (UWV, gemeente of sociale partner) toetst of de voorgenomen dienstverlening aanvullend van aard is; waar nodig verwijst de instantie de aanvrager door naar andere beschikbare publieke financieringsbronnen die mogelijk wel in aanmerking komen voor de aanvraag. De instanties die een financieringsverzoek doen moeten verklaren dat het om aanvullende inzet gaat. De partijen die de middelen ontvangen zijn juridisch aansprakelijk indien zij zich niet houden aan het bepaalde in de regeling. Als er een melding van misbruik wordt gemaakt, dan wordt er gehandhaafd. Dubbele financiering is in de voorwaarden van de regeling die de RMT's faciliteert uitgesloten. Bovendien is er de uitvoerders geen prikkel om dubbele financiering voor dezelfde aanvullende dienst aan te vragen omdat het budget gelimiteerd is. Dubbelfinanciering is in de voorwaarden van de financiering van de RMT's met andere woorden uitgesloten. Er kan derhalve geen sprake zijn van overlap met middelen uit EU-fondsen (ESF+; REACT EU en/of JTF).

Door de verschillende startdata van de RMT's in 2021 is het op dit moment niet mogelijk om een volledig beeld te geven van hoeveel mensen er precies zijn geholpen door de RMT's. Er wordt gewerkt aan een dashboard met kwantitatieve informatie over de instroom, uitstroom en ingezette diensten van de RMT's. Deze wordt verwacht in het derde kwartaal van 2022. Het dashboard geeft inzicht in de instroom en uitstroom van de RMT's en de inzet van specifieke instrumenten (zoals geformuleerd in de regeling). De verwachting is dat in de volgende monitoringbrief die rond de zomer verschijnt meer inzicht gegeven zal worden in hoeveel mensen geholpen zijn door de RMT's. Een relatie tussen de middelen en het aantal mensen dat geholpen is door de RMT's is niet eenduidig omdat de inzet van dienstverlening per persoon erg kan verschillen, afhankelijk van de specifieke behoefte van de werkzoekende. Ex ante is er een verdeling gemaakt van middelen over de regio's op basis van de aantallen NOW2- aanvragen als inschatting van de crisisopgave in de arbeidsmarktregio's.

Daarnaast is eind 2021 de lerende evaluatie gestart, waarmee de werkzame elementen uit de aanpak in beeld worden gebracht. Zodra beschikbaar kunnen de uitkomsten worden gedeeld. De evaluatie zal inzicht geven in de werkzame elementen van de aanpak, zowel de integrale samenwerking tussen partijen en de inzet van ontschotte dienstverlening. Het nieuwe kabinet heeft de afspraak gemaakt de arbeidsmarktinfrastructuur uit te breiden om de overgang van werk-naar-werk en van uitkering-naar-werk te stimuleren. Onderdeel hiervan zijn instrumenten voor om- en bijscholing die de overstap naar tekortberoepen ondersteunen. Opgedane ervaringen met de RMT's in de coronacrisis worden hierbij betrokken. Het voorstel vraagt om een nadere uitwerking van de beoogde infrastructuur, de vormgeving van de samenwerking tussen de verschillende partijen op de regionale arbeidsmarkt, de beoogde inrichting van de dienstverlening en het benodigde wettelijke kader. Deze uitwerking zal in de nabije toekomst intensieve afstemming met partijen vergen.

Het dashboard en de evaluatie worden gebruikt om op korte en langere termijn te leren van de aanpak en bij te sturen waar dat nodig is. De evaluatie zal inzichten geven in de werkzame elementen van de aanpak, zowel de integrale samenwerking tussen partijen en de inzet van ontschotte dienstverlening, die gebruikt worden bij de verdere doorontwikkeling van de arbeidsmarktinfrastructuur.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

- De mijlpaal voor deze doelstelling is: Wetgeving is geformaliseerd (dit is behaald op 26 maart 2021).
- 35 Regionale Mobiliteits Teams zijn opgezet en actief (Q4 2021).
- Op dit moment (Q2 2022) zijn in 4 duizend mensen bereikt met de dienstverlening vanuit de RMT's. De verwachting is uiteindelijk circa 35.000 duizend mensen te bereiken (eindcijfers uiterlijk in Q3 2025 verwacht).
- Er wordt gewerkt aan een dashboard met kwantitatieve informatie over de instroom, uitstroom en ingezette diensten van de RMT's. De publicatie van het dashboard wordt voorzien voor Q3 2022.
- Eind 2021 is de lerende evaluatie gestart, waarmee de werkzame elementen uit de aanpak in beeld worden gebracht. een specifiek publicatie moment moet nog wordt bepaald. Een tussenevaluatie is voorzien voor medio 2023. De eindevaluatie is voorzien voor eind 2024.

Belanghebbenden

RMT's bieden aanvullende en gerichte hulp aan (recent geworden) werkelozen of werknemers die dreigen werkloos te worden. De begeleidingsprogramma's zijn gericht op de specifieke situatie en de vaardigheden van het individu. Er is speciale aandacht voor degenen die deel uitmaken van de zogenaamde Banenafspraak. Dit is een doelgroep met een zeer onzekere positie op de arbeidsmarkt, veelal door een handicap. Het kabinet heeft met het bedrijfsleven een afspraak gemaakt over het aantal banen dat voor deze groep moet worden gecreëerd. Wanneer deze personen hun baan verliezen, verliezen ze snel hun vaardigheden. Daarom is speciale aandacht voor deze doelgroep vereist. Voor deze groep is een specifiek budget voor de inzet van aanvullende dienstverlening om deze groep werkfit te maken en te houden. Uitvoering hiervan loopt via de RMT's.

De aanpak van de RMT's kent geen specifiek beleid gericht op gendergelijkheid. De aanpak richt zich op iedereen die aanvullende ondersteuning nodig heeft bij het vinden van werk. In het dashboard monitoring RMT's wordt man/vrouw niet verplicht geregistreerd, sommige regio's registreren het wel, anderen niet. Het dasboard geeft hier dus geen volledig beeld van.

Onderdeel 4.2 Toekomstbestendig maken van het onderwijs en onderzoek

Overzichtskader 4.2: Toekomstbestendig maken van het onderwijs en onderzoek

Beleidsdomein: Onderwijs; Innovatie; Digitalisering

Doel: De maatregelen in dit onderdeel dragen bij aan het toekomstbestendig maken van het onderwijs.

Hervormingen en/of investeringen:

Investeringen:

- Nationaal Onderwijslab AI
- Aanpak leerachterstanden nieuwkomers
- Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar
- Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden

Geraamde totale kosten: 181 miljoen EUR

Introductie

Goed kwalitatief onderwijs levert een bijdrage aan een eerlijke toekomst waar iedereen de mogelijkheid krijgt om kansen te pakken en te benutten. Kansengelijkheid is helaas ook in het onderwijs nog niet gerealiseerd. De COVID-19 crisis en de schoolsluitingen ten gevolge daarvan heeft de (kansen)ongelijkheid vergroot, zo stelt onder meer de Sociaaleconomische Raad (SER).[92] Het kabinet heeft geprobeerd om zo snel mogelijk het leerverlies ten gevolge van de sluiting van de scholen te beperken, door in het begin van de pandemie onder andere subsidieregelingen uit te breiden. Na de maatregelen die de eerste schok van het leerverlies zo goed als mogelijk hebben opgevangen is daarnaast een uitgebreider plan ontwikkeld om het leerverlies te beperken: het Nationaal Programma Onderwijs.

a) Belangrijkste uitdagingen

Het Kabinet vindt dat iedereen in Nederland een goed bestaan verdient en mee moet kunnen doen in de samenleving. Dat begint bij het bieden van dezelfde kansen op het gebied van onderwijs. De leerlingen en studenten die (leer)achterstanden hebben opgelopen door de COVID-19 crisis en de daaropvolgende schoolsluitingen zijn ondersteund. Om er zorg voor te dragen dat ook in de toekomst het onderwijs bestendig blijft en leerachterstanden niet verder oplopen worden ook nu studenten nog blijvend ondersteund. Ook investeert Nederland in voldoende en goede leraren en schoolleiders. Nederland investeert zo veel mogelijk rechtstreeks in scholen en financiert deze dan ook direct. Scholen hebben namelijk het beste zicht op de leerlingen en hebben dus ook het beste kennis op wat voor welke leerling het hardst nodig is. Daarnaast wordt er structureel 2,8 miljard euro per jaar geïnvesteerd in het versterken van de onderwijskwaliteit. Om de leerachterstanden die zijn opgelopen tijdens de COVID-19 crisis en de schoolsluitingen ten gevolge daarvan in te lopen kiest Nederland voor structurele versterkingen van scholen met veel leerachterstanden. Daarnaast krijgen scholen geld waarmee zij de kansenongelijkheid kunnen verkleinen waar zij dit nodig achten.[93]

De laatste jaren zijn er minder nieuwe leraren bijgekomen. Ook gaan er de komende jaren veel leraren met pensioen. Daarmee is een lerarentekort ontstaan. Het verschilt per sector en regio waar de tekorten ontstaan en hoe groot ze zijn. Het Kabinet vindt het lerarentekort een groot probleem.

[92] Sociaal-Economische Raad (SER), 'Beter onderwijs geeft kinderen gelijke kansen', 18 juni 2021, https://www.ser.nl/nl/Publicaties/gelijke-kansen-onderwijs

[93] Coalitieakkoord 2021 – 2025, 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst', pp. 23-4.

Daarom werkt het ministerie van OCW samen met besturen, scholen, lerarenopleidingen, gemeenten en andere instanties aan het tegengaan van het lerarentekort: landelijk en in de regio's.[94]

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) werkt aan een slim, vaardig en creatief Nederland. Het ministerie van OCW wil dat iedereen goed onderwijs volgt en zich voorbereidt op zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Iedereen in Nederland verdient een goed bestaan en moet mee kunnen doen. Dat begint bij het bieden van dezelfde kansen aan alle kinderen, jongeren en studenten om zich te ontwikkelen en te ontplooien.

Voor deze uitdagingen voor de toekomst van het onderwijs is het Nationaal Programma Onderwijs ontworpen, waarin de investeringen in bestrijding van leerachterstanden is opgenomen, evenals investeringen in voldoende en goede leraren en schoolleiders.[95] Nederland investeert zo veel mogelijk rechtstreeks in scholen en financiert deze dan ook direct. Scholen hebben namelijk het beste zicht op de leerlingen en hebben dus ook het beste kennis op wat voor welke leerling het hardst nodig is. Met het Nationaal Programma Onderwijs wordt er structureel 2,8 miljard euro per jaar geïnvesteerd in het versterken van de onderwijskwaliteit. Daarnaast wordt er in het programma structureel geld gereserveerd voor scholen met veel leerachterstanden, waarmee ook de leerachterstanden die zijn opgelopen tijdens de COVID-19 crisis en de schoolsluitingen ten gevolge daarvan in worden gelopen. Ook krijgen deze scholen geld waarmee zij de kansenongelijkheid kunnen verkleinen waar zij dit nodig achten.[96]

Herstel primair en voortgezet onderwijs

Goed basisonderwijs begint met goede leerkrachten. Daarom stimuleert de Rijksoverheid de kwaliteit van leraren en schoolleiders. Bijvoorbeeld met geld voor scholing en professionalisering. Het kabinet wil de onderwijskwaliteit verbeteren en de basisvaardigheden in het bijzonder. Zo wil het kabinet dat er een 'masterplan' komt, zodat ieder kind goed leert lezen, schrijven en rekenen. Het is daarvoor essentieel dat leraren, schoolleiders en onderwijsondersteuners zijn hun vak goed kunnen uitoefenen. Dat is niet makkelijk door het grote personeelstekort. Daarom slaan het ministerie van OCW, de vakbonden, de PO-Raad en VO-raad de handen ineen, nu en de komende jaren. Het kabinet investeert 1,5 miljard euro in leraren, schoolleiders en ander personeel en daarmee in goed onderwijs.

In het voorjaar van 2021 is het primair en voortgezet onderwijs na de tweede lockdown weer stapsgewijs geopend. De verwachting is dat scholieren in het schooljaar 2021-2022 hun lessen weer volledig in de klas zullen volgen. Toch staat de komende periode in het teken van het inhalen van opgelopen cognitieve of sociaal-emotionele achterstanden. We willen voorkomen dat bestaande verschillen verdiepen en dat achterstanden verder toenemen. De maatregelen en middelen van het Nationaal Programma Onderwijs stellen scholen hiertoe in staat.

Herstel middelbaar beroepsonderwijs

De afgelopen tijd is de samenleven weer opengegaan en komen er weer meer stageplekken en leerwerkbanen. Na anderhalf jaar van voornamelijk digitaal onderwijs is het ontzettend fijn dat studenten en docenten in het middelbaar beroeps- en hoger onderwijs vanaf 30 augustus 2021 eindelijk weer meer samen kunnen komen voor fysiek onderwijs, al is het nog met mitigerende maatregelen. Zelftesten zijn beschikbaar gesteld aan studenten en personeel. In het middelbaar beroepsonderwijs heeft de coronacrisis geleid tot studievertraging door de beperkte mogelijkheden voor onderwijs op locatie, uitval van stages, praktijkopdrachten en examens. Daarnaast is het mentale welzijn van studenten onder druk komen te staan. Ook is het risico op discriminatie op de stagemarkt en toename van kansenongelijkheid groter. Vanuit het Nationaal Programma Onderwijs ontvangen de instellingen € 170 miljoen om studenten te begeleiden bij het inlopen van de opgelopen studievertraging en voor hun persoonlijke ontwikkeling. We verlengen de aanpak jeugdwerkloosheid, zodat scholen en gemeenten kwetsbare schoolverlaters kunnen begeleiden naar vervolgonderwijs of

[94] https://www.aanpaklerarentekort.nl/lerarentekort
[95] https://www.aanpaklerarentekort.nl/lerarentekort
[96] Coalitieakkoord 2021 – 2025, 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst', pp. 23-4.

werk. Om het ontstane tekort aan stages en leerwerkplekken tegen te gaan, wordt het budget voor de subsidieregeling praktijkleren verhoogd en het actieplan stages en leerbanen met één jaar verlengd. De Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) besteedt in dit actieplan extra aandacht aan jongeren in een kwetsbare positie zoals studenten met een niet-westerse achtergrond die relatief vaker te maken krijgen met stagediscriminatie. Verder voorziet het programma in een aantal tegemoetkomingen om studenten meer financiële ademruimte te geven. Zo is in het studiejaar 2021-2022 het wettelijk tarief voor les- of cursusgeld verlaagd. Daarnaast krijgen studenten die hun recht dreigen te verliezen op hun basisbeurs en aanvullende beurs een tegemoetkoming. Voor het middelbaar beroepsonderwijs in Caribisch Nederland sluiten we zoveel mogelijk aan bij de maatregelen in Europees Nederland. Waar nodig passen we de aanpak aan lokale omstandigheden aan.

Herstel hoger onderwijs

Ook de instellingen in het hoger onderwijs ontvangen middelen uit het Nationaal Programma Onderwijs om studievertraging en achterstand tegen te gaan. Met circa € 1,0 miljard helpen we hogescholen en universiteiten met het beperken van achterstanden, het bevorderen van het studentenwelzijn en het bestrijden van stagetekorten. Ook zijn er specifiek middelen voor geneeskunde- en lerarenopleidingen waar door de coronamaatregelen studievertraging in het praktijk- en werkplekleren en op stages is ontstaan. Instellingen stemmen de besteding van deze middelen af met de medezeggenschap. Net als in het middelbaar beroepsonderwijs hebben we ingezet op een aantal financiële tegemoetkomingen voor studenten. Zo halveren we in het studiejaar 2021-2022 het wettelijk collegegeld in het hoger onderwijs en we hebben hogescholen en universiteiten gevraagd om ook hun instellingstarieven te verlagen. Instellingen worden voor beide financieel gecompenseerd. Studenten die het recht op hun basis- of aanvullende beurs in studiejaar 2021-2022 of 2022-2023 verliezen, worden apart gecompenseerd. Voor de studenten is bovendien (onder voorwaarden) het reisrecht verruimd.

De hervorming en investeringen in dit onderdeel dragen bij aan de EU's **landspecifieke aanbevelingen** voor Nederland. Zo wordt er met het Nationaal Onderwijslab fors geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling van toekomstbestendig onderwijs. Hiermee wordt een opwaartse trend van Nederlandse investeringen gestimuleerd (LSA 2019.3). Bovendien dragen verschillende investeringen, zoals het verschaffen van devices en internetaansluiting, bij aan de aanmoediging van private investeringen op het gebied van de digitale transitie (LSA 2020.3).

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

De maatregelen ter bestrijding van het leerverlies ten gevolge van de sluiting van scholen tijdens de COVID-19 -crisis leveren een waardevolle bijdrage aan gelijke kansen voor iedereen. Tijdens de schoolsluitingen in de afgelopen twee jaar zijn scholieren uit groepen die al kwetsbaar waren, het hardst geraakt. De investeringen onder deze pijler moeten er onder andere voor zorgen dat deze groep weer aanhaakt. De scholieren moeten zo snel mogelijk mee kunnen doen met de rest van de samenleving en onderlinge verschillen moeten door de investeringen weer kleiner worden. Daarom is er tijdens de pandemie snel ingezet om maatregelen te nemen om het leerverlies te beperken, zoals het beschikbaar stellen van laptops of tablets en internetrouters. Later is deze set maatregelen verder aangepast en uitgebreid. Ook nu nog zijn er maatregelen om leerlingen te ondersteunen. Dit herstelt en voorkomt de kloof in de samenleving.

Investeringen

Nationaal Onderwijslab AI

Met deze investering, die van 2021 tot 2031 loopt, wordt een Nationaal Onderwijslab ontwikkeld. Hier kunnen kennisinstellingen, het onderwijsveld, uitgeverijen en ICT-experts samenwerken aan digitale innovatie. De bedoeling is dat de innovatie, waar mogelijk, aansluit op het nieuwe curriculum voor het primair- en voortgezet onderwijs. Met dit initiatief adresseert Nederland het probleem dat partijen in de onderwijssector beperkte prikkels voelen om te investeren in innovatie. Ook kan deze investering bijdragen aan het dichten van de kloof tussen wetenschappelijk onderzoek en toepassing in de praktijk.

Aanpak leerachterstanden nieuwkomers
Met de aanvulling op de bekostiging Nieuwkomersonderwijs voor het primair en voortgezet onderwijs voor de uitvoering van het Nationaal Programma Onderwijs voor het schooljaar 2021-2022 worden scholen in staat gesteld extra onderwijsondersteuning te bieden aan nieuwkomers . Dat zijn leerlingen die recent naar Nederland zijn gemigreerd. Nieuwkomers zijn bijzonder kwetsbaar gebleken voor opeenstapeling van leerverliezen in tijden van schoolsluitingen, aangezien zij, en hun ouders, de Nederlandse taal vaak nog niet volledig beheersen. Scholen die onderwijsprogramma's voor nieuwkomers aanbieden hebben financiële middelen gekregen om deze groep extra onderwijsondersteuning te bieden.

Ondersteuning studenten in het laatste jaar
Met de aanvulling op de bekostiging (aanvullende bekostigingsregeling) kunnen scholen examenkandidaten extra hulp aanbieden ter voorbereiding op het eindexamen. Veel examenkandidaten hebben door de coronacrisis behoefte aan extra persoonlijke begeleiding bij de voorbereiding op het centraal examen. De doelstelling is dat scholen leerlingen die het nodig hebben extra middelen krijgen om deze ondersteuning aan leerlingen te bieden. Ook heeft OCW een nieuw online platform gefaciliteerd. Hierop worden video's en ander materiaal met vakinhoudelijke uitleg van examenstof van goede docenten gratis beschikbaar gesteld voor alle leerlingen.

Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden
Gedurende de coronacrisis zijn scholen (gedeeltelijk) gesloten geweest. Zo zijn lagere scholen ongeveer 14 weken gesloten, en middelbare scholen 19 weken. Dit heeft tot aanzienlijke leerverliezen en –achterstanden geleid. Tijdens de uitbraak van COVID-19 in het voorjaar van 2020 en de opleving ervan aan het einde van datzelfde jaar en begin 2021 moesten scholen in het primair en voortgezet onderwijs noodgedwongen overschakelen op hybride- en afstandsonderwijs. Lessen vonden deels op school en deels thuis met behulp van online middelen plaats. Dit was voor veel scholen en hun besturen een ingewikkelde opgave die veel inspanning vroeg. Om scholen en besturen hierin te ondersteunen, is vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) in totaal ruim €24 miljoen beschikbaar gesteld. Met dat geld zijn devices, dat zijn laptops of tablets en internetrouters verstrekt. Dit gebeurde in het po, vo en mbo. Het gaat om circa 75.000 apparaten. Het beleid is specifiek gericht op leerlingen van wie de ouders niet de financiële middelen hebben om deze apparaten aan te schaffen.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (	Digitaal (	Vlaggenschip
Investering	Nationaal Onderwijslab	2020.3		100%	Reskill and Upskill
Investering	Aanpak leerachterstanden nieuwkomers	2020.3	0%	0%	Reskill and Upskill
Investering	Ondersteuning in het laatste jaar	2020.3	0%	0%	Reskill and Upskill
Investering	Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden	2020.3	0%	100%	Reskill and Upskill

Prioriteit 4: Versterken arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs

Uitgelichte investering: Nationaal Onderwijslab AI

Het Nationaal Onderwijslab: co-creatie van AI-toepassingen in het onderwijs

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het versterken van de arbeidsmarkt, pensioen en toekomstgericht onderwijs. Door te investeren in een Nationaal Onderwijslab kunnen wetenschappers samen met leraren en schoolleiders de toepassingen van artificiële intelligentie in het onderwijs onderzoeken

Artificiële intelligentie (AI) speelt een steeds grotere rol in de samenleving en daarmee ook in het onderwijs. In de afgelopen tien jaar heeft het gebruik van adaptieve software een vlucht genomen in het Nederlandse onderwijs. In 2020 hadden de vier grootste aanbieders van intelligente educatieve software voor het primair onderwijs (Squla, Gynzy, Snappet en Rekentuin) ongeveer 1,8 miljoen gebruikers (met ongeveer 1,5 miljoen leerlingen in het primair onderwijs zijn er dus veel leerlingen die meerdere AI-leermethoden gebruiken).[97]

Intelligente educatieve technologie biedt kansen voor meer onderwijs op maat. Het niveau van de leerling kan nauwkeurig worden bepaald met behulp van algoritmes en grote databases met (persoonlijke) leerling- en oefengegevens. Door gebruik te maken van adaptieve leersystemen kan iedere leerling op zijn of haar eigen niveau oefenen en steeds op maat uitgedaagd worden. Daarbij biedt educatieve technologie meer keuzes dan traditionele lesboeken, waardoor de lesstof aansprekender, uitdagender en dichter bij de belevingswereld van de leerlingen wordt gebracht. De digitale lesstof zorgt er ook voor dat leerlingen digitale vaardigheden ontwikkelen.

Kansen en risico's van AI in het onderwijs

Naast de mogelijkheden voor onderwijs op maat bieden AI-toepassingen in het onderwijs ook de mogelijkheid om het niveau van de leerling snel, accuraat en frequent bij te houden. Een leraar heeft niet de tijd om voor iedere leerling afzonderlijk lesstof aan te bieden. Adaptieve software kan dit wel, gebaseerd op de eerdere oefenresultaten per leerling. Ook kunnen leerlingen met de AI-software kosteneffectief extra instructie en oefenstof krijgen, zodat leerachterstanden worden verkleind. Met educatieve technologie kan zelfs bijles en huiswerkbegeleiding worden aangeboden, zodat deze extra ondersteuning ook beschikbaar is voor leerlingen uit minder vermogende gezinnen. Deze AI-toepassingen kunnen de kansengelijkheid in het onderwijs vergroten.

Er zijn echter ook risico's aan de toepassing van intelligente technologie. Digitale innovaties kunnen de privacy van leerlingen ondermijnen, omdat schoolprestaties frequenter, langer en centraler worden bewaard. De grotere beschikbaarheid van data over eerder behaalde resultaten kan gevolgen hebben voor de toegang tot vervolgopleidingen en voor de verwachtingen over de leerling van docenten. Lage verwachtingen leiden vaak tot lagere eindresultaten. Hierdoor zijn leerlingen niet alleen minder vrij om fouten te maken, maar kan kansengelijkheid afnemen.

Daarbij geldt dat digitale leermiddelen slechts ondersteuning en geen vervanging kunnen zijn voor een leraar. Op school leren leerlingen veel meer dan alleen cognitieve vaardigheden: de sociale interactie met de leraar en met andere leerlingen kan niet worden vervangen voor AI-software. Ook moet er aandacht zijn voor het feit dat algoritmes, waarop adaptieve onderwijsmethodes gebaseerd zijn, niet geheel waardevrij zijn. Het ontwerp van de educatieve software kan onbewust en onbedoeld sommige leerlingen bevoordelen en anderen benadelen. Uit onderzoek blijkt dat leerlingen met een hoog prestatieniveau de meeste leerwinst

[97] Common Ground/It's Public, Verkenning naar het Nederlandse Onderwijslab Artificiële Intelligentie (september 2020)

behaalden uit de digitale lesstof.[98] Daarmee kunnen digitale leermiddelen kansenongelijkheid onder leerlingen vergroten.

AI-toepassingen in het onderwijs in praktijk

Door het toenemend gebruik van slimme leermiddelen in het onderwijs is er inmiddels in het onderwijsveld veel ervaring met AI-toepassingen. Eén van de ervaringsdeskundigen op dit gebied is Sijbrand Dijkstra, beleidsadviseur ICT Onderwijsontwikkeling bij Ambion, een onderwijsinstelling van vierentwintig openbare basisscholen in de regio Joure en Heerenveen.

In de werkgroep Onderwijs van de Nederlandse AI Coalitie[99] heeft vraagarticulatie met studenten en docenten geresulteerd in acht concrete pilots die worden uitgevoerd met onderwijsinstellingen uit de gehele onderwijsketen. Deze pilots zijn gekoppeld aan belangrijke inhoudelijke thema's voor AI in het onderwijs zoals: gepersonaliseerd onderwijs, leren leren, welzijn van studenten en inzicht krijgen in het eigen leerproces.

Sijbrand: "Wij willen de leerlingen de mogelijkheden bieden, en we hebben ook de opdracht om leerlingen voor te bereiden op de digitale maatschappij. Die is voor ons soms nog nieuw, maar voor hen ook een vanzelfsprekendheid. Om de leerlingen op de juiste manier voor te bereiden zullen we ze ook in aanraking moeten brengen met de technologische middelen."

Foto: Nederlandse AI Coalitie

"Artificiële intelligentie is een aanvulling, als we alleen al kijken naar het personeelstekort waar de sector mee te maken heeft. Nee, geen robot voor de klas maar wel een stuk aanvulling om de werkdruk van de leerkrachten en de medewerkers te verminderen. Onderwijs op maat is een ambitie die we allemaal hebben. We willen zo graag het onderwijs aan laten sluiten op de talenten of de mogelijkheden van de leerling. Met 30 kinderen in de klas red je dat niet in de analoge wereld waarin we dat altijd al in geprobeerd hebben."[100]

Stimuleren van innovatie in het Nationaal Onderwijslab AI

Er liggen dus kansen in de ontwikkeling van adaptieve educatieve software, maar er zijn ook risico's verbonden aan de toepassing ervan. De toepassing van AI in het onderwijs is in afgelopen jaren flink toegenomen, waardoor er een noodzaak bestaat om de AI-toepassingen in goede banen te leiden. Hiervoor is regie nodig vanuit het onderwijsveld, de wetenschap en de overheid. Om hierbij te helpen is besloten tot de oprichting van het Nationaal Onderwijslab. Met dit lab wordt een omgeving gecreëerd voor de gezamenlijke ontwikkeling van AI-innovatie, zodat dit optimaal kan worden benut voor toekomstbestendig onderwijs. Tegelijk adresseert het lab de publieke belangen bij deze ontwikkeling, zoals de bescherming van privacy, verantwoord gebruik van data en de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs.

Het doel van het Nationaal Onderwijslab is te zorgen voor digitale innovaties waar iedere leerling in het primair en voortgezet onderwijs mee vooruit kan. Om deze innovaties te realiseren is het Onderwijslab opgezet als co-creatie: wetenschappers, leraren, schoolbesturen en AI-ontwikkelaars ontwikkelen samen prototypes waarmee in de toenemende behoefte aan adaptief leermateriaal en slimme technologieën in het

[98] Kennisnet, 'Waarden Wegen, een ethisch perspectief op digitalisering in het onderwijs' (januari 2020).
[99] Nederlandse AI Coalitie
[100] Interview in de online cursus 'AI voor Onderwijs' van de Nederlandse AI Coalitie, ontwikkeld ter gelegenheid van de 'AI in Onderwijs'-maand (juni 2022)

onderwijs kan worden voorzien. In de co-creatietrajecten werken wetenschappers en leraren ook samen aan oplossingen voor de dilemma's over het gebruik van AI-software en de verantwoorde toepassing van de AI-innovaties. Het lab is daarmee niet alleen een omgeving voor innovatieprojecten, maar bevordert ook de voortgang op de bijbehorende publieke uitdagingen. Zo krijgen scholen en samenleving meer houvast voor het gebruik van slimme leermaterialen en wordt de toekomstbestendigheid van het onderwijs bevorderd.

e) Gedetailleerde omschrijving van de maatregelen

Investeringen:

Maatregel 4.2I1: Nationaal Onderwijslab AI

Naam	Nationaal Onderwijslab AI
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	36 miljoen t/m 2026 (ca. € 80 miljoen totaal t/m 2032)
Departement/directie	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2: digitale transitie, Pijler 6: de volgende generatie
Verwachte einddatum project	2032

Algemene beschrijving maatregel

Deze maatregel beoogt een Nationaal Onderwijslab AI (NOLAI) te ontwikkelen waarin kennisinstellingen, onderwijsveld, uitgeverijen en ICT-experts samen werken aan innovatieve digitale toepassingen, die - waar mogelijk - aansluiten op het nieuwe curriculum voor het primair onderwijs/voortgezet onderwijs.

Probleemanalyse en hoofddoel

Een dergelijk lab is gewenst omdat de huidige markt voor onderwijsinnovatie enkele knelpunten kent bij verschillende partijen op deze markt. Aan de zijde van het onderwijs, de vraagkant, is er een te gefragmenteerd onderwijslandschap om tot gezamenlijke gedragen visie over ICT in het onderwijs en gezamenlijke vraagarticulatie te komen.

Bij de aanbodzijde, de kant van de educatieve ontwikkelaars, is er weinig noodzaak en prikkel tot investering in innovatie (o.a. door beperkte concurrentie). Hierdoor is er ook een relatief laag R&D budget (zowel absoluut als relatief in vergelijking met andere sectoren). Er is weinig tot geen incentive om te investeren in commercieel minder interessante producten en fundamentele innovatie, zoals toepassingen voor (zeer) specifieke doelgroepen.

Op wetenschappelijk gebied zien we dat de academie gericht is op meer fundamenteel onderzoek. Onderzoekers vinden het soms lastig om onderzoeksvragen te formuleren die bijdragen aan vraagstukken uit de praktijk. Daar komt bij dat het budget voor fundamenteel onderzoek beperkt is. Ook is er in de onderwijssector weinig publiek-private samenwerking tussen universiteiten, scholen en ontwikkelaars om producten en diensten te ontwikkelen en verbeteren.

Het NOLAI kan een brug vormen tussen fundamenteel (wetenschappelijk) onderzoek en de markt. Deze doelstelling sluit aan bij de behoeften om in te zetten op co-creatie, meer middelen voor innovatie te bieden en de kwaliteit en doelmatigheid van bestaande en nieuwe producten te beoordelen en vergroten. Bovendien sluit de behoefte aan bij de 'Groeistrategie voor Nederland op de lange termijn' om een positie op kunstmatige intelligentie te creëren door o.a. het Strategisch Actieplan voor Artificiële Intelligentie (SAPAI), en sluit het aan bij de discussie binnen de Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek over welke kennis en vaardigheden in de toekomst nodig is.

Voor het opzetten en uitvoeren van het NOLAI gelden de volgende doelen:

- Het ontwikkelen van digitale intelligente onderwijsinnovaties gericht op (het verbeteren van) de kwaliteit van het primair en voortgezet onderwijs. Dit betekent dat het NOLAI in co-creatie met scholen, wetenschappers en het bedrijfsleven de vraagarticulatie organiseert, prototypen ontwikkelt en het gebruik ervan evalueert in de praktijk.
- Het inzichtelijk maken van de pedagogische, maatschappelijke en sociale consequenties van digitale onderwijsinnovaties. Vanwege het publieke karakter dient het NOLAI ook publieke uitdagingen te adresseren die verbonden zijn met risico's van het gebruik van AI, onder meer op het gebied van sociale ongelijkheid, privacy, bescherming van én toegang tot data.

Deze doelen worden bereikt door middel van de volgende 2 programma's:

1. Co-creatieprogramma: van vraagarticulatie tot validering van prototypen

Het in co-creatie met PO (primair onderwijs) en VO (voortgezet onderwijs) scholen, wetenschappers en het bedrijfsleven ontwikkelen van intelligente educatieve technologieën. Waarbij elke partij een gelijkwaardige rol heeft bij de totstandkoming van het eindresultaat: een gevalideerd prototype dat in de behoefte aan intelligente educatieve technologieën in het onderwijs voorziet.

In dit programma worden op iteratieve wijze intelligente educatieve technologieën ontwikkeld op het niveau van proof of concepts tot geïntegreerd in de uiteindelijke operationele omgeving (technologie readiness levels 3 t/m 7). Het bestaat uit de volgende fasen:

1. Uitvoeren van een doorlopend proces van vraagarticulatie
2. Prioriteren en selecteren van projecten
3. Ontwikkelen van concepten
4. Ontwikkelen van prototypen
5. Valideren van producten

2. Wetenschappelijk en Teachers in Residence programma

In dit programma staat het brede perspectief op kansen en risico's van intelligente educatieve technologieën, de borging van publieke waarden en het belang van human-centric AI centraal. Dit programma faciliteert tevens het co-creatieprogramma en schept de randvoorwaarden die noodzakelijk zijn voor het succesvol doorlopen van de doorlopende vraagarticulatie en het iteratieve proces van co-creatie.

Het leren van de leerling en het lesgeven van de leerkracht vormen het uitgangspunt bij het ontwikkelen van digitale intelligente onderwijsinnovaties gericht op (het verbeteren van) de kwaliteit van het primair en voortgezet onderwijs (doel 1). Dit betekent dat de inzet van AI de rol van de leerkracht dient te ondersteunen en te versterken en de kansengelijkheid van alle leerlingen dient te bevorderen (doel 2).

Er zal in dit programma gewerkt worden rondom 4 focusgebieden, namelijk: 1) het pedagogische, vakinhoudelijke en didactische focusgebied, 2) het focusgebied AI in het onderwijs, 3) het focusgebied de technische infrastructuur en data en 4) het focusgebied ethisch-maatschappelijk. Op deze manier draagt het NOLAI ertoe bij dat AI human-centric is: vertrouwenwekkend, transparant, uitlegbaar en ondersteunend voor de leerkracht. Het programma wordt vormgegeven door een onderzoekslijn en een Teachers in Residence lijn.

In de onderzoekslijn geven 8 hoogleraren en/of universitaire hoofddocenten leiding aan de onderzoekslijn. Binnen deze onderzoekslijn participeren ook wetenschappelijke onderzoekers verbonden aan een universitaire lerarenopleiding. Post-doc onderzoekers geven invulling aan de organisatie ervan en AIO's worden ingezet voor de uitvoering. Binnen de Teachers in Residence lijn

worden leerkrachten ingezet die werkzaam zijn op scholen die als (strategisch) partners deelnemen aan de co-creatieprojecten.

Achtergrond bij de opzet van het NOLAI

Leraren en scholen hebben de behoefte om innovatieve producten te verbeteren, maar komen in het huidige configuratie niet tot een gezamenlijke vraagarticulatie richting aanbieders, waardoor aanbieders weinig responsief zijn. De mate waarin scholen gebruikmaken van digitale innovatie en AI varieert sterk binnen het funderend onderwijs. Als het NOLAI relevant dient te zijn voor alle scholen, is het van belang om bij de inhoudelijk vraagarticulatie scholen die in verschillende fases van ontwikkeling zitten te betrekken, van early adopters tot laggards.

Wanneer gelijke kansen bevorderen een doel is, moet worden voorkomen dat alleen scholen met relatief eenvoudige leerlingpopulaties betrokken worden bij (projecten van) het NOLAI. Er kan budget voor nodig zijn om vervangende leraren te vinden voor de uren die besteed worden aan participeren in het NOLAI.

Innovatie van producten zoals adaptieve software (software met AI-toepassingen) wordt veelal uitgedrukt in Technical Readiness Levels (TRLs). Op TRL1 vindt fundamenteel onderzoek plaats; bij TRL9 is een product klaar voor marktintroductie. TRL 1, en in mindere mate TRL 2, vinden primair plaats op de universiteiten. Voor deze TRLs in AI is het budget wellicht niet toereikend, maar de omgeving en expertise is in Nederland aanwezig.

TRL 7, 8 en 9 (TRL 9 = marktintroductie) worden door bedrijven (nationaal en internationaal) gerealiseerd. Echter zonder voldoende aansluiting bij de eerdere innovatieniveaus sluiten de ontwikkelde systemen onvoldoende aan bij de behoefte uit het veld en bestaande wetenschappelijke inzichten.

TRL 3, 4, 5 en 6 worden beperkt uitgevoerd. In sommige gevallen verbreden universiteiten een onderzoek deze kant op en gaan ze meer naar de toepassing kijken en ook bedrijven maken weleens een stap in deze richting echter is er geen plek waar deze stappen van TRL structureel worden uitgevoerd.

Het NOLAI zal dienst doen als living lab, van zowel een fysieke locatie als een gezamenlijke aanpak, waarin verschillende partijen experimenteren, co-creëren en testen in een levensechte omgeving, afgebakend door geografische en institutionele grenzen. Met het NOLAI kunnen de ontbrekende TRLs 3 t/m 6 worden ingevuld.

Projecten

De projecten die binnen het NOLAI plaatsvinden zijn een doorlopend proces van vraagarticulatie. Dit proces leidt tot het formuleren, prioriteren en selecteren van projecten die in aanmerking komen voor verdere ontwikkeling. Het proces van co-creatie waarin scholen en daarmee samenwerkende lerarenopleidingen (HBO en WO), wetenschappers (hoogleraren, UHD's en lectoren) en bedrijven vanuit een gelijkwaardige rol werken aan de ontwikkeling van digitale intelligente onderwijsinnovaties vormt de kern van de werkwijze van het NOLAI. Dit proces van co-creatie is een iteratief proces met evaluatiemomenten en feedbackloops na elke fase. Dat wil zeggen dat er steeds na elke stap teruggegaan kan worden naar de vorige stappen in het proces. Zie afbeelding 1.

Bredere context

Het NOLAI is onderdeel van een omvangrijker projectvoorstel genaamd 'Transitie naar innovatief en toekomstbestendig onderwijs'. Totale omvang van dit voorstel bedraagt € 3,8 mld. over de periode 2021 t/m 2027. Van dit projectvoorstel is enkel de maatregel van het Nationaal Onderwijslab toegekend.

<u>Mijlpalen, doelstellingen en monitoring</u>

Het tijdspad van deze maatregel beslaat een periode van 10 jaar die is opgedeeld in twee fases van elk 5 jaar. In deze periode vinden drie evaluaties plaats; (a) een tussentijdse evaluatie na 2-2,5 jaar; (b) een mid-term review na 5 jaar (basis voor het besluit om het lab al dan niet voor te zetten); en (c) een eindevaluatie na afloop.

Voor beide tranches van de maatregel zijn KPI's opgesteld, waaronder de volgende na 5 jaar. Aangezien de horizon van deze mijlpalen en doelstellingen oorspronkelijk in 2027 lagen, hebben we deze aangepast voor mijlpalen en doelstellingen die we tot 1 augustus 2026 kunnen halen:

1) 20 projecten zijn geselecteerd door het programmabestuur op basis van de volgende eisen:
    a. het project verbetert naar verwachting de kwaliteit van het basis- en/of voortgezet onderwijs door middel van digitale innovatie;
    b. het project wordt beschouwd als technisch mogelijk;
2) 10 projecten zullen succesvol afgerond zijn die hebben. bijgedragen aan ten minste één van de volgende doelen:
    a. Versterken van onderwijs op maat (met het oog op "onderpresterende" [CIE stelt "kwetsbare" voor] leerlingen);
    b. Versterken van educatieve producten en/of diensten die de motivatie bij leerlingen verhogen;
    c. Verhogen van leerwinst en/of opbrengsten; of
    d. Toename van beschikbare tijd van docenten of vrijspelen van les- en/of voorbereidingstijd van docenten.

3) Er zullen ten minste 2 minimal viable products (die innovatieve digitale educatieve oplossingen promoten) zijn die Technology Readiness Level 6 hebben bereikt. Dat is de laatste fase van Technology Readiness Levels, voor de martkfase.

Monitoring

Rapportage over de uitgaven en activiteiten van NOLAI van het voorgaande jaar vindt jaarlijks (1 april) plaats, met een uiterlijke indiening van een plan voor het volgende jaar op 1 december.

Belanghebbenden

Deze maatregel richt zich in het bijzonder op innovatieve digitale toepassingen. Belangrijkste belanghebbenden omvatten de docenten en studenten die gebruik zullen maken van deze toepassingen. Omdat de toepassingen beogen het Nederlandse onderwijssysteem te verbeteren, profiteert in bredere zin de hele maatschappij hier potentieel van.

Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen

Op diverse vlakken zal er in het NOLAI aandacht zijn voor gender- en kansengelijkheid. Ten eerste in de programmaraad komt een diverse afvaardiging, waaronder ook een plek zal zijn voor het speciaal onderwijs. Bij de opzet en organisatie van het NOLAI is een gelijkwaardige verdeling van mannen en vrouwen een streven. Daarnaast wordt er ook gekeken hoe de overzeese gebieden kunnen profiteren van de vruchten van dit lab. Ten tweede, in de eisen aan de uitvoering zal worden opgenomen dat het lab moet werken met scholen die tezamen een goede representatie vormen van het Nederlandse onderwijs (denk aan: voorloper/achterloper, stad/provincie, scholen met specifieke behoeften (speciaal, veel lage SES etc.), met didactische grondslag of juist religieus enzovoort). Op deze manier borgen we dat de ontwikkelde producten ten goede kunnen komen aan alle leerlingen in Nederland.

Maatregel 4.2I2: Aanpak leervertragingen nieuwkomers

Naam	Aanpak leervertragingen nieuwkomers
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	83 miljoen euro
Departement/directie	Ministerie van OCW, Directie PO/VO
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4
Verwachte einddatum project	Q4 2022

Algemene beschrijving maatregel

De maatregelen die tijdens het eerste jaar van de coronapandemie zijn genomen, zijn bedoeld om de scholen te faciliteren bij het inhalen van de achterstanden in onderwijsuren die als gevolg van de gedwongen sluiting van scholen zijn ontstaan. De maatregelen zijn daarmee input-georiënteerd. Dat wil zeggen dat de scholen geld in de vorm van subsidie en aanvullende bekostiging ontvangen die ze naar eigen inzicht mogen inzetten met als doel de leervertragingen te beperken.

Het sluiten van de scholen heeft voor veel kinderen tot leervertragingen geleid. Als kinderen de Nederlandse taal niet spreken, en dit thuis ook niet wordt gesproken, kunnen deze leervertragingen snel oplopen. Daarom is er in het begin van de pandemie op ingezet om ook voor deze groep de leervertragingen zo veel mogelijk te beperken. Dit draagt ook bij aan het beginsel dat iedereen kwalitatief goed onderwijs moet kunnen volgen en kansen gelijk moeten zijn voor iedereen.

Het reguliere nieuwkomersonderwijs is ingericht om onderwijs te bieden aan leerlingen die uit het buitenland komen. Scholen krijgen een bedrag per nieuwkomer: de zogenoemde nieuwkomersbekostiging. Het gaat hierbij om leerlingen die minder dan twee jaar in Nederland wonen en de Nederlandse taal nog moeten leren.

De huidige voorzieningen voor nieuwkomers bestaan uit nieuwkomersklassen en -scholen in het primair onderwijs (po) en internationale schakelklassen (ISK's) in het voortgezet onderwijs (vo). Voor alle nieuwkomers in het po is de aanvullende nieuwkomersbekostiging van 1 of 2 jaar verlengd naar maximaal 4 jaar. In het vo is extra bekostiging beschikbaar gesteld dat financieel qua hoogte gelijk staat aan het verlengen van 2 naar 4 jaar. Nieuwkomers hebben door de coronapandemie éxtra vertraging opgelopen. Hierbij valt voor het po het onderscheid tussen asielkinderen en overige nieuwkomers weg, aangezien zij in de praktijk met dezelfde problematiek worstelen. Door de bekostiging te verlengen naar maximaal 4 jaar stelt de Rijksoverheid ISK's, nieuwkomersscholen en reguliere scholen financieel in staat om nieuwkomersleerlingen goed op te vangen en de benodigde extra ondersteuning te bieden. Daarbij wordt ook extra ondersteuning geboden aan het onderwijsveld.

Leerlingen die recent naar Nederland zijn gemigreerd, zijn bijzonder kwetsbaar gebleken voor opeenstapeling van leervertragingen in tijden van schoolsluitingen, aangezien zij (en hun ouders) de Nederlandse taal vaak nog niet volledig beheersen. Scholen die onderwijsprogramma's voor nieuwkomers aanbieden, hebben financiële middelen gekregen om deze groep extra onderwijsondersteuning te bieden. Voor po geldt dat het bijzondere/aanvullende bekostiging betreft op aanvraag door de school met vier peildata per jaar. Voor vo geldt dat het geld bedoeld is voor nieuwkomers die tussen 1 april 2020 en 1 april 2021 korter dan 2 jaar in Nederland waren en die in de ISK of in het reguliere onderwijs zaten.

De nieuwkomersbekostiging wordt de eerste twee jaar dat een nieuwkomer in Nederland is, beschikbaar gesteld aan scholen. Dit betekent dat een school nieuwkomersbekostiging kan

ontvangen vanaf het moment van aankomst in Nederland tot twee jaar na aankomst. Daarna wordt de leerling regulier bekostigd. Via peildata wordt gekeken hoeveel schoolbesturen nieuwkomersbekostiging ontvangen. Dit gaat via DUO. Om te kunnen vaststellen of een leerling een nieuwkomer is, gaat DUO in eerste instantie uit van de datum eerste verblijfstitel, welke is opgenomen in de Basis Registratie Personen (BRP). Voor po en vo geldt dat de verantwoording van de besteding van de bekostiging geschiedt in de jaarverslaggeving overeenkomstig de Regeling jaarverslaggeving onderwijs. Verantwoording vindt plaats via de reguliere accountantscontrole op de totale bekostiging in het jaarverslag van het schoolbestuur in het po en vo.

De Nederlandse regering heeft ook beleid aangekondigd dat gericht is op de middellange termijn (tot 2023). Samen met (de meeste van) de hier beschreven interventies vormen deze beleidsmaatregelen het zogeheten 'Nationaal Programma Onderwijs: ondersteuningsprogramma voor herstel en perspectief'[101] . Dit programma heeft een totale omvang van ca. 8,5 miljard euro. Aanpak leervertragingen nieuwkomers is hierin een tijdelijke maatregel voor schooljaar 2021/2022 en 2022/2023 en het einde van schooljaar 2020/2021. De middelen zijn tijdelijk en bedoeld om de (tijdelijke) leervertragingen in te lopen.

Recurrent costs

1. *Long-term effects in line with RRF*: De huidige maatregel heeft tot doel om de leervertragingen bij nieuwkomers in het Nederlandse onderwijsbestel te beperken en waar mogelijk in te halen. Hierdoor worden langblijvende negatieve gevolgen van de coronapandemie beperkt en waar mogelijk zelfs verholpen. Dit voorkomt een 'verloren generatie' en is daarmee is lijn met het structurele doel van de herstel- en veerkrachtfaciliteit.

2. *Financing sustainably secured*: De huidige maatregel is een ophoging van de reguliere bekostiging om de leervertragingen door de coronapandemie te beperken en waar mogelijk in te halen. Na deze extra gelden zal het nieuwkomersonderwijs weer rusten op de reguliere bekostiging, zoals voor (en dus na) de coronapandemie.

3. Negative effect on the government balance is only temporary: Het gaat om een tijdelijke ophoging van de reguliere bekostiging en is daarmee dus tijdelijk.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstellingen:

- 1800 scholen in het primair onderwijs zullen nieuwkomersbekostiging ontvangen voor de periode van einde schooljaar 2020/2021 tot einde schooljaar 2022/2023.
- 400 scholen in het voortgezet onderwijs zullen nieuwkomersbekostiging ontvangen voor de periode van einde schooljaar 2020/2021 tot einde schooljaar 2022/2023.

Belanghebbenden

Met dit pakket beleidsmaatregelen wordt beoogd te voorkomen dat een hele generatie een vertraging oploopt wat leerresultaten betreft. Door te investeren in het aanpakken en voorkomen van leervertragingen wordt het arbeidsmarktperspectief van de toekomstige generatie rooskleurig gehouden. Ook het specifiek richten op groepen leerlingen met een groter risico op achterstand als gevolg van hun sociaaleconomische achtergrond is van essentieel belang in termen van gelijke kansen. Dit is zowel om redenen van rechtvaardigheid als om redenen van economische efficiëntie van belang. Als het onderwijsstelsel geen extra steun krijgt, zullen de gevolgen voor het BBP ernstig zijn. Een studie van de OESO waarschuwt dat de gevolgen van de sluiting van scholen kunnen resulteren in een negatief effect van 3% op het persoonlijk inkomen en een lagere jaarlijkse groei

[101] Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2021), Nationaal Programma Onderwijs: steunprogramma voor herstel en perspectief, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z03294&did=2021D07290

van het bbp op lange termijn van 1,5%[102]. Dit onderstreept de urgentie van een snelle en substantiële beleidsreactie.

Specifiek voor de huidige maatregel: Leerlingen die recent naar Nederland zijn gemigreerd, zijn bijzonder kwetsbaar gebleken voor opeenstapeling van leervertragingen in tijden van schoolsluitingen, aangezien zij (en hun ouders) de Nederlandse taal vaak nog niet volledig beheersen. Scholen die onderwijsprogramma's voor nieuwkomers aanbieden, hebben financiële middelen gekregen om deze groep extra onderwijsondersteuning te bieden. Daarmee kunnen leerlingen die recent naar Nederland zijn gemigreerd beschouwd worden als directe belanghebbenden.

[102] OECD (2020), The Economic Impacts of Learning Losses

Maatregel 4.2I3: Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar

Naam	Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	37 miljoen euro
Departement/directie	Ministerie van OCW: VO
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 4
Verwachte einddatum project	Q4 2022

Algemene beschrijving maatregel

Leerlingen die tijdens de COVID-19-pandemie in het examenjaar van het voortgezet (speciaal) onderwijs zaten, kregen extra ondersteuning. Bijvoorbeeld door middel van (individuele) ondersteuning van examenleerlingen via de scholen, zoals de inzet van studenten uit het hoger onderwijs. Scholen met achterstandsleerlingen hebben hiervoor meer budget gekregen. Er wordt daarnaast een online platform gelanceerd met webinars, opdrachten en instructievideo's over examenonderwerpen. Deze maatregel past in het NPO (Nationaal Programma Onderwijs) aangezien het tot doel heeft leerlingen goed voor te bereiden op het eindexamen gegeven de vertraging en achterstanden die zij zijn opgelopen tijdens de COVID-19-pandemie.

Naast het platform met online ondersteuning voor het eindexamen hebben scholen middelen gekregen om de leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben in voorbereiding op het eindexamen te helpen. Met de middelen kunnen ze o.a. extra onderwijstijd aanbieden aan deze leerlingen.

Leerlingen krijgen extra ondersteuning voor het eindexamen, zodat zij goed voorbereid aan het eindexamen kunnen beginnen en zo meer kans maken op een diploma. De doelstelling is dat scholen leerlingen die meer ondersteuning nodig hebben dan de reguliere ondersteuning extra middelen kregen om deze ondersteuning aan leerlingen te bieden. Daarbij zijn we uitgegaan dat scholen die leerplus ontvangen (scholen met meer leerlingen met een risico op een onderwijsachterstand) voor meer leerlingen een bedrag hebben ontvangen, dan scholen die geen leerplus ontvangen.

Onderdeel van het programma is de ontwikkeling van een website: in het voorjaar van 2021 heeft OCW een opdracht aan Kennisnet gegeven om een site te ontwikkelen waarop voor alle leerlingen ondersteuning voor het eindexamen beschikbaar zou zijn. Kennisnet heeft in korte tijd de site lerenvoorhetexamen.nl gemaakt. Daarop zijn filmpjes en materiaal beschikbaar die leerlingen en docenten kosteloos kunnen gebruiken. Het gaat om honderden filmpjes (grote delen van de site linken door naar het materiaal op andere sites) en 565.837 bezoekers (in 2021 en 2022).

Na de examenperiode 2021 heeft Kennisnet de site verder verbeterd, onder andere door de content te updaten en de toegankelijkheid te vergroten. Daardoor is ook dit jaar de site beschikbaar voor alle leerlingen en docenten. We bezien nu hoe de ondersteuning die de site biedt permanent ingebed kan worden in bestaande digitale structuren, bijvoorbeeld bij Kennisnet. Het inhoudelijk up te date houden van de site gebeurt in samenspraak met de federatie vakverenigingen (FVoV en VVVO).

Het is wetenschappelijk bewezen dat 'high dosage tutoring' erg effectief is. Met de huidige maatregel is het o.a. mogelijk voor scholen onderwijs te geven in kleine groepen of zelfs één-op-één.

Verantwoording vindt plaats via de jaarverslagen van scholen. In vragenlijsten over besteding van middelen krijgen we inzicht welke interventies scholen hebben gekozen om leerlingen extra voor te bereiden op de eindexamens.

Recurrent costs

1. *Long-term effects in line with RRF*: De huidige maatregel heeft tot doel om examenkandidaten (leerlingen in het laatste jaar) tijdens de coronapandemie meer ondersteuning en begeleiding nodig hebben gehad, omdat zij zich door de schoolsluitingen (ten gevolge van de coronapandemie) niet goed konden voorbereiden op het eindexamen. Eindexamenkandidaten (of leerlingen in het laatste jaar) worden dus geholpen om te zorgen dat zij niet nog meer vertraging oplopen. Hierdoor worden langblijvende negatieve gevolgen van de coronapandemie beperkt en waar mogelijk zelfs verholpen. Dit voorkomt een 'verloren generatie' en is daarmee is lijn met het structurele doel van de herstel- en veerkrachtfaciliteit.

2. *Financing sustainably secured*: De huidige maatregel is een subsidieverlening geweest om de eindexamenkandidaten (of leerlingen in het laatste jaar) te ondersteunen en te begeleiden tijdens de coronapandemie. Na de coronapandemie zullen leerlingen op de reguliere wijze ondersteunt en begeleidt worden richting het eindexamen (zonder schoolsluitingen). Daarmee is duurzame financiering van deze maatregel niet relevant, aangezien het alleen gaat om een maatregel ter beperking van de negatieve gevolgen van en tijdens de coronapandemie.

3. *Negative effect on the government balance is only temporary*: Het gaat om een tijdelijke subsidieregeling. Negatieve effecten op de overheidsbalans zijn daarmee tijdelijk.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstelling

300 schoolbesturen (dat komt neer op ongeveer 1500 schoolvestigingen) zullen financiering ontvangen voor ondersteuning van leerlingen in het laatste jaar in het jaar 2021. Einddatum: Q4 2022.

Verantwoording

Maatregel	**Sector**	**Instrument**	**Verantwoording**
Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar	VO	Aanvulling op de bekostiging	Regeling jaarverslaglegging onderwijs

Belanghebbenden

Met dit pakket beleidsmaatregelen wordt beoogd te voorkomen dat een hele generatie een achterstand oploopt wat leerresultaten betreft. Door te investeren in het aanpakken en voorkomen van leervertragingen wordt het arbeidsmarktperspectief van de toekomstige generatie rooskleurig worden gehouden. Ook het specifiek richten op groepen leerlingen met een groter risico op achterstand als gevolg van hun sociaaleconomische achtergrond is van essentieel belang in termen van gelijke kansen. Dit is zowel om redenen van rechtvaardigheid als om redenen van economische efficiëntie van belang. Als het onderwijsstelsel geen extra steun krijgt, zullen de gevolgen voor het BBP ernstig zijn. Een studie van de OESO waarschuwt dat de gevolgen van de sluiting van scholen kunnen resulteren in een negatief effect van 3% op het persoonlijk inkomen en een lagere jaarlijkse

groei van het bbp op lange termijn van 1,5%.[103] Dit onderstreept de urgentie van een snelle en substantiële beleidsreactie.

De huidige maatregel is specifiek voor belang van leerlingen in het laatste jaar die zich voorbereiden op hun eindexamen. Daarbij worden vooral scholen ondersteund met meer leerlingen die extra ondersteuning behoeven. Deze leerlingen zijn de directe belanghebbenden van de huidige maatregel.

[103] OECD (2020), The Economic Impacts of Learning Losses

Maatregel 4.2I4: Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden

Naam	Laptop, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leervertragingen
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	24 miljoen
Departement/directie	Ministerie van OCW
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2: Digitale transformatie (ook passend bij pijler 3 t/m 6)
Verwachte einddatum project	Q4 2022

Algemene beschrijving maatregel

Door de uitbraak van COVID-19 in het voorjaar van 2020 en de opleving ervan aan het einde van datzelfde jaar en begin 2021, moesten scholen in het primair en voortgezet onderwijs noodgedwongen overschakelen op hybride- en afstandsonderwijs. Lessen vonden deels op school en deels thuis met behulp van online middelen plaats. Dit was voor veel scholen en hun besturen een ingewikkelde opgave die veel inspanning vroeg. Om scholen en besturen hierin te ondersteunen, is (vanuit het Kabinet) in totaal ruim €24 miljoen beschikbaar gesteld waarmee digitale apparaten (laptops of tablets) en internetrouters verstrekt zijn in het po, vo en mbo.

De digitale apparaten-acties waren onderdeel van een groter pakket aan ondersteuningsmaatregelen om scholen te ondersteunen bij het verbeteren van de randvoorwaarden voor afstandsonderwijs. Zo maakte het ministerie van OCW samen met onderwijsorganisaties en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) aanvullende afspraken over het verzekeren van zo goed mogelijk onderwijs voor alle kinderen. Daarnaast voerden de ministeries van OCW en EZK overleg met de PO-Raad en VO-Raad om, samen met het bedrijfsleven, leraren waar nodig van specifieke ICT-expertise te kunnen voorzien. In overleg met de VNG heeft voorts iedere gemeente een herkenbaar 'loket' geopend voor praktische vragen vanuit het onderwijs over het op afstand organiseren van onderwijs. Ook voor leerlingen die thuis meer begeleiding nodig hebben (bijv. vanwege een taalachterstand) en voor leerlingen voor wie thuis er geen veilige basis is, zijn afspraken gemaakt met onder andere gemeenten, Veilig Thuis, de Raad voor Kinderbescherming en gecertificeerde instellingen. In het kader van het bredere ondersteuningspakket van OCW werd ook lesopafstand.nl ingericht. Voor een deel van de leerlingen bleek onderwijs op afstand, ondanks deze inspanningen, echter niet (goed) toegankelijk, bijvoorbeeld omdat ze thuis niet over de benodigde digitale apparaten beschikten. Ook het beschikken over een degelijke internetverbinding bleek voor sommige leerlingen een uitdaging.

In totaal zijn ruim 75.000 laptops, tablets en internetrouters aan schoolbesturen verstrekt met de subsidie van 24 miljoen euro. Scholen vroegen via coöperatie SIVON laptops, tablets en internetrouters aan voor leerlingen die hier thuis niet over beschikten. De apparaten bleven in bezit van de scholen na toekenning en uitlevering door SIVON. De scholen konden vervolgens de laptops, tablets en internetrouters aan leerlingen uitlenen om online-onderwijs te vergemakkelijken. Het beleid is specifiek gericht op leerlingen van wie de ouders niet de financiële middelen hebben om deze apparaten aan te schaffen. De scholen beslissen welke leerlingen in deze categorie vallen. Bij het aanvragen van middelen wordt voorrang gegeven aan scholen die traditioneel een leerlingenpopulatie hebben met een groter risico op achterstand. Hiervoor wordt een bestaande indicator (de zogenaamde "CBS-indicator") gebruikt, die kijkt naar factoren zoals het gemiddelde

opleidingsniveau van de ouders van de leerlingen. Uiteindelijk zijn alle aanvragen van schoolbesturen toegekend en uitgeleverd.

Scholen deden een aanvraag voor laptops, tablets, *et cetera* bij een loket dat werd beheerd door SIVON. Zoals gezegd was het doel van de subsidie het voor (alle) leerlingen mogelijk te maken onderwijs op afstand te volgen. Voor sommige leerlingen bleek onderwijs op afstand niet (goed) toegankelijk, bijvoorbeeld omdat zij thuis geen laptop, computer of tablet tot hun beschikking hebben. Een deel van de schoolbesturen vond hiervoor een oplossing door bijvoorbeeld digitale apparaten van de school uit te lenen of omdat men hulp ontving van leveranciers, bedrijfsleven of gemeente. Scholen die hier niet uitkomen konden via SIVON een aanvraag voor laptops, tablets en internetrouters indienen. De uitwerking was getrapt: SIVON verstrekte de laptops, tablets en internetrouters via de leveranciers aan de schoolbesturen, waarna deze de laptops in bruikleen aan de leerlingen en hun ouders gaven. De laptops kwamen zo beschikbaar voor scholen, zonder verplichting om lid te zijn of lid te worden van SIVON. De middelen voor laptops kwamen gefaseerd beschikbaar met verschillende subsidierondes. Tijdens de eerste lockdown, in het voorjaar van 2020, heeft OCW in twee tranches € 6,3 miljoen beschikbaar gesteld waarmee ruim 15.000 laptops, tablets en internetrouters aan de scholen zijn verstrekt. Tijdens de tweede lockdown, in het najaar van 2020/2021, heeft het kabinet in twee tranches nog eens aanvullend € 18 miljoen beschikbaar gesteld voor laptops, tablets en internetrouters, waarmee bijna 61.000 laptops, tablets en internetrouters zijn verstrekt. Vanaf subsidieronde 3 werd bij aanvraag ook expliciet door schoolbesturen bevestigd dat a) de leerlingen voor wie men een apparaat aanvroeg, thuis niet beschikten over een eigen apparaat en b) dat men alle bestaande regelingen en mogelijkheden had onderzocht maar dat het desondanks niet gelukt was om extra digitale apparaten voor leerlingen te krijgen. Uitgangspunt bij toekenning was dat alle aanvragen gehonoreerd werden zoals deze binnenkwamen; de toekenning gebeurde op basis van vertrouwen. Aanname was dat schoolbesturen het beste wisten welke leerlingen behoefte hadden aan een apparaat voor afstandsonderwijs. Er was bovendien sprake van een crisissituatie waarin het onderwijs gefaciliteerd moest worden. Echter, met name in (subsidie)ronde 1 was al snel duidelijk dat niet alle binnengekomen aanvragen gehonoreerd konden worden binnen het beschikbare budget en dat er dus een rangordening moest komen (er was niet direct meer budget beschikbaar). In overleg besloten het Ministerie van OCW, SIVON en de sectororganisaties om een (nieuwe) toetsingsnorm voor reserves te hanteren. Hiermee werd gepoogd vast te stellen welke besturen over bovenmatige reserves beschikten en wat dan de drempelwaarde moest zijn voor 'bovenmatig'. Aanvragen van besturen die géén bovenmatige reserves hadden, werden als eerste toegekend. Hierover werden bij OCW vanuit het veld (bijna) geen negatieve signalen ontvangen, maar er was wel discussie met de sectororganisaties over het hanteren van een nieuwe norm. Deze discussie leidde tot enige vertraging in de uitvoering. Uiteindelijk zijn (in latere subsidierondes) alle aanvragen toegekend. In de eerste twee (subsidie)rondes werden er nog enkele besturen na-gebeld om een vijftal redenen: 1) omdat men hoge reserves leek te hebben; 2) omdat het een dubbele aanvraag betrof; 3) omdat het een aanvraag uit Amsterdam betrof (waar de gemeente al een soortgelijke regeling beschikbaar had); 4) omdat het aantal aangevraagde digitale apparaten meer dan tien procent van de leerlingen betrof; en/of 5) omdat de inhoudelijke motivatie vragen opriep. Dit leidde in sommige gevallen tot aangepaste en/of ingetrokken aanvragen. In algemene zin ontvingen zowel OCW als SIVON geen signalen dat er misbruik gemaakt werd van de regeling of dat besturen in de problemen kwamen door de rangordening in de eerste ronde. In latere rondes werd het budget uitgebreid en was er onder schoolbesturen sprake van een lerend effect, waardoor het niet meer nodig was een rangorde in de toekenningen aan te brengen.

Scholen werken aan het inhalen en het voorkomen van leerverliezen. Zij kunnen daar (afhankelijk van de behoeften van hun leerlingenpopulatie) digitale apparaten en digitale oefenprogramma's voor inzetten. Deze programma's kunnen gebruikt worden om de voortgang van de leerling bij te houden.

Digitale oefenprogramma's en ander digitaal lesmateriaal kan een verrijking zijn op het bestaande en reguliere lesaanbod van scholen en helpt om de stof op een aantrekkelijke manier te presenteren en om de stof aan te passen op de individuele leerbehoeftes van de leerling. Daarnaast kunnen de digitale apparaten worden ingezet voor huiswerkopdrachten. Daarmee kan het voor de toekomst nog steeds een nuttige investering blijken.

Het uiteindelijke bedrag fluctueert op dit moment. Dat komt omdat de verantwoording nog niet definitief is, dat zal pas in de loop van 2022 zo zijn. Wat onder meer een rol speelt is dat de schoolbesturen een eigen bijdrage betalen en dit is nog niet overal verwerkt.

Wat betreft de prijzen en de redelijkheid daarvan, de opdracht tot inkoop en het verdelen van de digitale apparaten is uitgevoerd door SIVON. Daarmee ligt de aanbestedingsplicht, met onder andere een marktverkenningsonderzoek bij SIVON. Het Ministerie van OCW heeft informeel meegekeken op de (gemiddelde) prijzen per type apparaat, om zo de redelijkheid te beoordelen. Dit heeft niet geleid tot enige twijfels. Het evaluatierapport van ResearchNed bevestigt dit.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstelling

Er worden ten minste 75.000 digitale apparaten (tablets, laptops en internetoplossingen (simkaarten en routers) aangeschaft en verstrekt aan leerlingen die niet over een apparaat beschikken en daardoor geen toegang hebben tot online en later hybride onderwijs. Einddatum: Q4 2022.

Monitoring en verantwoording

Monitoronderzoek naar de digitale apparaten-actie door een onderzoeksbureau (ResearchNed), deze is nog niet openbaar. Verantwoording over de subsidie door SIVON. SIVON moet daarbij aantonen wat er met de subsidie is gebeurd (dus hoe veel digitale apparaten ervan zijn aangeschaft). Deze vindt in 2022 plaats.[104]

Belanghebbenden

Met dit pakket beleidsmaatregelen wordt beoogd te voorkomen dat een hele generatie een achterstand oploopt wat leerresultaten betreft. Door te investeren in het aanpakken en voorkomen van leervertragingen wordt het arbeidsmarktperspectief van de toekomstige generatie rooskleurig worden gehouden. Ook het specifiek richten op groepen leerlingen met een groter risico op achterstand als gevolg van hun sociaaleconomische achtergrond is van essentieel belang in termen van gelijke kansen. Dit is zowel om redenen van rechtvaardigheid als om redenen van economische efficiëntie van belang. Als het onderwijsstelsel geen extra steun krijgt, zullen de gevolgen voor het BBP ernstig zijn. Een studie van de OESO waarschuwt dat de gevolgen van de sluiting van scholen kunnen resulteren in een negatief effect van 3% op het persoonlijk inkomen en een lagere jaarlijkse groei van het bbp op lange termijn van 1,5%.[105] Dit onderstreept de urgentie van een snelle en substantiële beleidsreactie.

De maatregel was vooral gericht op leerlingen wiens ouders niet in staat waren zelf laptops en tablets voor thuisonderwijs aan te schaffen. Daarmee kunnen zij duidelijk als belanghebbenden geïdentificeerd worden.

[104] Zie ook veegbrief 2021
[105] OECD (2020), The Economic Impacts of Learning Losses

Prioriteit 5: Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid

Onderdeel 5.1 Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid

Overzichtskader 5.1 Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid

Beleidsdomein: Gezondheidszorg; Personeelstekorten in de zorg; Pandemische paraatheid

Doel: De Nederlandse gezondheidszorg kent een groot personeelstekort. De HVP maatregelen onder deze noemer zijn gericht op het (tijdelijk) inperken van dit tekort. Daarnaast was er tijdens de coronacrisis sprake van een tekort aan Intensive Care capaciteit. De HVP maatregelen zijn er daarom ook op gericht deze capaciteit uit te breiden en de pandemische paraatheid te versterken.

Hervormingen en/of investeringen:

Investeringen:

- Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd
- Extension Intensive Care
- SET COVID-19 & SET COVID-19 2.0
- Health RI

Geraamde totale kosten: 276 mln. EUR

Introductie

De coronacrisis heeft het uiterste van de gezondheidszorg gevraagd en heeft duidelijk gemaakt dat het vermogen om gezondheidscrises op te vangen afhankelijk is van het beroep dat we kunnen doen op zorgmedewerkers en de capaciteit van kritieke zorgfaciliteiten. De werkdruk, het ziekteverzuim en de personeelstekorten in de zorg zijn door de crisis toegenomen. Daarmee heeft de pandemie, net als in andere Europese lidstaten, in Nederland het belang van adequate zorgcapaciteit blootgelegd, evenals van de crisisbestendigheid van zorginstellingen, zorgpersoneel en andere publieke diensten. Tegelijkertijd heeft de coronacrisis het besef versterkt dat gezond, fit en veerkrachtig zijn en het kunnen vertrouwen op toegang tot kwalitatief goede zorg én ondersteuning één van de pilaren is van onze samenleving. Om in een toekomstige gezondheidscrisis beter in staat te zijn toegankelijkheid en kwaliteit van zorg te borgen en de zorgcapaciteit en continuïteit van zorg succesvol te verhogen, is het nu nodig om te investeren in additionele (flexibele) zorgcapaciteit.

a) Belangrijkste uitdagingen

Personeelstekorten en werkdruk

Een prangende uitdaging voor de houdbaarheid van de Nederlandse gezondheidszorg is stijgende zorgvraag in combinatie met de toenemende schaarste aan zorgpersoneel. De zorgvraag zal in de komende jaren blijven stijgen. Deze is niet langer op te vangen door de inzet van meer personeel. Op dit moment werkt 1 op de 6 werkenden in Nederland in de zorg. Het is niet realistisch dat de zorg een steeds groter beroep op de arbeidsmarkt gaat doen. Daarnaast zijn zowel de werkdruk als het ziekteverzuim hoog, mede door het extra werk tijdens de coronacrisis.

Stijgende zorguitgaven

We worden in Nederland steeds ouder, maar ouderdom gaat gepaard met een toenemende en een complexere zorgvraag. Ook de toename in medische mogelijkheden vergroot de vraag naar zorg.

Het gaat dan om nieuwe en betere behandelingen, medische hulpmiddelen en medicijnen die het basispakket terecht zijn gekomen. We kunnen steeds meer aandoeningen behandelen en dat doen we ook. Een deel van de ziektes waar we vroeger aan dood gingen, zijn nu chronische ziektes. Deze ziektes vragen vaak wel blijvende inzet van geneesmiddelen en medische controle. Ook sociaal-culturele ontwikkelingen spelen een rol. We vinden gezondheid heel belangrijk en verwachten daarom ook veel van de zorg. Door een afname in het aantal mantelzorgers doen we een steeds groter beroep op formele zorg. Daarnaast stijgen zorgkosten ieder jaar als gevolg van loon- en prijsstijgingen. Op de lange termijn zijn de zorguitgaven geprojecteerd om harder te stijgen dan het BBP. Een dergelijke stijging zou ten koste kunnen gaan van de ruimte voor verbetering van het besteedbaar inkomen of zou uitgaven aan andere collectieve sectoren kunnen verdringen.

Vergrijzing

Door de vergrijzing stijgt het aantal ouderen in absolute zin, maar ook relatief ten opzichte van de gehele beroepsbevolking. Dit heeft gevolgen voor de ouderenzorg, voor zowel de medische als de langdurige zorg. Internationaal bezien, beslaan de kosten van de Nederlandse langdurige zorg al een groot gedeelte van de totale zorguitgaven, terwijl Nederland relatief minder vergrijsd is dan een aantal andere Westerse landen. De verwachting is dat er een steeds groter beroep wordt gedaan op de zorgcapaciteit in termen van mensen, middelen en gebouwen. Hierdoor zal het beslag van de ouderenzorg op zorgcapaciteit de komende jaren naar verwachting verder stijgen.

Gezondheidsverschillen

Sociaaleconomische gezondheidsverschillen blijven een uitdaging in Nederland. Gezondheidsverschillen zijn maatschappelijk onwenselijk omdat zij tot een oneerlijke verdeling van gezondheid onder de bevolking leiden. Tijdens de coronacrisis was zorg schaars en zijn de gezondheidsverschillen tussen groepen met verschillende sociaal-economische status (SES) mogelijk verder vergroot. In de toekomst, waarin personeelstekorten in de zorg mogelijk ook voor schaarste zorgen, is het daarom van belang de kwaliteit en toegankelijkheid van zorg voor alle SES-groepen te borgen. Om de vermijdbare gezondheidsverschillen aan te pakken is preventiebeleid essentieel. Dit vraagt om een brede aanpak met beleid gericht op armoede en kansenongelijkheid, gezonde leefomgeving en bestaans(on)zekerheid.

Pandemische paraatheid

Tijdens de coronacrisis bleek dat een veerkrachtig gezondheidsstelsel essentieel is om onverwachte crises op te vangen. In de toekomst wordt ons gezondheidssysteem waarschijnlijk vaker geraakt door pandemieën. Deze pandemieën kunnen verscheidene vormen aannemen en de zorg op onverwachte plaatsen raken. Versterking van de pandemische paraatheid is noodzakelijk om klaar te zijn voor deze toekomstige gezondheidscrises. Daarbij kunnen de lessen uit de coronacrises, zoals het belang van samenwerking, ontschotting[106] en nieuwe (digitale) werkvormen, als basis dienen voor toekomstig beleid.

b) Doelstellingen bredere Nederlandse beleid

Nederland investeert in de zorg en implementeert daarnaast een aantal belangrijke hervormingen om de veerkracht van deze sector te borgen. Door passende zorg – waarbij zorg bewezen effectief is en overbehandeling wordt voorkomen – als de norm te zien zet Nederland ook in op efficiënt gebruik van die middelen. Planbare- en acute zorg wordt toekomstbestendig gemaakt, onder meer met onderzoek naar het zorglandschap en de geografische spreiding van vraag en aanbod. Nederland zet verder in op transparantie in prijsopbouw van genees- en hulpmiddelen en op Europese

[106] Betekent: Verandering van de bedrijfsvoering in de zorgverlening, waarbij niet langer wordt gewerkt in diensten (medisch, paramedisch, verpleegkundig), maar in clusters rond de primaire zorgprocessen.

samenwerking met betrekking tot onderhandelingen daarover. Ook wordt gewerkt om het langer thuis wonen door ouderen te stimuleren, onder meer met aandacht voor e-health en innovatieve woonvormen om dat te kunnen faciliteren. Tot slot investeert Nederland in preventie om de beweging naar gezondheid te bevorderen en vermijdbare gezondheidsverschillen aan te pakken. Dit vraagt om een brede aanpak met beleid gericht op armoede en kansenongelijkheid, gezonde leefomgeving en bestaans(on)zekerheid.

Uitrol toepassing eHealth

Om aan de stijgende zorgvraag te kunnen voldoen is het nodig om anders te gaan werken in de zorg. Het potentieel dat medische technologie zoals eHealth aan zorgprofessionals biedt om tijd te besparen kan én moet hierbij verder worden benut. Het Nederlands zorgbeleid zet hier dan ook op in. Een voorbeeld van Nederlands beleid dat momenteel op dit vlak wordt uitgewerkt is de inzet van eHealth-technologieën om thuiswonende ouderen te ondersteunen, bijvoorbeeld de opschaling van medicijndispencers en de slimme incontinentie luier. Dergelijke technologieën zorgen dat thuiswonende ouderen bepaalde handelingen zelfstandig kunnen uitvoeren en besparen daarmee tijd van zorgprofessionals.

c) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Aanvullend op de hierboven genoemde stappen die al worden gezet presenteert Nederland met dit HVP investeringen die de veerkracht van de Nederlandse gezondheidszorg versterken. In de toekomst zal zorgpersoneel naar verwachting schaars zijn, wat het moeilijk maakt om in geval van gezondheidscrises de zorgcapaciteit snel op te schalen. De maatregelen binnen dit HVP zorgen ervoor dat het ondanks personele schaarste toch beter mogelijk is om de zorgcapaciteit in personele zin en in het aantal IC bedden snel op te schalen. Hiermee wordt de zorg in tijden van crises versterkt. Ook tonen de maatregelen aan dat werkenden zonder medische achtergrond in kunnen worden gezet ter ondersteuning van de zorg, wat een dempende werking op personeelstekorten kan hebben. De extra personele capaciteit in de zorg en de opschaling van IC-capaciteit dragen direct bij aan de EU's **landspecifieke aanbeveling** 2020.1 voor Nederland, aangezien deze maatregelen doeltreffend de pandemie aanpakken, en pandemieparaatheid verbeteren.

Investeringen

Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd

Met deze maatregel wordt geïnvesteerd in het versterken van de zorgsector met tijdelijk extra personele capaciteit. Ondersteunende zorgfuncties worden gesubsidieerd, zodat schaars zorgpersoneel wordt ontlast. Ook worden oud-zorgprofessionals en anderen aangetrokken (en financieel ondersteund) om bij te springen bij zorgorganisaties in nood. Tot slot wordt een Nationale Zorgreserve opgezet met circa 2500 voormalig zorgprofessionals die kunnen worden ingezet in geval crises, pandemieën of andere noodsituaties.

Extension Intensive Care

Ziekenhuizen kunnen gebruik maken van een subsidieregeling om de kosten te dekken van de opschaling van hun *intensive care* (IC)-capaciteit tijdens de coronacrisis. Het gaat daarbij om 2 twee aspecten: (i) het opleiden van IC-verpleegkundig personeel en (ii) het uitvoeren van bouwkundige aanpassingen. De maatregel is eenmalig voor de periode tot en met 2022, omdat de opschaling van de IC-capaciteit nodig was vanwege de Covid-19-crisis.

Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0

Als gevolg van de uitbraak van het COVID-19-virus is van aanbieders van zorg en ondersteuning extra inspanning gevraagd om de zorg aan ouderen en mensen met een kwetsbare gezondheid die thuis wonen te continueren. Vanwege de coronamaatregelen (zoals 'social distancing') zijn hier

innovatieve oplossingen voor gevonden: e-health toepassingen die ondersteuning of zorg op afstand mogelijk maken, kunnen uitkomst bieden in deze situatie. Voorbeelden van e-health toepassingen die ondersteuning of zorg op afstand mogelijk maken zijn beeldschermzorg, het stellen van een indicatie via een app en het aanreiken van medicatie via medicijndispensers. Hiervoor is subsidie verleend aan zorgverleners in onder meer de huisartsenzorg, wijkverpleging.

Health RI

Het doel van Health RI is om innovatie in de life sciences and health-sector te stimuleren door data van Nederlandse ziekenhuizen en zorgorganisaties, kennisinstellingen, organisaties in de publieke gezondheid, patiëntenorganisaties, gezondheidsfondsen en bedrijven te standaardiseren en met elkaar te verbinden. Het voorstel richt zich op het delen en gebruiken van (onderzoeks)data. De gezondheidsdata infrastructuur heeft als doel de motor te kunnen zijn van een lerend zorgsysteem om een snellere gezondheidsverbetering voor burgers en patiënten te realiseren. Health-RI gaat dit realiseren door stapsgewijs elementen van de infrastructuur te ontwikkelen, heel pragmatisch, en gericht op de gebruikers, zowel de onderzoekers als zorgprofessionals. Dit gebeurt samen met veel publieke en private partijen die relevant zijn op het gebied van gezondheidsdata, zowel nationaal en internationaal. De basis van de infrastructuur is een netwerk met een centrale hub en regionale knooppunten. Dit netwerk zal ook aansluiten op reeds bestaande (inter)nationale initiatieven.

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (%	Digitaal (%	Vlaggenschip
Investering	Tijdelijke extra personele capaciteit de zorg in crisistijd	2020.1	0	0	N.v.t.
Investering	Extension intensive care	2020.1	0	0	N.v.t.
Investering	Stimuleringsregeling E-Health COVID-19 & COVID-19 2.0	2020.1	0	100%	
Investering	Health RI	2020.1	0	100%	

Prioriteit 5: Versterken van de publieke gezondheidssector en pandemieparaatheid

Uitgelichte investering: Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd

Gezondheidszorg in crisis: zorgreservisten zorgen voor extra handen aan het bed

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het versterken van de publieke gezondheidssector en de pandemieparaatheid van Nederland. Met de oprichting van de Nationale Zorgreserve beschikt de gezondheidssector voortaan over een 'reservecapaciteit' van zorgmedewerkers die in tijden van crisis effectief en efficiënt kan worden ingezet.

Als begin 2020 de COVID-19 pandemie in Nederland losbarst komt de gezondheidszorg onder druk te staan. In een spontane reactie melden duizenden mensen zich aan om te helpen waar ze nodig zijn. Onder deze vrijwilligers zijn veel oud-zorgprofessionals, die hun kunde en ervaring graag beschikbaar stellen voor extra handen aan het bed.

Foto: de Nationale Zorgreserve

Marijke Berends: "Ook na mijn pensioen is mijn 40 jaar ervaring in de zorg van grote waarde." Na een leven lang werken in de zorg heeft Marijke de energie om zelfs na haar pensioen bij te springen als zorgreservist. Vijf jaar geleden ging Marijke met pensioen, ze is mantelzorger, vrijwilliger bij het Rode Kruis en een hospice en ze heeft zich nu ook aangemeld als zorgreservist. "Ik heb geen BIG registratie meer, maar mijn 40 jaar ervaring in de zorg is niet zomaar weg. Deze wil ik graag inzetten waar en wanneer dat het hardste nodig is."

De oorsprong van de Nationale Zorgreserve ligt in maart 2020, als het coronavirus voor het eerst ons land binnendringt. Oud-zorgprofessionals – sommigen gepensioneerd, anderen inmiddels werkzaam in een ander werkveld – bieden hun hulp aan. Al snel ontstaat de behoefte om deze 'reservecapaciteit' van zorgmedewerkers op wijze te faciliteren zodat zij in tijden van crisis effectief en efficiënt kunnen worden ingezet. Begin 2021 wordt daarom de Nationale Zorgreserve opgericht.

De Nationale Zorgreserve is een actieve community van zorgreservisten die in tijden van crisis flexibel inzetbaar zijn. Zorgorganisaties en zorgreservisten vinden elkaar op het online platform, waar beiden via een beveiligd account toegang toe hebben. De zorgreservisten zijn op het platform georganiseerd volgens de grenzen van de veiligheidsregio's. Via het platform houden zorgreservisten contact met elkaar en met de zorgorganisaties en kunnen zij direct op crisis-hulpvragen reageren. Zorgreservisten dragen geen eindverantwoordelijkheid, maar ondersteunen zorgprofessionals met concrete activiteiten. Voor activiteiten in de basisniveaus heeft de zorgreservist geen BIG-registratie nodig, voor de activiteitenpakketten met meer verantwoordelijkheid wel.

De huidige 1400 zorgreservisten hebben allemaal een zorgdiploma behaald en ervaring met werken in de gezondheidszorg. Ook zijn ze nog steeds intrinsiek gemotiveerd om te werken in de zorg. De groep zorgreservisten is bijzonder divers en bestaat uit mensen die hun hele leven in de zorg hebben gewerkt en nu met (pre-)pensioen zijn, mensen die binnen de zorg naar staffuncties zijn overgestapt of in het (zorg)onderwijs werken, en mensen die een hele andere stap in hun carrière hebben gezet. Allemaal staan ze klaar om in tijden van crisis hun oud-collega's te ondersteunen om zo samen de continuïteit van de zorg te kunnen waarborgen.

Foto: Michiel van der Sluijs

Michel van der Sluijs: “Eén stap op de afdeling en ik voelde me weer thuis." Michel houdt van nieuwe uitdagingen; dat is reden waarom hij het vak van verpleegkundige ooit verliet. En er ook steeds weer terugkeert. Nu als zorgreservist naast zijn baan als beleidsadviseur bij de gemeente Enschede. “Zorgen zit in je bloed” zegt hij daarover. “Het is betekenisvol werk, waar je trots op mag zijn’’

Annemieke Ooyen-van Wijngaarden: "Als zorgreservist kun je je onmacht omzetten in daadkracht." Annemieke werkt in het dagelijkse leven als flexibele kracht in de gehandicaptenzorg bij Syndion. “Toen ik de eerste beelden van overvolle ziekenhuizen zag, sneed dat door mijn ziel. Ik heb direct mijn huisarts gebeld: wat kan ik doen? Het maakt mij niet uit wat ik doe, billen wassen of infusen verwijderen. Gewoon pak aan en gas erop. Je bent als zorgreservist een radertje in het geheel en elk radertje is even belangrijk om het geheel draaiende te houden.”

Foto: Guido Bogert

Wanneer een zorgorganisatie contact opneemt met de Nationale Zorgreserve, wordt er snel geschakeld om de inzet van zorgreservisten op de afdeling te organiseren. Met behulp van de activiteitenpakketten, gecombineerd met maatwerk door de Community Managers, wordt de hulpvraag in kaart gebracht en uitgezet via het online platform. Ook voor hulpvragen die daarbuiten vallen - zoals de inzet van zorgreservisten voor de thuismonitoring van COVID-patiënten in Drenthe - wordt op korte termijn een samenwerking ingeregeld. Zo kan de Nationale Zorgreserve flexibel inspringen op diverse crises in de zorg. In de praktijk is het mogelijk voor een zorgorganisatie om binnen 24 uur inzet te ontvangen vanuit de Nationale Zorgreserve.

Zorggroep Ter Weel: "Wij Zeeuwen kunnen veel verstouwen, maar het lukte ons echt niet meer" Het was tijdens corona soms pompen of verzuipen bij zorggroep Ter Weel uit Goes. Totdat het bij de laatste grote golf in december 2021 echt niet meer ging. Anders dan in een ziekenhuis is de zorg in een verpleeghuis niet af te schalen. De inzet van zorgreservisten gaf lucht. HR-manager Sandra Dirkzwager: “Alle lof dat ze dit voor ons hebben gedaan. We zijn erg tevreden over onze zorgreservisten. Ondanks dat het er niet veel waren en ze maar beperkt inzetbaar waren omdat ze het naast hun baan elders deden: ze hebben ons enorm geholpen. Zorgreservisten brengen echt verlichting als het crisis is.”

Doorkijk naar de toekomst

In 2022 is de COVID-crisis voorbij, maar de noodzaak voor pandemieparaatheid in de zorg is er nog steeds. Daarom blijft de Nationale Zorgreserve werken aan de uitbreiding van het aantal zorgreservisten en een evenwichtige verdeling van de reservisten over de veiligheidsregio’s. Met de zorgorganisaties wordt gewerkt om het inzetten van zorgreservisten meer bekendheid te geven en beter in te passen in de reguliere personeelsorganisatie.

Verder blijft er aandacht voor het opbouwen van de zorgreservisten-community. Veel zorgreservisten geven aan behoefte te hebben aan bijscholing. Ook zorgorganisaties geven aan dat het vergroten van vaardigheden van de reservisten hun inzetbaarheid tijdens een crisis kan vergroten. De Nationale Zorgreserve organiseert daarom trainingen in diverse ‘skillslabs’ door het hele land.

Door de Nationale Zorgreserve actief te houden zal het in tijden van crisis mogelijk zijn om een beroep te doen op een breed netwerk van oud-zorgprofessionals om snel de zorgcapaciteit van Nederland te kunnen opschalen.

e) Gedetailleerde beschrijving maatregelen

Investeringen:

Maatregel 5.1I1: Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd

Naam	Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	113 mln.
Departement/directie	Ministerie van VWS | MEVA
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 5: Gezondheid en economische, sociale en institutionele veerkracht, met het oog op onder andere het vergroten van crisisparaatheid en van het reactievermogen bij crisissituaties
Verwachte einddatum project	31-12-2024

Algemene beschrijving maatregel

Deze maatregel behelst de investeringen van VWS om in de COVID-19-crisis te zorgen voor tijdelijke extra personele capaciteit. Dit gebeurt in de vorm van:

- Het financieel ondersteunen van het initiatief Extra Handen voor de Zorg, waarmee 6300 oud-zorgprofessionals die tijdens de COVID-19 crisis tijdelijk wilden bijspringen, werden gekoppeld aan zorgorganisaties in nood.
- Het oprichten van een structurele Nationale Zorgreserve. In aanloop naar de structurele reserve, wordt een tijdelijk initiatief (Extra ZorgSamen, EZS) financieel ondersteund. EZS werkt aan het werven, binden, boeien en behouden van zorgreservisten en zorgt voor inzet van zorgreservisten bij zorgorganisaties daar waar mogelijk. Zorgreservisten zijn oud-zorgprofessionals die nu werkzaam zijn in andere delen van de Nederlandse economie (of gepensioneerd zijn) en bereid zijn om in geval van crisis tijdelijk bij te springen bij organisaties in nood.
- Coronabanen in de Zorg: In 2021 is voor circa 6150 coronabanen subsidie verstrekt aan zorgorganisaties. Bij 1550 coronabanen is er sprake van een combinatie met een mbo-certificaat van de NZK.

Publieke loonkosten

Voor de initiatieven Extra Handen voor de Zorg, Extra ZorgSamen en de Nationale Zorgreserve geldt dat de loonkosten behorende bij de daadwerkelijke inzet van zorgprofessionals of zorgondersteuners, wordt gefinancierd door de zorginstellingen zelf en niet door de overheid. De kosten die vanuit de overheid worden gefinancierd, betreffen de projectkosten (project/programmanagement, campagnes, matching van personeel aan zorgorganisaties).

Voor de Coronabanen in de Zorg geldt dat er sprake is van een tijdelijke subsidieregeling bedoeld om mensen die vanwege de crisis tijdelijk zonder werk zitten, bijvoorbeeld vanwege lockdown/tijdelijke sluiting van sectoren/faillissementen of beëindiging tijdelijke contracten als gevolg van de coronacrisis, aan de slag kunnen in de zorg. Hier is dus wel sprake van het tijdelijk subsidiëren van loonkosten. De gedachte is dat hiermee uitgaven elders op de rijksbegroting worden voorkomen (via WW, Bijstand en/of NOW) én schaars zorgpersoneel ontlast wordt met laagdrempelige ondersteunende functies die anders door zorgorganisaties niet zouden zijn

gecreëerd. Daarmee wordt ook de *deadweight loss* geminimaliseerd: het is geen financiering van kosten die anders via de reguliere route zou plaatsvinden.

Publieke loonkosten zijn van wederkerende aard en moeten daarom gerechtvaardigd worden. Wederkerende kosten kunnen gerechtvaardigd worden, volgens het *guidance document* van Europese Commissie, als er sprake is van een structureel, lange termijn effect, de wederkerende kosten duurzaam verzekerd zijn na de periode waarvoor het HVF van toepassing is en de kosten van tijdelijke aard zijn. Hieronder wordt toegelicht hoe de Coronabanen in de Zorg aan alle vereisten voldoet.

1. *Lange termijn effect*: Voor de Coronabanen geldt allereerst dat eind 2020 de gedachte was dat de derde en vierde golf van de Coronapandemie dusdanig van aard zou zijn, dat er op hele korte termijn extra ondersteunende personele capaciteit nodig zou zijn. Hierop is geanticipeerd met de subsidieregeling Coronabanen in de Zorg.

   De ervaringen en lessen die zijn opgedaan met deze subsidie, dragen naar verwachting tevens bij aan de pandemische paraatheid voor toekomstige pandemieën. Daarnaast draagt het ook op een andere manier bij aan het dempen van de arbeidsmarkttekorten in de zorg. Er is al langer sprake van een mismatch tussen aanbod en vraag: er worden met name hoger opgeleide verpleegkundigen en verzorgenden gevraagd; terwijl het aanbod de komende jaren niet voldoende zal zijn om aan de vraag tegemoet te komen. Organisaties zullen dus ook anders om moeten gaan met de inzet van personeel, meer kijken naar talenten en competenties in plaats van diploma's.

   Met de Coronabanen hebben werkgevers kennis en ervaring opgedaan met het ontlasten van de zorg, door de inzet van ondersteunende functies al dan niet in combinatie met zij-instroomtrajecten. De medewerkers die via een Coronabaan zijn ingestroomd, kunnen vervolgens regulier worden ingezet en vast worden aangenomen. Dit draagt bij aan een duurzame verandering in de werkwijze en mindset van zorgorganisaties; waardoor naar verwachting een bredere groep werkenden kan worden aangeboord dan voorheen.

2. *Financiering duurzaam verzekerd*: De subsidieregeling is tijdelijk van aard en het doel is om te zorgen voor tijdelijk extra ondersteunend personeel om de tijdelijke piek in de gezondheidszorg te helpen opvangen. Mochten arbeidskrachten na de subsidieperiode in de zorg blijven werken, dan worden deze loonkosten gedekt door de zorginstellingen zelf. Maar het *tijdelijke* programma wordt niet door gefinancierd, omdat het een *tijdelijke* maatregel was die ten tijden van een piek tijdens de Coronapandemie is ingezet om de druk op de zorg aan te kunnen. Er is dus ook geen noodzaak om de financiering duurzaam te verzekeren.

3. *Negatief effect op de Rijksbegroting is van tijdelijke aard*: De subsidieregeling is tijdelijk van aard en het doel is om te zorgen voor tijdelijk extra ondersteunend personeel om de tijdelijke piek in de gezondheidszorg te helpen opvangen. Mochten arbeidskrachten na de subsidieperiode in de zorg blijven werken, dan worden deze loonkosten gedekt door de zorginstellingen zelf.

Relatie met structurele hervormingen

Voor de initiatieven Extra Handen voor de Zorg en Extra ZorgSamen geldt dat het de opmaat is naar de structurele Nationale Zorgreserve. De Nationale Zorgreserve is een instrument in oprichting, vergelijkbaar met de reserve van Defensie (de Nationale Reserve) en boort een voor de zorg nieuwe markt aan: de zorgprofessionals die momenteel buiten de zorg aan de slag zijn en in geval van crisis bereid zijn tijdelijk bij te springen. Hiermee draagt deze maatregel bij aan het versterken van de pandemische paraatheid en aan het dempen van de acute arbeidstekorten tijdens gezondheidscrises. EHvdZ en EZS hebben daarmee bijgedragen aan deze hervorming en een van de doelstellingen van

de herstel- en veerkrachtfaciliteit (HVF), namelijk crisisparaatheid, en komen vanuit dat oogpunt wat NL betreft in aanmerking voor *funding* vanuit HVP.

Vanuit EZS worden de volgende activiteiten ondernomen ten behoeve van de doorontwikkeling van het concept zorgreservisten van de EZS naar een Nationale Zorgreserve:

- Landelijke registratie van zorgreservisten in de Nationale Zorgreserve, die voldoet aan alle juridische vereisten (AVG, privacy, beveiliging etc.) in het toegankelijke ICT-platform van Extra ZorgSamen;
- Op "warme wijze" via persoonlijk contact en aandacht, begeleiden van zorgreservisten;
- Landelijke en regionale PR-campagnes gericht op het werven van zorgreservisten, met een ambitie van 2000 zorgreservisten voor 2022 (om toe te werken naar het uiteindelijk gewenste aantal van 2500 reservisten in Q4 2024);
- Het concept van de Nationale Zorgreserve te implementeren bij minimaal 2 zorgorganisaties binnen elke veiligheidsregio;
- De start/inzet van reservisten bij organisaties wordt gestroomlijnd en vereenvoudigd door een vorm van identificatie. Elke reservist krijgt een Digitaal Paspoort. Diploma's, werkervaring, VOG worden hierin opgeslagen, evenals de vaardighedentraining die aangeboden worden;
- Het ICT platform wordt doorontwikkeld. De verschillende modules/systemen zijn gekoppeld, zodat de reservist maar één keer hoeft in te loggen om de verschillende functionaliteiten/accounts te kunnen gebruiken;
- Doorlopend regionaal aanbod van bijscholing en training en regionale oefenplekken, wederzijdse herkenbaarheid voor de regio, zodat zorgorganisatie en zorgreservisten vlieguren maken;
- Meer BIG-geregistreerde zorgreservisten, door het faciliteren van BIG-herregistratie.

Van Extra ZorgSamen wordt gevraagd om alle lessen, ervaringen en hetgeen ontwikkeld is/wordt met publiek geld, bij een eventuele overgang naar de structurele Nationale Zorgreserve op een goede manier over te dragen.

Voor de Coronabanen geldt allereerst dat eind 2020 de gedachte was dat de derde en vierde golf van de Coronapandemie dusdanig van aard zou zijn, dat er op hele korte termijn extra ondersteunende personele capaciteit nodig zou zijn. Hierop is geanticipeerd met de subsidieregeling Coronabanen in de Zorg. De ervaringen en lessen die zijn opgedaan met deze subsidie, dragen naar verwachting tevens bij aan de pandemische paraatheid voor toekomstige pandemieën. Daarnaast draagt het ook op een andere manier bij aan het dempen van de arbeidsmarkttekorten in de zorg. Er is al langer sprake van een mismatch tussen aanbod en vraag: er worden met name hoger opgeleide verpleegkundigen en verzorgenden gevraagd; terwijl het aanbod de komende jaren niet voldoende zal zijn om aan de vraag tegemoet te komen. Organisaties zullen dus ook anders om moeten gaan met de inzet van personeel, meer kijken naar talenten en competenties in plaats van diploma's. Met de Coronabanen hebben werkgevers kennis en ervaring opgedaan met het ontlasten van de zorg, door de inzet van ondersteunende functies al dan niet in combinatie met zij-instroomtrajecten. De medewerkers die via een Coronabaan zijn ingestroomd, kunnen vervolgens regulier worden ingezet en vast worden aangenomen. Dit draagt bij aan een duurzame verandering in de werkwijze en mindset van zorgorganisaties; waardoor naar verwachting een bredere groep werkenden kan worden aangeboord dan voorheen.

De subsidieregeling is tijdelijk van aard en het doel is om te zorgen voor tijdelijk extra ondersteunend

personeel om de tijdelijke piek in de gezondheidszorg te helpen opvangen. Mochten arbeidskrachten na de subsidieperiode in de zorg blijven werken, dan worden deze loonkosten gedekt door de zorginstellingen zelf.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstellingen:

- *Coronabanen in de Zorg*: In 2021 is voor circa 6150 coronabanen subsidie verstrekt aan circa 500 zorgorganisaties.
- *Extra Handen voor de Zorg*: Via Extra Handen voor de Zorg zijn in de periode maart 2020 – augustus 2021 circa 6300 oud-zorgprofessionals aan de slag gegaan bij zorgorganisaties in nood.
- *De Nationale Zorgreserve*: Streven is een Nationale Zorgreserve van circa 2500 voormalig zorgprofessionals, die kunnen worden ingezet in geval van crises, pandemieën of andere noodsituaties. Het betreft reservisten die nu werkzaam zijn elders in de Nederlandse economie, of gepensioneerd zijn. Inzet is afhankelijk van omstandigheden, timing en aard van een volgende crisis. In de koude fase wordt ingezet op werving, scholing en behoud van de zorgreservisten.

Belanghebbenden

Coronabanen in de Zorg: Zorgorganisaties zijn de direct belanghebbenden; indirect zijn dat de mensen die op een coronabaan aan de slag gaan en het bijbehorende salaris ontvangen, alsmede de zorgverleners in dienst bij de zorgorganisaties: coronabanen zijn ondersteunende functies die schaarse zorgverleners ontlasten.

Voor de Coronabanen geldt dat deze zijn bedoeld om mensen tijdelijk in te zetten in ondersteunende functies in onder andere de zorg. Dit kan de werkdruk van zorgprofessionals verminderen en biedt kansen voor mensen uit sectoren waar op dit moment minder werk is. Dit heeft invloed op de positie van burgers, zowel in termen van werkgelegenheid als opleiding. Het zijn voornamelijk vrouwen die werkzaam zijn in de zorg. Met de subsidie krijgen alle mensen die ten tijde van de coronacrisis hun baan hebben verloren een kans op werk in de zorg, dit kan een positieve uitwerking hebben op de gendergelijkheid in de sector. Tevens zijn de coronabanen vaak in combinatie met deelopleidingen uitgevoerd, namelijk 1550 coronabanen zijn opgezet in combinatie met een mbo-certificaat. Dit biedt een duurzame opstap voor medewerkers in zorg en welzijn. Aangezien er geen op de persoon herleidbare gegevens beschikbaar zijn vanwege privacy-redenen is er geen inzicht in de man-vrouw-verdeling. Gezien het imago van de sector en de eerste voorbeelden van invulling van een coronabaan is de verwachting dat voornamelijk vrouwen hebben gereageerd. Het is aannemelijk dat de coronabanen zodoende hebben bijgedragen aan de economische zelfstandigheid van vrouwen.

Extra Handen voor de Zorg: Zorgorganisaties in nood zijn de direct belanghebbenden. Zorgorganisaties in nood konden een beroep doen op Extra Handen voor de Zorg, wanneer er een acute behoefte was aan tijdelijk extra zorgpersoneel om crises binnen de organisatie het hoofd te bieden.

Nationale Zorgreserve: Zorgorganisaties in nood (bij toekomstige crises) en de zorgreservisten zijn de direct belanghebbenden.

Maatregel 5.1I2: Extension Intensive Care

Naam	Extension Intensive Care
Type (hervorming of investering)	Type: training new staff & building modifications
Budget (in €)	91 miljoen
Departement/directie	CZ/MEVA
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Slimme, duurzame en inclusieve groei
Verwachte einddatum project	31-12-2023

Algemene beschrijving maatregel

Ziekenhuizen hebben subsidie van de Nederlandse overheid ontvangen om hun IC-capaciteit uit te breiden tijdens de Covid-19-crisis voor de periode 2020-2022. Om de IC-capaciteit uit te breiden, is er IC-verpleegkundig personeel opgeleid en zijn er bouwkundige aanpassingen gedaan. Het gaat in totaal om 67 ziekenhuizen die subsidie hebben ontvangen voor opleidingskosten en/of bouwkundige aanpassingen.

Bouwkundige aanpassingen: Voor de bouwkundige aanpassingen is er voor aanvragen boven het indicatief maximum van meer dan €75.000 per structureel IC-bed en meer dan €25.000 per flexibel IC-bed een bouwcommissie ingesteld om ingediende plannen van ziekenhuizen waar nodig te controleren en de regering te adviseren over de noodzaak van de structurele aanpassingen en inventarisatie.

De bouwkundige aanpassingen hebben als doel om de opschaling van de IC-capaciteit voor de toestroom van COVID-19 patiënten mogelijk te maken, maar gezien de aard van de bouwkundige aanpassingen, kunnen deze aanpassingen ook in de toekomst van pas komen. Ziekenhuizen staat het vrij de aanpassingen te behouden of terug te draaien, na het aflopen van de subsidieregeling.

Opleidingsactiviteiten: Wat de opleidingsactiviteiten betreft, financierde de Nederlandse overheid alleen de noodzakelijke opleidingsactiviteiten voor de opschaling van de IC-capaciteit en klinische capaciteit ten behoeve van de behandeling van COVID-19 patiënten.

Mede door de investeringen in de bouwkundige aanpassingen en opleidingsactiviteiten kon de IC-capaciteit in Nederland worden uitgebreid met een groot aantal nieuwe IC-bedden. De maatregel is eenmalig voor de periode tot en met 2022, omdat de opschaling van de IC-capaciteit alleen nodig is vanwege de Covid-19-crisis. Ziekenhuizen kunnen dus alleen aanspraak maken op geld voor deze periode.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Bouwkundige aanpassingen

Voor de uitbreiding van het aantal structurele en flexibele IC-bedden in de Covid-19 crisis, kunnen ziekenhuizen subsidie aanvragen voor o.a. benodigde (structurele) bouwkundige aanpassingen. Een aanvraag voor subsidie kon worden ingediend in de periode van maandag 2 november 2020 t/m vrijdag 13 november 2020. De aanvraag voor subsidie gaat vergezeld van een plan voor de totale bouwkundige aanpassingen. Indien in een aanvraag de begrote kosten voor bouwkundige aanpassingen meer dan € 75.000 per structureel IC-bed en meer dan € 25.000 per flexibel IC-bed is, wordt de aanvraag ter advies voorgelegd aan het comité bouwkundige aanpassingen. Voor deze

aanvragen moest de aanvraag worden uitgebreid met offertes. De bouwkundige aanpassingen moeten zo snel mogelijk maar uiterlijk 1 oktober 2021 gereed zijn.

De aanvraag tot uiteindelijke vaststelling van de subsidie wordt ingediend voor 1 juni 2023. Deze aanvraag gaat vergezeld van een financieel verslag, waarbij inzicht wordt gegeven in de werkelijk gemaakte kosten voor de bouwkundige aanpassingen. Als uit de aanvraag blijkt dat de activiteiten zijn verricht en aan de subsidievoorwaarden en -verplichtingen is voldaan, wordt de subsidie voor de bouwkundige aanpassingen vastgesteld op basis van de werkelijk gemaakte kosten. Het financieel verslag gaat vergezeld van een controleverklaring opgesteld door een accountant.

Structurele impact

In totaal hebben 54 ziekenhuizen een vergoeding voor bouwkundige aanpassingen ontvangen. Het grootste deel van de vergoeding is gebruikt voor de verbouwingen door de ziekenhuizen voor de uitbreiding van de intensive care ruimten en aanpassing van deze ruimten vanwege besmettingsgevaar door behandeling van Covidpatiënten. De kosten hebben betrekking op de benodigde COVID-aanpassingen van 110 bestaande vaste IC-bedden, de uitbreiding van 168 extra opgeschaalde structurele IC-bedden en de opschaling van 299 flexibele IC-bedden.

De opschaling van de IC-capaciteit heeft als doel om de toestroom van COVID-19 patiënten op te vangen, maar gezien de structurele aard van de bouwkundige aanpassingen, kunnen deze aanpassingen ook in de toekomst van pas komen. Ziekenhuizen staat het echter vrij de aanpassingen te behouden of terug te draaien, na het aflopen van de subsidieregeling.

Opleidingen IC verpleegkundigen

Ziekenhuizen kunnen subsidie aanvragen voor het omscholen en opleiden van personeel dat noodzakelijk is voor de opschaling van de IC-capaciteit en klinische capaciteit ten behoeve van de behandeling van COVID-19 patiënten. Een aanvraag voor subsidie kon worden ingediend in de periode van maandag 2 november 2020 t/m vrijdag 13 november 2020. Alle 67 ziekenhuizen die subsidie kunnen ontvangen voor opleidingskosten, hebben deze subsidie aangevraagd.

Ziekenhuizen ontvangen per opgeschaalde IC-bed een vergoeding van opleidingsactiviteiten van €60.000 per jaar voor de periode 1 juli 2020 t/m 30 juni 2022 in het geval van de structurele IC-bedden en voor de periode 1 januari 2021 t/m 30 juni 2022 in het geval van de flexibele IC-bedden. In totaal hebben de ziekenhuizen €120.0000 voor een periode van twee jaar per opgeschaald structureel IC-bed ontvangen voor het opleiden van extra personeel en €90.000 voor een periode van anderhalf jaar per opgeschaald flexibel IC-bed. In dit bedrag is rekening gehouden met de kosten voor de Basisopleiding Acute Zorg. De aanvraag tot uiteindelijke vaststelling van de subsidie wordt ingediend voor 1 juni 2023. Deze aanvraag gaat vergezeld met een activiteitenverslag, waarbij inzicht zal worden gegeven in de gegeven en gevolgde opleidingen en het aantal opgeleide personen per opleiding. Ten aanzien van dit activiteitenrapport wordt verantwoording afgelegd door het overleggen van een assurancerapport van een accountant.

Om dubbelfinanciering van de opleidingskosten gedurende opschalingsfase 1, opschalingsfase 2 en opschalingsfase 3 te voorkomen, kan er geen subsidie worden aangevraagd voor opleidingskosten die reeds op grond van de Subsidieregeling kwaliteitsimpuls ziekenhuiszorg 2020 – 2022, SectorPlanPlus of de Beleidsregel Beschikbaarheidsbijdrage (medische) vervolgopleidingen 2020 zijn of worden opgevoerd.

Structurele impact

De opleiding van personeel heeft als doel om de toestroom van COVID-19 patiënten op te vangen. Medewerkers die echter een opleiding hebben ontvangen, hebben wel kennis en ervaring in de zorg opgedaan. De medewerkers die opgeleid zijn, zouden vervolgens regulier ingezet kunnen worden en

vast worden aangenomen. Daarmee heeft deze maatregel een dempende werking op de hoogte van de arbeidstekorten in de zorg.

In principe zijn alle bouwkundige aanpassingen terug te draaien, structureel of flexibel. Dit ligt volledig bij de ziekenhuizen zelf. Echter wordt de kans hierop erg klein geacht, aangezien zij dit dan zelf moeten betalen en regelen.

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op de ziekenhuizen die IC-bedden en bijbehorende klinische bedden opschalen tijdens de Covid-19 crisis. Door het subsidiëren van benodigde bouwkundige aanpassingen alsook voor het omscholen en opleiden van personeel kunnen ziekenhuizen hun IC-capaciteit en klinische capaciteit vergroten ten behoeve van de behandeling van COVID-19 patiënten. Hierdoor kunnen ziekenhuizen meer patiënten opnemen en hoeft er minder snel keuzes gemaakt te worden welke zorg uitgesteld moet worden en welke zorg wel door kan gaan.

Maatregel 5.1I3: Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0

Naam	SET COVID-19 & SET COVID-19 2.0
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	50 miljoen
Departement/directie	Directie Maatschappelijke Ondersteuning (DMO)
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Prioriteit 2 en 5
Verwachte einddatum project	Q2 2023

Algemene beschrijving maatregel

Als gevolg van de uitbraak van het COVID-19-virus is van aanbieders van zorg en ondersteuning extra inspanning gevraagd om de zorg aan met name ouderen en mensen met een kwetsbare gezondheid die thuis wonen te continueren. Organisaties hadden te maken met voorschriften rondom 'social distancing', waarbij, conform de richtlijnen van het RIVM, minder contact is met anderen en men afstand blijft houden tot elkaar om zo de kans op besmetting met het COVID-19-virus te beperken.

Ouderen en mensen met een kwetsbare gezondheid behoren tot de risicogroepen van het COVID-19-virus. Mensen met psychische aandoeningen kunnen vanwege hun aandoening extra last hebben van alle aanpassingen waar zij mee te maken hadden. Zorg en ondersteuning voor deze groepen vroeg ten tijde van de coronacrisis dan ook extra aandacht.

E-health toepassingen die ondersteuning of zorg op afstand mogelijk maken, kunnen uitkomst bieden in deze situatie. Voorbeelden van e-health toepassingen die ondersteuning of zorg op afstand mogelijk maken zijn beeldschermzorg, het stellen van een indicatie via een app en het aanreiken van medicatie via medicijndispensers.

In 2020 zijn achtereenvolgens de Stimuleringsregeling E-health Thuis COVID-19 (SET COVID-19) en de Stimuleringsregeling E-health Thuis COVID-19 2.0 (SET COVID-19 2.0) opengesteld om aanbieders van zorg en ondersteuning te ondersteunen in de inzet van zorg en ondersteuning op afstand. De breed toegankelijke SET COVID-19, was gericht op het continueren van zorg en ondersteuning tijdens de coronacrisis en was passend bij de situatie destijds, waarin de druk op het Nederlandse zorgsysteem snel toenam. In vergelijking met de SET COVID-19 is de scope van de SET COVID-19 2.0 beperkt van alle aanbieders van zorg, ondersteuning en jeugdhulp tot aanbieders van huisartsenzorg, wijkverpleging, GGZ, en ondersteuning in het kader van de Wmo 2015. Dit is zorg waar met name kwetsbare groepen (veel) gebruik van maken. Zo worden de risicogroepen, ouderen, mensen met een kwetsbare gezondheid, en mensen met een psychische aandoening, zo goed mogelijk bereikt. Daarmee sluit de SET COVID-19 2.0 goed aan bij de oorspronkelijke bedoeling van de Stimuleringsregeling E-health Thuis.

Waar de SET COVID-19 een vast subsidiebedrag kende van € 50.000 gold voor de SET COVID-19 2.0 een variabel subsidiebedrag, van ten minste € 25.000 en ten hoogste € 50.000, om de regeling toegankelijker te maken voor kleinere aanbieders. De subsidieaanvrager ontving bij de start van het project de subsidie. Indien de werkelijke kosten lager liggen dan de ontvangen subsidie wordt dit bij vaststelling van de subsidie verrekend.

Om bij te dragen aan een duurzame, structurele inzet van digitale zorg en ondersteuning binnen de organisatie zijn de subsidievoorwaarden van de SET COVID-19 2.0 aangescherpt en geldt er een informatieplicht richting de zorginkoper (gemeente, zorgverzekeraar of zorgkantoor), uitbreiding van

de indiencriteria en een lager maximumpercentage voor de subsidiabele kosten voor aanschaf, lease en licentie van digitale toepassingen (maximaal 40% bij SET COVID-19 2.0 tegenover maximaal 50% bij de SET COVID-19.

De SET COVID kent een limiet van twee aanvragen per organisatie. De SET COVID-19 2.0 kent een maximum van vijf gehonoreerde aanvragen per organisatie, dit maximum ligt op vier voor organisaties die subsidie hebben ontvangen uit de SET COVID-19. Hierbij geldt, voor de SET COVID-19 2.0, dat iedere aanvraag voor een andere activiteit, per e-health technologie, gespecificeerd dient te zijn.

De activiteit heeft een maximale looptijd van 9 maanden. Deze doorlooptijd past bij de urgentie om, ten gevolge van de coronacrisis, versneld in te zetten op de inzet van e-health toepassingen voor zorg of ondersteuning op afstand, waarbij er wel voldoende tijd moet worden genomen om dit op een duurzame wijze in te richten en te borgen in de organisatie. Indien een project vertraging oploopt, is het mogelijk uitstel aan te vragen.

Subsidiabele kosten zijn kosten voor de aanschaf, lease en licentie van digitale toepassingen (deze kosten bedragen maximaal 40% van het totale subsidiebedrag bij SET COVID-19 2.0, 50% bij SET COVID-19) en implementatiekosten. Onder deze implementatiekosten worden de loonkosten van professionals die verband houden met de implementatie van e-health toepassingen verstaan. Het gaat hier specifiek om activiteiten die worden uitgevoerd ten behoeve van het project en niet om de (structurele) loonkosten voor de reguliere werkzaamheden van medewerkers. Daarnaast vallen ook kosten voor het verstrekken van advies en procesbegeleiding door kennisinstellingen of onafhankelijke adviesorganisaties verstaan onder implementatiekosten. Hiermee kan bijvoorbeeld de opleiding van professionals voor de inzet van e-health toepassingen ter ondersteuning van hun werkzaamheden gefinancierd worden.

De subsidie wordt verstrekt voor activiteiten in het kader van de duurzame implementatie en borging van e-health toepassingen die bijdragen aan de continuïteit van ondersteuning of zorg op afstand voor thuiswonende cliënten ten tijde van de coronacrisis of tijdens de geleidelijke afschaling van de coronamaatregelen.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Doelstelling:

Het verlenen van 1.000 subsidies ten behoeve van de inzet van e-health toepassingen aan aanbieders van zorg, ondersteuning en jeugdhulp. Het gaat hier om aanbieders van ondersteuning als bedoeld in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015), aanbieders van zorg als bedoeld in de Wet langdurige zorg (Wlz) en de Zorgverzekeringswet (Zvw) en jeugdhulpaanbieders als bedoeld in de Jeugdwet. Hieronder vallen ook aanbieders van tijdelijk verblijf op grond van de Wmo 2015, de Wlz en de Zvw.

Belanghebbenden

De SET COVID-regeling richt zich op aanbieders van ondersteuning als bedoeld in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015), aanbieders van zorg als bedoeld in de Wet langdurige zorg (Wlz) en de Zorgverzekeringswet (Zvw) en jeugdhulpaanbieders als bedoeld in de Jeugdwet. Hieronder vallen ook aanbieders van tijdelijk verblijf op grond van de Wmo 2015, de Wlz en de Zvw.

De SET COVID-19 2.0-regeling beperkt zich tot aanbieders van wijkverpleging (zowel op basis van de Zorgverzekeringswet als de Wet langdurige zorg), huisartsenzorg, GGZ en ondersteuning in het kader van de Wmo 2015 aan deze doelgroep. Aanvragers moeten tenminste 50 cliënten actief van zorg of ondersteuning voorzien, omdat het subsidiebedrag van ten minste € 25.000 niet passend is voor zeer kleine zorgaanbieders.

Ouderen en mensen met een kwetsbare gezondheid behoren tot de risicogroepen van het COVID-19-virus. Mensen met psychische aandoeningen kunnen vanwege hun aandoening extra last hebben van alle aanpassingen waar zij op dit moment mee te maken krijgen. Zorg en ondersteuning voor deze groepen behoeft ten tijde van de coronacrisis dan ook extra aandacht, ook na de geleidelijke versoepeling van de maatregelen die ingevoerd zijn om besmetting van het COVID-19-virus tegen te gaan. De inzet van e-health toepassingen door middel van deze maatregelen is met name voor deze groep mensen van groot belang.

Maatregel 5.1I4: Health RI

Naam	**Health-RI**
Type (hervorming of investering)	Investering
Budget (in €)	22 mln.
Departement/directie	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, Directie bedrijfsleven en innovatie
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 2: digitale transitie; Pijler 5: gezondheid en economische, sociale en territoriale veerkracht, met het oog op onder andere vergroten van crisisparaatheid en van het reactievermogen bij crisissituaties
Verwachte einddatum project	t/m 2023 voor het deel onder het herstel- en veerkrachtplan

Algemene beschrijving maatregel

Het voorstel *Health-RI* investeert in:

1) de ontwikkeling van een geïntegreerde, nationale gezondheidsdata- en onderzoeksinfrastructuur;
2) het wegnemen van sociale en organisatorische belemmeringen door middel van een afsprakenstelsel, en;
3) een centraal punt voor data-uitgifte.

Het doel is om innovatie in de life sciences and health-sector te stimuleren door data van Nederlandse ziekenhuizen en zorgorganisaties, kennisinstellingen, organisaties in de publieke gezondheid, patiëntenorganisaties, gezondheidsfondsen en bedrijven te standaardiseren en met elkaar te verbinden. Het voorstel richt zich op het delen en gebruiken van (onderzoeks)data.

De gezondheidsdata infrastructuur heeft als doel de motor te zijn van een lerend zorgsysteem om een snellere gezondheidsverbetering voor burgers en patiënten te realiseren. Health-RI gaat dit realiseren door stapsgewijs elementen van de infrastructuur te ontwikkelen, heel pragmatisch, en gericht op de gebruikers, zowel de onderzoekers als zorgprofessionals. Dit gebeurt samen met veel publieke en private partijen die relevant zijn op het gebied van gezondheidsdata, zowel nationaal en internationaal. De basis van de infrastructuur is een netwerk met een centrale hub en regionale knooppunten. Dit netwerk zal ook aansluiten op reeds bestaande (inter)nationale initiatieven. Zo wordt er aansluiting bij gezocht bij Europese e-health infrastructuren. Om dit goed te borgen zal Health-RI een HUB vormen om aanwezige nodes van Europese infrastructuren waar nodig in samenhang te coördineren.

De hoeveelheid data binnen het gezondheidsdomein neemt enorm toe, maar vanwege hoofdzakelijk organisatorische redenen zijn gezondheidsdata op dit moment onvoldoende toegankelijk voor onderzoek en innovatie. Grote datasets worden versnipperd beheerd door vele zorg- en wetenschapsorganisaties. De coronacrisis heeft concreet laten zien dat een geïntegreerde gezondheidsdata-infrastructuur en een uniform afsprakenstelsel noodzakelijk zijn om op nationaal niveau ontwikkelingen te monitoren, en de gezondheidszorg te verbeteren met behulp van digitale toepassingen.

Health-RI richt zich op de infrastructuur die nodig is voor het uitwisselen en gebruik maken van gezondheidsdata voor onderzoek. In deze infrastructuur zullen data en beelden vanuit het zorgveld worden hergebruikt. Om dit mogelijk te maken is het nodig dat de vele programma's en partijen in het zorgveld afspraken maken aangaande de zorgdata. Hierin heeft Health-RI een belangrijke 'aanjagersrol'. De gezondheidsdata infrastructuur die Health-RI realiseert maakt een versnelde uitrol van andere elektronische gezondheidsinstrumenten mogelijk.

In 2021 heeft een geslaagd kick-off event van Health-RI plaatsgevonden. Er is gestart met het werven van personeel en het verder inrichten van de organisatiestructuur en zijn de voorbereidende werkzaamheden voor het daadwerkelijk beschikken van de subsidiemogelijkheden (in februari 2022) gestart.

Het subonderdeel van Health-RI dat is opgenomen in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan kan gezien worden als een pilot, een kickstart richting de uiteindelijke realisatie van de data-infrastructuur in 2028. Het proces richting de uiteindelijke realisatie in 2028 is iteratief en hier zal stapsgewijs naartoe worden gewerkt. Het betreft dus niet alleen een voorbereidende fase, maar ook een fase waarin de eerste iteraties plaatsvinden, waar later weer op kan worden voorgebouwd.

Health-RI biedt meerdere mogelijkheden, tevens buiten de originele doelstellingen. Het zal een interoperabele infrastructuur opleveren, die gebruikt kan worden in andere soorten domeinen en in andere situaties. Een voorbeeld daarvan is het delen van patiëntgegevens. Daarmee is Health-RI tevens een pilot voor (mogelijke) toekomstig datagebruik in de zorg, zoals bijvoorbeeld het delen van patiëntdata tussen verschillende behandelende ziekenhuizen.

Onderdeel van de kosten voor het gehele project zijn de loonkosten voor de implementatie en uitvoering van het project. Dit gaat echter enkel om tijdelijke implementatie ter uitvoering van het project. Waar er wel reguliere loonkosten worden gemaakt, worden die gedekt door de ziekenhuizen/andere bronnen en niet vanuit het HVP.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Mijlpaal 1: ELSI. Met de activiteiten binnen ELSI (Ethical, Legal, Societal Impact) wordt ervoor gezorgd dat alle ethische, juridische en maatschappelijke aspecten rondom (her)gebruik van gezondheidsdata op een ondubbelzinnige en gestandaardiseerde geborgd worden, door compliance-by-design, en dat aanpassingen en/of vernieuwingen op een systematische manier worden gerealiseerd. Dit wordt bereikt door nationale afstemming resulterend in standaarden, het implementeren van die standaarden via de knooppunten en het organiseren van efficiënte ELSI-support via de knooppunten en de ELSI service desk.

In Q2 2023 zal de mijlpaal worden bereikt: de publicatie van het obstakeldocument, waarin o.a. aandacht wordt gegeven aan het juridisch, ethisch en maatschappelijk kader voor het meervoudige gebruik van zorgdata, en uitwerking van een plan van aanpak.

Mijlpaal 2: FAIR data implementatie. Het doel van FAIR data implementatie is ervoor te zorgen dat bij alle knooppunten processen, systemen/tools en personen beschikbaar zijn zodat datasets en bijbehorende metadata voldoende FAIR zijn. Hierbij wordt ingezet op de context van het eigen onderzoek van onderzoekers en het gebruik door onderzoekers en zorgprofessionals. Bij de Health-RI nodes is het belangrijk om capaciteit en expertise op te bouwen om Health-RI partners te helpen om datasets meer FAIR te maken en deze te kunnen vinden, toegankelijk te maken, te combineren met andere datasets en te hergebruiken. In Q4 2023 zal de mijlpaal worden bereikt: Een stappenplan voor het FAIR maken van data (generieke workflow) is gerealiseerd.

Health-RI onder het HVP is onderdeel van het grotere project voor het ontwikkelen van een gezondheidsdata infrastructuur voor een uitvoeringsperiode van zeven jaar (19 augustus 2021 t/m 31 december 2028). In het HVP wordt het eerste deel van de uitvoeringsperiode meegenomen, dat ongeveer de eerste twee jaren omvat. Deze eerste fase is een kick-start van de rest van het project en zal tegen eind 2023 beëindigd worden. Hiervoor zijn de bovenstaande mijlpalen geformuleerd. De tweede fase start begin 2024 als aanvullende financiële middelen beschikbaar worden gesteld vanuit het Nationaal Groeifonds. Dan zullen ook aanvullende mijlpalen geformuleerd worden.

Belanghebbenden

Belanghebbenden bij Health RI zijn partijen in de medische sector, biofarmaceutische en medtech sector, gezondheidszorg en ICT sector. Aangezien een goedwerkende (gezondheids)data-infrastructuur een essentiële randvoorwaarde is voor het realiseren van e-health-oplossingen, kan Health RI versnelde uitrol van elektronische gezondheidsinstrumenten mogelijk maken.

Het Health-RI-consortium bestaat uit publieke en private partijen, waaronder de zeven umc's, andere ziekenhuizen, het Nederlands Kanker Instituut, elf gezondheidsfondsen, kennisinstellingen, zorgpartijen en dertien bedrijven (onder meer Philips, DSM en Elsevier).

Prioriteit 6: Aanpakken agressieve belastingplanning en witwassen

Onderdeel 6.1: Aanpak agressieve belastingplanning en witwassen

Overzichtskader: 6.1. Aanpak agressieve belastingplanning en witwassen

Beleidsdomein: Fiscaliteit; Belastingstelsel; Belastingontwijking; Belastinggrondslag; Belastingheffing

Doel: Deze maatregelen zijn primair gericht tegen belastingontwijking. Daarnaast zorgen deze maatregelen ook voor een verbreding van de belastinggrondslag en een meer evenwichtige belastingheffing van multinationals.

Hervormingen en/of investeringen:

Hervormingen:

- Nederlands beleid omtrent belastingverdragen
- Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel
- Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking
- Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling
- Beperking verliesverrekening
- Anti-witwasbeleid

Introductie

Nederland heeft een aantrekkelijk ondernemersklimaat, ook voor internationaal opererende bedrijven. Het belastingstelsel is hierop ingericht. Nederland heeft met de vele maatregelen tegen belastingontwijking laten zien dat de aanpak van belastingontwijking hoog op de agenda staat. Veel van deze maatregelen zijn al in werking getreden of zullen binnen afzienbare tijd in werking treden. Nederland heeft daarnaast de Europese richtlijnen tegen belastingontwijking op onderdelen strenger geïmplementeerd dan de Europese richtlijnen vereisen.

Een aantal van de genomen maatregelen, die primair zijn gericht tegen belastingontwijking, zorgen ook voor een verbreding van de belastinggrondslag en een meer evenwichtige belastingheffing van multinationals. De aanbevelingen van de Adviescommissie belastingheffing van multinationals bevatten in dat kader een aantal belangrijke aanknopingspunten voor een robuuster stelsel van belastingheffing van multinationals. Deze aanbevelingen zijn omgezet in beleid. Nederland heeft daarnaast een commissie ingesteld die onderzoek doet naar doorstroomvennootschappen om het gebruik van dergelijke vennootschappen in ongewenste situaties tegen te gaan. Het rapport van de Commissie Doorstroomvennootschappen en de reactie van het kabinet zijn inmiddels gepubliceerd.

a) Uitdagingen en doelstellingen Nederlandse beleid

Het kabinet zet de strijd tegen belastingontwijking in de komende jaren onverminderd voort. Het Europese landenrapport van 2022 is positief over de huidige aanpak van belastingontwijking. Ook het IMF en de OESO hebben al eerder aangegeven dat Nederland op de goede weg is. Nederland is ervan overtuigd dat de mogelijkheden om belasting te ontwijken de komende jaren verder afnemen. Waar mogelijk wordt op een gerichte manier gegevens die verband houden met de verschillende maatregelen tegen belastingontwijking gemonitord.

In aanvulling op de Nederlandse maatregelen die al zijn genomen, is het kabinet van mening dat de strijd tegen belastingontwijking het meest effectief kan worden voortgezet op internationaal niveau. Eenzijdige maatregelen hebben immers als risico dat het probleem van internationale belastingontwijking zich verplaatst. Nederland heeft daarom een voortrekkersrol gespeeld bij de afspraken die binnen het Inclusive Framework van de OESO tot stand zijn gekomen. Het kabinet zet in op een effectieve implementatie van het akkoord. Het kabinet wil binnen de EU een leidende rol blijven innemen om belastingontwijking aan te pakken. De Europese Commissie heeft inmiddels een richtlijnvoorstel gedaan om een wereldwijd minimumniveau van belastingheffing te realiseren. Nederland zet zich met een positieve en constructieve houding maximaal in om de richtlijnonderhandelingen succesvol te laten verlopen. Daarnaast staat dit kabinet in lijn met de aanbevelingen van de Commissie Doorstroomvennootschappen positief tegenover het EU-richtlijnvoorstel om misbruik van doorstroomvennootschappen tegen te gaan. Ook hierbij zet Nederland zich maximaal in om tot een effectieve implementatie te komen.

b) Beschrijving van de HVP-maatregelen

Hervormingen

Nederlands beleid omtrent belastingverdragen

Om te voorkomen dat Nederland wordt gebruikt als toegangspoort naar laagbelastende jurisdicties en om het risico van belastingontwijking door het verschuiven van de (Nederlandse) belastinggrondslag naar laagbelastende jurisdicties te verkleinen, is per 2021 een conditionele bronbelasting op renten en royalty's in werking getreden (onderdeel van maatregel P6.1H1). Daarnaast heeft het Nederland in 2021 een wetsvoorstel aangeboden met aanvullende maatregelen tegen dividendstromen naar laagbelastende jurisdicties. Met dit laatstgenoemde wetsvoorstel – dat met ingang van 1 januari 2024 inwerking zal treden - legt het kabinet ook deze financiële stromen naar laagbelastende jurisdicties, naast renten en royalty's, zoveel mogelijk banden leggen. Het kabinet verwacht dat de betreffende stromen voor een belangrijk deel uit Nederland verdwijnen. Deze bronbelastingen dragen bij aan het beleid van het kabinet om belastingontwijking via Nederland tegen te gaan.

Het is daarnaast van belang om te voorkomen dat belastingverdragen oneigenlijk kunnen worden gebruikt om belasting te ontwijken. Daarom zet Nederland, in het bijzonder in relatie tot ontwikkelingslanden, in op het opnemen van effectieve antimisbruikbepalingen in belastingverdragen, om oneigenlijk gebruik van de belastingverdragen tegen te gaan. Het opnemen van goede maatregelen tegen verdragsmisbruik is dan ook staand verdragsbeleid van Nederland (onderdeel van maatregel P6.1H1). Om belastingverdragen in lijn te brengen met de minimumstandaard tegen verdragsmisbruik zet Nederland in op de principal purposes test (PPT). De PPT zoekt door middel van een geobjectiveerde analyse aansluiting bij één van de voornaamste redenen van een constructie of transactie. Als aangenomen kan worden dat het verkrijgen van verdragsvoordelen één van de voornaamste redenen is van een constructie of transactie, dan voorkomt de PPT dat een verdragspartner of Nederland zelf ten onrechte wordt beperkt in de heffingsbevoegdheid. Oneigenlijk gebruik van het Nederlandse verdragennetwerk, bijvoorbeeld door 'treaty shopping', kan zo effectief worden tegengegaan.

Tegengaan mismatches zakelijkheidsbeginsel

Om mismatches bij toepassing van het zakelijkheidsbeginsel tegen te gaan, is met ingang van 1 januari 2022 de Wet tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel in werking getreden (maatregel P6.1H2). De maatregelen uit deze wet bestrijden mismatches die ontstaan door een verschillende toepassing of interpretatie van het zakelijkheidsbeginsel in de vennootschapsbelasting (ook wel het zogenoemde arm's-lengthbeginsel). Dergelijke mismatches leiden met name in

internationale situaties ertoe dat een deel van de winst van een multinationale onderneming niet in een naar de winst geheven belasting wordt betrokken. Met deze maatregelen loopt Nederland internationaal meer in de pas.

Verder heeft Nederland ATAD2 - waarin maatregelen zijn opgenomen tegen belastingontwijking door middel van hybridemismatches - strenger geïmplementeerd dan de minimumnorm uit de Europese richtlijn (ATAD2). Met deze maatregelen wordt voorkomen dat belastingplichtigen gebruik kunnen maken van structuren waarbij door kwalificatieverschillen tussen belastingstelsels de belasting in Nederland of in een ander land wordt ontweken. Het wetsvoorstel Implementatie belastingplichtmaatregel uit ATAD2 is 2021 door het parlement aangenomen.

Het voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrek

Artikel 10a Wet op de vennootschapsbelasting 1969 wordt aangepast, zodat deze antimisbruikmaatregel niet langer kan leiden tot een ongewenste vrijstelling. De antimisbruikbepaling beoogt binnen concernverband grondslaguitholling door renteaftrek tegen te gaan. Op grond van artikel 10a Wet op de vennootschapsbelasting 1969 worden onder omstandigheden renten – kosten en valutaresultaten daaronder begrepen – ter zake van schulden aan een verbonden lichaam of verbonden natuurlijk persoon van aftrek uitgesloten. Het onwenselijk dat de toepassing van een antimisbruikmaatregel kan leiden tot een vrijstelling van valutawinsten of negatieve rente op grondslag eroderende schulden. Daarom wordt voorgesteld om met deze maatregel te bewerkstelligen dat dit artikel niet kan leiden tot een vrijstelling.

Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling

Met de recent in werking getreden wettelijke aanpassingen van de liquidatie- en stakingsverliesregeling heeft Nederland beperkingen gesteld aan de reikwijdte van deze regelingen (*maatregel P3H4*). De maatregel beperkt de omvang van de aftrek van liquidatie- en stakingsverliezen, en zorgt ervoor dat deze verliezen niet op een willekeurig tijdstip gepland kunnen worden. De richting waarvoor is gekozen met de aanpassingen van de liquidatie- en stakingsverliesregeling past binnen één van de belangrijke doelstellingen die ten grondslag lag aan de aanbevelingen van de Adviescommissie belastingheffing van multinationals: het creëren van een ondergrens in de vennootschapsbelasting voor bedrijven met winstgevende activiteiten in Nederland.

Om de belastingvoordelen ten aanzien van financiering met vreemd vermogen verder te beperken is een algemene renteaftrekbeperking ingevoerd in 2019, namelijk de earningsstrippingmaatregel. Nederland wil dat de earningsstrippingmaatregel eveneens tot doel heeft dat een meer gelijke fiscale behandeling van eigen vermogen en vreemd vermogen wordt bereikt, zodat dit de keuze tussen beide vormen van financiering minder verstoort. Om die reden is de Nederlandse earningsstrippingmaatregel aanzienlijk strenger vormgegeven dan de Europese richtlijn (ATAD1). Zo is de drempel verder verlaagd dan vereist en zijn er geen groepsuitzonderingen of uitzonderingen voor specifieke entiteiten. Bovendien heeft Nederland de earningsstrippingmaatregel nog verder aangescherpt door het aftrekpercentage verder te verlagen dan vereist, komt per saldo minder rente in aftrek bij het bepalen van de winst, wat verder bijdraagt aan een fiscaal gelijkere behandeling van eigen vermogen en vreemd vermogen. Daarnaast zijn er specifieke renteaftrekbeperkingen ingevoerd om hiermee ook een eerlijker speelveld te creëren.

Bovendien heeft Nederland de earningsstrippingmaatregel nog verder aangescherpt door het aftrekpercentage te verlagen van 30% naar 20% van de fiscale EBITDA (grof gezegd: het brutobedrijfsresultaat). Hierdoor komt per saldo minder rente in aftrek bij het bepalen van de winst, hetgeen verder bijdraagt aan een fiscaal gelijkere behandeling van eigen vermogen en vreemd vermogen. De mogelijkheid om rente in aftrek te brengen van de belastbare winst is derhalve aanzienlijk beperkt.

Beperking verliesverrekening

De verliesverrekening in de vennootschapsbelasting wordt – met ingang van 1 januari 2022 - boven een bedrag van € 1 miljoen beperkt tot maximaal 50% van de belastbare winst in combinatie met een onbeperkte voorwaartse verliesverrekeningstermijn. Door de omvang van de verliesverrekening te beperken tot 50% van de belastbare winst, zijn grote bedrijven vennootschapsbelasting verschuldigd zodra ze winstgevend worden. Dit draagt bij aan het creëren van een ondergrens in de vennootschapsbelasting.

Anti-witwasbeleid

Nederland heeft een ambitieus plan van aanpak witwassen gepresenteerd. Dit plan bevat een breed scala aan maatregelen (50) om de aanpak van witwassen te verbeteren. De maatregelen richten zich op drie terreinen:

1. Verhogen van barrières voor criminelen om geld wit te wassen (14 maatregelen);
2. Vergroten van de effectiviteit van de poortwachtersfunctie en het toezicht (25 maatregelen);
3. Versterken opsporing en vervolging (11 maatregelen).

d) Bijdrage aan de landspecifieke aanbevelingen (LSA's), de groene en digitale transities en vlaggenschepen

Type	Maatregel	LSA	Klimaat (%)	Digitaal (%	Vlaggenschip
Hervorming	Nederlands beleid omtrent belastingverdragen	2019.1; 2020.4			
Hervorming	Tegengaan mismatches bij toepassing zakenlijkheidsbeginsel	2019.1; 2020.4			
Hervorming	Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrek	2019.1; 2020.4			
Hervorming	Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling	2019.1; 2020.4			
Hervorming	Beperking verliesverrekening	2019.1; 2020.4			
Hervorming	Anti-witwas beleid	2020.3			

Prioriteit 6: Aanpakken agressieve belastingplanning en witwassen

Internationale samenwerking voor een eerlijk belastingstelsel

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan draagt bij aan het aanpakken van belastingontwijking en witwassen. Unilaterale maatregelen kunnen ertoe leiden dat belastingontwijking zich slechts verplaatst. Nederland speelt daarom een belangrijke rol bij de totstandkoming van internationale afspraken om belastingontwijking tegen te gaan.

De maatschappelijke discussie over belastingontwijking door multinationale bedrijven wordt al vele jaren gevoerd. In het verleden was er nog wel eens kritiek op Nederland, omdat Nederland van oudsher fiscaal aantrekkelijke regels kende voor internationale ondernemingen. Vanwege deze gunstige regels, in combinatie met de goed georganiseerde financiële advies- en dienstverleningssector, werd Nederland een veelgebruikte tussenschakel om elders bronbelasting te ontwijken. Nederland heeft de afgelopen periode dan ook internationale afspraken gesteund in bestrijding van belastingontwijking, Europese regels tegen belastingontwijking streng geïmplementeerd en ook nationale maatregelen genomen om belastingontwijking aan te pakken.

Internationale afspraken

In oktober 2021 hebben 135 landen, verenigd in de G20 en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), een akkoord gesloten dat een grote stap zet in de internationale bestrijding van belastingontwijking. Het akkoord steunt op twee pijlers. Pijler 1 regelt een andere verdeling van winsten en heffingsrechten tussen landen voor de circa 100 grootste en meest winstgevende multinationals, waaronder de grootste digitale bedrijven. Pijler 2 regelt een wereldwijd minimumniveau van belastingheffing, waardoor multinationals en omvangrijke binnenlandse groepen met een omzet van € 750 miljoen euro of meer altijd ten minste effectief 15% aan belasting over hun winst betalen. Doordat dit akkoord door zoveel landen wordt gesteund zorgt dit effectief voor een wereldwijd minimumbelastingtarief, waardoor het voor internationaal actieve bedrijven geen nut meer heeft om met hun winsten te schuiven tussen landen.

'Het is inderdaad een historisch akkoord', zegt directeur belastingzaken van de OESO Pascal Saint-Amans in een interview met Het Financieele Dagblad en Trouw.[107] 'Ik denk dat nu echt een pagina is omgeslagen. Ook Nederland was meer dan coöperatief bij dit alles. Volgens mij nam jullie overheid in 2017 de beslissing om het roer om te gooien. Van wat ik ervan meekrijg, zowel voor als achter de schermen: het Nederlandse team werkt hard. Ook met het idee dat Nederland een reputatie had, en dat dat anders moest. Nu zie ik jullie staatssecretaris[108] naar bijeenkomsten van de G20 komen om andere landen de les te lezen, bijna als een bekeerd persoon. Dat is wel mooi om te zien, vind ik.'

Foto: OESO

[107] Gaby de Groot, Johan Leupen, "Oeso-belastingbaas: '15% winstbelasting is niet laag, maar extreem hoog'", Het Financieele Dagblad 30 december 2021

[108] Toenmalig staatssecretaris van Financiën - Fiscaliteit en Belastingdienst Hans Vijlbrief

Transparantie

Bij grensoverschrijdende problematiek, zoals bij het eerlijk belasten van multinationale bedrijven of het aanpakken van de klimaatproblematiek, maar ook bijvoorbeeld bij de btw en de grenseffecten, is een internationale aanpak het meest effectief. Nederland kan het niet alleen, omdat unilaterale maatregelen ertoe kunnen leiden dat het probleem van internationale belastingontwijking zich alleen verplaatst naar landen waar geen maatregelen gelden.

Om deze verschuiving naar landen zonder maatregelen tegen belastingontwijking te voorkomen is transparantie zeer belangrijk. Door meer transparantie in de belastingafdracht van multinationale bedrijven kan inzichtelijk worden gemaakt in welk land belasting wordt betaald. Door deze transparantie wordt het voor bedrijven lastiger om winsten weg te schuiven.

Om de transparantie in de belastingafdracht van grote Nederlandse multinationale landen te vergroten heeft werkgeversorganisatie VNO-NCW in mei 2022 een ambitieuze Tax Governance Code gelanceerd. De code is opgesteld samen met Nederlandse internationaal opererende ondernemingen en inbreng vanuit de vakbeweging, NGO's, belastingexperts en wetenschappers. Bij het opstellen is gebruik gemaakt van bestaande initiatieven zoals de B-Team Responsible Tax Principles en de Global Reporting Initiative.

Meer dan 40 grote Nederlandse internationaal opererende concerns omarmen de nieuwe Tax Governance Code. Het gaat om een grote groep beursgenoteerde bedrijven (o.a. 20 van de 25 AEX-bedrijven). Ook enkele grote niet-beursgenoteerde coöperaties en enkele prominente familieondernemingen omarmen de nieuwe code.

Nationale maatregelen tegen belastingontwijking

In navolging van de Europese en mondiale ontwikkelingen in het bestrijden van belastingontwijking heeft Nederland de afgelopen jaren meerdere maatregelen genomen die zorgen dat belastingontwijking wordt tegengegaan. Op basis van het rapport van de door de staatssecretaris van Fiscaliteit en Belastingdienst ingestelde Adviescommissie belastingheffing van multinationals zijn

er beleidsregels ingesteld die het stelsel van belastingen voor multinationals in Nederland robuuster maken. Ook is er een commissie ingesteld die onderzoek doet naar doorstroomvennootschappen (in de volksmond ook wel 'brievenbusfirma's' genoemd), om het gebruik van dergelijke vennootschappen in ongewenste situaties tegen te gaan. Deze adviescommissie heeft in oktober 2021 haar rapport gepubliceerd. Bernard ter Haar, voorzitter van de commissie:

Foto: ABD

"Nederland heeft de afgelopen jaren veel maatregelen genomen om de doorstroom via Nederland te verminderen. Hierdoor heeft een zekere 'beleidsstapeling' plaatsgevonden, waarbij de effecten van de genomen maatregelen in belangrijke mate nog niet zichtbaar en ook lastig te isoleren zijn. Om te voorkomen dat de Nederlandse doorstroom zich verplaatst naar een ander Europees land, is het advies van de Commissie Doorstroomvennootschappen om hoofdzakelijk in te zetten op samenwerking in internationaal verband. Nationaal zouden doorstroomvennootschappen nog wel verder kunnen worden ontmoedigt door in te zetten op meer transparantie en toezicht."

Ook in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan zijn meerdere belastinghervormingen opgenomen die belastingontwijking tegengaan, zoals de maatregel om per 2021 een conditionele bronbelasting op renten en royalty's te heffen naar laagbelastende jurisdicties en in misbruiksituaties. Vanaf 2024 wordt deze bronbelasting uitgebreid naar dividenden. Ook is met ingang van 1 januari 2022 de Wet tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel in werking getreden en wordt daarnaast artikel 10a Wet op de vennootschapsbelasting 1969 aangepast, zodat deze antimisbruikmaatregel niet langer kan leiden tot een ongewenste vrijstelling. Met deze maatregelen – en de overige belastinghervormingen genoemd in het volgende hoofdstuk – draagt het Nederlandse herstelplan bij aan de aanpak van belastingontwijking.

e) Gedetailleerde beschrijving van de maatregelen

Hervormingen

Maatregel 6.1H1: Nederlands beleid omtrent belastingverdragen

Naam	Nieuw beleid omtrent belastingverdragen
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	DGFZ
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	Doorlopend nieuw beleid

Algemene beschrijving maatregel

In mei 2020 heeft de Nederlandse regering een nieuwe Nota Fiscaal Verdragsbeleid gepubliceerd.[109] Het fiscale verdragsbeleid verduidelijkt de Nederlandse onderhandelingspositie voor toekomstige onderhandelingen. Het beleid in deze Nota maakt deel uit van de Nederlandse agenda om belastingontwijkingen en via Nederland aan te pakken. De Nota benadrukt de prioriteit om misbruik van belastingverdragen tegen te gaan. De eerste twee van de drie volgende maatregelen maken deel uit van het nieuwe beleid:

1) De actieve implementatie van antimisbruikbepalingen in belastingverdragen via het Multilateraal Instrument (MLI) van de OESO of (indien het MLI niet van toepassing is) via bilaterale onderhandelingen. Nederland heeft een zeer beperkt aantal voorbehouden gemaakt bij het MLI.[110] Drie beperkte voorbehouden ter behoud van bepalingen in ons verdragennetwerk die vergelijkbaar zijn en soms verder gaan dan het MLI en twee volledige voorbehouden ten aanzien van artikel 11 en 12 van het MLI.
2) Naast antimisbruikbepalingen zal de bijzondere positie van ontwikkelingslanden worden erkend door het aanvaarden van hogere bronbelastingen, zoals op dividenden, royalty's en rente in verdragen met deze landen (in vergelijking met verdragen tussen Nederland en andere landen). Hierdoor wordt ook de ontwijking van bronheffingen in ontwikkelingslanden via Nederland tegengegaan.
3) Nederland heeft per 2021 een bronbelasting ingevoerd op rente en royalty's betaald aan laagbelastende landen en in misbruiksituaties. Een aanvullende bronbelasting op dividenden aan dergelijke staten treedt vanaf 1 januari 2024 in werking. Het tarief van deze bronbelastingen sluit aan bij het hoogste Nederlandse vennootschapsbelastingtarief (2022: 25,8) en is gezien het karakter (het tegengaan van onbelaste stromen naar laagbelastende landen) hoger dan het tarief van de reguliere dividendbelasting (zijnde 15%).

In gevallen waarin een lopend belastingverdrag met een laagbelastend land Nederland verbiedt deze bronbelasting te heffen, zal Nederland heronderhandelingen van het huidige belastingverdrag met als doel dit mogelijk te maken. Nederland heeft deze landen in 2021 hiervoor benaderd en voert momenteel gesprekken. Een relevante ontwikkeling is dat deze landen lid zijn van het IF en het akkoord over de herziening van het internationale belastingsysteem hebben onderschreven, waaronder Pijler 2 over een wereldwijde minimumbelasting. Als deze landen naar aanleiding daarvan hun nationale wetgeving aanpassen, zal dat worden betrokken bij de onderhandelingen. Het is dus

[109] Notitie_Fiscaal Verdragsbeleid | Rapport | Rijksoverheid.nl
[110] Zie hier een overzicht van de MLI-posities van Nederland: over https://www.oecd.org/tax/treaties/beps-mli-position-netherlands-consolidated.pdf

mogelijk dat een land zijn belastingwetgeving zo aanpast dat het niet langer als laagbelastende staat wordt aangewezen waardoor heronderhandeling van het verdrag in beginsel niet langer noodzakelijk. Indien heronderhandeling toch noodzakelijk blijft dan zou - indien het gewenste resultaat niet wordt bereikt - het opzeggen van het verdrag als ultimum remedium in beeld komen.

Ontwikkelingslanden worden actief benaderd met voorstellen om anti-misbruikmaatregelen op te nemen in de belastingverdragen. Het sluiten of wijzigen van belastingverdragen langs de lijnen van het geactualiseerde belastingverdragenbeleid zal naar verwachting het gebruik van het Nederlandse belastingstelsel om belasting te ontwijken tegengaan. Verder zal het ervoor zorgen dat ontwikkelingslanden mogelijkheden krijgen om economische activiteiten op hun grondgebied te belasten en de vruchten te plukken van internationale handel en investeringen.

Nederland heeft 19 belastingverdragen de in werking zijn met ontwikkelingslanden. 14 daarvan bevatten inmiddels antimisbruikbepalingen door overeenstemming in bilaterale verdragsonderhandelingen dan wel toepassing van het MLI. Met 3 landen lopen momenteel bilaterale onderhandelingen. Daarnaast heeft één land aan Nederland laten weten voornemens te zijn om mee te doen aan het MLI. We houden deze ontwikkeling in de gaten. Verder heeft één land nog niet gereageerd op het Nederlands verzoek. De Nederlandse inzet is erop gericht om alle belastingverdragen zo snel mogelijk aan te passen, bilateraal dan wel multilateraal. De aanpassing van belastingverdragen kost tijd en menskracht. De voortgang hangt niet alleen af van Nederland maar ook van de desbetreffende verdragspartner.

Deze maatregel is in overeenstemming met de volgende landspecifieke aanbevelingen voor Nederland: "Onderneem stappen om de kenmerken van het belastingstelsel die agressieve belastingplanning in de hand werken, met name op uitgaande betalingen, met name door de vastgestelde maatregelen uit te voeren en de doeltreffendheid ervan te waarborgen. Zorg voor effectief toezicht op en handhaving van het kader tegen het witwassen van geld (LSA 2020.4)." Het draagt ook bij aan de prioriteiten van de SRF, met name het vergroten van de economische veerkracht (niet alleen binnen de EU, maar ook in ontwikkelingslanden).

Bovendien is de maatregel in overeenstemming met pijler 3 "inclusieve groei" en pijler 5 "Gezondheid, en economische, sociale en institutionele veerkracht" uit de HVF-verordening. Dit is het geval in Nederland, waar eerlijke belastingheffing bijdraagt tot meer inclusieve groei, bestrijding van ongelijkheid en een grotere belastingmoraal, en in de ontwikkelingslanden die de mogelijkheden tot belastingheffing kunnen vergroten (bronbelasting).

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De bronbelasting op dividenden is aangekondigd in het tweede kwartaal van 2020 en inmiddels aangenomen. De maatregel zal in 2024 in werking treden.

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op het tegengaan van belastingontwijking en daarmee gericht op bedrijven. Communicatie loopt via de reguliere kanalen. De groep belastingplichtigen die geraakt wordt door de beperkingen laat zich veelal bijstaan door specialisten. De maatregel draagt niet bij aan gendergelijkheid of genderongelijkheid.

Maatregel 6.1H2: Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel

Naam	Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	DGFZ
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	2022

Algemene beschrijving maatregel

Met ingang van 1 januari 2022 is de Wet tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel in werking getreden. De maatregelen uit deze wet bestrijden mismatches die ontstaan door een verschillende toepassing of interpretatie van het zakelijkheidsbeginsel in de vennootschapsbelasting (ook wel het zogenoemde *arm's length*-beginsel). Dergelijke mismatches leiden met name in internationale situaties ertoe dat een deel van de winst van een multinationale onderneming niet in een naar de winst geheven belasting wordt betrokken.

De wet ziet primair op mismatches die betrekking hebben op een verschil in verrekenprijzen en, zonder toepassing van de maatregelen, tot dubbele niet-heffing leiden. Daarnaast voorziet de wet ook in een flankerende maatregel die – kort gezegd – betrekking heeft op kapitaalstortingen en winstuitdelingen in natura. In dergelijke gevallen is er namelijk geen sprake van een verrekenprijsverschil waar de wet primair bij aangrijpt, maar van een verschil in waardering van verkregen vermogensbestanddelen dat tot een dubbele niet-heffing leidt.

De wet bewerkstelligt, kort gezegd, dat bij de belastingplichtige een neerwaartse aanpassing van de winst op grond van het zakelijkheidsbeginsel wordt beperkt voor zover bij het andere lichaam dat bij de transactie betrokken is geen of een te lage corresponderende opwaartse aanpassing in de belastinggrondslag wordt betrokken. De wet raakt structuren met zogenoemde informele kapitaalstortingen en verkapte winstuitdelingen.

Met de wet wordt beoogd om verrekenprijs- of waarderingsverschillen te neutraliseren en situaties van dubbele niet-heffing te voorkomen (een aftrek zonder betrekking in de heffing of een dubbele aftrek). Hiermee loopt Nederland internationaal ook meer in de pas.

De wet is ook van toepassing op bestaande onderlinge rechtsverhoudingen tussen een vennootschapsbelastingplichtige en een gelieerd lichaam. Voor die situatie geldt geen overgangsrecht. Een voorbeeld daarvan is een bestaande lening die is aangegaan voor de inwerkingtreding op 1 januari 2022.

Voor situaties waarin een belastingplichtige een bedrijfsmiddel heeft verkregen van een aan hem gelieerd lichaam in boekjaren die aanvangen op of na 1 juli 2019 en vóór 1 januari 2022 kan op basis van deze wet een afschrijvingsbeperking van toepassing zijn. Deze afschrijvingsbeperking houdt in dat met ingang van de boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2022, onder voorwaarden, niet langer afgeschreven mag worden op basis van de met inachtneming van het zakelijkheidsbeginsel bepaalde verrekenprijs of bepaalde waarde. De beperking beoogt dus uitsluitend de hoogte van de afschrijvingen - voor boekjaren die aanvangen op of na 1 januari 2022 - te beperken en strekt er derhalve niet toe de boekwaarde van het overgedragen vermogensbestanddeel als zodanig te wijzigen. Daarmee is in feite sprake van overgangsrecht voor situaties waarin de overdracht van het bedrijfsmiddel heeft plaatsgevonden vóór 1 juli 2019. Voor die bedrijfsmiddelen geldt derhalve geen afschrijvingsbeperking. De wet sluit aan bij één van de aanbevelingen van de Adviescommissie belastingheffing van multinationals (Commissie Ter Haar).

De in deze wet opgenomen maatregelen zijn in overeenstemming met LSA 2020.4, waarin Nederland wordt aanbevolen om stappen te ondernemen om de kenmerken van zijn belastingstelsel die agressieve belastingplanning in de hand werken aan te passen.

Bovendien is de maatregel in overeenstemming met de derde pijler, "inclusieve groei", en de vijfde pijler, "gezondheid en economische, sociale en institutionele veerkracht" uit de HVF-verordening. Dit is het geval in Nederland, waar eerlijke belastingen bijdragen aan meer inclusieve groei, bestrijding van ongelijkheid en een hogere belastingmoraal.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

- Met ingang van 1 januari 2022 is de Wet tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel in werking getreden en daarmee is de belangrijkste mijlpaal behaald.
- Het doel van deze wet is om mismatches weg te nemen die ontstaan als gevolg van een verschillende toepassing van het zakelijkheidsbeginsel (*arm's length*-beginsel) en met name in internationale situaties ertoe leiden dat dubbele niet-heffing ontstaat.

Het effect van de wet zal gemonitord worden. De aangifteformulieren worden zo aangepast dat een belastingplichtige dient aan te kruisen of hij het standpunt inneemt dat voldaan is aan de bewijslast dat een corresponderende opwaartse aanpassing wordt betrokken in een naar de winst geheven belasting bij het gelieerde lichaam. In die gevallen doet zich namelijk niet (langer) dubbele niet-heffing voor, omdat sprake is van een corresponderende opwaartse aanpassing die wordt betrokken in een naar de winst geheven belasting bij het gelieerde lichaam. Aan de hand hiervan zal de effectiviteit van de maatregel worden gemonitord.

Belanghebbenden

De maatregel raakt bedrijven die grensoverschrijdende transacties aangaan met gelieerde vennootschappen. Communicatie loopt via de reguliere kanalen. De groep belastingplichtigen die geraakt wordt door de wet laat zich doorgaans bijstaan door belastingadviseurs.

Maatregel 6.1H3: Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking

Naam	Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking (artikel 10a Wet Vpb 1969)
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	DGFZ
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	2021

Algemene beschrijving maatregel

Artikel 10a Wet op de vennootschapsbelasting 1969 (Wet Vpb 1969) verbiedt de aftrek van rentelasten, met inbegrip van kosten en wisselkoersresultaten (zowel positief als negatief), op specifieke intercompany schulden die verband houden met aangetaste transacties, teneinde uitholling van de belastinggrondslag in Nederland te voorkomen.

Met ingang van 1 januari 2021 is deze specifieke renteaftrekbeperking zodanig gewijzigd dat zij niet meer van toepassing is voor zover dit, per individuele schuld, leidt tot een vrijstelling van negatieve rente en/of positieve valuta wisselkoersresultaten op een belastinggrondslag uithollende intercompany schuld. Voor deze wijziging kon artikel 10a van de Wet op de vennootschapsbelasting 1969 in bepaalde situaties leiden tot een vrijstelling van negatieve rente en/of positieve valutaresultaten.

Het is onwenselijk dat deze specifieke antimisbruikmaatregel in specifieke omstandigheden tot een vrijstelling zou kunnen leiden. Dit is onwenselijk omdat een vrijstelling als belastingontwijking kan worden gezien. Als gevolg van deze wijziging kan artikel 10a van de Wet op de inkomstenbelasting 1969 niet langer leiden tot een vrijstelling van negatieve rente en/of positieve valutaresultaten.

Dit wetsvoorstel wordt opgesteld in het kader van de belangrijke beleidsdoelstelling van Nederland om belastingontwijking en belastingontduiking tegen te gaan. Deze maatregel is in overeenstemming met LSA 2020.4 omdat hij ervoor zorgt dat bedrijven met winstgevende activiteiten in Nederland onderworpen zijn aan de vennootschapsbelasting. Verder is de maatregel in lijn met Pijler 3 "inclusieve groei" en 5 "Gezondheid, en economische, sociale en institutionele veerkracht". Dit is het geval in Nederland waar eerlijke belastingheffing bijdraagt tot meer inclusieve groei, bestrijding van ongelijkheid en een grotere belastingmoraal. Wij voorzien geen significante uitdagingen in de uitvoering van de maatregel.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Met ingang van 1 januari 2021 is deze specifieke renteaftrekbeperking gewijzigd en daarmee is de belangrijkste mijlpaal behaald. Deze specifieke antimisbruikbepaling heeft als doelstelling binnen concernverband grondslaguitholling door renteaftrek tegen te gaan. Aan de hand van de geraamde opbrengsten kan worden gemeten of de maatregel succesvol is ingevoerd.

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op het tegengaan van belastingontwijking en daarmee gericht op bedrijven. Communicatie loopt via de reguliere kanalen. De groep belastingplichtigen die geraakt wordt door de wet laat zich doorgaans bijstaan door belastingadviseurs.

Maatregel 6.1H4: Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling

Naam	Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling[111]
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	DGFZ
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 en 5
Verwachte einddatum project	2021

Algemene beschrijving maatregel

De liquidatieverliesregeling is een uitzondering op de deelnemingsvrijstelling op basis waarvan liquidatieverliezen toch ten laste van de Nederlandse winst kunnen worden gebracht. Voor vaste inrichtingen geldt een vergelijkbare uitzondering op de objectvrijstelling voor buitenlandse ondernemingswinsten voor stakingsverliezen, namelijk de stakingsverliesregeling. Het wetsvoorstel introduceert drie nieuwe voorwaarden alvorens een liquidatie- of stakingsverlies in aanmerking kan worden genomen:

1. Temporele voorwaarde: Termijn waarbinnen een liquidatie- of stakingsverlies kan worden genomen van drie jaar na (besluit tot) staking.
2. Territoriale voorwaarde: Slechts aftrek van liquidatie- en stakingsverliezen uit Nederland, de EU, de EER en derde landen waarmee de Europese Unie een kwalificerend associatieverdrag heeft gesloten.
3. Kwantitatieve voorwaarde: Slechts aftrek van liquidatieverliezen indien sprake is van beslissende invloed.

Ten aanzien van de territoriale en kwantitatieve voorwaarde geldt een franchise van € 5.000.000. Het doel van de maatregel is daarmee om een ondergrens in de vennootschapsbelasting te creëren.

Deze maatregel is in overeenstemming met LSA 2020.4 omdat hij ervoor zorgt dat bedrijven met winstgevende activiteiten in Nederland onderworpen zijn aan de vennootschapsbelasting. Verder is de maatregel in lijn met Pijler 3 "inclusieve groei" en 5 "Gezondheid, en economische, sociale en institutionele veerkracht" uit de HVF-verordening. Dit is het geval in Nederland waar eerlijke belastingheffing bijdraagt tot meer inclusieve groei, bestrijding van ongelijkheid, een grotere belastingmoraal en ontwikkelingslanden die de mogelijkheid geeft om hun grondslag te kunnen verbreden.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

Met ingang van 1 januari 2021 is deze wijziging doorgevoerd en daarmee is de belangrijkste mijlpaal, het beperken van de liquidatie- en stakingsverliesregeling behaald. De maatregel heeft als doelstelling om de liquidatie- en stakingsverliesregeling te beperken en heeft met de invoering van deze maatregel deze doelstelling behaald. In de bijlage 'Fiscale regelingen' van de Miljoenennota zal de ontwikkeling van de liquidatie- en stakingsverliesregeling worden opgenomen. Jaarlijks zal de ontwikkeling van deze regeling beoordeeld en toegelicht worden. Hiermee is de monitoring geborgd.

[111] Memorie van toelichting wetsvoorstel Wet beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op bedrijven. Communicatie loopt via de reguliere kanalen. De groep belastingplichtigen die geraakt wordt door de beperkingen laat zich veelal bijstaan door specialisten.

Maatregel 6.1H5: Beperking verliesverrekening

Naam	Beperking verliesverrekening
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	
Departement/directie	DGFZ
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 3 Duurzame en inclusieve groei en pijler 5 Gezondheid en economische, sociale en territoriale veerkracht;
Verwachte einddatum project	1-1-2022

Algemene beschrijving maatregel

Met ingang van 1 januari 2022 worden de regels voor verliesverrekening in de vennootschapsbelasting beperkt. Verliesverrekening is nog slechts beschikbaar tot 50% van de belastbare winst die het bedrag van € 1 miljoen te boven gaat. Verliezen tot een bedrag van € 1 miljoen aan belastbare winst komen volledig voor aftrek in aanmerking. In combinatie met de 50% beperking kunnen verliezen onbeperkt worden verrekend (in de huidige situatie maximaal zes jaar).

Het doel van de maatregel is om een ondergrens in de vennootschapsbelasting te creëren door de mogelijkheid winsten te compenseren met verliezen uit andere jaren te beperken. Met de beperking van de verliesverrekening wordt beoogd te voorkomen dat winstgevende ondernemingen de betaling van vennootschapsbelasting ontwijken door de mogelijkheid om winsten te compenseren met verliezen uit andere jaren. De beperking van de verliesverrekeningsregels zorgt ervoor dat ondernemingen met winstgevende activiteiten in Nederland vennootschapsbelasting op een minimumniveau. Dit leidt tot een evenwichtiger belasting van multinationals.

Dit wetsvoorstel wordt opgesteld in het kader van de belangrijke beleidsdoelstelling van Nederland om belastingontwijking en belastingontduiking tegen te gaan. Deze maatregel maakt deel uit van de unilaterale oplossingen die zijn voorgesteld door een onderzoekscommissie inzake de belastingheffing op multinationale ondernemingen[112].

Deze maatregel is in overeenstemming met LSA 2020.4 omdat hij ervoor zorgt dat bedrijven met winstgevende activiteiten in Nederland onderworpen zijn aan de vennootschapsbelasting. Verder is de maatregel in lijn met Pijler 3 "inclusieve groei" en 5 "Gezondheid, en economische, sociale en institutionele veerkracht" uit de HVF-verordening. Dit is het geval in Nederland waar eerlijke belastingheffing bijdraagt tot meer inclusieve groei, bestrijding van ongelijkheid en een grotere belastingmoraal.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

De maatregel is per 1 januari 2022 van kracht en daarmee is de belangrijkste mijlpaal van deze maatregel behaald. De maatregel wordt als effectief beschouwd als deze erin slaagt om de mogelijkheid om winsten te compenseren met verliezen uit andere jaren te beperken. Dat zal het naar verwachting ook doen. Aan de hand van de geraamde opbrengsten kan worden gemeten of de maatregel succesvol is ingevoerd.

[112] Adviescommissie belastingheffing van multinationals, 'Op weg naar balans in de vennootschapsbelasting', 15 april 2020, bijlage bij Kamerstukken II, 2019/20, 31066, nr. 623 (https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31066-623.html)

Belanghebbenden

De maatregel is gericht op bedrijven. Communicatie loopt via de reguliere kanalen. De groep belastingplichtigen die geraakt wordt door de beperkingen laat zich veelal bijstaan door specialisten.

Maatregel 6.1H6: Anti-witwas beleid

Naam	Anti-witwas beleid
Type (hervorming of investering)	Hervorming
Budget (in €)	Niet van toepassing
Departement/directie	JenV / DGO , FIN / FM
Onder welke pijler(s) past de maatregel?	Pijler 5
Verwachte einddatum project	2025

Algemene beschrijving maatregel

Nederland heeft in 2019 een plan van aanpak witwassen gepresenteerd. [113] Dit plan bevat een scala aan maatregelen om de aanpak van witwassen te verbeteren. De maatregelen richten zich op drie terreinen:

1. Verhogen van barrières voor criminelen om geld wit te wassen;
2. Vergroten van de effectiviteit van de poortwachtersfunctie en het toezicht;
3. Versterken opsporing en vervolging.

De barrières voor criminelen worden verhoogd door 14 verschillende maatregelen. Voorbeelden hiervan zijn de oprichting van de UBO-registers voor juridische entiteiten en van juridische constructies, het aanscherpen van de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft) BES om witwassen op de BES-eilanden effectiever tegen te gaan, investeren in projecten gericht tegen criminele geldstromen en crypto's, de introductie van een nationaal limiet op contante betalingen boven de 3.000 euro en een doorlopende beleidscyclus, waar zowel de National Risk Assessment (NRA) als de beleidsmonitor witwassen onderdeel vanuit maken.

De effectiviteit van de poortwachtersfunctie en het toezicht wordt vergroot door 25 verschillende maatregelen. Voorbeelden hiervan zijn het bevorderen van gegevensverwerking in samenwerkingsverbanden, uitbreiding van de capaciteit bij het Bureau Financieel Toezicht en de oprichting van de Serious Crime Taskforce, waarin informatie over witwassubjecten wordt gedeeld tussen de opsporing en grootbanken.

Voor het versterken van de opsporing en vervolging zijn 11 maatregelen voorzien. Voorbeelden hiervan zijn de doorontwikkeling van het verwijzingsportaal bankgegevens met saldo- en transactiegegevens, extra capaciteit voor onder andere de Fiscale Inlichtingen en Opsporingsdienst, Financial Intelligence Unit-Nederland (FIU-Nederland) en het Openbaar Ministerie en extra politiecapaciteit ten behoeve van de opsporing van ondermijning. Veel van deze maatregelen dragen mede bij aan de landspecifieke aanbevelingen waarin de Europese Commissie Nederland aanbeveelt om het toezicht en de opsporing te versterken.

Veel van de maatregelen uit het plan van aanpak witwassen zijn inmiddels afgerond. Een aantal maatregelen wordt op korte termijn gerealiseerd of is doorlopend van aard. [114] Als mijlpaal ten behoeve van het herstel- en veerkrachtplan wil Nederland een tweetal maatregelen als mijlpaal opnemen die de komende tijd gerealiseerd zullen worden en waarin Nederland een extra stap zet dan vereist door het huidige Europese raamwerk, om de Nederlandse aanpak op het gebied van het toezicht en de opsporing extra aan te scherpen.

[113] Kamerstukken II, 2018/19, 31477, nr, 41.
[114] Voortgangsbrieven zijn te vinden onder: Kamerstukken II, 2020/21, 31477, nr. 53, Kamerstukken II, 2019/20, 31477, nr. 51 en Kamerstukken II, 2019/20, 31477, nr. 50.

Mijlpalen, doelstellingen en monitoring

1. Verbod op contante betalingen boven de 3.000 euro

Om misbruik van het financiële stelsel door criminelen tegen te gaan, beoogt Nederland een verbod op contante betalingen voor handelaren boven de 3.000 euro te introduceren. Uit de NRA witwassen van Nederland van de afgelopen jaren volgt dat contante betalingen, en met name contante betalingen met hoge coupures, een verhoogd risico vormen voor witwassen. Bovendien geldt dat Nederland op dit moment voor contante betalingen vanaf 10.000 euro een plicht hanteert voor handelaren om cliëntenonderzoek te verrichten en melding te maken wanneer er sprake is van een ongebruikelijke transactie, terwijl buurlanden België en Frankrijk een verbod op contante betalingen hanteren van respectievelijk 3.000 en 1.000 euro. Hierdoor is Nederland aantrekkelijker voor criminelen om hun geld wit te wassen. Het doel van het verbod is om de barrières voor witwassen te verhogen, door het gebruik van grote sommen contant geld te beperken. Door de barrières te verhogen beogen we misbruik van het financiële stelsel door criminelen tegen te gaan. Om een serieuze barrière op te werpen door middel van het verbod, is het belangrijk dat het toezicht op het verbod ook van een dusdanige kwaliteit is. Bureau Toezicht Wwft zal aangewezen worden als de toezichthouder op dit verbod en zet in op risico-gebaseerd toezicht door middel van externe signalen (bijvoorbeeld van ketenpartners), een thematisch gerichte aanpak en aan de hand van de output van geautomatiseerde dataselectie.

2. Intensiveren van de opsporing van witwassen, fraudebestrijding en ondermijning

Met haar analyses van gemelde ongebruikelijke transacties legt de FIU-Nederland transacties en geldstromen bloot die te relateren zijn aan witwassen, financiering van terrorisme of onderliggende misdrijven. Nadat transacties verdacht zijn verklaard door het hoofd van de FIU-Nederland worden deze ter beschikking gesteld aan diverse handhavings- en opsporingsdiensten. Voor het intensiveren van de opsporing van witwassen, fraudebestrijding en ondermijning wordt de capaciteit vergroot met 20 fte. Eind 2024 zal deze uitbreiding zijn geëffectueerd.

Belanghebbenden

Object - Zolang criminelen de oorsprong van hun, op criminele wijze verkregen opbrengsten, kunnen verhullen blijven zij uithanden van de opsporingsdiensten en kunnen zij ongestoord van hun rijkdom blijven genieten. Deze opbrengsten kunnen aangewend worden om andere criminele activiteiten te financieren of biedt de mogelijkheid om posities te verwerven in bonafide organisaties waarmee in sommige gevallen de autoriteit van een overheidsdienst kan worden verworven.

Actie - Verhogen van barrières voor criminelen om geld wit te wassen, vergroten van de effectiviteit van de poortwachtersfunctie en het toezicht, en versterken opsporing en vervolging.

Impact – Integer en stabiel financieel systeem en belemmeren van criminelen bij het plukken van de vruchten van hun crimineel verkregen vermogen.

Aangezien preventie van witwassen "*risk-based*" is, is evaluatie op de effectiviteit van het beleid onmisbaar. Nederland heeft een beleidscyclus geïmplementeerd waarin periodiek de NRA wordt geactualiseerd. In deze NRA schatten de experts de risico's in op de grootste potentiële impact. De eerstvolgende NRA wordt in 2023 verwacht waarin analyses zijn opgenomen op basis van *key performance indicators*. Daarnaast wordt het beleid op het terrein van het voorkomen van het gebruik van het financiele stelsel voor witwassen of financieren van terrorisme regelmatig nationaal en internationaal geëvalueerd. Voorbeelden hiervan zijn de beoordeling door de "Financial Action Task Force in 2022" en de evaluatie door de Europese Commissie die toeziet op een effectieve implementatie van de vierde anti-witwasrichtlijn.

3. Complementariteit en uitvoering van het plan

3.1 Horizontale thema's

3.1.1 Do no significant harm

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan (HVP) omvat veel hervormingen en investeringen die bijdragen aan een duurzame toekomst. Omvangrijke investeringen, zoals Wind op Zee, Groenvermogen Waterstof, Verduurzamen Maatschappelijk Vastgoed, de Investeringssubsidie Duurzame Energie en Energiebesparing en het Programma Natuurherstel dragen bij aan de klimaatdoelstellingen. Ook omvat het plan belangrijke hervormingen die de groene transitie versnellen, zoals de invoering en aanscherping van de CO2-heffing in industrie, en de hervormingen van de auto- en energiebelasting.

Alle investeringen en hervormingen in een herstel- en veerkrachtplan moeten voldoen aan het *do no significant harm (*DNSH) principe. Dit principe staat opgenomen in de herstel- en veerkrachtfaciliteit verordening[115], en benoemt dat hervormingen en investeringen geen ernstig afbreuk mogen doen aan de zes klimaat- en milieudoelstellingen die zijn vastgelegd in artikel 9 van de Taxonomieverordening.[116] Het gaat hierbij om:

1) de mitigatie van klimaatverandering;
2) de adaptatie aan klimaatverandering;
3) het duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen;
4) de transitie naar een circulaire economie;
5) de preventie en bestrijding van verontreiniging;
6) de bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen.

Daarbij moeten maatregelen in overeenstemming zijn met de DNSH-beginselen in de zin van artikel 17 van de taxonomieverordening.

Nederland committeert zich volledig aan het DNSH-principe in de totstandkoming van hervormingen en investeringen in haar herstel- en veerkrachtplan. Er zijn duidelijke toezeggingen en mechanismen opgenomen om ervoor te zorgen dat het principe wordt gerespecteerd en effectief wordt uitdragen. Voor elke maatregel is een DNSH-toets uitgevoerd om er voor te zorgen dat het principe niet geschonden wordt. Bij elk van de beschrijvingen van de maatregelen in het plan is de uitkomst van de DNSH-toets, die per maatregel is uitgevoerd, opgenomen. Om er voor te zorgen dat deze toetsen correct en volledig zijn uitgevoerd, heeft Nederland de technische begeleiding over de uitvoering van DNSH onder de HVP-verordening gevolgd.[117]

Om de groene transitie in Nederland te versnellen gaat het HVP verder dan de vereisten van de Europese Commissie op het gebied van klimaat. Terwijl volgens de HVF-verordening minimaal 37% van de uitgaven aan hervormingen en investeringen de klimaatdoelstellingen moet ondersteunen, bestaat het Nederlandse HVP momenteel uit 50,2%. Op deze manier werkt Nederland aan een duurzame- en groene toekomst.

Voor alle maatregel in het plan is een *do no significant harm*-zelftoets uitgevoerd. Deze staan weergegeven in **bijlage 1** van het HVP.

[115] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=celex%3A32021R0241
[116] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:32020R0852
[117] https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/c2021_1054_en.pdf

3.1.2 Staatssteun

De HVF-verordening schrijft voor dat de maatregelen in een herstel- en veerkrachtplan (HVP) in overeenstemming moeten zijn met de geldende Europese staatssteunregels.[118] Middels de begeleidende guidance 1/2 die de Commissie heeft gepubliceerd worden lidstaten verzocht om per maatregel een staatssteunzelftoets op te nemen[119]. Dit verzoek geldt voor zowel investeringen als hervormingen. De staatssteunzelftoets bestaat uit vier vragen, en werkt als een beslisboom: Indien een vraag met 'ja' wordt beantwoord, moet ook de daaropvolgende vraag beantwoord worden. De vier vragen luiden als volgt:

1. Voldoet de maatregel aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU?
2. Wordt de maatregel gesteund op basis van een maatregel die al is goedgekeurd door, of al ter kennisgeving is meegegeven aan de aan de Commissie?
3. Zal de maatregel leiden tot een nieuwe staatssteunregeling? Indien ja, kan gebruik worden gemaakt van een vrijstellingsverordening?
4. Indien bovenstaande vragen met 'nee' beantwoord zijn, moet de maatregel voorafgaand ter goedkeuring genotificeerd worden bij de Commissie.

Voor de vakdepartementen is een instructiedocument opgesteld met bovenstaande vragen en een aanvullende toelichting op de geldende Europese staatssteunregels. Dit fiche is gedeeld met de departementen die maatregelen aanleveren voor het HVP. De betrokken beleidsdirecties zijn verzocht de staatssteunzelftoetsen samen met de juridische diensten van de departementen in te vullen.

Op 8 maart 2022 is in het Interdepartementaal Staatssteunoverleg (ISO) een toelichting gegeven op het staatssteun instructiedocument, en zijn de juridische diensten van de departementen verzocht prioriteit te geven aan het behandelen van de staatssteuntoetsen voor het NL HVP. De uitkomsten van de staatssteuntoetsen zijn opgenomen in de templates met de beschrijvingen van de maatregelen onder punt 'G.'

Uit de staatssteunzelftoetsen is gebleken dat de maatregel Zero Emission Services genotificeerd dient te worden bij de Europese Commissie. Daarnaast is gebleken dat een aantal maatregelen aangemeld moeten worden bij de Europese Commissie om goedkeuring voor steun te krijgen op basis van de AGVV. Daarnaast is er een aantal maatregelen waarvoor bepaalde onderdelen nog verder uitgewerkt dienen te worden. Voor een aantal van deze onderdelen is het aannemelijk dat deze ook moeten worden aangemeld bij de Europese Commissie. De maatregelen waarvoor dit geldt zijn:

Aanmelden AGVV

- AINed
- QuantumDelta
- ISDE
- Luchtvaart in Transitie
- Digitaal Infrastructuur Logistiek
- Wind op Zee
- Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed

Voor elke maatregel in het plan is een staatssteunzelftoets uitgevoerd. Deze staan weergegeven in **bijlage 2** van het HVP.

[118] HVF-verordening - EUR-Lex - 32021R0241 - EN - EUR-Lex (europa.eu)
[119] document_travail_service_part1_v2_en.pdf (europa.eu)

3.1.3 Gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen

In dit hoofdstuk zal een toelichting worden gegeven op de verwachte bijdrage van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan (HVP) aan gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen.

Gendergelijkheid en gelijke kansen in het Nederlandse overheidsbeleid

We hebben in Nederland het zelfbeeld en de internationale reputatie van openheid en tolerantie. We gaan uit van een gelijkwaardige uitgangspositie voor iedere Nederlandse burger, ongeacht persoonlijke kenmerken zoals gender, etniciteit of sociale afkomst. Het is echter de vraag in hoeverre dit beeld van een open en tolerant Nederland overeenkomt met de werkelijkheid. In Nederland bestaan vele verschillen tussen mensen, zichtbaar door verschillen in gedrag, opleiding, werkomgeving en sociale positie. Nederland is daarmee een zeer divers land, maar in een land waar 'normaal doen' vaak als norm geldt, wordt deze diversiteit niet altijd onderkend. In ons meritocratische beeld van de samenleving wordt succes gezien als een eigen verdienste, terwijl uit onderzoek blijkt dat succes vaak bepaald wordt door uitgangspositie, toeval, geluk en aanleg.[120] Het geloof van veel Nederlanders dat iedereen start met dezelfde kansen is daarmee onjuist: een maatschappij vol diversiteit zit ook vol met ordenings- en uitsluitingsmechanismen, op grond van afkomst, opleiding, gender of etniciteit.

Bij het opstellen en uitvoeren van overheidsbeleid dient daarom oog te zijn voor diversiteit onder de burgers. Als dit niet het geval is, heeft dit vaak onbedoelde negatieve gevolgen: zo verwacht de overheid bijvoorbeeld bij veel sociale voorzieningen dat de burger lastige procedures overziet en digitaal vaardig is, terwijl dit juist bij de kwetsbare groep burgers die aanspraak maakt op de sociale voorzieningen (meestal) niet realistisch is. Een ander voorbeeld is de afschaffing van de studiebeurs en de invoering van het leenstelsel in het hoger onderwijs. Hierdoor stroomden minder studenten uit lage-welvaartsgroepen door naar een masteropleiding.[121] Het Sociaal en Cultureel Planbureau schreef hierover:

'Beleid dat niet aansluit op de leefwereld van burgers, met onduidelijkheid over wat het voor hen betekent of wat van hen verwacht wordt, is gedoemd te mislukken. Bovendien bestaat 'de burger' niet. Burgers verschillen in wat ze van de overheid (en elkaar) verwachten en in de mate waarin ze de overheid vertrouwen. Burgers verschillen ook in de mate waarin ze de beschikking hebben over hulpmiddelen als geld, kennis en sociale contacten om uitdagingen in het dagelijks leven aan te gaan. In welke maatschappelijke groep zij zich bevinden, bepaalt ook voor een deel hoe zij naar zichzelf kijken, naar de groep waar ze onderdeel van zijn en naar anderen, naar de overheid, en hoe ze zich gedragen en welke rol ze willen en kunnen nemen [..]. Bij de uitwerking en uitvoering van beleidsvoorstellen zullen parlement, kabinet en departementen beter rekening moeten houden met deze groepsverschillen in de samenleving dan in het verleden om de gewenste effecten te bereiken.'[122]

Overheidsinstanties zullen zich moeten inspannen om bij het ontwikkelen van beleid meer rekening te houden met de verschillen tussen mensen en hoe beleid voor hen uitpakt. Als de overheid de situatie van mensen niet begrijpt, zal het beleid immers niet de gewenste effecten hebben. Daarnaast verzwakt anders het draagvlak voor overheidsbeleid, hetgeen problematisch is gezien de grote maatschappelijke opgaven die effectief overheidsbeleid vragen, zoals de klimaattransitie, digitalisering en de omgang met een vergrijzende samenleving. Deze transities kunnen alleen slagen als er rekening gehouden wordt met alle (verschillende) groepen burgers.

Er is in Nederland een breed draagvlak voor beleid dat rekening houdt met de verschillen tussen specifieke groepen burgers en de kansengelijkheid bevordert. Er zijn grote stappen gezet op het

[120] M. Sandel, De tirannie van verdienste (2020)
[121] Centraal Bureau voor de Statistiek "Hoe vergaat het studenten in het leenstelsel?" (2021)
[122] Sociaal en Cultureel Planbureau, reflecties op het regeerakkoord vanuit burgerperspectief (2022)

gebied van de emancipatie van vrouwen en van LHBTIQ+ personen, zoals het wettelijk recht op gelijke behandeling en het recht het privéleven naar eigen keuze in te richten. Ook zorgt het overheidsbeleid er voor dat gelijke kansen op de arbeidsmarkt en arbeidsparticipatie van vrouwen worden bevorderd en gender- en LHBTIQ+-gerelateerd geweld wordt bestreden.[123] Er wordt ingezet op kansengelijkheid in het onderwijs door extra ondersteuning te bieden aan kwetsbare groepen. Ook in het Coalitieakkoord 2021-2025, "Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst", staan meerdere maatregelen die gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen in Nederland vergroten. Zo bevat het onder meer plannen om het voor ouders aantrekkelijker te maken om werk en zorg te combineren door voor werkende ouders de vergoeding van de kosten van de kinderopvang tot 95% te verhogen. Gendergelijkheid op de arbeidsmarkt wordt in het Coalitieakkoord ook geadresseerd door middel van het uitbreiden van het betaald ouderschapsverlof: Ouders kunnen vanaf augustus 2022 gedurende 9 weken ouderschapsverlof opnemen met een UWV-uitkering ter hoogte van 70% van hun dagloon. Dit moet zwangerschapsdiscriminatie bestrijden en de loonverschillen kleiner maken. Verder stimuleert het Kabinet arbeidsparticipatie en een evenredige vertegenwoordiging van vrouwen in leidinggevende posities. Daarnaast heeft het Kabinet de ambitie uitgesproken om vrouwenhaat en haat jegens LHBTIQ+ personen zowel 'online' als 'offline' krachtig te bestrijden. Ook wordt er ingezet op het bestrijden van discriminatie op de arbeidsmarkt en stagediscriminatie.[124]

Belang van gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan

Het bredere streven van het kabinet om gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen te bevorderen is ook relevant voor het herstel- en veerkrachtplan.

Ten eerste heeft de COVID-19-crisis een disproportioneel negatieve impact gehad op de economische en sociale situatie van vrouwen en andere gemarginaliseerde groepen.[125] Tijdens de COVID-19 crisis stonden veelal vrouwen aan de frontlinie, in de ziekenhuizen, verzorgingstehuizen en de thuiszorg. Daarnaast is het zichtbaar dat veel mensen in de crisis zijn teruggevallen op meer traditionele rolpatronen waarbij vrouwen vaker verantwoordelijk zijn voor de zorg van kinderen en mannen kostwinnaar.[126] Tevens zijn tijdens de pandemie de zorgtaken gegroeid, die over het algemeen vaker bij vrouwen liggen dan bij mannen. De gevolgen van de COVID-19-crisis op gendergelijkheid zijn daarmee vanzelfsprekend onderdeel van dit herstelplan, dat mede gericht is op herstel van de schade van de COVID-19-crisis.

Daarbij is het herstelplan gericht op de veerkracht van de Nederlandse economie. De veerkracht van de economie kan met name worden vergroot door ervoor te zorgen dat het potentieel van de hele bevolking wordt benut, bijvoorbeeld door het stimuleren van de arbeidsparticipatie van vrouwen. Zo lang vrouwen niet optimaal (kunnen) meedraaien in Nederlandse economie is er sprake van een aanzienlijk onbenut arbeidspotentieel. Iets dat zeker in tijden van arbeidstekorten, zoals nu, uiterst ongewenst is. Uit onderzoek blijkt dat in een "*full-potential*"-scenario, waarin vrouwen gelijk aan mannen participeren in de Nederlandse economie, een groei van 100 miljard euro in het bbp kan worden gerealiseerd.[127]

Ten slotte wordt de kern van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan gevormd door de grote maatschappelijke transities op het gebied van klimaat en digitalisering. Voor deze transities is het draagvlak onder burgers voor de voorgenomen maatregelen van groot belang. Om het overheidsbeleid voor deze transities effectief te laten zijn moet er ook in het herstelplan aandacht zijn voor de diversiteit onder burgers en hoe beleid voor verschillende mensen uitpakt.

[123] Emancipatienota 2018-2021
[124] Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' | Publicatie | Kabinetsformatie (kabinetsformatie2021.nl)
[125] Europees Instituut voor Gendergelijkheid, "Gender Equality Index 2021 Report", november 2021.
[126] PWC Gendergelijkheid onder druk door coronacrisis - Duurzaaamheid - Thema's - Actueel en publicaties - PwC
[127] McKinsey report, The power of parity: Advancing gender equality in the Dutch labor market (2018)

De versterkte jongerengarantie
De pandemie heeft ook een forse impact gehad op jongeren in het land. Om deze reden is het belangrijk om er voor te zorgen dat er voldoende mogelijkheden zijn voor jongeren om een baan te vinden, en om zich verder te ontwikkelen. Nederland sluit zich dan ook aan bij de doelstellingen van de versterkte jongerengarantie. Deze jongerengarantie houdt in dat alle jongeren onder de 30 recht hebben op een degelijk aanbod aan werk, opleidingen, leerbanen en stages.[128] Nederland timmert hard aan de weg om deze mogelijkheden verder te stimuleren. In het eerste kwartaal van 2022 waren 338.000 mensen werkloos, wat 3,5 procent van de beroepsbevolking is.[129] Deze werkloosheid neemt al zes kwartalen op rij af.

Om deze positieve ontwikkeling verder kracht bij te zetten behelst het plan belangrijke maatregelen om arbeidsmarktomstandigheden verstevigen, bijvoorbeeld met de maatregelen Nederland Leert Door en Regionale Mobiliteitsteams (RMT's).[130] Ook wordt er geld vrijgemaakt om kwetsbare jongeren in de samenleving te ondersteunen, door bijvoorbeeld leerachterstanden in het primair en voortgezet onderwijs aan te pakken.[131] Deze extra financiële middelen vergroten de kansen van nieuwkomers in het onderwijs, wat zich vertaald naar het vergroten van kansen op het vinden van werk op de langere termijn. Middelen worden ingezet om leerlingen in het laatste jaar van het voortgezet onderwijs te ondersteunen in het afleggen van examens, waarbij leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben meer mogelijkheden krijgen om hun examen succesvol af te leggen. Ten slotte wordt er geïnvesteerd in laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden, om op deze manier de effecten van de pandemie te mitigeren. Dit is specifiek gericht op leerlingen van wie de ouders niet de financiële middelen hebben om deze apparaten aan te schaffen, en levert hiermee een positieve bijdragen aan de positie van kwetsbare jongeren.

Het raadplegingsproces over gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen

Om in de totstandkoming van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan de bijdrage van de maatregelen aan het bevorderen van gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen te waarborgen is er een raadplegingsproces georganiseerd met maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid, inclusie en gelijke kansen voor iedereen. Dit proces omvatte meerdere bijeenkomsten met de maatschappelijke organisaties en de mogelijkheid tot schriftelijke inbreng door belanghebbenden. Details over de opzet van het proces staan in het hoofdstuk over het raadplegingsproces.

Het raadplegingsproces heeft geresulteerd in een constructieve dialoog over gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen in het herstel- en veerkrachtplan. De geconsulteerde organisaties hebben er onder meer op gewezen dat het belangrijk is dat reeds in een vroeg stadium aandacht wordt besteed aan (gender)gelijkheid en diversiteit bij het gehele spectrum aan kabinetsplannen en de begrotingscyclus. Dit zogeheten *gender* of *diversity budgetting* komt neer op een analyse van beleidsvoornemens en budgetten vanuit een gender- en diversiteitsperspectief op alle niveaus van het budgettaire proces en een herstructurering van de inkomstens en uitgaven met de bedoeling de gelijkheid tussen vrouwen en mannen en gelijke kansen voor iedereen te bevorderen. Ter illustratie: grootschalige investeringen in de technologische klimaattransitie kennen het risico bij te dragen aan de ongelijke arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen vanwege de oververtegenwoordiging van mannen in de betreffende sectoren. De keuze voor dergelijke investeringen en daarmee de

[128] De versterkte jongerengarantie, Europese Commissie, https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079&langId=nll
[129] Werklozen, Centraal Bureau voor Statistiek, 2022, https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/werklozen
[130] Een uitgebreide toelichting waarop arbeidsmarktomstandigheden verbeterd worden is opgenomen in onderdeel 4.1 (Versterken van de arbeidsmarkt en een goed pensioen)
[131] Voor een uitgebreide toelichting waarop het onderwijsaanbod verstevigd wordt, zie onderdeel 4.2 (Toekomstbestendig maken van het onderwijs en onderzoek)

ongewenste gevolgen voor de gelijkheid tussen mannen en vrouwen dient bewust te gebeuren en daarbij kan er voor worden gekozen die gevolgen te mitigeren of compenseren. De geconsulteerde organisaties wezen ook op het belang van aandacht voor (gender)gelijkheid en diversiteit bij de ontwikkeling van (specifiek) beleid. Om dit te bereiken adviseren de geconsulteerde organisaties om beleidsplannen voortaan te analyseren met een *ex ante* en *ex post* intersectionele (gender)analyse, zodat duidelijk is hoe het beleid kan bijdragen aan (gender)gelijkheid en kan inspelen op de specifieke behoeften en problemen van verschillende groepen in de samenleving. Met een dergelijke analyse wordt duidelijk welke ongelijkheden er bestaan en hoe de interventies hier invloed op gaan hebben. Hierbij is een intersectionele lens specifiek van belang: het beleid zal bijvoorbeeld een andere impact hebben op vrouwen met diverse culturele achtergronden, met diverse opleidingsniveaus en met of zonder beperking.

Ter illustratie van het belang van een dergelijke analyse werd verwezen naar de maatregel in het herstelplan om leerlingen tijdens de COVID-19-crisis te voorzien van laptops en tablets, zodat zij beter thuisonderwijs konden volgen. De maatregel was vooral gericht op leerlingen wiens ouders niet in staat waren zelf laptops en tablets voor thuisonderwijs aan te schaffen. De geconsulteerde organisaties wezen erop dat een analyse van de specifieke groep voor wie de maatregel bedoeld was zou hebben laten zien dat naast het gebrek aan laptops en tablets voor thuisonderwijs, de leerlingen ook op achterstand zijn gekomen door de onzekere situatie die de COVID-19-crisis voor hen veroorzaakte, bijvoorbeeld omdat hun ouders hun baan verloren door de crisis.

Deze bijdrage uit de consultatie illustreert het eerder genoemde belang van een intersectionele lens op beleid: in veel gevallen zal de groep leerlingen die in aanmerking komen voor een laptop of tablet voor thuisonderwijs overeenkomen met de groep wiens ouders een onzekere sociaaleconomische basis hebben, bijvoorbeeld omdat ze werkzaam zijn in sectoren met een wisselende arbeidsvraag en veel tijdelijke contracten, zoals horeca, schoonmaak en dienstverlening voor de reis- en evenementenbranche. Deze sectoren werden tijdens de COVID-19-crisis hard geraakt, met veel banenverlies tot gevolg. Dat betekent dat voor deze leerlingen de problemen thuis veel verder gaan dan het ontbreken van een laptop en/of tablet voor thuisonderwijs en de maatregel op zichzelf niet altijd zal voorkomen dat er leervertragingen ontstaan.[132]

In het raadplegingsproces is over dezelfde maatregel nog een waardevol gezichtspunt naar voren gebracht. De organisaties die zich inzetten voor de inclusie van mensen met een beperking merkten op dat de maatregel waarbij laptops en tablets ter beschikking werden gesteld om het volgen van thuisonderwijs mogelijk te maken ook aantoonde dat dergelijke middelen normaliter (buiten crisistijd) ontbreken, terwijl mensen met een beperking ook buiten crisistijd belang hebben bij het volgen van onderwijs op afstand. De maatregel toont aldus aan dat er in crisistijd oplossingen worden geboden die voor een specifieke groep burgers eigenlijk altijd gewenst zijn. De organisaties raden dan ook aan om dergelijke maatregelen te laten voortduren, ten behoeve van de participatie en inclusie van mensen met een beperking.

Uit de gedurende het raadplegingsproces ontvangen reacties blijkt opnieuw, zoals aan het begin van dit hoofdstuk is beschreven, dat de burgers in Nederland van elkaar verschillen en er daardoor verschil is in hoe overheidsbeleid voor hen uitvalt. In welke maatschappelijke groep de burgers zich bevinden bepaalt mede hoe zij naar zichzelf, naar anderen en naar de overheid kijken. Voor effectief overheidsbeleid is het van belang goed oog te hebben voor deze diversiteit in de bevolking.

In het raadplegingsproces is ook gewezen op het belang om bij de implementatiefase van het herstel- en veerkrachtplan te monitoren wat de positieve of negatieve gevolgen van beleidsinterventies op

[132] Overigens zijn er tijdens de COVID-19-crisis ook maatregelen getroffen (die niet onderdeel zijn van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan) om de getroffen sectoren te ondersteunen en ontslagen te voorkomen. Daarmee zijn de verschillende maatregelen samen waarschijnlijk erin geslaagd om de schade van de COVID-19-crisis voor deze specifieke groep burgers te beperken.

ongelijkheid is. Bij de uitvoering van de maatregelen in het herstelplan dient rekening gehouden te worden met de verschillen tussen groepen burgers en hun specifieke behoeften.

Tenuitvoerlegging adviezen uit het raadplegingsproces

In het hierboven beschreven raadplegingsproces werd ingebracht dat bij de totstandkoming van beleidsinitiatieven te weinig aandacht is voor de effecten van het beleid voor specifieke groepen burgers. In het raadplegingsproces hebben diverse organisaties derhalve geadviseerd om deze zogenoemde blinde vlek in de beleidsontwikkeling aan te pakken. Het kabinet onderschrijft de toegevoegde waarde van brede welvaart (waar inclusiviteit en gelijke kansen een belangrijk onderdeel van zijn) als integrerend denkkader en instrument voor beleid. Het ministerie van Financiën is dan ook samen met vakdepartementen bezig met het verder integreren van brede welvaart in de begrotingscyclus, zowel in de Miljoenennota als in departementale begrotingen[133]**.** Hierbij valt ook te denken aan concrete indicatoren om inclusiviteit van beleid te monitoren.

In het raadplegingsproces is geconcludeerd dat het ook van belang is om de effecten van het herstelplan op gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen te monitoren, door te kijken naar de effecten van het beleid voor specifieke groepen burgers. Zo kan bijvoorbeeld een maatregel voor het stimuleren van arbeidsparticipatie onbewust en onbedoeld een andere impact hebben op vrouwen met diverse culturele achtergronden of met diverse opleidingsniveaus. Een ander voorbeeld: een maatregel voor het bevorderen van de duurzaamheid van de gebouwde omgeving kan die omgeving onbedoeld minder toegankelijk maken voor mensen met een beperking. Het is van belang om dergelijke onbedoelde beleidseffecten op diversiteit en inclusie beter in beeld te brengen.

Het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan kan een goed startpunt bieden voor het beter monitoren van de effecten van overheidsbeleid voor specifieke groepen burgers. Dergelijke monitoring kan vervolgens leiden tot advies over de manier waarop er bij het ontwikkelen van beleid meer rekening gehouden kan worden met de verschillen tussen mensen en hoe beleid voor hen uitpakt. Het voornemen is zodoende om bij de aanstaande implementatie van het herstelplan een onafhankelijke wetenschappelijke (advies)commissie te vragen om een onderzoeksopzet te schrijven voor het monitoren van de effecten van de hervormingen en investeringen in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan.

Specifieke maatregelen in het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan die gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen bevorderen

Het Nederlandse HVP heeft de ambitie om een bijdrage te leveren aan het verbeteren van de gelijkwaardige participatie van burgers in de Nederlandse samenleving. Het Nederlandse HVP bevat derhalve hervormingen en investeringen die bijdragen aan het bevorderen van inclusie, diversiteit, gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Deze maatregelen omvatten bijvoorbeeld hervormingen en investeringen om arbeidsmarktparticipatie van vrouwen en kwetsbare groepen te ondersteunen. Het HVP bevat ook maatregelen ter verbetering van de toegang tot (online) onderwijs, met inbegrip van bij- en omscholing om in te kunnen spelen op snel veranderende sectoren en bij te dragen aan de groene transitie en digitale transformatie. Ten slotte richt het herstelplan zich ook op investeringen in de gezondheidszorg, arbeidsmarkt en (sociale) huisvesting, waarmee de gelijke kansen voor iedereen ook kunnen worden bevorderd.

Bij het opnemen van de maatregelen in het HVP is er een uitvraag gedaan naar de bijdrage van de maatregel aan gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Dit is gebeurd op basis van een vragenlijst of checklist die is samengesteld in samenwerking met de Directie Emancipatie van het ministerie van OCW. Het doel hiervan was tweeledig. Allereerst was het doel om inzichtelijk te maken hoe de maatregelen zich verhouden tot gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen en hoe een eventuele negatieve impact op deze thema's te mitigeren of compenseren is. Ten tweede had de

[133] Meer informatie over het integreren van brede welvaart in de begrotingscyclus kan worden gevonden in Kamerstuk 2022 34 298, nr. 37.

uitvraag tot doel de bewustwording ten aanzien van deze thema's bij de beleidsmedewerkers bij de verschillende beleidsdirecties en beleidsdepartementen te vergroten. Daarmee staat het onderwerp hopelijk hoger op de agenda bij de totstandkoming van toekomstig beleid. Hiermee kan het HVP de rol van katalysator, als het gaat om gendersensitief en inclusief beleid, worden toegedicht. Helaas moet er wel toegegeven worden dat de uitkomsten van deze uitvraag mager zijn geweest. Dit heeft er alles mee te maken dat het bestaande of incidenteel zelfs reeds uitgevoerde maatregelen betreft en dat systematische, Rijksbrede aandacht voor deze thematiek, langs de lijn zoals eerder beschreven in het huidige beleidsproces op dit moment ontbreekt. De hoop is dat de bewustwording door de uitvraag wel groter is geworden.

Onderwijs

De door de COVID-19-crisis heeft ongelijke gevolgen gehad voor verschillende bevolkingsgroepen. Met name jongeren, laaggeschoolde werknemers en werknemers met een migratieachtergrond werden onevenredig hard getroffen. De gevolgen voor vrouwen, mannen en jongeren zijn verschillend.[134] Zo heeft de COVID-19-crisis een negatief effect gehad op de toegang tot onderwijs, onder meer door ongelijke toegang tot een online leeromgeving en vanwege verslechterde geestelijke gezondheid van leerlingen. Dit heeft gevolgen op lange termijn, zoals lagere niveaus van vaardigheden en onderwijsresultaten, waardoor ongelijkheden in het onderwijs verder worden vergroot. Onderwijs is een belangrijke factor in sociale inclusie en toekomstige economische groei, waardoor het herstel van ongelijkheid in de toegang tot onderwijs van groot belang is om sociale cohesie en kansen voor iedereen te bevorderen.

In het Nederlandse HVP wordt dit onderwerp geadresseerd door meerdere maatregelen op het gebied van onderwijs. Zo wordt in extra hulp voor leerlingen die recent naar Nederland zijn gemigreerd. Deze groep leerlingen is extra kwetsbaar gebleken voor leervertragingen. Daarnaast worden ook leerlingen in hun eindexamenjaar extra ondersteund. Ten slotte is er gedurende de COVID-19-crisis via scholen geïnvesteerd in het bestrijden en voorkomen van leerachterstanden bij leerlingen met verminderde toegang tot een online leeromgeving. Door laptops, tablets en internetverbindingen beschikbaar te stellen zijn deze leerlingen in staat gesteld toch onderwijs te volgen in tijden van schoolsluitingen. Aangezien deze maatregel specifiek is gericht op leerlingen wiens ouders niet de financiële middelen hebben om deze apparaten aan te schaffen heeft deze investering bijgedragen aan toegankelijker en inclusiever onderwijs en onderwijskansen voor iedereen.

Arbeidsmarkt

Op vergelijkbare wijze heeft de COVID-19-crisis een negatief effect gehad op de arbeidsparticipatie van kwetsbare bevolkingsgroepen, zoals jongeren, laaggeschoolde werknemers en werknemers met een migratieachtergrond. In het herstel na de COVID-19-crisis dient derhalve specifiek aandacht te zijn voor het includeren van deze bevolkingsgroepen in het stimuleren van arbeidsparticipatie. In het Nederlandse HVP wordt dit onderwerp geadresseerd door de investering in Regionale Mobiliteits Teams (RMT's), die zich richten op mensen die werkloos zijn of werkloos dreigen te en hen helpen bij het vinden van een nieuwe baan. Deze hulp wordt geboden in de vorm van het opstellen van loopbaanplannen en sollicitatietrainingen, maar ook door het aanbieden van omscholingsprogramma's of andere maatwerkprogramma's die werkzoekenden aan een nieuwe baan helpen. Daarmee zijn de RMT's een aanvulling op de reguliere ondersteuning voor werkzoekenden, omdat ze ook helpen met omscholing naar kansrijke sectoren, nieuwe vaardigheden bij werkzoekenden ontsluiten (daarmee sluit dit programma aan op het 'reskill and upskill' vlaggenschipprogramma van de Europese Commissie) en binnen de RMT's publieke en private partijen met elkaar samenwerken. Door het brede netwerk en de mogelijkheden tot omscholing kunnen de RMT's zodoende ook mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt bereiken. In het programma is onder meer aandacht voor verbeterde arbeidsparticipatie voor mensen met een beperking. Op deze wijze dragen de RMT's bij aan een inclusievere arbeidsmarkt en kansen op

[134] Europees Instituut voor Gendergelijkheid, "Gender Equality Index 2021 Report", november 2021.

arbeidsparticipatie voor iedereen. RMT's zijn tevens een aanvulling op reeds bestaande programma's, aangezien zij zich niet alleen richt op personen met een uitkering, maar ook personen zonder een uitkering. Vrouwen in éénverdienershuishoudens kunnen hier dus ook gebruik van maken en daarmee zal de arbeidsparticipatie onder deze vrouwen worden bevorderd.

Daarnaast bevat het HVP hervormingen waarmee wordt ingezet op het bestrijden van schijnzelfstandigheid onder ZZP'ers. In bepaalde sectoren, zoals de zorg en de schoonmaaksector, werken veel vrouwen die onterecht en ongewenst als zelfstandige worden aangemerkt. De aanpak van schijnzelfstandigheid kan hen ten goede komen.

Digitale transitie

Bij de investering in AINed, het programma op het gebied van artificiële intelligentie, zal worden aangestuurd op het aannemen van meer vrouwelijke onderzoekers in het talentprogramma (Fellowship Grants). Hiervoor gelden streefcijfers voor een gebalanceerde man/vrouw-verhouding (50/50). Daarnaast is het een verplichting om wanneer een beurs aan een man wordt gegeven, de volgende beurs voor een vrouw moet zijn. Dit geldt in ieder geval voor de eerste twee uitgedeelde beurzen. In de subsidieaanvraag voor deze beurs zal een voorwaarde staan dat minimaal 30% van de toewijzingen aan vrouwen moet worden gedaan. Daarnaast geldt de doelstelling om het vrouwelijk leiderschap in AINed projectteams te bevorderen: 15% in 2023, 20% in 2025 en 30% in 2027.

In het investeringsprogramma Quantum Delta NL is ook aandacht voor gendergelijkheid en het stimuleren van vrouwelijke arbeidsparticipatie door het ondersteunen van het vrouwennetwerk Women in Quantum Development (WIQD). Quantum Delta NL voorziet meer dan de helft de inkomsten van WIQD. Dit netwerk heeft onder meer gezorgd voor betere toegang tot kinderopvang voor vrouwelijke onderzoekers en zet zich in voor langjarige aanstellingen voor onderzoekers, zodat het krijgen van kinderen geen belemmering is voor het verkrijgen van onderzoeksopdrachten.

In genoemde investeringen AINed en Quantum Delta NL is derhalve al veel aandacht voor de positie van vrouwen in technische sectoren. Deze aandacht is er ook voor het aandeel vrouwen in technische opleidingen. In veel gemeenten en provincies wordt er met onderwijsinstellingen samengewerkt om meer vrouwen een technische studie te laten volgen. Investeringen in het HVP zoals Nederland Leert Door ondersteunen deze inzet.

De investering in het Nationaal Onderwijslab draagt ook bij aan gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen in de digitale transitie door zich onder meer te richten op de ethische inzet van artificiële intelligentie in het onderwijs. Daarbij zijn ethische kaders, zoals gender- en etnisch neutrale algoritmen, van groot belang, waarvoor aldus aandacht zal zijn in het onderzoeksprogramma. Ten tweede komt in de programmaraad van het Onderwijslab een diverse afvaardiging, waaronder ook een plek zal zijn voor het speciaal onderwijs (voor mensen met een beperking). Daarnaast wordt er ook gekeken hoe Caribisch Nederland kan profiteren van dit lab. In de opzet van het Onderwijslab is vastgelegd dat het lab moet werken met scholen die tezamen een goede representatie vormen van het Nederlandse onderwijs (denk hierbij aan voorloper/achterloper, stad/provincie, scholen met specifieke behoeften (speciaal onderwijs of veel lage sociaaleconomische status *et cetera*), met didactische grondslag of juist religieus *et cetera*). Op deze manier wordt geborgd dat de ontwikkelde producten ten goede kunnen komen aan alle leerlingen in Nederland.

Het Charter Diversiteit

Op het onderwerp diversiteit en inclusie dient het Nederlandse HVP ook aan te sluiten op de praktijk in de Europese Unie. Zo is in 26 EU lidstaten een Charter Diversiteit actief. Het Charter Diversiteit is een richtsnoer voor bedrijven en organisaties, waarmee een bedrijf of organisatie werk maken van het bevorderen van diversiteit en inclusie op de werkvloer. Ook in Nederland bestaat er een Charter Diversiteit en al meer dan 250 Nederlandse bedrijven en organisaties hebben het Charter Diversiteit ondertekend. Dit betekent dat er al een grote groep van Nederlandse (en Europese) organisaties in

zowel de publieke als private sector zich hebben gecommitteerd aan het bevorderen van diversiteit en inclusie in hun organisatie.

In toenemende mate wordt het Charter Diversiteit opgenomen in de voorwaarden van een aanbesteding of subsidieverlening. In zo'n geval wordt het Charter Diversiteit als uitvoeringsvoorwaarde opgenomen, hetgeen betekent dat bedrijven of organisaties die de aanbesteding gegund willen krijgen of aanspraak willen maken op een subsidie het Charter Diversiteit ondertekend dienen te hebben. Bij meerdere maatregelen in het Nederlandse HVP is sprake van een aanbesteding of een subsidieregeling. Bij deze maatregelen wordt, waar dat mogelijk is, ingezet op het opnemen van het Charter Diversiteit als uitvoeringsvoorwaarde. Deze actieve aanmoediging om het Charter Diversiteit te gebruiken zal de inzet van bedrijven en organisaties stimuleren om werk te maken van diversiteit en inclusie.

3.2 Raadplegingsproces

Raadplegingsproces rondom het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan

De totstandkoming van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan begon in het voorjaar van 2021. In afwachting de voortgang van de formatie is toen begonnen met het opstellen van een ambtelijke inventarisatie van mogelijk geschikte maatregelen. Eind 2021 bereikten VVD, CDA, D66 en ChristenUnie overeenstemming over de vorming van een nieuw kabinet. Op basis van de kaders die in het coalitieakkoord van eind 2021 over het herstelplan zijn opgesteld is de totstandkoming van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan voortgezet, hetgeen heeft geresulteerd in een eerste concept van het herstelplan, gepubliceerd op 28 maart. Tijdens het daaropvolgende raadplegingsproces is advies en informatie gezocht van belanghebbenden om zo tot een breed gedragen en goed uitvoerbaar plan te komen.

Hieronder wordt het raadplegingsproces per groep belanghebbenden en op chronologische wijze beschreven, inclusief de wijze waarop de resultaten van het raadplegingsproces zijn meegenomen in het herstelplan.

Raadplegingsproces met medeoverheden, sociale partners en organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen
Sinds de publicatie van het eerste conceptplan van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan op 28 maart 2022 heeft er een proces van raadpleging plaatsgevonden, dat zo breed en inclusief mogelijk is vormgegeven. Zo zijn er onder meer bijeenkomsten georganiseerd met medeoverheden, sociale partners en organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Daarnaast is er een internetconsultatie gepubliceerd waar iedere burger zijn of haar mening en inbreng over en op het eerste concept van het Nederlandse herstelplan heeft kunnen delen.

Medeoverheden
Er zijn verschillende raadplegingsmomenten georganiseerd met de medeoverheden, veelal georganiseerd in samenwerking met de koepelorganisaties, Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), Interprovinciaal Overleg (IPO) en Unie van Waterschappen (UvW). Tijdens deze raadplegingsmomenten is de nadruk gelegd op de haalbaarheid en uitvoerbaarheid van de maatregelen in het herstelplan. Daarnaast is de inbreng van de medeoverheden van waarde geweest voor de afwegingen in het proces om de omvang van het herstelplan in eerste versie (€7,7 miljard) terug te brengen naar de uiteindelijke grootte van de Nederlandse enveloppe uit de Europese herstelfaciliteit (€4,7 miljard). Naast de raadplegingsmomenten hebben de medeoverheden en de koepelorganisaties de mogelijkheid gehad om schriftelijke inbreng te leveren.

Het chronologisch overzicht van de raadplegingsmomenten met de medeoverheden is als volgt:
- Op 30 maart is er een online technische briefing georganiseerd voor medeoverheden ter toelichting op het kort ervoor gepubliceerde eerste concept van het herstelplan.
- Op 19 april heeft er een raadplegingsbijeenkomst plaatsgevonden in het Rotterdamse stadhuis met experts en dossierhouders van gemeenten, provincies en waterschappen. Hierbij waren ook de koepelorganisaties voor de medeoverheden en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aanwezig.
- Op 19 mei heeft er een bestuurlijk overleg plaatsgevonden over het herstelplan. Naast de minister van Financiën sloten hier bestuurders van de koepelorganisaties, wethouders, gedeputeerden en burgemeesters bij aan.

Tijdens de raadplegingsmomenten en in de schriftelijke opmerkingen is waardevolle inbreng voor het herstelplan aangeleverd. Veelal hebben de medeoverheden aangegeven de doelstellingen van het herstelplan te onderschrijven. Gemeenten, provincies en waterschappen ondervinden ook de grote maatschappelijke uitdagingen waar Nederland voor staat, zoals de krapte op de woningmarkt, de stikstofproblematiek en de klimaat- en digitaliseringstransitie. De medeoverheden reageren daarom positief op een groot aantal hervormingen en investeringen die in het herstelplan staan, waaronder

de Woningbouwimpuls, Programma Natuur en Veilige, slimme en duurzame mobiliteit. Ook zijn de medeoverheden positief over subsidieregelingen zoals ISDE en Verduurzaming maatschappelijk vastgoed.

Een aantal medeoverheden heeft suggesties gedaan voor de verbetering van de maatregelen in het eerste concept van het herstelplan. Zo is onder andere aangegeven dat de maatregel Stimulering hybride warmtepompen niet ambitieus genoeg is ten aanzien van het doel van de maatregel, het verduurzamen van de Nederlandse woningen. Onder meer om deze reden is deze maatregel in de nieuwe versie van het herstelplan vervangen door de maatregel Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE). Met ISDE worden subsidies verstrekt aan eigenaar-bewoners voor een breder scala aan duurzaamheidsinvesteringen – naast kleinschalige warmtepompen, gaat het ook om zonneboilers, isolatiemaatregelen en warmtenetaansluitingen.

Een ander aandachtspunt dat de medeoverheden hebben opgebracht in het raadplegingsproces is de noodzaak om zorg te dragen voor voldoende technisch geschoolde mensen voor het realiseren van de groene transitie. Zo vraagt de energietransitie om extra capaciteit bij de installateurs en technische experts, die de techniek achter zonne- en windenergie, energieopslag en verduurzaming van de gebouwde omgeving beheersen. Alleen met voldoende vakmensen kan de klimaattransitie worden gerealiseerd. Gemeenten en provincies spelen een rol bij het opleiden van deze technici[135] en zijn daarmee een schakel in de haalbaarheid en uitvoerbaarheid van de verduurzamingsdoelen die in het herstelplan zijn opgenomen. Ook de waterschappen zijn intensief betrokken bij de klimaattransitie, omdat watermanagement essentieel is in de Nederlandse klimaatadaptatie. In het herstelplan wordt dan ook in meerdere maatregelen steun gegeven aan het zorgdragen voor voldoende vakmensen, onder meer in de investeringen Groenvermogen waterstof en AINed. Ook bevat het herstelplan investeringen in Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) en het programma Nederland Leert Door, die bedoeld zijn om door omscholing en herscholing meer opgeleid personeel beschikbaar te maken in sectoren met een krappe arbeidsmarkt.

In het raadplegingsproces hebben verschillende gemeenten en provincies aangegeven dat het van groot belang is dat zij goed betrokken worden bij de uitvoering van de hervormingen en investeringen die in het herstelplan zijn opgenomen. Zo werd aangegeven dat veel EU-lidstaten een 'top-down' proces hanteren, terwijl juist samenwerking tussen nationale en regionale autoriteiten van belang is voor het succes van de herstelplannen. Een voorbeeld dat hierbij door provincies is genoemd betreft de hervorming van de autobelasting, waarbij de provincies nauw aangesloten wensen te blijven vanwege de budgettaire consequenties en gevolgen voor mobiliteit in de regio. In de uitvoering van de maatregelen in het herstelplan zal er zodoende in samenwerking met de medeoverheden gewerkt worden aan de best mogelijke implementatie.

Organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen
Met de organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen zijn er tevens raadplegingsmomenten georganiseerd. Het doel van de raadpleging van deze maatschappelijke organisaties is om tot een ambitieus herstelplan te komen op het gebied van gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Naast de raadplegingsmomenten, hebben de maatschappelijke organisaties ook schriftelijk hun inbreng geleverd.

Hieronder volgt een chronologisch overzicht van de raadplegingsmomenten met de maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen:

- Op 21 april heeft er een raadplegingsbijeenkomst plaatsgevonden met organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen voor iedereen. Hierbij waren Atria, ECHO, WO=MEN, Ieder(in), Verwey-Jonker Instituut, Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS), de Nationale Jeugdraad (NJR) en de Directie Emancipatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aanwezig.

[135] Op 7 juni 2022 lanceerde de Gemeente Amsterdam een campagne voor meer technisch geschoolde vakmensen: Baan met toekomst - Gemeente Amsterdam

- Op 16 mei heeft er een bestuurlijk overleg plaatsgevonden, waar, naast de minister van Financiën, ook de bestuurders van WO=MEN, Atria, ECHO en experts van Verwey-Jonker Instituut, de Radboud Universiteit, Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) en WOMEN Inc. aansloten om het over het Nederlandse herstelplan te hebben. Dit bleek een constructief overleg waarin de genodigden nuttige inbreng hebben gedeeld om zowel het HVP te verbeteren als het bredere Nederlandse financiële beleid.

Tijdens het raadplegingsproces is er door de maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor gendergelijkheid en gelijke kansen gewezen op het belang om bij de implementatiefase van het herstel- en veerkrachtplan te monitoren wat de positieve of negatieve gevolgen van beleidsinterventies op ongelijkheid is. Bij de uitvoering van de maatregelen in het herstelplan dient rekening gehouden te worden met de verschillen tussen groepen burgers en hun specifieke behoeften. Hiermee zouden potentiële blinde vlekken in beleid geadresseerd kunnen worden. Naar aanleiding van deze inbreng wordt er onderzocht hoe een dergelijke monitoring het beste ten uitvoering kan worden gelegd.

In het raadplegingsproces hebben de organisaties voor gender- en kansengelijkheid aangegeven het positief te vinden dat ze betrokken zijn bij het totstandkomingsproces van het herstelplan, vooral omdat de betrokkenheid van gender- en kansengelijkheid bij de vorming van overheidsbeleid nog niet altijd vanzelfsprekend is. Op het aspect van gender en kansengelijkheid wordt nader ingegaan in het hoofdstuk 'Gendergelijkheid en kansen voor iedereen'.

Sociale partners
Sinds de publicatie van het eerste concept van het Nederlandse herstelplan is het herstelplan meerdere keren besproken in het reguliere overlegstructuur tussen de Rijksoverheid (onder voorzitterschap van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) en de sociale partners. Tijdens de bijeenkomsten op 9 maart, 6 april en 4 mei is de Programmadirectie herstel- en veerkrachtplan van het ministerie van Financiën aanwezig geweest om inbreng op te halen en waar mogelijk vragen te beantwoorden.

Publieke internetconsultatie
Sinds de publicatie van het eerste concept van het Nederlandse herstelplan op 28 maart 2022 tot en met 6 mei 2022 heeft er een publieke internetconsultatie over het herstelplan opengestaan op de webpagina van de Nederlandse overheid voor officiële internetconsultaties (www.internetconsultaties.nl). Met behulp van de sociale media-kanalen van het ministerie van Financiën zijn belanghebbenden en geïnteresseerden geattendeerd op deze consultatie.
In totaal zijn er 38 reactie op de consultatie ontvangen. De reacties komen van een breed scala aan (belangen)organisaties, waaronder meerdere gemeenten, de Fietsersbond, Nederlandse Vereniging Duurzame Energie (NVDE), Ondernemend Nederland (ONL), Koninklijke Binnenvaart Nederland (KBN) en ouderenzorg-organisatie ActiZ.

Onder de reacties die via de internetconsultatie zijn binnengekomen zijn een aantal eensgezinde opmerkingen over het belang van het stimuleren van fietsinfrastructuur, onder meer van de Fietsersbond en enkele gemeenten. Er wordt aangegeven dat maatregelen ter bevordering van fietsgebruik bijgedragen aan de groene transitie, de duurzame ontsluiting van toekomstige woningbouw en aan de actieve mobiliteit. In de internetconsultatiereacties wordt geopperd om het Nationaal Toekomstbeeld Fiets (NTF), gepubliceerd door het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, op te nemen in het herstelplan. Hoewel het NTF op meerdere criteria niet voldoet om te worden opgenomen in het Nederlandse herstelplan, wordt de ontvangen inbreng over het belang van goede fietsinfrastructuur onderschreven en zal het onder de aandacht blijven bij de ontwikkeling van nationaal en regionaal beleid voor duurzame mobiliteit.

Naast de brede internetconsultatie en de specifieke raadplegingsprocessen met medeoverheden, organisaties voor gender- en kansengelijkheid en sociale partners is tijdens het totstandkomingsproces van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan ook actief contact geweest met een verscheidenheid aan belanghebbenden. Er zijn meerdere brieven ontvangen, waarin onder

meer het belang wordt onderstreept van transparantie in de besteding van het Europese herstelfonds, het belang van een goede human capital agenda voor de klimaattransitie en het belang van (financiering van) universitair onderzoek. Ook is er ten behoeve van het totstandkomingsproces van het herstelplan deelgenomen aan een congres over regionale mobiliteit en de woningbouw-opgave, georganiseerd door de Metropoolregio Amsterdam en Bouwend Nederland (Den Haag, 7 april 2022) en een congres van Women in Quantum Development over gendergelijkheid in de wetenschappelijke onderzoekswereld van quantum technologie (Amsterdam, 3 mei 2022).

3.3 Audit en controle, uitvoering en complementariteit

Introductie

Het monitoren, de controles en de audits op de uitgaven van de Herstel- en Veerkracht Faciliteit (HVF) worden ingezet om de financiële belangen van de Europese Unie te beschermen. Nederland zal passende maatregelen nemen om de financiële belangen van de Europese Unie te beschermen. In het herstel- en veerkrachtplan (HVP) worden de maatregelen opgesteld en deze zijn in overeenstemming met zowel het toepasselijke Unierecht[136, 137] als nationale recht[138].

In dit hoofdstuk wordt toegelicht hoe het HVP aansluit op het Nederlandse systeem van monitoring, control en audit. Hierbij wordt ingezoomd op het voorkomen, opsporen en rechtzetten van corruptie, fraude en belangenconflicten bij het gebruik van de financiële middelen die afkomstig zijn vanuit de HVF. Het controle- en auditsysteem volgt uit de vereisten van de HVF-verordening[139] en het Financieel Reglement[140].

In het hoofdstuk wordt ingegaan op:

1) De uitgangspunten voor het HVP controle- en auditsysteem.
2) De taak- en verantwoordelijkheidsverdeling.
3) Rapportages, tools en datasystemen voor mijlpalen, doelstellingen en beheersverklaringen.
4) Het voorkomen, opsporen en rechtzetten van dubbele financiering.
5) Het voorkomen, opsporen en corrigeren van fraude.

1. Uitgangspunten voor het HVP controle- en auditsysteem

De Minister van Financiën is op grond van de Comptabiliteitswet 2016[141] verantwoordelijk voor het bevorderen van de doelmatigheid van het financieel beheer van het Rijk. De Ministers en de colleges zijn uit hoofde van artikel 3.3 van de CW 2016[142] verantwoordelijk voor een doelmatig, rechtmatig, ordelijk en controleerbaar financieel beheer. Daarbij zijn de Ministers op grond van artikel 4.1 van de CW 2016[143] verantwoordelijk voor onder andere het ontwikkelen, vaststellen, uitvoeren en het erop toezien van het beleid en de bedrijfsvoering. Op basis hiervan wordt het controle- en auditsysteem voor het HVP vormgegeven.

De beleidsdirecties en de directies FEZ zijn verantwoordelijk voor de rechtmatige besteding van de HVF-gelden en het correct functioneren van de beheers- en controlesystemen van de maatregelen uit het HVP. De mijlpalen en doelstellingen voor de maatregelen uit het HVP zullen terugkomen in de jaarplannen van de beleidsdirecties binnen de diverse ministeries. Middels interne rapportage zal de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen worden gemonitord. Hierdoor zijn de beleidsdirecties primair verantwoordelijk voor het behalen van de mijlpalen en doelstellingen en het bewaken van het monitoringsproces. De directies Financieel Economische Zaken (FEZ) van de diverse ministeries houden toezicht op de beleidsdirecties met betrekking tot de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen en het monitoringsproces.

---

[136] Zie Richtlijn (EU) 2017/1371 van het Europees Parlement En De Raad van 5 juli 2017 betreffende de strafrechtelijke bestrijding van fraude die de financiële belangen van de Unie schaadt
[137] Zoals uiteengezet in artikel 22, lid 1 van de HVF-verordening
[138] Zie Comptabiliteitswet 2016
[139] Zie Verordening (EU, Euratom) 2018/1046 van het Europees Parlement en de Raad van 18 juli 2018 tot vaststelling van de financiële regels van toepassing op de algemene begroting van de Unie
[140] Zie Verordening (EU) 2021/241 van het Europees Parlement en de Raad van 12 februari 2021 tot instelling van de herstel- en veerkrachtfaciliteit
[141] Zie Artikel 4.11 Comptabiliteitswet 2016
[142] Zie Artikel 3.3 van de Comptabiliteitswet 2016
[143] Zie Artikel 4.1 van de Comptabiliteitswet 2016

De Auditdienst Rijk (ADR) zal na benoeming door de verantwoordelijke minister optreden als auditautoriteit voor het HVP, bouwend op haar expertise als auditautoriteit voor de Europese structuurfondsen en haar krachtens de wet vastgelegde taak, zoals vastgelegd in artikel 2.37 en 2.38 van de CW 2016[144] het Besluit Auditdienst Rijk[145] en Verordening inzake onafhankelijkheid accountants[146].

De rapportages over de HVF-middelen zullen meelopen met het reguliere verantwoordingsproces en de reguliere verantwoordingsstukken. De Tweede Kamer zal hiermee geïnformeerd worden over de voortgang van de HVP-maatregelen middels een separate HVP-bijlage in de jaarverslagen. De jaarverslagen vormen daarmee de basis en zullen, vergezeld door de managementverklaring en de samenvatting van audits, gebruikt worden voor de jaarlijkse betaalverzoeken. Hiermee wordt transparantie van de bestedingen geborgd. De verantwoordingsvoorschriften voor het HVP zullen worden opgenomen in de Regeling rijksbegrotingsvoorschriften (RBV)[147].

2.Taak- en verantwoordelijkheidsverdeling

In het Nederlandse systeem van control en audit wordt gebruik gemaakt van de *three lines of defence*.[148] Zie hieronder een visualisatie voor het model in de context voor het HVP, aan de hand daarvan zal de taak- en verantwoordelijkheidsverdeling worden toegelicht.

Figuur 1: Three lines of defence (HVP)

Het coördinerend orgaan voor het herstel- en veerkrachtplan: programmadirectie HVP

De centrale programmadirectie bij het Ministerie van Financiën zal algemene richtlijnen uitvaardigen aan de betrokken beleidsdepartementen waaraan minimaal dient te worden voldaan op het gebied

[144] Zie artikel 2.37 en 2.38 van de Comptabiliteitswet 2016: https://wetten.overheid.nl/BWBR0039429/2018-01-01
[145] Zie Besluit Auditdienst Rijk. Besluit van 19 juni 2018, nr. 2017001795. Te raadplegen op https://wetten.overheid.nl/BWBR0041159/2018-07-18
[146] Zie Verordening inzake onafhankelijkheid accountants (wetten.nl - Regeling - Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten - BWBR0034652 (overheid.nl))
[147] Zie Regeling Rijksbegrotingsvoorschriften. Te raadplegen op https://rbv.rijksfinancien.nl/voorschriften/2020/regeling/510591
[148] The IIA's three lines model – An update of the Three Lines of Defense (2020)

van controle en audit, ongeacht de uitvoerder van het project. De programmadirectie is daarmee systeemverantwoordelijk en voert regie op de verantwoording van de HVF-middelen. De interne controle op de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen, en de bescherming van de financiële belangen van de Unie, zullen zo veel mogelijk steunen op bestaande nationale control en audit structuren en kan daarom verschillen naargelang de partij die de projecten uitvoert. Ongeacht de partij die de investering/hervorming uitvoert dient, alvorens de eerste betaling vanuit de begroting is voldaan, de leidende ambtenaar van het betreffende departement waar de projectmanager deel vanuit maakt en de voor het project bevoegde minister(s) te attesteren dat de interne controle conform de richtlijnen is, dat er geen dubbele financiering is en er maatregelen zijn voorzien om de sommen terug te vorderen indien deze oneigenlijk worden gebruikt.

De gegevens van elk project dienen geaggregeerd te worden door een coördinerende entiteit – de programmadirectie HVP. De programmadirectie verzamelt de gegevens, voert een aantal coördinerende taken uit, zoals het verzamelen en rapporteren over de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen en het indienen van het betaalverzoek samen met de summary of audits, en begeleidt de betrokken departementen en beleidsdirecties bij het opzetten van beheersmaatregelen vereist door de HVF. De programmadirectie draagt daarmee systeemverantwoordelijkheid over de coördinatie en de monitoring van het plan, zoals ook zal worden beschreven in het organisatiebesluit.[149]

Gezien de hierboven beschreven rol en verantwoordelijkheid, is de programmadirectie het logisch contactpunt richting de EC en wordt aldus de positie van de *national cost coordinator* daar belegd. Er zal één keer per jaar een betalingsverzoek worden ingediend, in samenloop met de reguliere verantwoordingscyclus van de Rijksuitgaven. De programmadirectie streeft ernaar in Q1 een verzoek in te dienen voor het voorgaande jaar. De rapportages (*summary of audits*) worden verzameld door de programmadirectie HVP en samen met een *management declaration* verzonden aan de EC als onderdeel van de rapportageverplichtingen en de betalingsverzoeken. De templates voor deelverklaringen en andere rapportage-eisen (zie sectie 3) zullen vanuit de programmadirectie ontwikkeld worden en gebruikt worden om tot een uniforme rapportagestructuur te komen. Hierbij wordt er zo veel als mogelijk rekening gehouden met de verschillende interne planning & control cycli van departementen.

Om haar rol als systeemverantwoordelijke voor de coördinatie en het monitoren van het HVP goed uit te kunnen oefenen staat de programmadirectie in nauw contact met de beleidsdirecties alsmede de directies FEZ. Hiermee kunnen potentiële onregelmatigheden in een vroeg stadium ontdekt worden en kan er tijdig actie worden ondernomen voor adequate rapportage richting onder andere de Europese Commissie en/of de Minister van Financiën en de betreffende verantwoordelijke minister.

1e lijn: verantwoordelijkheden van de beleidsdirectie

In navolging van het *three lines of defense*-model is de eerste lijn eigenaar en verantwoordelijk voor het behalen van de doelstellingen, het uitvoeren en beheren van processen en risico's van beleid en de uitvoering binnen de gestelde kaders. Voor het HVP is dit de beleidsdirectie van het departement waar de betreffende maatregel onder valt.

Het departement waaronder een beleidsdirectie valt is het eerste aanspreekpunt voor de maatregelen uit het HVP en verantwoordelijk voor de deelverklaring en bijbehorende rapportageplichten. In de basis betekent dit dat elke betalingsaanvraag die via de programmadirectie wordt ingediend bij de HVF-faciliteit moet worden vergezeld door deelverklaringen. De deelverklaring bestaat uit een managementverklaring en een samenvatting van audits die is getekend door de hoogste ambtenaar van het ministerie en de bevoegde minister, inclusief een verklaring dat er bij de maatregelen van dat ministerie geen dubbele financiering is. Ook moet er een overzicht worden gegeven van alle andere financieringsbronnen die worden gebruikt voor de realisatie van het project en moet het

[149] Zie Organisatiebesluit ministerie van Financiën, artikel 41.0a. Programmadirectie Herstel- en Veerkrachtplan

departement bevestigen dat de noodzakelijke maatregelen inzake anti-corruptie en belangenvermenging werden toegepast.

De beleidsdirecties zullen ook het contactpunt zijn in de HVP-verantwoording voor de departement-specifieke FEZ-directies en het contactpunt wat betreft de voortgang van de maatregelen met betrekking tot de uitgevoerde mijlpalen en doelstellingen voor de HVP-programmadirectie.

De procedure van meldingen kan per departement verschillend zijn vastgelegd in werkprocessen en de meldingen worden door de ADR getoetst in het kader van de systeemaudit. Om consistentie en betrouwbaarheid in de gegevens van de maatregelen uit het HVP te waarborgen, zullen vanuit de programmadirectie HVP specifieke templates worden opgesteld.

Zelfstandige bestuursorganen (ZBO's), agentschappen en (publieke) ondernemingen

De uitvoer van sommige maatregelen wordt gedaan door zelfstandige bestuursorganen (ZBO's), agentschappen en publieke ondernemingen. De beleidsdirecties van de departementen blijven wel primair verantwoordelijk voor het behalen van de mijlpalen en doelstellingen. De bevoegde beleidsdirecties dienen te verifiëren of deze instellingen beschikken over een intern controlesysteem dat voldoende zekerheid biedt dat ze beschikt over alle in de context van het HVP benodigde informatie. Deze informatie dient volgens een vooraf gedefinieerde template gerapporteerd te worden aan het coördinerend orgaan voor het HVP en aan de auditautoriteit bevoegd voor de audit.

De bepalingen voor ZBO's worden toegelicht in de Kaderwet zelfstandige bestuursorganen.[150] Voor agentschappen is deze vastgelegd in de Regeling agentschappen.[151] De beleidsdirectie, en specifiek de projectverantwoordelijke, zal garant staan voor de interne controlemaatregelen bij de ZBO's en Agentschappen en middels een verklaring verzekeren dat deze voldoen aan de vereisten in het kader van het HVP.

Voor de projecten uitgevoerd door publieke (zoals de NS of ProRail) of private ondernemingen, wordt voor de financiering voorzien dat de beleidsdirectie de middelen pas overmaakt aan deze entiteiten als de projectmanager van de betreffende maatregel hierom verzoekt. Voor elke betalingsaanvraag dient de verantwoordelijke voor de onderneming en de bevoegde minister te attesteren dat de gevraagde middelen kaderen binnen het HVP-investeringsproject en dat er geen dubbele financiering is. Ook dienen ze een overzicht te geven van alle financieringsbronnen die worden gebruikt voor de realisatie van het project en te bevestigen dat de noodzakelijke maatregelen inzake anti-corruptie en belangvermenging zijn toegepast. Er dient tevens in deze betalingsaanvraag te staan dat de terugbetaling van de middelen wordt gegarandeerd als er wordt vastgesteld dat er misbruik was van de middelen.

2e lijn: verantwoordelijkheden van de directies FEZ van de ministeries

De tweede lijn geeft invulling aan het risicogericht toezicht door het uitvoeren van de taken van governance, risicomanagement en compliance binnen het eigen domein (bedrijfsvoering, financieel en personeel). De tweede lijn ondersteunt, adviseert, coördineert en ziet toe of de eerste lijn haar verantwoordelijkheden neemt. De directies FEZ van de beleidsdepartementen hebben ook de rol van concerncontroller. In deze rol heeft de directie FEZ het overkoepelende toezicht op de rechtmatigheid en doelmatigheid van beleid en beheer, zonder te treden in de verantwoordelijkheid van andere directies. Ook heeft de directie FEZ een signalerende en aanjagende rol in het risicomanagementproces naar de andere directies binnen de tweede lijn.

Het toezicht en de controle op de uitgaven vallen onder de directe verantwoordelijkheid van de directies FEZ. Dit zal lopen via de reguliere departement-specifieke interne *planning & control* (P&C) cyclus, waarin de doelmatigheid en doeltreffendheid van het beleid en de ingezette middelen worden onderzocht en gecontroleerd. De tweedelijns controle van de directies FEZ is in het Besluit FEZ van

[150] Zie Kaderwet zelfstandige bestuursorganen (wetten.nl - Regeling - Kaderwet zelfstandige bestuursorganen - BWBR0020495 (overheid.nl))
[151] Zie Regeling agentschappen (wetten.nl - Regeling - Regeling agentschappen - BWBR0040286 (overheid.nl))

het Rijk[152] geregeld. FEZ-directies hebben de administratieve capaciteit en ervaring om het control en toezicht uit te voeren. Het personeelsbestand van de directies FEZ bestaat uit financiële experts, die veelal interne opleidingen hebben gevolgd over overheidsfinanciën.

Voor de HVF-middelen zal de verantwoording worden opgenomen in een aparte bijlage in het departementaal jaarverslag. Deze bijlage zal als basis dienen voor rapportages richting de Commissie, en het Nederlands Parlement op een transparante en eenduidige manier periodiek informeren. De beleidsverantwoordelijke ministers leggen daarmee direct verantwoording af over de uitgaven van de middelen, die gedekt worden door HVP-middelen en de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen. Er komt hiermee een directe relatie tussen beleids- en begrotingsverantwoordelijkheid, wat een positieve uitwerking heeft op de controlemechanismes. Het debat over rechtmatige- en doelmatige besteding van HVP-middelen kan hiermee op een transparante manier plaatsvinden tussen het Parlement en de beleidsverantwoordelijke ministers.

3e lijn: verantwoordelijkheden van de Auditdienst Rijk

De derde lijn wordt vervuld door de ADR. De ADR geeft aanvullende zekerheid over het in control zijn op gebied van bedrijfsvoering en beleid door het uitvoeren van onderzoeken. Dit wordt gedaan in de vorm van een accountantsoordeel op een object van onderzoek bij de departementale jaarverslagen door de ADR die tevens worden gebruikt voor de samenvatting van audits die wordt meegezonden met betalingsverzoeken. Het uitgangspunt voor de controleaanpak van de auditautoriteit is de Nederlandse accountants standaard[153], artikel 127 van de verordening (EU, Euratom) 2018/1046 van het Europees Parlement en de Raad[154] en artikel 77 van de verordening (EU) 2021 van het Europees Parlement en de Raad.[155]

De ADR wordt aangewezen als de auditautoriteit voor het HVP, in lijn met haar wettelijke verantwoordelijkheden en verantwoordelijkheden voor auditwerkzaamheden voor de Europese structuurfondsen.[156] De ADR zal, conform de reguliere nationale systematiek, systeemcontroles uitvoeren op de HVP-bijlages die additioneel zullen worden opgenomen. Hiermee kunnen de steekproeven aansluiten bij de vereisten uit de HVF-verordening en zal er informatie verkregen worden in hoeverre de relevante controles doeltreffend zijn in het kader van monitoren en uitvoeren van mijlpalen en doelstellingen (M&D's).

De ADR zal hier in een separate auditstrategie nader op ingaan met een tweeledig doel:

1. Redelijke zekerheid te verkrijgen dat de regelingen voor toezicht en uitvoering voor het betrokken plan volledige, nauwkeurige en betrouwbare gegevens opleveren voor de in het plan omschreven indicatoren. Bij de controles moet worden nagegaan of er doeltreffende controles worden toegepast voor het verzamelen, samenvatten, aggregeren en rapporteren van de desbetreffende gegevens, en/of de gerapporteerde gecompileerde cijfers overeenstemmen met de brongegevens.
2. Redelijke zekerheid te verkrijgen dat het gecontroleerde interne controlesysteem van de departementen waarborgt dat de middelen overeenkomstig alle toepasselijke voorschriften zijn beheerd en dat de systemen in staat zijn gevallen van belangenconflict, corruptie, fraude en

[152] Besluit FEZ van het Rijk bevat de wettelijke organisatie en taken van directies FEZ (wetten.nl - Regeling - Besluit FEZ van het Rijk - BWBR0041910 (overheid.nl))

[153] NV COS 240 De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten.

[154] Zie Verordening (EU, Euratom) 2018/1046 Van Het Europees Parlement En De Raad
van 18 juli 2018 tot vaststelling van de financiële regels van toepassing op de algemene begroting van de Unie, tot wijziging van Verordeningen (EU) nr. 1296/2013, (EU) nr. 1301/2013, (EU) nr. 1303/2013, (EU) nr. 1304/2013, (EU) nr. 1309/2013, (EU) nr. 1316/2013, (EU) nr. 223/2014, (EU) nr. 283/2014 en Besluit nr. 541/2014/EU en tot intrekking van Verordening (EU, Euratom) nr. 966/2012

[155] Zie Verordening (EU) 2021/1060 Van Het Europees Parlement En De Raad van 24 juni 2021
houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds Plus, het Cohesiefonds, het Fonds voor een rechtvaardige transitie en het Europees Fonds voor maritieme zaken, visserij en aquacultuur en de financiële regels voor die fondsen en voor het Fonds voor asiel, migratie en integratie, het Fonds voor interne veiligheid en het Instrument voor financiële steun voor grensbeheer en visumbeleid

[156] Staatsblad 2018, 218 | Overheid.nl > Officiële bekendmakingen (officielebekendmakingen.nl)

dubbele financiering te voorkomen, op te sporen en te corrigeren. De reikwijdte van de systeemaudits zou de werking van de door de lidstaten opgezette systemen bestrijken en verder gebaseerd zijn op de in de verordening vastgestelde wettelijke voorschriften.

Gedurende de uitvoering van het plan zullen er regelmatig en tijdig systeemaudits worden uitgevoerd met het oog op de opstelling van de samenvatting van de audits, om bij te dragen aan de adequate planning en selectie van de gegevensgerichte controles.

Een eerste stap in de auditstrategie is dan ook het uitvoeren van een baseline-check op de datasystemen voor mijlpalen en doelstellingen op de eerste en tweede lijn zodat verdenkingen van dubbele financiering en/of belangenconflicten al in een vroeg stadium geïdentificeerd kunnen worden. Deze check wordt op dit moment reeds door de Auditdienst Rijk voorbereid.

De gegevensgerichte controles van de wettigheid en de regelmatigheid door de lidstaten in het kader van het HVP omvatten audits van de nauwkeurigheid van de opgegeven mijlpalen en doelstellingen op het gebied van investeringen en hervormingen. Naast de gegevensgerichte controles van de wettigheid en regelmatigheid worden ook gegevensgerichte controles uitgevoerd om na te gaan of aan de voorwaarden van goed financieel beheer is voldaan. De ADR zal daarmee, via de beleidsdirecties en de departement-specifieke directies FEZ'en, gegevenscontroles uitvoeren en zorgdragen dat de rapportages in lijn zijn met het Financieel Reglement van de Unie en het beschermen van de financiële belangen van de Unie.

Er wordt gebruik gemaakt van een tweeledige toetsing. Dat wil zeggen een gelijktijdige controle van de mijlpalen en doelstellingen en van de voorwaarden van goed financieel beheer die voldoen aan de toepasselijke wetgeving van de Unie en van de lidstaten. Dit waarborgt dat bij het gebruik van middelen voor maatregelen die door de faciliteit worden gesteund fraude, corruptie, belangenconflicten en dubbele financiering voorkomen wordt en dat er geen ernstige inbreuken zijn op de verplichtingen uit hoofde van de gesloten financierings- en leningsovereenkomsten.

In de samenvatting van de audits, die samen met de betalingsverzoeken moeten worden ingediend, brengt de ADR verslag uit over de verrichte auditwerkzaamheden en beschrijft de ADR de geconstateerde zwakke punten in het beheers- en controlesysteem en de eventueel getroffen corrigerende maatregelen. Eventuele corrigerende maatregelen zullen geënt zijn op het verbeteren van de werking van de beheers- en controlesystemen en zullen een herhaling van de geconstateerde systemische zwakke punten moeten voorkomen. Ernstige ontdekte onrechtmatigheden worden gemeld in de *management declaration*.

De belangrijkste taken van de ADR in het kader van de HVF zijn daarbij:

- Beoordeling van het interne beheers- en controlesysteem en de opvolging ervan door de beheersautoriteiten;
- Audits op projecten;
- Beoordeling correctheid en betrouwbaarheid van gerapporteerde mijlpalen en streefdoelen;
- Verificatie van de beheersverklaring en samenvatting van audits, alsook het aanleveren van een auditopinie.
- De rapportering wordt aangeleverd aan de minister van Financiën, specifiek aan de programmadirectie voor het herstel- en veerkrachtplan.

In de audits zal de audit autoriteit nagaan of:

- De afgesproken doelstellingen en bijhorende mijlpalen daadwerkelijk zijn bereikt;
- De onderliggende acties vrij zijn van wezenlijke onregelmatigheden;
- De acties niet worden beïnvloed door dubbele financiering, bijvoorbeeld door andere Europese fondsen.

4e lijn: externe audit door de Algemene Rekenkamer

De Algemene Rekenkamer (AR) verricht als onafhankelijk extern orgaan onderzoek naar de effecten, de kosten, de doelmatigheid en de doeltreffendheid van het gevoerde beleid. De AR legt hierover verantwoording af aan de Staten-Generaal. Omdat de AR haar rapporten ook richt aan de verantwoordelijke ministers, kan de AR ook worden gezien als een vierde lijn waaruit informatie komt ter evaluatie en versterking van de interne beheersing. Het staat de AR, als onafhankelijk orgaan, vrij om onderzoek te doen naar de HVP-maatregelen.

Schematische weergave van relevante actoren en (wettelijke) taakstelling

Tabel 1: Schematische weergave van relevante actoren en (wettelijke) taakstelling

Onderdeel	Rol
Ministerie van Financiën	Systeemverantwoordelijkheid om de doelmatigheid van financieel beheer te bevorderen (Artikel 4.11 Comptabiliteitswet 2016) in het kader van het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan, waarbij het uitgangspunt is dat de ministeries en de colleges zelf verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van hun financieel beheer.
Programmadirectie herstel- en veerkrachtplan (HVP), Ministerie van Financiën	De programmadirectie HVP is verantwoordelijk voor de coördinatie van het opstellen van een Nederlands herstel- en veerkrachtplan, en is in die rol verantwoordelijk voor een doelmatig, rechtmatig, ordelijk en controleerbaar financieel beheer. De programmadirectie is, als systeemverantwoordelijk orgaan, ook verantwoordelijk voor het borgen van deze uitgangspunten bij de betrokken departementen. In haar rol als coördinator is de programmadirectie HVP tevens verantwoordelijk voor de rapportage en monitoring richting de Europese Commissie.
Minister	Eindverantwoordelijk voor een doelmatig, rechtmatig, ordelijk en controleerbaar financieel beheer voor het betreffende ministerie (CW artikel 3.3 en 4.1).
Verantwoordelijke beleidsdirectie	Verantwoordelijk voor het opstellen, coördineren, sturen en bewaken van het rapportageplichten in het kader van het herstel- en veerkrachtplan. Daarbij verantwoordelijk voor het beleid omtrent misbruik en oneigenlijk gebruik van middelen die onder de verantwoordelijkheid van de betreffende beleidsdirectie valt/vallen (CW artikel 4.1).
Directie Financieel Economische Zaken (FEZ)	FEZ is verantwoordelijk voor de financieel-beleidsmatige toets op de ontwerpregelingen met financiële gevolgen voor het Rijk, de bijbehorende risicoanalyse en het houden van toezicht op het begrotingsbeheer en financieel beheer (Besluit FEZ artikel 4).
Auditdienst Rijk (ADR)	Verantwoordelijk voor het onderzoek in opdracht van het Ministerie van Financiën naar de verantwoording en het beheer van middelen uit de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit (Besluit ADR artikel 3). Verantwoordelijk voor de auditstrategie van het herstel- en veerkrachtplan en de *summary of audits*. De opdracht voor de auditautoriteit is opgenomen in artikel 77 van de verordening (EU) 2021 van het Europees Parlement en de Raad[157]
Algemene Rekenkamer (AR)	Onderzoekt het begrotingsbeheer, het financieel beheer, de materiële bedrijfsvoering, de daartoe bijgehouden administraties alsmede de verantwoording daarover aan de Staten-Generaal (CW artikel 7.12). Is als onafhankelijk orgaan niet verplicht om onderzoek te doen naar HVP-maatregelen.

3. Rapportages, tools en datasystemen voor mijlpalen, doelstellingen en beheersverklaringen

Halfjaarlijks zal er gerapporteerd worden op de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen en de monitoringsindicatoren zoals zal worden vastgesteld in de *Operational Arrangement*. Het uitgangspunt voor de betaalverzoeken is jaarlijks. Conform de HVF-verordening zal dit worden

[157] Zie Verordening (EU) 2021/1060 Van Het Europees Parlement En De Raad van 24 juni 2021
houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds Plus, het Cohesiefonds, het Fonds voor een rechtvaardige transitie en het Europees Fonds voor maritieme zaken, visserij en aquacultuur en de financiële regels voor die fondsen en voor het Fonds voor asiel, migratie en integratie, het Fonds voor interne veiligheid en het Instrument voor financiële steun voor grensbeheer en visumbeleid

vergezeld met een summary of audits van de auditautoriteit (ADR) en een *management declaration* die, op basis van deelverklaringen van de verschillende ministeries en namens het kabinet, ondertekend zal worden door de minister van Financiën.

De rapportages richting de Nederlandse Tweede Kamer en de Europese Commissie zullen worden gebaseerd op een separate HVP-bijlage in de begrotingen, jaarverslagen en jaarrekeningen om zo inzichtelijk te maken wat de status is van de HVP-gerelateerde mijlpalen en doelstellingen per departement. De basis van de informatie, die aansluit bij de nationale praktijk, zal worden omgezet/aangevuld voor wat betreft specifiekere rapportage-eisen rondom de mijlpalen en doelstellingen, monitoringsindicatoren en auditrappoten (incl. dubbele financiering risico's voor Europese middelen).

Rapportagetools voor (financiële) administratie
Als het Nederlandse HVP is goedgekeurd, wordt een nieuwe uitgavencategorie in het Interdepartementaal Budgettair Overleg Systeem (IBOS) gemaakt. Alle uitgaven aan HVP-investeringen en hervormingen, die in de begrotingen worden opgenomen, krijgen deze nieuwe categorie mee. Hierdoor zijn de uitgaven apart te monitoren door de FEZ-en en de ADR, als auditautoriteit. De middelen zullen op de departementale begrotingen waar de maatregelen onder vallen blijven staan. Wijzigingen in de begrotingstanden van middelen worden door de beleidsdirecties bij de directies FEZ aangeleverd en ingevoerd in IBOS. Via het informatiebeheersysteem (dit kan per departement en/of uitvoeringsorganisatie wisselen), zoals SAP, worden de mijlpalen en doelstellingen voor het HVP nader gedocumenteerd en bijgehouden. Beide systemen worden gebruikt voor het reguliere begrotings- en financiële beheer. In IBOS worden de begrote standen en mutaties hierop weergeven, in SAP staan bovendien de gerealiseerde standen weergegeven.

Het is van belang dat alle informatie over de voortgang van de mijlpalen en doelstellingen op een uniforme manier worden aangeleverd bij de programmadirectie zodat deze makkelijk verwerkt kan worden in FENIX. Het staat de beleidsdepartementen vrij om systemen te gebruiken die al bij hen bekend zijn, of het beste werken voor hen. Uiteindelijk dient vanuit die systemen de informatie via een uniform Excel template aangeleverd te worden bij de programmadirectie. Deze kan vervolgens de informatie overzetten in FENIX. Op die manier vindt er een uniforme manier van rapportage plaats over de voortgang van mijlpalen en doelstellingen.

Beheersverklaring en single point of contact

Per maatregel wordt een beheersverklaring opgesteld door de verantwoordelijke beleidsdirectie. Hierin staat een beschrijving van de voortgang op de mijlpalen en doelstellingen en de verklaring dat de financiële belangen van de Unie geborgd zijn. De directeur van deze directie tekent de verklaring en zet deze door naar de verantwoordelijke Directeur-Generaal (DG). Vervolgens zal de DG deze verklaring, met mogelijke andere verklaringen die onder de verantwoordelijkheid van het Directoraat-Generaal vallen, ondertekenen en doorzetten naar de Secretaris-Generaal (SG) van dat departement. De SG zal dan, in samenwerking met de directeur FEZ, de departementale beheersverklaring ondertekenen. Op die manier vindt er een eerstelijnscontrole plaats door FEZ op de juistheid van de informatie uit de beheersverklaring. Onder de departementale beheersverklaring vallen alle maatregelen en doelstellingen waarvoor dat departement verantwoordelijk is.

Vervolgens aggregeert de programmadirectie de ondertekende beheersverklaringen vanuit de departementen, inclusief de uniforme beschrijving van de voortgang op mijlpalen en doelstellingen. De departementale beheersverklaringen worden nogmaals gecontroleerd op volledigheid door de programmadirectie, alvorens ze worden samengevoegd tot een algemene beheersverklaring. De algemene beheersverklaring zal getekend worden door de minister van Financiën. Deze zal samen

met de *summary of audits* en een betaalverzoek tweejaarlijks naar de Europese Commissie worden gezonden.

Met betrekking tot de implementatie van de HVP-rapportagevereisten zal er per departement een vast aanspreekpunt (*single point of contact)* komen bij de directie FEZ. Deze persoon heeft kennis van het HVP en de vereisten daaromtrent. Op die manier kan de programmadirectie snel schakelen over zaken als de rapportage eisen, het beschermen van de financiële belangen van de Unie en *compliance* eisen. Aangezien departementen verschillende rapportagesystemen gebruiken, en daarmee de contactpersoon dichter bij de uitvoering en de relevante beleidsdirecties staat, kan de contactpersoon snel schakelen en wordt op deze manier de kennis van de beleidsdirectie en de directie FEZ het beste geborgd.

4. Het voorkomen, opsporen en rechtzetten van dubbele financiering

Het Nederlandse HVP bevat weinig maatregelen waarbij cofinanciering plaatsvindt. In het bijgevoegde *Finance and Costing* onderdeel van het plan is te vinden voor welke maatregelen dit wel het geval is. Qua synergie met de andere Europese (structuur)fondsen zal er per maatregel toegelicht worden of dit van toepassing is en zo ja, op welke manier.

Dubbele financiering is niet toegestaan voor de financiering van de maatregelen. Nederland zal daarom, in overeenstemming met de criteria van de HVF-verordening, dubbele financiering via andere Europese fondsen en de nationale begroting voorkomen. Nederland zal dit doen door bij het indienen van het HVP inzichtelijk te hebben bij welke maatregelen cofinanciering plaatsvindt, en uit te splitsen welke middelen worden ingezet voor de verschillende mijlpalen en doelstellingen. Er zal extra controle plaatsvinden op deze maatregelen door zowel de beleidsdirecties, directies Financieel Economische Zaken (FEZ) en de Auditdienstrijk (ADR), als auditautoriteit. Hieronder zal dat verder worden toegelicht.

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen van dubbele financiering ligt bij de beleidsdirecties, aangezien zij de beheersautoriteit van de maatregel zijn. De meeste projecten worden rechtstreeks geïnitieerd door beleidsverantwoordelijke directies. Dit garandeert de transparantie van de financieringsbronnen op dit niveau. Voor de concrete opstart van elk project zal er een financieringsfiche gevraagd worden en een verklaring op erewoord van projectverantwoordelijke dat er geen dubbele financiering is. Deze laatste verplichting geldt ook voor projecten die uitbesteed worden aan een externe partner. De beleidsdirecties leveren de informatie aan over de mogelijkheid tot cofinanciering voor hun maatregelen. Wanneer er cofinanciering plaatsvindt bij een maatregel, zal de beleidsdirectie uitleggen welk deel van de maatregel gefinancierd wordt door het HVP, en welk ander deel door een ander fonds. Dit voorkomt dat dezelfde onderdelen van de maatregel via andere subsidieaanvragen gefinancierd worden.

Zo wordt het inzichtelijk voor welke maatregelen er een risico bestaat dat dubbele financiering plaats kan vinden. Op basis van deze informatie kunnen er risicoanalyses worden uitgevoerd. Alle uiteindelijke begunstigden dienen op regelmatige basis een geactualiseerd overzicht te geven van andere externe financieringsbronnen, buiten het HVP, die ze ontvangen als entiteit en zullen dit registreren in hun boekhouding in relatie tot alle maatregelen waar ze betrokken bij zijn. Ze moeten toestaan dat de controle-instanties, zoals de beleidsdirecties en de ADR, toegang krijgen tot alle benodigde informatie. Dit dient expliciet te worden opgenomen in de subsidiebesluiten of andere (wettelijke) basissen die de financieringsstromen regelen.

Uit de contracten die beleidsdirecties sluiten met de uiteindelijke begunstigden dient inzichtelijk te worden voor welke onderdelen de begunstigden middelen ontvangen vanuit het HVP, en voor welke onderdelen middelen uit andere middelen. De directies FEZ zullen op basis van deze informatie eerstelijns control uitvoeren om ervoor te zorgen dat de uiteindelijke begunstigden geen dubbele

financiering ontvangen vanuit het HVP en andere fondsen. Bovendien zal de informatie over deze verschillende aspecten centraal worden bijgehouden per ministerie en gecommuniceerd worden naar het coördinerende orgaan voor het herstel- en veerkrachtplan.

De Auditdienst Rijk (ADR) zal hierin als interne auditor optreden, en kan op basis van de beschikbare informatie en risicoanalyses overgaan tot het uitvoeren van audits bij de maatregelen waar cofinanciering plaatsvindt. De basis van de informatie voor deze audits is de (financiële) informatie over en van de uiteindelijke begunstigden en de beneficial owners van de maatregelen. Uit deze informatie moet blijken dat zij niet voor dezelfde onderdelen van de maatregel middelen ontvangen hebben uit zowel het HVP, als andere Europese fondsen of subsidies.

De informatie over deze verschillende aspecten wordt centraal bijgehouden per ministerie en zal via extracten van hun datasystemen, gecommuniceerd worden naar het coördinerende orgaan voor het herstel- en veerkrachtplan.

ARACHNE en Financial Transparency System
Het Nederlandse HVP zal gebruik maken van Arachne. Het instrument helpt fouten en onregelmatigheden bij projecten, begunstigden, contracten en contractanten te voorkomen en op te sporen. Tijdens de selectie en goedkeuring van specifieke projecten helpt Arachne bij de identificatie van risico's op belangenconflicten, niet-naleving van de voorschriften inzake staatssteun of de operationele, administratieve en financiële capaciteit van bedrijven om door de Europese Unie medegefinancierde verrichtingen uit te voeren. Er is momenteel relatief weinig ervaring binnen Nederland met het gebruik van Arachne. Tijdens de implementatie van het HVP zal er gebruikt gemaakt worden van de guidance en technische assistentie van de Europese Commissie. Op die manier kunnen de beleidsdirecties, directies FEZ en de programmadirectie HVP kennis op doen van de mogelijkheden en het gebruik van Arachne.

Het Financial Transparancy System (FTS) maakt het mogelijk om financiële informatie van EU financieringen en (structuur)fondsen in te zien. Dit datasysteem maakt het mogelijk om analyses uit te voeren, en inzichtelijk te maken waar EU middelen uit andere fondsen aan besteed worden. Hiermee kan duidelijk worden waar mogelijke dubbele financiering plaats kan vinden tussen het HVP en andere Europese (structuur)fondsen. Tijdens de implementatie van het HVP zo zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van deze databases, waar mogelijk in combinatie met andere databases zoals bijvoorbeeld Kohesio.

5. Het voorkomen, opsporen en corrigeren van fraude

Lidstaten moeten alle nodige stappen ondernemen om fraude en onregelmatigheden met Europese middelen, zoals de Herstel- en Veerkracht Faciliteit, effectief te voorkomen, op te sporen en te bestraffen. Onregelmatige bedragen dienen teruggestort te worden aan de EU-begroting (artikelen 310 en 325 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, VWEU). Uit hoofde van effectiviteit en efficiency zal de fraudeorganisatie ten behoeve van HVP zoveel mogelijk de reeds bestaande Nederlandse processen volgen. Deze paragraaf licht het Nederlands Fraudebeleid & gedragscode en de Nederlandse fraude actoren, inclusief bijbehorende taken en verantwoordelijkheden, toe.

Fraudebeleid & gedragscode

Onder het Nederlands fraudebeleid valt niet alleen de wijze waarop fraudebestrijding en handhaving (inclusief preventie) en het toezicht daarop is vormgegeven, maar ook fraudeaanpak in de praktijk. Daarnaast omvat het (rechtmatigheids-)controles die niet specifiek vallen onder fraudebeleid, maar uiteindelijk wel kunnen leiden tot stempel fraudeur. Het beleid geeft handvatten aan het personeel om vast te stellen wat fraude is en hoe hiermee dient te worden omgegaan. Het Nederlands

fraudebeleid richt zich op preventie, detectie, monitoring & sancties (responsief). Tot preventie behoren de volgende relevante elementen:

Tone at the top

Tone at the Top is de zichtbare bereidheid van het overheidsbestuur om in de besluitvorming waarden en normen te laten prevaleren. De richtlijnen hoe te handelen zijn opgenomen in de Code goed openbaar bestuur[158]. De code beschrijft hoe een overheidsbestuur hoort te werken. De code is gemaakt om de professionaliteit en betrouwbaarheid van het openbaar bestuur in Nederland te vergroten.

Creëren fraudebewustzijn

Door middel van opleidingen en cursussen wordt het fraudebewustzijn van de betrokken medewerkers vergroot. Intern kunnen opleidingen/seminars gevolgd worden aan de Rijksacademie, daarnaast kunnen medewerkers externe opleidingen en seminars volgen. Vaak wordt dan gebruik gemaakt van opleidingen van universiteiten en seminars/ workshops van beroepsorganisaties, zoals de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants.

Meldpunten
Binnen de Rijksoverheid zijn voor Europese fondsen verschillende meldpunten. Voor klokkenluiders is de instantie het Huis voor klokkenluiders[159] opgericht. Het Huis voor klokkenluiders richt zich daarmee op alle werkenden in Nederland, zowel binnen de overheid als het bedrijfsleven. Ook is er specifiek voor burgers de Fraudeheldesk[160] opgericht. De Fraudehelpdesk adviseert fraudeslachtoffers en verwijst hen naar de juiste instantie. Daarnaast maakt de Fraudehelpdesk burgers en bedrijven bewust van fraude-risico's en geeft zij praktische tips over hoe zij die risico's kunnen beperken.

Gedragscode Integriteit Rijk

Belangrijk binnen fraudebeheer betreft de integriteit van het personeel. De Gedragscode Integriteit Rijk (GIR)[161] geeft een overzicht van de belangrijkste Rijksbrede afspraken op het gebied van integriteit. Daarnaast biedt de gedragscode een houvast bij het maken van afwegingen en het nemen van beslissingen. De code geldt voor iedereen die voor het Rijk werkt. Door middel van een bij wet verplichte eed, zweert of belooft de ambtenaar dat hij zich aan de gedragscode- regels houdt.

De fraudebestrijdingscoördinatiedienst (AFCOS)
De fraudebestrijdingscoördinatiedienst (AFCOS) is in Nederland gepositioneerd binnen de Douane dienstonderdeel van het Ministerie van Financiën. De AFCOS in Nederland is een deskundigennetwerk dat de nodige expertise kan inbrengen. Dit multidisciplinaire netwerk deelt zijn kennis en ervaring ten dienste kunnen stellen in alle stadia van de fraudebestrijdingscyclus met de departementen die gebruik maken van Europese Fondsen. Zo verzorgt het Ministerie van Financiën samen met het Ministerie van Justitie en Veiligheid de advisering van bewindspersonen en wordt een fraudebeleid in samenspraak met alle betrokken actoren opgesteld, geëvalueerd en bijgewerkt onder begeleiding van het Ministerie van Financiën. De AFCOS zal voor het HVP een centrale rol hebben in de fraude coördinatie en in nauw contact staan met de relevante uitvoeringsorganisaties.

Het Irregularity Management System (IMS)
De ZBO's, agentschappen en/of uitvoeringsorganisatie gelieerd aan de beleidsmaatregel in het HVP

[158] Zie Nederlandse code voor goed openbaar bestuur (Brochure: Nederlandse code voor goed openbaar bestuur | Brochure | Rijksoverheid.nl)
[159] Zie de website van het Huis voor Klokkenluiders: Home | Huisvoorklokkenluiders
[160] Zie de website van de fraudehelpdesk: Home - Fraudehelpdesk
[161] Zie Gedragscode Integriteit Rijk: Gedragscode Integriteit Rijk | Richtlijn | Rijksoverheid.nl

hebben als eerste zicht op vermoedens van fraude en zijn dan ook verantwoordelijk voor het melden in het digitale systeem van de Europese Commissie, genaamd Irregularity Management System. Het Irregularity Management System (IMS) wordt gebruikt als het digitale systeem in geval van onrechtmatigheden of twijfelgevallen van fraude. Het HVP streeft hiermee aan te sluiten aan de bestaande structuren rondom fraudebestrijding in het kader van Europese middelen. De ZBO's, agentschappen en/of uitvoeringsorganisatie gelieerd aan de beleidsmaatregel in het HVP krijgen toegang tot het Irregularity Management System (IMS) en dienen een melding te maken in geval van onrechtmatigheden of twijfelgevallen van fraude. Na melding in het IMS-systeem is de uitvoeringsorganisatie (en de beleidsdirectie in het verlengde ervan) verantwoordelijk voor de vervolgstappen (bijv. nader onderzoek, terugvorderen, boete opleggen, melden aan OM) en dient deze ook te rapporteren in IMS.

3.4 Communicatie

Achtergrond

In artikel 26(2) van de herstel- en veerkrachtfaciliteit verordening staat dat lidstaten zorgen voor zichtbaarheid van de financiering vanuit deze EU-faciliteit. Dat moet gebeuren via coherente, effectieve en gerichte informatie aan meerdere doelgroepen, waaronder de media en het publiek. Dat betekent ook dat de EU-lidstaten in hun nationale plan een communicatiestrategie opnemen om hier invullen aan te geven.

De lidstaten worden verzocht in hun strategie de volgende elementen op te nemen:

- Bekendheid geven aan de bijdrage van het herstel- en veerkrachtfaciliteit aan het herstel van Europa na de coronapandemie, met specifieke aandacht voor vergroening en digitalisering;
- Vermelden bij alle communicatieactiviteiten op project- en lidstaatniveau dat de financiering (mede) tot stand is komen door de Europese Unie in het kader van NextGenEU;
- Communiceren over de definitieve goedkeuring van de nationale plannen en de realisatie van de daarbij horende mijlpalen;
- Opzetten van een website met informatie over het nationale plan;
- Aangeven van de projecten waar nadruk op gelegd kan worden in de communicatie.

Communicatiestrategie

Communicatiedoelen
Nederland streeft in zijn communicatie naar de realisatie van de volgende doelen:

- Bekendheid met de achtergronden en doelstellingen van de herstel- en veerkrachtfaciliteit;
- Bekendheid met de inhoud van en het proces rondom het nationale herstel- en veerkrachtplan.

Doelgroepen
Communicatie richt zich vooral op inhoudelijk betrokken stakeholders en het algemeen publiek.

Communicatiemiddelen
Voor de communicatie over het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan worden alle beschikbare middelen ingezet. Hierbij wordt gekozen voor een geïntegreerde aanpak. Dezelfde boodschap of ontwikkeling wordt daarmee op meerdere kanalen geplaatst zodat deze communicatieve uitingen elkaar versterken.

- Publiciteit/nieuwsmedia: Op het moment dat er nieuws te melden is rondom het Nederlandse plan wordt waar mogelijk ingezet op publiciteit. In de afgelopen periode is dat bijvoorbeeld gebeurd rondom de publicatie en verzending naar het Nederlandse parlement van de eerste conceptversie van het Nederlandse plan door middel van achtergrondbriefings, persberichten en interviews. Deze proactieve aanpak wordt ook gehanteerd in aankomende jaren.
- Social media: Via de accounts van ministers en ministeries op Twitter, LinkedIn en Instagram wordt specifieker ingezet op het bereiken van het algemeen publiek en de inhoudelijk betrokken stakeholders. Een belangrijk doel van deze inzet betreft kennisdeling, bijvoorbeeld tijdens het proces van goedkeuring en de realisatie van mijlpalen. Rondom de publicatie van de eerste conceptversie van het Nederlandse plan is bijvoorbeeld ingezet op visuals om het proces van goedkeuring inzichtelijk te maken. Ook is de consultatie met stakeholders via social media onder de aandacht gebracht. Ook in de aankomende jaren zal specifieke (visuele) content ontwikkeld blijven worden om bij te dragen aan het bereiken van de communicatiedoelen.
- Website: Op de pagina www.rijksoverheid.nl/financienEU komt een aparte pagina voor de faciliteit en de inhoud en ontwikkelingen rondom het Nederlandse plan. Deze website is het

basisplatform voor alle communicatie-uitingen, omdat hier alle officiële documenten, belangrijke ontwikkelingen en resultaten worden vermeld.

Overig:

- Binnen de afspraken met projecten die via de herstel- en veerkrachtfaciliteit en het Nederlandse plan financiering ontvangen, wordt gewerkt aan afspraken over de vermelding van de rol van de EU in het kader van de HVF en NextGenEU.
- Binnen de Nederlandse communicatie over het nationale herstel- en veerkrachtplan wordt gekeken naar accenten die kunnen worden gelegd en op welke wijze samenwerking met de Europese Commissie daar aan kan bijdragen.

Resultaten
Eens per jaar worden de resultaten van de communicatie gemeten door middel van mediaoverzichten en de cijfers op social media en de website. Aan de hand daarvan wordt gekeken in hoeverre de communicatiedoelen worden gerealiseerd en wat eventuele aanvullende acties zijn.

Bijlage 1: DNSH-zelftoetsen

Maatregel 1.1H1: Hervorming energiebelasting

Klimaat en digitaal

Het doel van de maatregelen in de energiebelasting is om het gebruik van aardgas duurder te maken en het gebruik van elektriciteit goedkoper. Bedrijven en huishoudens worden zo gestimuleerd om meer energie te besparen en om over te stappen op klimaatvriendelijkere technieken, zoals een warmtepomp. De extra CO2-reductie van deze maatregelen wordt ingeschat op enkele Mtonnen in 2030. Deze inschatting is gebaseerd op het studiegroeprapport "Bestemming Parijs: Wegwijzer voor klimaatkeuzes 2030, 2050". Een preciezere berekening is op dit moment nog niet mogelijk omdat het wetsvoorstel (en de exacte tariefaanpassingen) nog wordt uitgewerkt. Daarnaast is het lastig om alleen het effect van de energiebelasting te duiden, omdat de energiebelastingmaatregelen ook interacteren met andere beleidsmaatregelen (door interactie-effecten kan het uiteindelijke CO2-effect hoger of lager uitvallen). Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.

DNSH-zelftoets

- Het doel van de energiebelasting is om enerzijds een efficiënter energieverbruik te stimuleren en anderzijds de overstap naar duurzamere energiebronnen te bevorderen.
- Op dit moment wordt voor het grootste gedeelte van het verbruik elektriciteit zwaarder belast dan aardgas, terwijl elektriciteit in zichzelf een schonere en duurzamere energiebron is dan aardgas. Elektriciteit zal als energiebron richting 2030 bovendien steeds schoner worden door de groei van hernieuwbare energie (met name zonne- en windenergie).
- Door het afschaffen van het verlaagde tarief glastuinbouw, het afschaffen van de vrijstelling voor mineralogische en metallurgische procedés en het beperken van de inputvrijstelling voor wkk's wordt de grondslag in de energiebelasting verbreed en gaan met name meer energieverbruikers in de glastuinbouwsector en industrie energiebelasting betalen. Deze (grote) energieverbruikers krijgen hierdoor een grotere prikkel om minder energie te verbruiken.
- Daarnaast wordt met de tariefaanpassingen de belasting op aardgas verhoogd en de belasting op elektriciteit in de eerste, tweede en derde verbruiksschijf juist verlaagd. Dit maakt verduurzamingsopties (zoals een warmtepomp) financieel veel rendabeler.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	**Simpele rechtvaardiging** als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	
2. Klimaatadaptatie		x	
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	
4. Circulaire economie		x	
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	

Maatregel 1.1H2: Invoering en aanscherping CO_2 heffing industrie

Klimaat en digitaal

Het betreft een hervorming waarvoor geen kosten worden meegenomen in het HVP dus *tagging* is niet nodig.

DNSH-zelftoets

- Het doel van de maatregel is om de transitie naar een klimaatneutrale industrie te bevorderen en daarmee de CO2 uitstoot te reduceren. De heffing stimuleert innovatie en de toepassing van nieuwe technieken waarbij het reductiepotentieel van de industrie en het groeipotentieel van emissiearme technieken wereldwijd wordt vergroot. Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.
- De heffing sluit goed aan bij de HVF-prioriteiten: klimaat en de groene transitie. Het is een hervorming die erop is gericht is broeikasgassen in de industrie te verminderen en de toepassing van innovatie en nieuwe technieken in de transitie te bevorderen. Daarom dragen de maatregel en de in het coalitieakkoord overeengekomen aanscherping direct bij aan de groene transitie.
- De maatregel is direct gerelateerd aan de inspanningen van de Nederlandse regering over de LSA doelen voor 2019 en 2020 te halen; specifiek 2019-3 en 2020-3; die gaan over de groene transitie, het garanderen van emissiereductie en het stimuleren van private investeringen in groene innovatie.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel is gericht op het reduceren van broeikasgasemissies door de Nederlandse industrie
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel bevordert zodanige technische verandering van de industrie dat er niet langer broeikasgasemissies ontstaan.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel ontmoedigt indirect de verbranding van fossiele brandstoffen. Daarmee wordt stikstofvorming en luchtvervuiling tegengegaan.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	Verminderde stikstofuitstoot bevordert de biodiversiteit en ecosystemen.

Maatregel 1.1H3: Verhoging tarief vliegbelasting

Klimaat en digitaal

- De luchtvaartemissies in Nederland (gebaseerd op de in Nederland verkochte brandstoffen voor internationale luchtvaart) bedragen naar verwachting 14 Mton in 2030. Op dit moment hebben we geen gedetailleerde inschatting van het effect van fiscale maatregelen op de NEC's. De reductie van NOx, SO2, NH3, PM2.5 emissies is een positief neveneffect van onze fiscale maatregelen.
- De vliegbelasting heeft tot gevolg dat vliegen vanaf Nederlandse luchthavens duurder wordt. Eerdere studies naar de vliegbelasting in haar huidige vorm geven aan dat in scenario's zonder capaciteitsrestricties sommige reizigers kunnen afzien van reizen, anderen zullen een andere vervoerswijze kiezen, weer anderen zullen uitwijken naar buitenlandse luchthavens en een deel zal blijven vliegen.[162]
- De effecten van een verdrievoudiging van de vliegbelasting zijn naar verwachting op korte termijn relatief beperkt. Op Schiphol is er sprake van knellende capaciteitsrestricties, waardoor de vliegbelasting slechts de meeropbrengsten afromen. Ook is de verwachting dat met de verhoogde vliegbelasting capaciteit knellend blijft, waardoor er in de praktijk geen verminderde vraag zal zijn.
- Een verhoging van de vliegbelasting draagt wel bij aan fiscale vergroening en het streven van het kabinet om belasting te heffen op wat we als samenleving niet willen (vervuiling) dan op wat we wel willen (werken, ondernemen). Het internationale vliegverkeer wordt niet belast met brandstofaccijns, en er wordt geen btw geheven. De concurrentiepositie van het vliegtuig ten opzichte van de trein en de bus wordt hierdoor versterkt. De verhoogde vliegbelasting zorgt ervoor dat deze in fiscale zin ongelijke behandeling verbetert.
- Verder speelt de aantrekkelijkheid van de internationale trein een belangrijke rol. Een ticketbelasting met een vlak tarief leidt tot relatief hoge kosten voor vluchten op korte afstanden. Ervan uitgaande dat die kosten zich vertalen in de ticketprijzen, wordt het zo aantrekkelijker om van de trein gebruik te maken. Dit effect wordt naar verwachting versterkt door de verhoging van het vlakke tarief.
- De verhoging van de vliegbelasting zorgt er daarnaast voor dat de maatschappelijke kosten beter worden meegenomen in de prijzen van het vliegverkeer. De externe milieukosten, zoals de CO2-uitstoot, de lokale milieueffecten en geluidhinder, worden hiermee beter verdisconteerd in de prijs. Consumenten en bedrijven worden daardoor bewuster van de maatschappelijke kosten van de vervuiling die met vliegen samenhangt.
- Ten behoeve van het wetsvoorstel (voor de verhoging van het tarief) zullen de beleidseffecten nader in kaart worden gebracht door een extern onderzoeksbureau.

DNSH-zelftoets

- De vliegbelasting is een fiscale vergroeningsmaatregel.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele DNSH-rechtvaardiging) als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op en heeft geen voorzien negatief effect op dit DNSH-onderdeel

[162] CE Delft, Economische- en Duurzaamheidseffecten Vliegbelasting: doorrekening nieuwe varianten, april 2019.

2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel zorgt ervoor dat vliegen duurder wordt, waardoor andere (schonere) vervoersmodaliteiten financieel aantrekkelijker worden.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op en heeft geen voorzien negatief effect op dit DNSH-onderdeel
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op en heeft geen voorzien negatief effect op dit DNSH-onderdeel
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op en heeft geen voorzien negatief effect op dit DNSH-onderdeel
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft hier geen betrekking op en heeft geen voorzien negatief effect op dit DNSH-onderdeel

Maatregel 1.1H4: Hervorming autobelastingen

Klimaat en digitaal
Het betreft een fiscaal vergroeningspakket dat bij zal dragen aan het realiseren van het klimaatdoel in de sector mobiliteit.

DNSH-zelftoets
De mrb-plus is een klimaatmaatregel en heeft naar verwachting geen negatieve effecten op het milieu.

Het afbouwen van de bpm-vrijstelling voor ondernemers heeft een positief klimaateffect. De mate is mede afhankelijk van de marktontwikkeling van emissievrije - en van fossiele bestelauto's . Ook dient er rekening te worden gehouden met gedragseffecten. Zo zal een deel van de populatie langer blijven doorrijden met een fossiele bestelauto.

Uit eerste doorrekeningen met model van bestelauto markt blijkt dat afbouw vrijstelling zeer effectief is in termen van overstappen van ondernemers naar een elektrische bestelauto. Dit leidt zowel tot minder CO2-uitstoot als een verbetering van de luchtkwaliteit. Een ander deel van de ondernemers rijdt juist wat langer met hun fossiele bestelauto door maar het negatieve effect op de luchtkwaliteit is minder groot dan het positieve effect op de luchtkwaliteit van de overstap naar EV. Er is daarmee een verbetering van de nieuwe situatie ten opzichte van de huidige situatie.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele DNSH-rechtvaardiging) als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	Zie bovenstaand
2. Klimaatadaptatie		x	Zie bovenstaand
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	Zie bovenstaand
4. Circulaire economie		x	Zie bovenstaand
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	Zie bovenstaand
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	Zie bovenstaand

Maatregel 1.1I1: Wind op Zee

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
028	Hernieuwbare energie: Wind	100%	40%

DNSH-zelftoets

Deze maatregel bestaat uit drie sub maatregelen:

(1) Borgen van de scheepvaartveiligheid

(2) versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem

(3) Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land

Indien nodig wordt de beantwoording van de DNSH doelstellingen uitgesplitst per sub maatregel.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.				
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is		Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	Windenergie heeft een milieu- of klimaat-coëfficiënt van 100% in de richting van de DNSH-milieudoelstelling, zoals vastgesteld volgens het passende steunverleningsgebied in annex VI van de HVF-verordening (nr. 28). De sub maatregel is noodzakelijk voor inpassing van windenergie, omdat er rekening dient te worden gehouden met de scheepvaart op de Noordzee en hun veiligheid. Bij het uitvoeren van de sub maatregel zal klimaatneutraliteit (in 2030) een doelstelling zijn.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem		X	Windenergie heeft een milieu- of klimaat-coëfficiënt van 100% in de richting van de DNSH-milieudoelstelling, zoals vastgesteld volgens het passende steunverleningsgebied in annex VI van de HVF-verordening (nr. 28). Deze sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op de mitigatie van klimaatverandering, omdat het zich richt op het beschermen en versterken van het ecosysteem op de Noordzee.
	Een goede inpassing van de		X	Windenergie heeft een milieu- of klimaat-coëfficiënt van 100% in de richting van de DNSH-milieudoelstelling, zoals vastgesteld volgens het passende steunverleningsgebied

	stroomaansluiting op het land			in annex VI van de HVF-verordening (nr. 28). De sub maatregel is noodzakelijk voor inpassing van windenergie en heeft verder geen of een insignificante impact op de mitigatie van klimaatverandering.
2. Klimaatadaptatie	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	De sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op de doelstelling. Windenergie draagt bij aan de energietransitie naar duurzame energie. De sub maatregel is noodzakelijk om de inpassing van windenergie mogelijk te maken. Bij het uitvoeren van de sub maatregel zal klimaatneutraliteit (in 2030) een doelstelling zijn.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem		X	De sub maatregel zal mogelijk een substantiële bijdrage leveren aan de adaptie aan klimaatverandering, aangezien het zich richt op het beschermen en versterken van het ecosysteem en daarbij ook rekening kan houden met het mitigeren van negatieve effecten op het ecosysteem.
	Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land		X	De sub maatregel is noodzakelijk om de inpassing van windenergie mogelijk te maken en heeft verder geen of een insignificante impact op de adaptie aan klimaatverandering.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	De sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op het duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen. De scheepvaart maakt reeds gebruik van de Noordzee. Door de komst van windparken is de noodzaak om het maritiem verkeer te regelen en zo de scheepvaartveiligheid te borgen toegenomen. Dit zal echter niet tot een ander gebruik van de Noordzee door de scheepvaart leiden.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem		X	De sub maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling op grond van artikel 12 van de Taxonomieverordening. Met deze sub maatregel zal de toestand van aquatische ecosystemen worden beschermd en verbeterd, wat substantieel bijdraagt aan het bereiken of in stand houden van de goede milieutoestand van de Noordzee.
	Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land		X	De sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op het duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen, aangezien het zich richt op de natuur op het land en het verbeteren van de woon- en leefomgeving in het gebied.
4. Circulaire economie	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	Bij de aanschaf van middelen, zal men zich inspannen voor circulaire initiatieven (Green Deal Zeevaart, Binnenvaart en Havens van het Ministerie van Infrastructuur en

				Waterstaat, 2019). Hierdoor kan deze sub maatregel mogelijk een substantiële bijdrage leveren aan de transitie naar een circulaire economie.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem			De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de circulaire economie. De sub maatregel richt zich namelijk op ecologische verbeteringen.
	Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land			De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de circulaire economie. De sub maatregel richt zich namelijk op het faciliteren van de goede inpassing van de opgewekte windenergie aan land. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het verbeteren van de leefomgeving van bewoners in de buurt van een aansluitingspunt op land door het creëren van meer groen, natuur en afscherming van de energietransitie projecten.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	De sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op de preventie van verontreiniging. Conform de afspraken binnen het klimaatakkoord zullen de Rijksrederij en de Kustwacht inzetten op een klimaatneutrale bedrijfsvoering (en vloot) in 2030, wat verontreiniging door de gebruikte schepen zal beperken.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem		X	De sub maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling op grond van artikel 14 van de Taxonomieverordening, aangezien een versterking van het Noordzee-ecosysteem zal bijdragen aan het verbeteren van het niveau van water- en/of bodemkwaliteit waarbij de ongunstige effecten op het milieu worden beperkt.
	Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land		X	De sub maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling op grond van artikel 14 van de Taxonomieverordening, aangezien er meer groen/natuur zal worden gecreëerd rondom de aanlandlocaties, wat de bodemkwaliteit kan verbeteren en ongunstige effecten op het milieu zal beperken.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen	Borgen van de scheepvaartveiligheid		X	De sub maatregel heeft geen of een insignificante impact op de bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen, omdat het slechts de veiligheid van de reeds bestaande scheepvaart zal borgen. Het zal daardoor ook geen extra schade verrichten, maar de status quo handhaven.
	Versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem		X	De sub maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling op grond van artikel 15 van de Taxonomieverordening, omdat het zal zorgen voor natuurversterking en soortenbescherming in de Noordzee.

				Daarnaast zullen er aanvullende natuurherstelmaatregelen worden genomen binnen en buiten Natura 2000-gebieden.
	Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land		X	De sub maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling op grond van artikel 15 van de Taxonomieverordening door middel van een ecologisch impulspakket voor de Waddenzee en het creëren van groen/natuur bij de aanlandlocaties.

Maatregel 1.1I2: Groenvermogen waterstof

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
032	Demonstratiefaciliteiten: Overige vormen van hernieuwbare energie (waaronder geothermische energie)	100%	40%
022	Onderzoeksprogramma: Onderzoeks- en innovatieprocessen, technologieoverdracht en samenwerking tussen ondernemingen gericht op de koolstofarme economie, veerkracht tegen en aanpassing aan klimaatverandering	100%	40%
01	Human capital agenda: Bijdragen aan groene vaardigheden en banen en de groene economie	100%	0%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele DNSH-rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel 'draagt substantieel bij' aan de DNSH-milieudoelstelling, op grond van artikel 10 van de Taxonomieverordening. Voorstel moet op de lange termijn juist aardgas gaan vervangen door groene waterstof. We waterstof geproduceerd door de ondersteunde projecten zal voldoen aan de Richtlijn 2018/2001 en de onderliggende wet- en regelgeving (gedelegeerde handelingen) en eisen gelijkwaardig aan de SDE++ (SA.53525 (2020/N)) en verminderen daardoor praktisch 100% van de uitstoot tijdens hun levenscyclus.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de DNSH-milieudoelstelling. Voorstel is niet gericht op adaptatie processen
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de DNSH-milieudoelstelling. Water is grondstof voor groene waterstofproductie. Ook zal water voor koeling worden gebruikt.

4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de DNSH-milieudoelstelling. Voorstel is gericht op waterstofproductie en toepassing, en gaat ook over CO2 omzetten.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging	x		De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de DNSH-milieudoelstelling. Waterstof als duurzaam alternatief voor fossiele brandstoffen en grondstoffen draagt bij aan de bestrijding van milieuvervuiling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificant impact op de DNSH-milieudoelstelling. Voorstel heeft geen directe impact op biodiversiteit.

Maatregel 1.1I3: Energietransitie binnenvaart, project ZES

Klimaat en digitaal

Klimaatcoëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
074	Clean urban transport rolling stock	100%	40%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	**S**impele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel draagt 100% bij aan de DNSH-milieudoelstelling aangezien het een reductie van broeikasgasemissie bewerkstelligd.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel draagt substantieel bij aan de DNSH-milieudoelstelling: d.m.v. minder broeikasgasuitstoot, stikstofuitstoot, minder fijnstof, en minder geluidsemissies wordt de druk op water en marine hulpbronnen verminderd.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel draagt substantieel bij aan de DNSH-milieudoelstelling: minder stikstofuitstoot, minder fijnstof, en minder geluidsemissies.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel draagt substantieel bij aan de DNSH-milieudoelstelling: d.m.v. minder broeikasgasuitstoot, stikstofuitstoot, minder fijnstof, en minder geluidsemissies wordt de druk op biodiversiteit en ecosystemen verminderd.

Maatregel 1.1I4: Luchtvaart in transitie

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
022	Programmalijn 4: Onderzoeks- en innovatieprocessen, technologieoverdracht en samenwerking tussen ondernemingen gericht op de koolstofarme economie, veerkracht tegen en aanpassing aan klimaatverandering	100%	40 %
027	Programmalijn 2A, 2B: Steun voor ondernemingen die diensten verrichten die bijdragen aan een koolstofarme economie en veerkracht tegen de klimaatverandering, met inbegrip van bewustmakingsmaatregelen	100 %	40 %

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	**S**impele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering			Draagt 100% bij aan de klimaatdoelstelling en draagt volgens de taxonomieverordening ook significant bij aan artikel 10 van de Taxonomieverordening. De maatregel levert namelijk een bijdrage aan klimaatneutrale luchtvaart, namelijk door schone of klimaatneutrale mobiliteit te bevorderen onder 10(1)(c) van de Taxonomieverordening.
2. Klimaatadaptatie			Er is geen of een insignificante bijdrage aan klimaatadaptatie.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen			De maatregel heeft geen of een insignificant effect op deze doelstelling. Er is dus geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling.
4. Circulaire economie			Er is geen of een insignificante impact op deze milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging			Draagt volgens de taxonomieverordening artikel 14 significant bij, omdat ontwikkeling van duurzame ultra-efficiënte demonstratievliegtuigen met

			doorbraaktechnologie voor waterstofaandrijving, materialen en systemen zorgt voor een vermindering, van vervuilende emissies in de lucht.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen			Het programma is gericht op de Nederlandse luchtvaarsector en komt niet direct of indirect in aanraking met biodiversiteit en ecosystemen. Er is geen of een insignificante impact voor deze milieudoelstelling.

Maatregel 1.2I1: Programma Natuur

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
049	Bescherming, herstel en duurzaam gebruik van Natura 2000-gebieden	40%	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	Mitigatie van klimaatverandering: de maatregel draagt substantieel bij Bijv. door maatregelen als bossencompensatie en revitalisering dragen maatregelen bij aan CO2 opname (versterking van koolstofputten op land, onder meer door het vermijden van ontbossing en aantasting van bossen, herstel van bossen, zie artikel 10(1)(f) Taxonomieverordening.)
2. Klimaatadaptatie		X	Adaptatie van klimaatverandering: de maatregel draagt substantieel bij Veel maatregelen zijn gericht op het robuuster maken van het systeem. Hiermee worden ook bijv. natuurlijke klimaatbuffers gecreëerd. Spoor 1: agrarische en mobiliteits- en industriesector maatregelen gericht op het verminderen van de stikstofuitstoot in Nederland is een activiteit die adaptieoplossingen omvat die het risico op ongunstige effecten van het huidige klimaat en het verwachte toekomstige klimaat op de economische activiteit substantieel vermindert, krachtens artikel 11(1)(a) Taxonomieverordening.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	Duurzaam gebruik en de bescherming van water en mariene hulpbronnen: de maatregel draagt substantieel bij

			Verbetering van waterkwaliteit en het watersysteem is een essentiële conditie voor de habitats en soorten in de N2000-gebieden. De maatregel draagt bij aan het verbeteren van waterhuishouding- en efficiëntie, onder meer door het beschermen en verbeteren van de toestand van aquatische ecosystemen, krachtens artikel 12(1)(c) Taxonomieverordening.
4. Circulaire economie		X	Circulaire economie: De maatregel heeft geen of een insignificante impact.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	Preventie en bestrijding van milieuvervuiling: De maatregel heeft geen of een insignificante impact De maatregelen zijn gericht op verbetering van de natuur. Dat leidt niet tot bestrijding van milieuvervuiling, maar heeft daar ook geen negatief effect op.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	Bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen: draagt primair en rechtstreeks bij Het Programma heeft als primaire doelstelling verbetering van de biodiversiteit dus draagt primair en rechtstreeks bij. Zo draagt de maatregel ook rechtstreeks bij aan artikel 15(1)(a) van de Taxonomieverordening, aangezien de maatregel bijdraagt aan het beschermen, behouden en herstellen van biodiversiteit, door middel van natuur- en biodiversiteitsbehoud.

Maatregel 1.2I2: Subsidieregeling sanering varkenshouderijen

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
049	Bescherming, herstel en duurzaam gebruik van Natura 2000-gebieden.	40%	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De definitieve beëindiging van varkenshouderijlocaties en de daarmee gepaard gaande blijvende krimp van de varkensstapel in Nederland draagt bij aan de reductie van broeikasgassen omdat het verminderen van de veestapel de methaanuitstoot zal verminderen. De maatregel heeft een klimaatcoëfficiënt van 40% en heeft daarnaast geen of een insignificant impact op de desbetreffende milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft een klimaatcoëfficiënt van 40% en heeft daarnaast geen of een insignificant impact op de desbetreffende milieudoelstelling. Het verminderen van de veestapel vermindert de belasting op het milieu en omringende ecosystemen, waardoor het mogelijk is dat het milieu en omringende ecosystemen beter om kunnen gaan met ongunstige klimaateffecten. Ook is artikel 11.1a (en artikel 11.2b) van de taxonomieverordening van toepassing.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De blijvende krimp van de varkensstapel resulteert in een afname van de productie en het gebruik van dierlijke mest en daarmee van de

			belasting van grond- en oppervlaktewater. De maatregel heeft een milieucoëfficiënt van 100% onder steunverleningsgebied 049, welke ook van toepassing is voor de desbetreffende milieudoelstelling. Ook is artikel 12.1c van de taxonomieverordening van toepassing.
4. Circulaire economie		X	De blijvende krimp van de varkensstapel resulteert in een afname in gebruik van plantaardig voedsel als diervoeder, een afname in het gebruik van schoon drinkwater voor dierlijke productie en een afname in energieverbruik. Ook is artikel 13.1g (terugdringen afvalproductie van de veestapel) van de taxonomieverordening van toepassing. In Nederland is er **regelgeving** over afval en bouwplaatsen. Aannemers zijn **verplicht** bouw- en sloopafval te scheiden (Bouwbesluit art 8.8) volgens de lijst in Regeling Bouwbesluit 2012, art 4.1. Het bevoegd gezag, meestal de gemeente, kan aanvullende eisen stellen aan het bouw- en sloopafval. In de Nederlandse regelgeving hebben we de ***EU-wetgeving*** afvalhiërarchie uit de Kaderrichtlijn afvalstoffen (2008/98/EG) overgenomen in art 10.4 Wet Milieubeheer, en is de EU-richtlijn 2018/851 geïmplementeerd in de vorm van een wijziging van de Wet milieubeheer. EU-regelgeving op het gebied van afvalstoffen is dus van kracht. Een deel van het afval moet op de bouwplaats worden gescheiden omdat dit belangrijk is voor de bruikbaarheid van de rest van het afval, maar het steenachtige ongevaarlijke bouw- en sloopafval kan op een andere locatie worden gescheiden. Het is niet toegestaan steenachtige materialen, het grootste deel van het bouw- en sloopafval, op stortplaatsen te storten. (https://wetten.overheid.nl/BWBR0009094/2021-07-01 - Besluit stortplaatsen en stortverboden afvalstoffen) Door het stortverbod zit Nederland op 99,9% tot 100% voor wat betreft het hergebruik, recycling en andere materiaalterugwinning. Dit staat

			aangegeven in Eurostat, De indicator (ratio of construction and demolition waste which is prepared for re-use, recycled or subject to material recovery, including through backfilling operations..'' komt overeen met de indicator waar de Commissie naar verwees in de feedback over de DNSH-vereisten. Nederland voldoet dus aan de voorwaarden van de afvalhiërarchie, SRV is dus in lijn met DNSH op het gebied van circulaire economie.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft een milieucoëfficiënt van 100% onder steunverleningsgebied 049, welke ook van toepassing is voor de desbetreffende milieudoelstelling. Ook is artikel 14.1a en 14.1b van de taxonomieverordening van toepassing.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De blijvende krimp van de veestapel resulteert in een afname van de depositie van stikstof op Natura 2000-gebieden, wat bijdraagt aan het herstel van deze gebieden de realisatie van de doelen van de Vogel- en habitatrichtlijn (VHR). Door de blijvende krimp van de varkensstapel is er minder behoefte aan de (eenzijdige) teelt van voedergewassen zoals maïs. Vrijkomende landbouwgrond kan (deels) ingezet worden voor extensievere vormen van landbouw of omgezet worden in natuur. Dit draagt bij aan het versterken van de biodiversiteit. De maatregel heeft een milieucoëfficiënt van 100% onder steunverleningsgebied 049, welke ook van toepassing is voor de desbetreffende milieudoelstelling. Ook is artikel 15.1b van de taxonomieverordening van toepassing.

Maatregel 2.1I1: Quantum Delta NL

Klimaat en digitaal

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
021quater	Investeringen in geavanceerde technologieën zoals: High-performance computing en kwantumcomputing/-communicatie (met inbegrip van kwantumencryptie); ontwikkeling, productie en systeemintegratie van micro-elektronica; volgende generatie Europese data-, cloud- en edgecapaciteit (infrastructuur, platformen en diensten); virtual en augmented reality, DeepTech en andere geavanceerde digitale technologieën. Investeringen in het veiligstellen van de digitale toeleveringsketen	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

Maatregel 2.1I2: AI Ned

Klimaat en digitaal

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening voor Applied AI Learning Communities:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
021ter	AiNed fase 1: Ontwikkeling van zeer gespecialiseerde ondersteunende diensten en voorzieningen voor overheidsdiensten en -ondernemingen (nationale HPC-kenniscentra, cybercentra, voorzieningen voor het testen van en experimenteren met kunstmatige intelligentie, blockchain, internet der dingen, enz.)	100%

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
108	Applied AI Learning Communities: Steun voor de ontwikkeling van digitale vaardigheden	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

Maatregel 2.1I3: Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL

Klimaat en digitaal

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening voor Applied AI Learning Communities:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
012	IT-diensten en toepassingen voor digitale vaardigheden en digitale inclusie[163]	100 %

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

[163] Met inbegrip van: maatregelen ter ondersteuning van de digitalisering van onderwijs- en opleidingsinstellingen (inclusief investeringen in infrastructuur voor informatietechnologie en communicatie), met inbegrip van beroepsonderwijs en -opleiding en volwassenenonderwijs.

Maatregel 2.1I4 Digitale Infrastructuur Logistiek

Klimaat en digitaal

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
084bis	Digitalisering van het vervoer, mede gericht op broeikasgasemissiereductie: overige vervoerswijzen	40%	0%

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
084bis	Digitalisering van het vervoer, mede gericht op broeikasgasemissiereductie: overige vervoerswijzen	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft een positief effect op de DNSH klimaatdoelstellingen. DIL heeft namelijk als doel de logistieke sector efficiënter te laten opereren, wat moet leiden tot verlaging van broeikasgasuitstoot.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

Maatregel 2.2I1: European Rail Traffic Management System (ERTMS)

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
071	Invoering van ERTMS	40%	40%

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
071	Invoering van ERTMS	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect, en draagt dus bij aan deze doelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect (zie stap 1) en heeft daarnaast geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling klimaatadaptatie.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect (zie stap 1) en heeft daarnaast geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen. ERTMS bevindt zich immers op het vasteland.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect (zie stap 1). De onderdelen die in een NL HVP zijn opgenomen hebben geen of een insignificante impact op de totstandkoming van een circulaire economie.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op milieuvervuiling.

6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen.

Maatregel 2.2I2: Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit

Klimaat en digitaal

De maatregelen zijn allemaal gericht op zowel verduurzaming en CO_2 reductie als op het inzetten van informatietechnologie om verduurzaming en slimme verstedelijking effectief vorm te geven.

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
076bis	Digitalisation of transport when dedicated in part to GHG emissions reduction: urban transport	40%	0%

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
076bis	Digitalisation of transport when dedicated in part to GHG emissions reduction: urban transport	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Tegengaan van klimaatverandering		X	De verschillende deelprojecten dragen of bij aan het tegengaan van klimaatverandering, en hebben geen negatief effect ten aanzien van klimaatverandering. De positieve klimaateffecten worden bereikt doordat de maatregelen onder andere: 1) energiebesparing mogelijk maken, 2) een betere verkeersdoorstroming teweeg zullen brengen, 3) snellere afhandeling van verkeersincidenten, 4) bijdragen aan het efficiënter en effectiever maken van mobiliteit, en 5) de duurzame mobiliteitstransitie faciliteren.

2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling klimaatadaptatie. Beschikbare data door middel van het Nationaal Toegangspunt Mobiliteitsdata zouden het mogelijk kunnen maken om inzichten en verbanden op gebied van klimaatadaptatie te kunnen leggen. Daarbij draagt de maatregel ook bij aan het veiliger maken van mobiliteit, waaronder bijvoorbeeld waarschuwingssystemen, welke ook van belang kunnen zijn in het geval van een klimaatincident.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen.
4. Circulaire economie	X		Zie uitgebreide toets.
5. Tegengaan van milieuvervuiling		X	De maatregel heeft naast het terugdringen van broeikasgasuitstoot door de in stap 1 genoemde voordelen ook een positief effect op het terugdringen van milieuvervuiling door mobiliteit. Overigens heeft de maatregel geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling tegengaan van milieuvervuiling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstellingen bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen. Enkel bij deelproject 6 (realisatie tweede tranch Intelligente Verkeersregelinstallaties) worden in het fysieke domein constructies aangelegd. Deze worden echter geplaatst in reeds bebouwde gebieden en trekken om die reden geen extra wissel op het herstel van biodiversiteit en ecosystemen. De betere verkeersdoorstroming die deze iVRI's als doel hebben daarentegen juist een mogelijk positief effect op het herstel van biodiversiteit en ecosystemen omdat dat minder uitstoot en milieuvervuiling als gevolg heeft.

Deel 2 – Zorg voor een inhoudelijke DNSH-beoordeling voor die DNSH-doelstellingen die dit vereisen. Beantwoord voor elke maatregel onderstaande vragen voor de DNSH-doelstellingen die in Deel 1 zijn geïdentificeerd als een inhoudelijke beoordeling.		
Substantiële vragen	Nee	Substantiële rechtvaardiging

1. Tegengaan van klimaatverandering*:* Zal de maatregel naar verwachting leiden tot significante uitstoot van broeikasgassen?		
2. Klimaatadaptatie: leidt de maatregel naar verwachting tot een grotere nadelige impact van het huidige klimaat en het verwachte toekomstige klimaat, op de maatregel zelf of op mensen, natuur of activa?		n.v.t.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van water en mariene hulpbronnen: Is de maatregel naar verwachting schadelijk: i. voor de goede toestand of het goede ecologische potentieel van waterlichamen, met inbegrip van oppervlaktewater en grondwater; of ii. voor de goede milieutoestand van mariene wateren?		n.v.t.
4. De transitie naar een circulaire economie, inclusief afvalpreventie en recycling: Zal de maatregel naar verwachting: i. leiden tot een aanzienlijke toename van de productie, verbranding of verwijdering van afval, met uitzondering van de verbranding van niet-recyclebaar gevaarlijk afval; of ii. leiden tot aanzienlijke inefficiënties bij het directe of indirecte gebruik van een natuurlijke hulpbron in elk stadium van zijn levenscyclus,	X	*i)* De maatregel zal niet leiden tot extra productie, of verbranding van afval. *ii)* Deelproject 6, de realisatie van tweede tranche Intelligente Verkeersregelinstallaties (iVRI's), is het enige deelproject onder VSD wat gestalte krijgt in het fysieke domein. Er zal echter zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van circulaire materialen. Hierbij gaat het om een inspanningsverplichting. *iii)* Deelproject 6, de realisatie van tweede tranche Intelligente Verkeersregelinstallaties (iVRI's), is het enige deelproject onder VSD wat gestalte krijgt in het fysieke domein. Er zal echter

zonder adequate maatregelen[164]; of iii. aanzienlijke en langdurige schade toebrengen aan het milieu met betrekking tot de circulaire economie [165]?		zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van circulaire materialen. Hierbij gaat het om een inspanningsverplichting.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging: Zal de maatregel naar verwachting leiden tot een significante toename van de uitstoot van verontreinigende stoffen naar lucht, water of land?		N.v.t
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen: Is de maatregel naar verwachting: i. aanzienlijk nadelig voor de goede staat[166] en veerkracht van ecosystemen; of ii. schadelijk zijn voor de staat van instandhouding van habitats en soorten, met inbegrip van die van Uniebelang?		N.v.t.

[164] For instance, inefficiencies can be minimised by significantly increasing the durability, reparability, upgradability and reusability of products or by significantly reducing resources through the design and choice of materials, facilitating repurposing, disassembly and deconstruction, in particular to reduce the use of building materials and promote the reuse of building materials. Additionally, transitioning to 'product-as-a-service business models and circular value chains with the aim of keeping products, components and materials at their highest utility and value for as long as possible. This also comprises a significant reduction in the content of hazardous substance in materials and products, including by replacing them with safer alternatives. This further includes significantly reducing food waste in the production, processing, manufacturing or distribution of food.

[165] Please refer to Recital 27 of the Taxonomy Regulation for more information on the circular economy objective.

[166] In line with Article 2(16) of the Taxonomy Regulation, "'good condition' means, in relation to an ecosystem, that the ecosystem is in good physical, chemical and biological condition or of a good physical, chemical and biological quality with self-reproduction or self- restoration capability, in which species composition, ecosystem structure and ecological functions are not impaired".

Maatregel 2.2I3: Intelligente Wegkantstations (IWKS)

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
063bis	Digitalisering van het Vervoer, mede gericht op broeikasgasemissiereductie: weg	40%	0%

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
063bis	Digitalisering van het Vervoer: mede gericht op broeikasgasemissiereductie: weg	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Tegengaan van klimaatverandering		X	Bij de vervanging van de bestaande wegkantstations door intelligente wegkantstations (IWKS) worden ouderwetse, onzuinige halogeenlampen vervangen door schonere, efficiëntere lampen. Hiermee wordt energie bespaard en wordt indirect CO2-uitstoot verminderd. Er hoeft immers minder energie opgewekt te worden in vervuilende centrales. Niet alle elektriciteit in NL is schoon. De maatregel heeft dus een positief effect op het tegengaan van klimaatverandering. Daarnaast is er sprake van energie- en materialenbesparing doordat er in totaal 17% minder wegkantstations nodig zijn.

2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect (zie stap 1) en heeft daarnaast geen of een insignificant impact op de milieudoelstelling klimaatadaptatie.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft een positief klimaateffect (zie stap 1) en heeft daarnaast geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen. De IWKS bevinden zich immers op het vasteland.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling circulaire economie. De wegkantstations worden 1 op 1 vervangen. De verwerking van de oude wegkantstations gebeurt via de geldende wet- en regelgeving. De volgende contracteisen met impact op de circulariteit zijn opgenomen in de vraagspecificatie: • VSE-eis SKAST.187 (circulariteit): "Alle onderdelen van de behuizing, inrichting en componenten dienen waar mogelijk te bestaan uit materialen of componenten die zelf gerecycled zijn, of aan het einde van de levensduur recyclebaar te zijn." • VSE-eis SKAST.188 (demonteerbaarheid): "Alle onderdelen van de behuizing, inrichting en componenten dienen waar mogelijk te bestaan uit eenvoudig te demonteren en van elkaar te scheiden materialen en subonderdelen."
5. Tegengaan van milieuvervuiling		X	De maatregel heeft een milieucoëfficiënt van 40% onder steunverleningsgebied 026, welke ook van toepassing is voor de desbetreffende milieudoelstelling. Daarmee draagt de maatregel dus bij aan het tegengaan van milieuvervuiling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de milieudoelstelling bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen.

Maatregel 2.3H1: Informatiemanagement Overheid

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
011	ICT-oplossingen, e-diensten, toepassingen van de overheid	0%	0%

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
011	ICT-oplossingen, e-diensten, toepassingen van de overheid	100%

Alle onderdelen van de hervorming hebben een direct verband met ICT-oplossingen. De hoofddoelstelling van de hervorming (geborgd in de Wet open overheid) is dat alle >1000 overheidsorganisaties (departementen, zelfstandig bestuursorganen, gemeenten, provincies, waterschappen) gefaseerd worden aangesloten op PLOOI en de 17 informatiecategorieën via PLOOI toegankelijk zijn. Gezien deze overheidsorganisaties overheidsinformatie op digitale wijze beschikbaar maken, draagt de hele maatregel bij aan digitale coëfficiënt 011.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op de mitigatie van klimaatverandering. De actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding heeft geen invloed op de klimaatverandering. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.

2. Klimaatadaptatie		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op de adaptatie van klimaatverandering. De actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding heeft geen invloed op de klimaatverandering. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op het duurzaam gebruik en bescherming van water en mariene hulpbronnen. Voor de actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding wordt geen gebruik gemaakt van mariene hulpbronnen. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.
4. Circulaire economie		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op de circulaire economie inclusief recycling en afvalpreventie. De actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding heeft geen invloed op recycling en afvalpreventie. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op de preventie en bestrijding van milieuvervuiling van lucht, water en land. De actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding heeft geen invloed op milieuvervuiling. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde

			werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De activiteiten die ondersteunend zijn aan de uitvoering van de maatregel hebben **geen impact** op de bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen. De actieve openbaarmaking en het op orde brengen van de informatiehuishouding heeft geen invloed op de ecosystemen. De activiteiten hebben voornamelijk betrekking op het digitaal ontsluiten van informatiesystemen van overheidsorganisaties om tot transparantie te komen en vraagt ook een verandering van medewerkers in cultuur en opleiding, van inzicht in volume en aard van de te openbaren informatie via afgestemde werkprocessen en versterking van de sturing, toezicht en handhaving.

Maatregel 2.3I1: Grensverleggende IT (GrIT)

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
011	ICT-oplossingen, e-diensten, toepassingen van de overheid	0%	0%

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
011	ICT-oplossingen, e-diensten, toepassingen van de overheid	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

Maatregel 2.3I2: Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen

Klimaat en digitaal

Digitale-coëfficiënt volgens Annex VII van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
011 quarter	Digitalisering van rechtsstelsels	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op het tegengaan van klimaatverandering
2. Klimaatadaptatie		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op klimaatadaptatie
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op duurzaam gebruik en bescherming hulpbronnen
4. Circulaire economie		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op circulaire economie
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op tegengaan van milieuvervuiling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	Maatregel heeft geen positief of negatief effect op de bescherming en het herstel van biodiversiteit en ecosystemen

Maatregel 3.1H1: Afschaffen leegwaarderatio

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact op de zes DNSH-doelstellingen; de maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Tegengaan van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
5. Tegengaan van milieuvervuiling		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.

Maatregel 3.1H2: Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact op de zes DNSH-doelstellingen; de maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Tegengaan van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
5. Tegengaan van milieuvervuiling		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen positief of negatief effect op de huidige situatie.

Maatregel 3.1H3: Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De hervorming ziet op het nemen van meer regie, dit is een administratieve verandering en heeft derhalve geen impact.

Maatregel 3.1H4: Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging

Klimaat en digitaal

0%, de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning. Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op de mitigatie van klimaatverandering.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning. Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op de adaptatie aan klimaatverandering.

3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning. Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op duurzaam gebruik en bescherming van water en mariene hulpbronnen.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning. Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op de circulaire economie inclusief recycling en afvalpreventie.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning. Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op preventie en bestrijding van milieuvervuiling van lucht, water en land
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. De maatregel biedt verhuurders van huurwoningen in het gereguleerde segment (niet vrije huursector) de mogelijkheid om aan huurders met een hoger (midden)inkomen jaarlijks een hogere huurverhoging voor te stellen, totdat de maximale huurprijsgrens van de woning op basis van het woningwaarderingsstelsel is bereikt. Daarmee kunnen verhuurders van deze huurders versneld een huurprijs vragen die meer in verhouding staat tot de kwaliteit van de woning.

			Het betalen en ontvangen van een hogere huurprijs heeft geen effect op bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen.

Maatregel 3.1H5 Versnellen van proces en procedures bij realiseren van woningbouw

Klimaat en digitaal

0%, de inkomensafhankelijke hogere huurverhoging heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw. Deze maatregelen hebben geen effect op klimaat.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw, Deze maatregelen hebben geen effect op klimaat.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw Deze maatregelen hebben geen effect op water(aspecten).

4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw. Deze maatregelen hebben geen effect circulaire economie.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw. Deze maatregelen hebben geen effect op vervuiling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling Deze maatregel is neutraal wat betreft DNSH-doelstellingen: gaat om het verkorten van doorlooptijden wat betreft processen en procedures voor woningbouw Deze maatregelen hebben geen effect op natuur, ecosystemen e.d.

Maatregel 3.1I1: Woningbouwimpuls

Klimaat en digitaal

Het is een taak van gemeenten om de woningbouw en de woningbouwplannen zo goed mogelijk in te passen in de omgeving en te voldoen aan de context specifieke randvoorwaarden. In woningbouwplannen komen dan ook verschillende maatregelen terug die overeenkomen met de steunverleningsgebieden uit de HVF-verordening.

Niet elke maatregel wordt zelfsprekend in een project opgevoerd als kostenpost, omdat gebiedsontwikkeling altijd afhankelijk is van specifieke situatie. Maar het doorvoeren van klimaatadaptieve maatregelen is, zeker in deze tijd waarin de gevolgen van klimaatveranderingen steeds meer zichtbaar worden in de fysieke leefomgeving, altijd onderdeel van de (her)inrichting van de openbare ruimte. Het betreft vooral klimaatadaptieve maatregelen die in perioden van piekbelasting het water opvangen (om overstroming te voorkomen) en waterbergen (om in tijden van hitte uitdroging voorkomen en koelte creëren).

Vanuit die gedachte kan de investering bijdragen aan het volgende steunverleningsgebied:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
049	Bescherming, herstel en duurzaam gebruik van Natura 2000-gebieden	40%	100%
035	Maatregelen voor aanpassing aan de klimaatverandering en preventie en beheer van aan het klimaat gerelateerde risico's: overstromingen (met inbegrip van bewustmaking, burgerbescherming en rampenbestrijdingssystemen, infrastructuur en ecosysteemgerichte benaderingen)	100%	100%
037	Maatregelen voor aanpassing aan de klimaatverandering en preventie en beheer van aan het klimaatgerelateerde risico's: overige, zoals stormen en droogte (met inbegrip van bewustmaking, burgerbescherming en rampenbestrijdingssytemen, infrastructuur en ecosysteemgerichte benaderingen)	100%	100%
048	Maatregelen op het gebied van luchtkwaliteit en geluidsreductie	40%	100%
046	Sanering van industrieterreinen en verontreinigde grond	0%	100%

DNSH

- De woningbouwimpuls heeft geen aanzienlijke voorzienbare negatieve impact op de zes DNSH-doelstellingen. Integendeel, het mitigeren van de stikstofuitstoot met als doel de woningbouw mogelijk te maken, is een van de maatregelen waarvoor gemeenten subsidie kunnen aanvragen alsmede maatregelen om klimaatveranderingen te mitigeren en klimaatadaptieve

maatregelen. Echter is de bouw van woningen vooralsnog niet 100% circulair (hoewel steeds meer in ontwikkeling) en is er geen specifieke aandacht voor mariene hulpbronnen.

- Voor woningbouwprojecten is diverse bestaande wet- en regelgeving die ervoor moeten zorgen dat de omgeving geen onherstelbare schade ondervindt door de realisatie van de woningen. Bijvoorbeeld:
  - de natuurbeschermingswet die bepaalt dat voorafgaand aan een project een toetst wordt gedaan op de impact op de omgeving.
  - de Milieubeschermingswet die projecten verplicht een Milieu Effect Rapportage (MER) op te stellen. De MER brengt mogelijke aanzienlijke milieueffecten in beeld over o.a. de biodiversiteit, gezondheid van de mens, fauna, flora, bodem, water, lucht, klimaatfactoren, cultureel erfgoed en de wisselwerking tussen bovengenoemde elementen. Hieronder vallen permanente, tijdelijke, positieve, negatieve, directe, indirecte, effecten op korte, middellange en lange termijn.
  - In de Bro geregeld dat er een verplichte watertoets wordt gedaan. In een watertoets wordt door de provincie en het waterschap de gevolgen op de waterhuishouding in kaart gebracht.

Maatregel 3.2I1: Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed

Klimaat en digitaal

Klimaat- en milieu-coëfficiënt volgens Annex VI van de HVF-verordening:

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
026bis	Energy efficiency renovation or energy efficiency measures regarding public infrastructure, demonstration projects and supporting measures compliant with energy efficiency criteria [167]	100%	40%

De subsidieregeling beoogt vastgoedeigenaren te overtuigen om energiebesparende maatregelen te nemen of om tot integrale renovaties te komen. Beide investeringen leiden tot het verbeteren van de energieprestatie in gebouwen, waarbij bij grote gebouwen ook gevraagd wordt om het energielabel achteraf af te melden om zo goed de vorderingen te kunnen volgen en deze ook mee te nemen in het Nationale gebouwenrenovatieplan. Bij de verdere ontwikkeling van de regeling (na de 1e of 2e tranche) zal deze ook in lijn worden gebracht met de doelstellingen zoals de EU deze voorschrijft in artikel 5/6 van de EED-revisie en artikel 8 en 9 van de EPBD-revisie.

De subsidieregeling heeft als doel om de broeikasuitstoot te verlagen. Dat zien wij als 100% klimaatgericht. Wij gaan graag het gesprek aan met de Commissie om een bijpassende coëfficiënt te identificeren.

[167] If the objective of the measure is (a) to achieve, on average, at least a medium-depth level renovation as defined in Commission Recommendation on Building Renovation (EU) 2019/786 or (b) to achieve, on average, at least a 30 % reduction of direct and indirect GHG emissions compared to the ex-ante emissions. The renovation of buildings is also meant to include infrastructure in the sense of intervention fields 85 to 92.

Bij de evaluatie van de 1e tranche kan worden bezien of het criterium van 30% CO_2-reductie vanzelfsprekend al gehaald wordt of dat dit als eis voor de 2e of 3e tranche meegegeven moet worden.

De volgende lijst van maatregelen worden gebruikt:

- Bouwkundig aanpassingen in de bestaande thermische schil
- Maatregelen die met energiezuinige installaties voor Verwarmen, koelen, ventileren te maken hebben
- Energiezuinige verlichtingsmaatregelen
- Energieregistratie-en bewakingssysteem (EBS) (=BAC)
- Maatregelen die integrale verduurzaming (deep energy retrofitting) te maken hebben
- Duurzame Energie maatregelen in combinatie met energie-opslag

In de maatregelen en in integrale verduurzamingsopties kunnen ook hybride warmtepompen (in combinatie met een CV ketel) of zeer energiezuinige HR ketels op aardgas zitten.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	**Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd**
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	Door deze regeling wordt de CO_2-uitstoot beperkt. De subsidie is gericht op maatregelen die GHG emissies reduceren, het zal tot minimaal 111 kton CO_2 reductie leiden, en naar verwachting tot 0,2 Mton reductie.
2. Klimaatadaptatie		X	Door deze regeling worden gebouweigenaren zich bewust van de impact van hun gebouw op de omgeving en kunnen ze bij het nemen van energiebesparende maatregelen rekening houden met klimaatadaptatie. Dit wordt met name door communicatie richting de doelgroep bereikt. De regeling zelf draagt niet bij aan klimaatadaptieve maatregelen. De subsidie beoogt renovaties van gebouwen; er worden geen nieuwe gebouwen gebouwd; daarnaast wordt in de subsidie de mogelijk geboden om groene daken en gevels gesubsidieerd te

			krijgen daarmee wordt een bijdrage geleverd aan klimaatadaptatie. De maatregel levert een substantiële bijdrage aan adaptatie van klimaatverandering, in de zin van artikel 11(1)(b), aangezien de renovaties van gebouwen een adaptatieoplossing is die bijdraagt aan het voorkomen of verminderen van het risico op ongunstige effecten van het huidige klimaat en het verwachte toekomstige klimaat op de mens, natuur of activa, zonder dat het risico op ongunstige effecten op andere personen, de natuur of activa vergroot. Om deze reden zou een simpele rechtvaardiging moeten volstaan.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	Deze regeling heeft geen invloed op het gebruik van mariene hulpbronnen. De subsidie beoogt renovaties van gebouwen; er worden geen nieuwe gebouwen gebouwd; daardoor is de impact op grondwater en oppervlaktewater neutraal. Om de vraag van de Cie te beantwoorden over water and marine resources, de subsidie beoogt niet bestaande watersystemen te installeren, of te vervangen. In de toegevoegde bijlage van de het bestedingsplan zien jullie de type maatregelen voor de beoogde subsidieregeling, waaruit dit ook blijkt. Bij een integrale verduurzaming kunnen maatregelen genomen worden, die met het verwarmen van warm tapwater te maken hebben. We leggen geen eisen op ten aanzien van het gebruik van dit warme tapwater. We leggen de aanvrager van de subsidie geen eisen op ten aanzien van een watergebruik of waterbeschermingsplan.
4. Circulaire economie		X	Door deze regeling worden gebouweigenaren zich bewust van de impact van hun gebouw op de circulaire economie en kunnen ze bij het nemen van energiebesparende maatregelen ook kiezen voor maatregelen die passen in de circulaire economie. Dit wordt met name door communicatie richting de doelgroep bereikt. De maatregel beoogt vastgoedeigenaren om energiebesparende maatregelen te nemen, en is in die zin een maatregel die substantieel bijdraagt aan de transitie naar een circulaire economie, met name omdat het een maatregel inzake energie-efficiëntie is onder artikel 13(1)(a)(ii) van de Taxonomieverordening. Bovendien vallen duurzame energieopwekkingsmethoden onder het type maatregelen voor de subsidieregeling, zoals zonnecollectorsystemen en zonnepalen voor elektriciteitsopwekking. Deze zijn toegevoegd in de bijlage van

			het bestedingsplan, en kunnen ook gezien worden als maatregelen inzake energie-efficiëntie onder artikel; 13(1)(a)(ii) van de Taxonomieverordening. Met andere woorden, er wordt dus een substantiële bijdrage aan de transitie naar een circulaire economie geleverd. In Nederland wordt er veel kennis gedeeld en gecommuniceerd over circulair bouwen, inclusief de losmaakbaarheid en flexibiliteit. In Nederland is er **regelgeving** over afval en bouwplaatsen. Aannemers zijn **verplicht** bouw- en sloopafval te scheiden (Bouwbesluit art 8.8) volgens de lijst in Regeling Bouwbesluit 2012, art 4.1. Het bevoegd gezag, meestal de gemeente, kan aanvullende eisen stellen aan het bouw- en sloopafval. In de Nederlandse regelgeving hebben we de ***EU-wetgeving*** afvalhiërarchie uit de Kaderrichtlijn afvalstoffen (2008/98/EG) overgenomen in art 10.4 Wet Milieubeheer, en is de EU-richtlijn 2018/851 geïmplementeerd in de vorm van een wijziging van de Wet milieubeheer. EU-regelgeving op het gebied van afvalstoffen is dus van kracht. Een deel van het afval moet op de bouwplaats worden gescheiden omdat dit belangrijk is voor de bruikbaarheid van de rest van het afval, maar het steenachtige ongevaarlijke bouw- en sloopafval kan op een andere locatie worden gescheiden. Het is niet toegestaan steenachtige materialen, het grootste deel van het bouw- en sloopafval, op stortplaatsen te storten. (https://wetten.overheid.nl/BWBR0009094/2021-07-01 - Besluit stortplaatsen en stortverboden afvalstoffen) Door het stortverbod zit Nederland op 99,9% tot 100% voor wat betreft het hergebruik, recycling en andere materiaalterugwinning. Dit staat aangegeven in Eurostat, De indicator (ratio of construction and demolition waste which is prepared for re-use, recycled or subject to material recovery, including through backfilling operations..'' komt overeen met de indicator waar de Commissie naar verwees in de feedback over de DNSH-vereisten. Nederland voldoet dus aan de voorwaarden van de afvalhiërarchie.

5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	Door deze regeling wordt de CO_2-uitstoot beperkt. De subsidie beoogt renovaties van gebouwen; er worden geen nieuwe gebouwen gebouwd; door gebouwen te renoveren en weer geschikt te maken voor een langere periode wordt de inzet van veel bouwmaterialen die anders nodig zijn voor nieuwbouw bespaard. Bij renovaties van gebouwen kan het voorkomen dat er schadelijke stoffen zoals asbesthoudende materialen worden aangetroffen. Nederland heeft strikte regelgeving als het gaat om het verwijderen van asbest en daarmee wordt vervuiling zoveel als mogelijk voorkomen. Het is gebruikelijk in Nederland om voor renovaties onderzoek te doen naar grondvervuiling. We leggen de aanvrager geen specifieke regels op rondom building components and materials. Het gebruik van materialen wordt door de leverancier gewaarborgd, niet door de opdrachtgever (client). Het gebruik van formaldehyde is in NL geregeld via het Besluit Warenwet. De CEN norm en de TS 16516 is nog niet aangewezen als Europese norm. De norm is dus ook nog niet in Nederland geïmplementeerd. Deze kan wel vrijwillig gebruikt worden in NL. Aanvragers van de subsidie nemen deze eis niet mee in hun aanvraag. In het Bouwbesluit, hoofdstuk 8, beschrijven we welke maatregelen genomen moeten worden bij Bouw- en sloopwerkzaamheden, zoals geluidsoverlast en visueel waarneembare stof. Sloopafval moet worden gescheiden van ander afval. Ten slotte, maatschappelijk vastgoed op een duurzame manier renoveren is een activiteit die substantieel bijdraagt aan de bescherming van milieu tegen verontreiniging door middel van het verminderen van emissies van verontreinigende stoffen in lucht, water of bodem, in lijn met artikel 14(1)(a) Taxonomieverordening. Een voorbeeld hiervan is isolerende maatregelen, zoals HR++g glas, isolatiewanden, isolatievloeren en isolatiedaken. Het is bekend dat dit soort isolerende maatregelen leiden tot een vermindering van fossiele energie, wat leidt tot een vermindering van stikstofoxides en fijnstoffen. Alhoewel we de precieze vermindering van de maatregel op luchtvervuiling niet hebben, is het algemeen bekend dat isolerende maatregelen, die onder de subsidieregeling vallen, een positief effect hebben op luchtvervuiling. Met andere woorden, de maatregel draagt dus substantieel bij aan de milieudoelstelling preventie en bestrijding van verontreiniging.

6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	Door deze regeling worden gebouweigenaren zich bewust van de impact van hun gebouw op de omgeving en kunnen ze bij het nemen van energiebesparende maatregelen rekening houden met maatregelen die de biodiversiteit ten goede komen. Dit wordt met name door communicatie richting de doelgroep bereikt. De regeling zelf draagt niet bij aan maatregelen ter herstel en bescherming van biodiversiteit en ecosystemen. De subsidie beoogt renovaties van gebouwen; er worden geen nieuwe gebouwen gebouwd; daardoor is de impact op de biodiversiteit neutraal; het gebouw staat er tenslotte al. Daarnaast wordt in de subsidie de mogelijk geboden om groene daken en gevels gesubsidieerd te krijgen daarmee wordt een bijdrage geleverd aan het vergroten van de biodiversiteit op lokaal niveau. In Nederland worden strenge regels gehanteerd bij renovaties, rondom het beschermen van de natuur, zoals in de Wet Natuurbescherming beschreven staat.

Maatregel 3.2I2: Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

Klimaat en digitaal

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
026bis	Renovatie ten behoeve van energie-efficiëntie of maatregelen inzake energie-efficiëntie van openbare infrastructuur, demonstratieprojecten en ondersteunende maatregelen, overeenkomstig criteria op het gebied van energie-efficiëntie.	100%	40%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	ISDE richt zich op stimulering van energiebesparing en duurzame energieopwekking. Daarmee wordt de benodigde inzet van fossiele bronnen en daarmee gepaard gaande milieuvervuiling verkleind. De ISDE stimuleert geen inzet van fossiel gestookte energieopwekking. De subsidie financiert alleen de warmtepomp voor het produceren van duurzame energie en niet de gas-boiler in het geval van hybride opstelling, en financiert over het algemeen geen gas boilers[168]. Om die reden draagt de subsidie niet bij aan meer uitstoot van broeikasgasemissies maar draagt het opwekken van duurzame energie juist bij aan het verminderen van broeikasgasemissies. Bovendien dienen alle warmtepompen die op de Nederlandse markt aangeboden worden te voldoen aan de Europese wet- en regelgeving voor koelmiddelen, en wordt rekening gehouden met het feit dat er een nieuw wetsvoorstel 2022/0099(COD) besproken wordt op EU-niveau die, indien het op EU-niveau geaccepteerd wordt, zal het ook in Nederland automatisch van toepassing zal zijn.

[168] Zie regeling nationale EZK- en LNV-subsidies artikel 4.5.2, tweede lid en de in artikel 4.5.1 opgenomen definities van ruimteverwarmingstoestel en waterverwamingstoestel: https://wetten.overheid.nl/BWBR0035474/2022-04-16#Hoofdstuk4_Titeldeel4.5

2. Klimaatadaptatie		x	ISDE richt zich op stimulering van energiebesparing en duurzame energieopwekking. Daarmee wordt de benodigde inzet van fossiele bronnen en daarmee gepaard gaande milieuvervuiling verkleind. De ISDE stimuleert geen inzet van fossiel gestookte energieopwekking.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling
4. Circulaire economie		x	De door de ISDE gefinancierde warmtepompen moeten voldoen aan Eco-design-richtlijn[169].
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	ISDE richt zich op stimulering van energiebesparing en duurzame energieopwekking. Daarmee wordt de benodigde inzet van fossiele bronnen en daarmee gepaard gaande milieuvervuiling verkleind. De ISDE stimuleert geen inzet van fossiel gestookte energieopwekking.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling

[169] Volgt uit de volgende definities opgenomen in artikel 4.5.1 van de regeling nationale EZK- en LNV subsidies: https://wetten.overheid.nl/BWBR0035474/#Hoofdstuk4_Titeldeel4.5 - verordening (EU) nr. 811/2013 en verordening (EU) nr. 812/2013

Maatregel 4.1H1: Verlaging van de zelfstandigenaftrek

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Tegengaan van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Tegengaan van milieuvervuiling		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 4.1H2: Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP) heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor

			de relevante doelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling

Maatregel 4.1H3: Hervorming pensioenstelsel tweede pijler

Klimaat en digitaal

0%, de hervorming pensioenstelsel tweede pijler heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
125	Maatregelen ter modernisering van de socialebeschermingsstelsels, met inbegrip van de bevordering van de toegang tot sociale bescherming	0%	0%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn

			levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling

Maatregel 4.1H4: Aanpak schijnzelfstandigheid

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Aanpak schijnzelfstandigheid heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
125	Maatregelen ter modernisering van de socialebeschermingsstelsels, met inbegrip van de bevordering van de toegang tot sociale bescherming	0%	0%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming

			met DNSH voor de relevante doelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling

Maatregel 4.1I1: Nederland Leert Door

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Nederland Leert Door heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
109	Ondersteuning voor de aanpassing van werknemers, ondernemingen en ondernemers aan veranderingen	0%	0%
114	Ondersteuning voor volwassenenonderwijs (uitgezonderd infrastructuur)	0%	0%
115	Maatregelen ter bevordering van gelijke kansen en actieve participatie in de samenleving	0%	0%

DNSH-zelftoets:

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire

			indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling.

Maatregel 4.1I2: Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
097	Maatregelen voor betere toegang tot de arbeidsmarkt	0%	0%
098	Maatregelen voor betere toegang tot de arbeidsmarkt voor langdurig werklozen	0%	0%
102	Maatregelen voor de modernisering en versterking van de arbeidsmarktinstellingen en -diensten om de vaardigheidsbehoeften te beoordelen, eraan tegemoet te komen, en voor tijdige en op maat gesneden hulp te zorgen	0%	0%
103	Ondersteuning voor aansluiting met en overgangen op de arbeidsmarkt	0%	0%
104	Ondersteuning voor arbeidsmobiliteit	0%	0%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
3. Duurzaam gebruik en		X	De maatregel heeft geen of een

bescherming van mariene hulpbronnen			insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante voorzienbare impact op de milieudoelstelling met betrekking tot de directe en primaire indirecte effecten van de maatregel gedurende zijn levenscyclus, gezien zijn aard, en wordt als zodanig beschouwd als in overeenstemming met DNSH voor de relevante doelstelling

Maatregel 4.2I1: Nationaal Onderwijslab AI

Klimaat en digitaal

0% klimaat-coëfficiënt. De maatregel Nationaal Onderwijslab AI heeft geen effect op klimaatdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
006	Investeringen in immateriële activa in openbare onderzoekscentra en instellingen voor hoger onderwijs die rechtstreeks verband houden met onderzoek en innovatie	0%	0%
003	Investeringen in vaste activa, met inbegrip van onderzoeksinfrastructuur, in openbare onderzoekscentra en instellingen voor hoger onderwijs die rechtstreeks verband houden met onderzoek en innovatie	0%	0%

100% digitale-coëfficiënt. De maatregel Nationaal Onderwijslab AI draagt wel bij aan digitalisering.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
012	IT-diensten en toepassingen voor digitale vaardigheden en digitale inclusie. Met inbegrip van: maatregelen ter ondersteuning van de digitalisering van onderwijs- en opleidingsinstellingen (inclusief investeringen in infrastructuur voor informatietechnologie en communicatie), met inbegrip van beroepsonderwijs en -opleiding en volwassenenonderwijs.	100%

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 4.2I2: Aanpak leervertragingen nieuwkomers

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Aanpak leervertraging nieuwkomers heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

Maatregel 4.2I3: Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

Maatregel 4.2I4: Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden

Klimaat en digitaal

0% klimaat-coëfficiënt. De maatregel Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden heeft geen effect op klimaatdoelen.

100% digitale-coëfficiënt. De maatregel Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden draagt wel bij aan de digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
012	IT services and applications for digital skills and digital inclusion	100%

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

Maatregel 5.1I1: Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
123	Measures to improve the accessibility, effectiveness and resilience of healthcare systems (excluding infrastructure)	0%	0%

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op mitigatie van klimaatverandering.
2. Klimaatadaptatie		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op aanpassing aan de klimaatverandering.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op duurzaam gebruik en bescherming van water en marine hulpbronnen.
4. Circulaire economie		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op circulaire economie, inclusief afvalpreventie en recycling.

5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op preventie en bestrijding van verontreiniging naar lucht, water of land.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	Het betreft een arbeidsmarktinstrument dat gericht is op tijdelijke extra personele capaciteit in de zorg in de COVID-19 crisis. Dit heeft geen, of een niet substantiële impact op de bescherming en het herstel van de biodiversiteit en ecosystemen.

Maatregel 5.1I2: Extension Intensive Care

Klimaat en digitaal

0%, de maatregel Extension Intensive Care heeft geen effect op klimaat- en digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
123	Maatregelen ter verbetering van de toegankelijkheid, doelmatigheid en veerkracht van gezondheidsstelsel (uitgezonderd infrastructuur)	0%	0%

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 5.1I3: Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0

Klimaat en digitaal

0% klimaat-coëfficiënt. De maatregel Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0 heeft geen effect op klimaatdoelen.

100% digitale-coëfficiënt. De maatregel Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0 draagt wel bij aan de digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
013	Diensten en toepassingen op het gebied van e-gezondheidszorg	100%

DNSH-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		X	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 5.1I4: Health RI

Klimaat en digitaal

0% klimaat-coëfficiënt. De maatregel Health RI heeft geen effect op klimaatdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt	
		Klimaat	Milieu
		0%	0%

100% digitale-coëfficiënt. De maatregel Health RI draagt wel bij aan de digitaliseringsdoelen.

Code	Steunverleningsgebied	Coëfficiënt
		Digitaal
013	Diensten en toepassingen op het gebied van e-gezondheidszorg (met inbegrip van e-zorg, het internet der dingen voor lichaamsbeweging en omgeving ondersteund wonen)	100%

DNHS-toets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling. Deze maatregel faciliteert en ondersteunt scholen en instellingen met het inhalen / beperken van leervertragingen door middelen beschikbaar te stellen zodat extra docentencapaciteit ingehuurd kunnen worden.

Maatregel 6.1H1: Nederlands beleid omtrent belastingverdragen

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 6.1H2: Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 6.1H3: Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 6.1H4: Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 6.1H5: Beperking verliesverrekening

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Maatregel 6.1H6: Anti-witwas beleid

Klimaat en digitaal

De maatregel heeft geen of geen significante voorzienbare impact, in positieve noch negatieve zin, op de groene transitie en de digitale transformatie.

DNSH-zelftoets

Deel 1 – Lidstaten moeten de zes milieudoelstellingen filteren om te identificeren welke een substantiële beoordeling vereisen. Geef voor elke maatregel aan welke van de onderstaande zes DNSH-doelstellingen een substantiële DNSH-beoordeling nodig hebben.			
Geef aan voor welke van de onderstaande **DNSH-doelstellingen** een inhoudelijke DNSH-beoordeling van de maatregel nodig is	Ja	Nee	Simpele rechtvaardiging als 'nee' is geselecteerd
1. Mitigatie van klimaatverandering		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
2. Klimaatadaptatie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
3. Duurzaam gebruik en bescherming van mariene hulpbronnen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
4. Circulaire economie		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
5. Preventie en bestrijding van verontreiniging		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.
6. Bescherming en herstel van biodiversiteit en ecosystemen		x	De maatregel heeft geen of een insignificante impact op de DNSH-milieudoelstelling.

Bijlage 2: Staatssteuntoetsen per maatregel

Maatregel 1.1H1: Hervorming energiebelasting

Staatssteuntoets

Tariefaanpassingen Energiebelasting

De tariefaanpassingen in de energiebelasting zijn geen staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU. Het stelsel wordt minder degressief en leidt tot een betere invulling van het begrip "de vervuiler betaalt". Bovendien wordt de energiebelasting zodanig hervormd dat belasting op elektriciteit lager wordt dan belasting op het meer vervuilende gas, hetgeen past in de energietransitie doeleinden. Er is geen sprake van een selectief voordeel voor bepaalde ondernemingen. Ook de compensatie voor huishoudens leidt niet tot een voordeel voor ondernemingen.

Structuuraanpassingen EB

Afschaffen vrijstellingen EB – mineralogische en metallurgische procedés – energiebelasting: De vrijstelling en teruggaafregeling in de energiebelasting (aardgas en elektriciteit) voor metallurgische en mineralogische procedés wordt per 1 januari 2025 afgeschaft.

Destijds is bij de vrijstellingen gekeken naar een EC-beschikking m.b.t. mineralogisch en metallurgisch inzake Duitsland (geen staatssteun). Belangrijke zaken hierin waren:

Verwijzing naar overweging 22 van de EB-richtlijn en Raadsconclusies m.b.t. de EB-richtlijn van 24 november 2003 (punt 2), geen steun want gerechtvaardigd door de aard en opzet van het Duitse EB-systeem, belangrijk dat alle duale/mineralogische processen van artikel 2 (4) van de EB-richtlijn vrijgesteld werden. Conclusie Europese Commissie: Duitsland heeft een nationaal EB-systeem opgezet met als doel verbruik van energieproducten te belasten, als die gebruikt worden voor verwarming of als brandstof. Mineralogische en duale processen worden niet belast. Deze uitzondering past in de aard en opzet van het nationale stelsel en is daarom geen staatssteun. Het Nederlandse EB-systeem kent een vergelijkbare opzet als het Duitse systeem en daarom gold voor de vrijstelling EB voor mineralogische en metallurgische procedés dat dit paste in de aard en opzet van het nationale stelsel en daarom geen staatssteun was in de zin van artikel 107, lid 1 VWEU. Afschaffen van de vrijstelling kent geen staatssteunaspecten (geen voordeel).

Met betrekking tot beperken inputvrijstelling warmtekrachtkoppeling systemen:

- De inputvrijstelling in de energiebelasting voor verbruik van aardgas bij elektriciteitsopwekking wordt voor warmtekrachtkoppeling systemen (WKK's) per 1 januari 2025 beperkt tot het aardgas dat wordt aangewend voor de productie van elektriciteit dat wordt geleverd aan het net.
- Binnen de Nederlandse energiebelasting geldt het uitgangspunt dat het verbruik eenmaal binnen de keten wordt belast, namelijk bij de eindverbruiker. De energiebelasting wordt vervolgens door de eindverbruiker van de opgewekte elektriciteit afgedragen.
- Hierdoor geldt momenteel een inputvrijstelling voor verbruik van alle grondstoffen (aardgas, kolen, minerale olie) bij opwekking van elektriciteit, voor alle producenten die elektriciteit opwekken (onafhankelijk met wat soort installaties dit wordt opgewekt, het gebruik van de elektriciteit of dat er daarnaast nog gebruik gemaakt wordt van de opgewekte (rest)warmte). Indien WKK's dus elektriciteit produceren dat geleverd wordt aan het net, kunnen zij gebruik maken van dezelfde inputvrijstelling als alle andere producenten die elektriciteit leveren aan het net en is geen sprake van een selectief voordeel voor WKK's en derhalve niet van staatssteun inde zin van artikel 107, lid 1 VWEU.
- Voor warmtekrachtkoppelingen (WKK) geldt nu een inputvrijstelling voor het gebruik van aardgas, voor zowel de productie van zowel warmte als elektriciteit. Hierbij is gebruik gemaakt

van de vrijstelling conform artikel 14.1 onder a) van de Richtlijn Energiebelastingen.[170] Veel lidstaten passen deze vrijstelling op basis van de richtlijn toe.

- Door de inputvrijstelling wordt de opgewekte elektriciteit en warmte die wordt gebruikt voor eigen gebruikt niet belast. Hieraan zijn mogelijk staatssteunaspecten verbonden, maar als dit het geval zou zijn, geldt dit voor alle lidstaten die van de vrijstelling in de richtlijn gebruik gemaakt hebben. Bovendien wordt door de maatregel aan de vrijstelling en mogelijk staatssteunaspecten daarvan een einde gemaakt.
- WKK's golden lange tijd als een efficiënte manier om zowel elektriciteit als warmte te produceren. Tegelijkertijd wordt er gebruik gemaakt van fossiele energie en past dit niet in de transitie naar een CO2-neutraal energiesysteem. De huidige inputvrijstelling heeft derhalve een remmende werking op de transitie naar een CO2-neutraal energiesysteem. Ook de Europese Commissie heeft voorgesteld om de inputvrijstelling zoals opgenomen in de ETD te beperken.
- De maatregel zorgt ervoor dat zodra WKK's elektriciteit leveren aan het net, zij net zoals alle andere producenten van elektriciteit een inputvrijstelling hebben voor het verbruik van grondstoffen, in dit geval aardgas. Dit sluit aan op het uitgangspunt binnen de energiebelasting dat het energieverbruik eenmaal wordt belast. De eindverbruiker van de opgewekte elektriciteit dat is geleverd aan het net, zal immers over die elektriciteit nog energiebelasting betalen. Tegelijkertijd moet over het aardgas dat wordt gebruikt voor opwekking van elektriciteit en warmte voor eigen gebruik, wel belasting worden betaald. Hierdoor worden de externe effecten van het gasverbruik beter beprijsd en de overstap naar duurzamere alternatieven gestimuleerd.

Mbt afschaffen verlaagd tarief glastuinbouw

Het verlaagd tarief in de energiebelasting voor glastuinbouwbedrijven wordt per 1 januari 2025 afgeschaft. De goedkeuring voor dit verlaagd tarief van de EC loopt per 1/1/2025 af, dus dat is geen probleem in relatie tot staatssteun.

[170] Richtlijn 2003/96/EG van de Raad van 27 oktober 2003, Pb L 283 van 31 oktober 2003

Maatregel 1.1H2: Invoering en aanscherping CO_2 heffing industrie

Staatssteuntoets

1. *CO2-heffing en artikel 107VWEU*
   De maatregel voldoet niet aan alle voorwaarden uit artikel 107 VWEU, in die zin dat het systeem van de bestaande CO2-heffing *an sich* geen staatssteun is. De maatregel behelst immers geen selectief voordeel voor bepaalde ondernemingen dat met staatsmiddelen bekostigd is en de concurrentie potentieel vervalst en daarmee het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig beïnvloedt, zo lang aangesloten wordt bij het Europese emissiehandelssysteem (ETS). Dit geldt ook voor de in deze maatregel voorgestelde tariefwijziging.

   Wel kan de afbakening van de heffing, waarbij bepaalde ETS-bedrijven wel onder de heffing vallen en andere ETS-bedrijven niet, tot staatssteun leiden omdat deze afbakening staatssteun vormt voor de ETS-bedrijven die niet onder de heffing zijn gebracht. Elektriciteitsopwekkers vielen bijvoorbeeld ook niet onder de CO2-heffing, maar door de wet CO2-minimumprijs (op 22 maart 2022 door de Eerste Kamer aangenomen en op 4 april 2022 inwerking getreden), die beschouwd kan worden als een vergelijkbare maatregel met de CO2-heffing industrie, zijn deze staatssteunaspecten weggenomen.

2. *Uitgezonderde sectoren*
   Er zijn vier sectoren uitgezonderd van de CO2-heffing. Per sector wordt hieronder toegelicht in hoeverre de staatssteunaspecten zijn weggenomen door vergelijkbare maatregelen.

A. Glastuinbouw

- Voor de glastuinbouwsector wordt gewerkt aan (hernieuwde) afspraken met betrekking tot het reduceren van broeikasgasemissies, waaronder CO2 (zie Kamerbrief 32 627 nr. 39). Om ervoor te zorgen dat de nationale én internationale klimaatdoelen in de toekomst gehaald gaan worden is het van belang dat het huidige CO2-sectorsysteem vervangen wordt door een effectief, borgend beprijzingsinstrument. Met de glastuinbouwsector is afgesproken dat uiterlijk 1 januari 2025 een individueel systeem wordt ingericht waarbij de tuinder gestimuleerd wordt om energiezuinig te produceren én de beweging naar een klimaatneutrale productie wordt geborgd. Hierover wordt met de sector gesproken binnen de context van een nieuw convenant. De heffing als gevolg van dit systeem dient een individuele prikkel te bieden.. Het streven is om de hoogte van de heffing, en daarmee de prijs voor broeikasgasuitstoot, langjarig en vooraf duidelijk te maken, zodat de tuinder deze kan betrekken in de investeringsbeslissing. In combinatie met de rest van het instrumentarium dient de heffing het restemissiedoel met voldoende zekerheid te borgen. Het individuele systeem zal uiterlijk 1 januari 2025 in werking treden en geldt voor zowel ETS als niet-ETS glastuinbouwbedrijven.

  Bij de totstandkoming van het individuele systeem voor de ETS-glastuinbouwbedrijven (op dit moment 3 tot 4 bedrijven) zal getoetst worden aan de CO2-reductie opgave die beoogd wordt met de CO2-heffing industrie. Aan de hand van deze toetsing zal bezien worden of er aanpassingen van het individuele systeem nodig zijn. Om in ieder geval de periode te overbruggen van het afgelopen convenant tot het uiterlijk op 1 januari 2025 inwerking treden van het individuele systeem is er sprake van een tussenconvenant, waarmee nog steeds sprake is van sectorspecifieke CO2-reductie doelstellingen. Tijdens informeel overleg met de CIE op 28 oktober 2020 en 25 januari 2021 gaf de CIE aan dat als voor de van de heffing uitgesloten ETS-sectoren vergelijkbare maatregelen worden genomen, dit het staatssteunaspect zou wegnemen. Het individuele systeem wat op 1

januari 2025 in werking zal treden is zo'n vergelijkbare maatregel. Momenteel is er vanwege de hoge ETS-prijs überhaupt geen sprake van feitelijke bevoordeling van de glastuinbouw door de uitzondering op de CO2-heffing industrie, en veel analyses laten zien dat de hoge ETS-prijs op de middellange termijn op dit niveau zal blijven.

B. Warmtelevering gebouwde omgeving

- In de wet collectieve warmtesystemen is er een norm vastgesteld voor de maximale CO2 uitstoot die gemoeid is met de warmtelevering. De aangewezen warmtebedrijven worden op deze manier verplicht tot een minimale prestatie voor de verduurzaming. De klimaatdoelen voor 2030 en 2050 worden via deze CO2-norm geborgd. Daarmee worden ook de doelen uit de richtlijn (EU) 2018/2001/EU van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2018 ter bevordering van het gebruik van energie uit hernieuwbare bronnen (PbEU 2018, L 328) (hierna: richtlijn 2018/2001/EU), waarbij lidstaten verplicht worden om maatregelen te nemen die bijdragen aan het behalen van het beoogde aandeel hernieuwbare energie, ingevuld.

C. Gebouwde omgeving

- De maatregelen voor de gebouwde omgeving hebben al geleid tot wetsvoorstellen. Het gaat hierbij om nieuwbouw en ingrijpende renovaties bij bestaande bouw. Per 1 januari 2023 geldt er een wettelijke norm voor kantoren. Vanuit de EU komt er een EPBD 4 aan met strenge eisen voor gebouwen.

D. Elektriciteitsopwekking

- De maatregelen voor elektriciteit hebben al geleid tot wetsvoorstellen en per april 2022 is de wet CO2-minimumprijs voor elektriciteitsopwekking van kracht, die als vergelijkbare maatregel kan worden beschouwd. Dat heeft de CIE ook tijdens informeel overleg op 25 januari 2021 bevestigd.

3. Conclusie

Het voorgenomen individuele systeem voor de glastuinbouw dat vanaf 1 januari 2025 ook voor de ETS-glastuinbouw gaat gelden kan de feitelijke bevoordeling voor laatstgenoemde sector wegnemen. Het individuele systeem voor ETS-glastuinbouwbedrijven wordt getoetst aan de CO2 opgave die voortvloeit uit de CO2-heffing industrie, en zal daarmee een vergelijkbaar effect nastreven als de CO2-heffing industrie. Momenteel is vanwege de hoge ETS-prijs überhaupt geen sprake van feitelijke bevoordeling van de ETS-glastuinbouw door de uitzondering op de CO2-heffing industrie, en veel analyses laten zien dat de hoge ETS-prijs op de middellange termijn op dit niveau zal blijven.

Maatregel 1.1H3: Verhoging tarief vliegbelasting

Staatssteuntoets

De vliegbelasting bestaat alleen voor passagiersvluchten:

- een vliegticketbelasting, verschuldigd per vertrekkende passagier vanaf een NL luchthaven
- Transfer passagiers zijn niet belastingplichtig, even als kinderen jonger dan 2 jaar en boordpersoneel;
- Belastingplichtigen zijn de luchthavens die de belasting doorberekenen aan de vliegmaatschappijen.

Met de uitzondering voor transfer passagiers wordt voorkomen dat vliegmaatschappijen voor transfer- en transitopassagiers worden geconfronteerd met (mogelijke) dubbele belasting in het geval de luchthaven waar de reis wordt aangevangen een vergelijkbare belasting heft en Nederland vervolgens bij het doorreizen vanaf een Nederlandse luchthaven opnieuw vliegbelasting zou heffen.

Bij toepassing van het tarief voor passagiers die hun vliegreis in Nederland aanvangen, en die dus onder de vliegbelasting vallen, wordt evenmin rekening gehouden met transfers of stopovers op andere luchthavens. Er geldt één tarief voor alle passagiers, daarbij is aansluiting gezocht naar de vliegbelasting zoals geldend in andere landen.

Er is geen sprake van voordeel

Er is geen sprake van een voordeel dat de lasten verlicht die bepaalde ondernemingen, zoals Schiphol, normaliter moeten dragen. De vliegbelasting is niet van toepassing op transfer- en transitopassagiers (de objectieve redenen zijn hierboven al genoemd). Er is dus geen sprake van een last voor bepaalde ondernemingen en het vervolgens verlichten van een dergelijke last. Het Hof heeft bevestigd[1] dat de (gedeeltelijke) verlichting van de openbare lasten welke op bepaalde ondernemingen in een bepaalde sector rusten, alleen als een steunmaatregel kan worden aangemerkt, indien die maatregel is bedoeld om die ondernemingen gedeeltelijk vrij te stellen van de geldelijke lasten die voortvloeien uit de normale toepassing van het algemene stelsel van de wettelijk verplichte bijdragen. Dit is bij de vliegbelasting niet het geval. Bij overstap van een transferpassagier doet zich het belastbare feit eenvoudigweg niet voor.

Er is geen sprake van selectiviteit

De maatregel moet ook selectief zijn, in die zin dat zij bepaalde ondernemingen of bepaalde producties begunstigt. Dit karakter van selectief voordeel kan zowel voortvloeien uit een uitzondering op de fiscale bepalingen van wettelijke of bestuursrechtelijke aard als uit een discretionair optreden van de belastingdienst.[3] Bij de vliegbelasting is hiervan geen sprake. Het niet van toepassing zijn van de vliegbelasting op transfer- en transitopassagiers geldt voor alle ondernemingen die te maken hebben met dergelijke passagiers en dus niet alleen voor bijvoorbeeld Schiphol. De activiteiten van ondernemers binnen de luchtvaartsector worden steeds op gelijke voet en volgens dezelfde objectieve maatstaven in de vliegbelasting betrokken. Het feit dat er binnen de luchtvaartsector ook

[1] HvJEG zaak 173/73, Jur. 2001 blz. I-06117

[3] punt 123 van de Mededeling van de Commissie betreffende het begrip "staatssteun" in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU

activiteiten worden verricht die niet door de vliegbelasting worden geraakt, staat hier buiten. Het staat iedere ondernemer vrij zodanige, niet onder de vliegbelasting vallende activiteiten te ontplooien. Bij de keuze om dit al dan niet te doen zullen de betrokken ondernemers zich laten leiden door de gebruikelijke overwegingen van commerciële aard. Ook fiscale overwegingen kunnen daarbij een rol spelen. Bij het besluit tot het al dan niet ontplooien van onbelaste activiteiten moeten ondernemers vervolgens de zekerheid hebben dat zij op gelijke voet zullen worden behandeld als ondernemers die vergelijkbare activiteiten ontplooien. Binnen de vliegbelasting hebben zij die zekerheid.

Er is geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU, aangezien aan voorgenoemde voorwaarden duidelijk niet wordt voldaan.

Maatregel 1.1H4: Hervorming autobelastingen

Staatssteuntoets

Ad 1. Invoering mrb-plus (kilometerbeprijzing) per 2030

De grondslag van de MRB is het aantal gereden kilometers. Omdat de maatregel geldt zowel voor personen- als bestelauto's, een vlak tarief per kilometer geldt en in het buitenland gereden kilometers meetellen voor de heffing is er sprake van een non-discriminatoire heffing. Er is geen sprake van staatsmiddelen, geen voordeel voor ondernemingen, geen selectiviteit en geen potentiële concurrentievervalsing/ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer tussen de lidstaten. Derhalve is er geen sprake van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Ad 2. Afbouwen vrijstelling bpm bestelauto's ondernemers voor fossiele voertuigen; met handhaving vrijstelling elektrische bestelbussen

Sinds 1 juli 2005 geldt in de aanschafbelasting (bpm) voor personenauto's, motorrijwielen en bestelauto's een vrijstelling[171] voor bestelauto's die op naam worden gesteld van een ondernemer als bedoeld in artikel 7 van de Wet op de omzetbelasting 1968, die de bestelauto meer dan bijkomstig (minimaal 10%) gebruikt in het kader van zijn onderneming. Deze vrijstelling wordt per 1 januari 2024 in drie stappen naar nul afgebouwd in 2026. De ondernemersvrijstelling geldt voor bestelauto's (fossiel en elektrisch) van alle ondernemers (ook buitenlandse) die in het Nederlandse kentekenregister zijn ingeschreven. Er is sprake van staatsmiddelen (minder belastinginkomsten uit de bpm), maar geen sprake van een selectief voordeel voor bepaalde ondernemingen want generiek van toepassing op alle ondernemingen die een bestelauto met Nederlands kenteken voeren. Er is derhalve geen sprake van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU bij de huidige vrijstelling. De afbouw in drie stappen kent geen staatssteunaspecten, omdat na de afbouw het reguliere tarief voor bestelauto's van toepassing is voor ondernemers en er dus geen sprake meer is van staatsmiddelen, noch van een selectief voordeel (want generiek).

De vrijstelling in de bpm voor elektrische bestelauto's blijft wel bestaan en geldt voor zowel alle ondernemingen als voor particulieren. De vrijstelling wordt gekoppeld aan de bestelauto (en dus niet aan de belastingplichtige) en is dus voor iedereen die een elektrische bestelauto koopt toegankelijk. Dit is derhalve een generieke stimulering van elektrische bestelauto's die in beginsel toegankelijk is voor alle ondernemingen en derhalve non-discriminatoir van karakter. Er is sprake van staatsmiddelen, maar niet van een selectief voordeel voor ondernemingen, noch van potentiële concurrentieverstoring/ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer tussen de lidstaten.

Er is dus geen sprake van staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

[171] Zie ook Uitspraak, Hoge Raad, 27-11-2015 (Belastingadvies 2016/3.9: Grijskentekenregeling is niet discriminerend | Navigator): de Hoge Raad oordeelt dat er bij de toepassing van de ondernemersregeling geen sprake is van gelijke gevallen die ongelijk worden behandeld. Er zijn namelijk voldoende feitelijke en juridische verschillen tussen particulieren en ondernemers in de zin van de regeling.

Maatregel 1.1I1: Wind op Zee

Staatssteuntoets

- Wind op Zee bestaat uit verschillende sub-maatregelen. Per sub-maatregel hieronder de staatssteunzelftoetsen:

Maatregel (1): borgen van de scheepvaartveiligheid:

Stap 1: criteria art. 107 VWEU

A. *De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht*: **NEE**, toelichting: dit betreft een overheidstaak. Het gaat hier niet om activiteiten die in het economisch verkeer door ondernemingen worden verricht maar ingebed zijn in wet-en regelgeving met betrekking tot borgen van scheepsveiligheid waarvoor de overheid verantwoordelijk is.

B. *De steun wordt door staatsmiddelen bekostigd*:
JA, toelichting: de financiële bijdrage betreft een te verlenen bijdrage door het ministerie van Economische Zaken en Klimaat aan het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat ten behoeve van het uitvoeren van overheidstaken en bevoegdheden.

C. *De staatsmiddelen verschaffen economisch voordeel dat niet via de commerciële weg zou zijn verkregen (marktconformiteit):*
NEE, toelichting: het gaat om het uitvoeren van een overheidstaak waarbij er geen economisch voordeel wordt nagestreefd.
1. De maatregel is selectief:
JA, toelichting: de financiële bijdrage gaat specifiek alleen naar de partijen die betrokken zijn bij dit project (Kustwacht, Rijkswaterstaat (RWS), MIVSP, vergroening schepen kustwacht).

D. *De maatregel heeft in potentie een verstorend effect op de mededinging:*
NEE, toelichting: overheidstaken verstoren de werking van de interne markt niet.
Stap 2 t/m 4: niet van toepassing i.v.m. negatieve beantwoording op de cumulatieve criteria in stap 1.
Conclusie: Er is in het geval van de maatregel "borgen van de scheepvaartveiligheid" geen sprake van staatssteun.

Maatregel (2): versterking en bescherming van het NoordzeeecosysteemMa

Stap 1: criteria art. 107 VWEU

A. *De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht*: **NEE**, toelichting: dit betreft een overheidstaak. Het gaat hier niet om activiteiten die in het economisch verkeer voor rekening en risico van ondernemingen komen.

B. *De steun wordt door staatsmiddelen bekostigd*:
JA, toelichting: de financiële bijdrage betreft een te verlenen bijdrage door het ministerie van Economische Zaken en Klimaat aan het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

C. De staatsmiddelen verschaffen economisch voordeel dat niet via de commerciële weg zou zijn verkregen (marktconformiteit):
NEE, toelichting: het gaat om het uitvoeren van een overheidstaak waarbij er geen economisch voordeel wordt nagestreefd.

D. De maatregel is selectief:
JA, toelichting: de subsidie gaat specifiek alleen naar de partijen die betrokken zijn bij dit project.

E. De maatregel heeft in potentie een verstorend effect op de mededinging:
NEE, toelichting: overheidstaken verstoren de werking van de interne markt niet.

Stap 2 t/m 4: niet van toepassing i.v.m. negatieve beantwoording op de cumulatieve criteria in stap 1.
Conclusie: Er is in het geval van de maatregel "versterking en bescherming van het Noordzee-ecosysteem" geen sprake van staatssteun.

Maatregel (3) Een goede inpassing van de stroomaansluiting op het land

Stap 1: criteria art. 107 VWEU

A. *De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht*:
NEE, toelichting: Met deze bijdrage worden omwonenden (waaronder naast burgers eventueel bedrijven) gecompenseerd voor de negatieve externe effecten van de ruimtelijke inpassing op land van de elektriciteit. Dit zijn kosten die normaal niet voor rekening en risico komen van de initiatiefnemers en exploitanten van het windpark op zee maar betaald worden door de gemeenschap.

B. *De steun wordt door staatsmiddelen bekostigd*:
JA, toelichting: de bijdrage betreft een te verlenen bijdrage door het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat aan TenneT. Hoe de middelen ingezet worden zal interdepartementaal en met de regio en TenneT nog nader worden uitgewerkt worden.

C. De staatsmiddelen verschaffen economisch voordeel dat niet via de commerciële weg zou zijn verkregen (marktconformiteit):
Nee , toelichting: het betreft compensatie vanuit de overheid die burgers en bedrijven in het betreffende gebied van de aanlanding nodig hebben om de negatieve externe effecten (waar zij niets aan kunnen doen) te mitigeren of te voorkomen. De intentie is om met deze middelen de negatieve externe effecten die de aanlanding tot gevolg heeft te compenseren. Dit zal - zo het zich thans laat aanzien - geen niet marktconform voordeel opleveren voor de burgers en bedrijven die in het gebied waar de kabel komt gevestigd zijn maar eerder het mitigeren van een nadeel dat niet voor hun rekening behoort te komen. Voor de initiatiefnemers en exploitanten van het windpark op zee zijn het geen kosten die normaal voor hun rekening en risico komt maar door de gemeenschap gedragen worden.

D. De maatregel is selectief:
JA, toelichting: de subsidie gaat specifiek alleen naar de betrokken partijen bij dit project.

E. De maatregel heeft in potentie een verstorend effect op de mededinging:
NEE, toelichting: De intentie is om met deze middelen de negatieve externe effecten die de aanlanding tot gevolg heeft te compenseren zodat burgers en bedrijven die in het gebied waar de kabel komt gevestigd zijn geen nadeel daarvan ondervinden. Compensatie voor negatieve externe effecten van de aanlanding op land die niet voor rekening en risico behoort te komen van de initiatiefnemers en exploitanten van het windpark op zee maar normaal door de gemeenschap gedragen worden, kan geen in potentie verstoring van de interne markt meebrengen.

Stap 2 t/m 4:

Conclusie: Er is geen sprake van staatssteun voor bovengenoemde onderdelen, echter:

Een aantal onderdelen van sub-maatregel 3 – een goede inpassing van de stroomaansluiting op land – moet nog verder uitgewerkt worden voor de staatssteunaspecten definitief bepaald kunnen worden. Dit betreft met name het uitwerken van de criteria op basis waarvan compensatie verleend kan worden, en de uiteindelijke hoogte en vorm van de compensatie. Mocht blijken dat deze compensaties staatssteun vormen, dan zal geprobeerd worden deze zoveel mogelijk onder een van de uitzonderingscategorieën op de staatssteunregels te scharen. Indien bepaalde

staatssteungevoelige onderdelen niet onder een uitzonderingscategorie vallen, dan zullen deze volgens de geldende staatssteunregels worden aangemeld bij de Europese Commissie.

Maatregel 1.1I2: Groenvermogen waterstof

Staatssteuntoets

De maatregel Groenvermogen Waterstof bestaat uit vier deelmaatregelen, waarvoor hieronder de staatssteunzelftoetsen staan:

1. Waterstofpilots (GVI): Een bijdrage leveren aan een snelle realisatie van waterstofprojecten in Nederland (waaronder ook deels opschaling) voor wat betreft de productie en toepassingen van klimaat neutrale waterstof. Hierbij is het van belang dat de bestaande initiatieven voldoende ondersteuning krijgen en daarmee volgende stappen in de opschaling van groene waterstofproductie en -toepassingen kunnen plaatsvinden.

Self-assessment:

Met betrekking tot de activiteiten in het kader van de waterstofpilots is een subsidieregeling in concept: de DEI+. Voor zover subsidieverlening van de activiteiten in het kader van de waterstofpilots staatssteun bevatten, zal deze staatssteun worden verleend binnen de kaders van artikelen 25, 36, 41 en 56 van de AGVV. Een kennisgeving volgt zodra de subsidieregeling is gefinaliseerd. Openstelling is beoogd op 1 juni 2022.

De waterstofpilots hebben nationaal perspectief en creëren geen regionale *hydrogen valleys*. In dit kader is dus geen sprake van een risico beïnvloeding van regionale concurrentievervalsing. Daarnaast wordt de steunverlening volledig binnen de kaders van de AGVV uitgevoerd en is de CEAAG dus niet van toepassing.

N.B. De pre-notificatie met nummer SA.101998 inzake het elektrolyse opschalingsinstrument, valt niet onder het HVP. Als gevolg daarvan is hierover ook geen informatie verstrekt.

2. R&D (GVI): Het R&D-programma moet een bijdrage leveren aan het verhelpen van technische onzekerheden, het versnellen van de beoogde kostenreductie en het ontwikkelen van innovatieve verdienmodellen in zowel de toeleverende maakindustrie als waterstof productie en -toepassing. In dit kader wordt ingezet op 7 programmalijnen die zien op een breed spectrum van industrieel, toegepast tot fundamenteel onderzoek (TRL2-8), waarmee kennis voor de kortere termijn (waterstofproductie en -toepassingen en bijkomende socio-economische en juridische vraagstukken) en de langere termijn (waterstof en groene elektronen als basis voor grond- en brandstoffen) tot stand komen.

Self-assessment:

De subsidieverlening in het kader van de R&D projecten loopt via NWO.

1e niveau: geldstroom van EZK naar NWO

Op dit niveau is geen sprake van staatssteun, nu NWO slechts een publieke taak uitvoert en dus geen economische activiteiten exploiteert.

2e niveau: van NWO naar ondernemingen

Voor zover geldstromen vanuit NWO naar ondernemingen gaan, zal NWO er zorg voor dragen dat wordt voldaan aan de staatssteunkaders. In dit kader zal het grotendeels gaan om onafhankelijk onderzoek, wat op grond van paragraaf 2.1.1, overweging 19, van het O&O&I-kader betekent dat geen sprake is van steun. Voor geldstromen die onverhoopt toch steun bevatten, zal NWO deze steun binnen de daarvoor bestemde kaders van de AGVV verlenen en kennisgeven.

3. Human capital (GVI): Een Human Capital Agenda voor een sterke menselijke uitvoeringsbasis om aan de verwachte vraag naar theoretisch en praktisch geschoold personeel te kunnen voldoen, die nodig is voor de productie en toepassing van klimaatneutrale waterstof en groene elektronen in zeer gespecialiseerde sectoren in onze economie. Daarnaast om- en bijscholing van werknemers in huidige fossiele sectoren én het optimaal benutten van dit nieuwe werkgelegenheidspotentieel.

Self-assessment:

De subsidieverlening in het kader van het HCA verloopt via NWO en mogelijk voor een klein deel via RVO.

1e niveau: geldstroom van EZK naar NWO/RVO

Op dit niveau is geen sprake van staatssteun, nu NWO/RVO slechts een publieke taak uitvoert en dus geen economische activiteiten exploiteert.

2e niveau: van NWO en RVO naar onderwijsinstellingen en mogelijk andere ontvangers

De activiteiten die in dit kader worden gesubsidieerd zijn activiteiten van onderwijsorganisaties voor de ontwikkeling van lesprogramma's en andere zaken. Dit zijn geen economische activiteiten en subsidiëring hiervan betreft dus geen staatssteun.

4. Stichting GroenvermogenNL: Stichting GroenvermogenNL voorziet in het programmabestuur van het project GroenvermogenNL I. Het programmabestuur waarborgt de verbinding tussen de verschillende pijlers van het project door middel van kennisdeling en monitoring.

Self-assessment:

Voor zover de stichting gelden ontvangt wordt dit uitgegeven aan niet-economische activiteiten. In dit kader wordt een separate boekhouding gevoerd. Er is dus geen sprake van staatssteun.

Maatregel 1.1I3: Energietransitie binnenvaart, project ZES

Staatssteuntoets

Price Waterhouse Coopers (PwC) heeft een staatssteunanalyse gedaan naar ZES, maar deze moet nog beoordeeld worden door de Hoofddirectie Bestuurlijk Juridische Zaken van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. De huidige verwachting is dat de maatregel genotificeerd dient te worden. Het betreft immers een subsidieregeling waarmee in potentie selectief voordeel wordt verleend aan uitvoerders van economische activiteiten, waarmee de maatregel dus mogelijk voldoet aan de cumulatieve voorwaarden van artikel 107 VWEU.

Een definitief besluit kan echter pas genomen worden wanneer de Hoofddirectie Bestuurlijk Juridische Zaken van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat de analyse van PwC heeft bestudeerd. Deze analyse wordt binnenkort verwacht.

Maatregel 1.1I4: Luchtvaart in transitie

Staatssteuntoets

De plannen rond het programma Luchtvaart in Transitie zijn vanuit staatssteunoptiek nog niet voldoende uitgekristalliseerd om een waterdicht oordeel te vellen dat ze "staatssteunproof" zijn. Dat is ook niet onlogisch, omdat de plannen meer een programmatisch karakter hebben, dan dat ze een mand vormen van compleet uitgewerkte projecten. Je kan pas een volledige staatssteuntoets verrichten als de projectplannen echt uitgewerkt zijn. Momenteel wordt druk gewerkt aan deze definitieve uitwerking. Desondanks is hieronder alvast een voorlopige staatssteunzelftoets opgenomen voor de programmalijnen die opgenomen worden in het HVP.

1. Artikel 107 VWEU

Algemeen Luchtvaart in Transitie

Kijkend naar de partijen en activiteiten die onder Luchtvaart in Transitie vallen zien we staatsmiddelen aan de orde (Groeifonds), voor een selectieve groep ondernemers die actief zijn in de luchtvaartsector , die daarmee een voordeel ontvangen dat ze onder normale marktomstandigheden niet hadden ontvangen, met een potentieel effect op de internationale handel. Er is dus vrij zeker sprake van staatssteun op sommige onderdelen, volgens artikel 107 VWEU. Daarmee is niet uitgesloten dat sommige activiteiten geen economisch karakter hebben. Het deel van de Groeifonds bijdrage aan de niet-economische activiteiten zou kunnen kwalificeren als "geen staatssteun". Daarnaast is de kans aannemelijk dat de onderdelen die staatssteun betreffen onder de AGVV geschaard kunnen worden.

Programmalijnen 2 en 4 – Flying Vision

- Programmalijn 2 - Doorbraaktechnologie duurzame ultra-efficiënte vliegtuigen
    - De onderdelen van programmalijn 2 die economische activiteiten betreffen kunnen waarschijnlijk onder de AGVV gebracht worden, onder AGVV deel 7, steun voor milieubescherming. Als de programmalijn verder uitgewerkt is en de toekenning van de subsidie plaats heeft gevonden wordt het definitieve staatssteunoordeel gegeven en ook de eventuele kennisgeving richting de Europese Commissie opgestart.
- Programmalijn 4 – Flying Vision

De meeste onderdelen van programmalijn 4 zullen niet aan de voorwaarden van artikel 107 VWEU voldoen aangezien geen sprake van economische activiteiten. Indien blijkt dat onderdelen onder Flying Vision wél economische activiteiten betreffen, dan kan daarvoor hoogstwaarschijnlijk de AGVV toegepast worden. Als de programmalijn verder uitgewerkt is en de toekenning van de subsidie plaats heeft gevonden wordt het definitieve staatssteunoordeel gegeven en ook de eventuele kennisgeving richting de Europese Commissie opgestart.

De steun van het HVP zal de plaats innemen van steun van het NGF, waardoor de staatssteun in het totale project niet zal toenemen.

Maatregel 1.2I1: Programma Natuur

Staatsteuntoets

Binnen het Programma Natuur zijn er drie grote pakketten van financiering. 1. Middels een Specifieke Uitkering (SPUK's) kunnen de provincies financiële middelen bij de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) aanvragen voor gebiedsgerichte maatregelpakketten. 2. Via een algemene uitkering van de minister van LNV aan de provincies hebben de provincies financiële middelen om de SNL-beheersvergoeding tot 84% te vergoeden. 3. Middels een opdracht van de minister van LNV aan de Rijkswaterstaat (RWS), een uitvoeringsorganisatie van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en verantwoordelijk voor het beheer en ontwikkelen van rijkswegen, -vaarwegen en –wateren. De RWS wendt de financiële middelen aan om maatregelen in haar gebieden te treffen. Bij geen van deze uitgaven van de minister van LNV is er sprake van staatssteun aangezien de begunstigden publieke entiteiten zijn en de financiële middelen worden gebruikt voor het uitvoeren van publieke taken. Bij het aanwenden van de financiële middelen wordt ook rekening gehouden met staatssteunaspecten.

Ad 1 Voor de uitvoering van gebiedsgerichte maatregelen maken de provincies gebruik van de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL). De SKNL betreft een door de Europese Commissie goedgekeurde steunmaatregel, zie SA.101117 (2021/N). Aanvullend gaan de provincies mogelijk nog andere steunmaatregelen ontwikkelen. Daarbij zal dan ook worden bezien of er sprake is van staatssteun en in voorkomend geval op welke wijze de steun geoorloofd kan worden verstrekt (aan de hand van een vrijstellingsverordening of op basis van richtsnoeren met een aanmelding).

Ad 2 Om de beheersvergoeding Natuurbeheer, vallend onder de model-Subsidieverordening Natuur- en Landschapsbeheer 2016 (SVNL'16), te verhogen tot 84% wordt een algemene uitkering aan de provincies gegeven. De SVNL betreft een door de Europese Commissie goedgekeurde steunmaatregel, zie SA.56811 (2020/N).

Ad 3 Middels een opdracht heeft RWS ook financiële middelen toegekend gekregen om in haar gebieden passende maatregelen te nemen. Indien RWS daarvoor derden moet inschakelen zal dat via opdrachtverlening gaan, waarbij rekening wordt gehouden met de aanbestedingsregels Derhalve is er geen sprake van staatssteun aangezien zeker wordt gesteld dat niet meer dan een marktconforme vergoeding wordt betaald voor de te leveren prestaties.

Voor het overige zullen er nog enkele kleinere opdrachten worden gegund (<kleiner dan €100.000,=). Ook dit zal gaan via opdrachten, waarbij gunning verloopt via de daarvoor geldende regels.

Maatregel 1.2I2: Subsidieregeling sanering varkenshouderijen

Staatssteuntoets

De maatregel is al aangemeld bij de Europese Commissie. Bij brief van 2 mei 2019 heeft Nederland de steunmaatregeling aangemeld overeenkomstig artikel 108, lid 3, VWEU. De Commissie heeft de Nederlandse autoriteiten op 14 juni 2019 en 31 juli 2019 om aanvullende informatie verzocht, waarop de Nederlandse autoriteiten hebben gereageerd bij brieven van 8 juli 2019 en 10 september 2019. Op 10 oktober 2019 heeft de Commissie besloten geen bezwaar te maken tegen de betrokken regeling, omdat deze verenigbaar is met de interne markt op grond van artikel 107, lid 3, onder c) van het VWEU.

Bij brief van 15 april 2020 is een wijziging van de regeling aangemeld bij de Commissie. De wijziging betreft een verhoging van de begroting van de regeling. Op 26 mei 2020 heeft de Commissie besloten geen bezwaar te maken tegen de betrokken regeling, omdat deze verenigbaar is met de interne markt op grond van artikel 107, lid 3, onder c) van het VWEU.

Maatregel 2.1I1: Quantum Delta NL

Staatssteuntoets

Staatssteuntoets reeds uitgevoerd, geen problemen

Maatregel 2.1I2: AI Ned

Staatssteuntoets

AiNed is een investeringsprogramma (publiek en privaat) om het potentieel van artificiële intelligentie (AI) voor de Nederlandse economie en samenleving op een mensgerichte manier te ontwikkelen en te benutten en specifieke knelpunten weg te nemen. In het meerjarige AiNed programma wordt AI als een enabling technology gepresenteerd, welke alle sectoren van de economie en maatschappij raakt. In het programma is expliciet aandacht voor het versterken van de synergie tussen (zeven) regionale (deel)ecosystemen, het nationale ecosysteem en internationale ecosystemen. Specifiek wordt er een nationaal hubs-en-spaken-model gerealiseerd om regionale sterktes met nationale slagkracht te combineren.

Er zijn vier actielijnen van AiNed die zijn opgenomen in het Herstel en Veerkrachtplan. Dit zijn:

Het AI-onderdeel EU KDT;

De ELSA labs;

De Fellowshipgrants; en

De AI applied learning communities.

Hieronder wordt per actielijn besproken wat de actielijn inhoud en of financiering voor de activiteiten in de actielijn staatssteun omvatten.

1. Het AI-onderdeel EU KDT

Door de inzet van AINed budget voor Europese industriële AI samenwerkingsprogramma's binnen het EU-programma Key Digital Technologies (KDT), kunnen Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven meedoen aan EU-consortia die grootschalige strategische R&D&I projecten uitvoeren. Daarnaast zetten Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen een bedrag in dat het dubbele is van de overheidsfinanciering (zowel Commissie als nationaal).

De NL intensivering van de Europese KDT regeling (onderdeel AI) wordt gedaan op basis van de systematiek van de bestaande KDT regeling en in lijn met het O&O&I-kader en, indien van toepassing, de AGVV.

2. De ELSA-labs

Dit betreft onderzoek naar de ontwikkeling, toetsing, implementatie, en regulering van AI die inclusief, toekomstbestendig, transparant en mensgericht is. Dit vergt dat technologische ontwikkelingen in samenhang met hun ethische, juridische, maatschappelijk en economische aspecten (ELSA) worden bestudeerd aan de hand van concrete casussen in verschillende maatschappelijke domeinen; met in achtneming van generaliseerbaarheid vanuit die casussen. Hiermee wordt gegarandeerd dat AI-toepassingen publieke waarden en mensenrechten respecteren en – waar mogelijk – bevorderen.

De ELSA-labs zien op toegepast onderzoek zoals bedoeld in paragraaf 2.1., punt 12-a, van het O&O&I-kader. De financiering gaat in dit kader van EZK naar NWO, die vervolgens een call uitzetten.

Niveau 1: EZK naar NWO

Op dit niveau is geen sprake van staatssteun, nu NWO een wettelijk taak uitvoert en dus geen sprake is van economische activiteiten in de zin van artikel 107 VWEU.

Niveau 2: Call NWO

De calls die NWO opzet, worden opgezet, worden opgezet conform transparante en objectieve voorwaarden en zijn voor een ieder toegankelijk. Er is in dit kader dus geen sprake van een selectief voordeel, waardoor een sprake is van staatssteun. Voor zover in dit kader toch sprake is van steun, zal deze worden verleend binnen de kaders van de AGVV.

3. De Fellowshipgrants

Het doel van het AI-talentprogramma is om Nederlandse academische kennisinstellingen, aantrekkelijker te maken voor bijzondere en excellente AI-onderzoekers in de internationale strijd om talent. Dit geldt zowel voor het aantrekken als voor het behouden van talentvolle onderzoekers die concurrerende internationale aanbiedingen krijgen. Een deel van de AiNed groeifondsmiddelen gaat naar het aantrekken en behouden van uitzonderlijk AI-talent, waarbij dit talent in elke AI-discipline werkzaam kan zijn, van technologie tot sociale en geesteswetenschappen. Op deze manier kunnen Nederlandse universiteiten enig hoofd bieden aan de aantrekkelijke aanbiedingen die topwetenschappers ontvangen van buitenlandse bedrijven en universiteiten. Het AI-talentprogramma vergroot het aantal promovendi en postdoc onderzoekers aan Nederlandse universiteiten dat zich richt op de uitdagingen uit de AI-onderzoeksagenda AIREA-NL.

Niveau 1: EZK naar NWO

Op dit niveau is geen sprake van staatssteun, nu NWO een wettelijk taak uitvoert en dus geen sprake is van economische activiteiten in de zin van artikel 107 VWEU.

Niveau 2: Call NWO

De calls die NWO opzet, worden opgezet, worden opgezet conform transparante en objectieve voorwaarden en zijn voor een ieder toegankelijk. Er is in dit kader dus geen sprake van een selectief voordeel, waardoor een sprake is van staatssteun. Voor zover in dit kader toch sprake is van steun, zal deze worden verleend binnen de kaders van de AGVV.

4. De AI applied learning communities

Door aan de slag te gaan met AI voor en met in MKB ondernemingen ontwikkelen studenten hun digitale vaardigheden op het gebied van AI. Tegelijkertijd helpen de studenten MKB ondernemingen

met AI kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld in de vorm van een AI-impactscan of proof-of-concept. Bovendien worden generiek toepasbare kennis, methodologie en curricula ontwikkeld en gedeeld, zodat AI-onderzoek en AI-onderwijs wordt versterkt. Hierdoor draagt Applied AI Learning Communities niet alleen bij aan de innovatie van MKB, maar vooral ook aan de ontwikkeling en versterking van digitale vaardigheden op het gebied van AI.

De AI learning communities zien op toegepast onderzoek zoals bedoeld in paragraaf 2.1., punt 12-a, van het O&O&I-kader. De financiering gaat in dit kader van EZK naar NWO, die vervolgens een call uitzetten.

Niveau 1: EZK naar NWO

Op dit niveau is geen sprake van staatssteun, nu NWO een wettelijk taak uitvoert en dus geen sprake is van economische activiteiten in de zin van artikel 107 VWEU.

Niveau 2: Call NWO

De calls die NWO opzet, worden opgezet, worden opgezet conform transparante en objectieve voorwaarden en zijn voor een ieder toegankelijk. Er is in dit kader dus geen sprake van een selectief voordeel, waardoor een sprake is van staatssteun.

Voor zover in dit kader toch sprake is van steun, zal deze worden verleend binnen de kaders van de AGVV.

Maatregel 2.1I3: Digitaliseringsimpuls Onderwijs NL

Staatssteuntoets

- Het bekostigen van de onderwijsinstellingen past binnen de wettelijke taak, die onderwijsinstellingen hebben op grond van de Wet Educatie Beroepsonderwijs en Wet Hoger onderwijs en Wetenschap. De Centers for Teaching & Learning worden ingericht door de bekostigde instellingen, met hun eigen personeel, en leveren geen staatssteunrisico op.
- Voor de kennisinfrastructuur zal OCW een opdrachtbrief schrijven naar NWO/NRO. NRO zal zich beperkt houden tot het uitvoeren van zijn wettelijke taak en zelf de aanbestedingsregels, via NWO, in acht nemen wanneer hij producten of diensten op de markt inkoopt. Quadruple onderzoeksconsortia komen via calls tot stand te komen.
- De Transformatie Hubs zijn een samenwerkingsvorm van onderwijs, arbeidsmarkt, maatschappelijke partners en leveranciers. De samenwerking zal op een open, transparante en niet-discrimerende wijze gebeuren, zoals bijv. de Aanbestedingswet 2012 voorschrijft.
- Voor het aantrekken van een lead architect,, voor de inrichting van de sectorale infrastructuur, geldt dat ook deze selectie op een open, transparante en niet-discriminerende wijze plaats te vinden om niet in strijd te komen met de aanbestedingsregels of een risico op staatssteun te zijn.
- Het evaluatieonderzoek/monitoring dat door OCW moet worden georganiseerd, door een extern bureau, zal aan de Aanbestedingswet 2012 te voldoen, waarbij een contract voor 8 jaar, met helder mijlpalen, mogelijk is.

Het aanstellen van een voorzitter van de stuurgroep is een aanbestedingsrechtelijke opdracht.

Maatregel 2.1I4 Digitale Infrastructuur Logistiek

Staatssteuntoets

1. De maatregel voldoet **deels** aan alle vijf de cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU:

    a. De steun wordt verleend aan ondernemingen die economische activiteiten verrichten.
    b. Deze steun wordt door staatsmiddelen bekostigd.
    c. De staatsmiddelen verschaffen in potentie economisch voordeel dat niet via de normale commerciële weg zou zijn verkregen door de betrokken partijen.
    d. De maatregel is selectief
    e. De maatregel heeft in potentie een verstorend effect op de mededinging in de EU.

Een deel van de maatregel zal op basis van subsidies uitgevoerd worden. De cumulatieve criteria zijn van toepassing op dat deel. Voor deze subsidies zal gebruik gemaakt worden van bestaande staatssteunkaders (AGVV), namelijk steun voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie.

Voor het andere deel van het DIL project wordt de Aanbestedingswet toegepast: het correct toepassen van de Aanbestedingswet betekent per definitie dat punt c. en punt e. van artikel 107 VWEU niet in werking treden. Aangezien de criteria cumulatief zijn, is er geen sprake van staatssteun.

De Aanbestedingswet en de EU-richtlijnen op dat gebied bieden diverse procedures (Innovatiepartnerschap, Concurrentiegerichte Dialoog) om innovatieve ontwikkelingen in opdracht te geven. Het toepassen van de Aanbestedingswet artikel 2.24 sub G (Aanbestedingswet 2012) voor wetenschappelijke kennisontwikkeling houdt ook in dat er geen aanleiding of noodzaak is voor notificatie van de maatregel.

Maatregel 2.2I1: European Rail Traffic Management System (ERTMS)

Staatssteuntoets
De vier onderdelen van ERTMS die meegaan onder het HVP voldoen aan de criteria uit artikel 107 VWEU, echter vindt de overheveling van middelen plaats op basis van de openbare aanbestedingswetgeving en is daarom niet in strijd met de Europese staatssteunkaders.

- Central Safety System (CSS) ERTMS (€ 93,5 mln). De aanbesteding heeft als doel om een systeemleverancier te verwerven die CSS-infrastructuur componenten en diensten levert voor de inrichting (ontwikkeling, levering, onderhoud en kennisoverdracht) van ERTMS voor ProRail. → *Via een openbare aanbesteding plaatsgevonden welke Thales heeft gewonnen. De aanbestedingsrichtlijnen die ProRail hanteert zijn vastgelegd in het aanbestedingsreglement ARN2016.*
- Het Project Vernieuwing GSM-R Radionetwerk (€ 17,8 mln) betreft het GSM-r netwerk op 160 locaties geschikt te maken voor verdere uitrol van ERTMS. → *Gedeeltelijk via een openbare aanbesteding plaatsgevonden, en gedeeltelijk intern ProRail belegd. De aanbestedingsrichtlijnen die ProRail hanteert zijn vastgelegd in het aanbestedingsreglement ARN2016.*
- Planstudie voor het baanvak Noord-Nederland (€ 5,3 mln) De planstudie levert een Functioneel Integraal Systeemontwerp (FIS) en een Railverkeerstechnisch ontwerp (RVTO) op. *Gedeeltelijk via een openbare aanbesteding plaatsgevonden, en gedeeltelijk intern ProRail belegd. De aanbestedingsrichtlijnen die ProRail hanteert zijn vastgelegd in het aanbestedingsreglement ARN2016.*
- Planstudie voor het baanvak Kijfhoek Belgische grens. (€ 10,3 mln.) → *Gedeeltelijk via een openbare aanbesteding plaatsgevonden, en gedeeltelijk intern ProRail belegd. De aanbestedingsrichtlijnen die ProRail hanteert zijn vastgelegd in het aanbestedingsreglement ARN2016.*

PID PEIL (€22 mln.) → *Via een openbare aanbesteding plaatsgevonden. De aanbestedingsrichtlijnen die ProRail hanteert zijn vastgelegd in het aanbestedingsreglement ARN2016.*

Maatregel 2.2I2: Veilige, Slimme & Duurzame Mobiliteit

Staatssteuntoets

Niet aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU wordt voldaan. In het geval van Veilige, Slimme en Duurzame mobiliteit wordt er geen steun verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht omdat de inkoopstrategie voor Smart Mobility op onderstaande drie wijzen wordt vormgegeven, en die vormen allen geen staatssteunrisico:

A. maatregelen/investeringen worden via reguliere aanbestedingsprocessen in volledige transparantie en gelijke mededinging op de markt gezet.
B. via Innovatie en Onderzoeksopdrachten waarbij het overheidsaandeel < 65% blijft van de totale inspanning

overdracht van middelen vanuit het Rijk aar medeoverheden via een Specifieke Uitkering (SPUK) waarna de betreffende medeoverheid inkoopt/aanbesteed/ onder raamovereenkomsten verwerft.

Maatregel 2.2I3: Intelligente Wegkantstations (IWKS)

Staatssteunzelftoets

Niet aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU wordt voldaan. Er wordt geen steun verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht omdat de IWKS worden aanbesteed op basis van de Europese aanbestedingsrichtlijnen.

Maatregel 2.3H1: Informatiemanagement Overheid
Staatsteuntoets

Niet aan alle cumulatieve criteria van artikel 107VWEU wordt voldaan. Er wordt immers geen selectief voordeel verschaft door BZK aan een onderneming in Europeesrechtelijke zin (uitvoeren van economische activiteiten) die de tussenstaatse handel beïnvloedt/de mededinging (dreigt) te verstoren. Het gaat namelijk om de uitvoering van een overheidstaak.

Maatregel 2.3I1: Grensverleggende IT (GrIT)

Staatsteuntoets

1. Niet aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU wordt voldaan aangezien in geval van GrIT sprake is van een openbare aanbesteding voortvloeiend uit een overheidsopdracht:

Overheden kunnen voorkomen dat een overheidsmaatregel als staatssteun kwalificeert door marktconform te handelen. Dit houdt in dat de overheid bijvoorbeeld de marktprijs betaalt voor een opdracht voor het leveren van goederen, diensten of werken. Een openbare aanbesteding is een manier waarop kan worden zeker gesteld dat een werk/dienst/levering tegen een marktprijs verkregen wordt. Daarom wordt bij een aanbesteding de tegenprestatie van de overheid in beginsel niet gezien als staatssteun als er daadwerkelijk sprake is van een overheidsopdracht. Dus als de overheid daarmee inkoopt voor eigen gebruik/ geen kosten voor rekening neemt die bij een marktpartij horen te liggen.

Maatregel 2.3I2: Digitale hervorming van de Nederlandse strafrechtketen

Staatsteuntoets

Niet aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107VWEU wordt voldaan, er is immers geen sprake van ondernemingen die een economische activiteit uitvoeren.

Het Ministerie van JenV geeft betreffende de bovenstaande staatssteunoverweging mee dat indirect begunstigden – advocaten en rechtshulpverleners – mogelijk wel voordeel kunnen ondervinden als indirect begunstigden en dat zijn wel 'ondernemingen'. Maar mocht die situatie zich voordoen, dan geldt daarvoor dat dat voordeel zonder enig onderscheid ten goede komt aan al die ondernemingen, zodat niet voldaan is aan de eis uit artikel 107 VWEU van een selectief voordeel voor een select aantal ondernemingen. Bovendien zou dat sowieso geen verstorend effect hebben op de (grensoverschrijdende) mededinging tussen rechtshulpverleners.

Ook overwegende indirect begunstigden bij deze maatregel dus geen sprake van staatssteun.

Maatregel 3.1H1: Afschaffen leegwaarderatio

Staatsteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 3.1H2: Afschaffen verruimde schenkingsvrijstelling eigen woning

Staatsteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 3.1H3: Regie op de aanbodzijde van de woningmarkt

Staatsteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 3.1H4: Aanscherping inkomensafhankelijke hogere huurverhoging

Staatsteuntoets

Er wordt niet voldaan aan de staatssteuncriteria:

1. Er is geen sprake van een voordeel voor de verhuurders van sociale huurwoningen die selectief is en de tussenstaatse handel verstoort.
2. Er is sprake van wijzigingen in de huurregelgeving die is gericht op de huurder en voor iedere verhuurder van zelfstandige huurwoningen in het gereguleerde segment geldt.
3. Er worden geen staatsmiddelen verstrekt, noch wordt er afgezien van de inning van staatsmiddelen of een herverdeling binnen de sector onder overwegende overheidsinvloed.
   De conclusie van stap 1 is dat er geen sprake is van staatssteun en er dus geen notificatie nodig is.

De IAH leidt niet tot nieuwe staatssteunregeling. Het antwoord bij stappen 1, 2 en 3 is 'nee'. Er is geen notificatie vereist.

Maatregel 3.1H5 Versnellen van proces en procedures bij realiseren van woningbouw

Staatsteuntoets

Er is geen sprake van een investering, staatssteun is niet aan de orde volgens de cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU. → Er wordt geen selectief voordeel verschaft door BZK aan een onderneming in Europeesrechtelijke zin (uitvoeren van economische activiteiten) die de tussenstaatse handel beïnvloed/de mededinging (dreigt) te verstoren. Het gaat om de uitvoering van een overheidstaak.

Maatregel 3.1I1: Woningbouwimpuls

Staatsteuntoets

Alleen maatregelen die voor woningbouw noodzakelijk zijn mogen in de business case van een project opgevoerd worden. Deze kosten kunnen op grond van de Wet ruimtelijke ordening (Wro) verhaald worden op ontwikkelende partijen. De gemeente is hiertoe ook verplicht. Indien dit niet voldoende gebeurt levert dit immers een voordeel voor de ontwikkelende partij op en is er sprake van staatssteun. De gemeente is zelf verantwoordelijk voor het correct toepassen van de staatssteunregels. De Wro (en, na inwerkingtreding ervan, de Omgevingswet) biedt de juridische basis voor het kostenverhaal. De woningbouwimpuls is nadrukkelijk niet bedoeld als vervanging voor dit verplichte kostenverhaal, maar is additioneel wanneer het kostenverhaal ontoereikend is om de noodzakelijke maatregelen te bekostigen. Bij het uitkeren van de bijdrage Woningbouwimpuls aan een gemeente is geen sprake van staatssteun, omdat de gemeente die de bijdrage heeft aangevraagd handelt vanuit haar bevoegdheden van openbaar gezag, namelijk haar verantwoordelijkheid voor de totstandkoming van voldoende woningen op de juiste locaties (zie ook informatieblad Staatsteun Wbi).

Maatregel 3.2I1: Subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed

Staatsteuntoets

Er is geen sprake van staatssteun.

Maatregel 3.2I2: Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)

Staatsteuntoets

De ISDE valt onder de Algemene Groepsvrijstellingsverordening (AGVV): op grond daarvan, artikel 1, lid 2, onder a, geldt dat maximaal een jaarlijks steunbedrag van 150 miljoen voor een regeling kan worden ingezet. Als je daar bovenuit komt, kun je niet onder de AGVV melden maar zal een notificatieprocedure richting EC noodzakelijk worden.
Na ophoging van de budgetten blijven we onder die grens. Voor zover dat op grond van onderstaande kan worden afgeleid, is er t.a.v. de steunintensiteit geen probleem optreedt.

Ten aanzien van de stimulering van warmtepompen mag de steunintensiteit max. 45% bedragen. Ingeval van kleine ondernemers kan dit percentage zelfs nog worden verhoogd. Geen knelpunt voorzien: in de uitvoering kan individueel op deze steunintensiteit worden gehandhaafd, dus dat geeft extra zekerheid dat we de grenzen niet overschrijden.

Isolatiemaatregelen gelden louter voor niet-zakelijke aanvragers, dus daar zit geen staatssteunaspect aan. Bij concrete invulling van de extra budgetten kan een goede onderbouwing gemaakt worden t.a.v. de daadwerkelijk optredende steunintensiteit en het jaarlijkse steunbedrag van de ISDE.

Maatregel 4.1H1: Verlaging van de zelfstandigenaftrek

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU

Maatregel 4.1H2: Arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (AOV ZZP)

Staatssteuntoets

Het publieke fonds/de uitvoerder is geen onderneming die een economische activiteit verricht. Daardoor is er geen sprake van staatssteun volgens de cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU.

Maatregel 4.1H3: Hervorming pensioenstelsel tweede pijler

Staatssteuntoets

Dit wetsvoorstel ziet op wijziging van de Pensioenwet, de Wet inkomstenbelasting 2001 en enige andere wetten in verband met herziening van het pensioenstelsel, standaardisering van het nabestaandenpensioen, aanpassing van de fiscale behandeling van pensioen en enige andere wijzigingen ten aanzien van pensioen.

De maatregelen zijn nieuwe pensioencontracten, afschaffing doorsneesystematiek, leeftijdsonafhankelijke premies in premieregelingen, uitzonderingen op het voorschrift van leeftijdsonafhankelijke premie. Dit betreft wet- en regelgeving en geen financiële steun of geldstromen. Hierom is een staatssteuncheck niet aan de orde.

Maatregel 4.1H4: Aanpak schijnzelfstandigheid

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 4.1I1: Nederland Leert Door

Staatssteuntoets

Nederland Leert Door is een samenhangend pakket van drie tijdelijke subsidieregelingen gericht op het behoud van huidig werk of om aansluiting te vinden bij toekomstig werk, in reactie op de gevolgen van de coronacrisis voor de arbeidsmarkt. Het uitgangspunt hierbij is dat mensen, afhankelijk van hun positie en behoefte, ondersteuning kunnen krijgen. Niet iedereen heeft daarbij dezelfde ondersteuning of middelen nodig. Om in de verschillende behoeften te voorzien is het pakket Nederland Leert Door onderverdeeld in drie regelingen die onderscheidend zijn in zowel het type ondersteuning (ontwikkeladvies/scholing/begeleiding naar ander werk) als de wijze waarop de doelgroep wordt bereikt (direct aan te vragen door het individu via een aanbieder/via de sectororganisatie of werkgever).

Hieronder voor elk van de drie subsidieregelingen de staatssteunzelftoets:

1. Tijdelijke subsidieregeling Nederland Leert Door met inzet van sectoraal maatwerk (looptijd 2021)

Met de regeling Nederland Leert Door met inzet van sectoraal maatwerk kunnen sectorale samenwerkingsverbanden van werkgevers-, werknemersorganisaties en andere betrokken partijen door middel van een subsidieverzoek binnen de desbetreffende sector(en) ondersteuning bieden voor het behouden van werk en het vinden van ander werk. Daarbij kan het gaan om het aanbieden van een viertal activiteiten, namelijk ontwikkeladvies, scholing, EVC of begeleiding naar ander werk. De activiteiten kunnen zowel uitgevoerd worden door partijen binnen het samenwerkingsverband als door externe aanbieders.

Er is sprake van staatssteun als aan de vijf cumulatieve criteria van artikel 107, eerste lid, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie is voldaan. Deze criteria zijn voor deze regeling beoordeeld en de conclusie is dat de subsidieverstrekking op basis van deze regeling niet kan worden aangemerkt als staatssteun. De maatregel leidt namelijk niet tot (potentiële) vervalsing van de mededinging en een ongunstige beïnvloeding van de handel tussen lidstaten. Een samenwerkingsverband kan uitsluitend voor zover het zelf subsidiabele activiteiten zou uitvoeren als onderneming gekwalificeerd worden en mogelijk voordeel ontvangen. Wanneer een samenwerkingsverband zelfstandig activiteiten zou uitvoeren ten behoeve van derden die mogelijk ook door andere (commerciële) aanbieders zouden kunnen worden aangeboden, worden de risico's ten aanzien van staatssteun ingeperkt. In de regeling is namelijk opgenomen dat de in dit verband gehanteerde uurtarieven conform de Handleiding Overheidstarieven van de Rijksoverheid moeten zijn. Daarmee wordt voorkomen dat marktwerking wordt verstoord, nu deze tarieven marktconform zijn.

Wanneer een samenwerkingsverband externe partijen inschakelt voor bepaalde activiteiten is er geen marktverstorend effect aangezien de marktconformiteit van de inschakeling van deze externen is geborgd. In de regeling is namelijk opgenomen dat voor externe opdrachten de marktconformiteit van kosten wordt beoordeeld aan de hand van a) een transparante, objectieve en niet-discriminatoire aanbestedingsprocedure, of b) een offerteprocedure waarbij ten minste drie offertes zijn aangevraagd en beoordeeld door de subsidieaanvrager indien de kosten meer bedragen dan € 50.000. Het is aan de hoofdaanvrager om ervoor te zorgen dat de prijs voor externe opdracht marktconform is. Kosten die niet marktconform zijn komen niet voor subsidie in aanmerking.

Nu de mededinging niet wordt verstoord, is er in principe geen sprake van verstoring van de mededinging tussen de lidstaten. Hierbij wordt nog opgemerkt dat ook opleiders, die wonen of gevestigd zijn in een van de andere lidstaat van de Europese Unie, een andere staat die partij is bij

de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte of Zwitserland, ook voor het uitvoeren van de subsidiabele activiteiten in aanmerking kunnen komen.

2. Nederland Leert Door met inzet van ontwikkeladvies (looptijd 2020-2021)

De regeling biedt werkenden, waaronder flexwerkers en zelfstandig ondernemers, én niet werkenden de mogelijkheid een eerste stap te zetten in een mogelijke (her)oriëntatie op hun arbeidsmarktpositie. Zij kunnen een ontwikkeladvies aanvragen bij gekwalificeerde loopbaanadviseurs en daarnaast komt er de mogelijkheid een online scholingsactiviteit te volgen. Ook deze regeling is onderzocht of er sprake is van staatsteun. Met de subsidie wordt het voor mensen mogelijk om een gratis ontwikkeladviestraject te volgen. De deelnemers aan loopbaanadviestrajecten die onder deze regeling gesubsidieerd worden zullen zonder het bestaan van de regeling niet uit zichzelf een ontwikkeladviestraject volgen en financieren. Loopbaanadviseurs die aan de regeling meedoen en dus subsidie ontvangen voor afgeronde adviestrajecten hebben daarmee dus een voordeel, maar omdat de te ontvangen subsidie marktconform is, is er geen sprake van verstoring van de markt.

In de regeling worden daarnaast een aantal kwaliteitseisen gesteld aan loopbaanadviseurs. Dit zijn eisen aan opleiding en werkervaring. Adviseurs uit andere lidstaten moeten aan dezelfde eisen voldoen als adviseurs uit Nederland. Men moet desgevraagd kunnen aantonen aan deze vereisten te voldoen. Dit geldt alleen niet voor personen die beschikken over een (Nederlands) keurmerk. In de regeling zijn de keurmerken van NOLOC en CMI genoemd; adviseurs met die keurmerken worden geacht aan de eisen te voldoen en hoeven dat niet meer aan te tonen. Om te voorkomen dat de positie van Nederlandse adviseurs hiermee bevoordeeld wordt, is in de regeling ook geregeld dat adviseurs met vergelijkbare keurmerken uit hun land ook geacht worden te voldoen aan de eisen en die niet meer hoeven aan te tonen. Daarmee is er met de regeling geen sprake van vervalsing van de mededinging of een ongunstige beïnvloeding van de markt en is de regeling ook niet aangemerkt als staatsteun.

3. Tijdelijke subsidieregeling Nederland Leert Door met inzet van scholing (looptijd 2020-2021)

Met deze regeling wordt het mogelijk subsidie aan te vragen voor het aanbieden van (online) scholing die bijdraagt aan het behouden van werk of het versterken van de arbeidsmarktpositie. De subsidie wordt beschikbaar gesteld aan opleiders, opleiderscollectieven en samenwerkingsverbanden. Het is de bedoeling dat zij vervolgens kosteloos scholing aanbieden voor werkenden, waaronder flexwerkers en zelfstandig ondernemers, én niet werkenden. De nadruk van de regeling ligt op online scholing vanwege de situatie gedurende de Coronacrisis, maar fysiek onderwijs wordt niet expliciet uitgesloten.

Er is destijds bij de contouren van de twee bovenstaande regelingen gewezen op het risico van staatsteun. Dit had vooral te maken met de (voorgenomen) eis in de regeling om een minimaal aanbod te vragen voor een subsidieaanvraag en dat mogelijk kleinere opleiders hiervoor mogelijk uitgesloten zouden worden. De minimale eis was nodig in het kader van de uitvoerbaarheid en om dit risico te mitigeren konden kleine opleiders gezamenlijk een aanvraag indienen om te voldoen aan de minimale eis. Daarnaast was er het risico op mogelijke verstoring van de markt van opleiders, omdat nieuwe scholingsactiviteiten niet in aanmerking konden komen voor subsidiering. Het risico bij het toelaten van nieuwe scholingsactiviteiten is dat mogelijk grote prijsstijgingen doorgevoerd konden worden voor scholing waar subsidie voor werd aangevraagd. Daarom is als eis opgenomen dat alleen subsidie mocht worden aangevraagd voor aanbod dat vóór de datum van ingang van deze regeling voor een vergelijkbaar of hoger bedrag is aangeboden. Met vergelijkbaar wordt bedoeld dat de scholing bij de subsidieaanvraag niet meer mag kosten dan 102% van het bedrag waarvoor de scholing vóór 1 september 2020 werd aangeboden. De 2% prijsstijging is vastgesteld op basis van

de inflatie. Bij het toelaten van nieuwe scholing is het niet mogelijk om te controleren of er wel of niet sprake is van een prijsstijging.

Maatregel 4.1I2: Regionale Mobiliteitsteams (RMT's)

Staatssteuntoets

Er is sprake van staatssteun als aan de vijf cumulatieve criteria van artikel 107, eerste lid, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie is voldaan. Deze criteria zijn voor deze regeling beoordeeld en de conclusie is dat de subsidieverstrekking op basis van deze regeling niet kan worden aangemerkt als staatssteun.

De regeling voorziet in een tijdelijke intensivering van de voor regionale samenwerking tussen UWV, gemeenten, werknemers- en werkgeversorganisaties Met deze regeling worden nadere regels gesteld aan regionale samenwerking als bedoeld in artikel 10a van de Wet SUWI en artikel 2.3, vijfde lid, van het Besluit SUWI. De regels zien op de vormgeving van de samenwerking, het proces van de uitvoering van de aanvullende crisisdienstverlening, de benodigde gegevensverwerking en -uitwisseling, de bekostiging van de inzet van UWV, (centrum)gemeenten, en werknemers- en werkgeversorganisaties de gefinancierde inzet van aanvullende crisisdienstverlening, dienstverlening werkfitbehoud en scholing via praktijkleren in het mbo door partijen.

De regeling voorziet in een vijftal vergoedingen, waarvan twee betrekking heeft op de kosten van UWV, gemeenten en werknemers- en werkgeversorganisaties voor de samenwerking in een regionaal mobiliteitsteam (artikel 17 en 18) en drie interventiebudgetten voor de inzet van dienstverlening (artikelen 19, 20 en 21) voor UWV, gemeenten, werknemers- en werkgeversorganisaties (gedefinieerd als de partijen).

UWV en gemeenten zijn bestuursorganen en kwalificeren niet als ondernemingen. Ook werknemers- en werkgeversorganisaties kwalificeren zich afhankelijk van hun activiteit niet als onderneming. Bij de inzet van dienstverlening (zoals bedoeld in de artikelen 19, 20 en 21), worden de aanbestedingsregels en de marktconformiteit van de uurtarieven in acht genomen.

Maatregel 4.2I1: Nationaal Onderwijslab AI

Staatssteuntoets

In deze regeling wordt er 36 miljoen euro beschikbaar gesteld aan de Stichting Radboud Universiteit (hierna: stichting) voor het opzetten en uitvoeren van het Nationaal Onderwijslab AI (NOLAI) met de volgende doelen:

1. Het ontwikkelen van digitale intelligente onderwijsinnovaties gericht op (het verbeteren van) de kwaliteit van het primair en voortgezet onderwijs. Dit betekent dat het NOLAI in co-creatie met scholen, wetenschappers en het bedrijfsleven de vraagarticulatie organiseert, prototypen ontwikkelt en het gebruik ervan evalueert in de praktijk.
2. Het inzichtelijk maken van de pedagogische, maatschappelijke en sociale consequenties van digitale onderwijsinnovaties. Vanwege het publieke karakter dient het NOLAI ook publieke uitdagingen te adresseren die verbonden zijn met risico's van het gebruik van AI, onder meer op het gebied van sociale ongelijkheid, privacy, bescherming van én toegang tot data.

Hiermee wil de stichting een brug slaan tussen fundamenteel wetenschappelijk onderzoek, de opleiding van leraren, het onderwijsveld en de markt. Een brug die nodig is om te komen tot een lerend ecosysteem en gedragen onderwijsinnovatie.

Deze doelen wil de stichting gaan bereiken door middel van de volgende 2 programma's:

a) *Co-creatieprogramma: van vraagarticulatie tot validering van prototypen*
Het in co-creatie met PO (primair onderwijs) en VO (voortgezet onderwijs) scholen, wetenschappers en het bedrijfsleven ontwikkelen van intelligente educatieve technologieën. Waarbij elke partij een gelijkwaardige rol heeft bij de totstandkoming van het eindresultaat: een gevalideerd prototype dat in de behoefte aan intelligente educatieve technologieën in het onderwijs voorziet.

b) Wetenschappelijk en Teachers in Residence programma
Het brede perspectief op kansen en risico's van intelligente educatieve technologieën, de borging van publieke waarden en het belang van human-centric AI staat hierbij centraal. Dit programma faciliteert tevens het co-creatieprogramma en schept de randvoorwaarden die noodzakelijk zijn voor het succesvol doorlopen van de doorlopende vraagarticulatie en het iteratieve proces van co-creatie.

Het leren van de leerling en het lesgeven van de leerkracht vormen het uitgangspunt bij het ontwikkelen van digitale intelligente onderwijsinnovaties gericht op (het verbeteren van) de kwaliteit van het primair en voortgezet onderwijs (doel 1). Dit betekent dat de inzet van AI de rol van de leerkracht dient te ondersteunen en te versterken en de kansengelijkheid van alle leerlingen dient te bevorderen (doel 2).

Staatssteun-toets:

De steun wordt door staatsmiddelen bekostigd:

Het betreft een subsidie vanuit het ministerie van EZK in het kader van het Nationaal Groeifonds (NGF).

De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht:

In de kern gaat het hier om een het ontwikkelen en valideren van digitale onderwijs innovaties/producten voor het primair en voortgezet onderwijs in Nederland. Dit gebeurt door de Radboud Universiteit in een samenwerkingsverband met scholen, universiteiten en bedrijven (een

consortium). Het NOLAI creëert een open consortium van partijen bestaande uit strategische partners, partners en leden. Een open consortium betekent dat steeds nieuwe partners (scholen, universiteiten en bedrijven) aan kunnen sluiten bij het consortium om een bijdrage te leveren aan de co-creatieprojecten.

1. Het co-creatieprogramma

Voor de projecten in het co-creatieprogramma, die samen met de bedrijven worden uitgevoerd kan gezegd worden dat dit samenwerkingsprojecten zijn die gezamenlijk door ondernemingen en onderzoeksorganisaties of onderzoeksinfrastructuren worden uitgevoerd in de zin van onderdeel 2.2.2.-28 van het OOI-kader. Hiervan is de EC van oordeel dat er met de gunstige samenwerkingsvoorwaarden via die entiteiten geen indirecte staatssteun aan de deelnemende ondernemingen wordt verleend indien (28b en c van het OOI-kader):

a) de resultaten van de samenwerking die geen intellectuele-eigendomsrechten opleveren, kunnen breed worden verspreid en alle intellectuele-eigendomsrechten die de activiteiten van de onderzoeksorganisatie of onderzoeksinfrastructuur opleveren, worden volledig toegekend aan die entiteiten, of

b) uit het project ontstane intellectuele-eigendomsrechten, alsmede daarmee verband houdende toegangsrechten, worden aan de verschillende samenwerkende partners toegekend op een wijze die een passende afspiegeling is van hun werkpakketten, bijdragen en respectieve belangen.

Dit moet Nederland borgen in de juridische instrumenten.

2. het wetenschappelijk en Teachers in Residence programma

De universiteiten en scholen detacheren mensen naar NOLAI ten behoeve van de Teachers in Residence lijn.

De betrokken universiteiten en PO en VO scholen in voornoemde programma's kunnen als onderzoeksorganisaties in de zin van onderdeel 1.3 – 15 – ee van het OOI-kader worden aangemerkt nu de universiteit zich enerzijds in hoofdzaak bezighoudt met het onafhankelijk verrichten van fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek of experimentele ontwikkeling, en de scholen met het breed verspreiden van de resultaten van die activiteiten door middel van onderwijs, publicaties of kennisoverdracht. De universiteiten scholen voeren daarmee geen economische activiteiten uit (2.1.1 – 19 – a OOI-kader).

Indien er toch sprake mocht zijn van een voordeel van de subsidie voor de bedrijven in het consortium, kan gebruik worden gemaakt van artikel 25 van de AGVV. Alsdan moeten de criteria van hoofdstuk 1 en artikel 25 AGVV geborgd worden in de juridische documenten.

De maatregel is selectief:

Ja, het gaat hier immers om een bepaalde (publieke) sector (door de Staat bekostigd onderwijs) maar indirect ook om de digitale leermiddelenmarkt waar marktwerking niet voldoende werkt. Bedoeling is overigens wel dat de ontwikkelde prototypes openbaar beschikbaar worden gesteld en dat met deze subsidie geen opschaling wordt bekostigd.

De maatregel heeft in potentie een verstorend effect op de mededinging:

Nee, niet als het niet als staatssteun kwalificeert bij juiste toepassing van par. 2.2 van het OOI steunkader. Bij toepassing van artikel 25 van de AGVV, mocht sprake zijn van een niet marktconform

voordeel voor de in het consortium deelnemende bedrijven, is notificatie niet nodig.

Conclusie: geen staatssteun of vrijgestelde staatssteun.

Maatregel 4.2I2: Aanpak leervertragingen nieuwkomers

Staatssteuntoets

Er kan gesteld worden dat er geen sprake is van staatssteun, omdat de maatregelen een aanvulling op en intensivering van bestaande financieringsinstrumenten betreft van een kerntaak van de overheid.

Voldoet de maatregel aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU?

Nee, er worden overheidsmiddelen verstrekt aan bekostigde scholen en instellingen. Het doel van deze bekostiging kan worden gezien als onderdeel van de wettelijke onderwijstaak van de bekostigde onderwijsinstellingen. Activiteiten binnen het nationale bekostigd onderwijs worden niet als economische activiteit aangemerkt. Er is dus geen sprake van staatssteun.

Verantwoording

Maatregel	**Sector**	**Instrument**	**Verantwoording**
Aanpak leervertragingen nieuwkomers	PO,VO	Aanvulling op de bekostiging	Aanvulling op normatieve bekostiging. Dit is toegevoegd aan de bekostiging. Schoolbesturen verantwoorden dit via het jaarverslag. De basis hiervan is Regeling jaarverslaggeving onderwijs

Maatregel 4.2I3: Ondersteuning leerlingen in het laatste jaar

Staatssteuntoets

Er kan gesteld worden dat er geen sprake is van staatssteun, omdat de maatregelen een aanvulling op en intensivering van bestaande financieringsinstrumenten betreft van een kerntaak van de overheid.

Voldoet de maatregel aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU?

Nee, er worden overheidsmiddelen verstrekt aan bekostigde scholen en instellingen. Het doel van deze subsidie kan worden gezien als onderdeel van de wettelijke onderwijstaak van de bekostigde onderwijsinstellingen. Activiteiten binnen het nationale bekostigd onderwijs worden niet als economische activiteit aangemerkt. Er is aldus geen sprake van staatssteun.

Maatregel 4.2I4: Laptops, tablets en internetrouters voor online en hybride onderwijs ter bestrijding en voorkoming van leerachterstanden

Staatssteuntoets

Er kan gesteld worden dat er geen sprake is van staatssteun, omdat de maatregelen een aanvulling op en intensivering van bestaande financieringsinstrumenten betreft van een kerntaak van de overheid.

Voldoet de maatregel aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU?

Nee, er is geen sprake van staatssteun. OCW heeft subsidie verleend aan SIVON, de coöperatie van besturen in het bekostigd onderwijs, met een aanbestedingsplicht, zie ook de beschikkingen. Aanbesteding van devices is in feite dus door OCW doorgelegd naar SIVON. Daarmee bleven we in de sfeer van het aanbestedingsrecht en niet in het staatssteunrecht. Een staatssteuntoets is daarmee ook niet van toepassing. SIVON is de enige partij dit soort aanbestedingen snel kan uitvoeren, waarbij bovendien de middelen binnen het bekostigd onderwijs blijven.

In (subsidie)ronde 1 en 2 is de inkoop van devices op de markt aanbesteed door SIVON (zie kader), die deze taak met behulp van subsidie van OCW uit zou voeren. SIVON is een inkoopcoöperatie voor funderend onderwijs met volgens OCW voldoende expertise voor de gevraagde taken (zie tekstkader). Voorts paste de (door)ontwikkeling van SIVON in de visie van OCW om scholen zoveel mogelijk samen in te laten kopen, om scholen zo ook meer invloed te geven op de prijs en de kwaliteit van devices en gerelateerde zaken. Ook had SIVON beter zicht op de behoefte van scholen als het gaat om technische kwaliteitseisen aan de devices. De aanbestedingsplicht van de Rijksoverheid werd hiermee doorgelegd aan SIVON. Omdat er sprake was van een spoedopdracht, kon SIVON gebruik maken van de onderhandelingsprocedure zonder aankondiging: wegens dwingende spoed konden reguliere procedures niet in acht worden genomen als gevolg van 'gebeurtenissen die de aanbestede dienst niet kon voorzien of te verwijten waren', in casu de lockdown. SIVON meldde de opdrachtverlening bij de Europese Commissie door middel van TenderNed af. Bij (subsidie)ronde 3 (à € 2,5 mln.) was er geen sprake meer van een dwingende spoedprocedure. Wel werd, op advies van Wetgeving en Juridische Zaken (WJZ) de procedure van aanbesteding wegens urgente situatie gevolgd door SIVON. In de laatste (subsidie)ronde (á € 15 mln.) was er, om zoveel mogelijk scholen van de benodigde devices voor afstandsonderwijs tijdens de tweede lockdown te kunnen voorzien, wederom sprake van een dwingende spoedprocedure. In gezamenlijk overleg maakten OCW, SIVON en de sectorraden afspraken over de uitvoering van de acties en de communicatiestrategie per ronde. Het Ministerie had daarin de rol van subsidieverstrekker en besluitnemer over toekenningen, SIVON was uitvoerder van de subsidie en de sectorraden functioneerden als gesprekspartner.

Maatregel 5.1I1: Tijdelijke extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd

Staatssteuntoets

Het coronavirus trekt een zware wissel op de economie en raakt ook cruciale publieke sectoren zoals zorg, onderwijs en toezicht- en handhaving. Deze sectoren hebben niet alleen te maken met het uitvallen van personeel, ook zijn er door de coronabeperkingen en –regels taken bijgekomen, waar geen of onvoldoende personeel voor beschikbaar is. Het gaat dan vaak om taken waar geen of beperkte scholing voor nodig is, maar die wel belangrijke verzwaring kunnen betekenen in de werkdruk. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het toezien op de mondkapjesplicht in het voorgezet onderwijs en mbo, (ondersteunende) werkzaamheden bij teststraten of het werken als gastheer- of vrouw in verpleeghuizen. Voor dit soort werkzaamheden zijn snel extra handen nodig en kunnen "coronabanen" een oplossing bieden.

De Subsidieregeling coronabanen in de zorg (hierna de subsidieregeling) geeft de zorgsector de mogelijkheid extra arbeid aan te trekken om het werk te ontlasten. Dit kan via twee constructies:

1. De werknemer komt tijdelijk in dienst bij de zorgaanbieder op basis van een arbeidsovereenkomst;
2. De werknemer wordt tijdelijk door zijn werkgever bij de zorgaanbieder te werk gesteld op basis van een detacherings-/ uitzendovereenkomst.

Hieronder wordt voor beide situaties gesproken over 'werknemer'.

De zorgaanbieder kan de kosten van de werknemer voor een in de subsidieregeling genoemde coronabaan vergoed krijgen voor de periode 1 januari 2021 tot en met 30 juni 2021. Slechts de daadwerkelijke kosten die met de tewerkstelling samenhangen komen tot een bedrag van € 25.440 voor subsidiering in aanmerking. Het gaat om de loonkosten tot een hoogte van 120% van het wettelijk minimumloon, de onregelmatigheidstoeslag, het vakantiegeld, de pensioenpremie, de eindejaarsuitkering, de sociale zekerheidslasten en de kosten van begeleiding van de werknemer. Tot slot komt een eventueel wettelijk verschuldigde transitievergoeding voor de werknemer (niet zijnde de gedetacheerde) voor vergoeding in aanmerking. Het betreft kortom de kosten die een werkgever heeft als hij iemand arbeid voor hem laat verrichten. Belangrijk in dit kader te vermelden is dat een eventuele winstmarge niet subsidiabel is.

Hieronder volgt de staatssteunbeoordeling.

Wettelijk kader staatssteun

Artikel 107, lid 1, Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) merkt steunmaatregelen van de staten of in welke vorm ook met staatsmiddelen bekostigd, die de mededinging door begunstiging van bepaalde ondernemingen of bepaalde producties vervalsen of dreigen te vervalsen, aan als onverenigbaar met de interne markt, voor zover deze steun het handelsverkeer tussen de lidstaten ongunstig beïnvloedt. Met andere woorden, overheden mogen ondernemingen niet financieel begunstigen als daardoor de concurrentie kan worden vervalst en de handel tussen EU lidstaten kan worden beïnvloed.

Een steunmaatregel moet vooraf worden aangemeld bij de Europese Commissie. Deze mag vervolgens niet worden uitgevoerd totdat de Commissie de maatregel heeft goedgekeurd. Dit is de standstill-verplichting van artikel 108, lid 3, VWEU.

Er is sprake van staatssteun als er aan de volgende cumulatieve criteria is voldaan:

1. De begunstigde is een onderneming, dat wil zeggen een economische activiteit;
2. De steunmaatregel is afkomstig van of toe te rekenen aan de staat;

3. De maatregel levert een onderneming een economisch voordeel op;
4. De maatregel is selectief;
5. De maatregel leidt tot (potentiële) vervalsing van de mededinging en een ongunstige beïnvloeding van de handel tussen lidstaten.

Staatssteun is in beginsel verboden, maar bepaalde steunmaatregelen zijn wel toegestaan. Zo heeft de Commissie heeft een aantal vrijstellingsverordeningen ontworpen en hierin bepaalde categorieën van steun vrijgesteld van de meldingsplicht.

Analyse

Zoals hierboven staat beschreven is sprake van twee constructies die bekostigd kunnen worden. De staatssteunanalyse is daarbij als volgt.

1. Arbeidsovereenkomst

Aan de ene kant kunnen zorgaanbieders subsidie ontvangen voor het in dienst hebben van een werknemer voor het uitvoeren van een coronabaan. De zorgaanbieder is uit hoofde van de arbeidsovereenkomst verplicht de werknemer te betalen, VWS vergoedt die kosten. VWS betaalt met andere woorden dan dus de arbeid om de zorg te ontlasten. Dit geeft de zorgaanbieder een economisch voordeel.

Daarbij zijn zorgaanbieders beginsel te beschouwen als ondernemingen. Indien zij financiële steun ontvangen van de overheid kan er daarom sprake zijn van staatssteun. Op 13 maart 2020 heeft de Europese Commissie echter een gecoördineerde Europese respons gepresenteerd om de economische gevolgen van COVID-19 tegen te gaan. De Commissie gaat daarin als volgt in op de volgende vraag:

> *"How can Member States support companies affected by the COVID-19 outbreak, in line with EU State aid rules?*
>
> *Financial support from EU or national funds granted to health services or other public services to tackle the Covid-19 situation falls outside the scope of State aid control. (…) In all these cases, Member States can act immediately".* [172]

De Europese Commissie geeft hier dus aan dat overheidssteun voor gezondheidsdiensten om COVID-19 het hoofd te bieden buiten de reikwijdte van de staatssteuncontrole valt en dat bovengenoemde standstill-verplichting niet van toepassing is. Lidstaten mogen direct overgaan tot het verlenen van steun.

Aangezien het hier gaat om subsidiering van arbeid die uitsluitend bedoeld is om de zorg gedurende de coronacrisis tijdelijk te ontlasten, valt de financiering ervan buiten de staatssteuntoetsing van de Europese Commissie. Van ongeoorloofde staatssteun is dus geen sprake.

Van belang nog is te vermelden dat slechts de daadwerkelijke kosten die samenhangen met het verrichten van de arbeid subsidiabel zijn. De betreffende zorgaanbieder heeft los van de 'gratis' arbeid dus geen economisch voordeel.

2. Detacheringsovereenkomst

Aan de andere kant kunnen zorgaanbieders een tijdelijke werknemer inlenen om een coronabaan uit te voeren via een detacherings- of uitzendovereenkomst. Ook bij deze constructie komt de arbeid (het voordeel) puur ten goede aan de zorgaanbieder. De uitlener ontvangt immers slechts de

[172] Zie de vraag betreffende fondsen voor gezondheidsdiensten op pagina 7 onder het kopje 'State aid' op https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_458.

daadwerkelijke kosten die hij voor zijn werknemer heeft en deze werkt voor dat geld niet bij de uitlener zelf. Verder is winst niet subsidiabel. De kosten zijn bovendien gemaximeerd in de subsidieregeling. De uitlener verdient dus niet op deze constructie. Ook deze vorm valt daarom op basis van bovenbeschreven Europese respons buiten de staatssteuntoetsing van de Europese Commissie.

Voor zover het als voordeel kan worden beschouwd dat de uitlener (bijvoorbeeld een horecaondernemer) zijn werknemer in dienst kan houden zonder dat hij werk voor hem heeft, kan het volgende worden gesteld. Om werknemers in dienst te kunnen houden bestaat reeds de tijdelijke Noodmaatregel voor behoud van Werkgelegenheid (NOW). Dit is een generieke regeling en de steun die op basis hiervan mogelijk is, is geen staatssteun. Het voordeel van het in dienst kunnen houden van de werknemer bestond dus reeds op basis van de NOW. De subsidieregeling geeft de uitlener hoogstens indirect een extra zekerheid, maar dit valt niet te kwalificeren als een economisch voordeel in de zin van het staatssteunrecht.

Conclusie

Zorgaanbieders kunnen op basis van de subsidieregeling ondersteunende arbeid gesubsidieerd krijgen om de zorg ten tijde van de COVID-19-pandemie te ontlasten. De Europese Commissie heeft bepaald dat dergelijke subsidiëring buiten de staatssteuntoetsing moet blijven. Van ongeoorloofde staatssteun is dus geen sprake.

Maatregel 5.1I2: Extension Intensive Care

Staatssteuntoets

Er is sprake van staatssteun in de zin van artikel 107, eerste lid, van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) als aan de volgende vijf cumulatieve criteria is voldaan:

1. De steun wordt verleend aan een onderneming die een economische activiteit verricht;
2. De steun wordt met staatsmiddelen bekostigd;
3. De staatsmiddelen verschaffen een economisch voordeel dat niet via de normale commerciële weg zou zijn verkregen;
4. De maatregel is selectief;
5. De maatregel vervalst (potentieel) de mededinging en (dreigt te) leiden tot een ongunstige beïnvloeding van het handelsverkeer in de Europese Unie.

De financiering op grond van de Subsidieregeling opschaling curatieve zorg Covid-19, waaronder de opleidingen en bouwkundige aanpassingen vallen, valt buiten de staatssteuntoetsing van de Europese Commissie. Er is geen officiële melding gemaakt, maar er is gebruik gemaakt van de zogenaamde "FAQ-weg", waarbij in algemene zin steun voor gezondheidszorg om Corona het hoofd te kunnen bieden niet onder het Europese staatssteunrecht valt omdat dit door de Europese Commissie gezien wordt als overheidsprerogatief.

Ziekenhuizen zijn te beschouwen als ondernemingen. Indien zij financiële steun ontvangen van de overheid kan er daarom sprake zijn van staatssteun. Op 13 maart 2020 heeft de Europese Commissie een gecoördineerde Europese respons gepresenteerd om de economische gevolgen van het Coronavirus tegen te gaan. Daarin heeft de Europese Commissie – onder meer – bepaald dat overheidssteun voor gezondheidsdiensten om COVID-19 het hoofd te bieden buiten de reikwijdte van de staats-steuncontrole door de Europese Commissie valt. Aangezien de opschaling van de IC-capaciteit en de klinische capaciteit binnen de Nederlandse ziekenhuizen uitsluitend bestemd is voor de zorg voor COVID-19-patiënten valt de financiering ervan buiten de staatssteuntoetsing van de Europese Commissie.

Additonal comments by Ministry of Health

On 13 March 2020 the Commission issued the 'European Coordinated Response on Coronavirus: Questions and Answers'. In this Q&A the Commission indicated that: "Financial support from EU or national funds granted to health services or other public services to tackle the Covid-19 situation falls outside the scope of State aid control".

During the multiple peaks of the Coronacrisis there were more patients in need of intensive care than the Dutch hospitals were able to provide, because there weren't enough IC-beds with corresponding medical inventory and personnel. There were only 999 beds available in the Dutch intensive care units, while 1378 Coronapatients needed to be admitted to an intensive care unit at the peak of the crisis. Hospitals were not able to finance the extra intensive care beds on the basis of the regular financing system of healthcare in the Netherlands.

With Measure P5I2 the Ministry of Public Health granted temporary (2020-2022) financial support to hospitals with an intensive care unit (health services) to tackle the Covid-19 situation and be able to provide intensive care to all patients that needed to be admitted to an intensive care unit. The financial support was granted to hospitals to:

- Acquire beds for the intensive care units with corresponding medical inventory;
- Finance structural adaptations;
- (Re)train nursing personnel.

Maatregel 5.1I3: Stimuleringsregeling E-Health Thuis COVID-19 & COVID-19 2.0

Staatssteuntoets

De Europese Commissie heeft – vanwege de uitbraak van COVID-19 – de Tijdelijke kaderregeling inzake staatssteun ter ondersteuning van de economie vanwege de huidige COVID-19-uitbraak (hierna: Tijdelijke kaderregeling) afgekondigd. Op grond van dit tijdelijke steunkader kan staatssteun voor een beperkte periode verenigbaar met de interne markt worden verklaard op grond van artikel 107, derde lid, onder b), van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie. Hiermee kunnen overheden ondernemingen steunen om de verstoringen ten gevolge van de COVID-19-uitbraak tegen te gaan.

Deze wijziging van de SET-regeling vanwege de coronacrisis voldoet aan de voorwaarden die de Europese Commissie in de Tijdelijke kaderregeling stelt:

a) De steun bedraagt niet meer dan € 100.000 per onderneming in de vorm van rechtstreekse subsidies;

b) Er wordt een subsidieplafond gehanteerd bij het verlenen van de subsidies;

c) De steun mag worden verleend aan ondernemingen die niet in moeilijkheden verkeren en/of aan ondernemingen die op 31 december 2019 niet in moeilijkheden verkeerden maar vervolgens met moeilijkheden te kampen hadden of in moeilijkheden kwamen als gevolg van de uitbraak van COVID-19. Op grond van deze regeling geldt de voorwaarde dat een onderneming ten tijde van 31 december 2019 nog geen onderneming in moeilijkheden was conform artikel 2, punt 18, van Verordening (EU) nr. 651/2014 van de Commissie van 17 juni 2014 waarbij bepaalde categorieën steun op grond van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag met de interne markt verenigbaar worden verklaard (hierna: Algemene Groepsvrijstellingsverordening);

d) De steun wordt uiterlijk op 1 juni 2020 aangevraagd;

e) De verslaglegging geschiedt conform artikel 9 van de Algemene Groepsvrijstellingsverordening.

De Europese Commissie heeft op 3 april 2020 de steun voor e-health toepassingen die bijdragen aan de continuïteit van ondersteuning of zorg tijdens de uitbraak van COVID-19 (SET COVID-19) bij besluit SA.56915 (2020/N) goedgekeurd met toepassing van artikel 107, derde lid, onder b), van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

De Europese Commissie heeft op 16 juli 2020 de steun voor e-health toepassingen die bijdragen aan de continuïteit van ondersteuning of zorg tijdens de uitbraak van COVID-19 (SET COVID-19 2.0) bij besluit SA.57897 (2020/N) goedgekeurd met toepassing van artikel 107, derde lid, onder b), van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

Maatregel 5.1I4: Health RI

Staatssteuntoets

Voldoet de maatregel aan alle cumulatieve criteria uit artikel 107 VWEU? Indien ja → stap 2

Ja

Wordt de maatregel gesteund op basis van een maatregel die al is goedgekeurd door, of al ter kennisgeving is meegegeven aan de Commissie? Indien nee → stap 3

Nee

Zal de maatregel leiden tot een nieuwe staatssteunregeling? Indien ja, kan gebruik worden gemaakt van een vrijstellingsverordening? Indien nee → stap 4

De subsidie voor 'Fase 1' is reeds verleend. De subsidie voor 'Fase 2' nog niet. Voor het gehele project (alle activiteiten in Fase 1 en Fase 2) is aan Health-RI een DAEB opgelegd met toepassing van het DAEB-Vrijstellingsbesluit.

Indien bovenstaande vragen met 'nee' zijn beantwoord moet de maatregel ter voorafgaande goedkeuring genotificeerd worden bij de Commissie. Is goedkeuring door DG COMP aannemelijk? Indien ja → opstarten (pre)notificatieprocedure. Indien nee → alternatieve maatregel zoeken.

Niet van toepassing

Onderbouwing staatssteunanalyse

Het project Health RI is gericht op de volgende activiteiten:

- het wegnemen van sociale en organisatorische belemmeringen door middel van een afsprakenstelsel,
- de ontwikkeling van een geïntegreerde gezondheidsdata- en onderzoeksinfrastructuur, en
- een centraal punt voor data-uitgifte.

Zie hieronder een schematische weergaven van de actielijnen.

Het doel van Health-RI is om onderzoek en innovatie in de life sciences and health-sector te stimuleren door data van Nederlandse ziekenhuizen en zorgorganisaties, kennisinstellingen en onderzoeksorganisaties, organisaties in de publieke gezondheid, patiëntenorganisaties, gezondheidsfondsen en bedrijven te standaardiseren en met elkaar te verbinden. Het voorstel richt zich op het delen en hergebruiken van data voor onderzoek en innovatie hetgeen gefaciliteerd wordt door een landelijk kennisplatform en een infrastructuur voor een veilige ontsluiting van gezondheidsgegevens.

Stichting Health-RI

De stichting Health-RI fungeert als een *regie-orgaan zonder winstoogmerk* die met de subsidie activiteiten gaat uitvoeren, die uitsluitend worden verricht ter ondersteuning en coördinatie van het delen van data voor (met name, maar niet uitsluitend) (medisch) wetenschappelijk onderzoek en innovatie. De inzet van de stichting richt zich op het oplossen van coördinatie- en netwerkfalen (marktfalen). Door de inzet van de stichting ontstaat onderlinge samenhang en synergie in de data-inspanningen van partijen. Dit draagt bij aan een meer effectieve inzet van kennisinstellingen, aan strategisch onderzoek ter versterking van de concurrentiepositie van ondernemingen in bepaalde sectoren en aan afstemming met maatschappelijke doelen. Deze effecten zijn te kwalificeren als een positief extern effect waarin niet door marktpartijen afzonderlijk wordt voorzien. De activiteiten van de stichting kunnen niet kostendekkend op een markt worden aangeboden.

De *data infrastructuur van Health-RI* voor onderzoek en innovatie is aan te merken als een *collectieve voorziening*. Het gaat om een open infrastructuur die niet aan één onderneming toebehoort, maar in het beheer blijft bij degene die de data verzameld heeft. Health RI houdt zich namelijk bezig met secundair gebruik van data. De patiënt blijft altijd eigenaar van zijn/haar data.

Staatssteunanalyse

De activiteiten binnen het project van Health-RI om te komen tot een nationale gezondheidsdata-infrastructuur voor onderzoek en innovatie dragen bij aan publieke belangen (met name op het terrein van volksgezondheid, welzijn, onderzoek en innovatie), maar zijn (vooralsnog) niet (wettelijk) gereguleerd.

Gelet op de aard van activiteiten en het algemeen belang dat met dit project wordt gediend, zijn de staatssteunkaders voor *diensten van algemeen economisch belang* in de zin van artikel 106, tweede lid, van het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie (VWEU) (hierna: DAEB) van toepassing voor zover deze activiteiten kwalificeren als economische activiteiten.

De gezondheidsdata-infrastructuur voor onderzoek en innovatie wordt opgezet, beheerd en doorontwikkeld (hierna te noemen dienstverlening) en draagt daarmee bij aan het publiek belang (met name op het gebied van gezondheidszorg, welzijn, onderzoek en innovatie). Gelet hierop kan deze dienstverlening aangemerkt worden als DAEB.

De stichting is middels de subsidiebeschikking ook expliciet worden belast met de uitvoering van deze DAEB. Ter compensatie van de uitvoering van de DAEB is en zal subsidie (worden) verleend met inachtneming van de voorwaarden en verplichtingen van het Besluit van de Europese Commissie van 20 december 2011 (2012/21/EU) (DAEB Vrijstellingsbesluit).

Door toepassing te geven aan het DAEB Vrijstellingsbesluit valt de compensatie niet onder de verplichting tot voorafgaande aanmelding van artikel 108, derde lid, VWEU en is het verenigbaar met artikel 106, tweede lid, van het VWEU.

Maatregel 6.1H1: Nederlands beleid omtrent belastingverdragen

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 6.1H2: Tegengaan mismatches bij toepassing zakelijkheidsbeginsel

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 6.1H3: Voorkomen van vrijstelling door specifieke renteaftrekbeperking

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 6.1H4: Beperking liquidatie- en stakingsverliesregeling

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 6.1H5: Beperking verliesverrekening

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.

Maatregel 6.1H6: Anti-witwas beleid

Staatssteuntoets

De maatregel wordt niet gefinancierd met staatsmiddelen, er is geen sprake van een selectief voordeel voor ondernemingen en de maatregel dreigt de concurrentie niet te vervalsen/beïnvloedt het handelsverkeer tussen de lidstaten niet ongunstig. Er is dus geen sprake van een steunmaatregel in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU.